

СВЕЗНАЊЕ

НАРОДНО ДВО

ДРЖАВА
ПОЧИВА
НА
ПРОСВЕ-
ЋЕНОСТИ

Јединство Делo

ПОД УРЕДНИШТВОМ

П. М. ПЕТРОВИЋА

ДИРЕКТОРА НАРОДНОГА ДЕЛА

СВЕЗНАЊЕ

ОПШТИ
ЕНЦИКЛОПЕДИСКИ
ЛЕКСИКОН

Бранислав Чук

У ЈЕДНОЈ КЊИЗИ

НАРОДНО ДЕЛО

ИНСТИТУТ ЗА НАЦИОНАЛНИ ПУБЛИЦИТЕТ
У БЕОГРАДУ

САРАДНИЦИ:

1. Авакумовић Александар д-р, саветник Југословенског посланства, Букурешт.
2. Аранђеловић Даница, виши пристав Огледне контролне пољопр. станице, Топчидер.
3. Бајрактаревић Фехим д-р, професор универзитета, Београд.
4. Балашевић Никола д-р, професор универзитета, Скопље.
5. Бајрактаревић Светислав д-р, доцент универзитета, Београд.
6. Бартош Милаш д-р, доцент универзитета, Београд.
7. Богдановић Милаш д-р, професор универзитета, Београд.
8. Борисављевић Момчило д-р, доцент универзитета, Београд.
9. Булат Петар д-р, б. професор универзитета, сад Војне академије, Београд.
10. Васић Милорад д-р, професор универзитета, Београд.
11. Вељковић Момир, професор гимназије, Београд.
12. Вујић Владимир д-р, професор универзитета, Београд.
13. Вукадиновић Љубомир, новинар, Београд.
14. Вукасиновић Павле, биолог Хигијенског завода, Београд.
15. Вулић Никола д-р, професор универзитета, Београд.
16. Вуловић Данило, професор гимназије, Београд.
17. Вуловић Љубиша д-р, професор универзитета, Београд.
18. Вуловић Љубомир д-р, примаријус Државне болнице, Београд.
19. Геј Милутић д-р, ветеринар, председник Ветеринарског удружења, Београд.
20. Глишић Љубиша д-р, професор универзитета, Београд.
21. Глаумац Душан д-р, професор универзитета, Београд.
22. Грашевић Јапа, начелник Министарства трговине, Београд.
23. Давидовић Ђорђе, уредник «Занатлијек», Београд.
24. Дерово Александар, архитект, професор универзитета, Београд.
25. Дерово Евжен, пом. директора Држ. железница, Београд.
26. Дамјановић Александар, инжењер, доцент универзитета, Београд.
27. Динић Драгољуб, генерал, професор Војне академије, Београд.
28. Драган Милаш, агроном, виши пристав Еволушке станице, Београд.
29. Дробњаковић Боривоје д-р, директор Етнографског музеја, Београд.
30. Ђорђевић Властимир, професор пољопривредне школе, Шабац.
31. Ђурић Љубомир, мајор, шеф метеоролошке станице, Земун.
32. Живановић Ђорђе, доцент универзитета, Београд.
33. Живановић Светислав, асистент Пољопривредног факултета, Земун.
34. Иванић Стеван д-р, директор Хигијенског завода, Београд.
35. Јанковић Сава д-р, шеф Рентгенолошког одељења држ. болнице, Београд.
36. Јединић Вацлав д-р, лекар, санитетски пуковник, Београд.
37. Јовановић Владислав, инжењер, доцент универзитета, Београд.
38. Јовановић Драгослав д-р, ректор универзитета, Београд.
39. Јовановић Петар д-р, професор универзитета, Скопље.
40. Јошић Велибор, професор Војне академије, Београд.
41. Јосифовић Младен д-р, професор универзитета, Београд.
42. Карамата Јован д-р, професор универзитета, Београд.
43. Кашанин Милаш д-р, директор Музеја кнеза Павла, Београд.
44. Крћевац Милаш д-р, професор универзитета, Београд.
45. Кнежевић Богдан, инжењер, професор универзитета, Београд.
46. Костић Јазар д-р, професор универзитета, Суботица.
47. Костић Миливоје д-р, професор универзитета, Београд.
48. Кулуџић Јосип, редитељ Народног позоришта, Београд.
49. Лалић Радоје, професор гимназије, Скопље.
50. Лозанић Миливоје д-р, професор универзитета, Београд.
51. Лукман Фрањо, секретар Министарства пољопривреде, Београд.
52. Луковић Милаш д-р, професор универзитета, Београд.
53. Лучић Душан, авијатички мајор, Нови Сад.
54. Манојловић Коста, професор музичке школе, Београд.
55. Маринковић Миодраг, доцент универзитета, Београд.
56. Мариновић Милаш д-р, професор универзитета, Београд.
57. Мардешкић Петар, поручник бојног брода, Земун.
58. Марковић Жика д-р, шеф Одељења за заштиту деце у Хигијенском заводу, Београд.
59. Мародић Светислав д-р, секретар Трговачке коморе, Београд.
60. Мартиновић Владимир, агроном, саветник Огледне контролне пољопр. станице, Топчидер.
61. Милетић Миливоје, професор гимназије, Скопље.
62. Милојковић Живота, публицист, Београд.
63. Мирковић Никола д-р, професор реалке, Београд.
64. Митропан Петар, лектор универзитета, Скопље.
65. Михајловић Војислав д-р, шеф Државне болнице, Београд.
66. Младеновић Младен, геоматар општине, Скопље.
67. Московљевић Милош д-р, професор, Београд.
68. Недељковић Милорад д-р, професор универзитета, директор Поштанске штедионице, Београд.
69. Најгебауер Виктор д-р, виши пристав Огледне контролне пољопр. станице, Топчидер.
70. Несторовић Богдан, доцент универзитета, Београд.
71. Несторовић Никола, професор универзитета, Београд.
72. Пешиковић Милутић д-р, професор универзитета, Београд.
73. Никетић Здравко д-р, шеф Очног одељења држ. болнице, Београд.
74. Никетић Милутић, инспектор Министарства пољопривреде, Београд.
75. Николић Драгана д-р, секретар Министарства пољопривреде, Београд.
76. Цеваковић Милета д-р, професор универзитета, Београд.
77. Обрадовић Никола, инжењер, професор универзитета, Београд.
78. Обрадовић Сава д-р, начелник Министарства трговине, Београд.
79. Павловић Драгољуб д-р, доцент универзитета, Београд.
80. Павловић Миливоје д-р, професор универзитета, Скопље.

83. Павловић Миливоје, професор пољопривредне школе, Вршац.
84. Павловић Радоје д-р, професор универзитета, Београд.
85. Петровић Раде, професор држ. трговачке академије, Скопље.
86. Петровић Боривоје д-р, судија, Београд.
87. Петровић Јозо д-р, кустос Музеја кнеза Павла, Београд.
88. Петровић Петар М., директор Народног дела, Београд.
89. Поповић Атанасије, хемичар Министарства трговине и индустрије, Београд.
90. Поповић Владета д-р, доцент универзитета, Београд.
91. Поповић Милош д-р, лекар, Београд.
92. Поповић Никола д-р, професор универзитета, Београд.
93. Радосављевић Александар д-р, професор универзитета, Београд.
94. Рајачић Миодраг, професор држ. трговачке академије, Београд.
95. Ристић Лука д-р, управник Опште држ. болнице, Београд.
96. Симовић Душан, генерал, командант ваздухопловства, Земун.
97. Симоновић Драгутин, професор гимназије, Београд.
98. Слијепчевић Пиро д-р, професор универзитета, Скопље.
99. Смодлака Лука, публицист, Београд.
100. Спасојевић Живан д-р, професор универзитета, Београд.
101. Спиридоновић Радоје д-р, примаријус I хируршког одељења држ. болнице, Београд.
102. Служић Владимир д-р, доцент универзитета, Београд.
103. Станковић Симиша д-р, професор универзитета, Београд.
104. Станојевић Бранислав д-р, доцент универзитета, Београд.
105. Стојковић Лазар, виши пристав Огледне и контролне пољопр. станице, Топчидер.
106. Страњковић Драгослав д-р, доцент универзитета, Београд.
107. Тадић Радоје д-р, пуковник, шеф Бактериолошког одељења војне болнице, Београд.
108. Тасовац Симиша д-р, асистент универзитета, Београд.
109. Тодоровић Бранислав, директор трговачке школе Комерцијум, Београд.
110. Тодоровић Коста д-р, професор универзитета, Београд.
111. Томовић Бећир, педагог, Београд.
112. Топаловић Живко д-р, б. секретар Радничке коморе, Београд.
113. Тутунџић Панта С. д-р, професор универзитета, Београд.
114. Ђоровић Владимир д-р, професор универзитета, Београд.
115. Ђосић Драгомир д-р, шеф Огледне и контролне пољопр. станице, Топчидер.
116. Урошевић Атанасије д-р, асистент универзитета, Скопље.
117. Филиповић Миленко д-р, доцент универзитета, Скопље.
118. Шаховић Ксенофор д-р, професор универзитета, Београд.
119. Шенборн Адалберт, агроном, виши пристав Огледне контролне пољопр. станице, Топчидер.
120. Шљивић Сретен, инжењер, професор универзитета, Београд.
121. Шпора Борис, картограф Географског института, Скопље.
122. Шрајбер Густав, инспектор рибарства, Сплит.

Сва искључива ауторска права на публикавање свега што се у Свезнињу налази, било у целости било скраћено, има само уредник П. М. Петровић, односно лице на које он то своје право пренесе или га за исто овласти.

Штампано у Типографији д. д. Загреб 1937.

САСТАВ

УРЕДНИК

Петар М. Петровић

РЕДАКЦИСКИ ПОМОЋНИЦИ

Миодраг Рајичић, д-р Миленко Филиповић, д-р Петар Булат, Момир Вељковић.

ИСТОРИЈА

Југословенска: д-р Владимир Ђоровић, д-р Драгослав Отрањаковић, Миодраг Рајичић. Општа: д-р Никола Вулић, Миодраг Рајичић, д-р Васа Чубриловић, Данило Вуловић. Нумизматика: д-р Јозо Петровић.

РЕЛИГИЈЕ

Д-р Душан Глумац, д-р Фехим Бајрактаревић, Миливој Милетић.

УМЕТНОСТ

Архитектура: Никола Несторовић, Александар Дероко, Богдан Несторовић. Сликарство: д-р Милан Кршанин, Велибор Јонић. Музика: Коста Манојловић. Позориште и кинематографија: Јосип Кулунџић. Естетика: д-р Момчило Борисављевић.

ЛИНГВИСТИКА

Српскохрватска филологија, стране речи и пословице: д-р Милош Московљевић. Општа лингвистика (наука о језику), етимологија, лексикографија, историја филологије: д-р Петар Булат.

КЊИЖЕВНОСТ

Југословенска: д-р Владимир Ђоровић, Момир Вељковић. Бугарска: д-р Никола Мирковић. Енглеска: д-р Владета Поповић. Источњачке: д-р Фехим Бајрактаревић. Италијанска: д-р Драгољуб Павлевић. Немачка: д-р Перо Слијепчевић. Пољска: Ђорђе Живановић. Руска: Петар Митропан. Северне: Лука Смодлака. Француска: д-р Никола Банашевић. Чешка: Радомир Далић. Теорија књижевности: д-р Миливој Павловић, Никола Петровић.

ФИЛОЗОФИЈА

Логика, етика и психологија: д-р Никола Поповић.

ПЕДАГОГИЈА

Д-р Милорад Ванлић, Бећир Томовић.

БИОЛОГИЈА

Ботаника: д-р Љубиша Глишић, Драгутин Симоновић. Зоологија: д-р Сипиша Станковић, Драгутин Симоновић.

МЕДИЦИНА

Уредници: д-р Стеван Иванић, д-р Радивоје Спиридоновић. Акушерство: д-р Светислав Барјактаревић. Алкохолизам: д-р Милош Поповић. Анатомија: д-р Радивоје Спиридоновић. Бактериологија: д-р Радоје Тадић, Венеричне болести и дерматологија: д-р Војислав Михајловић, д-р Милан Кићевац. Гинекологија: д-р Милан Богдановић, д-р Сипиша Тасовац. Дечје болести: д-р Љубомир Вуловић, д-р Жика Марковић. Заразне болести: д-р Коста Тодоровић. Зубарство: д-р Вацлав Јелинек. Интерна медицина: д-р Владимир Спужић, д-р Брадислав Станојевић. Козметика: д-р Лука Ристић. Општа медицина: д-р Стеван Иванић, д-р Милош Поповић. Ото-рино-ларинологија: д-р Љубиша Вуловић. Очне болести: д-р Здравко Нижетић. Психијатрија: д-р Владимир Вујић. Рентгенотерапија: д-р Сава Јанковић. Рак: д-р Ксенофон Шаховић. Туберкулоза: д-р Александар Радосављевић. Фармакологија: д-р Радивоје Павловић. Физиологија: д-р Милутин Пећковић. Хирургија: д-р Миливоје Костић, д-р Радивоје Спиридоновић.

ВЕТЕРИНА

Д-р Милутин Гец.

МАТЕМАТИКА

Математика и астрономија: д-р Јован Карамата. Геодезија: Младен Младеновић.

ТЕХНИКА

Уредник: д-р Панта С. Тутунџић. Геологија и минералологија: д-р Милан Луковић. Грађевинарство: Миодраг Маринковић. Електротехника: Владислав Јовановић. Машинска техника: Никола Обрадовић. Радиотехника, телеграф, телефон: Александар Дамјановић. Техничка хемија и електрохемија: д-р Панта Тутунџић. Технологија: Велибор Митровић. Хидротехника: Богов Кнежевић. Физика: Сретен Шљивић, д-р Јован Карамата. Хемија: д-р Панта Тутунџић, д-р Миливој Лозанић, Атанасије Поповић.

НАРОДНА ОДБРАНА

Војска: Драгољуб Динић. Авијација: Душан Симоновић, Душан Лучић. Морнарица: Петар Мардешаћ.

ГЕОГРАФИЈА

Уредник: д-р Петар Јовановић. Општа: д-р Петар Јовановић. Југословенска: д-р Атанасије Урошевић. Регионална: д-р Петар Јовановић, д-р Миленко Филиповић, Раде Перовић. Географске карте: Борис Шпора. Метеорологија: Љубомир Ђурић.

ЕТНОЛОГИЈА И АНТРОПОЛОГИЈА

Др. Миленко Филиповић, д-р Боривоје Дробњаковић.

ПРАВО

Уредници: д-р Живан Спасојевић, д-р Милета Новаковић. Грађанско (са грађанским и стедишним поступком): д-р Милан Бартош. Трговачко и менџично: д-р Ђорђе Мирковић. Међународно приватно: д-р Милета Новаковић. Кривично право (с кривичним поступком): др Боривоје Петровић. Државно: д-р Живан Спасојевић. Административно: д-р Драгослав Јовановић. Међународно јавно: д-р Милета Новаковић. Римско право: д-р Милан Бартош, д-р Милета Новаковић. Дипломација: д-р Александар Авакумовић.

ПОЛИТИЧКА ЕКОНОМИЈА, ФИНАНСИЈЕ И СОЦИОЛОГИЈА

Економија, финансије и социологија: Д-р Милорад Недељковић. Радничка питања: д-р Живко Тоналовић, Живета Милојковић.

СТАТИСТИКА

Д-р Лаза Костић.

ТРГОВИНА И ИНДУСТРИЈА

Трговачке науке и књиговодство: Бранислав Тодоровић. Унутарња трговина: д-р Светислав Мародић. Спољња трговина: д-р Сава Обрадовић. Индустрија: Јосип Јакатош. Занатство: Ђорђе Давидовић.

ПОЉОПРИВРЕДА

Уредник: д-р Драгомир Ђосић. Агркултурна хемија и педологија: д-р Виктор Најгебауер. Биљна производња општа и посебна: д-р Драгомир Ђосић, Властимир Ђорђевић. Виноградарство и винарство: Милан Драгаш. Воћарство: Милутин Никетић, Франьо Лукман. Ентомологија: Павле Вукасовић. Квалитет пшенице: Адалберт Шенборн. Коровске биљке: Даница Араџеловић. Млекарство: Миливој Павловић. Овчарство и свињарство: Драгиша Николаић. Пчеларство: Светислав Живојиновић. Селекција: Лазар Стојковић. Семенарство: Владимир Мртинић. Фитопатологија: д-р Младен Јосифовић.

ШУМАРСТВО, ЛОВ И РИБОЛОВ

Шумарство и лов: д-р Милан Мариновић. Риболов: Густав Шрајбер.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

Туризам: Јаша Грешевић. Спорт: Љубомир Вукадиновић. Сокољство: Миливој Милетић.

УРЕДНИК

Д-р В. БОРОВИЋ

П. М. ПЕТРОВИЋ

Д-р П. ЈОВАНОВИЋ

Д-р С. ИВАНИЋ

Д-р П. С. ТУТУЊЦИЋ

Д-р П. БУЛАТ

М. РАЈИЧИЋ

М. ВЕЉКОВИЋ

Д-р М. ФИЛИПОВИЋ

Д-р Ж. СПАСОЈЕВИЋ

Д-р М. НОВАКОВИЋ

Д-р Д. ЈОВАНОВИЋ

Н. НЕСТОРОВИЋ

САРАДНИЦИ

САРАДНИЦИ

Д-р Н. ВУЛИЋ

Д-р Д. СТРАЊАКОВИЋ

Д-р В. ЧУВРИЛОВИЋ

Д. ВУЛОВИЋ

Д-р Д. ГЛУМАЦ

Д-р В. ДРОВЊАКОВИЋ

Д-р А. УРОШЕВИЋ

Р. М. ПЕРОВИЋ

Д-р М. КАШАНИЋ

Д-р М. НЕДЕЉКОВИЋ

Д-р Ј. КАРАМАТА

М. МЛАДЕНОВИЋ

Д-р М. БАРТОШ

Д-р Л. КОСТИЋ

Д-р Б. ПЕТРОВИЋ

Д-р В. МИРКОВИЋ

Д-р М. МОСКОВЉЕВИЋ

Д-р М. ПАВЛОВИЋ

Н. ПЕТРОВИЋ

Д-р А. АВАКУМОВИЋ

Д-р Н. ПОПОВИЧ

Д-р М. ВАНЛИЧ

Д-р В. ПОПОВИЧ

Д-р П. СИЈЕПЧЕВИЧ

Д-р Ф. БАЈРАКТАРЕВИЧ

П МИТРОПАН

Т ЖИВАНОВИЧ

Д-р Н. МИРКОВИЧ

М. СМОДЛАКА

Р. ЛАЛЕВИЧ

Д-р Н. БАНАШЕВИЧ

Д-р Д. ПАВЛОВИЧ

Д-р Ј. ГЛИШИЧ

Д-р С. СТАНКОВИЧ

Д. СИМОНОВИЧ

Д-р М. ПОПОВИЧ

Д-р Р. ПАВЛОВИЧ

Д-р Р. СПИРИДОНОВИЧ

Д-р М. КОСТИЧ

Д-р М. НЕШКОВИЧ

Д-р М. БОГДАНОВИЧ

Д-р А. РАДОСАВЉЕВИЧ

Д-р К. ШАХОВИЧ

Д-р Р. ТАДИЧ

Д-р З. НИЖЕТИЧ

Д-р В. ЈЕЛИНЕК

Д-р К. ТОДОРОВИЧ

Д-р О. ТАСОВАЦ

Д-р В. ВУЈИЧ

Д-р М. МИЛОШЕВИЧ

Д-р Љ. ВУЛОВИЧ

Д-р Љ. ВУЛОВИЧ

Д-р С. ЈАНКОВИЧ

Д-р Ж. МАРКОВИЧ

Д-р С. БАРЈАКТАРЕВИЧ

Д-р М. КИГЕВАЦ

Д-р Л. РИСТИЧ

Д-р В. МИХАЈЛОВИЧ

Д-р В. СПУЖИЧ

Д-р В. СТАНОЈЕВИЧ

САРАДНИЦИ

Д-р М. ЛУКОВИЧ

Н. ОБРАДОВИЧ

В. КНЕЖЕВИЧ

Д-р М. ЛОЗАНИЧ

Д-р С. ШЉВИЧ

В. МИТРОВИЧ

В. ЈОВАНОВИЧ

М. МАРИНКОВИЧ

А. ДАМЈАНОВИЧ

Д-р Ј. ПЕТРОВИЧ

В. НЕСТОРОВИЧ

А. ДЕРОКО

Д. ДИНИЧ

Д. СИМОВИЧ

П. МАРДЕШИЧ

Ј. ВУРИЧ

В. ЈОНИЧ

Д-р М. БОРИСАВЉЕВИЧ

К. МАНОЈЛОВИЧ

Ј. КУЛУНИЧ

САРАДНИЦИ

Д-р М. МАРИНОВИЧ

Д-р Д. ВОСИЧ

Д-р М. ЈОСИФОВИЧ

М. НИКЕТИЧ

М. ПАВЛОВИЧ

О. ЖИВОЈИНОВИЧ

М. ДРАГАШ

Д-р Д. НИКОЛИЧ

П. ВУКОСОВИЧ

Д-р В. НАЈГЕБАУЕР

Д-р М. ГЕЦ

Г. ШПРАЈБЕР

Б. ТОДОРОВИЧ

Д-р С. МАРОДИЧ

Д-р С. ОБРАДОВИЧ

В. ДАВИДОВИЧ

Д-р Ж. ТОПАЛОВИЧ

Ж. МИЛОЈКОВИЧ

Ј. ГРГАШЕВИЧ

М. МИЛЕТИЧ

Освѣт новогa века у историји настаје кад позиње наше робовање. И док се код нас бори за голи опстанак, а у сјају указана култура наша тоне у све то гробнију летаргију, извршио се у свету низ великих послова; ударени су темељи данашње западњачке просвећености. Замињавање Птолејевог система Коперниковим и проналазак стакла што увеличава; откриће Америке и велики подвизи шпанских морепловаца; проналазак барута и штампе; откриће више математике и физичких закона; а поред тога све дубље уроњавање у ведру мисао старих Грка и Римљана, — све то утицало је да мисао људска живахне. Нешто доцније појавили су се њени најизразитији претставници: Лајбниц, Декарт и Спиноза на континенту, Њутн, Беркле, Јум и Лок у Енглеској. По дубини својих мисли они нису уступали ни Платону ни Аристотелу, али им начин изражавања није био ни лак ни свакоме доступан. А баш тај недостатак уродио је богатим плодом. Најумнији и најодушевљенији (а то ће рећи најморалнији) међу њиховим гитаоцима предузеше на себе тешку дужност апостола новог назина мишљења, тешку не само због отпора још увек моћне цркве, која се служила и влашћу државном где год је могла, него због природног отпора противу сваке новине, који је утолико већи уколико се ширим слојевима народа новинама обраћа. Јер свакој врлини и свакој заслуги непријатељи су савременици. Цео осамнаести век је у борби тих нових апостола, тих крсташа нове мисли људске. Негде се њихов покрет зове рационалистички, негде просветитељски; негде се шири са више — као код Волтера, Русоа или Лесинга — а негде са мање духа и дара — као код многобројних давно заборављених; ну шири се увек предано и самопрегорно. Већином су то гладни књижевници и домаћи учитељи, али њихова мисао придобија и крунисане главе, које имају племениту жељу да буду филозофи на престолу. Запахили су целу Европу па и код нас су нашли службеника: и Орфелин, и Доситеј, и Рељковић гасно су одиграли ту улогу апостола рационализма.

Најодабранији списи великих писаца тога времена и данас су драго наслеђе; али, рационализам је оставио најуноснији дар зовеганству оснивањем Велике енциклопедије Дидроа, Даланбера и других великих рационалиста. На свима језицима, у све новим и новим издањима прати она верно напредак људског духа, да све новим тековинама служи сваком зовеку. И на тај начин постала је гаробном полугом којом се из тренутка у тренутак, без предаха и прекида, зовеганство уздиже из мрака и незнања, да се уједини како у заједничком појимању ствари и појава, тако и у даљем развоју мисли, и преко усклађена мишљења и у делању неминовно дође до општег склада.

Наука у свима својим врстама и подврстама напредује све брже и брже, ни на кога се не обазире, нити кога сажекује. Огроман напор гине народи и појединци да је стигну, да је бар из вида не изгубе. Са ширењем знања шири се још више потреба за њим, јер се на њему из дана у дан оснива све више ствари у животу; од научних лабораторија па преко великих творница и привредних завода и организација дошло се већ и на рационализацију домаћег газдовања: ни обична домаћица не може бити без научних метода и јасних бар основних знања.

Колико ли све ствари данас голица зовекову радозналост? Не познају се довољно ни прошлост, ни лепоте, ни пространство, ни сви облици своје отаџбине и свога народа, а још мање своји пријатељи и своји непријатељи. Какве

земље и народи не дођоше у додир у току ратова, а до каквих се познанстава не долази посведневно али несистематски, нити у вези са лижним животом, — кроз листове, књиге и творевине свих уметности, кроз производе свих индустрија и радиности, кроз биоскоп, кроз радио? Колико нових проналазака, нових метода, нових схватања, нових идеја, и говеку и државама неопходних за усавршавање ради напретка у даљем животу!

О великом броју појмова зна се да су нејасни, али о далеко већем броју потребна је помоћ. Нико не може натраг у школу, нити на све факултете.

Али, где да се нађе, код кога да се потражи помоћ?

У свима слугајевима, на сва питања даје одговоре услужна и увек озбиљна енциклопедија.

Одавно су људи осетили потребу да у виду једног јединственог дела прикупе, систематски среде и изложе сва људска знања и све људске мисли. Та потреба обизно се јављала после оних периода историје у којима би људски дух најсмеље заронио у нешцрпни извор сазнања и истине, или у тренуцима кад би велики мислиоци предосетили својом пророганском моћи да се говезанство налази на прекретници: да погиње нова ера у историји.

Први потстрек за рад на енциклопедији у Европи дао је грчки филозоф Аристотел на заранку јелинистичког доба, у којем је дошло до стапања јелинске културе са културама Блиског Истока, а први покушај у томе правцу извршио је својом Природном историјом (у 77 књ.) римски наузник Плиније Старији крајем златног доба латинске књижевности, пред појаву првих хришћанских црквених писаца. Прва енциклопедија слизна данашњој, Сатирикон латинског писца Марцијана Капела, која је садржавала седам наука (граматику, дијалектику, реторику, геометрију, астрономију, аритметику и музику), нагавестила је срсћивање прилика у Европи и излазак из анархије изазване великом сеобом народа. После тога рад на енциклопедијама и енциклопедиским лексиконима није више никад престајао. Али, средњи век, испуњен везитим међусобним борбама између великих феудала, бескрајним ратовима између држава средње и западне Европе, световних господара и папства, муслиманског Истока и хришћанског Запада, није успео да створи ни једно слизно дело веће вредности. Позетком новог века покушали су да даду једну општу енциклопедију Матија Мартин (1606.), Хенри Алстед (1620.) и гершки педагог Јан Коменски, који је први наслутио да говезанство, после великих поморских открића, полази новим путевима људске духовне и економске делатности, и у својој књизи *Compendium Praeludium* изложио потребу да се савремена људска знања поново прикупе у једно јединствено дело. Оно што нису успели да изведу ова тројица, угинили су њихови многобројни следбеници. На четрдесет година после изласка Коменскове књиге, у Холандији је већ 1697. године штампана прва борбена енциклопедија: Историски и критички резник француског писца Пјера Бела, која својом појавом ознагава позетак века просвећености. Под његовим утицајем највећи француски енциклопедист, Дидро, нагинуио је план за једно много обимније и далекосежније дело. Он је намеравао »да од своје енциклопедије нагини битну основу модернизоване идеологије, да прикупи критику, која је све више устајала против традиције и утврђеног поретка, па да организује ново, све веће знање свога доба у моћно оруђе за друштвено, политичко и верско уређење«. Дидрова енциклопедија (1751.—1772.), резимирала је савремену науку и филозофију и тим дала смернице најзнагајнијем покрету модерне историје: француској револуцији; то није била само ризница знања, већ и концепција света, и у томе је њено преимућство над свим другим енциклопедијама; она је зрагила далеко преко француских граница, ослобађавала духове и утврђивања напредну мисао свуда где су људи гитали књиге, а служила је и као узор свим слижним потхватима у Енглеској (Британска енциклопедија), Немачкој (Груберова Општа енциклопедија, Брокхаусов, Пирерсов и Мајеров Лексикон), Француској (Ларусови лексикони), Италији, Шпанији, Португалији, Русији, Пољској итд.

Енциклопедиској делатности стао је привремено на пут светски рат. Четири године убијања, рушења и пустошења одвикле су људе од рада, навикле их на свирепости и уништиле у њима свако осећање мере и савести. У поратном друштву преовлађује себизност, материјализам, жудња за раскошним животом и потгињавање општих интереса личним прохтевима и амбицијама, зему је неминовна последица слабљење осећања дужности, гастољубља и родољубља; и уколико се више лишавају грађани слободног оцењивања јавних послова утолико се брже губи мерило за личне способности и поштење; густа мрежа ситних рагуна спутава општи циљ и рад на користем добру, а основна нагела од којих зависи напредак државе и друштвеног благостања помињу се још само као традиционалне фразе којих се мало ко придржава. Док је већина у недоумици, збуњена тим што се дешава, одлужнији и безобзирнији појединци, уверени да више нема места бојазни од суда историје, дају се на систематско рушење свих вредности. Битна државна питања и послови прелазе у руке најнеспособнијих за стварање и најмање позваних да што правилно решавају; у свету погнињу да се нижу корупционистичке афере и да се множе отворене пљачке и разбојништва, те се из темеља љуба вера у правосуђе.

Ну, баш то стање даје енциклопедизму нов знајај. Државама, у којима је после рата заведен нов друштвени и државни поредак, било је неопходно да оправдају његово настајање, док се у земљама где се још оперисало програмском демократијом све више испољавала потреба да се што пре стане на пут ширењу друштвеног хаоса и да се све по вредности стави на своје место. Тога ради у Француској и Енглеској извршене су прераде Ларусових лексикона и Британске енциклопедије, Чехословачка је дала своју нову енциклопедију, Немачка је преновила Мајеров и Брокхаусов лексикон, Италија се упустила у најшири рад на Великој фашистичкој енциклопедији, док је Совјетска Русија остварила неколико енциклопедија, општих и специјалних, од највеће до мале; у последње време све више се говори и пише чак и о организацији једне заједничке светске енциклопедије, као највише потребе целокупног зовеганства и најпрезег просветног посла данашњег друштва, око којег би се, као око природног језгра, окупила сва наугна истраживања.

*

За све то време код нас је енциклопедизам био само сан. У нашој средини јављали су се само мање важни лексикони са језиким, етнографским и историјским материјалом, али правих општих енциклопедија није било.

Културне потребе наше средине одавно су вапиле за енциклопедиским делом универзалног обима, које нашем зовеку мора да пружи тагна и прецизна обавештења из свију области наука и уметности, и у којем, поред националне и светске историје, мора да се огледају наши обигаји, наше право, сва наша привреда, наша трговина и индустрија, сва географија и етнографија, економске и финансиске науке, хигијена и народо здравље, — све проузгено са гисто југословенског гледишта.

Досад је сваки коме су требала поуздана и корисна објашњења, прибегавао страним енциклопедијама, код нас најгешће француском Ларусу или немачком Брокхаусу или Мајеру. Ма како биле изврсне, стране енциклопедије погодне су за народе који су их створили, али оне нису за нас. У њима се на свет гледа на друкчији начин него што на њ морамо гледати ми. Сваки народ има своје сопствено обележје и своју сопствену духовну баштину, која се не слаже са духовном баштином других народа. Ни француске, ни немачке, а још мање италијанске, па ни енглеске енциклопедије не могу користити Југословенима, који у својој енциклопедији морају налазити и своју славну историју и свестран приказ свога народа у односу на остале.

Код нас се и поред борбе за национални опстанак истигу наугници, зија велигина иде у ред најбољих у свету. Од мало познатог Орфелина, који није само ширилац рационалистичке просвећености, него је у своје време дао о Петру Великоме прву наугну монографију наше историје, пред духовне оги исказа

гитав низ крупних лизности: од Руђера Бошковића, Копитара, Миклошића, Данизића, Разког, Божишића, Пангића, Руварца, Цвијића па до Тесле и Пупина, све су то имена којима би се и сваки други народ са правом дигио.

Велико претапање вредности из прошлости у нове вредности садашњости и будућности, стварање југословенског гледања на свет као основе за васпитање целог народа, основе будуће велике југословенске цивилизације, морало је да буде главни задатак једне оригиналне наше енциклопедије.

Имајући у виду с једне стране потребу најширег и свестраног обавештавања из свих области људског знања, а с друге високе националне циљеве којима све те творевине људског духа имају да служе, творац нашег енциклопедизма стаје пред крупан задатак пионира који иницијаторски комбинаторским радом има да проседе путеве стварања и изградње нове, више националне културе савременог реализма. Може се рећи да наш народ, поред све злехудости која му, због његове тужне политичке прошлости није дала раније да изгради своју заједничку хомогену вишу културу, ипак има необизну срећу што је баш њему дана прилика да је изграђује у доба кад може да се користи и резултатима модерне теориске науке о развоју појединих народа и њихових култура, и живим узорима из њихова живота и културног развоја. Довољно је само бацити лети-мизан поглед било на народе које називамо историским и културним у старини (Египћане, Асирце, Вавилонце, Феницијане, Израелце, Инде, Грке и Римљане), било на модерне културне народе (Французе, Немце, Енглеze, Италијане, Шпањолце, Русе, Чехе, Пољаци и др.), па видети да сваки од њих у својој култури обрађује и развија опште људске животне манифестације, заједничке свему говезанству, и да се те културе међусобно разликују уколико је свака од њих заоденута у засебно етничко, национално рухо, истигући свака своју животну манифестацију и радећи на њиховој изградњи и развијању према психолошким особинама дотизног народа и спољној природној средини у којој тај народ живи и развија се. Тако је елементарна говезја животна манифестација заштићивања тела од непогода, у свом дугом и постепеном развоју, дошла једном до израза у грандиозним и луксузним грађевинама старог културног Оријента, друга у естетски савршеним и уметнички украсеним, недостижним грађевним споменицима старогрчке и римске архитектонске уметности и вајарства, па у егзотичним пагодама Далеког Истока, дворовима маварских владара и свим оним величанственим архитектонским споменицима што их од ренесансе наовамо подижу неуморне говезје руке, у менама какве ознагују стилови романски, византиски, готски и др., а затим, преко њихових безбројних репродукција, у грађевинама савремене цивилизоване Европе и осталих континената, све до гудовишта модерне технички усавршене архитектонске вештине, изражене у циновским америчким облакодерима.

Друга опет елементарна говезја животна манифестација, изазвана природним страхом или надом у помоћ од непознатих сила у већим природним појавима, дала је једног религију старих Египћана, Вавилонца, Инда итд., пуну оријенталног мистицизма, да после да митологију грчку, испуњену антропоморфски усавршеним ликовима боговским у свим могућним варијацијама, религију пуну живота и ведрине, као што је жива темперамента био стари грчки народ и било ведро јужно грчко небо; па је дала и више романтичну митологију нордских Германа са нешто магловитим и више борбена карактера ликовима боговским, као што је магловито северно небо и ратничка била ћуд старих нордских Германа који су ту митологију изградили; затим више пастирску и земљорадничку митологију словенску са претежно тихим и ведрим ликовима божанстава, као што је тих и безбрижан био живот у стогарско-ратарској словенској средини, где је та митологија никла, итд.

Нагин изградње и разрађивања кас и развојни степен животних манифестација зависи и од психолошких особина дотизног народа који их развија и од географске средине у којој се то развијање врши. Применом те опште констатације на наш слугај, ми који тежимо да изградимо једну вишу јединствену националну културу у духу свеопштег светског прогреса и модерне цивилизације, треба да испитамо темељно и свестрано и душевне особине целокупног нашег

народа и његове животне манифестације у свима гранама његовог досадашњег развоја, заједно са теренским приликама у којима је развијао и још увек развија своју активност, једном речју: имамо да се послужимо резултатима свестраног изугавања нашег народа, како бисмо изабрали најзгоднији и најцелисходнији пут ка остварењу циља, који стоји пред нама у узору других великих напредних и културних народа. Скривите и ризница тога драгоценог блага, из којег имамо да извучемо главне смернице при изградњи наше националне више културе, налази се у нашим простонародним умотворинама; у народној песми нашој, у пословицама, загонеткама, гаталицама, приповеткама, призама, веровањима, у попевци нашој, у шарама и мотивима наше народне ношње и везива и у свему ономе где је, како га ми који пут данас, претерано истигући своју културност, некако с висине називамо, неписмени народ наш знао да, и мимо писма и писаних споменика, сагува усменом традицијом оно што га је од најдавнијих времена, од доба доласка његова у ову лепу домовину нашу, па и пре тога, веселило, тиштало или занимало, јер је у његовом изворном назирању о свету и животу, о говеку, о живој и неживој природи, о загробном животу, о моралу, о друштвеном уређењу свеколика његова филозофија, психологија, биологија, космологија, ботаника, зоологија, етика, естетика, социологија и како ли се све оне разне нове савремене дисциплине и науке у нашем просвећеном времену и савременом цивилизованом животу зову. На тим и таквим основима радили су у старом веку, углавном одабранији грчки и римски умови, и у сарадњи са целим народом створили тип грчке и римске више културе; на таквим су темељима, углавном, изграђене и новије цивилизације романских и германских народа, као и главне контуре и погеци засебне словенске цивилизације у већих и напреднијих словенских огранака, нпр. Руса, Чеха и Пољака; на таквим основима морамо да радимо и ми, и само тим путем створићемо тип изворне југословенске цивилизације која ће допуњавати општу словенску и свој допринос имати у оплођавању и доношењу негег новог општој светској цивилизацији.

При томе послу ми стојимо пред једном новом, великом и тешком задањом, јер, без обзира на тешкоће на које ту наилазимо од стране јаких досадањих туђинских културно-социјалних утицаја на широке слојеве нашег народа, довољан је и легитиман поглед колико на општа културна стремљења толико и на стање наше науке у том погледу, па да одмах увидимо и велику заосталост и несавременост досадањег таквог рада у нас. Ми у нашој наузној литератури, бар што се тиге ширине горе истакнутог циља, нисмо досад имали готово ни покушаја синтетичког излагања једног таквог на наузној основици базираног културно-социјалног програма у нас. Подељена кроз векове углавном у два верскокултурна противнигка табора, који су је и политигки и културно-социјално држали заробљеном, наша нација као да није имала ни снаге ни могућности да развија такву ширу науку, те као да је и онаква какву је имала, служила циљевима те верскокултурне подвојености и подржаваној и потенцираној племенскорегионалној оријентацији, или, у најмању руку, под јаким утицајем те верскокултурне подвојености, остајала без ширине погледа и једрине.

Ми смо народ од петнаест милиона, и синтетигки, колективни дух, којим би требало да проговори наша нација при решавању било којег животног проблема, требало би да буде изажет из његових животних манифестација које се испољавају, како на територији крајњег нашег Југа до напома Солуна и Егејског Мора, тако на подругју Венецијанске Низиге около Соге, како у Горици и Корушкој, тако у Херцеговини, како у Подунављу, тако на нашем Приморју итд., јер свугде је ту народ наш једнога духа и језика и, у основу, једне културе; а погрешно је приступати решавању великих животних проблема кроз призму духа само једне ма које од наших провинција, или, што је још горе, кроз наогаре извесног скупа људи који често ни у националном, ни интелектуалном ни моралном погледу не пружају довољних гаранција за један користан и несебиган рад око подизања отаџбине.

То уже регионално, односно партикуларистигко гледање на те проблеме проглашавати општим националним схватањем, и на таквом, уствари провинцијалном или котериском, егоистигком духу хтети основати и изграђивати општу и зајед-

низку нашу националну културу и погрешно је и веома штетно. Ми треба да се отресемо сваке укожености и скужености гледања на наш национални проблем, јер бисмо тиме пружили лоше сведоштво о својој зрелости да можемо да ступимо као достојан глан у коло других напредних народа, у чијем нас друштву гека задаћа да као што јага и компактнија целина порадимо што интензивније око остварења свељудских културних идеала. Устављајући се пак при таквим уским схватањима, ми бисмо само доказали да придајемо сувише важности и полагамо на оно што нам је од туђина у прошлости наметнуто са тенденцијом скроз противном служби здравом и несметаном културном развоју нашега народа у правцу свеопштег прогреса савременог говезанства.

Једнаким заносом и загрејаношћу треба да приступимо проузгавању производа материјалне и духовне културе нашега народа колико у Македонији, толико у Словеназкој, колико у Далмацији, толико у Војводини, и тако редом, јер само одушевљено и савесно вршено проузгавање свих наших крајева без разлике може да нас доведе до праве истине, која неће и не може бити друга него да смо ми ипак јединствен народ, и то на основу још многих других неоткривених зињеница, које се не дају уозити онако површним гледањем како ми то обизно гледамо и оцењујемо наше прилике кад говоримо о нашој народној заједници, а за чију је констатацију потребан савестан и гесто напоран дуготрајан рад. Јер, не треба се заваравати, зињеница је да нема ни у душама многих наших истакнутијих јавних радника, исте топлине за сваки наш крај и сваки део нашега народа; то се јасно запажа у њихову писању и осећи из њихових рези, нарочито код оних који су слугајно по рођењу припадници неке од наших провинција за чија је имена, абнормалношћу прилика у нас, везано некакво ривалство, каквога, бар у том и таквом обиму, међу нама не би смело ни требало да буде. При оцени појединих лизности, јавних радника и наузника код нас се то не гини по стварној вредности њихова рада и прегалаштва, него се при том стварна способност баца на друго или потоње место, а на прво долази племенска, односно провинциска провенијенција, котеријаштво или бар већа или мања оријентација у томе правцу. Ето, и то је је један од разлога, зашто треба да се у нас поведе најодлужнија борба против сваког кампанелизма, племенске мегаломаније, кликаштва, лизне грандоманије, па ма с које стране она долазила и ма под којом и каквом титулом хтела да се афирмише и подржава. Погледи и стремљења свеукупне наше нације морају да се управе ширем и ведријем хоризонту на родне целине, што ћемо у пуној мери моћи постићи тек када савесном студијом наших перифериских и централних области пронађемо најбоље одлике сваке поједине па из свих тих компонената саставимо своју нову, ширу, свима заједнишкку националну идеологију на којој ћемо, као на основици уз припомоћ вековног искуства и културних тековина других великих цивилизованих народа, моћи с успехом изграђивати своју препорођену, нову, вишу националну културу савременог реализма.

Југославија је јединствен организам и она мора имати један интелекат и једну душу. Да се формира један интелекат служиће васпитање на темељу искустава које излаже народна историја, а да се удахне једна душа служиће једноизворна идеологија југословенства. Сви наши савремени људи, ма из којега краја, морају бити прожети истим тежњама и идеалима, заједничким и једнаким свима у земљи. Да тако истоветно идеално југословенски мисли, потребно је да сваки Југословен има исто уверење. Исто уверење имаће сви који имају исто убеђење, а ово ће имати сви који приме исто обавештење о свему што гини састав људског знања и познавања о животу лизном, локалном, народном, државном и универзалном.

За то је потребно дело унверзална обима, које ће нашем говеку, који се сам изграђује, пружити тазна и прецизна обавештења из свију области наука и културе. Наш духовни живот има самоузски карактер, и зато је он озбиљан и свестран, али неорганизован и разбијен. Ми увек градимо цело своје искуство, и морално и духовно, и зато код нас има много изграђених лизности, али непотребно истрошених у напорима, које би требало да му уштеде друштво и држава. Али, баш због те духовне и физичке снаге нашег говека, њему

се даје мање, него што заслужује и што му је потребно. Према њему се поступа у миру исто онако као у рату: он је змињеница и сила која троши своју сопствену снагу и црпе је само из себе; исхрана и опскрба нашег војника никад није била главна брига наше управе, јер он за земљу никад није био везан само трбухом и крухом, да би га биз глади отерао у огајање и морални кукавизлук; наш зовек расте на нашој земљи као њено растиње, укопан судбином у њену посну и необрађену земљу и пун њених сокова и опоре снаге. Оно што је било главни проблем многих држава у светском рату, како да се обезбеди исхрана и опскрба војника, за нас скоро није постојало, сваки наш зовек био је сам за себе држава, тј. њен смисао и судбина, жртва и одговорност, и у општој разграђености нека непојамна дисциплина, гвртина и трпљење. И можда ниједан народ није имао толико хероја, колико смо их имали ми; али, зато се ниједан народ није толико исцрпљивао као ми. У невољама рата, кад одлузује тај изванредан напор појединаца, ми смо били јази од десет пута снажнијег непријатеља; али, у данима мира осећа се та неекономична употреба снаге, одсуство колективне и државне заштите појединаца; исто онако као што не мислимо на законе и средства за повећање популације, јер је она сама по себи витална и активна, ми не помишљамо ни на средства која ће олакшати и убрзати културни живот. Социјални поредак одржавају закони иза којих стоји државна сила, али духовни живот иде разграђеним путевима, који су уз то пролокани инвазијом туђих интереса и циљева. У идејном и моралном хаосу садашњице наш зовек је остављен највише самоме себи, и он кроз њега пролази ношен својим здравим инстинктом, али несвестан вредности идеја и опасности утицаја. Да нашег интелектуалца не држе конзервативне енергије народа, он би био сасвим пометен и изгубљен. Он је присиљен да лута, као осетљива магнетска игла под којом се једнако померају магнетски полови. Код нас има доста културних напора, али мало дела која служе за оријентацију; више анализе која дробе и уситњава него синтезе која окупља и организује; отуда ми више осећамо недостатке него врлине и пре знамо шта треба срушити, него што треба подићи.

У култури као и у економији има много послова које треба да изводе велика предузећа, у првом реду државне установе, које могу уложити средства и напоре не тражећи непосредне добити. Регулацију река и спровођење железница кроз пасивне крајеве држава мора предузимати, мада се не зна кад ће бити исплаћен уложени капитал; јавне библиотеке и гитаонице морају се отварати, ма како се гиниле непродуктивним. Код неких економских, и код већине културних творевина, добит је посредна. Али, ако је корист посредна, она није ништа мања од користи коју доносе привредна предузећа. У гврстим социјалним срединама са подједнаком пажњом стварају се установе, зија је корист одмах видљива, као и такве, од којих ће се добити интерес тек кроз сто година. Само мисаона вредност таквих усанова даје сигурност социјалном миру. У нашем духовном животу осећа се немир људи који живе на вулканском тлу, које прети сваког тренутка да се отвори и да земљу заспе лавом, димом и мраком. Кад оставимо село, где живе наши преци, и уђемо у градску цивилизацију, ми у њој не нађемо ниједно дело, које би имало снагу, ширину и ритам земље из којих ниже народна филозофија оптимизма и активитета. Град је мравињак, згажен ногом, опаке сујете и себизности, у којем се пишти, граји и смушено удара десно и лево, горе и доле. Нарави су питомије, али морал подмуклији, рези су јасније али циљеви скривенији, живот друштвен али осећања несоцијална.

Културна и уметничка дела, и кад изгледају луксуз, имају вредност која се не може проценити као што се не може одмерити знагај традиције и идеје. Онога тренутка кад су створена, она постају жива историја, јер олигавају једну епоху и једну идеју. Турци су владали Атином пет стотина година, али је она увек била грчка, јер је имала свој Акропољ; Турци су исто толико владали Србијом, али је Косово везито остало српско, јер је постало песма и идеја. Кад би се сазрадио Мештровићев Косовски храм од најскупљег мермера, он би образложио једну идеју и нацију, а Косово би остало српско и кад би нестало Срба. Ако у физичком свету важи закон о непропадљивости материје и енергије, тај исти закон мора

важити и у области духа, јер је свака мисао једна енергија, а свако осећање материјализовање једне воље.

Свесно тих истина, Народно дело је пришло величанственом задатку: изградило је ово енциклопедиско дело *С в е з н а њ е*, које је без икакве сумње једно од најкрупнијих дела наше савремене културе. Њиме је Народно дело желело да постигне два главна циља. На првом месту, да преко истакнутих претставника наше науке створи живу и једину савремену наузну мисао и да у оквир универзалног духа унесе националну културу; на другом месту, да међу општегосеанским тековинама нађе одговарајуће место нашим националним вредностима и да по могућству постави објективне размере националних величина и епоха.

Без оваквог дела ми смо деценијама били изложени двоструком притиску, духовном и моралном, јер смо главне манифестације светске културе и резултате науке могли налазити само у страним енциклопедијама, писаним са гледишта туђинске расе и кроз нама стран менталитет, где за нашу националну културу није било места. У једном Мајеровом лексикону из прве половине 19. в. српску поезију репрезентовао је један једини писац: Сима Милутиновић Сарајлија. Доцније се односи и погледи нису поправили: података о нама увек је било мало, а и што би се нашло, по правилу није било тачно. Треба погледати ко претставља нашу књижевност у једној скорашњој енциклопедији, па се уверити, колико се и данас мало зна у свету о нашем духовном животу. У двадесет великих тимова Брокхауза из 1935. г. није се нашло места за једног Мештровића, а блиставој патријархалној култури израженој у народној поезији дано је неколико безбојних редова. Примера има небројено, примера који су и трагични и комични. Тај површан и презрив однос западне Европе према нашој култури стварао је у нама духовну снисходљивост која је убијала у нама смисао за реалан однос вредности. Из духовне снисходљивости развио се повијен понос, који је европским авантуристима широм отварао врата државне и културне службе. Ми смо се снечивали свог искуства и ду ха и дозволили да нам странци граде установе које се нису могле органски везати за земљу и народ, и противу којих смо доцније морали да се боримо као противу преосталих тврђава туђинске окупације. Дошло је време да се усправимо и да кажемо своја гледишта, а националној култури да дамо сопствено тумачење и изразе, кроз које нас и остали свет мора гледати. Синтеза *С в е з н а њ а* треба да нас ослободи прво туђинског духовног притиска, а затим да баца снап светлости на дух и напоре једног народа који се формирао у тешким историским условима.

Поред тог ослобођења од туђих концепција *С в е з н а њ е* доноси ослобођење и од нас самих. Наш колективни дух у додиру с европском цивилизацијом развио се у ситан индивидуализам који је сагувао расну крепост, али и добио примитивну искључивост. Ми смо хтели сви да будемо војводе без врховног заповедника над собом и да се као Хајдук Вељко бијемо без рагуна и без страха; међу тим одметницима било је много зулумћара без Вељковог витештва који су нападали само из заседа и бусија. У културној утакмици сагувао се хајдучки менталитет који је гонио људе да у противницима идеја гледају крвне непријатеље. На гелу наших културних установа гесто су стојале дахије које су сегом талената и вредности кргиле пут у каријеру, грмзили незаслужене погасте и ометали развитак културе, науке, уметности. Морална схема: »дахија и рајетин«
продурила се у гитавом низу историских односа у слободној држави. Историске заслуге бацане су у заборав и презирање, а испред социјалних права остављана је сила. И уколико се ко незаслужније домогао силе у каквом било облику, утолико је брже давао доказа да је сила у лошим рукама; а насиља су заогртала у разни перје да се загракће на врлину која се не нуди котерији или да се учени усамљеност поштене гордости; и није редак цинизам у ћурак моралне јавности умотаних примитиваца који без обзира и гриже савести насрћу на најбоље претставнике наше савремености и најзаслужнија дела унижавају, незасити у свом утајивачком преступу игнорисања и спрегавања да се најзнагајније активности уздижу и да морално најумијнији што брже одређују правац броду на валима узбуркане реке нашег живота коју притискује гушта олујне мргине.

Да што пре буде крај таквој атмосфери, осведожен о свему лизним искуством, фанатично одан својој основној идеји да се наш културни живот мора да формира слободно од сваке страназке шпекулантности, индивидуализма и поборник права вредности, упоран у својој истрајности да и далекосежне идеје приведе у дело, уредник *С в е з н а њ а*, овог поноситог дела, којем је дао не само име да њим обогати резник нашег језика, већ одредио линије рада, иницијаторски је извео до краја организацију духова и остварио оно за тим су деценијама и деценијама жудели наши најдаровитији идеалисти, уклопио је у ово дело снагу регулатора и вођа. Тако одређено и уређивано »*С в е з н а њ е*« је тежило да поврати морални ред у историским и културним односима и да поништи пресуде клика и котеџа. Све стварне вредности враћене су на своје историско место с одговарајућим атрибутима, а све ефемерне велигине ишгезле су кад су добиле реалне димензије. Та тежња да се поврати морални ред у односима вредности иде у најважније задатке *С в е з н а њ а*, и оно се трудило са свом могућом мером објективности и опрезности да му служи од прве до последње стране. Ова идеја водила у духовној ризници *С в е з н а њ а* важна је као сав умни напор да се изради једно овакво дело.

Овде је први пут у нашој културној историји, на наузној основи, а на популаран начин и са једним строго објективним мерилом изнесена слика целе земље и свих народа са свима њиховим манифестацијама у прошлости и садашњости као и слика најважнијих културних тековина у историји зовеганства од најстаријих времена до данас.

При раду се водило разгуна о томе да буду најобимније и најпотпуније заступљени сви важни подаци о нашој земљи и народу, поред података о осталим словенским народима при чему је посвећена посебна пажња Истоку, обзиром на велики утицај његов под којим је вршено формирање наше културе. Чланци из националне историје и југословенске књижевности израђени су да пруже не само тачна обавештења већ и потребну оријентацију и иницијативу за развој. У предметима лингвистике обрађена је општа, словенска, и српскохрватска филологија с нарочитим обзиром на наш правопис и дијалектологију, затим етимологије, стране рези и пословице у усвојеној употреби. Сваку страну књижевност радио је специјалан стружњак за њу засебно и оригинално. Из уметности дана су објашњења свих праваца, свих врста радова и биографије свих уважених светских и наших уметника, уз навод њихових главнијих дела и оцене њихова рада, тако да се овде у потпуности има и прва историја уметности на нашем језику. Из архитектуре је обрађен материјал досад скоро непознат широј јавности, објашњени изрази и грађевински стилови, поред нарочито знагајних података о нашој средњевековној архитектури, слабо познатој и највећем делу школованих људи код нас и у иностранству. Обрада предмета из области филозофије разликује се од слизних обрада у другим лексиконима тиме што предмети већином нису обрађени само лексикографски, тј. није дано просто значење рези, већ је њоме означени појам и у односу на остале додирне објашњен и дефинисан са истог гледишта као у претстави извесне целине, да оваква тумачења послуже и стружњаку и лаику за лако разумевање филозофских појмова и у стручној и у забавној лектури. У обиљу гланака у азбужном реду медицина је у својој опсежности заступљена потпуно, најпре: у предметима о основном саставу зовека са његовим функцијама (анатомија и физиологија), што гитаоца упознаје са грађом и саставом органа, њиховим радом и потребама, при чему је обрађена нарочита пажња на питања исхране, на хранљиве вредности наше свакодневне хране у односу на потребе организма према дневном утроску и нерационалну храну наше средине; затим: у предметима из области патологије зовека, где се излажу узроци обољења; све болести, које се у нашој средини јављају из свију грана медицине (интерне, хирургије, гинекологије, акушерства, неврологије, озне, ушне, носне и грлене, заразне, кожне и венеричне, психијатрије и зубне технике); изложени су принципи лежења, дана објашњења курантних лекова, знагај лековитих биљака, дијете и главна упутства о нашим бањама и климатским местима; за примену у нарочитим околностима где се литно не може ожекивати лекар дана су и упутства о првој помоћи; уз то хи-

гијена садржи многобројна објашњења за свакодневне потребе зовека, објашњава хигијенске услове живота, говори о заштити организма, о предохрани од болести и заразних болести, о нагинима имунизовања вакцинама и серумима, о заштити од инсеката итд.; све то овде је оригинално обрађено из пера преко двадесет наших најбољих медицинских стручњака. Обзиром на привредни и стогарски живот у нашој земљи обрађено је обилато све из ветеринарства, гији предмети овде излажу сва потребна упутства о стогној хигијени, стогним болестима и практичном лежењу. Најразноврсније мноштво предмета из свих група екзактних привредних и техничких наука обрађено је по општем плану и појединачно по својој важности и као једна органска целина, као систем; дане су у највишем ступњу наша терминологија и најпотпуније најмодерније дефиниције као израз најновијих тековина науке. На нашем језику Свезнање је прва књига у којој се налазе целокупна техника и екзактне природне науке, гија је сва строга наугност јасно изложена у сажетим прегледним и лако разумљивим гланцима за сваки предмет. Војни и технички стручњаци обрадили су овде систематски прегледно и прецизно организацију војске, морнарицу и ваздухопловство, изложили историју ратова, сва потребна питања из тактике, стратегије, наоружања, ратне технике и хемиске војне онако како их је дефинисала старемена војна наука. Обрада географије разликује се од обраде у слижним страним енциклопедијама тиме што су из опште географије унесени пре свега наши наузни термини, гиме је попуњена празнина у нашој наугној географској литератури; у појмовима из привредне географије дани су подаци о привредно-географском стању наше државе у оквиру садањег стања на целој Земљи. Из етнологије и антропологије изложена су општа знања по најновијим резултатима наугног истраживања, објашњења етничких група и раса на свету и свих етнoлошких појава; при томе је особита пажња посвећена појавама из балканске и јужнословенске етнологије, тако да је овде азбугом редом претстављена наша целокупна народна, материјална и духовна култура, етничка историја у смотри свих балканских и јужнословенских етничких група. Правне науке у свеколикој својој разноврсности обухватају овде све гране приватног (грађанског, трговачког, меничног и међународног приватног) права заједно са одговарајућим поступцима (грађанским, стеццишним и др.) и јавног (кривичног с кривичним поступком, државног, административног и међународног) права, гиме је ово дело потпуна правна енциклопедија са свима корисним упутима и кључем за оријентисање и сигурно сналажење и за оне који би хтели и морали да се за поједине дубоке стружности обраћају посебним стружним делима, и за сваког коме ће бити јасне и просте ствари које су до сада многим изгледале недокузиве пре ових и сваком лаику приступазних објашњења. Из политичке економије, са економском политиком и банкарством, науке о финансијама, социологије и статистици сви предмети јасно и лако разумљиво пружају поуздан приручник и људима највишег образовања. Чињенице и појмови из области спољне трговине и трговинске политике изложени су овде знатно опширније него у страним општим лексиконима, дана су исцрпна објашњења најновијих појмова и тенденција у трговинској политици, помоћу геза наш зовек има да се обавести о свима најновијим појавама као што су аутархија, клиринг, контингентирање, синдикализација и монополисање спољне трговине, аграрни преференцијали, царинско примирје итд. Привреди је посвећена парозита пажња; све њене гране приказане су не само веома темељно, већ и у таквом облику да од изложеног градива може свако да добије њихов потпуни и јасан преглед. Обзиром на то да је Југославија земља претежно сељачког карактера, обрађени су опширније и са свим упутствима предмети из пољопривреде (виноградарства, винарства, воћарства, пгеларства, живинарства итд.) који могу да затребају и оним многим хиљадама интелигентних и писмених сељака и уопште писменим људима који међу њима живе. Најзад, у овоме делу остављено је места шумарству, лову и рибарству много више него у другим лексиконима, јер се парозито водило рагуна о улози коју шуме и море са рекама имају у нашој народној привреди уопште и у појединачној привредној активности нашег аграрног становништва, да се, као у свима напредним земљама, и на лов не гледа више као на спорт, већ као на важну грану народне привреде.

СВѢЗНАЊЕ

ПРИЛОЖЕНЕ СЛИКЕ

Азија, географска карта	28
Америка Јужна, географска карта	952
Америка Северна, географска карта	2048
Архитектура египатска, асирска и персиска	64
Архитектура Далеког Истока	65
Архитектура грчка и римска	1952
Архитектура романска и готска	1953
Архитектура ренесансе и барока	1920
Архитектура савремена	1921
Архитектура средњовековна српска (I)	2528
Архитектура средњовековна српска (II)	2529
Архитектура средњовековна српска (III)	2560
Архитектура старохрватска	2561
Архитектура Блиског Истока	864
Архитектура старохришћанска и византиска	865
Аустралија, географска карта	136
Африка, географска карта	152
Балканско Полуострво	168
Београд	2177
Берба шљива, берба грожђа	1217
Бугарско сликарство	2113
Ваздухоплови	1025
Вајарство (I)	320
Вајарство (II)	321
Вајарство (III)	352
Вајарство (IV)	353
Врете шума	2688
Гљиве	448
Говеда	480
Голубови и зечеви	1857
Грбови (I)	496
Грбови (II)	497
Дом, зидање варошке и сеоске куће, женски рад на селу	1185
Домаће животиње	577
Европа, географска карта	672
Енглеско сликарство	704
Железнице	1632
Животињски свет	736
Заставе, I-II	752
Италијанско сликарство (I)	896
Италијанско сликарство (II)	897
Једрењак	928
Југославија, географска карта	936
Југословенска народна ношња	1520
Јужна Америка, географска карта	952
Књиге Народног дела (I)	1068
Књиге Народног дела (II)	1069
Козе	1569
Кокоши	1088
Коњи	1120
Коњи, мазге и магарци	1121
Лековито биље	224
Лепота књиге (I)	1068
Лепота књиге (II)	1069
Лето и зима на селу	1216
Лов	1249
Медаље	1585
Морски риболов	1109
Намештај (I)	1440

Намештај (II)	1441
Наша дивљач	576
Наши поморски путнички бродови	1633
Немачко сликарство (I)	1472
Немачко сликарство (II)	1473
Низоземско сликарство (I)	1504
Низоземско сликарство (II)	1505
Нумизматика (I)	1536
Нумизматика (II)	1537
Облаци	1248
Овце	1588
Ордени	1584
Пољско сликарство	1760
Пловке, гуске и бурке	1089
Пресек путничког брода, пресек подморнице	929
Привреда Југославије	1824
Пси	1836
Развитак брода	192
Расе (I)	1888
Расе (II)	1889
Рентген	1024
Речни риболов	1408
Руско сликарство (I)	1934
Руско сликарство (II)	1935
Свет, географска карта	2016
Свети Сава	800
Свиње	481
Северна Америка, географска карта	2048
Сеоске куће	1184
Сеча и пренос дрвета	2689
Сликарство у живописним бојама 96, 97, 1056, 1057, 1376, 1377, 1696, 1697, 1792, 1793, 2336, 2337, 2400, 2401, 2496	2497
Словеначко сликарство	2112
Спорт (I)	2240
Спорт (II)	2241
Спорт (III)	2272
Спорт (IV)	2273
Српско сликарство (I)	2144
Српско сликарство (II)	2145
Српско сликарство (III)	2176
Трговачка и ратна морнарица	193
У Шумадији	1521
Француско сликарство (I)	2456
Француско сликарство (II)	2457
Фреске	801
Хрватско сликарство (I)	2592
Хрватско сликарство (II)	2593
Чехословачко сликарство	1761
Човечје тело	2640
Шпанско сликарство	705
Шуме	2688

СКРАЋЕЊА

а. д. акционарско друштво
 адв. адвокат, адвокатски
 адм. администрација, административан
 аз., аз. Азија, азиски
 акад. академија, академски
 акт. активан
 Арб., арб. Арбанија, арбански
 Амер., амер. Америка, амерички, американски
 анат. анатомија, анатомски
 анорг. аноргански
 апот. апотека, апотекарски
 Ар., ар. Арабија, арапски
 арм. армиски
 арт. артилерија, артилериски
 архиеп. архиепископ, архиепископски, архиепископија
 архл. археологија, археолошки
 архт. архитектура, архитектонски
 астр. астрономија, астрономски
 А.-У., а.-у. Аустро-Угарска, аустро-угарски
 аустр. аустријски
 Аустрал. Аустралија
 Афр., афр. Африка, афрички
 б. бивши
 Б. и Х. Босна и Херцеговина
 б.-х. босанско-херцеговачки
 балк. Балкански
 Б. П. Балканско Полуострво
 бан. бановина, бановински
 бат. батаљон, батаљонски
 Белг., белг. Белгија, белгизки
 берз. берзански
 библ. библија, библјски
 библг. библиографија, библиографски
 библт. библиотека
 биол. биологија, биолошки
 биск. бискуп, бискупнија, бискупски
 бот. ботаника, ботанички
 Браз., браз. Бразилија, бразилијански
 брит. британски
 брод. бродарство, бродарски
 в. век
 вел. велики
 Вен., вен. Венеција, венецијански
 верт. вертикалан
 ветр. ветерина, ветеринарски, ветеринарство
 Виз., виз. Византија, византиски
 вој. војска, војни
 вповл. ваздухопловство
 г. грам
 Г., г. горњи (само у саставу неког имена)
 г., год. година
 ген. генерал, генералски, генерално (бриг., див., арм. генерал)
 геогр. географски, географија
 геол. геологија, геолошки
 геом. геометрија, геометриски
 Герм., герм. Германи, германски
 гкат. гркокатолик, гркокатолички
 гл. главни
 гимна. гимназија, гимназиски
 грам. граматика, граматички
 Грч., грч. Грчка, грчки
 гштб. генералштаб, генералштабни
 д. динар
 д. десни
 д. д. деоничарско друштво
 Д., д. доњи (само у саставу имена)
 Далм., далм. Далмација, далматински
 дл. десилитар
 дм. десиметар
 дм². квадратни десиметар
 дм³. кубни десиметар
 дкг. декаграм
 дпт. департаман
 др. други

др. доктор
 држ. државни, држана
 друштв. друштвени
 еванг. евангелик, евангелистички
 еванђ. еванђеље, еванђелски
 евент. евентуални, евентуално
 Евр., евр. Европа, европски
 Ег., ег. Египат, египатски
 екои. економија, економски
 ел. електрика, електричан
 елтхн. електротехника, електротехнички
 Енгл., енгл. Енглеска, енглески
 ентом. ентомологија, ентомолошки
 еп. епископ, епископски, епископат, епископија
 етн. етнологија, етнолошки
 ж. женски
 жел. железница, железнички
 З. Запад
 з., зап. западно
 Зак., зак. Закон
 зал. залив
 зан. занат, занатски
 земљр. земљораднички, земљорадња, земљорадник
 зл. златан
 зоол. зоологија, зоолошки
 И. Исток
 и. источни
 инд. индустрија, индустриски
 инж. инжењер, инжењерски
 иностр. иностранство, инострани
 инт. интерни
 ист. историја, историски
 Ит., ит. Италија, италијански
 Ј. Југ
 Ј. Јужни
 Ј. Језеро
 јез. језеро, језерски; језик
 Ј. Амер. Јужна Америка
 Ј.-амер. јужноамерички
 Јадр. М., јадр. Јадранско Море, јадрански
 Јап., јап. Јапан, јапански
 јдн. јединица
 Јевр., јевр. Јевреји, јеврејски
 Јж. Сл. Јужни Словени
 јжсл. јужнословенски
 ЈЗ. Југозапад
 јз. југозападнo
 ЈИ. југоисток
 ји. југоисточно
 Јсл., јсл. Југословени, југословенски
 Југосл. Југославија
 к. круна
 кг. килограм
 кат. католик, католички
 клас. класичан
 км. километар
 км². квадратни километар
 кн. кнез
 књ. књига
 књв. књиговодство
 књиж. књижевник, књижевнв, књижевност
 ком. команд
 конт. континенталан
 кпт. капетан
 к. с. коњска снага
 култ. културан
 кч. чехословачка круна
 л. литар
 л. леви
 лат. латински
 лек. лекар, лекарски
 м. метар
 мм. милиметар
 м². квадратни метар

м'	кубни метар	с., сеv.	северна
М.	море	С. Амер.	Северна Америка
Мађ., мађ.	Мађарска, мађарски	с.-амер.	североамерички
мав.	манастир, манастирски	савр.	савременик, савремен
мат.	математика, математички	сад.	садањи
мг	милиграм	САД	Сједињене Државе Северне Америке
мед.	медицина, медицински	св.	сантиграм
међунар.	међународни	сг	секретар
метеор.	метеорологија, метеоролошки	секр.	северозапад, северозападно
мех.	механика, механички	СЗ., са.	североисток, североисточно
мип.	министар, министарски	СИ, сп.	синопм
мил.	милион	скр.	скраћено, скраћеница
минер.	минерални, минералологија, минералошки	сл	сантилитар
митол.	митологија, митолошки	Сл., сл.	Словени, словенски
М. Ј.	Махова Јединица	Слав., слав.	Славонија, славонски
мл.	млађи	Слов., слов.	Словенија, словеначки
мн.	множина	см	сантиметар
Мст., мст.	министарство	см²	квадратни сантиметар
муз.	музика, музички	соп.	социјалан
мусл.	муслимани, муслимански	соцпол.	социологија, социолошки
н.	нов	спец.	специјалан
падм. в.	надморска висина	ср.	средњи
нар.	народни	ср. в.	средњи век
нар. посл.	народни посланик	средњев.	средњебеговни
нац.	националан	срлат.	средње латински
Нем., нем.	Немачка, немачки	Сред. М.	Средоземно Море
нлат.	новолатински	срп.	српски
н. р.	на располагању	СССР	Савез Совјетско-Социјалистичких Република
непр.	непријатељ, -ски	ст.	стари
обл.	област, обласни	ст., стан.	становништво, становништво
одв.	односно	сх.	српскохрватски
Ок.	океан	т	тона
окр.	округ, окружни	такт.	тактика, тактички
ол.	општина, општински	тбк.	туберкулоза, -зан
орг.	органиски	тер.	територија
осн.	основни, основан, оснивач, основао	тј.	то јест
пад.	падеж	ткст.	текстилни
палеовт.	палеонтологија, палеонтолошки	тмпт.	температура
патол.	патологија, патолошки	трг.	трговина, трговачки, трговински
пед.	педагогија, педагошки	Тур., тур.	Турска, турски
перс.	персиски	тхн.	техника, технички
пеш.	пешадија, пешадијски	тхвл.	технологија, технолошки
пл., план.	планина, планински	уг.	угарски
пл.	племенити	ум.	уметник, уметнички, уметност
по Хр.	по Христу	унив.	универзитет, универзитетски
поз.	позориште, позоришни	упор.	уредити
пкр.	покрајина, покрајински	ур.	уредник, уредиштво, уредба
пол.	полуострво	фабр.	фабрички
полит.	политички	фак.	факултет, факултетски
пољопр.	пољопривреда, пољопривредни	фам.	фамилија, фамилијаран
Пољ., пољ.	Пољска, пољски	фзл.	физиологија, физиолошки
пом.	поморство, поморски	физ.	физика, физички
пор.	поручиак	флз.	филозофија, филозофски
пошт.	поштански	фин.	финансија, финансијски
Порт., порт.	Португалија, португалски	фр.	франак
пор.	потпоручиак	Фрп., фрп.	Француска, француски
пре Хр.	пре Христа	ха	хектар
пук.	потпуковник	хем.	хемија, хемиски
пр.	предњи	Херц., херц.	Херцеговина, херцеговачки
прав.	православни	хиг.	хигијена, хигијенски
прев.	превод, превео, преводилац	хидр.	хидрографија, хидрографски
привр.	привреда, привредни	хл	хектолитар
Прим., прим.	Приморје, приморски	хир.	хирургија, хируршки
прнр.	природа, природан	хол., хол.	Холандија, холандски
пров.	провинција, провинцијализам, провинцијски	хориз.	хоризонталан
прот.	протестант, протестантски, протестантизам	хришћ.	хришћанин, хришћански
проф.	професор, професорски	Хрв., хрв.	Хрватска, хрватски
псих.	психологија, психолошки	црк.	црква, црквени
пук.	пуковник	чсл.	чехословачки
р.	река	ЧСР	Чехословачка Република
р. гмв.	реална гимназија	Швајц., швајц	Швајцарска, швајцарски
ред.	редакција, редиговао	шк.	школа, школски
рез.	резервни	Шп., шп.	Шпанија, шпанолски
рел.	религија, религијски	→	види
риб.	рибарство, рибарски	*	рођен
рим.	римски	†	умро
ркат.	римокатолик, римокатолички	£	фунта стерлинга
Ром., ром.	Романи, романски	\$	долар
риб.	република, републикански	#	дукат
руд.	рударство, рударски	'	(°) степен
Рум., рум.	Румунија, румунски	,	минут
Рус., рус.	Русија, руски	"	секунд
С	Север	ч	квинтал
санит.	санитетски		

А

А, а 1) 1. слово ћирилице и латинице; у црксл. аз. 2) самогласник. 3) сфезица. 4) усљик. 5) у логици ознака (из лат. *affirmo*) за општепотврдни (универзално афирмативни) суд. 6) у муз. 6. тон. С-дур основне скале (ја). 7) à (фрц.): по; при обрачунавању у ноти. Фактури, рачуну ставља се испред цене, нпр. 10 кг кафе à 48 д. **A discretion** (фрц.), до миле воље, колико ко хоће. **A la baisse** → бесје, берза. **A la carte** (фрц.), по карти; у гостионици: по избору из јеловника, супр. *menu, table d'hôte*. **A la mode** (фрц.), по моди, по савр. укусу. **A la hausse** → хосје, берза. **A propos** (фрц.), на време, згодно, поводом, у вези с нечим; узгред буди речено. **A fond perdu** (фрц.), израз да је предана вредност отписана (нпр. кад се сума за вођење рекламе да а ф. п., значи да се за њу више не полаже рачун). 8) аа, скр. од ана (грч.: по), употребљава се на рецептима кад се од различитих лекова дају исте количине. 9) у нумиз. *avers*, предња страна (лице) новца. 10) а. а., скр. од *ad acta*. 11) **A dato** (лат.), од данас. **Датумска** или **а дато мен.**, код које се рок исплате (доспеће) рачуна од дана издавања. **A l'impie**, одмах, напросто (одбити што а. 1.). **А-**, **ан-**, у почетку грч. сложеница: не-, без-.

АВ (лат.: *ab*), пред сугласницима: **а**), предлог са 2. и 6. падежом: с, са; од. **Ab absurdo**, докази који се узимају у геом. и вишој мат., помоћу којих се доказује нешто што је у опреси са здравим разумом. **Ab imo pectore, imo pectore** (лат.: из дна душе, од срца), нпр. изразити негодовање, захвалити коме а. і. р. **Ab initio** (лат.: од почетка), израз који се у праву употребљава као ознака како је било стање у тренутку склапања правног посла; према њему се суди о пуноважности посла. **Ab intestato**, у праву означава наслеђе по зак., а не по тестаменту или уговору (интестатско наслеђавање). **Ab Jove principium** (лат.: од Јупитера је почетак, тј. почини-мо са Јупитером), речи из Бергилијевих Еклога; данас се употребљавају кад хоће да се каже да треба почети од најважнијег. **Ab ovo**, од јајета; речи узете из Хорација; данас се каже кад неко почне причаће нечим што има само далеку, а не непосредну везу с оним о чему је реч, или, како се код нас каже: од Кулина бана. **Ab urbe condita** (лат.: од оснивања Рима), у рим. списима 753. год. пре Хр. од које су ст. Римљани бројали године, налази се у књ. и као скр. **U. C. Ab hoc et ab hac** (лат.: од овог и од ове, тј. с ђрда с дола), каже се кад неко говори без везе.

АБА 1) (арамејски: отац), титула познатих јевр. (нпр. Аба Арека), а и хришћ. уч. на И. 2) (тур.), грубо вунено сукно у употреби у балк. земљама и на И за израду кабаница и др. делова одеће, нарочито сеоске.

АБАГАР, прва штампана књ. на новобуг. јез. (у Риму 1641.); зборник апокр. молитава и записа против болести; писац Филин Станиславов, кат. бискуп из Никопоља.

АБАД 1) **А. I**, маварски краљ у Севинји (1023.-1042.), осн. династију Абацида. 2) **А. II**, краљ (1042.-1069.), син претходног. 3) **А. III**, краљ (1069.-1095.), покорио Кордову, али био потучен од мароканског султана Јусуфа и прогнан у Афр.

АБАДАН, перс. лука на истоименом о. на ушћу Шател-Араба (око 7 000 ст.); изводно место земљаног уља.

АБАЖУР (фрц.), штит на лампи; рефлектор; светларник на подруму, светларник уопште.

АБАКУС (грч.), плоча која крунише капител стуба (→ сл.)

АБАНДОН (фрц.), напуштање; у праву: одрицање неког права; правна радња којом се, поводом наплате потраживања, проузрокованих криви-

цом бродских намештеника, означаје актива поморске имовине као нарочити и искључиви скуп добара из којег се има извршити та наплата (→ актива поморске имовине); уступање осиг. друштву робе, оштећене приликом превоза, с тим да оно исплати осигураннику суму на коју је роба осигурана.

АБАС 1) **А. I Велики**, перс. шах (1586.-1628.), одличан администратор и завојевач, 1 од најзнатнијих владара мусл. Персе; пренео престоницу у Исфакан и заузео Афганистан, Јерменску и делове Грузије и Тур. 2) **А.-паша Химли**, ег. кедив (1892.-1914.); Енглези га збацили са престола.

АБАСИДИ, династија од 37 ар. халифа (750.-1258.); дошли на владу после Омејада, пренели престоницу из Дамаска у Багдад и осн. багд. халифат; за њихове владе заустављена ар. освајања и настало цветање ар. културе.

АБАТ, абас, **опат** (лат. од *aba*) 1) у крат. прк. свешт. достојанство, које претходи епископском, и титула ман. старешина и парохиских свешт.; носи митру и прстен.

АБАТОН (грч.), светиња над светињама; у прав. црк. предњи део, хор застрт завесама.

АБАФИ Леополд (1827.-1883.), чл. новелист (псеуд. Бранко Ровинов); гл. дело: **Три гроба**.

АБАЦИЈА → Олатија.

АБАЦИЈА, кројач одела од абе, поглавни за сеоски свет; у Југосл. има их сада само у Војводини и Србији, па и ту у опадању.

АБД (ар.), слуга; чест саставни део ар. имена, нпр. Абдалах (слуга божи).

АБДАЛАХ, отац Мухамеда, оснивача ислама.

АБД-ЕЛ-АЗИС, марокански султан (1894.-1909.); лошом управом изазвао незадовољство народа, што искористила Фрц. и збацила га помоћу његова брата Мулај-Хафида.

АБД-ЕЛ-КАДЕР, ар. емир из Алжира (1807.-1883.); бранио Алжир 14 год. од Фрц. освајача, али најзад побеђен и заробљен 1847.; последње год. живота провео у Сирији.

АБД-ЕЛ-КРИМ, марокански поглавица; побунио обл. Риф против Шп. и Фрц., али после дуже борбе принуђен на предају 1926.

АБДЕРА, трачанска варош на обали Егејског М. у ант. доба.

АБДЕРАХМАН 1) ар. намесник у Шп.; потукао га Карло Мартел код Поатјеа (732.). 2) **А. I**, шп. халифа (756.-787.) из династије Омејада; побегао после покоља својих сродника у Шп. и осн. засебан халифат са престоницом у Кордови, где његови потомци владали око 300 г. 3) **А. II**, шп. халифа (821.-852.), заузео Барселону, војевао против норманских пљачкаша; штитио научнике, књиж. и ум. 4) **А. III**, халифа (911.-961.), под којим кордовски халифат достигао врхунац у екон. и култ. погледу; осн. мед. школу у Кордови.

АБДЕРХАЛДЕНОВА РЕАКЦИЈА, за доказивање трудноће, састоји се у истраживању протеолитичних фермената у серуму крви труднице; увек позитивна за време трудноће; понекад позитивна код неких обољења.

АБДЕСТ (перс.), у исламу обредно прање пре клањања (молитве).

АБДИЈА, 4. по реду од 12 малих библ. пророка.

АБДИКАЦИЈА (лат.), одрицање владара од престола.

АБДОЛОНИМ, потомак сидонских владара; због сиромаштва постао баштован, али га Александар Вел. вратио на престо 332. г. пре Хр.

АБДОМЕН (лат.), **трбух**, област тела код човека између грудног коша и карлице, код вел. броја живо-

тиња иза груди; код многих животиња са чланковитом грађом тела (особито агларкара) састоји се од одређеног броја трбушних чланака: садржи већи део дигестивног апарата (желудац, црева, јетра, панкреас).

Абдоминалан, припада трбуху или се на трбух односи. **А. тифус** → тифус. (На сл.: изглед отвореног а. с органима у нормалном положају). **АБДУКЦИЈА** (лат.), одвођење, удаљавање уда или његовог дела од српне линије човековог тела супр. → адукција.

АБДУЛ-АБАС-САФАХ (т). Крвољаз, први халифа из ар. династије Абасида → Абл-Абас **АБДУЛ-АЗИС**, тур. султан (1861.-1876.), брат → Абдул Меџид; извршио припреме за реформу Тур., али окривљен што је дозволио да се отпочне решавање и питања на штету своје државе, па збожен и убијен у мају 1876. За његове владе избио устанак Луке Вукаловића (1861.) и вођен рат са Црном Гором (1862.); сукоб са Србијом завршио предајом градова кн. Михаилу; после н. устанка у Б. и Х. (1875.) и рата са Србијом и Ц. Гором почео припреме за н. рат, али га није дочекао.

АБДУЛ-ЛАТИФ (1160.-1231.), важан ар. научник; гл. дело **Опис Египта**.

АБДУЛ-МЕЛИК, најмоћнији омејадски халифа (685.-705.).

АБДУЛ-МЕЈИД, тур. султан (1839.-1861.), реорганизовао тур. војску и увео реформе (хатишерифом 1839. и хатихумајуном 1856.) којима дао равноправност хришћ.; водио гримски рат са Рус. (1853.-1856.) и 2 рата са Црном Гором (1839. и 1868.).

АБДУЛ-ХАМИД 1 А. 1, тур. султан (1774.-1789.), склопио са Рус. кулуканџарски мир. 2) А. П, тур. султан (1876.-1909.), владар деспотске Худи; дозвољаво покоље хришћ. у Јерменској и на Балк.; по његово доласку на престо Србија и Ц. Гора (1876.), а за њима Рус. и Рум. (1877.) објавиле Тур. рат, завршен сантефанским миром, а ликвидирани берлинским конгресом (1878.); у рату са Грч. Турци победили, али уствари изгубили Крит (1897. год.); касније предали Фрц. Мароко (1881.), а Енгл. Египат (1882.). Неспољно стање хришћ. у Македонији довело до увођења реформа од стране вел. сила (1903.) и до њихових честих посредовања у Тур., услед чега планула револуција младотур. официра (1908.); њу искористиле Буг., која се онда прогласила за независну, и Аустр., која објавила анексију Б. и Х. При покушају да сруши младотур. парламентарни режим, збожен са престола (1909.); умро за време свет. рата (1918.).

АБДУЛА (* 1882.), краљ Трансјорданије од 1921., пријатељ Енглеза.

АБДУЛА Марко Петровић (1780.-1823.), барјактар у 1. кнез Пожаревачке нахије у 2. устанку; смењен због осиноости и нечистих послова (1821.), дигао буну 1821. у Пожаревачкој нахији, али није имао успеха; убијен 13/1. 1823., пошто га кн. Милош пустио из затвора.

АБДУЛАХ ЕС САИД, судански халифа (1885.-1899.), наследио махдију Мухамеда Ахмеда; погинуо у борби с Енглезима.

АБДУЛАХ ХАМИД (1852.), тур. лирчар и драматичар, с којим заправо почиње нова тур. књиж.

АБДУРАХМАН → Абдерахман.

АБДУХ МУХАМЕД (1849.-1905.), ректор Азхара (мусл. високе теол. шк. у Каиру), ар. теолог и новинар, присталица реформи у исламу.

АБДУЦЕНС (nervus abducens), 6. лубањски живчани пар. одмичач ока (→ жинац).

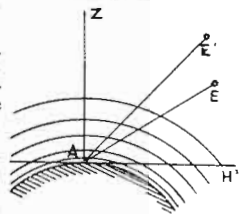
АБЕЛ Нилс Х. (1802.-1829.), норв. математичар; значајни радови о једначинама и о теорији функција.

АБЕЛАР Пјер (Abelard, 1079.-1142.), фрц. теолог и схоластички филозоф; због љубавних односа са калуђерицом Елоизом мучен; живео у ман., осуђен као јеретик. Сјајан и духовит учитељ; његово начело: *Intelligo, ut credam* = сазнајем да верујем (тј. мада је вера изнад свега, ипак је треба умом обрадавати), а у епизи био мисљења да се врлином може постићи највише добро.

АБЕНСЕРАЖИ, моћно маварско племе; у 15. в. живели у краљевини Трансиди.

АБЕОКУТА, град (46 000 ст.), пристаниште на ЈЗ Брит. Нигерије; жива трг. са Суданом.

АБЕРАЦИЈА (лат.), скретање; у астр. углава разлика између праваца у којем се звезда налази и праваца у којем се она са Земље види; настаје услед земљиног кретања, и што се светлост не распростире тренутно; њена највећа вредност 20,47" (аберациона константа). Први је уочио Хук, а објаснио Брадлеј (1728.).

Сферна а., оптички недостатак простих објектива услед којег они не дају оштре линкове предмета, већ лик развучен у извесном простору. С. а. ублажује се смањивањем отвора дијафрагме, јер се на тај начин отстранују ивични зраци, а лик цртају само централни; укида се и комбинацијом сабирног и расипних сочива. **Објективи слободни од с. а.** називају се апланатским. **Хроматска а.**, оптички недостатак простих објектива, услед којег се различе бела светлост на спектралне боје; при подешавању општрине ради се са жућким зрацима, на које је човекче око најосетљивије, а приликом снимања на плочу делују хем. зраци, плави и љубичасти, јер је емулзија плоче према њима најосетљивија и тако се добива слика која није оштра. Х. а. ублажава се комбинацијом сабирних и расипних сочива, која се називају ахроматским. (На сл.: астр. а.; тачка А означава посматрача, Z зенит, H хоризонт, Е стваран положај звезде, а Е' положај у којем је посматрач види).

АБЕРДАР → Кујунџић Милан.

АБЕРДИН, гл. град и пристаниште истоимене обл. у си. Шкотској (170 000 ст.); жива инд. (ткст.), трг., нарочито рибарско место; унив. (15. в.), катедрала.

АБЕРДИН Порп (Aberdeen, 1784.-1860.), енгл. државник, противник Наполеона I, после бечког конгреса закључио савез Енгл. са Фрц. против Рус.

АБЕСИНИЈА → Етиопија. **Абесински бунар** → бунар.

АБЕЦЕДА, сва слова латинице поређана утврђеним редом; → азбука, алфабет, алфавит.

АБИД 1) варош у М. Аз. на Хелеспонту (Дарданелу). 2) место у ст. Г. Египту, данас рушевине храмова и гробница.

АБИОГЕНЕЗА (грч.) → архигонија.

АБИОТРОФИЈА (грч.), неспособност за живот; привремено изумирање.

АБИПОНИ → Гвајакур.

АБИСАЛАН (грч.), дубокоморски. **А. рибе** (piscis abyssales), којих има око 1000 врста, → дубинска фауна. **А. регион**, деловни океана и мора испод 2500 м дубине.

АБИСИНИЈА → Етиопија.

АБИТУРИЈЕНТ (нлат.), ученик највише класе каве високе или ср. шк. пред завршним испитом.

АВЈЕСТИО (RENOVATIO, MUTATIO) MONETAЕ (лат.), одбацавање (обнављање и измена) новчаница, врши се кад власт прогласи ст. изданици новац за неважећи; раније су приликом замене новца наплаћивани трошковни ковања.

АБЛАКТАЦИЈА (лат.) 1) одбијање детета од сисе; треба спроводити лагано и постепено између 5. и 10. месеца; у топло летње време боље не одбијати. Ако се дете одбије пре 6 мес., сасвим и нагло, оболу често од пролива; → исхрана, дојење. 2) → оплемењавање.

АБЛАТИВ (лат.), 7. падеж лат. грам., означаје место удаљавања, постака, орубе; одговара падеж 2., 6. и 7. п.

АБЛАЦИЈА (лат.) 1) одношење материјала и сначавање земљине површине под утицајем спољних сила, нарочито ледника и ветра (→ денудација). 2) у мед. → ампутација.

АБНОРМАЛАН, абнорман (лат.), што не одговара норми, нормалности; изван оног што је најчешће, просечно, како у негативном тако и у позитивном смислу.

АБО, гл. град финске покр. Турку-Пори, лука на Ботниском Зал. (66 654 ст.) са фин. и швед. унив. **АБОБА**, село у Буг. (Шуменски срез), са рушевинама ст. буг. престонице Плиске.

АБОГОВИЋ Махмуд-паша, тур. државник, војсковођ и песник; родом из Крушевца; потурчењак; постао вел. везир 1474.; писао на тур. и перс. језику; оставио збирку песама, писама и једну научну расправу.

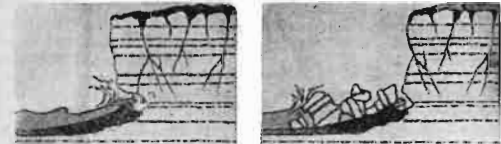
АБОДРИТИ, Ободрити, Бодрићи, сл. племе које живело у прим. Балтичког М., између Либечког Зал. и доњег тока р. Варнаве (сада део Мекленбурга); помињу се од краја 8. в. Год. 822. и 823. помињу

се неки А. или Предененти у Подунављу. Мисли се да је име р. и мађ. жупаније Водрог у вези с њиховим именом.

АБОЛИЦИЈА (лат.), акт којим се прекида ток кривичног поступка (→ амнестија). А. регламентације проституције, систем у борби против венеричних болести противан систему регламентације; препоручује: укидање свих санитарско-полпн. мера које се односе на јавну проституцију, тражи затварање јавних кућа, бесплатан преглед и обавезно лечење свих оболелих без разлике, предузимање свих мера за уклањање узрока проституције. **Аболиционизам**, укидање, одн. покрет за укидање, нпр. црначког ropcтвa у САД (1863.), регламентације проституције у Енгл. (1886.), у Нем. (1927.), и смртне казне уопште. **Аболиционист**, присталица а.

АБОНЕНТ, **абонирац** (фрц.), претплатник који унапред плати за извесно време цену листа, поз., хране и др. **Абонма**, претплата, могућност да се по цену данашња утврђене суме користе, за одређено време, извесне ствари, резултати рада или неко право онога који је примио новац; уговор се продужује за н. период чим претплатник по истеку рока настави да се користи испорукама или услугама. **АБОНОС**, **обановина**, тешко, тврдо, скупоцено дрво које се добива из више врста дрвета рода Diospyros; највише и најбоље успева у Афр. (извози се преко Занзибара), а највише се цепа D. ebenum из Аз. (Индија, Индокина, Малајако Острвље); служи за израду дугеужног намештаја, штапова, играчака и разноврне резбарије и за интарзије.

АБОРТИВА (лат.), **абортивна средства**, средства и начини вршења побачаја. **Абортивна**, заостао у развитку, на нижем ступњу развитака; прерано рођен. побачен. А. лечене, уништава изазивача болести или спречава њено развијање у самом почетку. А. туберкулоза → туберкулоза. **Абортус** → побачај. **АБРАЗИЈА** (лат.) 1) у геогр. рад морске и јез. воде

на обалама под чим се утицајем помера обала према кошну и стварају се посебни, абразиони или прибрежни облици у рељефу земљине површине; на стрмим обалама ти су облици: клиф, таласна поткапина и прибрежна тераса или површ.; на ниским: песковито жало са тобомолом (пересипом), лагунама и лиманима. 2) у мед. а. материце, чићење материце нарочитим инструментима.

АБРАМИЋ Михаиљ д-р (* 1884.), археолог, дир. Сплитског музеја; нарочито се бавио прошлoшћу рим. Далм. и Паноније и вршио многа ископавања.

АБРАХАМ 1) јевр. патријарх → Аврам, 2) а Санта Клара (1644.-1709.), нем. проповедник и писац; деца му пуна шале, анегдота, пословица, драстичних слика и примера; важнија дела: Свети Дармар и Мудачко огледало, 3) ибн Дауд († 1180.), јевр. филозоф из Толеда; први аристотеловац међу јевр. реп. писцима; гл. дело: **Узвишена вера** (на ар. језику). 4) Макс (1875.-1922.), нем. физичар, усавршио класичну теорију електрицитета. 5) Паул (* 1892.), мађ. оперетски композитор, гл. дела: Хавајски цвет, **Викторија** и **џен хусар** и др.

АБРАШЕВИЋ Коста (1879.-1898.), социјалист. песник, чевен у радничким круговима; по њему носи име радничко друштво **Абрашевић**.

АБРЕВИЈАТУРА (лат.), скраћеница. **АБРЕЖЕ** (фрц.), извод, скраћено изнет садржај неког дела, обично научног.

АБРОГАЦИЈА (лат.), укидање, поништавање. А. закона, формални акт законодавне власти којим се укида један докле постојећи зак. и не замењује никаким и. прописом.

АБРУЦЕ, प्रदेश на Апенинима, си. од Рима; карсна висина, са које се дже највиши врх на Апенинском Пол. (Монте Корво, 2921 м), у групи Гран Сасо д'Италија.

АБСОЛОН Карел (* 1878.), чешки природњак, истраживач моравског и балк. карста; гл. дело: **Моравски карст**.

АБУ (ар.), отац; чест предметак ар. именима. **АБУ Едмон** (About, 1828.-1885.), фрц. писац романа и поз. комада; највише успеха имао као новинар; писао и о савр. Грч. (1855.); гл. дела: **Бележников нос**, **Горски цар** и др.

АБУ-БЕКР, први халифа (632.-634.), Мухамедов таст и присталица; наредио да се прикупе и записују Мухамедове проповеди и тако створио Коран; потукао војску лажног пророка Мусејина.

АБУ-БЕЋИР-ПАША, тур. државник; живао глас веома енергичног старешине и војника; као силистриски сераскер примио Београд од Аустријанаца и протерао јаничаре из Београд, пашалука (1791.), па стога остао у народу у доброј усмени; послан (1792.) у Витољ да украти Махмут-пашу Бушаллију, затим био везир у Босни (од 1804.). Кад је планоу I. срп. устанак и Порга му поверила мисију да га умири (1804.), дошао под Београд и издао наредбу да се побију лахије, али Србе плје смртно, јер су они тражили да им Аустр. зајемчи уговор који он буде са њима склопио.

АБУ ЈУСУФ († 798.), гл. ученик Абу-Ханифе и багдадски кадија за владавине Махди и Харуна ар-Рашида; писац **Књиге о земљарини**, која говори о целокупној администрацији.

АБУ МАПАР († 885.), ар. астроном и астролог; у ср. в. на 3 прозван Алдумасер.

АБУ НУВАС († 810.), један од највећих ар. песника, живео на двору Харуна ар-Рашида.

АБУ САИД (968.-1049.), перс. мистички песник, осп. перс. четворостиха (→ рубајка).

АБУ ТАМАМ († 845), ар. песник и састављач једне од најпознатијих ар. антологија (**Хамаса**).

АБУ ФИРАС († 976.), ар. песник.

АБУ ХАНИФА (†767.), осп. прве верско-правне шк. у исламу; обично називан Имам а зам (вел. имам); његове присталице (ханифити) раширени по Тур. ср. Аз. и Индији.

АБУЗУС (лат.), злоупотреба; у мед. претерана употреба неких отрова: алкохола, дувана, морфијума, кокаина итд. **Abusus non tollit usum** (злоупотреба не укида употребу), ст. правничка изрека: због злоупотребе неке ствари не треба је избацити из употребе.

АБУКА, врховни поглавар етиопске црк.; рукополаг је га александриски патријарх, јер су Етиопљани добили одатле I. еп. Фрументгија; крунисавао цара. **АБУКАЗЕМ**, псеуд. књиж. Огњановића Илије.

АБУКИР, градић у Д. Египту где Нелсон уништио Наполеонову флоту 1798., а Наполеон однео сјајну победу над тур. војском 1799.

АБУЛ-АБАС, калифа (751.-754.), праунук Мухамедова стрица Абаса; осп. династије Абасида; домаћин у Дамаск и погубио целу породицу Омејада, изузев Абдерахмана I, који се спасао бекством у Шпанију.

АБУЛ-АЛА АЛ-МАРИ (937.-1057.), ар. песник, мислилац; слободоуман, песник и скептик.

АБУЛ-АТАХИЈА († 826.), ар. песник са претежно моралном и аскетско-рефлексивном жидом.

АБУЛ-ФАРАЦ Исфакански († 976.), састављач гласовите ар. збирке **Китаб-ал-агани**.

АБУЛИЈА (грч.), безволност, неспособност доношења одлуке и њеног извођења из псих. или фел. узрока.

АБУЛФЕДА Имад Един Исмаил (1273.-1331.), султан од Хамата (Сирија), чувен ар. географ и историчар; учествовао у ратовима против крсташа; гл. дела: **Географија** и **Кратка ист. света**.

АБУШЕХР, **Абушир** → Бушир.

АБХАЗИ, кавкаски народ, 72 000, у окр. Сухуму, у прим. Црног М.; помињу се у I. в.; Руси их покорили 1845. и 1863.; после угушеног устанка у Дагестану 1864., многи иселили у тадању Тур.; већином мусл., развили се делили на племена, а сада на 24 рода.

АБХАЗИЈА, аутономна совјетска риб. на и. обали Црног М. (8 615 км², 235 000 ст.); гл. град Сухум.

А В С-ДРЖАВЕ, Аргентина, Браз. и Чиле, које су 1910. склопиле савез.

АВШИХИ (1388.-1446.), ар. писац.

АВА, прва позната нем. песничкиња (I. пол. II. в.).

АВАЗ (тур.), глас.

АВАКУМ 1) ст.-заветни јевр. пророк; прорицао о доласку Христову. 2) **Бакон**, јунак и мученик из I. срп. устанка, родом из Босне; набијен на колац за време Хали-Проданове буне 1814., у Београду, што није хтео да се потурчи.

АВАКУМОВИЋ Јован (1841.-1928.), државник; угледан члан либералне странке;

мин. правде 1880. и 1887., а 1892. председник либералне владе, која срушена држ. ударом 1/4. 1893.; по убиству кр. Александра Обреновића 29/5. 1903. поново председник владе, али се наскоро повукао; чевен као правник, био члан С. к. акад.; гл. дело: **Теорија казненог права**; своје име оставио Акад. за научне сврхе.

АВАЈ (фрц.), нарочита врста јемства, којом се обезбеђује исплата и намређе мењ. дуга уопште (§ 29. и § 48. Мен. з.);

разликује се од обичног јемства тиме што је онај који га даје не само солидарно већ и самостално обавезан; то значи да он може остати у обавези и онда кад престане обавеза гл. дужника и да се авалист обезбеди само за суму за коју је јемчио; може се дати само написано (пише се на мен.). Авалист, онај који даје а.; може бити свако лице способно за мен. задуживање, без обзира да ли је већ у мен.-правној обавези или не (§ 30. Мен. з.). Испред потписа а. ставља се: *per aval*, као порук, или што др. истог значења.

АВАЛА, ниска планина, купа, острвско узвишење (511

м), око 17 км ј. од Београда; налаз живе, сребра и цемента. У близини санаторијум за душевне и нервне болести, а у пројекту подизање санаторијума за тбк. У ср. в. Жрнов, тврђава саграђена 1442., рушевине недавно уклоњене ради постављања споменика Незнаном Јунаку. Авалист, зеленкаст и љупчијав минерал (хромов алумински силикат) нађен на А.; обично заједно са динабаритом у кварцној стени.

АВАЛУН, у норманско-бретонским причама земља виле Моргане и боравиште краља Артура пошто је био рањен.

АВАНГАРДА (фрц.), претходница, претстража.
АВАНЗОВАТИ (фрц.), напредовати у служби у погледу чинова. Аванс, унапред дата сума, предујам; не мора се давати док друга страна не изврши своју обавезу.

АВАНТУРА (фрц.), пустволовина, смело предузеће и необичан догађај у нечијем животу. **Авантурист**, пустволов, човек који прави а.

АВАНТУРИН, кварцни минерал, мркожут са тачкицама боје злата; употребљавана се за накит.

АВАРЕСКУ Александар (* 1859.), рум. ген. и државник; учествовао у рус.-тур. (1877.-1878.) и 2. балк. рату; противник Македзена у Молдавској 1917.; у више махова мјн. и претседник владе.

АВАРИ 1) Обри, татарско-хунско племе, које се, под притиском тур.-татарских освајача, померило у ј. Рус. и отуд око 558. избило на границу Виз. царства. Добро организовани, брзо потчинили Сл. око Дунава и Тисе, које су затекли на том подручју. После одласка Лангобарда у Ит. 568., раширили се по целој Панонији и допрли у Алпе: са собом водили многобројне Сл. као обрађиваче земље и са њима вршили колонизацију. Год. 582. узели тврди град Опрмиј и почели стална владања преко границе; удружени са Сл., 626. покушали чак да заузму Цариград. Њихов брутални поступак са сл. савезницима после неуспеха изазвао против њих побуну Сл., које помагао и виз. цар Ираклије; отад њихова моћ све више слаби. Сл. (Срби и Хрвати) потпуно их потисли са Балк.; њихову државу, између Тисе и Дунава, срушили коначно Франци Карла Вел. крајем 3. в. 2) кавкаски народ у групи Лезгијанца (234 000), поглавито сточари, у обичају лов са соколима; **ватрони** мусл.: од ст. обичаја очувана крвна освета.

АВАРИЈЕ (ит.), делимични губици и ванредна оштећења брода или његовог товара (а. штета), или ванредни издаци учињени за брод или товар (а. трошкови); у њих се не убрајају: редовно хабање брода, трошкови пловидбе и различите таксе. **Заједничке а.**, ванредне жртве и трошкови, учињени намерно и разложно, у циљу да се брод и товар спасу од заједничке опасности на мору (§ 131. Јсл. напрта Помор. трг. з.). **Засебне а.**, штете и ванредни трошкови, учињени само за брод или за товар, као: штета коју претрпи роба због сопствених мања. буре, наседања брода или неке друге незгоде на мору; штета коју из истих разлога претрпи брод губитком паламара, ужалди, катарке и сл.: њу сноси власник оштећеног или изгубљеног предмета.

АВАС Шарл (Navas, 1785.-1858.), фрц. публицист, обогатио се под Наполеоном I за време конт. блокаде; основао 1835. А. агенцију, као новинарски обавештајни биро, која се развила и стекла свет.

глас. А. агенција, од 1879. а. д., највећа фрц. телегр. → агенција.

АВАТАРАС, у индиској рел. (браманизму) силажење бога Вишну на земљу, због разних циљева и у **разним облицима** (нпр. рибе, да спасе првог човека од потопа).

АВБА (нем. Naube), ж. капа; у Слов. носиле жене и невесте од средине 18. до средине 19. в.; богато украшена везом; нама дошла из Нем., где била у обичају већ од 14. в. као капа удатих ж.; сличне капе ношене и у Фрц.

АВГАР, име многих царева, у сз. Месопотамији (престоница Едеса). Познат А. V Црни, за којег историчар Јевсевије вели да је замолио писмом Христа да га излечи од страшне болести и да дође у Едесу; Христос му је послао рубца са својом сликом насталом кад се обрисао рупцем; А. се излечио додиром рупца и постојао хришћ.

АВГУСТ 1) Цезар Октавијан, рим. цар (31. пре Хр. -14. по Хр.), унук Цезарева сестре Октавије; по Цезаревој смрти дошао у Рим, придобио Цицерона, који наредио да му се повери команда над сенатском војском, па потпуно потукао Антонија код Мутине (43.); нагнао га да побегне у Цицалпску Галију и вратио се у Рим, где био наименован за конзула; после тога се опет приближио Антонију и склопио с њим и Лепидом 2. тријумвират (43. пре Хр.); однео победу над Цезаревим убицама код Филипа (42.) и Антонијем код Акцијума (31.), па сам завладао рим. државом; завео у Риму нов облик владавине, познат под именом принципата; трудио се да сачува рим. државу прир. границе: Рајну, Дунав, Еуфрат, Ар. и Сахару; његови ген. одбили Парћане, победили Германе, угушили далм.-панонски устанак и осн. нове провинције: Ретију, Винделицију, Норик, Панонију, Илирију и Мезију. Улепшао своју престоницу многим грађевинама и крмовима; помагао књиж. и ум.; стога његова владавина названа: Августов или златни век. 2) А. I, пољ. краљ. (1548.-1572.) → Сигмунд II Август. 3) А. II, пољ. краљ. (1697.-1733.), водио борбу с Турцима у савезу с Аустр. (1697.-1699.), и Швед. у савезу са рус. царем Петром Вел. (1701.-1721.); потучен морао привремено да уступи престо Станиславу Лешчињском (1704.-1709.). 4) А. III, пољ. краљ (1733.-1764.), син претходног, водио рат за пољско наслеђе (1733.-1735.), противу Станислава Лешчињског; у борби га помагао Рус. и Аустр., а противу њега ратовале Фрц., Шп. и Сардинија; бечким уговором о миру потврђен за пољ. краља.

АВГУСТ, 8. месец у год. добио име по рим. императору А. коловоз, има 31 дан.
АВГУСТИН 1) Блажени (354.-430.), рођен као незнабожац, умро као еп. у Ипону (с. Афр.), веома плодан писац, ј од највећих прк. уч. и књиж. осн. флз. подлоге етике и ркат. назора о задацима прк.: гл. дела: **О држави бојјој**, **Исповести**, 2) ентл. апостол, ког 596. послао у Енгл. папа Григор I. **Августински ред**, августинци, ркат. калуђерски ред (осн. бл. А.); правила му дао папа Григентије IV (1244.).

АВГУСТОВО, место у Пољ. на р. Нети, код којег у свет. рату Руси победили Немце 30./9.-4./10. 1914.

АВГУСТУЛ РОМУЛ, последњи владар Зал.-рим. царства; збацио га херулски вођ Одоакар 476.

АВДИЈА → Абдија.

АВЕ (лат.), здраво. А. Maria, почетне речи ркат. молитве тзв. поздрава анђeosког, тј. речи арханђела Гавријела леви Марији кад јој јавио да ће родити спаситеља; у прав. молитви: Богородице дево, падујсија! А. Caesar (Imperator), *morituri te salutant* (лат.: здраво, царе, они који иду у смрт поздрављају те), речи којима су гладијатори у циркусу поздрављали рим. цара, пролазећи испред његове ложе.

АВЕЉ (Авел), по Св. писму други син Адама и Еве; убио га брат Кајн из зависти. **Авељевци**, хришћ. секта у с. Афр., названа по А.; женили се, али се уздржавали од сношаја да не би рађањем дече ширили наследни грех.

АВЕНАРИЈУС 1) Рихард (1843.-1896.), филозоф; гл. дела: **Критика чистог искусства**, **Људски епимор** у свету; наступао једну весту позитивизма, тзв. емпириокритицизам. 2) Фердинанд (1836.-1923.), нем. песник и књиж., гл. дела: **Кунна књига нем. лирике**, **Књига баллада**, **Весела књига**.

АВЕНИЈА (фрц.), широка улица са дрворедима. **АВЕНИОЛ** Јозеф (*1879), фрц. политичар и фрц. стручњак; од 1932. ген. секретар Друштва народа.

АВЕНТАЦ → Ибн Бапа.

АВЕНТИН, један од 7 брежуљака на којима био Рим; на њег се повлачили плебејци приликом својих побуда.

АВЕРЗИЈА (лат.), одвратност.

АВЕРСОФ (Ибн Ружд, 1126-1198.), ар. лекар, правник и филозоф из Кордове; тумачио Аристотела; нагнао пантеизму и материјализму. **Авероизам**, учење А., нека синтеза аристотелизма и пантеизма (по риче бесмртност душе); потпуно истину може да сазна само неколицина појединаца, остали треба да се задовоље вером.

АВЕРНО, 35 м дубоко кратерско јез. у Ит., код Напуља, по веровању ст. Грка и Римљана ту био улаз у доњи свет.

АВЕРС (фрц.), лице, предња страна новца.

АВЕРЧЕКО Аркадије (1881-1925.), рус. хуморист, веома популаран; уређивао у Рус. ревију **Сатирикон**; штампано неколико збирки крајних духовитих прича без нарочите дубине и роман **Потходцев и други**; умро у емиграцији.

АВЕСАЛОМ 1) Давидов син; побунио се против оца, али побеђен морао да бежи. При бежању заклала му се дуга коса за дрво те га стигао Јован и убио. 2) митрополит београдски и сремски из 17. в., по чијем наређењу написано житије св. Ст. Штиљановића.

АВЕСТА, знање примљено од божанства преко пророка; св. сини перс. рел. Зенд-авеста; имала обимну књиж., коју уништио Александар Велики; на њеним остацима створен зборник од 21 књ. (наск); у целости сачувана само једна. **Авестски језик**, један од ј. иранске групе, староперс. (ј. Зендавесте).

АВЕТ 1) (Tarsius crectum), врста подумајмуна, мале главе, вел. ушију и веома крупних очију; ноћна животиња живахних покрета; живи на Малајском Острвљу. 2) утвара, привиђење.

АВИЗИРАТИ (фрц.), обавештити, доставити, извести. **Авизо** (ит.), обавештење, извештај о пошљени новца, робе итд.

АВИЈАЦИЈА (лат.-фрц.), део ваздухопловства; обука ваздухопловце теже од ваздуха (→ аероплан, ваздухопловство). **Авијатичар**, личност која припада а. За њих се могу узимати само млађи људи, здравог срца и плућа, који нарочитим испитивањем докажу да су способни за ову службу. **А. помоћне трупе**, вилос. јединице које не лете, тхн. особље (инж., контролори и механичари) и особље метеор. службе, попуњено стручњацима. **Авион**, справа за летење тежа од ваздуха (→ аероплан, ваздухоплов). **Авионски саобраћај**, у Југосл. двојак: војни и цивилни. **Авијатичар** (путничка, поштанска и трг.) а. у нашој држави почела рад 1928. Саобр. у оквиру државе врши друштво **Аеропут**. Год. 1935. радиле пруге: Београд-Борово-Загреб; Београд-Нини-Скопље-Битољ; Београд-Сарајево; Љубљана-Суптак-Загреб; од 1936. и Београд-Дубровник. **Авиофон**, телефон од гумених цеви који служи за везу између пилота и извиђача за време лета.

АВИМЕЛЕХ, син Гедеонов, судија код ст. Јевреја (око 1100. прс Хр.); побно своју браћу да би се дочепао судијског положаја; убила га нека жена каменом при опсади палестинске Тебе.

АВИЊОН, град у ј. Фрц., на Рони (52 000 ст.), где пала Климент V пренео папску столицу 1309.; седине папа, које су биле под утицајем фрц. краљева; то доба (1309.-1377.) називано у Риму папским вавилонским ropлством.

АВИРУЛЕНЦИЈА (лат.), неспособност клица да изазову обољење; настаје честим пресађивањем, грејањем, сушењем, дејством ваздуха, сунчаних зракова и антисепт. средстава.

АВИСТА (ит.), по виђењу; у праву: орочена обавеза тако да жена доспелост наступа чим поверљивац покаже дужнику неправу о постојању дуга; ако дужник не поступи по опомени, сматра се да је у задолужењу. **Мен. а.** се плаћа чим се поднесе на виђење. По Мен. зак. сматра се за мен. по виђ. и мен. с изостављеним роком плаћања; мен. по в. могу бити двојаке: плативе одмах по виђењу или на одређено време по виђењу.

АВИТАМИНОЗЕ, болести (ксерофталмија, бери-бери, скорбут, рахитис, неки облици стерилности итд.) изазване недостатком витамина у храни.

АВИЦЕНА → Ибн Сина.

АВКСЕНТИЈЕ св. (* око 470.), угледан и учен државник; на двору Теодосија II; закалуверно се и повукао у пустињу и стегао вел. углед међу хришћ.; фрц. га слави 14./2.

АВОГАРДО Амедео (1776.-1856.), ит. физичар, творац теорије атома и молекула.

АВР (Le Havre), град (165 000 ст.) на ушћу Сене (сз. Фрц.), по величини 2. фрц. пристаниште, поглавито

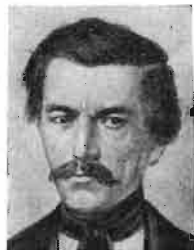
за прекоморску пловидбу; бродоградилште; инд. ткст. уља, сапуна; тржиште за кафу и какао.

АВРА (халдејско-тур.), синагога.

АВРАМ, Абрахам, јевр. патријарх, отац Исаков, 1 од најзнатнијих личности у Св. писму; довео Јевреје из Халдеје у Палестину; по Св. писму обећао му да ће се у његово потомству родити спаситељ.

АВРАМИЈЕ св. Затворник (* 360.), хришћ. проповедник, напустио родитељску кућу и жену на недељу дана после женидбе, па се одао пустињачком животу; црк. га слави 29./10.

АВРАМОВИЋ 1) Гаврило, митрополит добробосански (око 1378.-1588.), егзарх пећког патријарха за Далм.; приписује му се оснивање првих срп. ман. у Хрв. (Марче и Гомирија). 2) Димитрије (1815.-1855.), сликар; из доба његова ђаковања у Бечу очувано преко 20 студија, одличан портрет Вука Караџића и неколико копија Веласкена, Рубенса, Рембранта и др.; највише радио иконостасе; у саборној црк. у Београду, Тополи, Љубосини, ман. Рднику. црк. св. Јована у Н. Саду; припадао групи романтичара, али има и неколико класицистичких слика (Апотеоза Лукијана Мушичког); написао 2 књ. забележака из Св. Горе; доста његових радова чува се у Музеју кн. Павла. 3) Михаило (*1865.), творац првих задруга у Србији; написао много чланака и студија о задругарству, земљр., газдинству и нашим аграрним проблемима. (На сл. Димитрије А.)

АВРИЛ Адолф (1822.-1904.), фрц. дипломат и књиж., боравао на Балк.; превео на фрц. косовски циклус и друге наше нар. песме и писао о нашој земљи и народу.

АВУЛЗИЈА (лат.), већи комад земљишта који р. одједном однесе на другу обалу; ако га власник оштећене обале не тражи у року 1 год. као своју својину, припада власнику земљишта са којим је спојено.

АВУС, аутомоб. друм за трике код Шарлотенбурга у Берлину (2 крака дуга скоро по 10 км).

Ag (argentum), хем. знак за елемент сребро.

АГА (тур.), господар.

АГАВЕ (Agave, фам. Amaryllidaceae), биљке веома

сухих амер. предела; при основи имају розету дебелих сочних листова, из чије се средине издиже дебело и до 12 м вис. стабло које цвета љубичастим, мирисавим цветовима, скупљеним у цвасти, и доноси плодове после 6-8, а ван завичаја и после 40 год., затим биљка изумире; најпознатија врста *A. americana* из С. Амер. с дугачким лишћем (до 3 м), расте задивљава у медитер. обл.; од ње као и од *A. mexicana* добивају се влакна за ткст. инд.; од ње и нарочито од *A. atrovirens* (Мексико) добива се шећерни сок (8 л дневно, преко 500 л за сезону), од којег се у Мексику превирањем справља алкохолно пиће (пулка).

АГАДА, Хагада (јевр. приповедање), део Талмуда; говори о постанку зак. одредаба, празника и обичаја.

АГАДЕ град у ст. Вавилонији, једно од средишта народа Акад.

АГАДИР, лука на ја. обали Марока на Атланском Ок. (3700 ст.). Агадирска афера избила 1910., изазвао је Вилхелм II слањем 1 нем. крстарице у А. у жељи да спречи фрц. ширење у Мароку; завршила се уговором између Фрц. и Нем., која је признала фрц. протекторат над Мароком (11./11. 1911.).

АГАЛАКСИЈА, агалактија (грч.), мелуचेње млека из дојки бабињама и женки уопште; изазивају је разни узроци индивидуалне природе. Заразна а., у вет.: заразно обољење коза и оваца, проузроко-

вано невидљивим вирусом; знаци: слаба јештост, пресушење млека, запаљење ока, сузење, тешко кретање и болови.

АГАЛМАТОЛИТ (грч.), маснику сличан зеленкаст камен, само тврћи, прозачнији и шаренији; има га нарочито у Кини, где од њега израђују разне украсне предмете, које Кинези и код нас продају.

АГАМЕ (Agamidae), пор. гуштера топљих крајева; има их око 200 врста: → змај.

АГАМЕНОН 1) Атрејеј син, Менелајеј брат, краљ Микене и Арга; врх. заповедник грчке војске у тројанском рату. Пред полазак у рат принео Дијани на жртву своју кћер Ифигенију, а по повратку га убила жена Клитемнестра са својим љубавником Егистом. 2) Бехилова трагедија; са Клеопатрицама и Еуменидама улази у састав трилогије Орестије.

АГАМИЈА (грч.), безбрачно стање, нежњетво. Агамист, пежења.

АГАПА (грч.: љубав), у 1. хришћ. време вечера љубави, тј. причешћивање, а затим заједничке вечере у предворју храма; због нередности и непристойности забрањене.

АГАПАНТУС (Agaranthus), биљка из рода кринова.

АГАПЕТ 1) А. I, папа (535-536.), противник еутихијанаца. 2) А. II, папа (946-956.), био на страни Отона I против Беренгара II; обновно дисциплину у црк. и монашким редовима.

АГАПИЋ, Гапић, Агаџе, Гаџе (* око 1540.), далам. сликар; сачувана једино слика св. Јеронима у истоименом заводу у Риму.

АГАРА, Хагара, иноча Аврамова и роккиња његове жене Саре, родила Авраму сина Исмаила, по предању праоца Арапа.

АГАР-АГАР (малајски), дрога која се добија као пиктијаста материја кувањем морских алга (Rhodophyceae) Јап. и И.-индског М.; употребљавала се у мед. као пургатив, у инд. хартије и ткст. као лепак, у бактериол. као биол. хранљива подлога.

АГАРЈАНИ, по Св. писму припадници ар. племена, пореклом од Исмаила, сина Аврама и Агаре; у срп. старим споменцима тако називани Турци а мусл. уопште.

АГАСИ Луј (Agassiz, 1807-1873.), швајц. природњак и геолог, познат по својој теорији о ледницима и леденом добу; проучавао ниже животиње.

АГАТЕ ТИХЕ (грч.), добра сребра; богиња среће ст. Грка.

АГАТИЈА, виз. песник и историчар из 6. в., писац ист. Јустинијанове владавине.

АГАТОДЕМОН (грч.), добри демон, дух; чувар кућног поретка.

АГАТОКЛЕ, сиракуски тиранин (318-289. пр. Хр.), лукав и безобзиран, успешно ратовао са Картагинцима.

АГАТОН 1) (448-401. пр. Хр.), писац трагедија у Атини. 2) А. св., папа (678-682.); ослободио папство дапака виз. царевима.

АГАТОНИК св., хришћ. мученик из 4. в.; црк. га слави 22./8.

АГАЧ, морска риба, → љубин.

АГЕЈ, један од 12 малах јевр. пророка, из 6. в. пре Хр.

АГЕНДА (лат.), бележење онога што треба да се учини, изврши; послови уопште.

АГЕНС (лат.), све што делује актуално или потенцијално, све што може бити узрок нечему.

АГЕНТ (лат.) 1) претставник неке државе или фирме. 2) службеник тајне полиције. Трговачки а., пуномоћник, посредник или комисионар, који у виду сталног занимања и за награду прима обавља туђих послова или посредовање у њима (§. 53. Трг. з.). У трг. робом подноси понуде и проба (мустре) својих кућа и нуди своје услуге (а. за продају), а ако има овлашћење може да врши и наплату; сматра се за самосталног имаоца радње и трговца, чак и онда кад су послови, које обавља за другог, грађ. природе (§. 148. З. о радњама); разликује се: путујући т. а. и месни т. а. (§. 148., 2. Зак. о радњама). А. осиг. друштва, посредује код склапања уговора о осигурању. А. провокатор, поручени изазивач нередата. Агентура, претставништво неке државе или фирме.

АГЕНЦИЈА (ит.), пословница. А. паробродарска, уред за издавање карата и обавештења о кретању пароброда. А. телеграфска, обавештајна служба. А. Авала, телеграфска беогр. а., осн. 1930. г., а. д. полуванзачног карактера за прикупљање полит., екон. и др. вести из целог света, специјално из Југосл., и достављање листовима, страним телегр. а. и јавности. А. Аваз (Agence Havas), најпознатија фрц. телегр. а., приватно предузеће, чији ве-

лики број акција има фрц. држава; отпочело рад на време првог царства; највише се развило од 1858. А. Рајтер (Reuter), енгл. обавештајна телегр. а., приватно предузеће; осн. га 1851. у Лондону Немац Рајтер. А. Стефани, ит. телегр. а., осн. 1854. у Риму; а. д.

АГЕСАНДАР, вајар са Рода који је са 2 сина извајао скупину Лаокоп.

АГЕСИЛАЈ, спартански краљ (401-361. пре Хр.), успешно ратовао са Персијанцима и грч. државцима; победом код Мантинеје спасао Спарту од напада тебанског војводе Епаминонде; нашао смрт у бродотому при повратку из Египта.

АГНАЗМА (грч.), вода освећена на Богојављење; народ јој приписује чудотворне силе.

АГНЈАН (лат.), радљив, жив, покретан.

АГНОГРАФИЈА → хагиографија.

АГИС III, спартански краљ (245-241. пре Хр.); ефора га осудили на смрт због смелих реформа којима је хтео да среди стање у Спарти.

АГИТАТО (ит.), узбуђен; у муз.: живо, живахно.

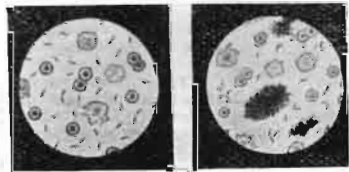
АГИТАЦИЈА (лат.), покретање нар. маса пропагандом у циљу придобијања присталица за неки покрет, политику или личног. Агитација, вршити а.

АГЛАБИТИ, ар. династија, владала с. Афр. (800-909.), са престоницом у Кајруану.

АГЛАЈА 1) најмлађа од три гратије, Зевсова ћерка, Хефастова жена. 2) мала планета, кружи између Марса и Јупитера.

АГЛОМЕРАЦИЈА (лат.), груписање, поглавито груписање стаи у мања или већа насеља. Градови су вел. људске а. Агломерат → конгломерат.

АГЛУТИНАЦИЈА (лат.), прилепљивање, додавање, постепено повећавање. У медиц. скупљање у мање и веће непокретне гомилице клица или крвних зрнаца, дотле животињских; једну врсту клица аглутинира сам серум оне

животиње која је том клицом имунизована; серум нездравега лица аглутинира клице које су изазвале обољење; а. је строго специфична и служи веома корисно за дијагнозу. У псих. сажимања претстава тако да се у добишеној целини разликују саставни делови, у случајевима када једна особа види у најпростијим геометријским фигурама и линијама животињске облике, лица и грмаса. У хем. спајање слепањем. (Сл. лево: слободни; десно:

аглутинирани бацаји). Аглутинациони језици, ј. са прилепцима; немају флекције, већ образују граматичке категорије флективних ј. додавањем самосталних слогова на корен (нпр.: мађ. ember — човек, embernek — човеку, emberek — људи); такви су мађ. тур., финско-лапонски. Аглутинациони, врста антитела у серуму, способна да скупе у гомилице клице, црвена крвна зрнаца и неке протозое, размућене у течности; према томе бактеријски а. за клице; хемаглутинација за црв. крвна зрнаца.

АГНАТИ (лат.), потомци истог претка по м. лози; сродници по крви или по усвојењу, који по грађ. праву припадају истој породици; сулр. → когнати.

АГНЕЦ (стел.) јагње; део освећеног хлеба који се свештениковом молитвом на литургији претвара у тело Христово, затим приноси као бескрвна жртва ради очишћења грехова.

АГНИ, индиски бог ватре; сама ватра.

АГНОЗИЈА (грч.), незнање; губљење способности за препознавање непознатог; код Сократа позната тачка флз.: Ја знам да ништа не знам. Агностицизам, становиште у вел. и флз. по којем се разумом не може сазнати ништа што се налази ван домаћаја наших чула; усвајају га позитивизам, емпиризам, релативизам, донекле и критицизам.

AGNUS DEI (лат.) 1) јагње боже, тј.: Христос као жртва принесена за откуп греха света. 2) у кат. црк.: молитва свешт. пред причест; последњи део певане мисе.

АГОГИКА (грч.), наука о поступном модификовању темпа, као средству за живљу интерпретацију муз. дела.

АГОН (грч.), меџдан, игра, утакмица код ст. Грка.

АГОНИЈА (грч.), самртне муке, при којима је код самртника ослабљена циркулација крви, нарочито у мозгу; самртник је полусвестан или бесвестан, рад срца ослабљен, дисање површно; неравномерно се јављају крвања, тело се постепено хлади; а. може трајати неколико дана.

АГОРА 1) пл. трг по старим грчким градовима. 2) народна скупштина код Атиљана и место на којем се она састајала. **Агорафобија**, појава присилног страха при прелазу слободних простора (трга, празне улице) без прагње, одн. неспособност да се такав простор пређе (→ фобје, присилне неурозе).

АГРА, варош у Индији (186 000 ст.); ткст. фабрике, унив.

АГРАВАЦИЈА (лат.), погоршање; у мед. погоршање болести, а у психијатрији намерно увеличавање тежине сопствене болести.

АГРАР (лат.) → пољопривреда. **Аграрци**, обично организовани пољопривредници. **Аграрни**, пољопривредни. **А. банка** → Привилегована аграрна банка. **А. држава**, има претежно развијену пољопр. производњу. **А. заједнице**, задруге насељеника по законима о а. реформи, обавезане у Ј. Србији, осниване да би из државних средстава добиле под веома повољним условима бескаматне зајмове за набавку семена, хране, стоке, материјала за аграре. Сврха стварања а. з. и давања ових кредита била је помагање циљева а. реформе и стварање малих сеоских посела оспособљених за живот и рад. **А. законодавство**, назив за 3 посебне гране права: за све мере за унапређење пољопр. (стручно законодавство адм. права); за спровођење а. реформе; и за земљр. кредитно законодавство. **А. политика**, наука, проучава економске, правне и соц. прилике и односе у пољопривреди. Обухвата све законодавне и адм. мере упућене на унапређење пољопривреде и старање о земљорадњи и земљорадницима из екон., фин., соц., здравствених, популационистичких, војних и др. области; добила је у целом свету нарочити значај после светског рата, услед велике а. кризе, која је оборила тржишне цене пољопр. производа и довела у питање опстанак пољопривредника. Стога све државе покушавају да царинском, саобраћајном, пореском, кредитном политиком и низом других мера олакшају стање своје земљорадње и спрече најтеже последице кризе. **А. професионал**, професионална царина, коју су европске а. земље тражиле на конференцији у Варшави, авг. 1930., као повластицу која би могла да заштити њихову производњу од конкуренције јевтинијих прекоморских производа. На конференцији Евр. уније у Стрзеи, септ. 1932., донесен је закључак да се, као један изузетак од највећег повлашћења, могу одобрити европским а. земљама професионалне царине на житарице, под условом да се и. ограничи на одређену количину житарица и да буде једностран, тј. да се у замену не траже професионалне царине у корист инд. производа. Овакве професионалне споразуме закључила је 1931. Нем. са Рум. и Мађ. Аустр. и Фрц. с истим земљама и Југосл. **А. припаци**, у прив. праву: дрво, људска и сточна храна и тежачки алат за обраду каквог пољског имања; сматрају се за непокретности и не могу се узети у извршење одвојено од имања којем служе. **А. реформа**, преуређење власничких односа над земљом интервенцијом државе. У Евр. је током 19. и почетком 20. в. извршена у многим државама, већином у вези с укидањем последњих феудалних односа у пољопр., експропријацијом вел. посела и деобом ранијим кметовима, сиротињи и доброволцима из рата. После рата спровеле је Рус., балтичке држ., Пољ., ЧСР, Мађ., Рум. и Југосл. Србија је извела самим уставном за ослобођење, кад је укинула тур. феудални поредак, а срп. сељака претворила у слободног власника земље. Слично је било и у Прној Гори. У Хрв., Банату, Бачкој и Варањи ослобођење сељака извршено (1853.-1857.) уз издељивање једног дела снахских земаља (сегрегације), а остатак остављен у својину снахијама. У Б. и Х. и Ј. крајевима одржали се феудални и њима слични односи и даље. Тешке прилике тамошњих земљр. изазвале тежину за а. р. у смислу срп. а. поретка и биле основне полит. покретима и стремљењима. После светског рата а. р. се показала као најпреча потреба нове јсл. државе; стога регент Александар, у својој прокламацији народу, изразио жељу да се приступи праведном решењу а. питања, да се укину кметство и вел. земаљцини поседи и да се у оба случаја земља подели сиромашним земљр., а да ст. власници добију правичну накнаду. У томе смислу донесене Претходне одредбе за припрему а. р. (22./2. 1919.); основна начела а. р. унесена у чл. 42. и 43. Видовданског устава; њену коначну ликвидацију требало да спроведе З. о ликвидацији а. р. на вел. поседима (19./6. 1931.), с изменама и допунама (5./12. 1931. и 24./6. 1933. итд.) и многи правилници и уредбе. А. р. имала у Југосл. првенствено соц. и нац. полит. значај; у екон. погледу оштро критикована, јер се неки научни кругови плашили опадања а. производње услед уништавања вел. и стварања ситних газдинстава, без довољно инвентара, капи-

тала и кредита за рад. У фин. погледу а. р. је стала државу око 2,5 милијарде д, од чега је већи део покривен унутарњим зајмовима, али је њоме у Б. и Х., Далм. и ј. крајевима преко 200 000 породица ослобођено феудалног односа и учињено слободним власницима земље коју обрађују, а исти број породица, сеоског и варошког пролетаријата, наследили су и добио земљу на б. вел. поседима, тако да је преко 1/2 мил. породица негдашњих феудалних робова и пролетера постало слободним власницима земље коју обрађују. **А. социјализам**, правац социјалистичког мишљења који иде за тим да соц. идеје примени на екон. и соц. односе на селу; јавља се у више облика од којих је најглавнији → кооперативни социјализам. **А. царине**, увозне царине, заведене у циљу заштите домаћег пољопр. производње; последица су тежња инд. земаља к аутаркији, које су нарочито узимале маха у времену пољопр. криза. Појавиле се још у доба заштитног система у виду покретних ц. на жито у Енгл. и Фрц., а 70-тих година 19. в. дошло у многим евр. земљама до подизања а. ц. као мере против конкуренције јевтинијих амер. и рус. житарица (у Фрц. 1855. у Нем. 1879. и 1885. итд.). После светског рата, а. криза и тежње к аутаркији довеле до поновног живљења а. ц. у Ит., Нем., Фрц., ЧСР, Аустр. и др. земљама.

АГРАФА 1) (грч.), речи Христове незабележене у еванђељима, али наведене од неких црк. отаца и уч. 2) (фрц.), копча, преџица за спајање 2 дела неке одеће на рамену, грудима или у појасу; праве се обично од метала, емаља, слонове кости и каучука; развиле се од фибула којима ст. народи на рамену причвршћивали крајеве горње одеће; у ср. в. украшаване емаљем, ношене на грудима и служиле за придржавање двеју пола огртача.

АГРАФИЈА, неспособност правилног писања слова и речи, проузрокована болешћу или повредом.

АГРЕГАТ (нлат.), спој делова у физ. и геол., постао простим нагомиланом и механичким спајањем без икакве међусобне везе; у тхн. обично две машине од којих једна покреће другу, као парни мотор, генератор ел. струје. **Агрегатна стања**: под обичним притиском и тмпт. има чврстих, течних и гасовитих материја; то су 3 а. с. Идеално чврста тела не мењају под утицајем сила ни облик ни запремину; идеалне течности не мењају запремину, а гасови се понашају по Бојл-Мариотовом закону (→ гас). Променом притиска и тмпт. материје мењају своје а. с.

АГРЕЛ Сигурд (* 1881.), швед. славист; проф. сл. филол. на унив. у Ленду, бави се нарочито изучавањем фонетике и акцентологије сл. језика.

АГРЕМАН (фрц.), престанак државе да прими извесно лице за дипломатског заступника 2. државе.

АГРЕСИВАН (лат.), насртљив.

АГРИГЕНТ, варош на Сицилији у ант. доба; родно место филозофа Емпедокла.

АГРИКОЛА 1) Гнеј Јулије (37.-93.), рим. војвода, тат историчара Тацита, заузео Енгл. до Каледонских Планина. 2) име његове биографије коју написао Тацит.

АГРИКУЛТУРА (лат.), примена агрономских зак. у биљној и сточарској производњи; уствари инд., која применом најбољих начина рада извучи максимум користи из земљишта и атмосфере помоћу биљака и животиња, на које се гледа само као на живе машине за израду орг. материја. **Агрикултурна хемија**, бави се проучавањем и унапређивањем исхране пољопр. биљака у вези са вештачким гнојивом, земљиштем и атмосфером. Јавила се у 15. в., а развиле је тек 40-тих година пр. в. Шпренгел и Либиг.

АГРИПА 1) Марко Веспасијан (63.-12. пре Хр.), рим. војвода и државник, Августов пријатељ и гл. војвода у ратовима против Секста Помпеја и Антонија; победио 31. пре Хр. Антонија и Клеопатру код Акциума; саградио Пантеон у Риму и оженио се Августовом јединицом Јулијом. 2) **Мененије**, рим. конзул из 6. в. пре Хр., познат по причи о стомачку и удовима коју је испричао побуњеним плебејцима и наговорно их да се врате с Авентина у Рим. 3) од **Нетесхајма** (1486.-1535.), лекар и филозоф; тврдио да је просто веровање речима откривења једини пут који води истини; у својем гл. делу: **О окултној филозофији** изложио једну врсту платонско-хришћ. теозофије.

АГРИПИНА 1) старија, унука Августа, кћи Агрипе, а жена Германикова и мати Калигулина; прогнана на о. Пандатарју уморила се глауу. 2) млађа, кћи Германикова и жена Домитија Ахенбарба, са којим родила Нерона; љубавница свог брата Калигуле и најзад супруга цара Клаудија; убила мужа, па довела на престо сина Нерона, који

прво покушао да је удави на једном броду, на затим убио 59. г.

АГРОН, илирски краљ, муж Теутин, из 3. в. пре Хр., са престоницом у Скадру.

АГРОНОМ (грч.) 1) лице које студира агрономију ради примене агрономских зак. у пољопр. производњи. 2) научни радник који проучава и налази агрономске зак. у пољопр. производњи. **Агрономија**, теорија пољопр., скуп зак. и начела по којима се примењују поједине науке у пољопр.; бави се преручавањем, изналажењем и постављањем закона по којима се управља пољопр. производња. **Агрономска ботаника** и **зоологија**, њихов примењени део у пољопр., који се често издваја у потпуно засебне самосталне примењене науке: **пољопр. ботанику**, **зоологију**, **ентомологију** и др. **А. (пољопр.) наука**, скуп разних научних зак. из привр. мех. и екон. наука на којима се заснива пољопр. производња. **АГРУМИ** (ит.), скупно име за лјамуне, наранџе и мандарине.

АГУДАС ЛИЗРОЕЛ (јевр.), савез Израила, свет. организација ортодоксних Јевр.; средиште за Југосл. Суботица.

АГУЉАС 1) рт (Иглени Рт) на ј. крају Афр., 31°51' ј. г. ш. 2) **А. струја**, крај ј. полутарске струје у Индијском Ок., који обилази око Игл. Рта и ј. Афр. **АГУТИ** (*Dasypocta agouti*, фам. *Agoutidae*), глодар величине зеца, кратких ушију и репа; месо му укусно, живи на Антилима и Ј. Амер., где наноси штету садовима шећ. тресе.

АД (лат.) предлог, значи: к, ка, према, за; употребљава се и као глаголски префикс. **Ad absurdum, deductio ad a.** (лат.), побјажње нечијег тврђења откривањем противречности или бесмислености у њему, као што су чинио софисти, Сократ и еристичари. **Ad acta** (лат.), скр. а. а.; бацити а. а.: метнути нешто у архиву међу свршене предмете; не решавају молбу; бацити у заборав. **Ad astra** (лат.), до звезда; **per aspera ad a.**, трудом ка слави. **Ad valorem**, по вредности; израз који означава да решавање извесног предмета зависи од вредности, нпр. у судству за грађ. спорове у вредности до 12 000 д надлежан је срески суд; до 25 000 д судија појединач окр. суда, а преко тога окр. суд. **Ad gloriam** (лат.), за славу, славе ради; радити а. г. има често подругљиво значење: радити за празну славу, ни за шта. **Ad exemplum** (лат.), ради примера; у праву: набрајају у зак. ради примера, а не лимитивно; стога судија може да прошири правило и на др. случајеве. **Ad infinitum** (лат.), до у бескрајност; употребљана се у закључивању и у набрајању редова са бесконачним низом чланова; у обичном говору кад се хоће да означи нешто што нема краја. **Ad calendae graecas** → календе. **Ad libitum** (лат.), по вољи; у муз. значи да се неки став може отворити или не, а неки инструмент употребити или не. **Ad litteram** (лат.), дословце, од речи до речи (нпр. при навођењу текста из неког писца). **Ad maiorem Dei gloriam**, скр. А. М. D. G. (лат.), на већу славу божју, побожна изрека у ркат. прк. круговима; гесло језуита. **Ad notam** (лат.), на знање (примити, дати). **Ad oculos** (лат.), пред очи, очигледно; каже се кад неко наводи неки очигледан и јасан доказ. **Ad rem** (лат.), на ствар тј. без колишњања; **actio а. г.**, стварна олужба. **Ad referendum** (лат.), формула која у администрацији значи: на извештај, на реферисање, а у преговорима: усвајај под условом да усвоји и онај коме имам да поднесем извештај. **Ad usum** (лат.), према обичају. **Ad hoc** (лат.), за то, у ту сврху, само за тај 1-случај. **Ad honorem** (лат.), у част.

АД 1) Халес, грч. бог доњег света. 2) доњи свет, опкољен реком Ахерон, преко које Харон превози душе покојника.

А. Д., скр. од → акционарско друштво.

А. Д., скр. од: anno Domini (лат.), лета господњег. **АДА** 1) речни пешчано острво. 2) место на Тиси, у Бачкој (13 000 ст.), пољопр. школа. 3) р. у с. Италији; извире у високим ит. Алпима под Ортлером; храни и одводњава јез. Комо; улива се у р. По.

АДАД, асирско-авилонски бог времена и олује; поштован по Сирији и М. Аз. Његов број 6; символ: сноп грмова и секира.

АДАНИРАРИ I-III, име асирских краљева; најзвјатнији **А. III** (810-782. пре Хр.); заузео све земље од Перс. Зал. до Ег.

ADAGIO (ит.), полако, споро; ознака темпа у муз., средина између *andante* и *largo*; обично 2. став у квартетима и симфонјама. **А. assai**, сасвим споро. **Adagietto**, нешто спорије.

АДАКАЛЕ (од *Ада* и *Калех*), о. на Дунаву код Оршаве, где су ноћу 24.-25./7. 1804. побијене београдске дахије; до 1913. тур., затим аустр., а после свет-

ског рата припало Рум.

АДАКАЛКА, црвена и бела, црна стона сорта лозе, пренесена с Адакала у Крајину.

АДАЛБЕРТ 1) или **Волтјех** св. † 977.), прашки надбискуп (983.), апостол Чеха, Пољака и Пруса; умро као мученик 997. г. у Пруској. 2) († 1076.), надбискуп у Хамбургу и Бремену (од 1043.); истакнут прк. политичар, присталица Хајнриха IV и најмоћнији човек царства у његово доба.

АДАЛИЈА, варош (17 650 ст.) и пристаниште у Тур. на Сред. М.; нилмарство, трг за жито, сусам, стоку.

АДАМ 1) по Библи. први човек, ког је бог направно од земље и удахнуо му душу. Наговорен од Еве јео плод са дрвета сазнања добра и зла; стога изгнан из раја и осуђен, заједно са потомством, на рад и смрт. Имао синове Кајна, Авеља и Сита и више кћери. (Ст.: **Адам** и **Ева**, рад Палма Венија.) 2) **Албер** (1786.-1862.), нем. сликар батака; најпознатији рад: **Битка на Москви**. 3) **Бид** (Bede), роман од П. Елиота; верна слика енгл. села на почетку 19. в. 4) **Гијом**, доминиканац, надбискуп у Бару (1322.-1341.); погрешно му приписивали један спис о приликама у Србији из 1332., непозван за Србе и њихов двор. 5) де ла Ал (Halle), фрц. трубаду из 13. в.; писац најстарије комичне опере, 6) **Јомбар** (1700.-1759.), фрц. вајар; изradio декоративне групе за Сен-Клу и Версај. 7) **Пол** (1862.-1920.), фрц. писац натуралистичких соп. и флз. романа: **Младост** **Мандена Ерикуа**, **Базил** и **Софија**, **Дете** **Аустерлица** итд. 8) **Роберт**, енгл. архитект 18. в., први снимко Двоклецијанову палату у Сплиту; написао: **Румелине Двоклецијанове палате** у Силити. 9) **Франсоа** (1700.-1761.), вајар пруског краља Фридриха II; радио декорат. групе за двор у Потсдаму. **Адамова јабука**, после побурета испуњење које чини грклан на врату, код м. јаче испуњење но код ж.; код мрпавих нарочито пада у очи. По народном веровању Адаму заостала на том месту јабука коју му дала Ева. **Адамово колено**, у нар. песмама добра и поштена жена, тј. онаква какав је био А. док није згрешно.

АДАМАВА, висораван у Камеруну (Афр.); надм. в. 2200 м.

АДАМЕЈО, план. масив у ср. делу И. Алпа, у с. Ит.; највиши врх 3554 м.

АДАМИТИ 1) хришћ. секта из 2. в.; ишли голи и проповедали потпуно сексуалну слободу; у 14. в. било их и у и. делу Б. П., где жестоко гоњени. 2) комунистичко-рел. секта у Чешкој (15. в.); претстављали крајњу левицу → таборијана, који устали против њих и истребили их.

АДАМИЧ 1) **Емиљ** (* 1877.), проф. учитељске шк. у Јубуљани; заробљен од Руса у светском рату, био у Ташкенту директор конзерваторијума и помоћник интенданта опере; првенствено вокални композитор; обрађује и нар. мелодије за хорова. 2) **Луис** (* 1899.), амер. писац, пореклом Словенац; у романима: **Смех** у **дунгли** и **Динамит** дао оштру критику друштва с анархистичког гледишта.

АДАМОВ МОСТ, острва између И. Индије и Цејлона.

АДАМОВИЋ 1) **Вице** (1838.-1919.), педагог и књиж.; гл. дело: **Грађа за историју дубровачке педагогије**. 2) **Јулије** (* 1857.), проф. и књиж. историчар; дао уџбенике за фрц. јез.; гл. дело: **Фрц. драма**. 3) **Лујо** (* 1864.), ботаничар, чунен са својих истраживања флоре и вегетације мезокских земаља и неких обл. Апенинског Полу. 4) **Стеван** (* 1878.), вајар; гл. дела: **Света песма**, **Болесно дете** и др.

АДАМС 1) **Самјуел** (1722.-1803.), поборник независности САД, један од вођа устанка, назван амер. Катон. 2) **Џон** (1730.-1826.), председник САД. 3) **Џон Кенси** (1767.-1848.), искусни политичар и вел. противник ропства, 6. председник САД. 4) **Џон Куч** (1820.-1892.), енгл. астроном, открио планету Нептун.

АДАМ-ШТОКОВА БОЛЕСТ, усупорење пулса (30 пута и мање у мин.); ерчане коморе и преткоморе скупљају се независно једне од др.; док се претко-

море скупљају нормално или убрзано, коморе се скупљају успорено; често постоје невестнице; узрок обољења Хисовог спонгија (најчешће дугичке прпр).

АДАНА, област (16 160 км², 228 000 ст.) и варош (73 000 ст.) у Тур., на ЈИ М. Ан.

АДАНСОНИЈА (*Adansonia digitata*, фам. Bombacaceae), дрвооб, веома високо и дебело тело (до 40 м); има вел. плодове слично крастању, којима се хране мајмуни (отуд: мајмуново хлебно дрво); расте у Афр.

АДАПА, по асирско-вавилонским легендама први човек, син бога Ес. Добио мудрост свог оца, али не и бесмртност; као полубог становао у Ериду, где се старао за храну богу рибарењем и ловом.

АДАПТАЦИЈА (лат.), прилагођавање; у мед: прилагођавање организма или појединих органа новим приликама или промени средине; у праву: облик повреде ауторског права; састоји се у томе што писац саставља своје дело употребом другог заштићеног туђег дела; по закону нико не сме вршити а. без одобрења власника заштићеног дела. **Адапциони лакат**, нагло скретање притока при ушћу; чест случај код инверсног рељефа и у вези са → пиратеријама.

АДАШЕВ Алексеј Феодор († 1561.), рус. државник; близак сарадник цара Ивана IV; прво време своје делатности А. штитио пред царем интересе нижег племства, али касније постао присталица моћних бојара; кад Иван IV почео да гони бојаре, А. прогнан из Москве и умро у заточену.

АДВЕКЦИЈА ВАЗДУХА, лагано кретање в. у хоризонталном смеру, најчешће из топлих у хладне пределе, при чему се обично ствара тзв. **адвективна магла** (→ магла).

АДВЕНТ (лат.: долазак), у ркат. и прот. црквн време од почетка Божијег поста до Божића; у зап. богословској науци и други долазак Христов. **Adventus augusti**, натпис на рим. новцу са ликом цара на коњу који диже десницу на поздрав. **Адвентивне биљке**, које у некој обл. нису првобитно домаће, него доспеле помоћу човеком (намерно или непамерно). Међу њима 4 групе: па-

сашти, култ. биљке, колонисти и природеници. По начину увођења, а б. спадају у антропохоре, тј. биљке које распростраје човек директно или индиректно (→ антропофите). А. изданак → изданак. **А. органи**, постају на неком другом месту, а не тамо где им је нормално место, нпр. изданци из корена, или корени на стаблу или лису, изданци и корени који постају после повреде из калуса итд. И ембриони могу постати адвентивно кад се развијају из других ћелија, а не из јајета. А. пупољак → изданак.

АДВЕНТБАЈ, залив на Шпицбершким О.; угљена станица и полазна тачка за поларне експедиције; на њему је Лонгер Сити, најсвежије насеље на Земљи.

АДВЕНТИСТИ (лат.), секта која верује у скору поновни долазак Христа и страшни суд; појавила се почетком 19. в. у О. Амер. у редовима ситније буржоасије, која у брзом развоју капитализма назирала своју неминовну пропаст; мале групе а. постоје ван САД.; у СССР постоји секта „а. седмод дана“ која поштује суботу; свега 4 000 признају совјетску власт, али не ступају у вој. службу; на Свету их има до 200 000.

АДВЕРБ (лат.), прилог.

АДВЕРЗАТИВАН (лат.), супротан; а. свезас: а, али, него, већ; а. реченице, супр. реченица; а. рече, супр. свезице.

АДВОКАТ (лат.), лице јавног занимања, које заступа своје клијенте пред судовима, властима и у вршењу правних послова са трећима; у Југосл. мора имати свршени правни фах., положени судски или адв. испит, петогод. стаж и 26 год. старости; мора бити јсл. држављанин, уживати часна права, и не сме бити искључен из вршења овог занимања; као испуни те услове, уводи се, на свој захтев, у именик адв. коморе, која над њим врши дисциплинску власт; по садањем грађ. парн. по-

ступку, грађани се морају њима служити у свима споровима пред окружним и вишим судовима (обавезно заступање адв.). А. **Ђаволов** (*advocatus diaboli*), у ркат. црквн лице које се при проглашавању некога за свеца (→ канонизација) званично бори против тога. А. црквн штити матер. интересе црк. У прав. црк. штити одржавање брака при бракоразводним ларницама. **Адвокатска комора**, самоуправно тело које, као профес. принудна организација, врши надзор над а.; постоји по 1 за подручје сваког апелационог суда; на челу сваке стоји претседник и управни одбор, које бира њена скупштина; све чине Савез а. к. у Краљевини Југосл.

А. приправник, лице јавног занимања које се, као свршени правник, налази на петогодишњој вежби код а.; за то време може заступати пред среским и окр. судом у име свога принципала; именик а. п. поља а. комора, која је њихова дисциплинска власт. **АДЕКВАТАН** (лат.), одговарајући. А. **драж**, која успешно делује само на један одређени чулни апарат, нпр. светлост на чуло вида, звук на чуло слуша. А. **претставе**, које одговарају предметима на које се односе. По филозофима 18. в. истина се састоји од а. п. А. **утицај** од ум. дела када је исти (подударан) с утиском који је на уметника учинио мотив из стварности. Извршио је своју ум. дужност уметник који својим делом постигне а. у.

АДЕЛАИДА 1) (*Adelheid*, 931.-999.), кћи бургундског краља Рудолфа II, прво жена ит. краља Лотара, затим нем. цара Отона I Вели. 2) (1777.-1847.), сестра фрп. краља Луја-Филипа; играла видну улогу у јулској револуцији у Паризу (1836.).

АДЕЛЕЈД (*Adelaide*) 1) гл. град (324 000 ст.) покрајине Ј. Аустрал., удаљен 7 км од обале Зал. Св. Винченца (Индиски Ок.); унив., ј.-аустрал. институт, звездарница, инд. машина и вумене рообе; трг. жито. 2) острва у Антарктику, з. од Грэхамове Земље.

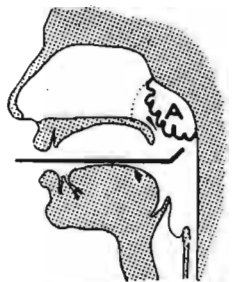
АДЕЛИЈЕ, део антарктичке Вилкинсове Земље. **АДЕЛФИ** (грч.: браћа), комедија рим. песника Теренција; подражавали јој Менандар и Мوليјер (**Школа за мужеве**). **Аделфија**, братство; у бот. сједињавање прашникових конача у снопчице; ако орасту у 1, 2 или више снопића, говори се о монаделфији, дијаделфији или полијаделфији.

АДЕН, брнт. посед у Аденоком Зал. на Ј Арабијског Пол.; утврђено пристаниште и важно стратеско место (пролаз из Црвеног М. у Индиски Ок.); извози кауу, кожу и гуму.

АДЕНИТИС (грч.), запаљене лимфних жлезда; акутан, најчешће секундарна појава по инфекцији; лимфне жлезде, као брана, задржавају и уништавају клице које долазе лимфним судовима од инфицираног места (гнојава рана, флегмона); али кад су клице веома вирулентне, а организам слабо отпоран, оболе и жлезде (оток, хиперемија, едем; гдe-кад гнојење са ризарањем ткива жлезда); **хроничан** (специфичног типа) изазван ток., сифилисом, лепром и разним микозама (хиперплазија лимфатичног ткива, с одговарајућом грађом за сваки специфичан процес).

АДЕНОИДИ (грч.), мала жлезда (3. крајник) на

зидњем зиду ждрела према унутарњим отворима носа; кад набуја чини сметње пролазу ваздуха, омета дисање делимичним или потпуним затварањем унутарњих носних отвора и слух затварањем ждрелног отвора Евстахијеве трубе, помућује глас и отежава говор; повећање (хипертрофија) може бити наследно, али се јавља и услед општег обољења лимфних жлезда, ток., после неких заразних болести и код гљувонемих; деца с овом маном блесавог су изгледа, држе отворена уста и дишу на њих, подбула су у лицу, теле схватају, немају моћ концентрације, брзо се замарају, кад говоре уљкају, немирно спавају и хрчу, зловолна су и равнодушна; лежи се уклањањем жлезда, општим јачањем тела и лечењем малокрвности. **Аденоидно ткиво**, врста везивног т. са спец. функцијом, кроз чије шупљике циркулише → лимфа (лимфне жлезде) или крв (слезина). **Аденом**, израштај епителниогландуларног ткива, нејасно ограничен од околног ткива; доброћудан (бенигни тумор), развија се у свим glandуларним ткивима и органима (јетра, панкреас, дојка, надбубрежне жлезде, штитњаца, простата и др.); састоји се од ћелија бенигна карактера; облика обично округла; ткиво и ћелије одговарају нормалној грађи. Настаје од ембрионалних остатака у току развитака или после запа-

љења. Аденопатија, размекчање отечених жлезда. Аденопатија, хронично запаљење лимфних жлезда.

АДЕПТ (лат.), првобитно: који је упућен у тајне алхемије; сада уопште следбеник неког учења.

АДЕТ (тур.), обичај.

АДИ Ендре (1877.-1919.), мађ. песник, родом из Ердеља, пророк мађ. либералне демократске омладине. Чувене му песничке збирке: **Крв и злато**, **Треба да ме волиате**, **Испред мртвих**.

АДИГЕ → Черкези.

АДИЋА, Еч 1) р. у с. Ит.; извире у високим И. Алпима; улива се у Млетачки Зал. 2) предео у долини А., део у г. току, који пре светског рата припадао а.-у. Тиролу, зове се и **Трентино**. У д. току А. блага клима са ј. воћем; у г. току воћњаци, шума, пашњаци. Долином А. пролази попречна алпска бренирска ж.л. пруга. Веома развијен туризам. Гл. места: Верона, Риволи, Тренто, Салерно, Болен (Болцано) и Мерап.

АДИЋАР (тур.), драгоценост, златно и сребрно посуђе, накит.

АДИЗОН 1) **Дозеф** (Addison, 1672.-1719.), енгл. есејист; сарађивао на *Spectator*-у и др. листовима; у своје време чувен песник и драматичар; најуспешнија трагедија **Катон**. 2) **Томас** (Addison, 1733.-1827.), енгл. интернист, проф. у Лондону; проучавао болести бубрежне опне, описао тбк. обољења надбубрежне жлезде. **Адизонова болест**, **бронзаана болест**, најчешће услед промена тбк. пророде надбубрежних жлезда, с општењем њихове функције. Знаци: кожа и слузокожа мрке боје; општа малаксалост, слабост мишића, нязак крвни притисак; болесник се лако замара, апатичан.

АДИЈАБАТСКИ (грч.), непобожан; у термодинамици: материја која не пропушта топлоту. А. хлађење ваздуха наступа при уздицању в. у виле слојеве где притисак слабији. Обрнуто: при спуштању в. наступа а. загревање. У првом случају врши се кондензација водене паре и стварају облаци, у другом наступа разведравање.

АДИЈАФЛА (грч.), дела у моралном смислу пи добра ни зла (нпр. певање, читање, шетање).

АДИНАМИЈА (грч.), телесна и душевна малаксалост и клонулоост, млятавост мишића; прати извесне болести, нарочито оне са дугом и високом тмшт.

АДИПОЗИТАС (лат.), гојазност, јака развијеност масног ткива; узроци различити: прехраненост, вкретање или поремећај неких жлезда с унутарњим лучењем (нпр. у кљиматеријуму, кад јайници престају да луче) или хипофизе (у детињству, поред јаке гојазности и неразвијеност полних органа).

АДИРАТИ (лат.-нем.), сабрати, збројити. **Адитиван**, који се додаје; а. систем писања бројева → бројни систем; а. логаритми, обрасци који омогућују израчунавање $\log(a \pm b)$ непосредно из $\log a$ и $\log b$, помоћу посебних (Гаусових) таблица. **Адиција**, додавање, сабирање, → рачунске радње. **Additio hereditatis**, изјава наследника пред судом да се прима наслеђа; по срп. грађ. законик у неј потребна, јер зак. сматра да се наследник, који се понаша према наслеђу као господар, прећутно прими наслеђа; међутим аустр. грађ. законик и јел. ванпарнични поступак траже за увођење у наслеђе изречну наследничкову изјаву о прихватању наслеђа.

АДИС АБЕБА (етноп.: нови цвет), град у средњој Етиопије, од 1896. њена престоница; надм. вис. 2424 м; гл. трг. место у земљи, крајња тачка жел. Цибути-А. А.; око 140 000 ст. Трг. добрим делом у рукама странаца: Грка, Италијана, Руса, Јермена, Арапа и др.

АДЈУДИКАЦИЈА (лат.), пресуда којом се извесном лицу досуђује какво стварно право; ово бива нарочито код деобе.

АДЈАТУС (лат.), помоћник; на челу а.-у. управе у Босни било вој. лице, а уз њега један цивилни а. **АДЈЕР** 1) **Алфред** (* 1870.), некада блиски сарадник Сигмунда Фројда, оца психоанализе, одваја се доцније од њега и заснива самосвојни, индивидуално-психолошки метод, чји се циљ састоји у одређивању индивидуалитета психе једне особе. Најенергичније истуна за соц. изједначавање жене; дела: **Расправа о мање вредним органима**, **О нервозном карактеру**, **Познавање човека**. 2) **Виктор д-р** (1852.-1918.), вођ аустр. соц. демократије и дугогодишњи уредник њеног гл. органа *Arbeiter Zeitung*; као претставник аустр. социјалиста, суделовао на 1. конгресу 2. Интернационале (1889.) у Паризу. 1905.-1918. члан аустр. парламента. После слома А.-У. (1918.) био мнл. спољних послова у социјалистичкој влади. 3) **Гвидо д-р** (* 1855.), муз. историчар и теоретичар на унив. у Прагу и Бечу. Дела: **Стил у музици**, **Студија за ист. науке о хармонији**, **Јозеф Хајдн**, **Рихард Вагнер** и др. 4) **Макс д-р** (* 1873.), проф. социол. и флз. на бечком унив., један од гл. претставника аустр. марксизма, који у сво-

јим делима покушава да сложи марксизам са Кантоном теоријом сазнања и Хегеловом дијалектиком (неокантовски марксизам). Гл. дела: **Маркс као мислилац**, **Марксистички проблеми**, **Кант и марксизам**, **Социолошки елементи у Кантовој критици сазнања**, **Уибеик материјалистичког схватања историје**, итд. 5) **Фридрих** (* 1879.), аустр. политичар; као секретар социјалистичке странке у Бечу извршио атентат (21.10. 1916.) на аустр. мин. претседника Штурка, због чега осуђен на смрт, па помилуван. Његов атентат много утицао на буђење револуционарне свести код народа у Аустр. за време светског рата; после рата играо видну улогу у новој Аустр. и међунар. радничком покрету.

АДМЕТ, краљ и осн. Фере у Тесалији, један од Аргонаута, чија је стада чувао Аполон. Његова жена Алкеста принела себе на жртву да би му продужила живот, али је Персефона, господарница доњег света, гајута толиком љубављу и вериошћу, вратила живу.

АДМИНИСТРАЦИЈА (лат.), деловодство, управа; у приватном праву: управљање нечијим имањем, тј. вршење свих послова који се тичу чувања права и скупљања плодова. А. доказа, радња парничара и суда, управљена на изношење доказних средстава; суд увек врши а. д. без обзира кад су и где та средства постала и то по законима који вреде у време њиховог изношења пред суд (*lex fari*). А. задружних добара → задружни старешина. **Административна јединица**, војна ј. која, поред самосталног извршавања извесних тактичких задатака, има и органе који јој омогућују исхрану и снабдевање у току операција. А. право, део јавног права који се бави излагањем правних установа организованих а. прописима; излагање и прописе које примењују органи управних власти; обухвата организацију, рад и контролу управе уопште. А. спор, настаје између појединца или правног лица са једне и управне власти са друге стране, онде где је актом управне власти повређено какво право или каква непосредни лични интерес тужиоца, заснован на закону; њега ће нпр. повести чиновник који је указано или решењем отпуштен из држ. службе, мада има право на пензију; или ће се општина као правно лице жалити управном суду против решења којим је механичко право дато приватном лицу, мада се она није одрекла свог првенственог права. Повреда непосредног личног интереса постоји онда кад је неки чиновник прескочен при унапређивању чиновника из његовог надлежства и постављен за шефа неки млађи чиновник и без довољно квалификација; → Државни савет, Управна суд. А. суд → Управни суд. А. уредба, правно правило које изда управна власт без нарочитих зак. овлашћења; обавезна је за грађане само ако регулишћу службу поверену власти која је уредбу издала, и ако се не противи ниједном зак.; судови су овлашћени да цене њихову законитост. **Администратор**, деловођ, члан управе друштва; у грађ. праву лице којем је као управитељу (старатељу) имања поверена брига о управљању и чувању туђе имовине; по закону отац је а. имања своје малолетне дете, задружни старешина је а. задружног имања итд.; а. не сме да предузима послове располагања без нарочитог овлашћења.

АДМИРАЛ (ар.), највиши чин у морнарици; одговара чину арм. генерала; код нас свега 1 а., уједно и командант целокупне флоте. Контра- и вице-а. су млађи од а. А. у рату има свој адмиралски брод, по којем се за време битке сви бродови управљају. На броду се вије а. стег (заства) на смену гл. јарбола.

АДМИРАЛСКА ОСТРВА у Тихом Ок., 2600 км², припадају Новој Гвинеји.

АДМОНИТОР (лат.), саветник генерала језуитског реда.

АДНЕКСИ (лат.), делови ж. полних органа: јайници, јајоводи и материчне везе; у трубушној дугљи као додатак, л. и д., уз материцу. **Аднекситис**, запаљење а. материце (тубе и јајника), → салпингоофоритис.

АДОЛФ 1) од Насауа, нем. цар (1291.-1298.); потукао га супарник Алберт Аустриски. 2) **Фридрих** (1710.-1774.), херцог од Холштајна-Готорпа и швед. краљ под именом Ваза, од 1751.

АДОН, врховни феничански бог (→ Адонис).

АДОНАЈ (јевр.: мој господ), друго име бога Јахве

у шигреби код Јевреја, који по верском пропису нису смели изговарати прво.

АДОНИС 1) у грч. митол. млад Грк. чувен са своје лепоте, Афродитин љубавник; убио га дивљи вепар, а после смрти Зевс га на молбу Афродите претворио у цвет.

У његову част приређивале светковине Адоније. 2) бог плодности и лепоте у Сирији и Палестини. 3) → гороцвет.

АДОПЦИЈА (лат.), усвојење; акт којим се туђа деца признају за своју; за њу је потребно да

адоптант (поочим, помајка), буде бар 15 год. старија од адоптираног (посинка, поћерке) и да се о њој склопи формалан уговор (код свештеника, у општини и на суду); аустр. право тражи да адоптант нема рођене деце, а срп. не тражи. Срп. право зна 3 начина: потпуну, кад се усвојеник изравњава

у правима са рођеном децом, условну, кад се и правна и хранитељство, кад усвојеник стиче само право на издржавање. А. ствара породични однос само између усвојеника и усвојитеља, а не и између предака и побочних сродника. **Задружна а.**, на коју су пристали сви задругари, ствара сродство према свима задругарима, → посињење. **Адопцијаци,** у 8. в. у Шп. и Фрц. присталице учења да је Христос раван богу по божанству, али по човечанској природи само усвојен од бога (adoptivus filius). Њихово учење **адопцијанизам**.

АДОРАЦИЈА (лат.), обожаване, поштовање: папље кардинала на колена пред и. изабраним палом. **АДРАМЕЛЕХ** → Молох.

АДРАР, оаза (6000 ст.) у зап. Сахари; напада Фрц.; у околини се вади со.

АДРАСТ, краљ у Аргосу; примио Полинису, коју из Тебе изгнао брат Етеокле, и водио «рат седморице» противу Тебе.

АДРЕНАЛИН, хормон надбубрежне жлезде, бео працак растворљив у води; данас се прави синтетички. Употреба: у воденом раствору за инјекције код напада бронхијалне астме и изненадне малаксалости срца; споља се ставља на слузокожу носа, ока и уста, да се заустави крварење (скупља крвне судове).

АДРЕСА (фрац.) 1) означавање имена, стана и места боравка лица коме се пише. 2) код мен.: означавање лица коме се упућује налог да плати мен. суму; ставља се са леве стране, испод мен. текста. 3) **парламентарна**, одговор парламента на престоно беседу којом монарх отвара његове седнице. 4) **а. по потреби**, која се ставља испод трасатове за случај да трасат не би хтео или не би могао да прими или исплати мен. (§ 54 Мен. з.), а гласи: У случају потребе (или нужде) код Н. Н. (име и презиме лица које ће у таквом случају примити или исплатити мен.). 5) **а. трасатова**, 1 од начина за означавање трасата на мен.; ставља се обично у доњем делу на левој страни мен. **Адресант**, који упућује, адресује писмо. **Адресат**, лице на које је пошљива или писмо упућено, адресовано; у праву лице на које се обраћамо; лице коме је учињена понуда, управљен позив, издата наредба итд.

АДРИЈА, скр. име Јадр. М.

АДРИЈАНОПОЉ, ст. име Једрена, по оснивачу цару Хадријану.

АДРОГАЦИЈА (лат.), у рим. праву: адопција лица која ипсу била под очинском влашћу.

АДУА, место у Етиопији, гл. град области Тигреје, код којег Етиопљани 1896. победили Италијане.

АДУКЦИЈА (лат.: довођење), приближавање уда или његовог дела ср. линији човековог тела; супр. → абдукција.

АДУЛАР, врста драгог камена нађен на врху Св. Готхарда.

АДУР, р. у јз. Фрц.; улива се у Атлански Ок.; дуга 340 км; од којих 135 искористених за пловидбу.

АДУТ (фрц.), у картама: боја која туче остале.

АДХЕРВАЛ 1) шумидски краљ (118.-113. пре Хр.), син Мишице; убио га роњак Југурта да би се дочепао престола. 2) картагински адмирал, победио Клеодиду Пулхера на обали Сицилије, 249. пре Хр. **АВУСТРИЈАТИ** (лат.-нем.), уредити, тачно удесити; нпр. намесити неку справу за мерење.

АВУТАНТ (лат.), лице које помаже команданта у пословима личне природе и прати га при вежбањима и

маневрима. У рату прима заповести од виших штабова и израђује оперативску заповест за своју јединицу. Поред ових трупа и а. постоје: први а. и а. Њ. В. Краља и ордоанс-официри Њ. В. Краља који се старају о његовој безбедности и прате га на изласцима и путовањима ван сталног боравишта. За а. се одређују ген. и виши, а за ордоанс-официре и нижи официри. Почасни а., ген. који то звање добију у знак нарочито одане службе и поверења.

АЕДИ, грч. епски песници и приповедачи; верује се да су саставили песме које сачињавају Илијаду и Одисеју.

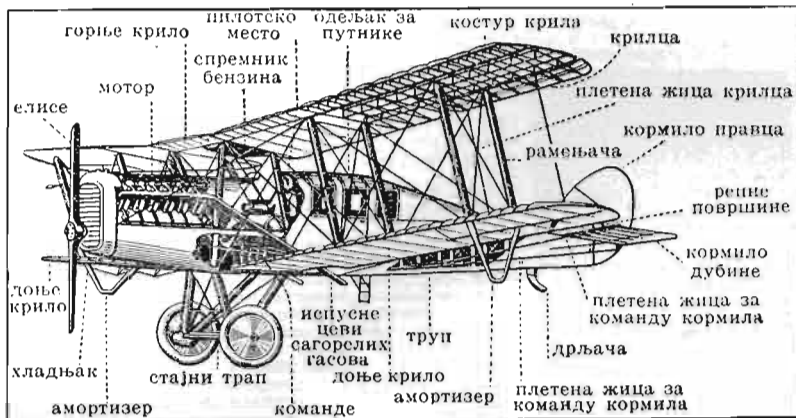
АЕДОНА, жена Зета, брата Амфиона; хтела из зависти да убије Ниобиног старијег сина, али у забуну убила свога јединца Итилу, па затим из очајања извршила самоубиство; дирљиви њеном нерешом, богови је претворили у славуја.

АЕРЕНХИМ, биљно ткиво се обилно развијеним интерцелуларима; служи проветравању биљке (олакшава измену гасова између унутарњих ткива и спољашње атмосфере); нарочито развијено код барских биљака, чије је снабдевање кисеоником веома отежано.

АЕРО- (грч. аер: ваздух), чест предметак у сложеницама које се односе на појмове у вези са ваздухом. **Аеробати**, који иду по облацима и по ваздуху; Аристофан називао тим именом спекулативне филозофе. **Аеробиоти**, аеробије или аеробни организми, који могу живети нормално само у средњим снабдеваној слободним кисеоником потребним за дисање (аеробиоза, оксидобиоза): највећи број биљних и животињских врста (→ анаеробиоза, → дисање).

Аерогена туберкулоза, инфекција настала уношењем бацила тбк. у тело с удахнутим ваздухом. На поду, оделу, предметима око тбк. болесника сасупшени испљивак претвара се у прах у којем бацил тбк. још месецима живи. Удисањем прашице која се подиже при сухом чишћењу пода, одела, намештаја итд. уноси се клица у плућа (инфекција прашином). Осим тога при кашљању, кишању, смејању, расина се из уста до на даљину од 1 м млаз сићушних капљица које код тбк. болесника садрже и бациле; те капљице неко време лебде у ваздуху те могу заразити човека који такав ваздух удише (инфекција капљицама); → туберкулоза. **Аерогенски гас** → гас ваздушни. **Аеродинамика**, наука која проучава аеродинамичке појаве, тј. кретање гасова, нарочито ваздуха, око чврстих тела. **Аеродинамички коефицијент**, производ оптерећења по 1 м² и оптерећења по коњској снази код 1 аероплана; уколико је овај к. веоно утолико аероплан теже полете, али утолико и економичнији. А. линија, најподеснији облик некоег тела (нпр. аероплана), за његово кретање кроз ваздух. А. потисак, а. реакција, сила која се јавља као последица отпора ваздуха приликом кретања тела кроз ваздух. А. скок на смучкама, истегљени скок који омогућава најдаљи скок: такмичар савија горњи део тела и лети скоро паралелно са смучкама. А. тунел, спец. научна лабораторија у облику тунела, кроз који струји ваздух, и служи за проучавање особина аероплана испитивањем у ваздушної струји; много чешћи случај да се стављају истоветни мали модели. **Аеродром**, земљиште удешено и опремљено за полет и слет аероплана. **Аеро-клуб**, удружење за ширење идеја и развоја ваздухопловства; бави се нарочито организовањем впов. спорта и пропагандистичких манифестација. **Аеролит** → метеорит. **Аерологија**, наука која проучава високе слојеве атмосфере.

Аеромеханика, део механике, наука о условима равнотеже (аеростатика) и кретању (аеродинамика) гасовитих око чврстих тела. Спец. проучава кретање ваздуха и гл. јој примена у впов. **Аеронаут**, ваздухопловац. **Аеронаутика**, ваздухопловство. **Аеронаутичка болест**, настапа услед смањене количине кисеоника у ваздуху када се балонско пење на вел. висину (последица недостатка кисеоника у крви, аноксијемии); смртна ако се одмах не сиђе на мању висину; избегава се у затвореним гондолама (вештачко снабдевање кисеоником). **Аероплан** (грч.), справа за летење, тежа од ваздуха; састоји се од носених површина (крила), мотора с елисом, команди и репа; креће се и одржава у ваздуху помоћу елисе, која, покретана мотором, једновремено вуче а. и потискује ваздух ка носеним површинама, које са ваздушном струјом заклапају мали (напдни) угао; на тај начин се ствара сила за његово подизање (узгон); праван лета даје се кромом. Поред справа за летење, а. може бити снабдевен справама и уређајима за сигурност летења, за летење на вел. висинама, за ноћно летење и средствима за везу, а вој. још и справама нишанским, за ношење бомби, опаливачима и фотогр. апаратима. По броју крила разликују се: једнокрилац, двокрилац или трокрилац; по броју мотора: једномоторан, двомоторан, тромоторан или вишемоторан; по броју по-

саде једносед, двосед, тросед или вишесед (моноплас, биплас, триплас или мултиплас), а по намени цивилни и вој. Цивилни служе за пренос путника, поште и робе или за утакмице; према томе се деле на путничке, пошт., туристичке и спортске; они морају да имају уверење о вад. пловидбенисти (код нас од Штаба вој. вилвова), којим се потврђује да су способни за службу летења и да испуњају услове безбедности. Вој. су обично наоружани са 1, 2 и више митраљеза или 1 аутоматским топом калибра 20 мм и бомбама (1-6 т); деле се на извиђачке, ловачке, бомбардерске, бојне, школске, за везу и санит. **Бојни а.**, авион тенк, служи за дејство противу трупа на земљи; осетљиви делови оклопљени; још није усавршен. **Извиђачки а.**, обично двосед (пилот и извиђач) и једномоторан; осим наоружања за одбрану носи обично и радио станицу и фотогр. уређај; на репу носи ознаку «А» и цифру која означава број чланова посаде; служи за извиђање непријатеља. **Ловачки а.**, обично једносед и једномоторан, добро наоружан (2-4 митраљеза или брзометни топ); служи за ометање рада непријатељским вилвова, и штити сопствено вилвова; на репу носи ознаку **С.** **Путнички а.**, намењен превозу путника; има у трупу уређену, видну, добро проветрану, а по потреби и загрејану казину с фотељмама за путнике; веома стабилан да би се што мање осећали удари ветра и ваздушних правина. **Санитетски а.**, намењен превозу рањеника и болесника, снабдевен са 1 или више носила; обојен бело, и уместо кокарди на крилима и тробојке на репу носи првени крст. **Спортски а.**, врата туристичког а., само веће брзине и са јачим мотором. **Туристички а.**, намењен туризму; одликује се економичношћу, удобношћу, али и слабијим моторима; крила често израђена тако да се могу приклопити уз труп. **Школски а.**, има мотор мање снаге (око 100 кс), дупло команду и мало оптерећење по м² да би могао да слете спорије; највећа брзина 100-160 км; на репу носи ознаку **Н** (наставни). **Аеропут**, друштво за ваздушни саобр., јсл. нац. друштво, осн. домаћим капиталом и потпомагано од државе, намењено за ваздушни саобр. унутрашњости Југосл. и с иностранством. **Аеростатика**, наука која проучава појаве одржавања тела у ваздуху на начелу → Архимедова зак. Таква тела: балони и ваздушне лађе, испуњени гасовима лакшим од ваздуха. **Аеростација** → балонство. **Аеротерапија**, лечење ваздушним купањем и удисањем чистог ваздуха; примењује се код тбк. или реконвалесцената после обољења органа за дисање. За ово лечење бирају се места са чистим ваздухом, без прашице, клица и гасова, с умереном влажношћу и довољно сунца. Најповољнији брдеци, шумски крајеви и морска обала, где поред чистог ваздуха дејствују и други повољни климатски чиниоци. **Аерофагија**, гутање ваздуха. Нервозна лица несвесно гутају вел. количине ваздуха, желудци се надима и притискује суседне органе, услед тога јавља се умор, несвесница, зујање у ушима, дупање срца, тешко дисање. Лечи се општим опорављењем, масажом и лековима (аерофагија). **Аерофите**, биљке у влажним тропским шумама које су целим телом у ваздуху, без везе са земљом; корени им обично у пукотинама коре дрвећа или између органа других биљака; могу да примају влагу из ваздуха, а неорг. материје од прашице на кори дрвећа и изумрлих делова коре. У вези са животом у ваздуху често поједини органи а. промењени у сонне кртоле са водом коју тропе у доба сунце. **Аерофор**, справа вапуњена ваздухом за дисање и загушљивом простору или под водом. **Аерофотографија**, перспек-

тивно снимање терена из ваздуха фотогр. путем ради израде ситуационих планова; врши се из нарочитих авиона с умањеном брзином, у годишње доба када се најбоље могу фотографирати; међе, разне културе земљишта в објекти.

АЕТИ, Аита, Ета, пигмејско племе на Филипинима; веома ниска раста, просечно 147 см, до занимању и начину живота примитивни ловци; → Негрити. **АЕПИЈЕ**, рим. војвода, пореклом из Мезије; победио 451. хунског краља Атилу на Каталаунским Пољима; погубио га 454. цар Валентијан III из зависти.

АЖБЕ Антон (1862.-1905.), слов. сликар; имао утицаја на наше импресионисте. Најпознатији радови: **Заморка**, **У харему** и **Пред свадбу**, који се чувају у Нар. галерији у Љубљани.

АЖБОТ Оскар (Asbóth, 1852.-1920.), мађ. сликар, проф. б.-нептанског унав.; гл. дела: **Словенски елементи у мађ. хришћ. терминологији**, **Акценат у сл. језицима**, **Позајмљене речи из сл. језика**.

АЖДАЈА (перс.), митско биће, слично змији, али са крилима, често са више глава; живи обично у јез. и пустоши околину. Морају јој се приносити људске жртве; стога се с њом боре хероји одл. епике; често се јавља као чувар законаног блага. На веровања о а. код Јсл. утицале хришћ. иконографија и халмографија (ев. Ђорђе који убија а.); иначе то веровање веома раширено по свету; мисли се да у њему очувана усмено на изумрле врсте огромних гмизаваца.

АЖИЈА (фрид.-ит.), вишак који се плаћа преко номиналне вредности неког новца, кад се он купује другим неким новцем; нпр. ако се за 100 д у злату плати 110 д у сребру или палиру, оних 10 д су онда а. Понекад се реч а. употребљава и за вишак пене (курса) папира од вредности преко номинале; **дисажија**, кад се за извесан новац (или палир) плаћа мање по што је његова номинала. **Ажиотажа**, спекулација на различити цена роби или курсева (хартија од вредности, валута, девиза итд.) између два разна места (нпр. између Београда и Загреба), или на различити цена у извесном размаку времена; понекад какве мање-више недозвољене махинације ради постигнућа и некорисних таквих разлика у цени (→ диференцијални посао). **Ажиотер** → кулисјер, диференцијални посао.

А ЖУР (фрид.: до дана, **ажуран**, употребљава се, нарочито у књи., кад хоће да се каже да је сав посао учињен истог дана кад је и обављен.

АЗАЗЕЛ (јевр.), име демонског бића; Јевреји су веровали да на вел. дан измирења (Јом Кипур) сви греси прелазе на њему посвећеног јарца, кога су изгонили у пуштању.

АЗАЛЕЈА (Azalea, фам. Ericaceae), зимзелено или листопадно украсно шибље, левкастич, крупних разнобојних цветова, пријатна мириса; многобројне култ. врсте постале од неколико дивљих врста из И. Аз., С. Амер. и Кавказа; најпознатији: **А. pontica**, која на Кавказу образује изнад шумског појаса тешко проходне заједнице, и **А. indica**.

АЗАМАЈАМА, вулкан на главном јап. острву Хонду (2542 м).

АЗАРДНА ИГРА → хазардна игра.

АЗБЕСТ (грч.), осинац, магнезијум силикат, несгорљив; лош спроводник топлоте и ел. струје; налази се у серпентину и амфиболу у облику влакана дугих 50-90 см; код нас га има у Страгарима, Сабашти, Худову, Лојану итд.; од његових влакана, која се могу лако прести и ткати, израђују се одела за ватроотпоре, предмети за изолације, делови разних цени и др. Поменан са цементом служи за израду заштитача на парним казанима, трајног препа (фабрика у Сплиту) итд.

АЗБУКА 1) скуп слова од којих свако претставља

Фени- чанска	Грчка	Глагољица		Ћирилица		Латиница	Готска
		старо- словенска	хрватска	старо- словенска	српска		
Ѧ	Α α	ⱦ	Ⱨ	А	А а	A	ⱦ
Ϙ	Β β	Ɱ	Ɐ	Б	Б б	B b	Ɱ
Ϙ	Ϙ	Ɒ	ⱱ	В	В в	V v	Ɒ
Ϙ	Γ γ	Ⱳ	ⱳ	Г	Г г	G g	Ⱳ
Α Ϙ	Δ δ	ⱴ	Ⱶ	Д	Д д	D d	ⱴ
Ϙ	Ε ε	ⱶ	ⱷ	Е	Е е	E e	ⱶ
Ϙ	Ζ ζ	ⱸ	ⱹ	Ж	Ж ж	Z z	ⱸ
Ϙ	Ι ι	ⱺ	ⱻ	И	И и	I i	ⱺ
Ϙ	Κ κ	ⱼ	ⱋ	К	К к	K k	ⱼ
Ϙ	Λ λ	ⱌ	ⱍ	Л	Л л	L l	ⱌ
Ϙ	Μ μ	ⱎ	ⱏ	М	М м	M m	ⱎ
Ϙ	Ν ν	ⱐ	ⱑ	Н	Н н	N n	ⱐ
ο	Ο ο	ⱓ	ⱔ	О	О о	O o	ⱓ
Ϙ	Π π	ⱖ	ⱗ	П	П п	P p	ⱖ
Ϙ	Ρ ρ	ⱙ	ⱚ	Р	Р р	R r	ⱙ
Ϙ	Σ σ	ⱛ	ⱜ	С	С с	S s	ⱛ
Ϙ	Τ τ	ⱞ	ⱟ	Т	Т т	T t	ⱞ
					Љ љ	Lj lj	
					Њ њ	Nj nj	
					У у	U u	Ɫ
					Ѳ ѳ	F f	Ᵽ
					Х х	H h	Ɽ
					Ц ц	C c	ⱥ
					Ч ч	Č č	
					Ш ш	Š š	ⱦ
					Щ щ	Š š	Ⱨ
					Ѣ ѣ		ⱨ
					Ѥ ѥ		Ⱪ
					Ѧ ѧ		Ⱬ
					Ѩ ѩ		ⱬ
					Ѫ ѫ		Ɱ
					Ѭ ѭ		Ɒ
					Ѯ ѯ		Ⱳ
					Ѱ ѱ		ⱴ
					Ѳ ѳ		ⱶ
					Ѵ ѵ		ⱸ

по 1 глас у језику једног народа, 2) ред писмена у ћирици и глагољици црк. језика, и у ћирици ех. језика; названа по именима првих писмена: азбуки; → писмо, писменост. **Азбуковник**, врста енциклопедијског речника у ст. рус. књиж., у којем се објашњавају стране и неразумљиве речи које су ушле у рус. језик; највише употребљавани у 18. в. Предмети у а. распоређени азбучним редом, доношени из разних обл.: ист., геогр., лингвистике, митол., рел. и прир. наука. **Азбучна синтагма** или ручна књ., црк. правни зборник свих правила до 14. в.; по азбучном реду, саставио и додао коментар Властар Матија, монах. Код нас превео Стојан Новаковић.

АЗБУКОВИЦА, обл. у Дринској Бан. између Дрине, Јагодње, Соколских Планина и Мсдведника.

АЗГАРД, царство скандинавских богова Аза; налазило се на небу или у облацима; по једном веровању сваки Аз имао своју посебну земљу и кућу. **АЗДИЈА** (тур.), дуга горња хаљина скуподене израде (у нар. песми).

АЗЕВ Евгеније Ф. (1869.-1918.), рус. полицијски провакатор; једновремено и вођ социјал-револуционарне странке и агент тајне полиције (Охране); издао полицији многе револуционаре; открио га као провакатора револуционар Бурцев.

АЗЕЛУС (Asellus), ред водених мокрица величине око 1 см, чији претставници живе свуда по слатким водама, нарочито стајаћим; у Југосл. већи број ендемичних врста, особито у зап. и ј. крајевима (→ мокрице).

АЗЕН Ивар (Aasen, 1813.-1896.), норв. језиколовац и песник; творац новог норв. књиж. јез.

АЗЕРБЕЈДАН 1) пров. на СЗ Перс.. позната по изради вилма; гл. место

Тебрис. 2) совјетска рпб. (79 346 км², 2,2 мил. ст.) у ј. Транскавказу; сточарство (номадско и полуномадско), земљр. и свиларство: гл. место Баку. **Азербџданци**, **Азерб. Татари**, тур. народ, око 4 мил. у з. Ирану (Перс.) и у рус. Транскавказији; деле се на А. у ужем смислу, Авшаре, Керманче, Каракорјунду, Шахсеве и Кацаре. Вел. део А. земљр. са сталним насељима, остали сточари. **Азербџдански азери**, тур. дијалект, којим се говори у А.; иначе азери, са туркменским и османским, чини Ја. (тзв. туркменску) групу тур. језика. **А. књижевност**, цветала у 16. в. када се нарочито истакао песник Фрузули; доцније настао дужи застој, и тек средином 19. в. скренуо на њу пажњу Мирза Фетил-Али Ахундов са својим комедијама на а. језику. Почетком 20. в. а. је имао да издржи, на свом сопственом подручју, борбу с османским књиж. језиком, али сада превлађује струја која се ослања на народни језик.

АЗИ, група од 24 скандинавска бога, од којих има 12 м. и 12 ж.; на челу им био Один, а за њим долазили Тор, Балдер, Брати, Тир, Федер, Реимдал, Вали, Видар, Гермодер, Улер и Форсепи; од богиња су најзнатније: Инуда, Сага и Фрига.

АЗИЈА, највећи континент (44 мил. км²). Крајње тачке: на С рт Челускин (78° с. ш.), на Ј рт Буру (1° с. ш.), на И рт Дешев (170° з. д.), на З рт Баба (26° и. д.). Сев. границу чини Сев. Ледено М., источну Вел. или Тихи Ок., Индиски Ок., а на З према Европи: план. и р. Урал, Касписко Ј., удолина Манч, Азовско, Мраморно и Егејско М. По разуђености А. је на 3. месту; најмање разуђена обала Сев. Леденог М. а највише обала Великог Ок.; А. је и највиши континент, тј. област највиших план. Висоја, састављена од низа висоравни оивчених план., почиње на обали Егејског М.: Понтичке, Таурус, Кавказ, Курдистанске, Елбурс, Хиндукуш. Кхмалаји (Монт Еверест 8832 м), Куенлун, Тјеншан, Вел. и М. Алтај, Сајанске, Вајкалске, Јабланојске, Становојске, Кинган, Сев. и Ј. Кинеске Пл. Реке богате водом и већина се зракасто разлива са средншне висје, коју чини Тибет, у околне океане (Об. Јенисеј, Лена, Јана, Индикрјанг и Кољима у С Ледено М.; Амур, Хоангхо, Јањгекјанг, Сикјанг, Сонгкој, Меконг, Менам у Вел. Ок.; Салвин, Иравада, Брамапутра, Ганг, Инд, Шател Араб у Индиски Ок.; Меандер у Сред. М. и Кизил Ирмак у Црно М.). Најважнија језера: Касписко, Балкашко, Вајкаласко, Урмија, Ван и Тус Чели. А. се у климатском погледу дели на: сев. или сибирско клим. обл. (сев. од стојера арктичка клима, а ј. права конт.), средишни или степско пустињски појас (са сред. климом око обала Сред. М. и конт. у осталим областима) и монсуњски предео (с тропском климом). Биљне обл. се поклапају с климатским; успевају житарице, виноград, лоза. ј. п ср.-евр. воће, памук, јута, сезам, мак, кава, чај, зачини, шећ. трска, какао, дубан, кининско и камфорово дрво, белп дуд, аборос, махагон, тиково, сандалово и др. дрвеће. И у животињским врстама А. показује вел. супротности. За светску трг. највећи значај има свилен буба. Сибирске шуме богате су топлокрзним животињама (дабар, самур, хрмелин, куня, сев. лиспа, сибирска мачка, медвед, вулк), степе свим домаћим животињама, а уз то једногрбом и двогрбом камилом, антилопом и др. Индија богата зверовима и разноврсним змијама. А. је богата рудним благом, али руд. тек у зачетку; има злата и сребра (сибирске пл.), драгог камена (Декар, Цејлон), каменог угља (Кина, Јапан, Сахалин), калаја (Малака, Банка, Вилјатон), бакра (Кинар, Јапан), графита (Цејлон, Сијамске Пл.), петролеума (Месопотамија, Перс., Јап., Хол. Индија, Сахалин). Тежиште привр. у биљној производњи, која даје свет. трг. огромне количине животињих намирница (ориза, пшенице), средстава за уживање (кава, чај, дубан, опијум, шећер, зачини) и разноврсне инд. сировине (памук, јута, индиго, дроге). Лепо развијена кућевна и зан. радност, а код најкултурнијих народа и фабрична. Саобр. јако заостаје. Највећи део трг. саобр. обављају каравани. Жел. имају незнатну вредност; већина има страгетски, па тек онда привр.-трг. значај. Најважнија сибирска трансконт. пруга. Спољна трг. не одговара множини стан. ни богатству привр. производа; најистакнутију улогу у трг. имају Јап., Кина и Индија. А. има преко милијарду стан., а насељена је народима жуте, беле и мрке расе. По вери преовлађују многобошци: једнобожаца је мало. У погледу просвећености стоје далеко иза евр. народа; најпросвећенији су Јапџнци. У полит. погледу аз. земље се деле на 3 групе: независне државе, заштитне земље и колоније; њихово становништво, чији укупан број прелази 1/2 свега стан. на земљи, неједнако распоређено: на-

супрот пространим ретко насељеним обл. с густином испод 1 по км² (вел. делови Сибира, пустињске степе и пустиње средњом А.) има обл. са преко 200 по км² (долина Ганга, равнина у сев. Кини, о. Јава и др.). У сев. А. живе од старине разни старосибирски (палеоазијатски), алтајски и уралски народи. У новије време насељен по Сибиру вел. број Руса. У ср. А. поглавнио тур. народи (заједно са неким монголским племенима), од којих су највећи значај у ист. имали Угури и Османлије (Турци у ужем смислу). У и. А. и на Тибету народи из монголске групе: Монголи, Манџурци, Корејанци, Јапанци, Кинези и Тибетани. У ј. и ји. А. више слојева стаи. различитих по пореклу: Веде, Дравиди, Мунда и Мон-Кхмер народи претстављају старије стан., које потискују ариски и монголски народи, док се Индонезијани по острвима боље одржавају. У Пр. Индији данас гл. ариски Инди, у Задној Индији монголски Тибетоберманци, Сијамци и Анамци. У јз. А. главно стан. Семјити (Арапи), а на Ирану и Јерменској Висој ариски народи Иранци (Персијанци), Афганистанци, Белуџистанци, Курди и Јермени; у Малој А. Османлије или Турци. Посебно етничку обл. чини Кавказ с вел. мешавином народа (→ Кавкаски народи). Око 500 мил. по вери будисти, око 230 мил. браманци, око 200 мил. мусл., око 40 мил. хришћ. (од тог 20 мил. Руса); остатак чине разне др. монотеистичке конфесије и примит. народи са посебним рел. Народи у и. и ј. А. створили више културе. Насупрот томе, многа племена у сев. А. (особито ст.-сибирска) и по ј. А. (Веде, Негрити и др.) остала на ступњу примит. доваца и скупљања.

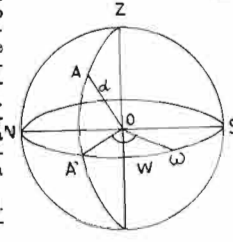
АЗИЈАНИЗАМ, правац у ант. беседништву који тражи бомбаст стил.

АЗИЈАТ, ставовник Аз., лице пореклом из Аз.; у преносном значењу: свиреп, некултуран.

АЗИЛ (грч.) 1) право азила, међунар. обичај да се полит. кривци примају у другу државу и да се не предају држави према којој су учинили крив. дело. 2) → склониште. *Asylum ignorantiae* (лат.: уточиште незнања), позивање на нешто непознато, под претпоставком да оно може да послужи као доказ за неку тврдњу која се другим начином не може доказати.

АЗИМИ (грч.), бесквасни хлебаци за причест у ркат. прк. Азимити, име којим од 11. в. прав. богослови називају ркатолике, по грч. речи *азима*, етога што су службо вршили са бесквасним, а не са квасним хлебом, као што је чињено у 1. доба хришћанства.

АЗИМУТ (ар.) 1) угао између подневка неке тачке и правца према некој др. тачки на хоризонту. 2) угао између подневка и вертикалног круга неке звезде на небу; мери се од С према И, тј. у правцу казаљке на сату (на сл. а. У). **Азимутне пројекције**, у картографији група пројекција код којих се земља пројектује на раван хоризонта; на њима је а. веран.

АЗМАК 1) р. у Ј. Буг., л. притока Марице. 2) → Светошколеца р.

АЗНА, азнадар → хазна, хазнадар.

АЗОВСКО МОРЕ, део Црног М., издвојен Кримским и Таманским Пол., а спојен Керчанским Мореузом; од већих р. прима Дон, на чијем ушћу град Ростов.

АЗОИК → арханк.

АЗОЛА (*Azolla*, фам. *Azollaceae*), род водених папрати пореклом из Ј. Амер.; честа акваријумска биљка.

АЗОЛНА ЗЕМЉА → аклиматско земљиште.

АЗООСПЕРМИЈА (грч.), недостатак оплодних ћелија (сперматозоида) у излученом м. семени; узрок: урођена атрофија, маспа дегенерација услед генерационих запаљења тестиса или тровања арсеном, опијумом, морфијумом, никотином.

АЗОРСКА ОСТРВА, група од 9 већих и више мањих о. вулканског порекла у Атланском Ок., зап. од Порт. Гвонр. припадају Афр., а полит. Порт. (2388 км², 232 000 стан., великом Португалца); банане и наранџе: гл. место Понта Делгада. А. максимум, високи ваздушни притисак у обл. А. О., који често захвата јз. делове Евр. и одржава ведро време.

АЗОТ 1) (грч.), гас без боје и мириса: хем. знак N; атомска тежина 14; има га у ваздуху (78%), у свима ткивима биљних и животињских организма и свима алкалоидима; извесне биљке узимају га директно из ваздуха, а неке бактерије асимилу-

ју непосредно из земље; веома инертан, не потпомаже дисање ни горење; ступа у хем. једињења само делимично под веома вел. притиском и на веома високој тмпт. (фиксирање а.). Од једињења најважнија су: амонјак, а.-моноксид, а. киселина, цијанска и многобројна орг. једињења, која се искористују за боје и експлозивне; од а. вегеталног ђубрета природно је само чикала циалитра (натријум-нитрат). За вјд. сврхе добива се фракционом дестилацијом течног ваздуха. 2) предео у Ј. Србији → Вабуна. **Азотаста киселина**, HNO_2 , није позната хем. чиста, јер прелази у анхидрид N_2O_3 ; постојача само у разблаженом воденом раствору, делује и као оксидационо и као редукционо ередство; њене соли се називају: нитрити. **Азотемија**, нагомивање у крви а. једињења, које бубрези нису у стању да излуче мокраћом. Узрок: запаљење бубрега, спречавање излучивања мокраће мех. путем (камен) у уретру; притисак на уретер споља, хипертрофија простата итд.; знаци: главобоља, повраћање; тешки облици воде → уремији. **Азотна киселина**, HNO_3 , безбојна пушљива течност; густина 1,40-1,52; гради се од натријум-нитрата и конц. сумпорне киселине, а у новије време оксидацијом амонјака; раствара све метале, сем злата и платинских метала; многа тела оксидује; употребљава се за грађење нитро-целулозе, динамита, многих нитро-једињења и за гравирање метала; пушљива а. к. је раствор а. оксида у конц. киселини. А. равнотежа, у мед. постиже се уношењем хране у виду беланчевина, толико а. колико се избаца мокраћом, изметом и знојем из организма; → исхране равнотежа. **Азот-оксидул**, N_2O , безбојан гас пријатног сладуњавог мириса; уди-сан у већим количинама опија и проузрокује претерану веселост и необуздан смех; помешан с кисеоником употребљава се кактад за лаке анестезије при лакшим операцијама. **Азотоскупљачи**, у агр. хем. бактерије које асимилују елементарни а. из ваздуха и претварају га у беланчевину свог тела, па га у том облику остављају, после своје смрти, на искористивање култ. биљкама; од вел. су значаја за пољопр.; има их несимбиотичних (*Anobacteriagae*) и симбиотичних, који живе у симбиози са лептирастим биљкама и праве квржике на њихову корену; после таквих биљака (детелина и др.) земљиште остаје обогаћено азотом, као да је ђубрено.

АЗРА Бени, ј.-ар. племе, којем се приписује ватрена, а уједно и идеална љубав.

АЗУР — хауур. Азуран (перс.), плав као небо.

АЗУРИТ, затвореноплав карбонат бакура са водом. $2Cu CO_3 \cdot Cu(OH)_2$, монохлоридни минерал; бакарна руда (55,3% Cu) из оксидационе зоне бакарних рудника; код нас: Мајданпек. Рудник. Орешковица, Велебит, Руде и др.

АЗХАР, цамија и висока богословија у Каиру; осн. Фатимиди 970. год.

АТЕ МЕМОИРЕ (фрц.), непотписана, недатирана и неадресована забелешка којом једна држава саопштава другој своје мишљење о једном конкретном полит. питању; сматра се као продужење усмене размене мисли, и као такво није везано ни за какве форме.

АИЛ, рушевине цркве на о. у Преспанском Ј., посвећене св. Ахилију; подигао је цар Самуило, пре 983.; имала основу јелинитичке трообродне базилике; зидана од опеке и камена.

АИМАРА, Кола, индијанско племе (преко 1/2 мил.) у Ј. Амер., у обл. око јез. Титикаке; некада много распрострањеније и у доба пре Инка од вел. култ. и полит. утицаја.

АИМУРЕ → Ботокуди.

АИНИ (аину = људи), палеоазијатски народ (око 17 000) у с. делу о. Јеса, ј. делу Сахалина и на ј. Курилица; некада и по целом Јап.; гл. занимање лов и риболов; одећа поглавнио од лика с пришпљеним украсима; религија: примит. анизмизам с култ. о мртвих и особитим штовањем медведа.

Аинска раса → ст.-сибирска раса.

АИОН → Еон.

АИС, у муз. нота а повншена за пола тона.

АИХМОФОБИЈА (грч.), болестан страх од оштрих предмета; → фобије, присилне неурозе.

АЈ-АЈ, врста мајмуна, величине мачке, миран, спор. ден; храни се ларвама инсеката; живи у шумским обл. Мадагаскара.

АЈАКС, име двојне грч. јунака на тројанског рати: 1) Теламонов син; после Ахилове смрти надметао се с Одисејем о Ахилово оружје, које добио Одисеј, а он полудео и ишарно на грч. стада, мислећи да је то непријатељ; кад је видео шта је учинио, изврши самоубиство. 2) син Ојелеје; на повратку из Троје претрпео бродолом и био избачен на једну стену са које претио боговима, па се стога удавио.

АЈА СОФИЈА, некада величанствена црк., данас цамија у Цариграду; саградили је за владе Јусти-

нијана I (542-547.) архитекти Артримије из Тралеса и Исидор из Милета; најлепши примерак виз. стп-ла; има основу у облику крста, уписаног у квадра-

ту; нешто издуженог на И. где се налазе кружна апсида, простран атриум и двострук нартекс с 9 улазних врата; цркву надвишује кубе високо 56 м, које је после земљотреса (558.) обновио Исидор, нека Исидора из Милета: унутрашњост јој била раскошно украшена фрескама, богатим мозаиком, златом, сребром и разнобојним мрамором, добрим делом сакупљеним из ант. грађевина по унутрашњости земље.

АЈАЧИО, град (24 000 ст.) и седиште дпт. на о. Корзици; утврђење, добро пристаниште, модерно купалиште; родно место Наполеона I.

АЈВАР (тур.), јело направљено од очишћене и осушене икре јесетре, моруне, кечиге и др. рибе; најбоља је рус., нарочито астрахански. У Југосл. се справља у Кладову.

АЈГИР (тур.), пастух, ждробан.

АЈГУН, варош и пристаниште (40 000 ст.) у Манџурији, на р. Амуру.

АЈДАМАЦ, едамац, сир који се справља у околини вароши Едама у Хол., од млека са 2,5-2,8% масти (на 100 л млека додаје се 5-10 г орлеанске боје); у трг. долази у лоптама првено бојадисаним.

АЈДАХО (Idaho), једна од САД (217 261 км², 432 000 ст.) у обл. Стеновитих Пл.; земљиште је брдоовито и план., клима конт., вел. делови земљишта степског карактера; отуда више сточарство (коњ, овца, говече, свиња) него земљр. Од руда: сребро, влато, олово, бакар, цинк; инд. дрвета и прерада вемљр.-сточ. производа. Гл. место Беуз Сити.

АЈДОВШЧИНА (ит. Aidussina), место на Вилави у Горичкој покр.; 6542 ст. (преко 6000 Слов.); ткст. инд., трг. дрветом.

АЈДУЧКА ТРАВА → хајдучка трава.

АЈЗЕНЕРЦ (Eisenberg), варош (7600 ст.) у Штајерској; гвоздене руде светског гласа; високе пећи.

АЈЗЕНХУТ Ђуро (1841.-1891.), композитор. Око 200 композиција, већином хорова, затим оркестарска дела и 3 опере.

АЈЗЕНШТАТ (Eisenstadt), гл. место (3 300 ст.) у аустр. делу Бурзивланда (Градишћа); дворан кн. Естерхазија (из 14. в.).

АЈК (van Eysck), браћа Хуберт (око 1370.-1426.) и Јан (око 1390.-1441.), први велики фламански сликари. О Хубертовим радовима не зна се ништа поближе; Јан насликао велики олтар у Гану, неколико богородица са дететом и више портрета. Јан је 1 од твораца сликарског реализма и тхп. уљеног сликарства; 1 од најбољих портретиста у целој свет. ум.

АЈКУЛЕ (тур.) (Selachii), група риба са хрскавичавим

скелетом, по правилу ваљкаста и витка тела, са покрочно положеним устима са зубима и шиљатом главом; одлични пливачи, живе у свим морима и претежно су грабљивце; неке врсте могу да нарасту до 15 м и 8000 кг. Многе врсте рађају младине. Познати претставници → морски пси и → морске мачке.

АЈЛЕР → Ојлер.

АЈЛЕЦ Јосип (* 1874.), вајар; гл. дела: Крстов пут, Крстопојца.

АЈЛСБЕРКА, пловка пореклом из Енгл., беле боје, укученог меса; добра послава.

АЈЛУК (тур.), месечна или полугод. плата.

АЈНАКТЕР (нем.), позоришна игра у једном чину.

АЈНХАРД → Егнхард.

АЈНЦ, хазардна игра са 32 карте, у којој је играчима циљ да постигну 21 поен; карте дели банкар.

АЈНШТАЈН Алберт (Einstein, * 1879.), нем. физи-

чар, чије су идеје и радови много утицали на развој савр. теориске физ.; схватајући појам времена као релативан, ударио темељ теорији → релативитета (1905.) коју завршио 1915.; сем тога предизрао мат. теорију Браунова кретања, допунио и развио теорију кванта, а с тим у вези дао и осн. зак. о фотоэффекту и фотохем. реакцији; објаснио везу између електрона атомске константе и количине топлоте коју они садрже; најзад радио и на неким појавима у магнетизму; Нобелова награда за 1921.; гл. дела: Спец. теорија релативитета, Опш. опште теорије релативитета, Спец. и општа теорија релативитета.

АЈОВА (Iowa), једна од САД (145 415 км², 2,5 мил. ст.); у горњем току р. Мисисипи; клима конт., здрава; земљр., сточарство, инд. (млинарство, прерада дрвета, металургија); вел. део саобр. обавља се Мисисипом. Гл. место Ди Моин (Des Moines).

АЈРЕТОН Хепри (Ireton, 1611.-1651.), Кромвелов зет; енгл. ген., један од најодлучнијих противника Јардеса I.

АЈСБЕРГ (нем.) → ледени брегови.

АЈСЕИ, рукавац р. Рајне који се од ње одваја код вароши Арихема; улива се у Појдершки Зал.

АЈСФЈЕИД (норвешки), дебели снежнички и леднички покривачи пресе сводова и површи ичнад снежне границе у Норвешкој. Изнад покривача готово нема стеновитих брегова. Од ивице покривача одвајају се ледничке струје (ајстром) и силасе низ долине, слично алпским ледницима.

АЈТА, кошуља чији део испод појаса широк и убран, те личи на кратку сукњицу; носи се у Пољској и замењује фустан.

АЈТОС 1) р. у Буг., извире на Чатал-Балкану, а улива се у лиман Лџан код Бургаса (Црно М.). 2) варош у Буг., оз. од Бургаса, а у подгорини Балкана (8480 ст.); старије стан. се иселило 1829. у Бессарабију, садашње: Бугари и Турци, већином досељено из околних села. Крај вароши минер. извори, а на средњој пута за Бургас минер. бања.

АЈФЕЛ Александар (заправо Ефел, Eiffel, 1832.-1923.), фрц. инжењер; конструисао 1889. чувену гвоздену А. кулу у Паризу, високу 300 м; у њој сада радиостаница.

АЈХЕНВАЉД Јурије И. (* 1872.), рус. критик импресионист, преводиола Шопенхауера. Гл. дела: Импугте руских писаца и Пушкин. Стоји на субјективној основи, према свима писцима истиче исти критериј условљен естетским схватањем. Не даје ист. и соп. анализу књиж. појава.

АЈХЕНДОРФ Јозеф (Eichendorff, 1788.-1857.), нем. песник романтичар, јак у лирици и новели (*Из живота једне ланштине*); бавио се и књиж. ист. и преводњем.

АЈША, кћи → Абу Бекрова; 2. и најмилија жена Мухамедова († 678.); мусл. је поштују као пророчицу.

А. С., скр. од лат. anni currentis; текуће год.

АКА, варош и лука на Сред. М. у Палестини; 8000 ст. **АКАБА** 1) залив Црног М. 2) пристаниште на зал. А. Гл. трг. место Хеласа.

АКАДЕМИЈА (грч.) 1) школа грч. филозофа Платона, који је држао своја предавања у Академичким вртovima, у околини Атине; према променама које је Платоново учење претрпело разликује се: ст. ср. и п. 2) удружења научника, књиж. и ум. 3) званичне или полузван. установе по свим култ. државама које имају за циљ неговање наука, књиж. и ум. 4) више стручне шк., војне, духовне, трг. и др. **А. бугарска**, осн. 1870. у Брајли под именом Буг. књиж. друштво; доцније пренесена у Буг. и претворена у а. наука. **А. дагубијех** (Accademia degli oziosi), дубровачко књиж. друштво, осн. крајем 17. в. по угледу на ит. а., са циљем да негује и претпћава нар. језик и припреми вел. речник сх., лат. и ит. језика; престала да ради 1725. **А. della lingua slava**, постојала у Риму 1719.-1725.; осн. је дубровачки писци за проучавање и неговање сх. језика. **А. духовна**, прва срп. виша богосл. школа.

АКРОМАТИЧНО ПРЕДАВАЊЕ, начин излагања при којем наставник предаје, а ученици слушају; супр. → еротематично. **А. списи**, Аристотелови списи, попили из неких езотеричних предавања. **АКРОМЕГАЛИЈА** (грч.), промене које прате обољења хипофизе (најчешће аденом); карактеристичне је несразмеран развој крајњих делова тела: руку, ногу и појединих делова главе (доње вилице, носа, језика); болезници су вел. и незграпни. **АКРОН**, варош у с.-амер. држави Охајо (260 000 ст.), инд. (текст. и металургија). **АКРОПОЉ** (грч.), горњи град; утврђени и на брду

подигнути део античких градова; најчувенији атински А., на којем су сачувани најлепши споменици старе грч. архт.: Партејон, Ерехтејон, Пропилеји. **АКРОСТИХ** (грч.), песма у којој почетна слова стихова, читана одозго наниже, сачињавају једну реч или реченицу; познат нарочито код дубровачких песника из 18. в.

АКРОТЕРИЈА (грч.), орнамент класичне архт., употребљаван као символ завршетка, постављан на крајевима и врху тимпанаона.

АКРУВИЈУМ, рим. варош у Которском Зал.; можда данашњи Котор.

АКСАКОВ 1) Иван С. (1823.-1886.), рус. књижев. и публицист, покретач Московског зборника. вођ словенофилског тabora шездесетих год. 19. в. Имао вел. утицај за време рус.-тур. рата (Славјанско добротворно друштво). Био протеран из Москве због сувишне оштре јавне критике берлинског конгреса. Уређивао новине **Рус. 2) Константин С.** (1817.-1860.), рус. публицист из круга словенофила; у својим делима брани самониколост и оригиналност рус. нар. поезије. Ум. потчињава друштвеним интересима. У ист. развоју Рус. гл. улогу даје народу и његовој саморазлици, земљи а не држави. Ватрени заштитник јединства и братства сл. народа. **3) Сергеје Т.** (1791.-1839.), рус. класични писац, строги реалист;

сликање просто и истинито, пуно еписке мирноће: све се догађа онако како мора бити; лепо дрта нар. живот и пејзаж сев. Рус. Гл. дела: ум. аутобиографија **Породична хроника**, у којој приказује живот поседника средине. **Детине доба**, **Вагрова унука** и др.; под утицајем Гогоља. (На сл. А. Сергеје). **АКСЕЛБЕНДИ** (нем.), знаци за аутанте; носе се око д. рамена или на грудима.

АКСЕЛРОД Љубов И. (* 1868.), прва Русиња која се истакла као марксистички теоретичар; у марксистичкој књиж. позната под псеудонимом **Ортодокс**; гл. дела: **Филозофске скице**, **Противу идеализма**, **Критика основ буржоаске социологије** итд.

АКСИЈАЛАН (лат.), који се односи на осовину; у правцу замишљене осовине. **А. симетрија** → симетрија.

АКСИНИТ, боросиликат алуминијума. **АКСИОЛОГИЈА** (грч.), наука о објективним (научним, ум., етичким, ред. и екон.) вредностима. Многи савр. филозофи (Х. Рикерт, Х. Минстерберг, М. Шелер и В. Штерн) сматрају да је а. централна флз. наука и да узима у систему флз. наука оно место које је раније припадало онтологији. **Аксиологија детерминација**, утицај научног и ум. стварања на душевни живот појединаца или на ток соц. развоја.

АКСИОМ (грч.), научна истина која се разуме сама по себи; не може се доказати, али јој и није потребан никакав доказ, јер је њена истинитост очигледна (на пр. тврђења да је свака ствар равна сама себи; да ниједно тврђење не може у исто доба бити истинито и неистинито; да се две праве могу сећи само у једној тачки итд.); чине полазну тачку сваке науке и сматрају се за логични темељ научног сазнања.

АКСИОС, ст. име Вардара.

АКСМАН Емил (* 1867.), чел. композитор; заснива своју муз. на моравској нар. песми.

АКСОЛОТЛ, ларва вел. мексиканског даждевњака → амблистеме, с крупним перјастим шкргама; под нормалним приликама постаје и без преображаја у одраслу форму пуно зрела и способна за размножавање; стога дуго сматрана као засебна врста (*Siredon*); веома погодна за разноврсне научне опите и гаји се радо у биол. лабораторијама.

АКСУМ, гл. град покр. Тигреје, у Етиопији (5000 ст.); некада престоница, сада сн. град у којем се, поред верских светиња, налазе гробови етиоп. краљева.

АКТ (лат.) 1) чин, поступак, радња. 2) у праву: сваки правни посао, свака судска радња, свака исправа. 3) у ликовним ум. нага људска прилика; највише је радили ст. Грци, па Италијани у доба ренесансе и барока; код нас га први сликао Вл. Буковац. 4) у псих. процес којим постајемо свесни нечега. **А. аутентични**, у праву: свака јавна исправа, тј. исправа коју издаје јавни орган у кругу своје надлежности, нпр. нотаријални а., судски а. **А. вансудски**, сваки правни посао учињен без иптервенције суда или јавне власти; супр. аутентични акт. **А. двострани**, **билатерални**, **правни посао** где је потребна сагласност две или више воља; уговор; супр. **једнострани а.** **А. дисимулован**, **правни посао** који се хтео сакрити од трећих лица при симулацији, уствари био **правни посао**; нпр. ако је поклон пријављен као купопродаја, па се то открије, остаје као **постојећи дисимулован поклон**, супр. **симулован а.** **А. добротични**, **правни посао** код којег се не добива накнада за оно што је дано, нпр. поклон; супр. **теретни а.** **А. inter vivos**, **правни посао** који има да произведе дејство за живота (нпр. поклон), а не тек после смрти једне странке; **легат а. mortis causa**. **А. јавни** → а. аутентични. **А. једнострани**, **унилатерални**, **правни посао** где постоји изјава само једног лица; нпр. тестамент; супр.: **двострани а.** **А. међу живим** → а. **inter vivos**. **А. mortis causa** → а. **inter vivos**. **А. непостојећи**, **привидни правни посао** који нема извешта битни елемент, нпр. венчање два лица истог пола; њега свака власт мора по дужности и без обзира на туђ захтев да прогласи за непостојећи, чим у пословању сазна за њега. **А. ништаван**, **привидни правни посао**, који, поред свих елемената условљених законом за склапање правног посла, садржи још и каква забрањена или неморалан додаток, нпр. брак између сродника у строго забрањеним степенима; њега суд мора да прогласи за ништаван чим то утврди. **А. нотаријални** → а. аутентични. **А. оборњив**, **правни посао** који има све битне елементе, условљене законом за његово склапање, али при чијем је закључењу једна од странака неспрецизно или непотпуно изјавила слободну вољу; нпр. венчавање отетом и неослободеном девојком; ако та странка буде то захтевала у закон. року, суд ће прогласити да није ни постојао. **А. онеознани** → а. **теретни**. **А. последње воље**, **наредба** учињена за живота од стране једног лица о томе шта ће бити са његовим имањем за случај његове смрти; саставља се као тестамент или кодицил. **А. противправни** → **деликт**. **А. свечани**, **посао** који се по закону мора учинити у нарочитој форми. **А. симболички**, **правни посао**, где се путем знакова обележава жељено правно дејство; нпр. предаја товарног листа претставља предају товара. **А. симулован**, **правни посао** који привидно постоји, али га странке у суштини нису желеле, већ га склопиле да би скриле праву садржину а.; нпр. уговор о куповини и продаји уместо уговора о поклону. **А. синесагматичан**, **правни посао** који производи права и обавезе обеју уговорних страна. **А. теретни**, **правни посао** код којег се добива накнада за оно што се даје; нпр. куповина и продаја (цена и роба). **Акта 1)** писмени документи у судству и администрацији; **res inter allos acta**, латински израз који означава да уговори закључени између странака немају дејство према трећим лицима. 2) дела, мемоари, ист. и апокриф. списи. **А. apostolorum**, апокриф. списи о раду апостола Петра, Павла, Јована, Текле итд. **А. грађанског стања**, протоколи у које се уписују чинишце од утицаја на пород и правни положај личности: рођење, смрт, венчање, позакончење, промена имена путем промене вероисповести, усвојење, развод и признање ванбрачног детета; у Југосл. их воде пароси (у Војвод. држ. матичари). **А. dtigna**, новине у ст. Риму, покренуте око 131. прп Хр. **А. croatica**, хрв. историјски споменици (повеље, статути), као прва књ. збирке **Monumenta Slavorum Meridionalium**, коју издао И. Кукуљевић-Сакцињски. **А. martyrum**, животопис мученика. **А. о толеранцији**, издавана од стране власти при одобравању исповедања вере каквој се при или новој вери. **А. sanctorum**, збирка живото-

писа свих светитеља: почео да је издаје језуита Жан Болан, а наставили његови ученици.

АКТИОН, син Аристидејев, а унук Кадмосов по кћери Афинској; у лову по брду Китерону затекао Дијану на купању, због чега га она претворила у јелена; узброд га растргли његови пси.

АКТИВ (лат.), радно глатолоско стање. Активна (лат.), у праву: позитивне вредности или добра која припадају једном лицу; обухвата стварна и трајна права тога лица, део имовине у коју се рачунају и потраживања, а не рачунају дугови; излаже се у → билансима на левој страни; супр. → пасива. **А. поморске имовине**, вредност или добра, изложена ризику приликом једног путовања на мору; обухвата: брод, возачину и узредне и заменске дажбине. **Активан**, заузимљив, вредан, радан. **А. биланс**, кад имовина премаша дуг. **А. војска**, стајаћа вој. **А. глагол**, који је у радном стању. **А. легитимација**, својство које се тражи од тужиоца да би имао парничну способност; према њој тужилац мора бити физ. или правно лице и мора бити у питању његов лични интерес; у трг. праву: право неког лица да буде имаљак мен. и да то својство, по потреби, и судским путем одржи или стекне (нпр.: право на тужбу онога који је крађом, губитком и др. лишен мен.). **А. одбрана**, средства која служе за одбрану од напада из ваздуха: аероплани, противаероплански топови, митраљези, рефлектори са прислушним апаратима и, евентуално, невидљиви зраци; → пасивна о. **А. солидарност**, правно стање према којем се повериоци налазе у таквом односу да могу, сваки посебно, тражити наплату целог дуга, а дужник се ослобађа према свима ако дуг исплати једноме од њих; а. с. се не претпоставља, ко тврди да она постоји мора то и да докаже. **А. спољна трговина**, кад извоз надмаша увоз. **А. спортист**, који може да се такмичи у својим дисциплинама. **А. сустанца развијача**, у фотографији деривати бензола или нафталина, који имају способност да претварају соли сребра, разложене светлошћу, у метално сребро; деле се на брзе (метал) и споре (хидрохинон, глицин); брзе дају мекане и нежне, а споре тврде и густе негативе.

А. тестаментарна способност, пословна способност за проваљење тестаментарног; има је свако лице старије од 15 год. које није душевно болесно ни стављено под старатељство као распикућа; изузетно је немају монаси, јер њихово имање припада по прк. праву манастиру, и они који не могу на сигуран начин исказати своју вољу (неписмени глувонемци, неми и слепи). **А. туберкулоза**, када у телу присутни бацили тбк. причинљавају поремећај здравља и појаве болести, што не мора да буде увек; → латентна тбк. **А. угаљ**, нарочитим начином добивен угаљ од орг. материја; одликује се веома великом активномшћу у упијању гасова или расгорених материја у течном и гасовитом стању; има велику примену у тхн. и хем. индустрији, нарочито у маскама за заштиту од бојних гасова и течних отрова. **А. циклон** → циклон. **А. члан**, редован члан неког друштва, са правом гласа и избора. **Активатори** → киназе. **Активизам**, у геол.: хем. дејство минер. маса; у полит.: доктрина коју њене присталице теже да остваре делатном; у флз.: учење да делање и стварање сачињавају суштину свега што постоји и да су све култ. вредности (наука, ум., морал, полит. итд.) само средства за унапређивање соц. развитка и морала. **Активисти**, присталице а.; у извесној мери то су били: сточари, кад су тражили да све проучавање стоји у служби практично моралног живота; Бекон са својим тврђењем: Знање је моћ; Кант са својим учењем о примату практичног ума; Гете са тврђењем: није довољно знати, већ треба и делати; Карл Маркс који је рекао: Разни филозофи су само на разне начине протумачили свет; али је свима било главно да свет треба изменити. **Активитет**, способност за самокретање и саморадање; припада, у већем или мањем степену, живим бићима насупрот анорг. телима. **Активност**, радљивост, заузимљивост, вредноћа.

АКТИНИЈА → власуље.

АКТИНИЈУМ, радиоактивни хем. елемент (Ac), постоје из протактинијума, који се најчешће налази у уранијум минералима; по хемиским особинама сличан ретким земљама; емитује β-зраке; атом. тежина 227; полувреме 20 година; од њега вода порекло чини низ радиоактивних елемената, који се завршава актинијум-оловом.

Активичан, јаког хем. дејства; → фотохемија.

АКТИНОБАЦИЛЛОЗА (грч.), болест говеда, слична актиномикози; проузрокује је нарочит баџил; најчешће у Аргентини; јавља се и код човека.

АКТИНОЛИТ (грч.), зелен и влакнаст минерал амфибола.

АКТИНОМЕТАР (грч.), справа за мерење јачине сунчевог зрачења; оптички или ел. прибор за одређивање дужине експозиције у фотографији.

АКТИНОМИКОЗА (грч.), обољење човека и животиње (говеда и свиња) изазвано специјалном гљивицом која се валази на зрну ражи, јечма и пшенице: инкубација дужа од месец дана; болест карактеришу отоци и гнојење (апсцеси, фистуле) нарочито на лицу, устима, вилици и грудном кошу; може да се пренесе и у плућа, црева и бубреге. Лечење операцијом, зрачењем, једним препаратима. **Актиномицети** (Actinomyces), ниже гљиве; паразити, узрочници опасних обољења у човеку и животињском организму или у симбиози с вишим биљкама.

АКТИНОМОРФАН (грч.), зрачно симетричан организам или његов део, нпр. цвет руже; супр. → зигморфан.

АКТОР (лат.), у праву: лице које подиже тужбу ради заштите својих права.

АКТУАЛАН (лат.), садашњи, стваран, могућан. **Актуализам**, флз. учење да је суштина света биће и делање, а не неко биће; у ст. Грчкој његов претставник Хераклит, а у савременој флз. Х. Бергсон, по којем суштину света претставља стваралачка еволуција, заснована на животном замалу. **Актуалист**, присталица а. **Актуалистичка психологија**, учи да се суштина душевног живота састоји у активитету, испољеном у стваралачким актима расуђивања, хтења, оцењивања. **Актуалитет**, облик стварности у којем су јасно изражене све њене одлике, → потенцијалитет.

ACTUS PURUS (лат.), чист акт, чиста радња, делатност без икакве материје; према Томи Аквинском бог је таква делатност, за коју је стварно све што је могућно.

АКУЗАТИВ (лат.), 4. падеж; уз прелазне глаголе означава предмет (зидом кућу), а служи и за позивање правца, циља кретања, мере и времена; иде са предлозима: међу, над, под, пред; кроз, низ, уз, мимо; на, о, по; за, у.

АКУМИНКУМ, рим. тврђава у Д. Панонији, код Сланкамена.

АКУМУЛАТОР (лат.), ел. повратни галвански елемент који својим саставом и склопом омогућаје скупљање ел. енергије, претварањем у хем. енергију; најважнији: оловни и Едисонов. Оловни се састоји од међусобно повезаних плоча сунђерастог олова (негативан пол) и плоча порозног олово-супероксида (позитиван пол); електролит је око 30% водени раствор хем. чисте сумпорне киселине, а електромоторна сила једне ћелије при раду износи око 2 V; капацитет, тј. количина струје која се може добити, зависи од величине и активност плоча; не сме се више употребљавати ако ЕМ сила падне испод 1,8 V; празне се сами од себе и кад стоје неупотребљени; испразњени а. се пуни увођењем једносмислене ел. струје, при чему се негативан пол извора струје веже за негативан пол а., а позитиван за позитиван. Едисонов или челични а. састављен је од оксида никла (позитиван пол) и растреситог гвожђа (негативан пол); електролит је раствор калијум-хидроксида, напон једне ћелије износи око 1,35 V, а капацитет зависи од величине активне површине електрода; знатно је неосетљивији од оловног и подноси злоупотребљавање без опасности за постојаност и капацитет. **А. топлот.** нарочити затворен казан, понеке испуњен водом која се загрева вишком паре из котла; када катао не даје довољно паре, узима се пара натраг из казана на тај начин што се вода доводи до испаравања смањивањем притиска. **Акумулација**, нагомилвање материјала који таложе реке, ледници, морски таласа, ветар итд. услед смањивања њихове транспортне енергије. **Акумуланти**, нагомилати, сабрата, сакупити.

АКУРАТАН (лат.), брижљив, веома тачан, савестан. **АКУСТИКА** (грч.), наука о звуку. **Акустикус** (per-vus acusticus), 8. лубњаски живчани пар, кохлеарна грана служи осећају слуха, вестибуларна грана органу равнотеже (→ живац). **Акустичан**, звучан, који даје добар звук или добро преноси звук; нпр. а. сала, а. позориште. **Акустичар**, особа чије је севање везано за звук речи. **Акустички центар**, место у слепоочном режњу коре вел. мозга, у којем се завршује а. нерв из унутарњег уха.

АКУТ (лат.), оштар нагласак у грч. грам. (?); у прасл. дуги нагл. који је у штокавском дијалекту прешао у кратки низлазни, а у чакавском у нарочито дуги нагласак (mlátiŋ, mlátiŋ, kráĭj, kráĭj). **Акутан**, оштар; у мед.: а. болест, за разлику од хроничне, има нагао почетак, тежи ток и ограничење и краће трајање.

АКУШЕР (фрц.), лекар који се бави трудноћом, порођајем и бабињем. **Акушерство**, бабичлук, примаљство; наука о трудноћи, порођају и бабињу.

ACCELERANDO (ит.), у муз.: поступно брже, све брже и брже; супр. → ritardando. **Акцелерација**, убрзање.

АКЦЕНАТ (лат.), нагласак, истицање једног слога јачином изговора и тонском висином; нарочит знак за обележавање тога нагласавања; имају га не само речи већ и реченице (логички а.); у сх. језику је слободан, тј. може мењати место у истој речи (читам — читамо) и музикалан, тј. тон се може дизати и спуштати; најзад, може бити дуг или кратак. У књиж. изговору их има 4, од којих 2 силазна: дуги () мир, глава, пишем; кратки (): бога, ногу, носим; 2 узлазна: дуги (?): мира, глава, писати; кратки : нога, девојка, носити; силазни могу бити само на првом слогу, па се стога преносе на предлоге (кућу: у кућу, врат: за врат); узлазни не могу никад бити на једносложним речима и на последњем слогу; одступања од оба правила постоје само у неким наређима; реченички а., налази се обично на почетку или свршетку: или се најјаче нагласи прва реч, па потом све више пада, или обрнуто: ако се нека реч у средина нарочито истиче, онда је то логички а. У ум.: изразитост, карактер. рељефност. **Акцентовати**, нагласити; ставити акцентске знаке на написане речи.

АКЦЕНТ (лат.), мен. пријем, изјава трасата дата на самој мен. којом признаје себе за главног мен. дужника. Према томе, а. се не може ставити на копији (препису) или → алонжу. Може бити само писмен; изражава се обично речју: примљена, прихваћена, признајем, којој следује потпис и датум (изричан а.), али је, са једне стране, довољан и сам потпис на мен. (прећутан а.), а с друге а. не мора бити датиран. Изузетак постоји у овом погледу само код мен. на одређено време по виђењу и код мен. с одређеним роком за презентацију на а. (§ 24. Мен. зак.). Место акцептирања и свота која се акцептира могу али не морају бити означени (ово не важи за а. који се даје за суму мању од оне означене на мен. (делимичан или непотпуи а.) где ознака суме која се акцептира неминовна). А. даје само трасат. Изузетно од тога, мен. може акцептирати свако друго лице, ако га трасат или ма који од индосаната ознака као оно које по потреби има да да а. (а. по потреби или по нужди). Осим тога може и неко треће лице (ван мен. обавезе) или неко од потписника, по сопственој иницијативи «учинити част» трасанту и акцептирати мен. (а. за част). И у овом случају а. се испуњева на мен. или у протесту (ако је подигнут протест). **Акцептант**, прималац мен. **Акцептација** наслеђа, изјава којом се познати наследник изјашњава да се прима наслеђа, пописом заоставштине или без ње; ако се прими без пописа, онда одговара за све покојникове дугове и својим и наслеђеним имањем, а ако се прими са пописом, онда одговара само до висине вредности наслеђеног имања; а. је формални правни посао и врши се пред среским судом; ко поче да располаже наслеђем пре такве изјаве, сматра се да се примио без пописа.

АКЦЕСИЈА (лат.), прираштај; појава да се правни сопственика проширује и на споредне делове гл. ствари која се налази у његовој својини. А. државне, урачунавање времена држања претходног држаоца, свесног и законитог, оном држаоцу који од њега изводи своје право. А. темпорис, сратунавање рока застарелости у случају мењања субјекта. **Акцесоран**, придодат, споредан. А. облигација, зависи од главне, тако да је дужник по таквој о. обавезан на исплату само ради сигурности гл. обавезе; нпр. јемство је обавеза која служи за сигурност гл. дуга. А. **пограђивање**, све оно што поверица може тражити из гл. тражбину, као: интерес, казне, прираштаји, плодови и накнада штете

због неблаговременог извршења уговора. А. право, има а. природу; зависи увек од судбине гл. права. А. уговор → уговор. А. хипотека → хипотека. **Accessorium sequitur principale**, израз који у праву означава да а. право дели судбину гл. права и да споредна ствар дели судбину гл. ствари (нпр. понштај зајма ништа и побочни уговор о интересу; продаја земљишта претставља и продају зграде подиђуте на њему). **Акцесоријус** (pervus accessorius), 11. лубњаски живчани пар, оживљава (покретач) неке вратне мишиће (→ живац). **Акцесорност јемства** → јемство.

АКЦИДЕНЦИЈА (лат.), случајна, променљива особина или стање нечега; по Канту нарочити начини постојања супстанције; → супстанција, атрибут. **АКЦИЗА** (нлат.), посредни порез који наплаћује држава или самоуправна јединица на унутарњу потрошњу (пива, ракије, шећера, угља итд.).

АКЦИЈА (лат.) 1) дело, радња, делатност. 2) рад на остварењу неке замисли. 3) део друштвеног капитала, образованог од више учесника (→ деоница). 4) исправа која служи за доказ о уплаћеном делу друштвеног капитала; може да гласи: на име или на доносиоца; за њено власништво су везана права → акционара (право на бирање у управни и надзорни одбор, право на део → дивиденде итд.). 5) actio, у праву: тужба; право извесног лица да судским путем оствари оно што му се дугује или му припада; прелази и на наследнике; тужбе могу бити: личне (да извесно лице поштује право или изврши своју чинидбу), старне (да се утврди и оствари какво стварно право), мешовите (да се према извесним лицима утврди неко стварно право, нпр. да се утврди граница својине). Ралије је постојало право на тужбу само за она права за која је то у закону било предвиђено; иначе има права да подиже тужбу свако ко има интерес да штити своје право, само ако му то право није изрично одузето зак. натуралне облигације. А. utilis, у рим. праву тужба која није створена, али коју је претор створио по угледу на једну већ постојећу тужбу. **Actiones leges**, у рим. праву оне тужбе које је а. изречно предвиђено за заштиту извесних субјективних права. **Акционар**, власник једне или више а.; сувласник акт. друштва (→ деоничар). **Акционарско друштво**, у ширем смислу: свако трг. друштво, чији капитал или главница бар једним делом подељена на а.; у ужем смислу трг. друштво чија цела основна главница (друштвени капитал) подељена на а. По Зак. о а. д. подлеже надзору државе. Збор акционара бира из своје средње управни и надзорни одбор; тхв. вођење послова се поверава директорима, који не морају бити ни акционари ни чланови упр. одбора. **Акциски капитал**, дели се на већи број једнаких а. које гласе на округле износе од 100, 1000 и више д. **Акциони радијус**, дужина пута у морским миљама или км коју може превалити брод или авион, а да се успут не снабдева погонским материјалом.

АКЦИЈУМ, град и рт на обали Артеког Зал., у Грч., где је Октавијан победио Марка Антонија и Клеопатру 31. пре Хр.

АКЦИПИЈЕНС (лат.), лице које стиче какво право од другог, траденца; купац је а. купљене робе, а продавац траденс.

АКЧА, јаспра, тур. назив повпа.

АКЧАР 1) 53 км дуга р. у Буг., притока Дунава, извире испод пл. Бабина Носа на буг.-јел. граници. 2) веће село (око 3000 ст.) на ушћу → 1), близу Видина; у близини рушевине рим. града Радиарије. **АКШАМ**, мусл. вечерња молитва са клањањем.

АI (ар.), члан пред именицама, нпр. ал-кохол, ал-гебра и др.

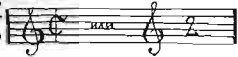
AI, хем. знак за елемент алуминијум.

АЈА, хала или лампа, демонско биће; живи у облацима, доноси невреме и упропаћује летину; у том случају → змајеви се боре с а. И људи могу бити халовити, онда су ненасити. Слична веровања код Арбанаса и Грца.

АЛАБАМА, 1 од САД, на ЈИ (134 660 км², 2,6 мил. ст.), 1 делом изабја на Мексикапско М.; клима у највећем делу здрава, само у обл. Мекс. М. топла, влажна и нездрава. Житариче, памук, шећ. трска, дуван, ј. и ср.-евр. воће, сточарство и шумарство; има угља и гвожђа; металуршка и ткст. инд., извоз памука, минерала и дрвета. Највеће пристаниште и трг. место Мобиле, гл. град Монгомери.

АЛАБАСТАР (Алабастра, ст. ег. варош), кристаласт, зрнаст, сасвим бео прозачан варијетет гипса; има га у Ердељу, Шп., Ег. и Ит.; употребљава се за израду украсних предмета и у вајарству. **Оријенталски а.**, тракасти кречњак из Ег.

АЛА БРЕВЕ ТАКТ (ит.), такт $\frac{2}{2}$ у којем осн. јединица за бројање $\frac{1}{2}$ ноте а ве $\frac{1}{4}$.

АЛАГОВИЋ Александар загреб. биск. (1830.-1837.), добротвор сиротињар; отворио сиротништа у Загребу и Пожеги.

АЛАДИНИ или Чудновата лампа, наслов једне приче у 1001 ноћи.

АЛАЈ (тур.), свртана чета; гомила, скуп, мноштво. Алајбег, бег, вођ алаја. А. слама, благо без господара.

АЛАЈБЕГОВИЋ Ибрахим паша, Печевци († 1650.), тур. војсковођа и историк; служио на разним високим положајима и учествовао у многим биткама, умро на положају шефа финансија Босне; написао *Тарихи печевци* и у њој обрадио најсајније доба тур. царства (1520.-1640.).

АЛАЈА (ар.-тур.), наруквница.

АЛАМАНИ 1) Алемани, савез више герм. племена, настањених у ст. доба на горњој Рајни и г. Дунаву; потукао их Кловис (499.); по њима Французи назвали све Немце Алеманима. 2) Луизија (1495.-1556.), ит. лирски и епски песник, познат нарочито по својим дидактичним спевовима *Пољски рад*, *Аваркида*.

АЛАМАНКА → водњача.

АЛАНДСКА ОСТРВА у Ботничком Зал. (1442 км², 27 375 ст.), 1921. г. припаала Финској; гл. град Маријехамн.

АЛАНИ, варварски народ; живео крајем ст. в. између Азовског М. и Кавказа; под навалом Хуна дошао у Евр., опустошио Галатију (406.) и продро у Шп. где га уништили зап. Готи.

АЛАНТОИС, издужен ембрионални орган у облику кесе код виших кичмењака (рептила, птица, сисара) и човека, постаје од ембрионалног прева и игра важну улогу за време ембрион. живота као микроранн резервоар и као орган за дисање; код човека и осталих сисара улази у састав водењака; → ембрионални завоји.

АЛАНУС АБ ИНЗУЛИС (Alain de Lille, око год. 1114.-1202.), филозоф, теолог, алхимист и песник; гл. збирке *Anticlaudianus*, *Doctrinale* и др.

ALLARGANDO (ит.), у муз. поступно спорије.

АЛА РИНОФУЗА (ит.), правни израз, значи да се роба испоручује без таре, расута у вагону, шлепу итд. Овде продавац не одговара за паковање.

АЛАРИХ I, визиготски краљ (370.-410.); ољњачкао Б. П. и напао на Ит. 400. г., али га војвода Стилихон одбио. После Стилихонове смрти заузео и ољњачкао Рим 410. а затим убрзо умро; погребен у кориту р. Бузента.

АЛАРМ (ит.-фрп.), узбуна; позив на оружје.

АЛАРОДСКА (аларовдска раса), предњезајска р. АЛАС, халас (маб.), рибар, лице ком је риболов занат.

АЛАСИЈА, у ст. веку краљевина; обухватала Кипар и киликиску обалу до Александрије.

АЛАТ (тур.) 1) помоћно средство које повећава успешност људске делатности (→ оруђа). 2) боја код коња; длаке једноставне, црвене боје, која иде с једне стране у жуту а с друге у риђу; отворен, затворен, златно, дивље-кестенасто а. 3) вавилонска богиња подземног света; код Арабљана, пре Мухамеда, богиња зла, мрака и ноћи.

АЛАУН (лат.) → стипса.

АЛАУПОВИЋ Марко д-р, књиж. назваз *Тугомир* (* 1871.), књиж. и нац. радник; 1918. члан Нар. већа, у 1. јсл. влади мин. вера; понова мин. у влади од 6./1. 1929. Писао песме (1 збирку издала Матица хрв.) које нису од веће вредности; корисније му студиј. из бос. књиж., о И. Ф. Јукићу и богомилима.

АЛАХ (семитског порекла); јевр. Елоах, Елохим = бог; по учењу ислама постоји само бог А. а → Мухамед његов пророк.

АЛАХАБАД, варош (157 200 ст.) и речно пристаниште у Брит. Индији на ушћу Дамне у Ганг; гл. место пров. Агре и тржиште за шећ. трску и памук; универзитет.

АЛАШ (рус.), ликер од кима.

АЛБА, alba vestis (лат.), дуга бела одећа коју носе кат. и англ. свешт. о прк. обредима.

АЛБА Фердинанд Алварес (1507.-1582.), шп. војсковођа и државник; намесник у Хол.

АЛБА ЈУЛИЈА, варош у Ердељу (10 000 ст.); место крунисања рум. краљева. А. Longa, ст. град у Лацију код данашњег места Албано; осн. га Енејин син Асканије, а поручио рим. краљ Тул Хостилије.

АЛБАН, брдо у Лацију испод којег се налазила Алба Лонга.

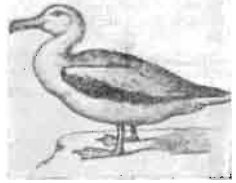
АЛБАНИ, гл. град САД Њу-Јорк на р. Хадзону, 130 000 ст.

АЛБАНИ Франђеско (1578.-1660.), ит. сликар из болонске шк., претставник барока, вешт и окретан, али манирисан и сух уметник.

АЛБАНИЈА → Арбанија.

АЛ-БАТАНИ (850.-920.), ар. астроном, назван ар. Птолемиј; у књизи *Наука о звездама* исправно многе погрешке александријских астронома; открио осн. образац сферне тригонометрије.

АЛБАТРОС (*Diomedea exulans*), вел. морска птица, из реда Tubinares; раширених крила мери до 4 м; леже на океанским о. у Ј. Мору.

АЛБЕДО (лат.), однос количине одбијене и расуте светлости према количини примљене светлости.

АЛБЕНИЦ Исак (* 1860.), шп. композитор и пијанист. У делма, нарочито клавирским, пулзира шпански нар. муз. стил. Композовао ораторијум *Христос* и неколико опера.

АЛБЕР Ежен (d'Albert, 1864.-1932.), фрп. композитор и пијанист; пореклом Немац. Композовао: опере (10, најбоља *У долини*; последња *Мистер Ву*), камерну и вокалну муз. Прерадио Вахова дела за оргуљу.

АЛБЕРИХ, вилински краљ из нем. епа *Нибелунзи*; патуљак; чувар блага у подз. свету.

АЛБЕРТ I Велики (Albertus Magnus, 1193.-1280.), доминиканац, бискуп у Регенсбургу, сколастичар природњак и богослов, учитељ Томе Аквинског; због учености звали га *Doctor universalis*. Први систематисао Аристотелово учење, узимајући при том у обзир ар. коментаторе, и прерадио га у хришћ. духу. 2) А. I, белг. краљ (1909.-1934.), одуор се нем. најезди за време светског рата.

АЛБЕРТА, пров. (661 160 км²) на З Канаде, засејана житарицама. Гл. место Едмонтон.

АЛБЕРТАЈ Иван (1. пол. 17. в.), архитект и вајар, родом из Слов., од 1630. живео у Загребу и између 1632.-1647. радио на својој торњу, олтарима и гл. порталу Саборне (стољне) цркве у Загребу.

АЛБЕРТИ 1) Леон Батиста (1404.-1472.), ит. архитект, сликар и ум. историчар и критичар; један од твораца ренесансног стила у архт. и најутуцајнији писац свог времена. 2) Матија, Сплитанин (1553.-1624.), правник и песник.

АЛБЕРТИНА, бечки музеј, најчувенија свет. збирка цртежа и гравира, названа по херцогу Алберту од Саксен-Тешена, који је осн. у 18. в.

АЛБЕРТОВО ЈЕЗЕРО, у и. Афр., постало у једној долини; 5 335 км²; кроз њег протиче Нил.

АЛБИ МОНТЕС, рим. назив за Капелу.

АЛБИЖАНИ (по месту Алби), катарци («чисти»), јеретници који се појавили и раширили у ј. Фрп. крајем 11. в. Проповедали апостолски просто хришћанство. По наредби папе Иноћентија III Симон Монфор повео против њих крст. рат (1209.-1229.) у току којег њихов покрет угушен.

АЛБИНИ Срећко (* 1869.), композитор, диригент, б. директор Опере у Загребу. Композовао: увертуру *Томислав*, кантату *Четири год. времена*, балет *Пливчица Ј.*, оперу *Маричон*; оперета *Барун Тренк*; има над. тон.

АЛБИНИЗАМ (нлат.), наследни недостатак пигмента, потпун или делимичан, у кожи, коси, некад ограничен само на очи (због крв. судова који се виде кроз дужицу, очи црвенкасте). Код људског рода најчешћи код Црнаца. Албин, албино, особа оболела од а.

АЛБИОН, име којим ст. Келти називали В. Брит.

АЛБИТ, минерал, натријумалуминијев силикат из групе фелдспата.

АЛБОИН, лангобардски краљ из 8. в.; заузео Ит. до Тибра; убијен 753.

АЛБОНА, рим. варош у Истри, си. од Раше, дап. Лабин.

АЛБРЕХТ I А. I Аустријски, нем. цар (1298.-1308.); убио га Јован Швапски. 2) А. II, нем. цар (1438.-1439.); заведе ред у Нем. и дефинитивно утврдио власт Хабзбурговаца. 3) Браниборски (1490.-1568.), последњи потомак → 4), вел. мајстор витешко-калуђерског реда маченосаца; у доба реформације секуларизовао Пруску и претворио у световну војводину (1525.). 4) Медвед (1106.-1170.), бранденбуршки маркгроф, осн. бранденбуршке династије; покорио племе Љутића и заузео Бранибор (1157.). 5) принц од Саксен-Кобург Готе (1819.-1861.), ожењо се 1840. енгл. краљицом Викторијом; назван принц-коисор. 6) Фридрих Рудолф (1817.-1895.), аустр. надвојвода и маршал; победио Италијане код Кустоце 1866.; присталица окупације Б. и Х. и аустр. продирњања на Балк.

АЛБРЕХТ I Иван (* 1893.), слов. песник и приповедач, у чијим делма има осебајности, топлине, етногр. елемената и ум. реализма; збирке *Песма:*

Слуте, Млада греда, Зелена ливада; приповетке: Паберки из Рожа, Рањена груди, Андреј Терноуц. 2) Фрап (* 1889.), слов. песник и прев.; збирке песама: Mater dolorosa, Песми живљења.

АЛБУКЕРКЕ Алфонс (1453.-1513.), порт. морепловац; бомбардовао Каликут, заузео Ормуз, Сокотору, Гоу, Малаку, Малајски Архипелаг и Н. Гвинеју, и осн. порт. колонијално царство у Индиском Ок.

АЛБУМ (лат.: бело), књига за скупљање слика, марака и др.; спомен-књига. **А. пошт. марака** → филателија.

АЛБУМЕН, албумин (лат.), беланчевина; материја која се састоји од угљеника, кисеоника, азота, водоника и сумпора; налази се у ткиву организма, семену биљака, крви, беланцету и др.; под утицајем топлоте, алкохола и киселина згрушава се; употребљава се за бистрење сирупа, вина, сирћета; у мед. против тровања сублиматом. **Албуминурија**, појава беланчевине у мокраћи. Узрок: разна обољења бубрега (нефритис), застој крви у бубрезима (стаза), при срчаним обољењима са декомпензацијом. **Албумозе**, денатурисане беланчевине; настају приликом савривања беланч. материја у желуцу и цревима.

АЛВАРЕЗ 1) **Александро** (* 1868.), ј.-амер. правник, признаги стручњак у обл. међунар. права. 2) **дон Хоаз** (1768.-1827.), шп. вајар; гл. дело Ганимед.

АЛВАЦИЈА → халвација.

АЛВЕОЛА (лат.), мала шупљина: у вилицама, за зуб; у плућима, мехурић који prima ваздух; код неких жлезда, кружни простор за сакупљање излучене садржине (на сл. плућна а.).

АЛГАУ (Allgäu), жупа у Алпима, у сливу Илера, подељена између Баварске, Виртемберга и Тирола. **Алгалско говече**, млечни тип г., светлосиве до смеђе боје; добро и за товлeње; даје просечно 3 100 кг млека год.; у наше крајеве уведено крајем 19. в.

АЛГЕ (Phycophyta, Algae), група биљака, ниске организације које живе већином у води (слаткој, сланој, бракичној), ређе на влажној земљи или на

суштитуција из које се може закључити да ли се и на који начин ова ј. може свести на једноставније. Кад су коефицијенти рационалне функције једне или више променљивих, променљива х одређена том ј. назива се **алгебарска функција** тих променљивих; криве али површине чије су једначине а. ф. називају се а. криве, односно **површине**. **А. број** → број. **А. збир**, збир позитивних и негативних чланова. **А. израз** → математички израз.

АЛГЕСИРАС, место у Шп. у којем 1906. међунар. конференција изгладила сукоб између Фрц. и Нем. због Марока.

АЛГОКРАТИН, фабр. лек за ублажавање болова; садржи: кофеин, пирамидон, фенацетин у хем. споју.

АЛГОЛ, Медузина глава, променљива звезда у савезу Персеја.

АЛГОЛАГНИЈА (грч.), психосексуалне аномалије чија заједничка прта бол као извор сладострашћа (→ мазохизам, садизам).

АЛГОМЕРИДИ, маварска династија у Гранади (1263.-1492.).

АЛГОНКИНИ, група индијанских племена у Сев. Амер. на Лабрадору и у обл. између ј. обале Хадзонова Зал. и Великих Ј.; некада снажна, сада малобројна племена; нека сасвим изумрла. **Алгонкијум** → археозонк.

АЛГОРИТМУС (ар.-лат.), правило за рачунање, поступак који коначним бројем операција даје решење, али не и коначни образац. **Логички а.**, покушај да се логичке операције замене знацима и рачунањем. У новијој физ. енгл. математичар Бул покушао да сведе логику на алгебру; тај се правац у логици означаје као а. или алгебра логике.

АЛГРАФИЈА (лат.-грч.), припремање слика за штампу на алуминским плочама у литограф. тхн.

АЛДАНОВ Марк, Ландау (* 1889.), један од најистакнутијих савр. рус. писаца у емигр.; оштар тумач и тачан приказивач ист. догађаја, личности и средине; штампао неколико ист. романа, портрете полит. личности и критичке есеје; гл. дела: Мисляц, Кључ, Десета симфонија, Бекство и др.

АЛДЕБРАН (ар.), звезда I. привидне величине из савеза Бика.

АЛДЕХИДИ, испарљиве течности карактеристичног мириса, које постају благом оксидацијом примарних алкохола. Лако оксидишу у киселине, па служе као јака редукуюћа средства. Од свих најједноставнији → формалдехид. Алдол, густа течност, постаје полимеризацијом а.; има функцију и алкохола и а.

АЛДОБРАНДИНИ Силвестар (1499.-1558.), славан фирентински правник.

АЛДРОВАНДА (*Aldrovanda vesiculosa*, фам. Droseraceae), вишегод. биљка, без корена, слободно плива по води; пршљенаста листа, појединачних зеленкастобелих цветова, плод чаура; живи у плитким стајањим водама, већином између треке, у Евр., ср. Афр., Аз.; спада у инсективорне биљке; инсекте хвата преклапањем половинна листе дуж ср. нерва (слично мухоловци); преклапање се врши при додиру многих сензибилних нити на површини листе; нарочите жлезде луче сланине који савурују тело инсекта.

АЛДХЕЛМ (око 640.-709.), енгл. просветитељ; писао на латинском.

АЛЕ (фрц.: Allez!), знак за поч. борбе у мачевању.

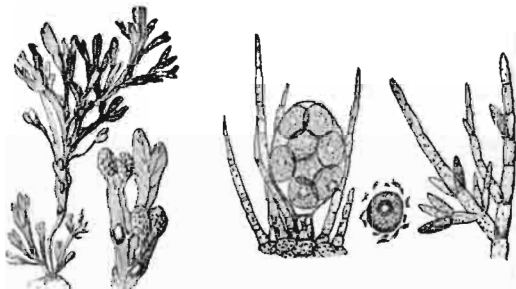
АЛЕА ІАСТА ЕСТ (лат.: коцка је бачена), речи које изговорио Цезар прешавши с војском Рубикон (што је било забрањено војсковођама који долазе из с. Ит.) и ставивши тим све на коцку; данас се каже приликом сваке смелије одлуке.

АЛЕАТОРНИ УГОВОР (лат.), садржи уступање неке користи у будућности која је неизвесна и чије давање зависи од среће (нпр. опклада, игра) или случаја (нпр. осигурање); ту се не води рачуна о сразмери престајања и нема места тужби за накнаду више од половине штете.

АЛЕВА ПАПРИКА → паприка.

АЛЕГОРИЈА (грч.), једна или више реченица, или цео књиж. састав, чије значење друкчије него што се пише или говори; давање друкчијег смисла појединим речима, нпр. крст и топуз када се ударе (Његош); у ум. претстава неког појма, нпр. анђеос с палмовом гранчицом (= мир), лубања (= смрт). **Алегорисати**, изражавати се у сликама, завјено. **Алегориско** позориште, води порекло из ст. рим. тријумфа, а доживело препород у ренесанском тријумфу; замењује лица алгеоријама. **А. тумачење** Св. писма, правац у хришћ. науци који у речима налази и скривено значење.

ALLEGRETTO (ит.), у муз. умсрено весело и живо, средина између allegro и andante. **Allegro**, у муз. озв. за брзи темпо или за брзи став I композиције.

сухим местима (кори дрвећа, зидовима, стенама); тело им проте грађе: нема поделе на корен, стабло и лишће (→ талус); веома разноликог облика и величине: од микроскопских једноћеличних, лептастих, чунастих и др. облика, и вишећеличних коначних (простих, разгранатих) до гигантских многоћеличних морских а. Многе спољашношћу потсећају на облике виших крмофитских биљака. У ћелијама су хлоропласти (1 или више, различита облика), који им омогућавају самосталну исхрану (аутоτροφни организми). У неких а. хлорофил маскиран неком другом бојом: фикоцијаном (модра), фикофенином (мрка), фикоеитрином (црвена). Размножавају се бесполоно зооспорама и полно оплођавањем гамета; многе вегетативно, одвајањем појединих делова талуса. Деле се у више класа. Многе морске а. од вел. правр. значаја: из неких се добива јод, неке служе као ђубриво.

АЛГЕБРА (ар.), по наслову Ал-Хваризмијевог књ.: **Ал дабр ва л Мукабала** (Успостављање и насупротстављање, наиме чланова једначине). **Низа а.** (део опште аритметике): рачунање с општим бројевима; **виша а.** испитује особине, могућност решавања и природу а. → **једначина**. Једначине 1. и 2. степена ($ax + b = 0$, $ax^2 + bx + c = 0$) решене још у ст. доба; Кардано изнео (1545.) први решење једначине 3. степена, мало доцније Ферари решење једначине 4. степена. Гаус доказао (1700.) да свака а. ј. има корене (рцење), док Abel доказивао да се једначине 5. и вишег степена у општем случају не могу алгебарски решити (1824.). Галоа дао (1832.) основне модерне а. увођењем теорије супституција и показао да свакој а. ј. одговара 1 група

АЛЕЗИЈА, галска тврђава коју заузео Цезар, првком Верпингеториксове побуне 52. пре Хр.
АЛЕЈА (фрц.), пут између 2 реда дрвета или цвећа.
АЛЕКСАНДАР, често име владара и папа. Бугарска: 1) → Јован А. 2) **Батемберг**, кнез (1879.-1886.), извео уједињење Буг. и И. Румелије и победио Србе код Сливнице (1885.); збачен после покушаја да ослободи Буг. руског утицаја. **Пољска**: **Јагело**, краљ Пољ. и Литве (1501.-1506.). **Римско царство**: Север, цар (222.-235.), дошао на престо у 13. год. после свог рођака Хелиогабала. На њега имао вел. утицај заповедник гарде Улпијан. Био праведан и бригнуо се за сиротињу, али поступао строго са преторијанцима, који се на походу у Галију побунили и убили га. **Румунија**: 1) А. II, господар Влашке (1568.-1577.), тур. вазал. 2) А. IV **Лапуснеану**, господар Молдавске (1552.-1561. и 1564.-1568.), тур. вазал. 3) **Никола**, влашки кнез (1352.-1364.), син Басарабину; проширио границе своје државе до Браиле. **Русија**: **Невски**, вел. кнез (1220.-1263.), разбио Швеђане на Неви и маченосце на Чудском Ј.; одвратио мирним путем Татаре да не пљачкају Рус. Због заслуга за правослађе и св. живота проглашен у прав. прк. за светитеља. 2) А. I **Благословени**, цар (1801.-1825.), син Павла I; попео Рус. на степен највеће силе; ратовао са Наполеоном I и био тучен код Аустерлице, Елауа и Фридрихсбрга, затим се 1807. измирио са њим у Тилзиту, али после 5 год. опет пришао његовим непријатељима и највише допринео његовом поразу. Ратовао и са Тур. (1806.-1812.), помагао срп. устанке под Карађорђе и Милошем и само његову заузимању на Порти има се приписати успех 2. устанка; на бечком конгресу задржао за Рус. Бесарабију, Финску и добар део Пољ.; осн. св. алијансу; у унутрашњој политици био прво слободоуман, затим се вратио реакционарству; завршио живот као мистик, а његова изненадна смрт у Таганрогу изазвала сумњу и разне претпоставке. 3) А. II **Ослободилац**, цар (1855.-1881.),

син Николе I; слободоуман владар; извео читав низ реформа: ослободио сељак кметства, осн. обл. земства са правом да решавају скон. и просветна питања; завео пороту и загарантовао судијама сталност. Кад се при крају владе вратио реакцији, револуционари га убили; ратовао са Тур. ради ослобођења балк. хришћ. (1877.-1878.) и проширио границе у Турке стани, Кавказу и Крајњем И. 4) А. III **Миротворац**, цар (1881.-1896.), син А. II, отпочео русификацију страних народа у рус. царевини, побољшао стање радничкој класи и утицао да се оснује Међунар. суд у Хагу. Приближио се Фрц. Србија и Југосл.: → А. Карађорђевић, А. Обреновић, А. I. — Папе: 1) А. III (1159.-1181.), противник Фридриха Барбаросе противу ког склопио ломбардску лигу. 2) А. VI **Борнија** (1492.-1503.), одличан политичар; био више световни владар него папа; водио ратове са сењорима по Ит. и живео веома порочним животом. 3) А. VII (1655.-1667.), припремао крст. рат против Турака. — А. свети, александрички патријарх (312.-326.), на сабору у Никеји утицао да се осуди Аријева јерес.

АЛЕКСАНДАР ВЕЛИКИ, македонски краљ (336.-323. пре Хр.); наследио оца Филипа. Васпитао га грч. филозоф Аристотел. Ратовао са Трибалима (335.), угушио грч. устанак и раторио Тебу, затим прешао у М. Аз. (334.), победио Дарија, освојио Ег. и перс. царство и допро до Каспског Ј.; предузео поход на Индију, али морао да се врати због побуне својих војника, који су пронадали и пустиши Гедрузији. На повратку оженио се у Вавилону Роксаном, ћерком једног кнеза, а доцније Статејром, Даријевом ћерком. Умро изнурен ратним напорима, грозницом и неуредним животом у 33. год.; после смрти државу поделили његови ген.

АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ (1806.-1885.), срп. кнез (1842.-1858.). С оцем Карађорђеом прешао 1813

у Аустр.; вратио се у Србију 1839. и постао ађутант кн. Михаила. Кад су уставобранитељи срушили кнеза, изабран на његово место. 2./9. 1842. Рус. влада, као заштитница Србије, није признала тај избор, извршен без споразума с њом, и стога избор обновљен 15./6. 1843. За његове владе учињене многе реформе дотадањег поретка и створене многе установе: отворено прско 200 и. шк.

1844. лице претворен у «вел. училиште» с I правним фак., Друштво срп. словесности почело 1847. свој научни рад 1853. отворена Нар. библт., 1844. створен држ. законик, 1853. грађански-судски поступак. У нац. политици Начертаније мин. Илије Гарашанина израђено 1844., чији програм већ тада обухватао Србе и Хрвате у целини, делимично и Бугаре. Кад је 1848. избила буна Срба и Хрвата против Мађара, А. помагао своје сапелменике и послао им Стевана Книћанина са вел. бројем добровољаца. За време кримског рата, угрожена од Аустр., Србија остала неутрална. На париском конгресу 1856. донеле силе одлуку да се заштита Рус. над Србијом замењује Јемством свих вел. сила за њену слободу под врховном влашћу султаном. У земљи кнежева политика није била много популарна, понајвише због притиска недовољно веште а сувише својеволне бирократије; уставобранитељи извргли се у прилично безобзирне олигархе; сам А., иако добронамеран, био личан и крут. То све изазвало јаку опозицију у земљи, која на светоандрејској скупштини 11./12. 1858. натерала. А. да поднесе оставку; напустио Србију и живео отад онајвише у А.-У.

АЛЕКСАНДАР ОБРЕНОВИЋ (1876.-1903.), срп. краљ (1889.-1903.), дошао малолетан на престо после абдикације свога оца, краља Милана. После смрти члана намесништва Косте Протића, Јована Белимарковића, који су били либерали; сукоби изазвали над владе и нове бруталне изборе под владом либерала, који им нису донели већину, па се односи у земљи још више заоштрили. Стога А. врши држ. удар 1./4. 1893.: проглашава се пре времена пунолетним, отпушта намеснике и владу, 1894. изводи нови удар: укида устав од 1888. и враћа ст. од 1869. Несталан, често мења владе и своје линије; углавном уводи лични режим и сузбија радикалним. У спољној политици држи се најпре Аустр., после Рус., пред крај понова иде за Аустр. На њега неко време доста утицао краљ Милан, који 1897.-1900. прешао у Србији као командант активне војске.

А. се развишао и с оцем и учинио кобан корак, када се 1900. венчао с удовицом Драгом Машин, б. дворском дамом своје мајке и женом сумњиве прошлости; да поправи лош утисак од те женидбе, попушта радикалима, ствара 1901. н. устав с дводомним системом, и приближује се Рус., што ипак не измењује ствари много. Незадовољство против краљице, која изазива јавни скандал својом лажном трудноћом и коју компромитују њена браћа, расте све више и доводи до веома разгранате официрске завере. А. покушаји да опозицију уплаши довођењем официрске владе под претседништвом ген. Дам. Цинцармарковића само појачавају огорчење: у ноћи 28.-29./ 1903. завереници официри продри у двор, убили А. и краљицу и учинили тим крај династији Обреновића; мада у погледу полит. способности заостајао за оцем, А. први почео да ради на обнављању балк. савеза, бујену нац. свести код нашег живља у крајевима под Тур. и уједињењу целокупног нашег народа.

АЛЕКСАНДАР I УЈЕДИНИТЕЉ, јсл. краљ (1921.-1934.), други син краља Петра I (* на Цетињу 4./12.

1888.). Школовао се у Рус., у пажевском корпусу; кад му се старији брат Ђорђе 15./3. 1909. одрекао права на престо, А. постао престолонаследник; као такав реорганизовао срп. војску; као заповедник 1. арм. водио 1912. победоносне борбе са Турцима на Куманову и Витољу, а 1913. на Брегалници с Бугарима. Кад се 11./6. 1916. краљ Петар због болести повукао од владарских послова, А. примио регентску власт. У свет. рату (1914.-1918.) А. био врховни заповедник срп. војске. 1914. у 2. вел. борбе, Србија потпуно разбила аустр. војску; али 1915., нападнута од Немачке, Аустр. и Буг., морала до подлегне. Срп. војска се са чалћу повукла преко Арбаније на Крф, где реорганизована. Оправљена већ 1916. одлази на солунски фронт и односи н. славну победу на Кајмакчалану. У јесен 1./9. 1918. срп. војска са савезницима пробила непријатељски фронт на Добром Пољу

и потпуно растројила непријатељску војску. Те операције вршене под врховним надзором самог А. После војничких успеха допши државнички. По закључима срп. Нар. скупштине и Нар. виђења у Загребу прогласио А. уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у 1. државу (1./12. 1918.). После смрти краља Петра 16./8. 1921. постаје краљ. Његовом личном сарадњом створена 1921. Мала антанта, коју сачињавају Југосл., Рум. и ЧСР. 1927. склопљен савез са Фрц., а 1934. образован савез у којем су Југосл., Рум., Тур. и Грч. У унутрашњој политици до 6./1. 1929. држао парламентарни режим са најширим слободама; али, кад је овај режим, због сувише заострених партијских односа, довео до веома тешких заплета, а у 1. мах чак и до државне кризе, А. је укинуо устав (6./1. 1929.), на затим (3./10. 1929.) заменио дотадашњи назив државе СХС именом Југославија. Истог дана извршио поделу земље на 9 бан. и посебно подручје града Београда (са Земун и Панчевом). 3./9. 1931. прогласио устав са дводомним системом. У последње време живо радио да поправи односе са Буг. На путу у Фрц., где пошао на важне преговоре, убили га 9./10. 1934. непријатељи Југосл. Био ожењен (1922.) Маријом, ћерком рум. краља Фердинанда; из тог брака су: краљ Петар II и принчеви Томислав и Андреј.

АЛЕКСАНДОР, златник од 20 д са ликом јсл. краља Александра I; тежи 6,4516 г, финоће 900‰, садржи чиста злата 5,8 г; није у оптицају, јер не одговара данашњем зак. пропису да 1 зл. д има 26,5 мг чистог злата.

АЛЕКСАНДРЕСКУ Грегор (1812.-1885.), рум. песник романтичар; гл. дело: Размишљања и елегije.

АЛЕКСАНДРЕТА (тур. Искендери), варош у М. Аз. на Сред. М. (15 000 ст.); извози вуну и кожу.

АЛЕКСАНДРИЈА, град и пристаниште у Ег., на зап. крају Нилове делте. Осн. Александар Вел. (332. пре Хр.); у ст. в. чувена са свог светионика и библиј.; у доба Птолемеја, највеће ум., култ., и екон. средиште на И. После пада под рим. власт значај још порастао: сматрана за 2. град у целом царству. Данас град медитеранског типа са 575 000 ст.; 4/5 ег. робног саобр. иде преко А. **Александрски патријархат**. Црк. у А. осн. еванђ. Марко, па имала вел. углед и већ у 5. в. прогласиена за п. Патријарси Александар, Кирило, Атанасије Вел. водили гл. реч у расправама о вери и природи Христовој. Доцније а. п. страдао од јеретика и ислама; данас у прав. рукама, али са малим бројем верника. А. превод Св. писма → Септуагинта. А. уметност, део јелиничке ум. од 3. в. пре до 4. в. по Хр.; дела рађена у А., првенствено за трговце, банкаре и високе чиновнике. У архт. створила раскошне јавне и прив. грађевине. У сликарству дала одличне портрете, који утицали на постанак и стил виз. портрета; у вајарству његовала нарочито идиличне сцене из свакиднев. живота, веома поетизовано; у примењеној ум. оставила мајсторске радове у металу, камену и стаклу. А. филозофија, цветала у А. у 1. в. пре и 1. по Хр.; мешавина грч. флз. и источњачке мистике; гл. претставници: Филоп, Клемепс из А. и Оригенес. А. школа, највиши богосл. научни завод (академија), основан у прво хришћ. време; у њој предаване и световне науке; можда наставак многобожачког учив. Музеја; у богосл. науци заступала мистично алегориски правац; из ње изишли многи црк. уч.; крајем 4. в. изгубила свој глас.

АЛЕКСАНДРИНАЦ, Фрц. дванаестосложни стих којим је био написан Роман о Александру (из 12. в.), по којем и добио име; допније обавезан у Фрц. класичним трагедијама 17. и 18. в. Код Француза састављен од јамба, код нас од трохеја. **Александриска трагедија**, написана у а. стиху без цезуре или са њом (после сваког 6. или 4. слога).

АЛЕКСАНДРИСКИ МУСКАТ → малага. **АЛЕКСАНДРИТ**, минерал, врста зеленог хризоберила; дању зелен, на вештачкој светлости мутно-црвен или љубичаст. Налазишта: Урал и Цејлон. **АЛЕКСАНДРОВАЦ**, раније **Кожетин**, варошица у Моравској Бан. (око 3500 ст.); трг. и извозно место жупскога вина.

АЛЕКСАНДРОВИЋ Љубомир (1828.-1890.), сликар; изradio иконостасе у црк. банатских села Дивљана, Моноштор и Фердина. У Музеју кн. Павла у Београду од А. вел. и лена Берачица. 4) лик Христов, у парохиском звању у Панчеву **Тајна вечера**. Радио и портрете; у генерацији романтичара истиче се као фини цртач и осетљив kolorист.

АЛЕКСАНДРОВО 1) раније Пунац, варошица на о. Крку (2400 ст.); вел. прир. лука; ст. црква св. Доната; летовалиште и купалиште. 2) држ. ергела код Сплита, гаји углавном ар. коње.

АЛЕКСАНДРОПОЛИС → Дедеагач. **АЛЕКСИЈА** (грч.), губитак способности читања при очуваном виду.

АЛЕКСИЈЕ, често име виз. и рус. царева. **Византија**: 1) А. I **Комнин**, цар (1081.-1118.), збацио Нихифора III, ратовао са Иорнанима, Печенежима и Турцима; сузбјао срп. активност зетског краља Бодина и рашког жупана Вукана и присилио њихове наследнике да према Виз. воде лојалну политику. 2) А. II **Комнин**, цар (1180.-1183.), за чије владе Немања збацио виз. власт, а Мађари узели Далм., део Хрв. и Срема. 3) А. III **Анђел**, цар (1195.-1203.), брат Исака Анђела, таст Стевана Провенчаног, владар без способности, на силу закалуђерен после напада крсташа на Цариград. 4) А. IV **Анђел**, цар (1203.-1204.), син Исака Анђела. Кад му отац забачен, довео крсташе који њему и оцу вратили престо, али их опет збацили. Убио га 5) А. V **Дука Мурзуфло**, цар (1204.); покушао да брани Цариград од крсташа, затим побегао, али ухваћен и погубљен.

Русија: 1) А. I **Михаилович**, цар (1645.-1676.), отац Петра Вел., проширио државу у Сибиру и Украјини, коју добио од Пољака миром у Андрусову, 1667. За његове владе поправљене црк. књиге, осн. 1. позориште и богословија, донесен нови законик који сељаци опет везао за земљу и због којег избрла побуна сељака под Стењком Разином (1668.-1671.). 2) А. **Петровић** (1690.-1718.), син Петра Вел., тајно радио са бојарима против очевих реформа и бежао од њега у иностранство, због чега бачен у тамницу у којој и умро. — А. св. 1) **Божји човек** (око 380.-411.), син угледног Римљанина; на дан своје свадбе напустио родитељски дом и отишао у испоснице. 2) митрополит кијевски из 14. в.; излечио жену татарског хана Кабинека и издејствовао ослобођење рус. свешт. од плаћања данка. Допrineо много снажењу Московске кнежевине.

АЛЕКСИН, комплемент, супстанца коју има сваки свежи серум; неопходан за изазивање хемолize и бактериолизе; бива уништен грејањем на 55°; стајањем нагло губи моћ.

АЛЕКСИНАЦ, варош и среско место (5384 ст.) на ушћу р. Моравице (Моравска бан.); учитељска шк., нижа гмн. У А. Пољу успева добар моравски дуван. **АЛЕКСИС** Вилхалд, псеуд. Вилема Херинга.

АЛЕКСИЋ 1) Анђело († 1904.), војвода 1. срп. комитске чете која заједно с њим изигнула на Четирирма у борби с Турцима. 2) **Николо** (1811. или 1812.-1873.), сликар, један од најплоднијих наших ум.; оставио преко 1000 икона и око 100 портрета. Као сликар рел. композиција, међу првима напустио барок и прихватио класицистички правац; боје неизразите. 3) **Стеван** (1876.-1923.), сликар, унук → 2); насликао много слика; највећи напор уложио радећи композиције из наш. ист. на сводовима Преображенске црк. у Панчеву (**Крунисање Стевана Провенчаног, Спаљивање моштију св. Саве** итд.); насликао мистично икона за разне црк. и прив. лица, радио и портрете и жанр-сцене. У основи реалист, по формацији академик, али највише волео да ради романтичне композиције на начин близак импресионизму; услед тих противречности његово целокупно дело даје неодређен и збуњен утисак.

АЛЕМ (тур.), драги камен, драгуљ, дијамант. **АЛЕМАН Матео** (1548.-1609.), један од гл. претставника шп. пицарског романа; његово гл. дело **Густави од Алфараче** имало вел. успеха и у многим евр. земљама.

А.АЛЕМАНИ → Аламани.

АЛЕНТАУН (Allentown), варош у Пенсилванији (САД); 120 000 ст.; инд. (хем. и гвожђа).

АЛЕП (ар. Халеб), град (око 200 000 ст.) на С фрц. Сирије са развијеном инд. свиле, памука и израђивина од коже; извози уље, жито, воће.

АЛЕРГИЈА (грч.), појава да ток-ом инфицирано тело друкчије реагује на бактеријски и његове производе негоди неинфицирано (→ туберкулинска реакција, → Кохов феномен). **Алергичке болести**, појаве пресетљивости неких организама на извесне материје: храну, лекове, прашице, цветни прах и др.; нпр. астма, мигрена, копривњача, сенска грозница, екдем, неки проливи; изазивају којипут и наглу смрт.

АЛЕУРОН, **алеуронат** (грч.: брашно), лепљива беланчевинаста материја у пшеничном зрну и биљним семенкама.

АЛЕУТИ, народић (2000) на истоименом о.; говоре једним ескимским наречјем, али нису еск. порекла; већина примила прав. веру и рус. објачаје. **Алеутска Острва**, низ вулканских о. (продужење пол. Аљаске) дугачак 1750 км (38 000 км², 25 000 ст., махом рибара); припадају САД.

АЛЕФ, 1. слово јевр. азбуке.

АЛЕЧ, највећи ледник у Алпима (129 км²), полази са врха Јунгфрау (4167 м) у Бернским Алпима (Швајц.) и силази на Ј ка долини Роне.

АЛЕШ Никола (1852.-1913.), чел. изразито нац. сликар; гл. дела: **Власт**, **Четири извора драмске ум.** (циклус у Народном двадлу у Прагу), **Живот ст. Словена** (цикл.), **Елементи**, **Сироче** и др.

АЛЕШИ Андрија († после 1503.), вајар и архитект, рођен у Драчу, учио у Ит., радио по Далм. у 2. половни 15. в. У Сплиту градио 1448. данас порушену капелу св. Катарине; довршио капелу породице Прнота у црк. св. Јована Еванђелиста на о. Рабу; гл. дело крстоница у трогрској катедрал (1467.), са занимљивим рељефима крштења Христовог и св. Јеронима; вероватно радио и на палати Випаковој у Трогиру. Био електич и типичан претставник доба у којем се мешали готски и ренесански елементи.

АЛЕШОВЕЦ Јакоб (1842.-1901.), слов. књиж., приповедач и драм. писац; гл. дела: **Кустоца** и **Вис**, **Ричет из Жабјока**, **Војна на Туршкем**, **Не в Америку** и др.

АЛЕЖИР, обл. у с. Афр., у приморју Сред. М. између Туниса и Марока; на Ј граничи са Сахаром; (574 452 км², 6 мил. ст., већином Кабила и Арапа; око 840 000 су Европљани, поглавито Французи). Сточарство и земљр., коју Французи веома унапредили (жито, ј. воће итд.). Европљани увели виноградарство; вино гл. извозни артикал. А. припада Фрц. и дели се на 3 деп. Гл. места: А. (226 000 ст.), седиште истоименог деп. и целе обл., и Оран.

АЛЗАС (нем. Елзас), покрајина у св. Фрц.; обухвата и падину Вогеца и л. страну Рајнине потлине; 1870.-1918. припадао Нем., а версајским уговором поново враћен Фрц. Поред Француза и знатан број Немаца. Има каменог угља, соли и минер. уља. Рударство и ткст. инд. Гл. град Страсбург. **АЛИ** 1) Али-бен-Аби-Телеб, Алија, Мухамедов брат од стрица, његов зет и 4. наследник (халифа, 656.-661.); пренео седиште халифске власти из Медине у Куфу (Ирак); убијен од → хариџита. Код → шиита, А. ужива вел. поштовање. Његове присталице алиди. 2) Мустафа син Ахмедов, прозван А., највећи тур. историчар 16. в.; многостран научник и критичар; био секретар Ферхад-паше Соколовића и провео 8 г. у Восни.

ALIAS (лат.), другим речима, друкчије, иначе.

АЛИБИ (лат.), бављење у неком другом месту, а не нпр. у месту злочина; **доказати а.**, у крив. праву доказати за неко лице да није кривац, јер се у часу злочина налазио на сасвим другом месту.

АЛИБУНАР, среско место у Дунавској Бан. (3080 ст.); на прузи Панчево-Вршац.

АЛИГАТОР, род крокодила чији претставници живе

у водама Ј. Амер. (врста mississippiensis), и Кине (врста sinensis); амер. а. може достићи дужину од 4,5 м; кожа се прерађује.

АЛИГАТОР, план. венац на П. С. Амер., дуг 2000 км (највиши врх Монт Мичел, 2045 м), добро пошумљен и богат рудним благом (угаљ, гвожђе, олово, петролеум, бакар, цинк, сребро).

АЛИГИЈЕРИ → Данте.

АЛИЗАРИН, биљна боја, једињење угљеника, водоника и кисеоника; некада се добивала из броја; од 1869. синтетички из антрацена; боји само у присуству мочила: са стипсом црвено, са зеленом галицом црно или љубичасто.

АЛИЈА 1) речица близу Рима на којој Гали потукли Римљане, па онда заузели Рим 390. пре Хр. 2) → Али 1).

АЛИЈАНСА (фрц.) 1) савез. 2) у праву сродство по табзини, → афинитет. 3) А. света, савез евр. владара, склопљен 1815. на потстрек рус. цара Александра I, у циљу да све спорове решавају мирним путем у духу Св. писма. У савез ушли сви евр. владари, изузев пале, енгл. краља и султана. Значај С. а. био умањен оснивањем → пентархије.

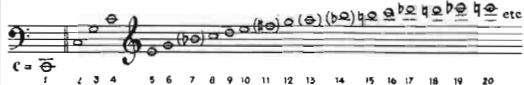
АЛИЈАТ, краљ Лидије (618.-562. пре Хр.), Крезов отац.

АЛИЈЕНАЦИЈА (лат.) 1) отуђење. 2) у мед. опште име за све врсте душевних болести.

АЛИКАНТЕ, гл. град (73 000 ст.) истоимене обл. у Шп., живо пристаниште на обали Сред. М.; зимско морско купалиште; инд. место (ткст., хартија, дуван, раф. петролеума); извози вино, сухо грожђе, ј. воће.

АЛИКВАНТАН ДЕО (лат.), број који не дели дати број без остатка; супр.: аликвотни део.

АЛИКВОТНИ ДЕО (лат.) 1) у мат. део неког броја којим је тај број дељив без остатка. 2) у праву се јавља код сусвојине дељивих (физички део) и недељивих (идеални део) ствари; нпр. ако 3 брата наследе 3000 д и кућу заједно, сваки има свој а. д. (1000 д и 1/3 права својине на кући). А. тонови, дељивачни, хармонични, горњи тонови, који се

чују изнад осн. тона, чији су саставни делови.

АЛИЛУЈА (јевр. Халелуја; хвалите господа); употребљавана се често у хришћ. богослужењу.

АЛИМЕНТАЦИЈА (лат.) 1) у праву издржавање, дужност издржавања жене лежи на мужу, детета на брачном оцу, мајци, деди, баби, стрицу и ујаку, по реду; вишбратног детета на мајци, оцу који је признао очинство, мајчиној кући, општини; а родитеља у беди на деци; лице које има право а. може га тражити тужбом. 2) у мед. → исхрана. **Алиментарна интоксикација**, праћена тешким обликом пролива код деце са тмгт., повраћањем, заносом; код младе дојенчади често смртна.

АЛИМПИЈЕ 1) рус. иконописац из 11. в.; учио код Грка. 2) Столпник.

АЛИМПИЋ Ранко (1826.-1882.), ген. и мин. грађ. у Краљ. Србији.

АЛИНЕЈА (од лат. ad lineam = по линији), нов ред; став нечег написаног или наштампаног, обично део зак. параграфа што почиње с увученом речју.

АЛИНЦИ, село у Вардарској Бан., између Битоља и Прилепа; познато по боју од 24./10. 1912.

АЛИ-ПАША 1) Јањински (1741.-1822.), одметник у Арб.; намеравао да влада независно од султана. ослањајући се на Рус. и Фрц. Одржавао везе и са кн. Милошем. Чувен са своје свирепости. Турпи га најзад принудили да им преда Јањину 1822., па га затим погубили. 2) Мухамед Емијан (1815.-1871.), тур. државник, учествовао у закључењу париског мира; од 1861. вођ младотур. странке.

АЛИТЕР (лат.), друкче, на др. начин. **Алитерација**, појава истог сугласника узастопно на почетку већег броја речи, нпр.: Службу служи срп. цар Стеване, службу служи св. Арханђела.

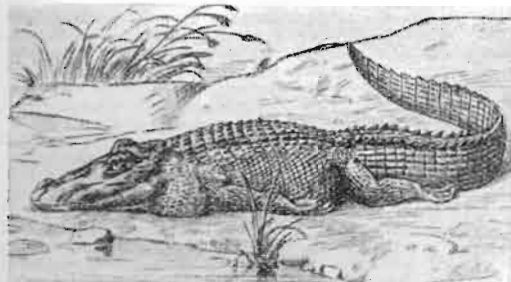
АЛИФАТСКА ЈЕДИЊЕЊА, у орг. хем. метанска једињења; супр. → ароматска ј.

АЛКА 1) (лат. alca), морска птица → њорке. 2) (тур.) → сињска алка.

АЛКАЗАР (шп.-ар.), утврђена палата маварских краљева у Шп.; најлепши пример у Севиљи.

АЛКАЛДЕ, у Шп. претседник општине и мировни судија.

АЛКАЛИЈЕ (ар.), хидроксида алкалних метала Тровања а., нека а. унесена у организам поцен-

трисана или разблажена, проузрокују тешке повреде па и смрт; међу њима најотровније: камена сода, шећ (смртна доза 10-15 г); знаци: слезокоже беле, нагржене, љигаве, повраћање љигавих, крвавих маса, грчеви у трбуху, крвав пролив, тешке озледе једњака и желуца, са могућном перфорацијом, колапс, кома; 1. помоћ: пити што више слабе растворе киселина (разблажено сирће, лимунув сок), уље, салеп и млеко, а код болова и наркотична средства; не давати на повраћање, не испирати желуцац. **Алкалитет пепела.** број см³ нормалне киселине, потребан да се неутрализује пепео од 1 л шире или вина, чији нормални пепео реагује алкално. **Алкалитетни број,** број см³ потребан да се неутрализује 1 г пепела. **Алкалне земље,** имају у себи много а. соли; не траже много воде. **А. метали:** литијум, калијум, натријум, рубидијум и цезијум, чија заједничка особина да водени раствори њихових хидроксида дејствују алкално (базно) тј. лакмусову црвену хартију боје у плаво. **А. минералне воде, а-земно, а. м. в., а-муријатичне м. в., а-салнитичне м. в.** → вода. **А. резерва,** количина натријум-бикарбоната у крви, која и поред сталног стварања нових продуката киселог карактера одржава у течностима које опитичу организмом (у крви) константну слабо а. реакцију (→ пуфери). **Алкалоза,** ненормално стање организма чија крв показује јаче а. реакцију него нормално, тј. повећану вредност а. резерве.

АЛКАЛОИДИ, азотна орг. једињења у биљкама: кинин, кокаин, кофеин, морфин, никотин, атропин, теобромин, стрихнин и др.; јаки отрови; у мањим количинама употребљавају се као лекови.

АЛКАМА (Alqama), ар. песник пре Ислама.

АЛКАНА (Alcana tinctoria, фам. Boraginaceae), општроста бљџка, масно црвене коре при корену од које се прави дрвено мастило; успева у Ј. Евр. и у М. Аз.

АЛКАНТАРА, шп. варошица у покр. Касерес на Таху (3610 ст.); седиште ст. витешког реда, осн. 1156. г.

АЛКЕЈ 1) син Персеје, прадед Херкулов. 2) грч. лирски песник са Митилене (7. в. пре Хр.); увео алкејски стих од 5 стопа (од којих прве 3 и последња јамбови, а 4. анапест), који много употребљавали рим. песници, и а. строфу од 4 стиха, од која 2 једанаестерца и по 1 деветерац и десетерац.

АЛКЕСТА, кћи Пелија, жена Адметова; жртвовала се за свог мужа, а Херкул сишао у доњи свет да је спасе. Еурипид написао трагедију А.

АЛКИБИЈАД (431.-404. пре Хр.), славолубиви атински војвода и државник. Периклов васпитаник и најомиленији Сократов ученик. Као вођ демократске странке наговорио Атињане да приреде поход на Сицилију 415., у који сам пошао као командант. Оптужен од непријатеља за оскрвљење Хермеса, побегао у Спарту, одакле много нашкодио својој отаџбини, затим се измирио с Атињанима, али ипак умро у изгнанству; убијен у Перс., по народни битинског сатрапа Артабазу.

АЛКИД, Алкејев унук, надимак Херкула и његових потомака.

АЛКИЛИ, једновалентни делови угљоводоника; састоје се из атома угљеника и водоника, најпростiji: метил Сн₃, етил С₂Н₅, пропил С₃Н₇.

АЛКИНОЈ, краљ Фејачана, отац Наусикијин; лепо дочекао Одисеја, кад је по повратку из Троје претрпео бродолом, и отпратио га на Итаку. Алкинојеви вртови називају се украси на новцима Коринта, Аполоније и Драча.

АЛКИОНА, кћи Боле, жена трахиског краља Кеја; богови је заједно са мужем претворили у водене птице.

АЛКМАН из Сарда, или Алкмеон, грч. лирски песник из 7. в. пре Хр., осн. хорске поезије.

АЛКМАР, ст. град у Хол. недалеко од Амстердама (око 30 000 ст.); извоз сира и масла.

АЛКМЕНА, ћерка микенског краља Електрона, жена Амфитрионова и мати Херкулова.

АЛКМЕОНИДИ, знатна породица у Атини, досељена из Месеније; из ње потекли Мегакле, Перикле, Алкибијад и др.

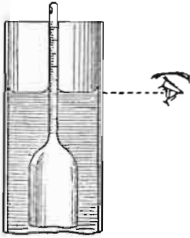
АЛКОВЕН (ар. al-kubbe), одвојени просторија од собе, без прозора; затвара се завесам.

АЛКОРАН → Коран.

АЛКОХОЛИ (ар.), у хем. класа орг. једињења (са карактеристичном групом —ОН), сличних по осов-

бинама и саставу. При благој оксидацији прелазе у алдехиде, при јачој у киселине. Најважнији етилни или обични а. (шпиритус), С₂Н₅ОН, којег има у свим а. пићама (вино, коњак, ликер, ракија); добива се из сировина са шећером (воће) врењем спремљеног раствора; скробне сировине (кромпир, житарице) се прво хидролизују, па се добивени раствор шећера излаже а. врењу. Из преврелог раствора добивају се дестилацијом у вел. апаратима сирови 90%-ни а. и пибра; поновном дестилацијом (рафинисањем) чисти 90%-ни а., а апсолутни а. накондном дестилацијом преко материја које везују воду (креч). А. кључа на 78°, има специф. тежину 0,806; употребљава се за израду а. пића, опта, лакова, експлозива, парфимерије, мед. препарата и као гориво. Унесен у малим дозама (знатно испод онојне дозе) у организам, сагорева слично другим хранљивим материјама; сагоревајући 1 г ослобађа 7 калорија; иначе му дејство на организм наркотично, опијајуће: у почетку пријатност, слабење расуђивања, затим раздражљивост и необузданост; услед претераног пића долази до акутног тровања са знацима: повраћање, убрзано лупање срца и узружаност; затим депресија, црвенило лица и конјунктива, укоченост зеница, постепено слабење срчаног рада, делиријум, кома, могућна и смрт; 1. помоћ: изазвати повраћање, испрати желуцац, дати црну каву, одржавати рад срца. Хронично т. код дуготрајне и сталне употребе (алкохоличар); знаци: дрхтање, живчане појаве, → делиријум тремс, цироза јетре и др. болести органа за варење и бубрега. Индустрија а. у Југосл. веома развијена услед обиља сировина; производе га: мале пољопр. фабрике (око 40), које углавном искоришћавају пољопр. производе са својих имања (кромпир, шећ. репа и њени отпади, кукуруз итд.), и вел. инд. предузећа, тхи. савршенија и већег капацитета, која добављају разноврсне сировине. Сама прозаводња а. у Југосл. законом ограничена на 9,7 мил. л (70% вел. фабрике, 30% мале пецаре и под држ. контролом). Незнатне количине а. се извозе: 1930. г. 2187, а 1934. само 84 т. На а. за инд. употребу и гориво не плаћа се држ. трошарина; да се спрече злоупотребе, тај се а. помоћу материја непријатна укуса и мириса (пиридин, камфор, оцтена киселина и др.) денатурише и продаје под именом шпирит. Последњих година у пољопр. земљама се а. меша са бензином и служи као гориво за експлозивне моторе. — Друге врсте: метил-а., бутил-а. и амил-а. А. у вино, производ врења (изазван гљивцом врења), настаје (у швири) залагањем шећера на а. (најважнији етил [С₂Н₅ОН], а има и др. споредних продуката; → патока) и угљен-диоксид (СО₂) по формули С₆Н₁₂О₆ = 2 С₂Н₅ОН + 2 СО₂, из гликтозе и фруктозе настаје 51,11% а. и 48,89% СО₂; из сахарозе (обичног шећера) 53,80% а. и 46,20% СО₂, по формули: С₁₂Н₂₂О₁₁ + Н₂О = 4 С₂Н₅ОН + 4 СО₂ (од шећера до крајњег хем. резултата постоје вероватно прелазни производи). У научним пробама постиже се 93,2% а. и 95,2% СО₂ од теориске вредности, у практичном винарству још мање. Садржина а. у природном вину различита, према врсти грожда, виноградског крају, степену дозрелости, гљивицама врења. Слаба в. садрже 6-7% vol. а. и не могу се чувати; лака стона 8-10%; јака 10-13%; веома јака 13-15%; природна ретко садрже 16%, преко 18% никад. Количина а. у в. рачуна се у процентима по запремини и тежини; мерци се непосредним начинима ебулиоскопом (у трговини са в.) и винским градом (аерометром), који је нетачан; тачније посредно, дестилацијом в. одређује се а. у дестилату → алкохолметром или мерењем специфичне тежине дестилата пикнометром или Моровом вагом и израчунавањем а. по нарочитим табелама. Алкохолизам хроничан, скуп болесних појава проузрокованих хроничним тровањем а. пићима. Алкохоличар, уноси у свој организм, више или мање редовно, н. количине а. пре него што је престало разорно дејство претходно узете количине. Алокохолна пића се добивају врењем шећера, грожда или другог воћа (вино, јабуковача, крушковача); садрже 4-14% чистог а. Врењем јечма уз додатак хмеља постаје пиво (4-8% а.); ракије се добивају дестилацијом (печењем) преврелих сокова или изгњеченог воћа. нпр. шљива (шљивовиња), комина (комовиња), хлеба (комадара), кукуруза, кромпира (шпиртуља). Рум се добија од ориза, а ликери се праве од а. (20-30%) додатком миришљавих материја и зачина. Преврањем грождани и воћни шећер претвара се у а. и угљену киселину. У вину се налазе поред воде и а. састојци воћа (танин, боје, мириси), у пиву

нешто слани и горких састојака, у ракији, осим додатих састојака, само а. и вода. Год. производња и потрошња а. п. у Евр. износи: пива 128 613 435 хл, вина 141 465 909 хл, ракије 8 454 715 хл, јабуковаче 27 592 617 хл; свега 306 128 696 хл или преко 30 милијарди л попије се у Евр., а у Амер. и осталим деловима света 577 мил. хл. За а. се изда у свету око 300 милијарди д или на 1 стан. око 600 д год. У Југосл. се год. произведе (и готово све попије у земљи) отприлике: ракије 62 мил., вина 358 мил. и пива 100 мил. л, свега 560 мил. л, у вредности најмање 5 милијарди д или на 1 стан. око 300 д год. За а. п. потроши се више од 1/2 бербе грозња и воћа. У Југосл. има 100 000 казаница, или 1 на 138 стан., и 40 000 крчми, или 1 на 325 особа (→ антиалкохолни покрет). **А. врење** → алкохол, врење. **Алколометар**, справа за директно мерење % а. у

смеси са водом: вретенаста стаклена цев са скалом од 0-100% (или само до 50%) на горњем и проширен ваљкаст део на доњем крају који се завршава куглицом, напуњеном живом или сачмом. Скала мора бити баждарена за сталну тмпт.: код а. са скалом за тежинске % обично на 15°, а за волуменске % на 15,5°. Ако тмпт. течности није једнака нормалној тмпт., а. се

подеси на њу или се врши корекција према нарочитим таблицама. Не може се вршити директно мерење % а. у пићима са екстрактима (вино, ликер итд.) (На сл. мерење алкохолметром). **Алколометрија**, мерење количине а. у а. пићима.

АЛКУИН, Албинус (735-804.), англосаксонски калуђер и научник; писао на лат.; осн. школу на двору Карла Вел. и помагао га у просветним реформама.

АЛМА, речца на Криму, на којој Французи и Енглези потукли рус. ген. Меншикова 1854.

АЛМАГЕСТ → Птолемеј.

АЛМАГРО 1) Диего ст. (1475-1538.), шп. конквистадор, друг Фрање Пизара, са којим уништио државу Инка и заузео Перу и Чиле; удављен по наредби Пизара. 2) његов син Диего мл. (1520-1542.) убио Пизара, али побеђен и погубљен.

АЛМАДЕН, град у шп. покр. Елудад Реал (11 000 ст.); налазиште живе.

ALMA MATER, и а. *patens* (лат.: мајка хранитељка), израз којим често лат. гесници означавају отаџбину; данас га писци употребљавају да означе шк. (обично унив.) која их духовно отхрањила, или опште унив. у песничком и беседничком говору. **ALMA MONS**, брдо у Панонији које Римљанима отели установи из далм. панонског устанка 6-9. г.; можда данашња Фрушка Гора.

АЛМАНАХ (ар.), првобитно астр. календар, данас књиж. полит. и модни зборник; збирка ауторских приноса; издавач или ур. не стичу његовим објављивањем ауторско право на прилицима, већ њима и даље слободно располажу аутори. А. у једн. књиж. јављају се најпре код Словенаца: Писанице од **лех уметности** (Љубљана, 1779.). Код Срба их почиње 1815. Дим. Давидовић Забавником, а наставља Вук Караџић Даницом 1826.; најпознатија поред ње била Срп. пчела (1830.-1841.) Павла Стаматовића, а најдуже излазило и много читан **Љубитељ просветности**, настављен у Срп.-далм. магазин (1836.-1869., 1897.). У Босни фра И. Јуквић кренуо **Босанског пријатеља** (1850.). Од а. излазе данас **Братство** (изд. Друштво св. Саве од 1887.) и **Годишњица П. Чупића** (од 1877.) са популарним и научним садржајем. Све више замењују и. календари, који се труде да имају што обилатији садржај и нове и ориг. прилоге. — **А. Гота**, излази у Готи на фрц. и нем. језику од 1763. и доноси адм. и стат. податке о различитим државама и генеалогичке владарских и кнежевских породица; после свет. рата изгубио од свог значаја.

АЛМАНД (allemande), нем. игра; играна први пут у Бечају у време Луја XIV (17. в.); разни облици у такту 2/4, 3/4 или 4/4, кораци једноставни; главно покрети руку и горњег дела тела; данас се игра у Шпанији и ј. Нем.

АЛМАНДИН → гранат.

АЛМАНИЗОР, 2. халифа из династије Абасида (754-775.), саградио Багдад и помагао научнике.

АЛМЕИДА Франђеско д', порт. зајољвач, 1. вице-краљ Индије; убио га Кабри 1510.

АЛМКВИСТ Карл (1793.-1866.), швед. писац који својим разгранатим талентом заузима посебан положај у књиж.; првим делом свог рада, до 1830.

припада романтичарима; после прелази у реализам, и својим идејама, расутим по разним књ., иде у крајњи радикализам; издао низ књ. под заједничким именом: **Књига дивљих ружа** (1832.-1851.). Доцније објавио неколико студија идеолошке и соц. садржине, у којима расправља проблеме свог времена на веома слободоуман начин.

АЛМОРАВИДИ, берберска секта која се истакла и политички, осн. 1062. град Мароко и проширила своју власт све до Алжира. На позив шп. мусл., ова је династија дошла у Шп., потукла хришћ. (1086.), а око 1110. г. завладала готово целом мусл. Шп. Год. 1146. прешла је власт над Мароком и Шп. у руке Алмохада.

АЛМОХАДИ, берберска (мусл.) династија (1121.-1269.), развила се из једне берберске секте; заменили Алморавиде у Мароку и у Шп. (до 1212.).

АЛМОШ 1) вођ 8 мађ. племена у 9. в., отац Арпадов. 2) хрв. краљ (1091.-1093.), синовац мађ. краља Ладислава I, од њега добио на управу Панонску Хрв., али морао да је напусти. Пребегло у Виз., где прешао у православље и умро као Константин.

АЛМУКАНТАРАТ (ар.), замисљени круг на привидном небеском своду, паралелан са хоризонтом. **АЛОБРОЗИ**, келтско племе, настањено у ст. Галији између Роне и Изера; покорио га Цезар.

АЛОВ (мађ.), дугачка, а плитка пређа (дужине 40-200 м, дубине 1,5-1 м), на доњој страни, којом гребе дно, оптерећена оловицама, а на горњој, која се држи на површини воде, има јагњедину кору (парашти, плута); погодан за рад на прудовима и пољоприв. местима; обично у употреби за воћни лов.

АЛОГАМИЈА (грч.) → опрашивање.

АЛОГЕНЕ РЕКЕ (грч.), р. у карским обл., чије извориште ван карста, у вододржљивом терену. Усецају у карским обл. дубоке, кањонске долине.

АЛОГИЧАН (грч.), нелогичан, неразуман; по Шопенхауеру воља за живот као суштина света а. снага; стопчарима су афекти а.; слично данас учи психоанализа да је несвесна обл. душевног живота илогична и аморална.

АЛОГРАФСКИ ТЕСТАМЕНТ (грч.-лат.), није написао тестатор, већ неко други по његовој жљи, и то у присуству сведока; у Србији укинут 1911. г. због вел. злоупотреба, али важи у осталим деловима државе; поново унет у предоснову јсл. грађ. з.

АЛОД (стнем.), имања која germ. краљеви приликом насељавања одузимали од евр. староседелца и додељивали их у потпуну својину својим ратницима, под условом да им ови плавају порез и учествују и даље у рату; код нас → баштина.

АЛОНДИ, име титанских близанаца Ота и Ефијалта, синова Нептуна у Ифимедије; убио их Аполон при покушају да се попну на небо.

АЛОЈЕ (Алоџ, фам. Liliaceae), биљке (око 180 врста)

сухих предела, степа и савана у Афр. са дебелим сочним липћем (слично агави); многе су украсне. Од дивљих и гајених врста добива се нарочита смола, а из ње а. или **салисабор**, жут прахак који садржи емодин и неколико сличних гликозида; дије се у облику пилула за чишћење црева (не даје се код пушљава и трудноће, јер натерује крв у трбушне органе); жене га узимају у вел. количинама ради побачаја, али при том може доћи до опасног тровања.

АЛОЈЗИЈЕ св. → Говзага.

АЛОКУЦИЈА (лат.), говор рим. пале у сабору кардинала ради објашњења палске политике.

АЛОНЖ (фрц.), наставак, продужетак. **Менички а.**, продужетак мен.; кад се полеђина мен. преносом толико испуни да се даље не може више на њој писати, преносити, мен. се продужује листом хартије истог облика и величине као и мен. Лице које даље преноси мен. и лепт а. мора то потврдити својим печатом и потписом на а.; на предњој страни а. записано обично уз коју мен. иде. А. је материјално и правно саст. део мен.; 1 мен. се може више пута продужавати (алонжирати).

АЛОПАТИЈА (грч.), по Хенеману, метод лечења, данас без значаја, изазива медикаментима супр. знаке обољења.

АЛОПЕЦИЈА (грч.) → хелавост, опадање косе. **АЛОТРОПИЈА** (грч.), појава да се неки елементи јављају у различитим облицима, са различитим физ. и хем. особинама; нпр. угљеник се налази у рип. као дијамант, графит, аморфан угљеник и чај, фосфор као бели и црвени.

АЛОХТОН (грч.), пореклом из неког др. места. **АЛПАКА** 1) легура никла, бакра и цинка (→ ново сребро). 2) животиња (*Lama pacos*), преживар из пор. камила, у Ј. Америк. даје вуну.

АЛ ПАРИ (ит.), израз који означава да је печа (куре) хартије од вредности једнака њеној номинали, да се исплата има вршити по ном. курсу, или да је безвалутски курс једнак номиналном.

АЛПИ, највећа плани. у Евро. Одавају Апенинско Пол. од Ср. Евро.; пружају се у облику лука од Лигурског М. и Ронине долине на З до Панонског и Бечког Басена на И (око 1100 км). Вел. део изнад 3000 м, више врхова изнад 4000 м, највиши Мон Блан 4810 м; знатан део изнад снежне границе (на С 2700, на Ј 3100), и стога под снежаницима и ледницима (око 2500 ледника, највећи Аалеч). По унутр. грађи припада млађим, набраним веначним плани.; поред набирања на грађу од значаја и навлаке (шаријажи). За време дилувијама јаче заглачени; стога многе долине имају облик валова, а у подножју моћне моренске наслага и многа јез. Издвајају се 3 уздужне зоне: 1) средишна, од старијих стена (гранита, гнајса и кристал. пикријаца), највише издигнута; 2) сев. кречњачки Препали, од пространих често скаршених, кречњачких пласа и доврши, и 3) ј. кречњачки Препали од кречњака и доломата, такође местимиче скаршени. Попречна линија: Ј. Кома-горња Рајна-Боденско Ј. дели А. на И. и Зап. Источни А. шири, нижи, готово правилниски, једноставније грађе, имају више услова за уздужне, мање за попречне комуникације (Врениер); изразитији конт. климу; насељени поглавито Немцима и Словенцима. Зап. А. ужи, виши, лучно извијени (заплетенија шаријажна грађа), већа површина под ледницима, више попречних превоја поволних за комуникације (Симплон, Св. Готхард и др.), више средоземно-атланска клима; настањени поглавито герм. и ром. народима. Због висине јавља се изразитије појасасте распоред вегетације (појаси: листопадне шуме, четинари, алпске траве и трајан снег и лед). У привр. погледу издваја се на подножју мања земљр., изнад ње шумарска и сточарска привр. површина; нарочито искоришћена последња. А. сиромашни рудним благом; нешто мало има соли, гвожђа и олова. Инд. се развила поглавито благодарећи богатству у воденој сваци. Вел. привр. значај има туризам. А. у Југосл. испуњају најсевернији крај државе и обухватају најмањи простор од свих плани. система; њихова граница иде долином р. Зиле до њеног ушћа у Драву, а затим сев. ободом Караванки и ј. висином Похорја; у њих спадају Похорје, Козјак и Слов. Горипе; у привр. погледу цела обл. лепо обделана; стан. се бави земљр., виногр. (длутомерска вина), воћарством (јабуре, крушке), сточарством и инд.; гл. центри Марибор, Чаковец, Мурска Собота и Љуботер. **Алијад**, плани. група у Југосл.; обухвата: → Алпе, → Карпате и → Балканске плани. **Алпинаизам**, планинарство, пењање на високе врхове без стаза, по каменитим плани. или висовима покривеним ледом, помоћу конопца, алског нијука и прибора за пењање. Модерни а. као спорт почиње од ит. песника Петрарке (пењање на Мон Ванту, 1920 м). Око 1500. цар Максимилијан попео се на 1 глечер А. Први се пењао из спорта др Пакар, 1786., на Монблан (4810). Од 1850. осн. се алпска удружења и штапају књ. о а. Тако постао и занат водича. Подингнуте куће, знаци и путописи за пењање много олакшавају успон. У свет. рату многе државе постигле у а. вел. успехе, јер се борбе водиле и на високим плани.; али уз огромне жртве (лавине затрпавале читаве чете). После рата пронађена н. и усавршена ст. средства за пењање: гојерице, штапови, ципеле и конопци; савладани и ваневр. плани.: Елбрус (5600 м), Хималаји (до 6800 м). Данас је а. спорт масе; има много присталица, нарочито у вел. градовима. Иначе опасан спорт, који захтева хладнокрвност и милиметарску срачунаност покрета. **Алпинист**, који се бави а. **Алпинци**, плани. трупце. **Алпска багрена** → багрени. **А. биљке**, **ореофите**, које се налазе на високим плани. у а. региону и на којим се јасно огледа утицај висинске климе: по правилу ниска раста и са положеним гранама; имају јаче развијене корене; лишће ситније, дебље, кожасто, длакаво, зимзелено; секундарно деблање незнатно услед кратке вегетационе периоде; цветање убрзано (цветају одмах по отапању снега, а често и у снегу), цветови живо обојени и сразмерно вел.; јесења боја лишћа по правилу црвена; веома отпорне према хладноћи. Уопште показују читав низ ксероморфних карактера у вези са ниском тмт. лета, јаком инсолацијом, сухим и разређеним ваздухом, јаким ветровима, кратком вегет. периодом, итд. Међу а. б. веома мали број једногодишњих, чии $\frac{1}{2}$ опада уопште с висином. А. кокош (*Lagopus mutus*), у

А., с Евро. и Аз., сродна тетребу; као и поларна к. добива зимни белу боју (→ сл.). А. привреда, тип привр. у А.: сточарство најважније занимање (најкориснија животиња говече); стока се преко лета изгони на сувате, приватне или општинске. После сточарства по значају долази шумарство. Земљр. слабије развијена. Знатан извор прихода кућевна радиност (дрворес и сл.). Рудно богатство мало; једино има гвожђа, соли и олова; инд. (ткст. и др.) базира на воденој сваци; вел. улогу игра и туризам због лепих предела и минер. извора. Прилике су привр. прилике и на др. високим плани., па се така привр. уопште зове а. п. А. **Ороген**, плани. које захватају з. део наше државе; рачвају се у 2 стабла: → Динариде и → Алпиде. А. **раса**: брахикефална дубања, онизак раст (просечно 163-164 см), лице широко и округласто, нос широк и спљоштен, горњи део тела сразмерно дуг, удови кратки, коса права и тврда, боја косе тамна, које жућкасто-мрка. Распрострањена поглавито у јз. и ср. Евро., ј. и ср. Нем. и зап. А., али и код Сл. А. регион, изнад шумске границе; код многих планина у тропима, недовољно високим да би могле имати шумску границу, овај назив означава р. приврху. А. **ружница** (*Rhololendron*, фам. *Ericaceae*), планинска биљка са 10 прашика сродна азалеи са 5 прашика; најчешћа у Аз. и С. Амер.; у Евро. расте само неколико дрвенастих ниских врста; има је и на балк. плани. *Rh. rotundum*, шумска биљка Кавказа и М. Аз., неколико м висока шибя зимзелена лишћа, крупних левкастих цветова; на Б. П. расте у буковим шумама Странеце; врста сродна понтијској расте на Шарењској Пол.; украсна биљка. А. **руменило**, вечерње р. после сунчева заласка на високим брдима. **АЛРАУНА** (гот.) → мандрогора.

АЛ РАУНД СПОРТИСТ (енгл.), који се бави разним спортовима. **АЛРУН**, код ст. Германа свешт. и пророк. **АЛС-ОБ** (нем. *als ob*, као да), флз. термин служи томе да се нешто дано са његовим последицама изједначи са нечим што је фактивно; израз се јавља и код Канта, али нарочито код Вајхингера (→ фикције). **АЛСТЕР** 1) притока Лабе, дуга 52 км; код Хамбурга широка као јез. 2) (*Ulster*), пров. у Ирској; издвојена 1921. на 2 дела, од којих један (13 565 км²) припао сев. Ирској, а други (8011 км²) слоб. ирској држави. **АЛТ**, у муз. нешто дубљи ж. и дечачки глас, обично од а до f. **АЛТАЈ Велики** и **Мали**, плани. ланац у јз. Сибиру, на рус.-монголској граници (највиши врх *Бјелуха* 4540 м); изворишна обл. Иртира и Оба. Вел. делом (до 2500 м) пошумљен; изнад шума пашњаци; богат златом, сребром и бакром. **Алтајски Језици**, а. народи, заједнички назив за нар. породице: корејанску, јап., монголску, тунгуску и тур.-татарску; с уралском нар. породицом чине уралско-а. грану вел. монголске групе народа; језици аглутинативни. **Алтајци**, тур. народ у А. (12 000); више мањих племена. **АЛТАМИРА**, пећина у покрајини Сантандеру у сев. Шп., где су нађене најважније слике на стенама из палеолитске епохе. **АЛТАН** (ит.), доклат. **АЛТДОРФЕР Албрехт** (1480.-1538.) нем. сликар и гравер, значајан због смелог и ориг. решавања проблема светлости и дубоког осећања колорита. **АЛТЕНБЕРГ** Петер (псеудоним Енглендера Рихарда, 1859.-1919.), нем. песник, живео у Бечу. Импресионист; песме веома осећајне и садржајне; књиге: **Како ја гледам**, Избор из мојих књига. **Набпречење**. **АЛТЕРАЦИЈА** (лат.), у муз. тон или акорд промењен (повишен или снижен) хроматским знаком или знацима. Тоновни се мењају навише и наниже, и то не сви него поједини. **Алтергеог** (лат.; други ја), ниже се за некролог пријатеља, тј. човека који се у свему слаже са мном. **Алтернатива**, избор између 2 могућности, у обичном говору мучно решавање између 2 одлуке. **Алтернативни судови**, дис-

јунктивни судови код којих је могућност дисјункције ограничена на 2 члана, нпр. човек је или смртан или бесмртан. **А. тражбина**, кад дужник дугује више одређених ствари, али где се дуг гаси предајом једне; по правилу избор исплате припада дужнику. **Алтернатор**, ел. генератор најзменичније струје; састоји се од 2 гл. дела: непомична статора и ротора, који се обрће у цилиндричној шупљини статора. Ротор садржи индукторски намагнет, магнете, који се наклапају једносмисленом струјом из спец. мале машине (ексцитаторке), постављене обично на крају осовине а.; статор садржи проводнике који образују намагнет индукта, из којег тече струја у спољно коло. Према прети произведене струје разликују се једнофазни, двофазни и трофазни а. Алтернација, замена; најзменично истепање двају глумаца у истој узлози; у пед. паралелно прелажење наставника с ученицима у виши разред. **Гласовна а.** → превој. **Алтеровати**, изменити, мењати; узбудити, узрујавати.

АЛТИМЕТАР (лат.-грч.) → висинмер. **Алтиметрија**, одређивање надм. висине (алтитуде) појединих тачака на терену или плану. **Алтипланиграф**, инструмент којим се брзо и графички на терену одређују: отстојања, висинске разлике и углови; не употребљава се за катастарска снимања. **Алтитуда** → висина. **Алто дел театро**, сценска конструкција у Шп. (17. в.) која се диже изнад позорнице и на којој играју алегориске фигуре и хорови анђела. **АЛТИНА**, р. у Баварској, л. притока Дунава; 165 км, пловна.

АЛТОКУМУЛУС, облак лоптастих делова, груписаних или поређаних у низове, боје беле или сивкасте. **АЛТОМАНОВИЋ Никола** († око 1395.), син Алтомана Војиновића, зет Младена Бранковића; господар простране обл. од Рудника до Конавља; не обично борбен и немиран, у сталном непријатељству са суседима, нарочито са Твртком и кн. Лазаром, који су га, помоћу маб. краља, потукли у Мачви, затим ухватили (1374.) у Ужицу и ослепили, а његове земље разделили.

АЛТОНА, највећи инд. град у пруској покр. Шлезвиг-Холштајну на д. обали Лабе; део Хамбурга (240 000 ст.); веома развијена инд. (гвожђе, дуван, хемикалије, машине, бродоград. и др.); веома живо речно пристаниште.

АЛТОСТРАТУС, облак разлученог облика, сив или беличаст; обично прекрива цело небо и претходи киши и снегу.

АЛТРУИЗАМ (лат.-ит.), делање и мишљење управљено на добро другог. Најрадикалнији а. изражен у ставу: љубите и своје непријатеље, благословите оне који вас куну, чините добро онима који вас мрзе, молите се за оне који вас гоне. Супр. → егоизам.

АЛУВИЈА (лат.), природно увећање имања речним наносом; постаје својина његовог власника; → авулија. **Алувијум** 1) речни нанос (шљунак, песак, муљ); талози се нарочито после високог водостања и поплава, и од њега се поглавито ствара зараван око речног корита, **алувијална равна**. 2) млађи одељак квартарне формације.

АЛУЗИЈА (лат.), цпаљане; стилска фигура; употреба познатог примера из ист. књиж., случаја из живота или само једне речи, којима се циља на неког.

АЛУМИНАТИ, једињења постала кад какав метал замени водоник у алуминијум-хидроксиду, нпр. натријум а.

АЛУМИНИЈУМ (нлат.), хем. елемент (Al), атом. тежина 26,97, лак метал, бео, чврст и постојан на ваздуху, кован, тегљив; добива се електролизом из боксита и криолита у вел. ел. пећима. Употребљава се за: посуђе, авионе, украсе и разне легуре и у листовима место станиола. Свет. производња а. 1928. износила 276 800, 1933. пала на 141 900, да се у 1934. дигне на 170 400 т. Од тога отпадало на Евр. 120 600, на САД и Канаду 49 000 т. А.-апетат, со сирћетне киселине; служи у мед. као антисептично средство; употребљава се и у фарбарству. А. легуре праве се додавањем других метала (бабра, цинка, калаја, мангана, магнезијума, гвожђа, никла) алуминијуму да би био отпорнији према хем. и мех. напрезању. Гл. особине а. л. да су лаке. Тхн. важне л. садрже до 15% цинка, или до 5% бабра, или до 8% магнезијума, или до 6% калаја, поред других

додатака. Ретки метали цер, молибден и циркон, у количинама од 0,5 до 1%, утичу добро на отпорност л. према корозији, нарочито према морској води. А. **бронзе** имају већном леду златну боју; са 5% а. су црвенкасте, а са 10% чисто златвожуге. Бронзе преко 10% крте су и неупотребљиве у тхн. Отпорност према кородирајућим утицајима добра и одговара приближно отпорности обичне бронзе. А.-оксид, налази се као минерал корунд или хидрдован као боксит; кад је бистар и лепо обојен, назива се **рубин**, **сафир** или **смарagd**; обичан о. служи за глачање. Гради се и вештачки. А.-силикати, најпростије андалузит или силиманит SiO₂Al(AlO) и листен SiO₂(AlO)₂, а у најважније се убраја каолин SiO₂Al₂H₄, који се у прир. налази у облику беле порцеланске земље, или измешан с оксидом гвожђа, калцијум-карбонатом и кварцим песком у облику глинe (грнчарска иловача). **Алуминотермија**, примена а. за стварање високих тмпт. и добивање метала; употребљава се за заваривања метала. **Алуминит**, минерал, а.-суфлат са кристалном водом; налази се у белим и металним груменима. **Алундум**, а.-оксид; гради се жарењем боксита у ел. пећима. Материјал за оштрење и глачање.

АЛУМНАТ (лат.), васпитни завод; интернат са наставом, станом и храном.

АЛУТА, р. → Олта.

АЛФА (α), 1. слово грч. алфавета; фигуративно: а. и **омега** (последње сл.), почетак и крај, све и сва. **Алфа-зраци** (α), зраци материјалне природе (слични каналним з. рентгенске цеви), тешкима набијена дострукцим позитивним електрицитетом; и поред вел. брзине пут им кратак; довољан ваздушни слој од 7 мм или алуминијев од неколико стотих делова мм па да буду потпуно задржани. Ови најмекши з. употребљавају се у циљу лечења само код неких дерматоза у облику еманације радијума или торијума (дорамал); код лечења радиоактивним водама (пијење, купање и инхалација) преносе се путем протока у цео организам.

АЛФАБАРИ Абу Наф Мухамед († 950.), ар. филозоф; у свом учењу сјединио Аристотела и неоплатонско учење о еманацији.

АЛФАБЕТ, сва грч., лат. и др. слова, осим хилрских и глагољских, у одређеном реду (→ писмо).

АЛФЕЈ, св. река у Пелопонезу, утиче у Јонско М.; на њој била Олимпија; у грч. митол. речни бог који се залубио у нимфу Аретузу.

АЛФЕЈД, пространа маб. низија на л. страни Дунава, с обе стране р. Тисе; степског изгледа (пуста); раније поглавито сточарска обл. (коњ, говеда), данас знатним делом земљр. (пшеница, кукуруз, шећ. репа).

АЛФЕНИД (по хемичару Алфену) → ново сребро. **АЛФИЈЕРИ Виторно** (1749.-1803.), славни ит. песник, најбољи претставник новије ит. трагедије. Као најуспелије сматрају се **Филип**, **Орест** и, нарочито, **Саул**. Све се иначе одликују узвишеношћу, античком мирноћом и изванредно кондицијом стилем. Написао и 6 комедија, аутобиографију, краће пеме и др.

АЛФИРЕВИЋ Фрањо (* 1903.), лирски песник и писач књиж. чланака и реферата; топао у изразу и опису; мутан у символици; гл. дело: **Песме**.

АЛФОНСО 1) **А. I**, порт. краљ (1139.-1185.), оснивач порт. краљевине. 2) **А. X** **Мудри**, краљ Леона и Кастиље (1252.-1284.), поправно Пролемејево астр. таблице; за његове владе састављена прва ист. Шп. и преведено Св. писмо на шп. језик. 3) **А. XII**, шп. краљ (1874.-1885.), син Изабеле II, угушио покрет карлиста. 4) **А. XIII**, последњи шп. краљ (1902.-1931.); збацила га са престола републиканци.

АЛФРЕД Велики, англосаски краљ (849.-901.), ратовао са Норманима и уредио земљу; отео Енгл. од данских завојевача, освојао унив. у Оксфорду, помагао књиж., преводио са лат. и писао стихове и мемоаре.

АЛ ФРЕСКО (ит.: на свежем), сликање нарочито земљаним бојама на свежим зидовима или таваници.

АЛФУРИ («шумски људи»), примит. племена на о. Молудима.

АЛХАМБРА, дворан маварских владара, код Гранаде у Шп., сазидан највећим делом у 14. в., 1 од најраскошнијих и најлепших грађевина мусл. ум.

АЛХАМИЈАДО (шп.: aljamiado), назив за текстове на шп. (или порт.) језику који су писани ар. словима. Слично наши мусл. пишу сх. језиком, али ар. писменима.

АЛХЕМИЈА (ар.-грч.), назив за ст., примит. хем. знања и вештине; потице још од ст. Египћана; од њих Арабљани наследили вештину добињања метала из руда, бојења тканина, познавање отрова и лековитих средстава и др.: до 9. в. њом се бавили нарочито Арабљани. Преласком алхем. знања у Евр., у доба мистицизма и мађије, добила а. сасвим др. зна-

чај и правда. У то доба се сва тежња алхемичара сводила само на то да пронађу начине за прављење злата и животног еликсира који би омогућио вечну младост; до 15. в. њени претставници се нису служили преваром, већ се трудили да дођу до жељеног циља помоћу каролија тајних знакова. У 16. в. почиње и. правац а., познат под именом: јатрохемија (грч. јатрос: лекар); осн. и гл. претставник галујеџер и лекар Парацелзус; за њега а. била само терапија, мед. хем. Парацелзус и његови следбеници схватили животне процесе као хем. процесе и покушавали да на њих утичу у добром смислу хем. материјама; стога јатрохем., уз остатак симболике и мистицизма, претставља почетак данашњих наука: фармакологије и мед.; у току својих радова, управљених поглавито добијању злата и еликсира вечне младости, алхемичари се упознали с особинама многих хем. материја и учинили многа случајна открића, која доданије послужила као почетак хем. у данашњем смислу. Најважнији познати ст. претставници а. су: Албертус Магнус, Роџер Бекоп, Рајмундус Јулус, Теофрастус Парацелзус и др.

АЛХИДАДА (ар.), покретна ручица чји се слободни крај помера дуж издлазаног лука инструмента за мерење угла (теодолита).

АЛШАР → Рођен, Маријово. **Алшарит**, минерал, веров. нов; нађен поред врбанта, хем. неидентан. **АЉАЖ Јакоб** (1845-1927.), слов. свепт., композитор и планинар. Композовао у првом реду световне песме: *Словенска песмарица* и 10 св. песама. **Аљажев дом**, план. кућа на Тргаваљу, 1010 м.

АЉАК → хаљак. **Аљетак** → хаљетак. **Аљина** → хаљина.

АЉАСКА, полуострво (1 518 700 км²) на СЗ С. Амер. Став. (60 000) Еским и Индијанци; лов на голдокрне животиње и риболов; рудници злата и бахра; гл. град Јукок на истоименој р. Од 1876. А. припада САД. Аљаске планине на А., највиши врх Мак Кинли (6240 м), истовремено највиши врх целе С. Амер.

АЉЕХИН Александар (* 1892.), рус. вештак у шаху; свет. првак (1927-1935.).

АМ (маџ.), кожни прибор, служи за упрезање животиња; са напршњаком, када за упориште служе прса, или са камутом, који преноси терет на кореп врата; може бити једнопрежан, двопрежан и четворопрежан.

А. М., скр. за ante meridiem (лат.): пре подне.

АМАДЕЈЕВО ЈЕЗЕРО, у ср. Аустрал., у подножју Магдонелове Пл.; површина 5000 км², надм. в. 200 м.

АМАДИС од Гауле, чувени роман из 15. в. од неколико писаца, на шп. и фрц.; гл. јунак А. остао као тип витеза луталице и верног, чедног љубавника.

АМАЗИЈА, јудејски краљ (838-809. пре Хр.); потукао га и погубио израиљски краљ Јоас.

АМАЗИС 1) А. I, или Амас, краљ Ег. из 18. династ. 2) А. II, краљ Ег. (570-526. пре Хр.), збацио Апија; пристајица грч. образованости; знатно повећао нар. благостање.

АМАЗОН 1) највећа р. у Ј. Амер. (5500 км дуга, слив 7 мил. км²), има највећу количину протачајне воде од свих р. на Земљи; извире као **Марањон** у Перуанским Кордиљерима, тече кроз Перу и Браз., улива се у Атлански Ок. Пловна на вел. дужини; до Манаоса и за океанске лађе. Око ње непрекидна прилупа. 2) највећа држава Браз. Савеза на крајњем СЗ.

АМАЗОНКЕ, у грч. митол. ратнички народ жена

на обалама Термадона у Кипадокји. Имале неколико чешће помињаних краљица: Хиполита напала на Херакла и побеђена; Пентезилеја помагала Троянцима и убио је Ахил; Тамириса, која погубила Кира; Талезита, која посетила Александра Вел. **АМАЈЛИЈА** → хамајлија.

АМАЛАСУНТА, готска краљица из 6. в., кћи Теодорика Вел.; удављена по наредби свога мужа Теодата.

АМАЛГАМ (грч.-ар.) → легура.

АМАЈЕКИЋАНИ, потомци Амалика, Исавовог сина; ст. ар. племе око Мртвог М., у сталној борби с Израиљцима; истребили их цареви Саул и Давид.

АМАЛИН → хамалин.

АМАЛТЕЈА, коза која дојила Зевса на Криту, где га мајка Реја сакрила од оца Хроноса, који хтео да га пождере.

АМАЛФИ, ст. ит. град у Салернском Зал.; имао вел. трг. значај у ср. в. све док није побеђен од Пизе (1135.); његови стан. издали поморски зак. (*Tabula amalphitana*).

АМАМ → хамам.

АМАН 1) (тур.), милост, опроштај; вера; узвик туге. 2) љубимац перс. цара Артаксеркса; намеравао да истреби све Јевреје, али, захваљујући царевј жени, Јевреји Естири, спречен и сам кажњен, 420. пре Хр. 3) град у Трансјорданији (12 000 ст.).

АМАН УЛАХ (* 1892.), афганистански емир; збачен 1929. због покушаја завођења рефорама у евр. смислу.

АМАИДМАН (фрц.), предлог исправака, измена и допуна зак. текста за време његова посебног претреса у парламенту; могу га предложити влада, одбор и посланици, како на туђе тако и на своје предлоге; нпр. а. владе на предлог Фин. закона и буџета.

АМАНЕТ (тур.), препорука која се ставља на образ и поштење, нпр. да се неком трећем лицу преда нека ствар или да се изврши нека мисија, нарочито у погледу тестаментa; као а. раније, пре уређења пошт. саобраћаја, по поједицима упуњиване новчане и др. вредносне пошиљке; у срп. грађ. зак. остава. **Аманетна пошиљка**, у срп. законодавству новчано писмо које пошта прима да преда у другом месту и за чију уредну предају јамчи.

АМАРАНТУС, амарантос, Јесења биљка, тамноцрвеног цвета; код ст. Грка символ бесмртности.

АМАРЕЈА (ит.), марела, врста вишње.

АМАРИЛИС (*Amaryllis*, фам. *Amaryllidaceae*), врста нарциса вел. цвета, веома пријатна мириса; пореклом из Мексика.

АМАРИЋА → амхарски језик.

АМАРУ, индиски песник љубавних изрека, живео пероватно после 7. в.; певао на санскритском.

АМАТЕР (фрц.), љубитељ, дилетант; човек који се бави ум., спортом итд. узгред, не као сталним занимањем.

АМАТЕРАЗУ, **Аматерас**, јап. богиња сунца, бди над људима и обасипа их добротинствима.

АМАТИ, ит. породица из 16. и 17. в.; прочула се израђивањем добрих виолина; познати су: Андреја (1530-1611.), Јероним и Антонио, а најбољенији Никола (1596-1684.).

АМАТУС Лузитанус (+ 1511.), градењик лекар у Дубровнику и мед. писац; главно дело: *Седам центурија* (о фауни и флори и о санитетским приликама у Дубровнику).

АМАУРОЗА (грч.), слепило услед поремећаја централног живцаоног система; раније назив за слепило којем се не зна узрок.

АМБАЛАЖА (фрц.), завој, паковање, врста омота; сандук, врећа, платно, буре, роџос итд.

АМБАРГО → ембарго.

АМБАРОВА КОНСТАНТА, сталан однос између уреје у крви и мокраћи; при поремећајима лучења азота мокраћом, мења се овај однос (к. се повећава); стога важан знак при лечењу и одлуци о операцији.

АМБАСАДА (фрц.) 1) држ. дипломатско заступништво у иностранству. 2) зграда у којој смештена а. Амбасадор, претставник шефа државе и владе, пуномоћни тумач спољне политике и заступник интереса своје земље у држави код чијег шефа акредитован; има неке привилегије веће од посланика. Некад само вел. силе измењивале између себе, данас и мање државе. Југосл. их нема.

АМБИБАЛЕНЦИЈА (лат.), афективни однос према некој особи истовремено из љубави и мржње; обично однос мале деце према оцу.

АМБИГВИТЕТ (лат.), двосмисленост, двојачност.

АМБИОРИКС, краљ племена Ебуруна; ратовао против Цезара 54. пре Хр.

АМБИС (грч.), провалија, пропаст, бездан.

АМБИЦИЈА (лат.), честољубље, славољубље, тежња за почин.

АМБЛЕМ → емблем.

АМБЛИОПИЈА (грч.), слабовидност, нарочито којој се не може доказати узрок; а. ех апорсиа, слабовид-

ност услед неупотребе ока код разроких, или код урорених катаракта.

АМБЛИСТОМА (*Amblystoma*), род даждевњака (водоземаца) из Мексика и С. Амер., чији претставници могу да достигну пораст од преко 20 см; често се употребљавају за научне експерименте.

АМБО (лат.), 2 броја заједно; одједном 2 у тоболи, картама, дутрији и сл.

АМБО ЗЕМЉА, на СЗ Ј.-афр. Уније; стан. Ванту-Принци (100 000).

АМБОЦЕПТОР (лат.), опште име за → антители: хемолитине (отапају црвена крвна зрнаца) и бактериолизине (убијају клице), делују само у присуству комплекса.

АМБРА (ар.) 1) материја пријатна мириса која се ствара у цреву и мочкрајној бешици неких врста китова; употребљава се за израду мириса, од китова из Индиског Ок. 2) (*Liquidambar styraciflua*, фам. *Hamamelidaceae*), листонално дрво, налази на клен, високо до 12 м; пореклом из С. Амер.; употребљава се за намештај и др.; смола и кора имају примене у мед.

АМБРОЗИЈА → амвросија.

АМБРОЗИЈЕ, Амвросије св. (340.-397.), епископ у Милану, познати црк. учитељ на 3, енергичан бојад против јереси, писац и проповедник; приписује му се песма: Тебе бога хвалимо (Te Deum), која се пева и данас. У својој епархији заведе амброзијанско певање према наредбама источне црк.; у 6. в. замењено → грегоријанским. А. литургија, нарочити обред при служби божјој и црк. певању, потиче од А. Амброзијана, библ. у Милану; осл. је кардинал Ф. Бороме (1602.); садржи рукописе Ј. да Винчија и много драгоцених ум. дела.

АМБРОИД → амбрибар.

АМБУЛАКРАЛНИ СУДОВИ, систем цевастих органа код → бодљокожаца, испуњених морском водом.

А. пожите, цевасте ножице бодљокожаца, везане за а. судове; на крајевима носе пиљавке.

АМБУЛАНТА (лат.), установа за преглед и лечење, где не леже болесници. Има их: јавних, општинских или приватних; за опште или посебне болести: унутрашње, венеричне, дечје, женске и др.

Амбулантна пошта → пошта.

АМВОН (грч.), уздигнуто место усред прав. црк., испред иконостаса, са којег се чита еванђеље и апостол и ђакон говори јектеније; у нашим старим црк. често само розета, обележена у поду храма.

АМВРОСИЈА, амброзија (грч.), јело грч. богова на Олимпу, 9 пута слађе од меда; који би је јели, постали би бесмртни.

АМВРОСИЈЕ 1) (1771.-1863.), сарајевски митрополит, један од најбољих Грка еп. у српству; чувао народ од насиља; доцније био митрополит рус. расколника старообрјадаца, умро у заточењу у Цељу.

2) А. св. → Амброзије.

АМБЕБЕ (*Amoebae*), веома просто саграђене једноћелијске животиње (протозоје) микроскопски мале, голе

грозумице живе супстанце са једним или више великих једара; облик тела променљив, крећу се помоћу несталних изданака; узимају храну (махом алге, бактерије и орг. детритус) ма којим делом тела; око краљевих делова увек у гелу образују се мале шупљинице, у којим се луче сокони за варење; размножавају се простом деобом. Претежно стани. слатких вода; мањи број врста живи у морима или влажној земљи; неке а. паразити домаћих животиња и човека (најпознатије паразитске а. човека *entamoeba coli* и *e. histolytica*, које живе у цреву; последња изазива у толикома па и у неким крајевима Југосл. опасну срдоболу, амебидна → дизентерија). Амбидноно кретање одликује а. и слично једноћелијске организме, затим неке ћелије без чврсте спољашње ошце (нпр. бела крвна зрнаца); течна колоидна телесна маса пострија у једном правцу и извуче се у један или више несталних изданака (псеудоподија); кретање се врши на тај начин што остатак телесне масе стру и у правцу тих изданака који га најзад утоне у себе. Изданци се јављају на различитим тачкама тела. А. к. каткад веома живо.

АМЕДЕЈ, син Викториа Емануела II, ит. принц а шп. краљ (1870.-1873.); увидео да је непопуларан па абдицирао.

АМЕЛО ДЕ ЛА УСЕЈ Никола (*Amelot de la Housaye*, 1634.-1706.), фрц. историчар; гл. дела: *Ист. ускочких ратова*, *Мемоари* и *студија о млетачкој владавини*.

АМЕНЕМНАТ, име 4 ег. краља из 12. династије: 1) А. I, фараон (2000.-1981. пре Хр.), потукао у неколико махова дрначка племена из околине Филеа и заузео део Нубије; написао поучно дело О краљу, позиву и назмнио сину. 2) А. II (1938.-1904. пре Хр.). 3) А. III (1904.-1849. пре Хр.), ископао језеро (Мерисово Ј.) код данашњег Ег-Фајума ради регулације Нилових поплава и подигао чувени Мемнонов колос и лавиринт. 4) А. IV (1800.-1792. пре Хр.).

АМЕНОРЕЈА (грч.), изостанак менструације (периоде, месечног прања); физиолошка а. за време трудноће и дојења; патолошка а. услед неправилног развоја гениталних органа, њихових обољења или општих обољења (анемије, тбк., сифилиса итд.). Може наступити и после хир. операција на материци и јајницима, врачена (радио и радиум терапија), јаким потреса, вел. узбуђења и промена климе.

АМЕНОФИС, Аменхотеп, име 4 ег. краља 18. династије: 1) А. I, фараон (1535.-1540. пре Хр.), син Амеца I. 2) А. II (1447.-1420. пре Хр.), угушио побуну у Нахарино. 3) А. III (1410.-1376. пре Хр.), склопио савез са митанским краљем Душратом. 4) А. IV (1376.-1360. пре Хр.), занемарио спољну политику и напустио ег. освајања по Сирији; хтео да уништи свешт. власт и поврати култ бога Атона, али убијен. Написао песму сличну 103. псалму. Пренео престоницу у Атену (данас Тел-Ел-Амарна).

АМЕРАЗИСКЕ → монголоидне или жуте расе.

АМЕРИГО Веспучи → Веспучи Америго.

АМЕРИКА, континент, на з. полукугли између Атланског и Тихог Ок.; дели се на → С., Ср. и Ј. А. Има разноврсно земљиште и разнолику климу, разноврсан биљни и животињски свет, доста сировина и руда, предузетљиво становништво, развијен саобраћај и инд.; обилен трг. и инд. преназилази остале континенте. Носи назив и Нови свет, јер је откривена тек на прелазу из ср. в. у нове в. Истина, Нормани доспели на и. обалу С. А. још 1000. год., али то откриће пало у заборав. Ново откриће извршио тек Колумбо (1492.), при покушају да пронађе нов пут за Индију; том приликом дошао до Антила (о. Сан Салвадор) и, уверен да је стигао у Индију, назвао ова о. Зап.-Индиским. Име добила по Фирентицу Америго Веспучију, који је први обилао. После Колумба и Веспучија много испитивача вршило проналаске и испитивања; Кабото пронашао Њуфаундленд и испитао и. обалу до Флориде (1497.-1498.); Колумбо пронашао Тринидад и колно Ј. А. (1498.); А. Веспучи пронашао делту Оринока (1499.-1500.); Кабрал открио и. обалу Браз. (1500.); Колумбо открио обалу Ср. А. (1502.-1504.); Валбоа доспео до Тихог Ок. (1513.) преко Панамске Превлаке; Магелан прошао кроз мореуз који данас носи његово име (1520.); Пизаро открио Перу (1524.); Диого дел Алмаго доспео у Чиле (1536.); Хадзон доспео у залив који по њему носи име и пронашао истоимену реку (1609.); Беринг испитао (1794.) сз. обалу; Мекензи вршио испитивање и открића на северу С. А. (1789.-1793.). За испитивање унутрашњости С. и Ср. А. највећа заслуга припада Александру Хумболту. Најстарији слој стан. су тав. → Индијанци, од којих су неки (Ацтеки и Маја) у доба открића А. имали високу културу; мада између појединих делова постоје вел. разлике у култ. и језику (око 150 јез. група), ипак имају многе заједничке црте; после открића у њој се населили многи Европљани и потиснули староседеоце; у Ј. и Ср. А. и у Мексику насељавали се углавном Шпанолци и Португалци. У осталом делу С. А. до 18. в. претежно Французи, а отада Енглези и др. герм. народи. У тзв. лат. А. много мелеза између Европљана и Индијанаца, као и између једних и других са Принцима, који довођени из Афр. као робови и којих има сада чистих око 16,5 мил. У арктичким пределима С. А. → Ескимии. И у С. и Ј. А. знатан број исељених Јсл. Американизам. ознака за културу и дух који се стварају у А. Американоидне расе → америдне расе. Америчка бела ђурка, вирџинска ђ., крупна раса, беле боје. А. бронзана ђурка → бронзана ђурка. А. касач, најбржи полукрвни коњ, добивен парењем рус. к. и енгл. пунокрвних коња; мебу а. к. најзначајнији из Артеле Морган. А. књижевност на енгл. језику има 4 доба: 1) Време колонијације (1588.-1765.); у с. областима већа књиж. активност, а у ј. слабија; већу вред-

ност имају ист. дела Бранфорда и Винтропа; највећи мислилац Донатан Едвард; целој к. дају обележје пуританци и квекејри. Највећи писац Бенџамин Франклин, у чијој Аутобиографији налази израза демократски и грађ. дух. 2) **Революционарни период** (1765.-1815.): превлађује полит. и нац. дела као **Декларација независности**, Вашингтонова **Прогласа**. Песништво такође служи идеји а. независности; у роману се осећа утицај Ричардсона и Русоа, а драма обрађује херојске и нац. мотиве. 3) **Класично доба** (1815.-1865.): романтизам се спаја са пуританском етиком и оптимистичким пантеизмом; мислилац Емерсон, новелист Хоторн, лиричар Лонгфело, јесник Хвајтер и романсијерка Бичер Сто боре се противу ропства; у Њујорку је активна група **Књижевници**; Купер, а. Валтер Скот, идеализовао је историју и у низу романа дао патетичну слику

хевноризма Дона Уотсона и ориг. мислиоца и ориг. прагматистичког писца ист. флз. Дуранта. **А.-а. хибриди** → хибриди. **А. чисте подлоге**, врсте а. лозе као п. за калемљење домаће; важије: ринарија порталис, рупестрис ди лот, рупестрис бр. 9 Гете.

АМЕРИКАН, памучно платно израђено од небелењег памука.

АМЕРИКАНЕР, под од узаних а кратких дашчица, које се приквивају за подлатос или се утискују у врео асфалт на бетонској подлози.

АМЕРИКАНСКИ СРБОБРАН, полит. лист, орган срп. савеза Србобрана у Амер.; излази у Питсбургу, једанпут недељно, од 1906.

АМЕРИСАЖ (фрц.), слетање хидроплана на воду (→ слет).

АМЕРИЧКО КЊИГОВОДСТВО: свако уредно књв. бележи све рачунске случајеве прво у Књ. днев-

Дневник са Главном књигом

Дан	Гл.књ.	Тек.бр.	Дневник	Сума дневна	Благајница		Роба		Губитак и добитак		Разно	
					дугује	потраж.	дугује	потраж.	дугује	потраж.	дугује	потраж.

национализма (од 1865.): од краја грађанских ратова до свет. рата у к. се огледају импер. тежње и соп. немири; пуританска етика и флз. идеализам боре се противу материјалистичких и природнонаучних идеја; књиж. остварују реализам и натурализам; све више се истичу писци страног порекла. У лирици се јављају декаденти, као Езра Паунд, Еми Ловел, Робинсон, Фрост, Мастер и Витманов ученик Сандбург; јавља се и прначна поезија; књиж. се нарочито шири часописима; хумор. новеле Марк-Твена и сентименталне новеле Брет-Харта; Фарланд описује ср. Зап., а Дек Лондон Аљаску. Из тога доба су и најзначајнији савр. романописци: Теодор Драйзер, сатиричар Синклер Луис, социјалист А. Синклер; страсни еротичар Хергесхајмер, стиллист Вилдер. Андерсон, Кабел. Модерни дух најспорје продирао у драму. После рата млађи таленти покушавају да подигну укусу; у критички влада неоконизам под вођством Ферстера; научни и ист. рад има широк обим и веома значајне писце, нарочито у обл. књиж. ист. и биографије. **А. музика** почиње са колонизацијом амер. континента; скромних почетака, скоро искључиво увезена из Енгл., Нем. и Фрц.; средином 19. в. јављају се први знајнији домаћи музичари: Џорџ Чедвик, Артур Берг, Алекс. Довел, Хорацио Паркер и др.; почетком 20. в. а. м. добива све јаче контуре оригиналности, акцентоване нарочито типичним амер. цазом (jazz) и увођењем у свет. муз. егзотичних мотива из амер. староседелачке средине преко тзв. модерних игара као: танго, шими, фокстрот, чарлстон, блекботом, цава и др.; међу истакнутије претставнике тога спец. амер. модернистичког муз. стила убрајају се композитори: П. Гренер, Ј. Гринберг, Е. Виторн, Л. Самински, Г. Гершиви и др. **А. раса**, којој припадају сви а. Индијанци по овим заједничким особинама: бледокута кожа, крута и црна коса, угасите очи, дугуљасто лице с правим, често орловским, носом. Дели се на подрасе: С.-а. подраса висока раста и брахицефална, ср.-а. ниска раста и брахицефална, ј.-а. ниска раста али долихоцефална, а патагонска висока раста и долихоцефална. Раније припадници а. р. називани погрешно дрвенокошцима: дрвена боја долази од бојадисања тела црв. бојом, што код њих и обичају. **А. соколство**, осп. сл. народи у А. још 1894.; свима жупама и савезима седиште у Чикагу; данас Јел. сок. савез (осн. 1930.) има 2 жупе, а Чсл. савез 7 жупа (130 друштва); најјачи је пол. савез (преко 300 друштва); рус. соколи раздељени у 2 савеза, прилично јака. Покушај уједињења није успео. **А. српска епархија**, саставни део српске патријаршије, осн. 1922. са седиштем у Чикагу; има преко 30 црк., 28 парохија и парох. свешт., вел. број братстава и црк. шк. општина. **А. федерација рада** (American Federation of Labor), вел. и моћна синдикална организација а. пролетаријата (преко 3 мил. чланова), осн. 1881. Гл. претставник и вођ био Самуел Гомперс. **А. филозофија**, почиње првом половином 19. в.; први важнији мислилац Ралф Балдо Емерсон (1803.-1882.); значајнији су: Роес (1855.-1916.) и Пиерс (1839.-1914.); а. ф. прелепо у Евр. и донекле утицао на евр. флз. Вилијам Демс (1842.-1916.) својим плуралистичким прагматизмом и Дон Дјуи (Dewey, *1859.) својим инструментализмом; треба споменути још: психолога Стенли Хола, осн. би-

ника редом којим се дешавали; после се у Гл. књ. разводе према својој природи, на партије, рачуне. Прво бележење хронолошко, друго систематско. Ако се хронол. бележење споји са систематским у Дневник у облику табеле-прегледа, вођење таког табеларног дневника је а. к. (постало, мисли се, у Амер.). Први део — прави Дневник — води се хронол. редом, а у другом — Гл. књизи — за сваки рачун одређене су по 2 колоне (дугује и потражује), и суме из Дневника преносе се одмах у колоне одговарајућих рачуна. Став у Дневнику показује који рачун треба задужити или му одобрити извесну суму. Ово практично спајање Дневника са Гл. књигом може лако да се изведе у радњама где је број рачуна ограничен. У а. к. воде се Табеларни дневник, Књ. благајнице, Књ. текућих рачуна и Пописник.

АМЕРОИДНЕ (американоидне) **РАСЕ**, назване и пацифичке или амероканиске, чине прелаз између жутих и белих. У тој групи → полинежанске и → амер. р.

АМЕС I или **Амосис**, ег. фараон (око 1580.-1555. пре Хр.), протерао Хиксе из Ег. и обновио моћ тебанских владара.

А. МЕТА (ит.), попола, напола рачуна, на заједнички рачун. А. м. послови налазе примене у трг. и банкарству: 2 или више лица, метисти, удружују се да за заједнички рачун закључе један или више послова; нпр. да заједнички купе и поделе међу собом на раније уговорени начин или да продају или испоруче неку робу.

АМЕТАБОЛНИ (грч.), непроменљив. **А. писекти**, који не подлеже метаморфози.

АМЕТИСТ (грч.): који чува од пијанства), љубичаста варијетет кварца; лени, бистри и крупни кристали употребљују се као украсни камен; најлепши у Браз. и Уругвају; налазишта код нас: Сличане код Лебана, Врапач код Загреба.

АМЕТРОПИЈА (грч.), ненормална градња ока, сметња у ломљењу зракова; → кратковидост, далековидост, астигматизам.

АМЕША СПЕНТАС → амшаспанди.

АМИГДАЛИН (грч.), отровна материја у језгру горког бадема и др. семен. брескве, трешње и шљиве.

АМИДИ, хем. једињења; постају кад се 1-3 атома водоника у амониаку замене остатком киселина.

АМИДОЛ, диамидофенол, активна супстанца фотогр. развијања. Чини изузетак међу осталим, пошто развија без убрзавајуће супстанце; одличан развијач за хартију која даје приоплави пријатни тон; у тропским крајевима служи за развијање плоча и филмова.

АМИДОПИРИН, пирамидон, бео кристалан прах, често се даје и у таблетама; средство за снижавање тмп. код разних оболења и против болова за време менструације; много јевтинији ако се тражи под именом а.

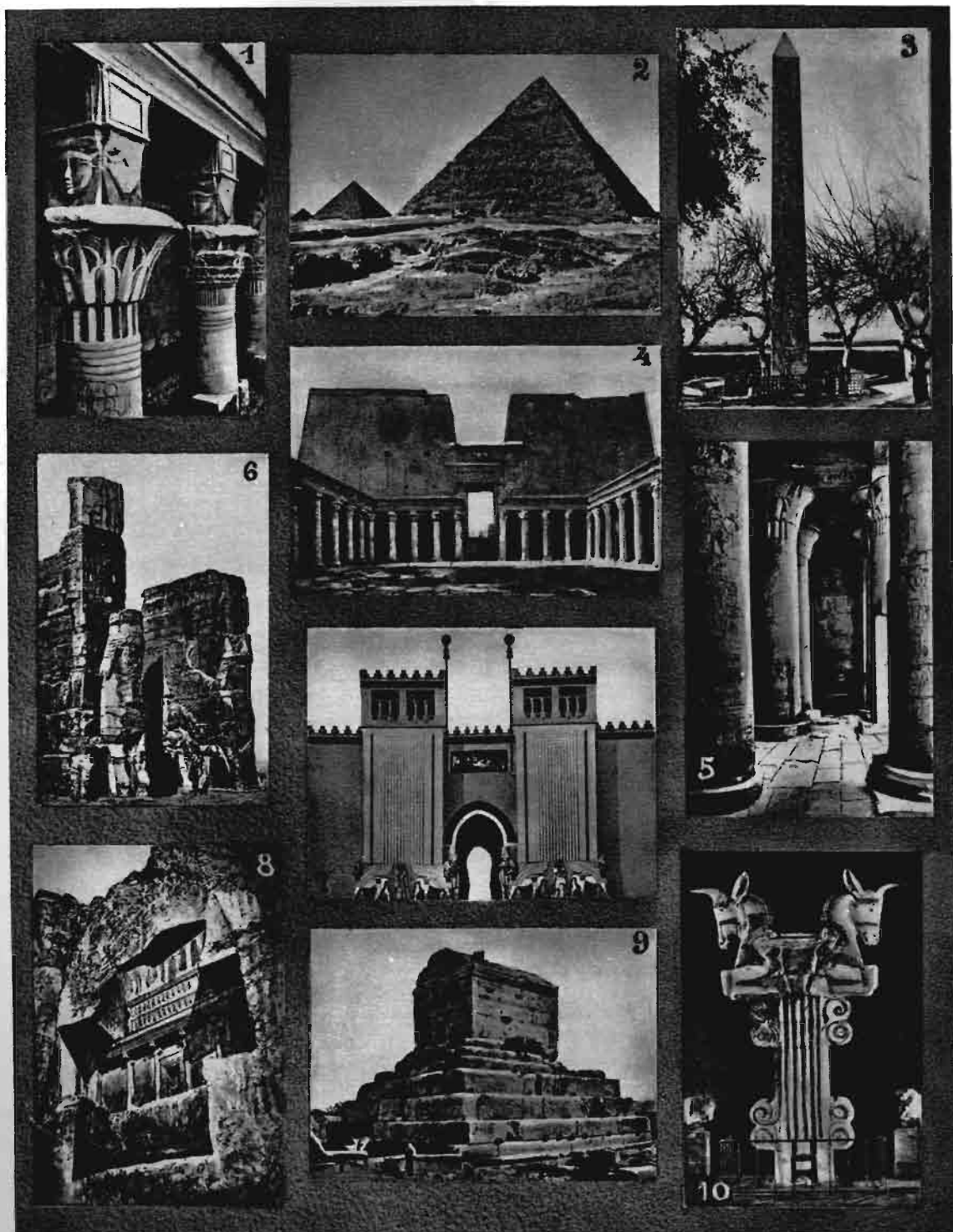
АМИЕ Куно (*1868.), најзначајнији савр. швајц. сликар предела, портрета и вел. декоративних композиција, са много темперамента и осећања светлих и ретких боја.

АМИЕЛ Апри Ф. (1821.-1881.), женевски проф., познат по својим Одломцима интимног дневника.

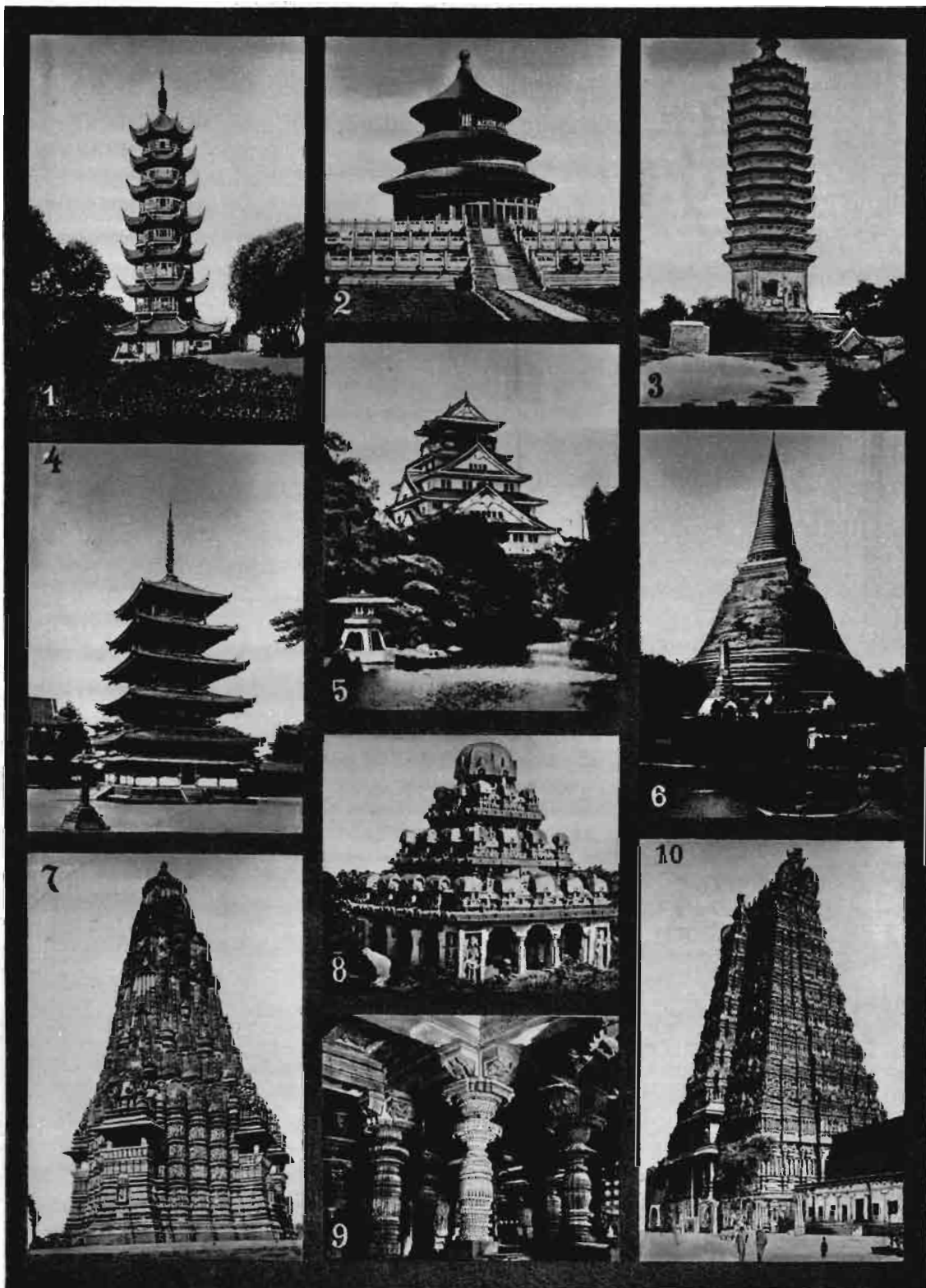
АМИЈАН Марцелин, рим. историчар из 4. в.; написао ист. рим. царства од Нерве до Валенса.

АМИЈЕН (Amiens), град у си. Фрц., на р. Соми (90 000 ст.); седиште деп. Соме и биск.; катедрала (13 в.), инд. вуњених ткањина. **Амијенски уговор** о миру, закључен 1802. између Фрц., Енгл., Шп. и Хол.

ЕГИПАТСКА, АСИРСКА И ПЕРСИСКА АРХИТЕКТУРА

1. Капители са ликовима (Египат). — 2. Пирамиде код Гизеа. — 3. Обелиск. — 4. Улаз храма у Едфу. — 5. Унутршњост египатскога храма. — 6. Улаз у Ксерксову саргату у Персепољу. — 7. Саргонова палата у Корсабаду (реконструкција). — 8. Даријев гроб у Накли и Рустему. — 9. Киров гроб у Пасаргаду. — 10. Капители из Персепоља.

1. Храм у Шангају. — 2. Храм у Пекингу. — 3. Храм у Тунг Шу (Кина). — 4. Храм код Наре (Јапан). — 5. Феудал. замак Нагоја (Јапан). — 6. Храм у Сијаму. — 7. Храм Кандарија Махадес (Индија). — 8. Храм Маналапурам у Индији (део исклесан у једном блоку стене). — 9. Храм Ђсеа-хава Инд.). — 10. Храм у Мадурџ (Инд.).

AMICUS PLATO, SED MAGIS AMICA VERITAS (лат.: Платон ми је мио, али ми истина милија), речи из Аристотелове **Никомахове етике**. Смисао: није довољно да неко мишљење буде примљено стога што је од умне и поштоване личности, него треба и истина да одговара.

АМИАЛКОХОЛ (C₂H₅OH), винни алкохол; познато је 5 структурно различитих врста (изомера); најважнија: изоамилалкохол, г.л. састојак патоке; добија се врењем; важан као растворно средство у хем. инд. (лакови, масти). **Амилитрит**, жућкаста течност, мириса презрелих крушка; веома брзо се испарава и запаљива, на светлости се лако квари, стога се чува на мрачном месту и излази у тамним ампулама које садрже свега 3 капи. Употребљава се код неких обољења која иду са грчем крвних судова. Болесник разбије ампулу у марамица са које удише пару а.

АМИМАРДУК → Евимередах.

АМИЛОЗА (грч.), врста дегенерације ткива, последица дуготрајног гнојења (тбк. са кавернама, тбк. са гнојењем костију, код сидрисица, ретко без видног узрока); настаје таложењем једног протеинског тела слачног серум-глобулина, које даје сличне хем. реакције као и скроб; таложење амилода врши се у целом организму или само у неким органима (јетра, бубрег, слезина), који постају чвршћи, увећани, на пресеку стакласти; ретко се а. депонује само на једном месту (грљан, очни капци, језик), образујући амилоидне израштаје.

АМИН, амен (јевр.: нека буде тако), завршетак хришћ. молитави; у обичном говору крај нечега, последњи (нпр. као а. у Оче нашу). А. и гомила, обичај закљичања и проклињања уговорника или криваца: клетву против преступника изговара један од присутних, а сви остали «а» и додају камен на г. Обичај се вршио у динарским племенима; → гомила и каменовање.

АМИНИ, заједничко име хем. једињења, по структури и особинама сличних амониаку. **Амино-киселине**, азотова орг. једињења, постају при стварању беланчевина у цревима под дејством фермената. Пошто организам не може сам да играјује а. (осим гликокола), потребно, да их солствене беланчевине мотао да изгради, да их добије путем хране. Нпр. беланчевине немају у својим молекулима све познате а. к. у истим %; неке беланчевине биљног порекла (кукуруза) не садрже све а. к. потребне организму за растење, обнову и одржање (нпр. триптофан); зато су као беланчевинаста храна недовољне (→ исхрана).

АМИР АЛИ (Сејид), индиски мусл.; писао о исламу (Дух ислама, 1896.) и нсл. кавањском праву.

АМИРАНТСКА ОСТРВА у Индиском Ок. на И од Афр. и О Мадагаскара; 12 о. коралског порекла с укупном површином од око 83 км². Ретко насељена; 300 ст., који се баве риболовом. Открио их Васко да Гама; данас припадају В. Брит.

АМИРУЛ-УМАРА (ар.: кнез кнезова, заповедник над заповедницима), титула заповедника тур. гарде на двору Абасида у Багдаду (играо сличну улогу као поглавница преторијанаца у Риму).

АМИТОЗА (грч.), директна деоба или фрагментација једра, веома редак тип деобе једра, са сигурношћу посматрана код неких организама; процесом а. једро се протко претвора на 2 нова, без појаве хромозома и једровог вретена. Никад се не олажа у ембрионалним ћелијама, већ по правилу у ћелијама са знацима старења и дегенерације (нпр. код хелија рака).

АМИЧИС Едмонд де (Amicus, 1846.-1908.), шт. приповедач и путописац (код нас преведен путопис из Хол.; најбоље дело књ. за децу Српе, преведена готово на св. језике).

АМИЦА (тур.), стрип.

АМНЕЗИЈА (грч.), делимичан или потпуан губитак сећања на доживљаје преживљене у току извесног ограниченог времена **Инфантилна а.**, заборав који покрива доживљаје из нашег најранијег детињства; скоро нико се не сећа својих доживљаја из 1. год. својг живота. **Хистерична а.**, заборав неких својих доживљаја код лица оболелих од хистеричке.

АМНЕСТИЈА (грч.), акт шефа управне власти или законодавца којим се ниште последице кажњивог дела (пресуда, издржавање казне), како унапред тако и уназад. Даје се пре почетка крив. поступка, у току поступка (аболитија) и после извршене пресуде; може бити општа за сва лица која су извр-

шила извесна крив. дела и појединачна; обично се даје за полит. крив. дела; после а. сматра се да односно лице уопште није осуђивано. Код нас а. врши краљ (гл. 30. Устава), на предлог мин. правде. **АМНИОН** (грч.), воденак, ембрионалан завој; важан ембрионални орган виших кичмењака (рептила, птица и сисара) и човека, у облику простране кесе са танким зидовима који обавиљу ембрион за све време развића, испуњен течношћу која облива ембрион и штити га од повреда. Код жене нормално на крају трудноће у а. течности има 500-900 г. **Хидроамнион**: одвише вел. количина амниотичне течности (преко 1 л). **Олигохидроамнион**: недовољна количина а. течности (100-150 г). Амниоте, виши кичмењаци код којих се за време ембрионалног живота развијају карактеристични ембрионални завоји: а. и алантоис (гмизавци, птице и сисари са човеком). Амниотичне везе, ненормалне везе између а. и зачетка; опасне што могу створити разна урођена срашћења, браде и ампултације појединих делова (ноге, руке) на фетусу.

АМНОН, најстарији Давидов син, заводник своје сестре Тамаре; на једној гозби га убио Авесалом. **АМОЈ**, варош и пристаниште у кинеској пров. Фукиену на о. између Формозе и копна (300 000 ст.); унив. (осн. 1921.).

АМОК (малајски), вероватно врста епилепсије стан. Малајских О.

АМОН 1) првобитно, бог плодности и живота, ка-

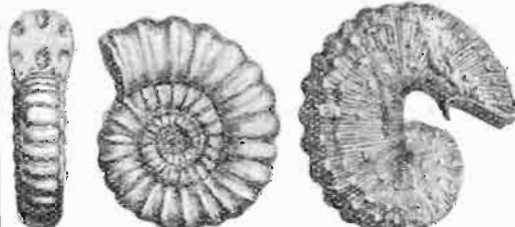
сније, као Амон-Ра, бог сунца код ст. Египћана. 2) јудејски краљ (824.-840. пре Хр.). 3) Лотов син и Моабов брат, по ком добило име племе Амонићана. 4) место у Палестини, престоница Амонићана. (На сл.: Амон-Ра.)

АМОНАЛ, врста експлозива; састоји се из амонијум-нитрата, алуминијума и тринитротолуола.

АМОНИЈАК, хем. једињење азота и водоника (NH₃), безбојан гас загушљив, изазива сузе и кашаљ; долази у трг. сабивен у челичним бомбама или растворен у води. Употребљава се у инд. леда, бојарству, за чишћење масних мрља и против опекотина и уједа од комараца. **Тровање а.**, случајно или самоубилачко; знаци: задах а. из уста, оједеност и запаљење слузокоже уста, ждрела, једњака; сузење, кашаљ, гадљивост, повраћање, грч грљана, клонични грчеви, мишићно дрхтање, несвесно стање, одузетост, кома, смрт; 1. помоћ: дати трованом да пије раствор разблажене сирћетне киселине, против повраћања да гута лед или опијум; код колапса црна кава, кофеин, поткожно етер. Амонијачна вода → гасна вода.

АМОНИЈЕ САКАС (175.-242.), грч. филозоф у Александрији; осн. новоплатонизам и био уч. Лонгину, Оригену и Плотину.

АМОНИЈУМ, NH₃ - радикал а. соли; понаша се као метал, али није изолован у води. А.-карбонат, примарни NH₄CO₃ и секундарни (NH₄)₂CO₃; налазе се у мокрави која се распада; имају љут мирис; распадају се лагано на ваздуху; употребљавају се као прашак за мешање теста. А. соли, доста распрострањене у малим количинама у ваздуху, понекад у води и земљи. Карбонати се налазе у гуану, сулфати у пари фумарола, хлориди у вулканским гасовима. А.-фосфат и а.-сулфат се употребљавају као вештачко гнојиво (а.с. не сме се употребљавати на киселим земљиштима; нарочито погодан за пром. шпр); нишадор или а. хлорид се употребљава за галванске батерије, при лемљењу и калификању метала, а. бромид у мед., а. роданид у анализи, а персулфат у фотографији. А. цијанид, а.-нитрат (NH₄NO₃), со азотне киселине; употребљава се за израду експлозива постојаних на удар и фабрикацију леда. **АМОНИТИ**, изумрла група нефалопода (главонога)

сличних данашњем наутилусу, у мезозојским формацијама (тријас, јура, креда) веома распрострањена

(преко 5000 врста); вел. већина врста имала љуштину завршену у једну равну, у којој се завојци делимично обухватили, али их било и спирално завршених, и више или мање развијених. Многи а. важни и за одредбу појединих мезозојских формација и њихових одељака.

АМОНИТИ, Амонијани, по Библи. палестински народ настањен на д. обали р. Јордана; пореклом од Лотова сина Амона; водили крваве борбе с Јеврејима; потукао их Саул, а истребио Давидов војсковођ Јовав.

АМОР (лат.) → *Eros*. **A. lesbicus** → лезбиска љубав, сафизам, хомосексуалност. **A. fati**, љубав према судбини. **Аморети** (ит.), мали амори, нага деца с крилима; декоративни ант. мотив, пренесен и у евр. модерну ум. за време ренесансе. **Аморозо** (ит.) заљубљено; у муз.: у љубавном стилу, нежно.

АМОРАЛАН (лат.), без морала, који не зна за морал. **Аморализам**, аморално учење, које учи да има нечега што је с ову страну добра и зла обичног морала; → морал, етика.

АМОРЕЈИ, кanaanско племе, живело на И од Јордана; побунили се против ег. власти за владе Рамзеса II; борили се против Јевреја, али га покорио Самуило.

АМОТИЗАЦИЈА (фрц.), поништавање, уништај. 1) исплата неког дуга (држ., хипотекарног итд.) по утврђеном плану путем год. или полугод. отплат-акуитета, вучењем, откупом на берзи или иначе, за одређену или евант. суму вишкова прихода, уште-да итд. 2) судски поништај изгубљених, украћених, сагорелих, упропаћених исправа, и вредносних папира, као мен., чекова, уложних (штедних) книжица, обвезница, акција итд. (Зак. о ванпарн. поступку §§ 240-262 и §§ 90-93 Мен. зак.) **A.** својих уложних книжица врши Пошт. штед. по пријави улагача; у погледу Нар. банке важе посебни прописи за уништај њених акција и исправа. Не могу се амортизовати: новчанице, срећке држ. или какве др. лутрије, држ. папири који играју на згодитке, поједини купони одвојени од гл. исправе, талони вредносних хартија и карте и марке издате у св. колдовном промету (улазнице, возне карте и сл.). **Амортизант**, лице које може тражити амортизацију мен. То могу бити: онај коме је нестала мен. (§ 90. Мен. зак.), тј. легитимирани њмалап мен., и онај који на основу ње има да оствари неко право (индосатар пунога индосамента, трасант, универзални наследник итд.). Изузетно амортизацију блатно мен. може захтевати само њен последњи власник.

Амортизациони зајам, позајмица која се враћа по а. плану. Поверилац не мора пристати без накнаде на исплату зајма пре а. п. **A. квота**, оброк који се у даноме моменту има платити на име исплате дуга по а. плану; увек су једнаке; зак. не претпоставља да се плаћање врши по а. к. већ по реалној квоти, тј. да се даје једнаки део дуга и сав дотле доспели интерес; стога је свака реална к. мања од прошле. **A. одлука**, судска о. којом се проглашава једна хартија од вредности (мен. и сл.) за амортизовану. **A. план**, уговор о исплати зајма путем а. квота; преглед из којег се види колико се које периоде (нпр. год.) даје на име отплате дуга, а колико на име интереса. Ако се дуг отплаћује једнаким акутетима, из а. п. видеће се како дуг и камате из године у годину опадају, а отплате расту. **A. поступак**, ванпарнични поступак који се води ради уништаја или а. менице или неке др. хартије од вредности. **Покреће** се молбом. **A. хипотекарни поступак** → хипотека. **A. протест**, мен. протест који амортизант мен. подиже, да би одржао регрес против трасанта неакцептиране мен.; замењује протест због неакцептирања или неислате (суплеторни процес); према томе мора се повести у року одређеном за та 2 протеста. **Амортизовати**, извршити а.

АМОРФАН (грч.), безобличан; а. се зову некристална тела у којима су атоми и молекули распоређени без нарочитог реда; у а. т. спадају све течности, а од чврстих су стакло, каучук и др., али а. материје кристализацијом прелазе у кристалан облик.

АМОС, 1 од 3 јевр. малих ст.-заветних пророка из 9. в. пре Хр. Написао књ. у којој први јасно претсказао пропаст израелског царства. По нашој нар. песми крсна слава кн. Лазара.

АМПЕЛОГРАФИЈА (грч.), наука која описује и изучава врсте и сорте винове лозе.

АМПЕЛОПСИС (Ampelopsis, фам. Vitaceae), лијани, с нарочитим лијавкама за причвршћивање за подлогу; у Евр. се гаји *A. tricuspidata* (Јап., Кина), вел. листа, плитко делена у режњеве.

АМПЕР Андре-Марш (Ampère, 1775-1836.), фрц. математичар и физичар, поставио осн. електромагнетизму и електродинамици; по њему добио име **ампер** (скр. А.), јединица јачине ел. струје у практичном ел. систему; по препоруци Међунар. конференц. за ел. јединице и прамере (Лондон, 1908.), узет за

законодавну основу у свим државама **интерпационални а.**, који је непромењљива ел. струја која пролази кроз раствор нитрата сребра у води, таложу сребро у износу од 0,0011800 г за секунду. Поред а. употребењавају се често и његови подмутили; микроампер (милионити део а.) и милиампер (хиљадити део а.). **Амперметар**, инструмент за мерење јачине ел. струје. Према дејству струје на којем се заснивају, разликује се а. с акретним калемом, са покретним гвоздњем, електродинамички, термички и индукцио-ни; први тип може мерити само једносмислену струју, последњи само наизменичну, а сви остали једносмислену и наизменичну струју. **Амперчас** или **амперсат**, јединица количине електрицитета која се у пракси често употребљава, мултипл → кулона, јединице у практичном ел. систему: 1 а. има 60 × 60 = 3600 амперсекунда или кулона.

АМПИР (фрц.), стил у којем су подизане грађевине и рађена дела декоративне и примењене ум. у доба Наполеонова царства (по прилици 1800-1815.); постао угледанем на споменике рпб. и царског Рима, чије елементе изнова и слободно компоновао и дао им печат свог времена; гл. одлике подицање тријумфалних лукова на јавним местима и употреба стубова на фасадама јавних зграда; тежи за утиском монументалног, снажног и стабилног. У изради намештаја употребљавани махагоњи и метал, украшавани ег. и рим. мотивима. Цветао нарочито у Фрц. и Рус.

АМПЛИТУДА (лат.), код осцилаторног кретања: највеће удаљење од равнотежног положаја.

АМПЛИФИКАТИВ (лат.) 1) свака реч која показује нешто веће но обично (људина, нојина); често има пејоративно, погрдно значење (кућетина, девојчура). 2) појава у радиотех. при којој се слабе или ослабљене ел. струје појачавају, односно обнављају, најчешће помоћу електронских лампи; код овог поступка настоји се да струје задрже сва своја првобитна обележја и њихове релативне односе. **Амплификатор**, радиоел. уређај за појачање, односно обнављање наизменичних или истосмерних струја; највише се примењује у предајним и пријемним станицама и апаратима, радиоел. уређајима, затим у телегр. и телеф. за вел. даљине, као и у лабораториске сврхе. У погледу учестаности струја које се појачавају, деле се на: а. за високу, ср. и ниску (акустичну) учестаност, најзад на а. за истосмерне, импулсивне струје. А. са више ступњева појачавања могу појачати улазне струје и до неколико стотина хиљада пута; сваки радио-прямач уствари је 1 појачачач нарочите врсте.

АМПУЛА (лат.) 1) проширено место неких шупљих органа (нпр. а. testis, проширење гужњег прева). 2) стаклена бочица, херметички затворена, чува стерилно течан лек за узбригавање.

АМПУТАЦИЈА (лат.), отстрањење хир. путем уда, његовог дела или ког органа (дојке), због неизлечиве болести, затим код повреда где се не очекује зацељење и ради избегавања тешких и неизлечивих компликација, које код неких обољења и повреда могу бити по живот опасне. Примењује се само по одобрењу болесника, код деце и несвесних по одобрењу породице, у изузетним хитним приликама по лекарском конзилијарном договору.

АМРЕЛЦИЈА (фрц.-тур.), занатлија који израђује амреле (кишобране, сунпобрале); под утицајем инд. конкуренције, зан. се постепено губи као производна грана и своди углавном на поправку кишобрана.

АМР ИБН КУЛСУМ, ар. песник пре ислама; гл. дела Муа-аку и Диван.

АМРИЦАР, варош у пров. Пенџабу у Индији са развијеном инд. вуње (160 000 ст.); унив.

АМСТДЕН, врста амер. брескве одомаћена и код нас (увезена преко Фрц.).

АМСТЕРДАМ, највећи град у Хол. (776 000 ст.), на р. Амстелу и обали Золдерског М., подигнут поглавито на ласицу. Акад. наука, унив., музеј, Акад. ум., поморска шк.; вел. пристаниште за прекоморску трг., инд. паробродских потреба, глачање дијаманата и др.

АМУ, Аму Дарја, Оксус, р. у ср. Аз., дуга 2860 км (650 км пловна), улива се у Аралско Ј.

АМУЗИЈА (грч.), неспособност схватања тонова и муз. израза.

АМУЛЕТ (ар.), ствар за коју се верује да је испуњена скривеним магнетним снагама, које њеног сопственика штите од штетних утицаја и несрећа; → хамајије.

АМУЛИЈЕ, по рим. легенди збацио са престола брата Пумитора, краља Алба Лонге, његовоу кћер Ремпију Силвију натерао да буде весталка, а њене синове Ромула и Рема бацио у Тибар.

АМУНДЗЕН Роалд (1872-1928), норв. испитивач поларних обл.; први стигао на Ј. пол. 14.12. 1911., прелетео 21.5. 1925. (ев. пол.); нестало 1928. приликом спасавања неуспеле експедиције ген. Нобила.

АМУИД-РИНГНЕС ЗЕМЉА, у поларној обл. (око 6000 км²), на С од С. Амер. (78-79 с. ш. и 96-99 и. д.).

АМУР, река и. Сибира; постаје од Шилке и Аргуна, улива се у Татарски Мореуз; 1480 км дуга; у доњем току пловна; богата рибом. Највећа притока Сунгар, са д. стране.

АМУРАТ → Мурат.

АМФИАРАЈ, један од Аргонаута, зет аргонског краља Адраста.

АМФИБИЈА (грч.) 1) организам (амфибиске биљке, водоземци) способан да живи и у води и на копну. 2) легилица с особинама авиона и хидроплана, способна за полетање и слетање и на земљу и на воду.

АМФИБОЈИ (грч.), група силиката магнезијума, гвожђа и калцијума; кристалишу ромбично, моноклинично и триклинично. Најважнији хорнбленда, мање важни тремолит и актинол.

АМФИБОЛИЈА (грч.), двосмисленост; настаје или због лошег реда речи у реченици, као: Појело дете прасе (ко кога?); или због тога што се не пази при употреби речи које имају два значења; као у Његошеву стиху: Олтар прави на камен крвави — где се не зна је ли «прави» придев или глагол. На а. се најчешће оснивају каламбури (игра речи).

АМФИБРАХ (грч.), тросложна стопа са средњим дугим односно наглашеним слогом, обично у стиху комбинаван са дугим стопом.

АМФИГОНИЈА (грч.), вид размножавања у којем нова јединка постаје на рачун полних елемената од оба родитеља (оца и матере) са нормалним претходним оплођавањем.

АМФИДРОМИЈА (грч.) → плима и осека.

АМФИКТИОНИЈЕ, полит. и верски савези државица код ст. Грке, чији чланови избегавали међусобне ратове. Чувена делфиска а. са 12 држава.

АМФИМАКРОС (грч.) или крстак, тросложна стопа са првим и трећим слогом дугим, а другим кратким (—).

АМФИМИКСИЈА (грч.), мешање клипних плазми два различита родитеља (оца и мајке), које се врши приликом спајања два гамета (оплођавања); од великог значаја за појаве наслеђа.

АМФИНЕУРЕ (Amphineura), група примит. → мекушача живчани систем врпчаст. Искључиво у морима.

АМФИОКСУС (грч.), мала риблика животиња шилате главе; живи на песковитом дну мора; од правих кичмењака се разликује по томе што нема коштаног нити хрекавичавог скелета, срца, правог мозга.

АМФИОН, син Зевса и Антипе, Ниобиан муж; песник и свирач; саградио зидове око Тебе (на његову свирку камење се само слегало).

АМФИПОЉ, атинска колонија у Македонији на р. Струми.

АМФИСА, Салона, грч. град близу Делфија; послужио као повод за трећи св. рат, у којем га разорио Филип II Македонски (338. пре Хр.).

АМФИТЕАТАР (грч.), рим. грађевина кружног (доц-

није овалног) облика, са по неколико степенасто поређаних редова седишта; у њима приређиване гладјаторске борбе, циркуске игре и др. Јавне приредбе. У Скаулов а. у Риму могло стати 80 000 гледалаца. За време царева а. зидано од скупоценог камена и богато украшавани. У ант. доба подигнуто око 300 а. Има више очуваних; међу њима најпознатији Флавијев а. или Колосеум у Риму, у који могло да стане 50 000 људи; на тлу Југосл. постојали у Солину код Сплита и Стобима код Градског.

АМФИТЕАТРОВ Александар (1862-1923.), талентовани рус. фељтонист и романописец; у својим романима даје слику друштва живота и расположења крајем 19. в. Гл. дела: Људи осамдесетих година, Сестре, Марја Јусјева; познат и као драмски писац: Валова.

АМФИТРИОН, Алкејев син и Алкмеин муж, краљ у Тирянту. Плаут написао комедију А.; по угледу на њега и Мольер.

АМФИТРИТА, морска богиња код Грка, Нерејева кћи и Посејдонова жена.

АМФОЛИТИ, једињења (нпр. аминокиселине) која, растворена у води, реагују и као базе и као киселине.

АМФОРА (грч.), ант. суд за течност са 2 дршке узаним грлићем и често шилјатим дном; прављена од печене земље или метала.

АМФРИЗА, р. у Тесалији, на чијим обалама Аполон чувао Адметова стада.

АМХАРА, вел. покрајина у ј. Етиопији, и. од јез. Цана, Амхарск језик, амариња, раније језик ј. Етиопије; данас гл. етиопски језик.

АМШАСПАНДИ, амеша спештас, 7 бића које је створио Ормузд. Присуствовали стварању света који сад бране од Аријанових присталица Дарвазда.

АНА, јевр. првосвешт.; извршио прво саслушавање И. Христа и послио га Кајафи.

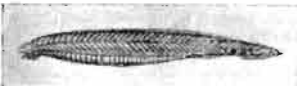
АНА 1) Перна, лат. богиња; по неким Дидонина сестра; делила побуњеним плебејцима у Риму хлеб и намирнице. 2) св., жена св. Јоакима, а мајка св. деве Марије.

АНА 1) жена Стевана Немаше, мајка Вукана, Стевана Првовенчаног и св. Саве; не зна се из које је породице и народности; закалуђерила се и добила име Анастасија (1195); помагала ман. св. Богородице код Куршумлије, у којем провела последње године живота. 2) унука млетачког дужда Е. Дандола, друга или трећа жена Стевана Првовенчаног, мајка Уроша I и прва срп. краљица. 3) кћи епирског деспота Тодора Анђела, жена краља Радослава. 4) кћи бугарског цара Борја Тертера, трећа жена краља Милутина и мајка Стевана Дечанског. 5) кћи влашког војводе Александра, жена цара Уроша. 6) Палеологова, кћи виз. намесника у Брату, епирска деспотица из 14. в.; преудала се за Душановог шурака Јована Асена, арб. намесника; њену кћер Теодору узео Душанов полубрат Симеон. 7) Кантакузинова, нећака Јерине, жене деспота Ђурђа; удала се (1455.) за Владислава сина Ст. Вукчића. **Византија:** 1) Компила, кћи виз. цара Александра I; покушала да полне на царски престо мужа Никифора Вријенија, на штету брата Јована, али принуђена да оде у ман., где је и умрла, 1148.; у њеном делу Алексијада, написаном у славу очеву, има вести о Србима и краљу Бодвину, коринских али узгредних и тенденциозних. 2) Савојска, царица (1326-1347.), жена Андроника III, намесника Јована V; покушала да обори канцелара Ј. Кантакузина, али принуђена да се поуче у ман.; умрла као калуђерица (1360). **Енглеска:** 1) Болен, краљица (1507-1537.), дворкиња, па жена Хенрија VIII, који је погубио; мајка краљице Јелисавете. 2) Стјуарт, краљица (1703-1714.). За њене владе уједињене краљевине Енгл. и Шкотска. Русија: А. Ивановна, царица (1693-1740.), кћи Ивана III. Сву власт предала свом љубимцу Бирону. **Француска:** А. Аустријска, краљица (1601-1666.). Жена Луја XIII. За време малолетства Луја XIV управљала са кардиналом Мазареном.

АНАБАЗА, дело грч. историчара Ксенофона, у којем описан поход Кира Мл. против брата, перс. цара Артаксеркса; са Киrom је била и грч. војска од 10 000, а у њој и Ксенофон.

АНАБАПТИСТИ, баптисти (грч.), хришћ. верска секта, врши крштење само над одраслима; у доба реформације изазивали побуне тежњом да остваре боље царство на земљи и оштро говени.

АНАБАТСКИ ВЕТАР струји уз план. стране, при

вог скелета, срца, правог мозга.

АМФИОН, син Зевса и Антипе, Ниобиан муж; песник и свирач; саградио зидове око Тебе (на његову свирку камење се само слегало).

АМФИПОЉ, атинска колонија у Македонији на р. Струми.

АМФИСА, Салона, грч. град близу Делфија; послужио као повод за трећи св. рат, у којем га разорио Филип II Македонски (338. пре Хр.).

АМФИТЕАТАР (грч.), рим. грађевина кружног (доц-

ведром времену, када сунце јаче припече; → даник. **АНАБИОЗА** (грч.), буђење из стања привидне смрти; способност многих животиња, биљака и њихових клица (праживотиње, првуљци, лишцаји, маховине, семена, споре итд.) да за време суше и хладноће проведу дуже време у стању привидне смрти, одн. латентног стања живота, и да се по том врате у нормално стање.

АНАБОЛИЗАМ (грч.) → асимилација. **АНАГРАМ** (грч.) 1) реч или реченица која постаје кад се обрнутим редом прочитају слова друге какве речи: дар, рад; вид, див; у Риму, умиру. 2) заговетка која се решава премештањем слогова.

АНАДОЛИЈА, тур. Анадоли, име за М. Азију.

АНАЕРОБИОЗА (грч.), живот у средини лишеној слободног кисеоника. Анаеробије, анаеробионти, организми (бактерије, гљиве, црвени паразити, станивници дубинских слојева стајањих вода) који живе или могу живети у а.; обично се хране разлагањем орг. једињења и деле се на облигаторне, за које је присуство кисеоника штетно, и факултативне, који могу живети и у средини са кисеоником (квасне гљиве). Анаеробне клице, могу живети само у отсуству кисеоника, иначе угину; њихове споре живе дуго и на ваздуху; изазивају веома опасна обољења (тетанус, гасна гангрена итд.)

АНАКАРДИЈУМ → акажу. **АНАКЛИНАЛНЕ ДОЛИНЕ** (грч.), попречне речне до. (пробожнице), управљене супр. паду слојева.

АНАКОЛУТ (грч.), недоследност у грађењу реченице, тј. кад свршетак не одговара почетку, напр. Оно брло понајвише, ту је црква саграђена.

АНАКОНДА 1) место у САД (држава Монтана), 12 000 ст., највећа талионица бакра на свету. 2) (*Eupectes marginatus*, фам. *Voidae*), врста змијског цара; највећа (8-9 м) неотровна змија Ј. Амер.

АНАКРЕОН (560.-478. пре Хр.), грч. лирски песник; провео неко време на дворовима тирана Поликрата на Самосу и Хипарха у Атини; писао елегике, епиграме и друге лирске песме, којих је сачувано веома мало; био вел. веселак и формалист у поезији. Анакреонке, веома веселе, најчешће вишње песме и дитирамби; добиле име по А. Анакреонтика, лака лирика о љубави, ружмама и вину и пастирској идили, у духу рококова, а по угледа на тобожње песме А.; цвела у Нем. 1740.-1770. (Глајм, Геснер), препородио је Виланд.

АНАКС (грч.), господар, првак, владалац.

АНАКСАГОРА (499.-428. пре Хр.), грч. филозоф и астроном јонске шк.; пријатељ Периклов; прогнан из Атине због безбоштва; учио да се све на свету састоји из небројано много квалитативно различитих елемената (делића, костију, злата, меса итд.); да је нус најлакши и најпокретљивији елемент, који у свет уноси кретање и пелитскодно уређење; тумачно помрачење Сунца и падање метеора као чисто физ. појаве, а за Месец тврдио да добива светлост од Сунца.

АНАКСАРХ, грч. филозоф из 4. в.; пријатељ Александра Вел.

АНАКСИМАНДАР (610.-547. пре Хр.), грч. филозоф и астроном јонске шк.; можда оснивач грч. флз.; написао прво флз. дело на свету, али се оно није сачувало; учио да је праузрок свега апетрон (неограничено) из којег се излучује чврсто и течно, топло и хладно (земља, вода, ваздух и ватра), и да су у води постала жива бића и људи; саставно карту света, карту неба и заступао гледиште да Земља има облик ваљка који слободно лебди у средини шупље небеске лопте.

АНАКСИМЕН 1) из Милета (585.-525. пре Хр.), грч. филозоф; написао флз. дело од којег се сачувало само неколико одломака; учио да је првобитни елемент ваздух, од којег је све постало, и да су ваздух, дах и душа једно исто; разликовао планете од звезда. 2) из Ламиса, грч. филозоф из 4. в. пре Хр., уч. Александра Вел., кога је пратио у походу по Аз.

АНАКСОН (грч.) → асиметрични организам.

АНАЛАВ (грч.), део калуђерске одеће, окриље на леђима, означава узимање јарма, Христовог крста за знак завета.

АНАЛГЕЗИЈА (грч.), губитак осетљивости за бол. Аналгетика, лекови који ублажују или потпуно

отклањају бол, поред тога смањују тмпт. (антипирин, фенацетин).

АНАЛЕПТИЧКА (грч.) **СРЕДСТВА** за опорављање и јачање нерва и срца: естер, кофени, амонјак и др. **АНАЛИ** (лат.) 1) летописи. 2) ист. дело Тацитово. 3) спев рим. песника Енија. *Annales maximii*, ист. забелешке ст. Римљана, сређене у 2. в. по Хр. у 80 књига; писане су на нарочитој табли, одређеној за то од вел. понтифика, која је крајем године остављана у архиву.

АНАЛИЗА (грч.), разлагање, рашчлањавање, раздвајање; испитивање целине, предмета, појаве, процеса или ствари; постоје 3 ступња: елементарна, рашчлањује појаве у саставне делове, без обзира на њихове међусобне односе; каузална, рашчлањује појаве у саставне делове с обзиром на њихове узрочне односе; логичка, рашчлањује комплексне појаве у саставне делове, с обзиром на њихове логич. односе. У мат. свако рачуно испитивање путем рашчлањавања; елементарна а. се служи елемент. средствима, а виша (инфинитезимална и алгебарска) инфинитезималним рачуном. У хем. разлагање неке супстанце на састојке; врши се сухим или мокрим путем, топљењем или растварањем; квалитативна одређује само природу састојака, а квантитативна утврђује количину сваког састојка.

А. вина → вино. **А. гасна** показује у којој се сразмери налази неки састојак у меши, а код бојних отрова колико има мг у 1 л, или број см³ у 1 м³ ваздуха. **А. естетска**, рашчлањавање књиж. дела и објашњавање њихових вредности, на основу псих. естет. схватања о лепом; разматра прво основну замисао у вези са широм концепцијом, па онда про- суђује о склопу и излагању дела, и о песничким појединостама и стилит. изражајним средствима.

А. механичка, разлагање мешце у састојке механичким путем. **А. хемиска**, испитивање материја у циљу да се одреди њихов квалитативан и квантитативан састав. **Анализанд**, болесник кога лече психоанализом. **Аналитика**, наука; има за циљ разлучивање мисли у циљу изналажења начела, на којима се заснива мишљење; основао је Аристотел и поделио на: прву, која се бави суђењем и закључивањем, и другу, којој је предмет доказивање. **А. трансцендентна**, део трансценденталне логике; има за задатак да разлике априорна сазнања у елементе чистог сазнања разума; дели се на: а. појмова, која употпуњује систем категорија и образложва њихов објективни значај, и а. основних ставова, која то примењује на начела и услове мат. природних наука. **Аналитичар**, личност која врши анализу; лекар који лечи психоанализом. **Аналитичка геометрија** → геометрија. **А. дефиниција**, добија се рашчлањавањем садржине једног појма у његове ознаке. **А. израз** → математички израз. **А. коментари**, увод у статистичке публикације; у њима се излаже метод рада, рекапитулину публиковани подаци, извлаче потребни закључци и проналазе статистичке правилности и законитости. **А. метод**, поступак који полази од чињеница, па иде ка општем закону. **А. ситуација**, скуп свих псих. услова, који омогућују лечење психоанализом; анализанд треба да је свестан своје болести, да жели оздрављење и да воли аналитичара. **А. суд**, расуђивање чији предикат припада субјекту, као нешто што у томе појму већ постоји.

АНАЛОГИЈА (грч.), сличност, слагање, подобност, делимична паралелност између 2 ствари или 2 појава; подражавања и резултат подражавања у језику; налази примену у мат., флз. и стилистичком излагању, нарочито при доношењу закључака; има вел. значај у живим језичким категоријама, јер се путем ње врше вел. измене, увођењем нових, често неправилно извођених облика (дању), по угледа на ст. правилне (ноћу). **А. у праву**; начин проучавања пра-инна; може бити: законска, кад се узима пропис за сличан случај; и правна, кад се решава непредвиден случај, за који нема сличног и предвиђеног у зак. **А. entis**, сличност бића; у флз. појмовни израз за однос суштине бога према свему што је он створио. **Суд по а.**, закључује према познатом слађају ствари у једном погледу да су оне сличне у неком другом погледу. **Аналогије искуства**, правила по којима од појединачних опажања постаје јединствено искуствено сазнање. **Аналогизам**, једнострано закључивање по а. **Аналогни органи** → хомологни органи. **Аналогон**, члан у низу предмета, или догађај у низу догађаја, који по сличности одговара једном одређеном члану, односно догађају у другом низу предмета одн. догађаја. **А. rationis**, нешто што одговара уму, а што је од њега ниже, несавршенеје, па се као такво приписује животињама.

АНАЛОГИЈА (грч.), назољ, у прав. прк. путл за читање апостола, еванђеља и проповеди.

АНАЛФАБЕТ (грч.), непписмен човек; незналица. Аналфабетизам, непписменост; незналаштво.

АНАМ, краљевина (150 000 км², 5,2 мил. ст.) у Индокини под заштитом Фрц. Скоро цело земљиште испуњавају Анамски Кордијери (ср. висина 800-1000 м.; врхови око 3000 м), који стрмо падају према обали Ј. Кинеског М., сиромашној пристаништини; клима монсонска; р. кратке, брзог тока и богате водом само за време киша. Гл. занимања: земљр. (земљиште се наводњава), риболов и сточарство; од рудног блага има: доброд угља, гвожђа, бакара, цинка, злата и соли; најважније инд. гране: љуштење пиринча и ткање свиле; спољна трг. махом у кинеским рукама. 90% стан. чине Анамци; остатак разна др. племена и Европљани. Гл. место Хуе. Анамски језик чини засебну групу језика из Задње Индије са бирманским и сијамским, али је толико преплављен кинеским речима да личи на старији кин. дијалект. А. књижевност под вел. утицајем кинеске; сви књиж. радови су у стиховима, а прозе готово нема. **Анамци**, народ у Задњој Индији (Анам, Кочинкина и Камбода), око 20 мил.; много се мешали са др. народима; друштвени живот уређен на кинески начин, а кин. примеса има много и у језику и култури; по вери будисти.

АНАМАЛИ, предео у Црногорском Прим., између Међуречја и р. Бојане: око 5600 ст., већином мусл. с арб. језиком, код којих плем. организација давно изгубљена; сада се деле на мала братства и родове.

АНАМИРТА (*Anamirta cocculus*, фам. Menispermaceae), индомалајска биљка; даје зрна *Fructus cocculi*, која садрже отровну материју пикротоксин.

АНАМНЕЗА (грч.), сећање; у мед. претходно обавештавање лекара испитивањем самог болесника о почетку болести, њеним симптомима, условима и узроцима.

АНАМИОТЕ (грч.), кичмењаци који у свом развићу немају ембрионалне органе амнион и алантоис; обухватају рибе и водоземце. → амниоте.

АНАНА (*Anana*), ег. писец из 13. в. пре Хр.; забележио око 1260. причу о Јосифу и Потифаревој жени, Јусуф и Зулејха.

АНАНАС (*Ananas sativus*, фам. Bromeliaceae), тропска биљка, кратког стабла, зупчастог лишћа и куласте цвасти, пореклом из тропске Америке и 3. Индије; гаји се по свим тропским и суптропским пределима због плода; из лишћа се добијају влакна, од којих се праве тканине. А. царевка, врта јабук; има је по свима крајевима Југосл., нарочито у Слов. и Хрв.

АНАНДА, најмилији ученик Буде.

АНАНИЈЕ 1) Јеврејин кога је апостол Петар казнио заједно са женом Санфиром, због угађе новца. 2) ученик Христов; крстио Савла у Дамаску.

АНАЊИ, варош у Ит., близу Рима, у којој је фрц. државник Ногаре зарадио напу Бонифација VIII (г. 1303).

АНАПЕСТ (грч.), тросложна стопа у ант. песничтву са 2 ненаглашена, одн. кратка слога и 3. дугим или наглашеним (обрнути дактил $\cup\cup\cup$). У ср. језику веома ретка, и то само у неким засебним речима: горопад, кукурек, прописвет.

АНАПЛАЗМОЗА (грч.), говеђа болест, слична пироплазмози, проузрокована крвним паразитом аяплазма маргинале.

АНАРХИЗАМ (грч.), соц.-флз. доктрина која сматра да само потпуно слободан човек може да чини добро, да држ. уређење треба заменити друштвеним, да друштво треба да сачињавају подједнако васпитане и моралне личности и да друштво. организација може постојати само док на то пристају њени чланови; у соц.-екон. погледу тежи да измири колективизам с индивидуализмом, што баш представља његову најслабију страну, јер се те дзе идеје исправнио не могу измирити; противи се демократији, парламентаризму и свакој полит. акцији, али негира марксизам и сваку организовану револуц. борбу радничке класе, па према томе није револуционаран. Јавио се још у ст. в. са Зеленом; обновно га енгл. социолог Годвин; постоје више струја, од којих су најглавније: индивидуалистички а., чији је творац Макс Штирнер; ситнобуржоаски а., чији је идеолог Пјер Жозеф Прудон;

и комунистички а., чији су претставници Мих. Бакуњин и П. Кропоткин. Анархиза 1) неред, безвлашће. 2) нови друштвени поредак, заснован на начелима колективне својине и личне слободе, без државе и њених установа (војске, полиције, судова итд.) и свег поретка, заснованог на ауторитету. Анархист, присталица анархизма. **АНАС**, индиски новац, $\frac{1}{16}$ рупије.

АНАСОН → алис.

АНАСТАСИЈАНОВ ЗАКОН, правно правило рим. права, које вреди и данас у грађ. праву, по којем дејств. одговара за наплатљивост уступљене тражбине само до висине примљене накнаде, а не до номиналног износа тражбине.

АНАСТАСИЈЕ 1) А. I, виз. цар (491.-518.), утврдио граници и опсао Цариград н. зидовима од Прнога до Мраморног М. 2) А. II, виз. цар (713.-716.). 3) св., антиохијски патријарх (561.-599.). 4) св., синајски, калуђер са Синаје, живео у 7. в. 5) св. (1774.-1794.), робен у Радовишту; убијен од Турака у Солуну. 6) А. I-IV, папе у раном ср. в.

АНАСТАСИЈЕВИЋ 1) Димитрије Савон (1726.-1803.), нар. добротвор; осн. карловачку гмн. (1791.). 2) Драгутин др (*1877.), проф. унив. у Београду; бавио се прво виз. а затим српском ист.; од већег значаја расправе о години Немањине смрти и Пемањиног оцу. 3) Миша (1803.-1885.), трг., ортак кн. Милоша и нар. добротвор; од 1833. дунавски капетан; играо важну улогу 1858. у збацивању кн. Александра; поклонио отацтву своју вел. зграду, онда највећу и најлепшу у Београду, данашњи унив. (На сл. А. Миша).

АНАСТАТИЧКО ШТАМПАЊЕ, начин који омогућава да се штампан, писан или машином откуцан текст преноси на камен, па да се затим умножава.

АНАСТИГМАТ (грч.), сложени објектив, ослобођен свих сферних и хроматских аберација; има равно поље и оштре слике; светлосна јачина се креће од 1:1,4 на мање. А. двојни, симетрични а. код којег је астигматизам уклоњен у предњој и задњој комбинацији сиова; уствари комбинација од 3 објектива: предња комбинација, задња и предња и задња заједно.

АНАТОМОЗА (грч.), спојница, веза између 2 органа, крвна суда или живца; у човечјем организму најчешће везе код крвних (артерија, вена и капилара) и лимфних судова; захваљујући њима циркулатија се лакше обавља, јер они доводе крв у предео оштећеног артеријског суда и тим га спасавају од изумирања.

АНАТЕМА (грч.), црк. проклетство; у ср. в. страшно оружје рим. папа у борби са владарима, јер се веровало да доноси бољу казну и несрећу.

ANNATI (лат.), монед који ркат. деле као данак папи за додељивање пребенда свешт.

АНАТОКСИН (грч.), токсин који је под дејством антисептика и топлоте изгубио отровност, а сачувао антигену моћ; служи за акт. имунизацију људи (Рамонов а. за имунизацију против дифтерије) и за имунизацију неких животиња ради добијања серума за лечење против дифтерије, скрети, тетануса итд. Нешкодљив и кад се убризга у већим количинама.

АНАТОЛИЈА → Мала Азија.

АНАТОМИЈА (грч.), наука о унутарњој грађи живих бића, човека (антропологија), животиња (зоологија) и биљака (фитотомја), припада групи биол. наука, а дели се на: науку о развићу (ембриологија), о ткивима (хистологија) и морфологију (нормалну и топографску а.). У мед. под а. подразумева се само нормални и топографски део; остале гране чине засебне предмете. Нормална а. (описна систематска) проучава облик, положај, везе и односе појединих органа понаосб. Топографска а. описује поједине пределе тела, са свим саставним органима и њиховим узајамним односима. Упоредна а. проучава упоредно грађу човека и појединих животиња међу собом (зоологија). Пластична а. проучава површинске облике човечјег тела (уметништво). Патолошка а. проучава промене на болелим органима, → патологија.

АНАТОПИЗАМ (грч.), капиталација интереса или уговор о наплати интереса на интерес.

АНАФАЗА (грч.) → митоза.

АНАФИЛАКСИЈА (грч.), феномен противан феномену заштите (филаксије или профилаксије); убризгавање неког токсина (токсаломина) у несмртној дози може проузроковати, противно ономе што се

дешава при имунизовању, стање повећане осетљивости организма употребљене животиње према убризганом токсину; за животињу се тада каже да је анафилактизована. **Серонафалаксија**, у суштини исти феномен само се констатује при убризгавању туђих серума (нпр. коњског) у организам др. животиње (нпр. човека); коњски серум који је за човека у првој инјекцији био неотрован, проузрокујући у људском организму стање повећане осетљивости, постаје после неколико узастопних инјекција, у размаку 5 до 7 дана једна од др., отрован, чак смртоносан; → серумска болест. Осетљивост тбк. животиња према туберкулину, вел. број алиментарних интоксикација (млеко, рибљим месом, раковима, јагодама), многа ненормална осетљивост према лековима (јодоформу, антипирину и др.) означавају се такође као а. феномени.

АНАФОРА (грч.) 1) у књиж. понављање исте речи на почетку стихова, реченица или делова реченица: *Виље бере на Мирочу вила. Виље бере, често се одзвона.* 2) у прав. дрк. квасни хлебчићи, → нафора, профора.

АНАХОРЕТИ (грч.), назив за хришћ. пустињаке. **АНАХРОНИЗАМ** (грч.) 1) погрешка против хронологије. 2) погрешно утврђивање датума ист. догађаја. 3) застарела схватања, преживеле установе и обичаји.

АНВАРИ, Енвери († око 1190.), највећи перс. папирнар; дворски песник селџучког султана Сандара и његова наследница.

АНВЕРС, Антверпен, град, средиште истоимене обл. у Белг. (417 000 ст.), на р. Еско (Шелда), вел. пристаниште, јако утврђење; катедрала (1531.), велич. музеј, сликарска акад., виша трг. акад., инд. главања дијаманата, цигара, шевера и др.

АНГАЖМАН (фрц.), обавеза, узимање обавезе; понуда за игру.

АНГАРА, р. у Сибиру, дуга 2 850 км; протиче кроз Бајкалско Ј., а улива се у Јенисеј под именом Г. Тунгуска.

АНГЕЛАР, ученик св. Ђирија и Методија; ширно хришћ. на Балк., куда дошао из Моравске (884.).

АНГЕЛИ 1) византијски, династија која је владала 1185.-1204. 2) епископски, деспоти и цареви солунски (1204.-1318.). 3) тесалијски, деспоти (1271.-1318.); по паду Тесалије у тур. руке (1393.) побегли у Србију → Ангеловић.

АНГЕЛИКА → анђелика.

АНГЕЛИНА Бранковић сп., срп. деспотица; у нар. песни мајка А.; кћи елбасанског господара Аријанита, удата 1460. за слепог Стевана Бранковића; по смрти свога мужа, вратила се из Фурландије у Срем (1477.), где су њени синови Јован и Ђорђе били срп. деспоти; подигла ман. Крушедол, у којем је сахрањена.

АНГЕЛОВИЋ 1) Махмуд, потомак тесалијских деспота; рођен у Новом Врду почетком 15. в.; потурчио се и стекао знање румелиског беглербега. 2) Михаило, брат претходног; пребегло у Србију и постао вел. челник и члан намесништва; одржавао везе са братом и помагао туркофил. политику султану Маре и Гргура Бранковића; пустио тур. посаду у Смедерево (1458.), али је Срби посекали.

ANGELUS DOMINI (лат.), анђеолов господњег, ркат. молитва; чита се јутром, уподне и вечером.

АНГЕЛУС СИЛЕЗИЈУС (1624.-1677.), псеудоним Јохана Шефлера, нем. песника и мистичара.

АНГЕРМАН ЕЛФ, пловна р. у Швед., дуга 450 км; улива се у Ботниски Зал.

АНГИЈЕНСКИ Луј-Антоан (d'Enghien, 1772.-1804.), фрц. војвода; за време револуције прешао у Нем. и живео у Етенхајму; осумњичен да спрема заверу противу 1. конзула Наполеона Бонапарте, ухваћен на нем. земљишту, доведен у Париз и предан ратном суду, који га одмах осудио и стрељао.

АНГИЛУЛФИНГИ, ломбардска династија (590.-788.); осн. је Ангилулф, баварски витез и ломбардски краљ (590.-615.); његов последњег претставника Тасила II, зета ломбардског краља Дидијеа, погубио и затворио у ман. Карло Вел.

АНГИНА (лат.), запаљење крајника; обично почиње нагло: висока тмпт., дрхтавица, болови при гутању, пригушен глас, оток жлезда на врату; ждрело црвено, крајници увећани, црвени, на њима могу постојати гнојаве тачке. Траје обично 3-4 дана; честе компликације на бубрезима, зглобовима и др.; може да буде веома опасна, смртоносна; често само почетак раних обољења. Проузроковачи разне клиде, најчешће стрептококе. Лечење симптоматично, испирање гуше, облог око врата, дијета млечна, воћна. Преходрана; чувати се болесника, испирати гушу дезинфекционим растворима. А. нектарис, бол у виду стезања у пределу срца, који се шири у л. раме и дуж л. руке; јавља се приликом обољења орчаних крвних судова од артериосклерозе, луеса и тровања дуваном.

АНГИОЛОГИЈА, ангиологија (грч.), наука о апарату крвотока, грана анат. **Ангиом** → хемангиом. **Ангиосарком**, злоћудни тумор крвних судова; продири и разоравља ткиво у његовој непосредној близини; најчешће се налази у слезини и јетри, много ређе на удовима и у коштаног ержи.

АНГИОСПЕРМЕ (Angiospermae), биљке чије семене клице затворене у плодници.

АНГЛИ, germ. племе које се 449. г. заједно са племеном Саси преселило са копна у В. Брит. **Англиканска епископска црква**, енгл. држ. вероисповест; по богослужењу између ркат. и протестантске; одвојила се од папе за владе Хенрија VIII (1534.), а догме и богослужење добила **Књигом заједничке молитве** (1539.) и **Зако. од 39 чланова** (1571.); врховни поглавар краљ, а примас кентербериски архиеп.; данас подељена на 3 фракције: високу дрк., строжију у догмат. погледу и наклоњену католицизму; ниску дрк., која поседује главну пажњу практичном ширењу Св. писма, хришћ. љубави према ближњем и мисионарству; и широку дрк., без догмат. строгости, наклоњену протестантизму, слободној теологији. У последње време а. ц. тражи дотичај са прав. дрк. и одржава год. конференције (ламбетске), на којима учествују претставници свих хришћ. дрк., сем ркат. **Англистика**, наука која проучава енгл. језик и књиж. **Англист**, који се бави а. **Англицизам**, реч или израз пореклом из енгл. језика, као брич, грум, демпинг, стандардизиран (утврђен), футбол и др. **Англоманија**, претерано обожавање свега што је енгл.; супр. **англофобија**.

АНГЛО-ЕГИПАТСКИ СУДАЦ, део и. Судана са суседним пределима, између 4^о и 22^о с. ш., те између Либијске Пустњине и фрц. Екваторијалне Афро. на 3. Етиопије, Ертреје и Црвеног М., на И 2,6 мил. км², 6,5 мил. стан.). Кроз АЕС протичу Нил и неке његове притоке; основу привр. чини земљор.; извоз памука, гуми-арабије, слонове кости и др.; гл. места Картум (одакле почиње пловидба на Нилу) и Порт Судан на Црвеном М. Од 1899. под заједничком енгл. и ег., од 1924. стварно само под енгл. управом.

АНГЛОНОРМАНСКИ КОЊ, добивен укрштањем нормандских и енгл. коња.

АНГЛОСАСИ, од 8. в. име народа који је постао од мешавине Англа, Саса и Јита, досељених у Брит. 449.; њихови потомци Енглеви. **Англосаски језик**, енгл. језик и књиж. до средине 12. в.; данас обичнији назив: ст.-енгл.

АНГЛСИ, острво (715 км²) у Иреком М. (припада Енгл.), чије се стан. (52 000 ст.) бави сточарством.

АНГОЛА, порт. колонија у Афр., у прим. Атланског Ок., углавном од ушћа Конга до р. Куене; у унутрашњости захвата обл. Лунду и извориште Замбезе (1 256 000 км², 4,2 мил. стан.). Привр. није развијена, али услови за земљор. веома повољни; гл. културе: кава, шећ. трска, памук. После светског рата привр. животу дало полета копање дијаманата. **Анголи**, разна, међу собом доста измештана, црначка племена из групе Бантуа у А., између ушћа Конга и Куене.

АНГОРА → Анкара. **Ангорска битка**, војена између тур. војске под вођством емира Вајазита и татарског хана Тимур-Ленка, 28.7. 1402.; у њој Турци потучени, а Вајазит заробљен. У тур. војсци се налазили и Срби коњаници, под вођством ерп. кнеза и тур. вазала Стевана Високог и његовог сестрића Ђурђа Бранковића; после борбе повукли се у приличном реду и пребацили се код Цариграда на евр. страну. А. вуна (Mohair), добива се од ангорске козе и оплемењеног а. зеца; има танко и дуго влакно свластог сјаја; употребљава се за израду тканина, плиша и украса на одећи. А. зец, питом зец, ср. величине, пореклом из Аз.; свласте, дуге, беле, црне или жуте длаке; највише пењени бели. А. коза, одликује се дугом, свластом длаком, која налази вел. примене у ткст. инд.; гаји се у Анкари, Фрц., Шп. и Аустрали. А. мачка, обично бела, дуге мекане длаке (на сл. а. зец).

АНГРИВАРИЈИ, народ настањен у ст. Герм. између Одре и Емса.

АНГСТРЕМ (1814.-1874.), швед. астроном.

АНГСТРЕМ, десетомилонити део једног мм (1А^о = 10⁻⁷ мм = 10⁻⁸ пм).

АНГУЛЕМ (Angoulême), град у Фрц. (35 000 ст.); инд. (хартије и алкохола); чувана катедрала у ром. стилу. **Ангулемска**, врста крушка, увезена из Фрц.; има је у Слов. Хрв. и Србији.

АНГУЉА, риба → Јегуља.

АНДАЛУЗИЈА, покрајина с обе стране р. Гвадалквивира у ј. Шп.; њени брежуљкасти предели веома плодни (вино, маслина, ј. воће, жито), а пјачија готово песковита пустиња; долине имају најтоплију климу у Евр. Дуго била под влашћу Арапа, који су оставили многе споменике; страдала од Јаког земљотреса 1884. Андалузиске Планине, **Бетиски Кордиљери**, систем млађих веначних план. на Ј Шп., подељен а. потолином на побрђе Хаен, на С. и праве А. П. на Ј, којим припада и Сијера Невада (врх Мула Хасан 3481 м.). Андалузит, минерал ружичасте или мркокрвене боје; налази се обично у шкриљцу. Андалуска кокош, пепељастосива, ср. величине; у петла креста права, у кокошке пресавијена; добре носиље.

АНДАМАНСКА ОСТРВА, преко 200 о. у Бенгалском Зал. зап. од пол. Малаке; припадају Енгл. Андамци (погрешно Минокли), остатак (3000) од некада већег народа на А. О.; припадају групи Негрита; примитивни ловци и скупљачи.

ANDANTE (ит.), у муз. 1) озака темпа; прилично полако, средина између *adagio* и *andantino*; *ritu* а., нешто брже; *meno a.*, нешто спорије. 2) наслов комада који се свира тим темпом. **Andantino**, нешто живље од а.; комад који се свира тим темпом.

АНДАТОНИЈА, рим. насеобина код Штитарева. **АНДЕЗИТ**, базична, површинска, магматска стена, обично порфирске структуре, састављена од плагиокласа са једним или више бојених састојака (биотит, хорнбленда, пироксени); добила име по Андима; код нас распрострањена у сливу Тимока, Шумадији, Ј. Србија и др.

АНДЕРСЕН Ханс (1805.-1875.), дански писац; са много успеха гајио басну и бајку, и стекао светски глас, преведен готово на све евр. језике.

АНДЕРСЕН-НЕКСЕ Мартин (* 1869.), дански романсијер; пише романе из радничког живота; његови циклуси романа: **Освајач Пеле** и **Дите**, људско чедо уобрајају се у најзначајнија дела данске књижев. 19. в.

АНДЕРСОН 1) Ларс (1480.-1552.), канцелар Густава Вазе, увео реформацију у Швед. 2) Шервуд (* 1876.), амер. песник и романописац; гл. дело: **Ипак си-ромаш!**

АНДЕТРИЈУМ, ст. илирско утврђење; данас Муш. **АНДИ**, Кордиљери, вел. план. венац поред з. обале Ј. Амер., дуг 7500 км; највиши врхови Аконкагуа (7040), Илимани (6960), Сората (6550), Сахама (6415) итд.; богати рудним благом.

АНДИ-ДИДО, група сродних племена на Кавказу, у Дагестану (44 000), једна од 5 грана Лезгијаца; гл. племена: Анди, Чамалали, Дидо, Капучи.

АНДИЖАН, варош (73 000 ст.) у совјетском делу ср. Аз. са развијеном инд. науку.

АНДОРА, мала риб. (425 км², 6000 ст.) на пл. Пиренејама, између Фрц. и Шп., под заштитом Фрц.; гл. град А.

АНДРАШИ (Andrássy) 1) Ђула (1823.-1890.), мађ. државник; у младости осуђен на смрт због учешћа у буњи 1848., али се спасао бекством; после а.-у. нагодбе (1867.) дошао на положај мађ. претседника владе, затим на положај а.-у. мнн. спољних послова; као одлучан присталица ослабања на Нем. и аустр. продавања на Балк., издејствовао на берлинском конгресу (1878.) дозволу за окупацију Б. и Х.; закључио са Ј. Ристичем конвенцију о Вердапу и грађењу прве жел. у Србији; склопио савез са Нем. (1879.). 2) Ђула (1860.—1929.), син претходног; последњи а.-у. мнн. спољних послова (1918.).

АНДРЕ Рихард (1835.-1912.), нем. географ и етнолог; издао чувени А. Атлас и написао више дела: Амурска област, Етнографске паралеле и поређења, Антропографија, Приче о потоци и др. Издавао часопис Глобус (1891.-1903.).

АНДРЕИС Винко (1441.-1522.), бискуп; играо знатну полит. улогу почетком 16. в. као организатор хришћ. акције против Турака.

АНДРЕЈА 1) Богољудски (1100.-1174.), син Јураја Долгоруког, први рус. кнез који је тежио уједињењу свих рус. земаља; помагао оцу у борби за Кијев; пренео престојаницу у Владимир. 2) из Локе, архитект из 2. половине 16. в.; саградио цркву код св. Ивана у Ландару и црк. у Поњиквама у Горичкој. 3) из Острога, сликар из средине 15. в.; израдио композиције на сев. зиду презвитерија црк. св. Духа у Словењском Граду. 4) Провозани св., 1. апостол Христов, брат Петров, син Јонин; осн. цркве у Византу, по рус. предању проповедао међу Скитима и подигао црк. у Кијеву; распет у Па-

трасу (Грч.) на крст облика Х (А. крст); слави се 30./11.; крсна слава Карађорђевића.

АНДРЕЈАШ, мањ. св. Андреје над Треском, близу Скопља; основао га (1384.) Андреја, други син краља Вукашина; очуван до данас; чувене фреске које су израдили митрополит Јован и монах Григорије (**Тајна вечера**, **Прање ногу**, **Молитва на Маслиновој Гори**, **Складање са крста**).

АНДРЕЈЕВ Леопид (1871.-1919.), рус. писац пред-ратног доба; у почетку писао реалистичке приче, под утицајем Чехова; доцније у духу импресионизма и символизма; посвећивао много пажње питању смрти; погледи му прожети песимизмом; био под утицајем Шопенхауера и Ниचेа. Његово стварање карактеристично за идеолошку дезориентацију предратне рус. интелегенције; под утицајем револуције 1905. г. штампао: **Црвени смех**, **Губернатор**, **Прича о седморици обешених**; дао неколико снажних драмских дела: **Прне маске**, **Живот човеков**, **Анатема**, **Дани нашег живота**.

АНДРЕЈЕВИЋ Сима Гугуманов (1804.-1883.), срп. нар. добротвор, богат трг. у Рус.; основао богосл. уч. школу у Призрену 1872., и оставио јој вел. имање у Београду.

АНДРЕЦЕУМ (грч.-лат.), скуп прашника у цвету → прашник.

АНДРИЈА 1) А. П. мађ. и хрв. краљ (1205.-1235.); издао 1222. Златну буљу којом племству осигурао слободу и већа права; учествовао у 5. крст. рату. 2) А. III, мађ. и хрв. краљ (1290.-1301.). 3) Критски, епископ и црк. писац из 8. в.; творац н. песничког облика: вел. канона, који се пева 5. седмице ускршњег поста.

АНДРИЈАН св., хришћ. мученик из 4. в., слави се 26./8.

АНДРИЈАШЕВИЋ Нико (* 1882.), писац новела; гл. дело: **Слаке** и **приче из Неретванске крајине**. **АНДРИЈЕВИЋА**, варошица (630 ст.) и средско место (1831 ст.) у долини Г. Лима (Зетска Бач.); код ње се косовско-метохики пут рачва у зетски и новопазарско-босански пут.

АНДРИСКО, грч. пустилов; издавао се за сина македонског краља Персеја; устао против Римљана, али потучен код Пидне 146. пре Хр.

АНДРИЋ 1) Иво д-р (* 1892.), песник, приповедач, дописни члан Срп. краљ. акад.; чин. Мст. иностр. дела; учествовао у раду револуционарне нац. омладине у Босни, за време свет. рата затворен; у одличним, виртуозно рађеним приповеткама из живота Босне, нарочито у тур. доба, износи типове патолошких склоности са пуно суптилног опажања и много сензуалног; веома пажљив стилист; гл. дела: **Ex ponto** (песме у прози), **Пут Алије Ђерзелеза** и 3 књ. **Приповедака**. 2) Никола (* 1867.), есејист, филолог, драматург и управник Нар. казалишта у Загребу (1920.-1921.); форсирао у репертоару сл. драму, реформисао дијекцију и увео чист књиж. језик на сцени. (На сл.: А. Иво.)

АНДРОГЕЈ, син критског владара Миноја; победио у свима утакмицама у агинским играма, због чега га убио агински владар Егеј; Атињани су за казну морали да шаљу сваке 8. год. по 7 декача и 7 девојака за храну чудовишту Минотауру.

АНДРОГИН (грч.), двоподал, хермафродит; у бот. биљка најпре са м., а после са ж. цветовима, или која поред ж. има и м. цветове, нпр. *Nucarium*, *Corylus* и др.

АНДРОЛОГИЈА (грч.), проучава болести својствене човеку, по аналогји са гинекологијом.

АНДРОМАХА, Хекторова жена и Астијанаксова мајка; после Хекторове смрти постала робинја Ахилова сина Пира, са којим имала 3 сина. Еурипид написао трагедију А., а 1667. и Расин.

АНДРОМЕДА, кћи етнопског краља Кефеја; стога што је пркосила нимфама, Нептун послао неко чудовиште које пустошило земљу; кад су је родитељи везали за стену, у намери да је предаду чудовишту, наишао Персеј, па чудовиште убио, а њу спасао и узео за жену.

АНДРОНИК 1) А. I Комнин, виз. цар (1183.-1185.),

развратни, непријатељ племства, а пријатељ народа; убиен што није довољно одлучно бранио Виз. од Нормана. 2) **А. П Палеолог**, виз. цар (1283.-1328.), таст срп. краља Милутина, отац Симониде; ратовао са Турцима у М. Аз. и каталонским четима на Балк.; Срби му отели Македонију и сев. Арб.; поступио са много обзира према заточеном Стевану Дечанском, који га касније помогао у борби с унуком. 3) **А. III Палеолог**, виз. цар (1328.-1341.), унук претходног; збацио деда са престола, склопио савез са буг. царем Михаилом Шинмановићем, повратио Тесалију и Епир, а изгубио у борби са Турцима Никеју и Никомедију; у прво време ратовао са царем Душаном, али се 1334. измирио са њим и помогао му у борби са Маџарима; после његове смрти у Виз. настали грађ. ратови. 4) **А. IV Палеолог**, виз. цар (1376.-1379.), син Јована V; док је управљао државом као намесник, није хтео да откупи оца, заробљеног од Млечина, због чега га овај лишио наслеђа престола; у 1. побуни заробљен и привидно ослепљен, а у 2. збацио оца и заузео престо.

АНДРОНИК 1) грч. архиеп. из 1. в. пре Хр.; саградио у Атини кулу ветрова. 2) **Ливије** (око 280.-207. пре Хр.), грч. роб у Ит. и драмски писац; превео Одисеју у стиховима и још две грчке драме.

АНДРОПОГОН (грч.), род фам. Gramineae; познато око 200 врста; у топлијим крајевима; неке се искоришћују у мед. као окрепљујућа средства.

АНДРУСОВ, село у Рус., у околини Смоленска; у њему закључен мир између Рус. и Пољ. (1667.) којим Русија добила раније изгубљене крајеве.

АНЂЕЛАР, ученик Тирила и Методија.

АНЂЕЛИКА (Angelica archangelica, фам. Umbelliferae), двогод. биљка дебелог и гранатог корена, шуљбег, 2 м високог стабла, сложених листова са дршкама проширеним у рукавац, зеленкастих цветова; садржи етерско уље; корен се употребљава у мед. и за справљање ликера.

АНЂЕЛИКО фра Ђовани да Фјезоле (Angelico, 1387.-1455.), сликар и монах;

назван А. (анђеоски) због својих необично нежних и највиших слика; гл. групу његових радова чине фреске у мап. св. Марка у Фиренци, али има доста слика на дасци, које су данас у разним европским музејима (једна у Штроемајеровој галерији у Загребу). Мада живео у доба ренесансе, припадао више ср. в.; његове слике имају сву драж и лепоту замисли и колорита средњев. минијатура.

АНЂЕЛИНОВИЋ Данко д-р (* 1891.), песник и адвокат; у поезији изразит претставник нап. идеологије, сликар природе и села, оптимист; поред песама (Галебови, Јатице, Јутарња звона) огледао се у приповеди (Синови земље, Робови земље) и драми (Службени).

АНЂЕЛИЋ 1) Глигорије, бечки издавач; издао (1875.) књигу: Кратко сочиненије о приватних и јавних делова у ползу словеносрпској јуности од Александра Везића. 2) **Живко** (1850.-1899.), новинар; оптужен као саучесник у иванџанском атентату; нађен обешен у затвору 26./8. 1899.

АНЂЕО (грч.), по хришћ. учењу бестелесно разумно биће слободне воље и божи гласник; створио их бог, у чијој се близини увек налазе; по Ст. завету деле се на 9 чинова: а., арханђели, господства, силе, власти, начелства, престоли, херувими и серафими; сем тога сваки човек има свог а. чувара. Веровање у њих дошло Јел. са хришћ. из јудаизма; кушање и отпадање неких а. од бога веома омиљен мотив у књизи **Анђеоски образ**, одећа калуђера великохемничка (→ схимници). **А. Тврђава**, околна зграда у Риму, коју саградио цар Адријан, названа по а. на врху зграде; гробница многих папа.

АНЕГДОТА (грч.), кратка духовита и карактеристична прича из живота неког знаменитог човека, или какве друштва или нап. групе.

АНЕКСИЈА (лат.), присвајање туђе земаљске области; промена суверености над једном обл. или делом обл. Анектирану обл. не везују више уговори које је закључила ранија држава, већ уговори које је закључила држава што врши а.; изузетак се чини у погледу уговора везаних за земаљште (службеност, разграничење и т. сл.); држава која је изврши, наслеђује имовину и узима на себе ду-

гове раније државе; у случају а. једнога дела државе, врши се сразмерна подела дугова. **А.** има дејства и на судске пресуде и спорове у току, јер становништво губи дотадање држављанство и стиче држављанство нове државе; изузетке од овог начела → опшња. **А. Босне и Херцеговине** Аустро-Угарској, извршена је прогласом цара Франца Јозефа I 7./10. 1908.; као непосредан повод послужила јој младотур. револуција, изведена у лето 1908., јер се постављало питање да ли нови режим у Тур. неће имати последица и у оном обл. Тим актом, изведеним без претходног споразума са вел. силама, које су јој на берлинском конгресу дале мандат за окупацију Б. и Х., А.-У. је извршила очигледну повреду међунар. уговора и изазвала живе протесте у Евр., утолико више што се у исто време, и у споразуму са њом, Буг. прогласила за независну. Претставници прав. и мусл. нар. организације дали су онда у Пешти (11./10.) изјаву да је а. извршена без питања и против воље стая, и упутили су посебну делегацију у евр. престонице да ту изјаву стави до знања вел. силама. У Србији а. изазвала вел. узбуђење, јер се осећало да се Аустр. тиме учвршћује на Балк., да дубоко погађа нап. будућност српства и да жели да пресече све наде у будућност вел. самосталне срп. државе. Срби се репшили на крупне жртве; протестовали у свим престоницама, створили Нар. одбрану са циљем да смири партиске страсти и прикупи добровољце за евент. борбе, и образovali (24./2. 1909.) концентрациону владу под претседништвом Стојана Новаковића. Под притиском општер. нерасположења у Евр., у жељи да спору одузме евр. карактер, Аустр. са Тур. склопила споразум (26./2.), платила јој отштету од 52 мил. и почела припреме да силом угуши срп. протесте, пре но што дође до конференције вел. сила, коју је предлагала Рус. Руско посредовање спречила Нем. претњом у Петрограду, због чега Србија морала да се покори, али посредовањем Енгл. ослобођена исувише понижавајуће изјаве коју је тражила бечка влада; уместо ње (31./3. 1909.) дала другу изјаву да: нова ситуација створена у Б. и Х. не задире у Србијина права; Аустр. том изјавом добила задовољење и сматрала се победницом, али уствари изгубила; срп. питање добило ипак евр. карактер, јер у целом свету остао утисак да је Аустр. извела незаконити акт и да му је као праву аргументацију дала само силу; поред Србије била увређена и Рус. За Србију овај удар био од користи: упозорио је на блиску опасност, ставио крупна нап. питања изнад партиских, извео концентрацију нар. снага и изазвао јачање национализма и нап. солидарности. Анектирати, присајединити туђе крајеве.

АНЕКУМЕНА (грч.), предели и обл. на Земљиној површини, исповољни за стално настањивање људи (поларне обл., пустиње, високе плани., баре итд.).

АНЕЛИДЕ → глисте.

АНЕМИЈА (грч.) → малокрвност.

АНЕМИЈЕ, владика у Сирмијуму у 4. в., противник аријевста.

АНЕМОГАМЕ (грч.) **БИЉКЕ**, при оплођавању којих ветар преносећи цветни прах (полен) игра важну улогу (→ анемофилне биљке).

АНЕМОГРАФ (грч.), справа за бележење правца и брзине ветра. Анемометар → ветромер. **Анемосинометар**, справа за бележење брзине ветра.

АНЕМОНЕ (Anemone), биљни род из фам. љутића (Ranunculaceae).

АНЕМОФИЛИЈА (грч.), опрашивање ветром; **Анемофилне биљке**, које се опрашују ветром; образују једноставне, густе заједнице (борови, смрче, траве, врбе, храстови итд.); одликују се: 1) огромном производом полена, као леска чија 1 мушка реса садржи 4 мил. пол. зрнаца; 2) полен је ситан, растресит, па се и при најмањем потресу биљке лако подиже у ваздух и дуго лебди; извесне биљке имају прашничке цветове груписане у издужене и лако покретљиве цвасти и ресе, или прашнице на веома дугим прашничковим копчицама висе ван цваства; 3) органи за примање полена имају веома велику површину (перасте жигови трава) или луце кап течности на коју се полен хвата (четинари); у извесних биљака је приступу полену на жигу олакшан тиме што у време полинације још немају лишћа (леска, орах); 4) по правилу њихови су цветови неугледни, ситни, често зеленкасти и без цветног омотача, не миришу и не луце нектар, па их инсекти не посећују. **Анемохоре биљке**, чије семење и плодове преноси и распростира ветар; имају ситно семе и плод, незнатне тежине, увећане спољ. површине са разним израштајима (длаке и крила итд.), што им олакшава лебдење и даље разноше-

ње; значај ветра у распрострању биљака је велики у висинама, на отвореним и пространим местима (степе, ливаде), пустињама и отвореним барама. У а. б. спадају многа висока дрвета, лијане, епифите (семе 1 епифитеке биљке *Dendrobium attenuatum* има тежину 0.00000565 г) и алпске биљке.

АНЕНЦЕФАЛУС (грч.), наклазо новорођенче коме недостаје мозак, теме дубање, а често и кичмени канал.

АНЕРГИЈА (грч.), отсуство алергије тамо где би се ова морала очекивати; виђа се код тешких тбк. обољења.

АНЕРОИД, анероидни барометар (грч.) → барометар. **АНЕСТЕЗИЈА** (грч.) 1) стање организма (као симптом), карактеристично по престанку (супресији) локалне или опште осетљивости, без оштећења осталих животних функција. 2) метод у хир. којим се постиже потпуна неосетљивост одређеног предела или целог тела, ради безболног вршења операције. **Локална а.** отстрањује осетљивост извесних предела медикалним мерама: хлађењем коже (хлоретилом), убризгавањем под кожу (новокаина, перкаина и др.), мазањем слузокожа (кокаином). **Лумбална а.**, убризгавањем у кичмени канал (пропокаина и др.); најчешће замењу трећег и четвртог слабинског прљена, отстрањује се потпуно осетљивост и моћ кретања доје половине тела. **Општа а.** (наркоза), удисањем извесних

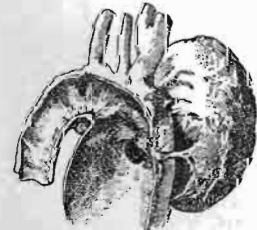
газовитих наркотичних средстава (етера, хлороформа; на сл. маска за наркозу са етером по Омбредуану), убризгавањем у вене (еваниана), у ректум (азертина), постиже се дубок сан са потпуним губљењем свести, осетљивости и моћи кретања. При наркози могу наступити извесни инциденти: примарни (рефлексе заустављања дисања и срца), при првом додир слузокоже носа и грла са удахнутим наркотиком; секундарни (заустављање дисања и срца), услед дејства превелике количине удахнутог наркотика на центар дисања или живчано-мишићни апарат срца. Срчани инциденти (примарни и секундарни) могу се завршити смрћу; плућни се дају сузити вештачким дисањем. По општој а. могу наступити инциденти: гађење са повраћањем, повећање лучења пљувачних жлезда, смањење лучење мокраће, жутица (нарочито тешка код случајева где је јетрно ткиво оштећено ранијим обољењима), срчане компликације, које могу бити узрок брзе смрти (миокардитис), обољења органа за дисање (бронхитис, плеуритис, пнеумонија). По лумбалној а. инциденти: тешке и дуге главобоље, отежано или немогуће мокрење за неколико или више дана. **Регионална а.** некога предела постиже се убризгавањем антисептикума (новокаина) у корен онога живца који тај предео оживчава (нпр. инјекција у одређено место изнад кључаче кости на врату изазива а. горњег уда). **А. сексуалиа** → фригидност.

АНЕТУ, највиши врх (3404 м) на Пиренејима; на сев. падинама глечери.

АНЕУРИЗМА (грч.), делимично ограничено проширење артерије, локалне последице општих обољења (сифилиса, ређе артериосклерозе), најчешће на аорти и већим артеријама; зидови а. променени су у свима слојевима. **Лажна а.**, последица повреде артерија; око повређеног места и изливане крви ствара се кеса, спојена с артеријом, кроз отвор који је постао приликом повреде, те кроз њу струји крв.

Артерио-венозна а. настаје ако су у исто време повређене артерија и вене; ствара се слична кеса као и код лажне а., кроз струји из артерија кроз кесу у вену или обратно. **А. аорте**, вид горњим делом грудне кости постоји тумор који бије, при аускултацији чују се шумови; услед притиска аорте на судевне органе и крвне судове постоји којинут промуклост, кашаљ, болови и тешко дисање, отопи врата и главе; вратне вене су изражене.

АНЖЕР, град (86 000 ст.) у Фрц.; унив., ткст. инд. **АНЖУ** (Anjou), средњев. војводина у Фрц. **Анжујци**, хрв. и мађ. династија (1300.-1409.).

АНЗЕЛМО Кентрберски св. (1033.-1109.), енгл. архиепископ, црк. уч., теолог и филозоф; осн. школстичке теологије; гл. дела: *Dialogus de veritate*, *De libero arbitrio*, *Cur Deus homo?*

АН-ЗИХ (нем. an sich, само по себи; што је апсолутно и безусловно; дао само по себи) флз. термин који означава предмете мишљења онакве какви су сами по себи, независно од наше свести; ако уласком у нашу свест претрпе измене, они се називају појаве ствари (феномени).

АНИ, ег. писац из 10. в. пре Хр.; написао Поуке. **АНИЗОГАМИЈА**, хетерогамија, спајање гамета различитих по облику, величини и покретљивости (анизогамети); супр. → изогамија; могу се разликовати м. и ж. гамети; спец. случај хетерогамије претставља → оогамија.

АНИЛИН (порт.), безбојна течност, добија се из катрана каменог угља; осн. материја многих хем. једињења; служи за израду розанилина и др. боја. **Анилинске боје**, вештачке орг. боје, назване тако што је прва индустријски значајна (мовени) израђена од а.; по хем. саставу деле се на: азо-боје, индиго-бије, трифенил-метанске, алizarинске, индиготренске итд., а према начину употребе разликују се: киселе, базне, које боје мочилом, које се разликују на влакно итд.; данас постоје хиљаде синтетичких боја, које се праве на разне начине и имају различиту постојаност.

АНИМА (лат.) душа.

АНИМАЛАН (лат.), животињски, својствен животињама. **А. функције и органи**, својствени животињама (нервни, чулни, мишићни органи), којих нема код биљака. **Анимализам**, особито поштовање свих или само неких животиња (нпр. медведа), из веровања да и животиње имају душу и др. својства човека; порекло у → анимизму. **Анималист**, сликар или вајар животиња; код ст. народа најбољи а. су били Асирци; нема их у хришћ. ср. в.; поново се јављају с ит. ренесансом; од савремених најпознатији Французи Бари и Помпон.

АНИМАТИЗАМ (нлат.), учење по којем има душу све што постоји. **Animato, con anima** (ит.), у муз. ознака темпа: живо, ватрено. **Анимизам** 1) учење по којем је вера постала од поштовања душа умрлих предака. 2) у флз. веровање да је душа праоснов и праначело живота и света, и да светом владају душевне силе. 3) веровање да у људском телу живи још једно биће, душа, која може привремено да излази из тела (нпр. за време сна), па да и све биље, животиње и људске израђевине имају особине сличне души; та душа се замисља као птица, миш, лептир, сенка и др. Смрт се сматра за нешто слично сну, само што душа или сенка оставља тело заувек. Из а. се развили веровање и култ душа предака (анизам), особито поштовање животиња (анимализам) и фетишизам. Код Јел. живе многа а. веровања, особито у вези са култом мртвих: душа у сну излази из тела, дух покојников се дуго креће по кући и око живих, враћа се међу живе у виду вампира, вукодлака итд.

АНИМОЗНОСТ (лат.), непријатељско расположење према некоме.

АНИМУС (лат.), дух; у праву: постојане воље; нпр. а. *donandi*; код поклоня: воља у вези са жељом да се једно лице обогати без давања накнаде; код државине, воља да се према ствари понаша као сопственик; а. *testandi*, код тестамената: права и озбиљна воља да писмено у питању заиста буде сматрано за последњу вољу; ако а. не постоји, нема поклона, државине, тестамената итд.

АНИС, аниш, *anisum* (*Pimpinella anisum*), једногодишња биљка из племена штитоноша; њено семе служи за добивање ароматичног уља, које се употребљавано као зачин и у мед.; у мањим количинама освежљава организм, као теј потпомаже издвајање слузи код катара у дупнику и умирује трчеве у цревима; у већим количинама изазива сан.

АНЈОН, негативан јон; путује под утицајем ел. поља сила ка → аноди, где се под погодним условима неутралише.

АНКАРА, Ангора, град у М. Аз., од 1920. престоница (50 000 ст.) Тур. рпб.; развијена инд.; важно тржиште за жито и воће; везана анадолском железницом за Скутари; → ангорска битка.

АНКЕСЕР (фрц.), боксер који може да прими много удараца, тј. веома отпоран и чврст.

АНКЕТА (фрц.), истраживање путем усмених саопштавања или писмених обавештења и података ради расветљавања неког питања; може бити политичка, парламент., адм., научна, статист. итд.

АНКИЛОЗА (грч.), потпуна или делимична непокретљивост и укоченост појединих зглобова услед повреде или обољења зглобова или костију; лечи се масажом и нарочитим апаратима за кретање.

АНКИЛОСТОМА (*Ankylostomum duodenale*), ваљкаста првић беле боје, дуг 4-11 мм, живи паразитски у танком, нарочито 12-палачном преву човека, најчешће рудара; јаја црна доспевају са људским изметом на влажно тле; ларве које из њих излазе могу месецима да живе у води или влази; у људски организам продиру ређе јелом, а чешће кроз кожу и изазивају јаку малокрвност, са в. постотком смртности. (→ сл.)

АНКИРА, ант. име Анкаре.
АНКО МАРЦИЈЕ, унук рим краља Нуме и 4. рим. краљ (640-616. пре Хр.); осн. пристаниште Остију.
АНКОНА 1) град и пристаниште (84 000 ст.) на Јадр. М. у Ит. Гл. место области Марке; инд. ужади и једрила за лађе, памучне робе и муз. инструмената.

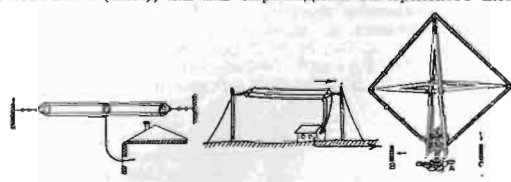
АНКОНА Алесандро д' (1835-1914.), ит. књиж. историчар; проф. књиж. на унив. у Пизни; значајни његови радови из историје ит. драме; Порекло ит. позоришта и др.
АНКР (Анеге), у Фрц., д. притока Соме; позната због нем. пораза у светском рату (авг. 1918.).

АНКУДИНОВ Тимофеј (1617-1653.), издавао се за царевића Ивана, сина А. Шујског; лутао по Евр. и прелазио у мусл., ркат. и прот. веру.
АНЈАСЕР (нем.), отпорник за пуштање у рад ел. мотора; има задатак да смањи струју, док мотор не развије брзину и да заштити његове намотаје од квара; често садржи и отпорник везан у индукторском колу, којим се мања брзина мотора у раду. (→ сл.)

АННО ДОМИНИ (лат.), у години господа, тј. хришћ. ере; скраћено а. Д.
АНОВАРИЈА, урођени недостатак јајника.
АНОДА (грч.), ел. спроводник 1. врсте од метала, угља, оксида и др. којим се спроводнику 2. врсте или електролиту (раствору, растопу, хомогеној течности, гасу и др.) доводи позитивна ел. струја. **Анодна батерија**, ел. извор једносмислене струје који даје напон електронским лампама; за лампе мање снаге састоји се из сухих елемената или акумулатора, а за веће, емисионе лампе од умерца са живиним паром.
АНОДОНТА → шкољке.
АНОЈА (грч.), отсуство ума и умног поретка, безумље.
АНОКСИБИОЗА (грч.) → анаеробиоза.
АНОЛИС, род гуштера (фам. *Iguaniidae*), који живе на дрвећу амер. и аз. шума.
АНОМАЛИЈА (грч.) 1) неправилност, неприродност, отступање од правила, зак. или норме. 2) у астр. угао помоћу којег се одређује положај планете или комете у односу на Сунце. **Аномалистичка револуција**, временски размак између 2 узастопна пролаза неке планете, или Месеца, кроз исто теме апсидне линије
АНОМИЈА, отсуство закона и зак. поретка, безаконитост.
АНОНИМАН (грч.), безимени, без потписа. А. дело, објављено без навођења писца; ауторско право припада приређивачу или издавачу, све док се не утврди писац. А. друштво, безимено д., → акционарско д., чисто капиталистичко д., код којег имена појединаца губе свој значај.
АНОНСА (фрц.), оглас у новинама. **Анонсирати**, објавити у новинама у виду огласа.
АНОПСИЈА (грч.), неупотребљавање ока; најчешће у изразу *amblyopia ex a.* (слабост услед неупотребљавања ока).
АНОРГАНСКИ (грч.), неоргански, назив за минер. хем. једињења. А. хемија, неорганска хем., део хем. који изучава особине и понашање неорг. једињења.
АНОРЕКСИЈА (грч.), немање апетита; јавља се у извесним обољењима желуца и црева, у фебрилним стањима и многим хроничним болестима.
АНОРМАЛАН (фрц.), неправилан, нередован.
АНОРТИТ, минерал → фелдспат.
АНОТАЦИЈА (лат.), забележба каквог стања које утиче на стварно право у земљишним књ.; чим се упис изврши, трећа лица се не могу позвати да им је то стање било непознато.

АНОФЕЛЕС → комарац маларичар.
АНПУНГ, пристаниште (76 000 ст.) у Кини на Жу-том М., инд. дрвета и свиле.
АНРИ (Henri) 1) А. I, фрц. краљ (1031-1060.). 2) А. II, фрц. краљ (1547-1559), син Франсоа I; наступио ратове са Шп. и добио Мец, Тул и Верден од Шпањолаца и Кале од Енглеза; рањен колџем у око у једном витешком турниру и од тога умро. 3) А. III, краљ (1574-1589), син претходног; изабран прво за краља Пољ., откуд побегао на вест да му је у Фрц. умро брат Шарл IX; услед верских међусобница принуђен да напусти Париз и да га опсађује; убио га калуђер Жак Клеман. 4) А. IV Наварски, фрц. краљ (1589-1610.), ожењен Маргаритом, сестром А. III; пре ступања на престо вођ прот. у Фрц.; завео мир у земљи и подигао народно богатство уз прилому свога министра Силја; убио га фанатик Равајак.
АНРИО Франсоа (Henriot, 1761-1794.), фрц. револуционар; командовао фрц. војском за време терора; погубљен 9. термидора.
АНС, северњачко име бога и божанственога (→ Ази).
АНСАМБЛ (фрц.), у м. погледу: хармонично уклапање разних делова неке целине у правцу јединственог дејства; у поз.: принцип јединственог дејства свих, и најмањих, учесника у извођењу дела; цела глумачка труппа.
АНСГАР св. (801-865.), хамбуршко-бременски надбискуп, назван апостолом севера; проповедао хришћ. у Скандинавији.
АНСЕЛМО св. → Анзелмо Кентерберски.
ANCIEN RÉGIME (фрц.; ст. режим), стање пре фрц. револуције у Фрц. и осталим земљама у зап. Евр.
АНТА (грч.), четвороугаони зидан стуб; служио као завршетак зида ант. храмова; обично има капител и стопу.
АНТАГОНИЗАМ (грч.), супротност, противност, супарништво, → корелација.
АНТАКИЈЕ, грд (31 000 ст.) у сз. Сирији; на месту ст. Антиохије.
АНТАЛКИДА, спартански војвода из 4. в. пре Хр.; закључно са Персијанцима мир по којем је највећи део грч. колонија у М. Аз. враћен Перс. 387.
АНТАНАНАРИВО → Тананариво.
АНТАНТА (фрц.), споразум, савез. Велика а.: Фрц., Енгл. и Рус. за време светског рата. Мала а.: Југославија, ЧСР и Рум.
АНТАПЕКС → апекс.
АНТАРА, ар. преисламски песник од кога имамо **Муалаку** и **Диван**; рођен као роб, стекао јунаштво слободу и име, око којег се сакупило читав циклус приповедака: **Антаров роман**.
АНТАРЕС, звезда 1. привидне величине у средини сазвежђа Скорпије; по величини 1 од највећих познатих звезда (приближно 500 пута већа од Сунца).
АНТАРКТИК (грч.), обл. око ј. пола: под сталним леденим покривачем; обухвата вел. континент, на којем је сам ј. пол; испитан само делимично. **Антарктис** → флорне области.
АНТВЕРПЕН → Анверс.
АНТЕДИЛУВИЈУМ (лат.), период времена у ист. земљине коре; претходило дилuviјуму.
АНТЕЈ, син Нептуна и Геје; у борби са њим Херкул запазио да добива нову снагу кадгод се дотакне земље, па га дигао у ваздух и удавио рукама.
АНТЕМ (енгл.), муз. композиција или прк. мотета на текст псалма, Св. писма или литургије; пева се свзакодновно у енгл. црквама.
АНТЕМИЈЕ из Јлидије, грч. грађевинар из 6. в.; подигао прк. св. Софије у Цариграду.
ANTEMURALE CHRISTIANITATIS (лат.), брана хришћ.; у ркат. свету назив за Хрв. и Мађ. у доба надирања Турака према 3.
АНТЕНА (лат.), жични спроводник за примњање или

стварање електромагнетских (радио) таласа; најчешће на једном крају изолована, а на другом, којим се спреже са пријемним или предајним апаратом, везана за земљу, при употреби кратких таласа, изолована на оба краја, а спрегнута у средини; ако најјаче прима или зрачи у једноме правцу зоне се диригујућа или управљајућа; по положају жиче и своје облику деле се на: хоризонталне, вертикалне, лепезасте, у облику сунцобрана, слова Т, L, V, итд. Антифадна а. служи за радиофонске емисије и има спец. облик, којем је

циљ да што више повећа домет директних радиоталаса. **Оквирна а.**, најраспрострањенија диригујућа а.; састоји се од неколико навоја у облику круга, троугла или полигона и кондензатора; употребања се као радиогониометар у пом. и ваздушном саобраћају за оријентацију и навигац. сврхе. **А. вештачка** → вештачка антена.

АНТЕНОР 1) Тројанац који се искрцао у Ит. и основао Падову. 2) атички вајар из 6. в. пре Хр.; творац групе Хармодија и Аристокитона.

АНТЕРА (грч.) → прадњак. **Антерија**, мушки полни орган биљака у којем се стварају мушки гамети (сперматозоиди, антерозоиди, спермације); јавља се типично образована код архегонијата, а налази се и код многих алга и гљива; код цветноша веома редуцирана, а нарочито код ангиосперма, где је претстављена само једном антеридијалном ћелијом у поленовом зрну. **Антерозоид** → сперматозоид.

АНТЕРИЈА (тур.), дугачка г. хаљина са рукавима; део балк. варошке м. и ж. ношње; у ср. Босни ушла у нар. сеоску ношњу; у Битољу и Прилепу носе је и сад мушкарци; прави се од куповних материја; у Шумадини је мање дужине.

АНТЕСТЕРИЈА, празник у част мртвих у грч. рел., слављен 3 дана у марту; за то време припремана нарочита јела.

АНТЕЦЕДЕНЦИЈА (лат.), оно што претходи; узрок последици, субјект предикату, разлог образложење. **Антецентне долине**, речне д. или њихови делови, старији од тектонских покрета; уколико се земљиште више издизало, утолико р. јаче усецала ову д. → пробојнице.

АНТИ (грч.), предметак многих сложених речи грч. порекла, значи: против (антисемит, Антихрист).

АНТИ, име које су грч. и рим. писци давали од 4. в. једном делу И. Сл., настањеним између Дњестра и Дњепра; неки научници доводе њихово име у везу са Венти, Венди, како у неким крајевима Немци још увек зову Сл. Били су веома ратоборни; у 6. в. водили веома крваве борбе с осталим Сл. и Аварима, а упадали преко Дунава у Виз.; од 602. се више не помињу.

АНТИАЛКОХОЛНИ ПОКРЕТ У ЈУГОСЛ. Почели организоване борбе против алкохола (1882. у пожарачком окр. и 1883. у Фочи) имају локалан значај; у Београду осн. прво Друштво за сузбијање алкохолних пића (1901.), а прва Гутемплерска ложа 1907.; ускоро затим јавило се још 11 других, па онда и Бел. ложа гутемплерског реда (1912.), која је сазвала 1. конгрес трезвене омладине у Крагујевцу (1912.). У то време у Србији било 14 ложа и 60 кола трезв. младежи. У Хрв. осн. први Апстинентски клуб у Загребу (1907.) који се (1911.) проширио у Друштво апстинената у Хрв. и Слав. У Слов. се јавила прва Дружба трезвости (1904.), која касније (1906.) проширена у Друштво апстинената, и друштво Св. војска (1919.). 1922. основан је Јел. савез трезвости, који обухвата све трезвачке организације, заједно са Гутемплерском ложом и Савезом трезвене младежи; год. 1930. издвојила се Гутемплерска ложа и обновила везу са Међунар. гутемплерском ложом, а све друге трезв. организације остале у Савезу трезвости и Савезу трезвене младежи.

АНТИБ. пристаниште (20 460 ст.) и климатско место на Сред. М. у Фрц.; околина богата воћем, виноградима и дуваном.

АНТИБАРБАРУС (грч.-лат.), у књиж. списак страних речи које нису стекле право грађанства.

АНТИВИРУС (грч.-лат.), добива се кад се клице негују у бујону, на 37° за време од десетак дана, па се процеди кроз порцеланске свеће; добијена течност садржи растворљиве токсине употребљених клица; употребљава се за облоге, испирања и даје добре резултате код многих запаљења на кожи.

АНТИГЕН (грч.), супстанца, која убризгана у жив организам изазива стварање антитела; свака ћелија, серум, првена крвна зрна итд. једне животиње, убризгани другом, изазивају код ове стварање антитела; живе или убијене клице (у облику вакцина) и њихови токсини такође су а., као и неки паразити и фунги.

АНТИГОН 1) Киклоп, војвода Александра Вел.,

после чије смрти постао сатрап Вел. Фригије; проширио државу и основао у Сирији и М. Аз. моћно царство; после пораза код Иса, 301. пре Хр., изгубио престо и живот. 2) **Гонат**, македонски краљ (278.-242. пре Хр.). 3) Јудејски краљ (39.-35. пре Хр.), последњи Макабејац; погубљен по наредби Антонија.

АНТИГОНА, Едипова кћи коју је имао са својом мајком Јокастом; пратила слепог оца кад је прогнан из Тебе; сахранила брата Полиника противно забрани тебанског краља Креонта, због чега је овај живу зазидо у гробницу, у којој се она обесила. Чувена Софоклова трагедија А.

АНТИДАТИРАЊЕ (нлат.), стављање ранијег датума од онога када је испрва сачињена; ако оно штети интересе трећих лица, она га могу побитати и у крив. (фалсификат) и у грађ. спору (побијање правних дела).

АНТИДЕТОНАНТ (грч.-фрц.), хем. супстанца која се додаје бензину да му се повећа отпорност на детонацију; најбољи етил-флуид.

АНТИДОТ (грч.), лек који се даје по тровању као противотров (нпр. атропин, код тровања морфијумом).

АНТИКА (лат.) 1) старинска ствар, реткост; нешто веома лепо. 2) име којим се обухвата цела грч.-рим. култура од Омвра до пропасти Западног рим. царства (476.).

АНТИКАТОДА (грч.), једна од електрода у гасним рентгенским цевима, од које се одбијају катодни зраци; на њој постају рентг. зраци; обично се гради од тешко топљивих метала, а често удешена да се може хладити споља.

АНТИКВА (лат.), врста штампаних слова.

АНТИКВАР (лат.), трговац ст. књигама. **Антикварница**, а. радња. **Антиквитети**, старине, ст. ум. предмети, чија вредност временом расте.

АНТИКЛЕРИКАЛИЗАМ (грч.-лат.), духовно-култ. покрет против крст. прк. и свешт.; има за циљ сузбијање и уништење њиховога утицаја у области култ. духовног и полит. народног живота.

АНТИКЛИМАКС (грч.) → градалица.

АНТИКЛИЦАЛА (грч.), испуњени део набора убраних слојева у земљ. кори. → боре.

АНТИКОНЦЕПЦИОНЕЛНА СРЕДСТВА, која спречавају оплођење: а) неки медикаменти унети у вагину хем. дејством уништавају сперматозоиде, б) пелари, у виду чауре, на врату материце или в) кондом, који спречавају улазак сперми у њену дупљу. Ни једно од ових средстава није потпуно сигурно.

АНТИКРЕЗА (грч.), споредни уговор уз уговор о залози по којем заложни поверилац, уместо интереса на главницу дуга, има права на употребу и уживање плодова са заложеног предмета.

АНТИЛИ, острва између С. и Ј. Амер.; деле се на Велике (Куба, Хајти, Јамајка, Порторико) и Мале (има их око 100; од Св. Томе до Тринидада); клима и производи тропски: шећ. трска, памук, дуван, ј. воће, кава, какао. **Антиљска струја**, део здружене ј. и с. полутарске струје; тече спољашњом страном Антиљских О. у з. делу Атланског Ок.

АНТИЛИБАН, план. ланац у Сирији (највиши врх 2760 м), сиромашан атмосферским талогом и вегетацијом.

АНТИЛОГАРИТАМ (грч.), по Неперу $\log \cos \alpha$ на супр. $\log \sin \alpha$. **Антилогаритамска таблица**, у којој логаритми сачињавају низ природних бројева, док су диференције нумеруса променљиве.

АНТИЛОПЕ (Antilopinae), шумљороги преживари, који се разликују од правих бикових витким телом, танким и високим ногама; има их више врста; живе у Афр., ср. и ј. Аз.

АНТИМ, грч. митрополит у Београду (1827.-1831.); напустио је Србију кад је српска црк. постала самостална.

АНТИМЕТАБОЛА, антимијеталеса, антимијетеза (грч.) 1) премештај и измена слова у речи. 2) изокретање, обраћање закључка у супр. правцу (нпр. једемо да живимо, а не живимо да једемо).

АНТИМИЛИТАРИЗАМ (грч.-лат.), пропаганда и борба противу милитаризма, па према томе и пропаганда и борба против рата; то је, са генералним штрајком, један од гл. елемената синдикалистичке теорије и тактике.

АНТИМИНС (грч.), у прав. црк. платно са сликом Христове погребне и ушивеним моштима светитеља; без њега се не сме вршити служба; постао у прво

хришћанско време због обичаја да се служба врши на гробу мученика, па има значај реликвије. Освећује га само епископ.

АНТИМОНИ, доста редак металоид (Sb), атомска тежина 121,76, сребријастобеле боје, чија се светска год. производња креће између 28 000 и 30 000 т; добива се из антимонита; употребљава се за прављење штампарских слова, енгл. метала итд. **Антимонит**, сулфид а. (Sb₂S₃), ромбичан минерал, оловносиве боје, обично приткастих кристала, лако топљив; ваљан: а. руда (71,76% Sb); највише га има у Јап., Кини и Аустралији и многим рудницима у Евр.; код нас се налази у Босни, Слов., Србији, а експлоативне се само у окол. Крупња (Костајник, Зајача) и Куманова (Никшићак); производња достигла највиши степен 1930. (2222 т).

АНТИНЕУРАЛГИКА (грч.), лекови против неуралгијичких болова.

АНТИНОЕ, Антиноја, град у ст. Ег., на Нилу, где се утопио милосник цара Хадријана Антиној; позната са многих икопона.

АНТИНОЈ, роб и милосник цара Хадријана, чувен са лепоте; сачуване многе статуе.

АНТИНОМИЗАМ, аномизам (грч.), начелно непризнавање било каквих утврђених зак. **Антиномија**, противречност између 2 закона, 2 флз., начела или суда (тезе и антитезе); у њих се уплиће ум кад тежи да сазна оно што је апсолутно и безусловно, тј. ствари по себи, → an sich.

АНТИОПА 1) амазонска краљица коју је победио Херкул, а узео за жену Тезеј. 2) кћи тебанског краља Никтеја; имала са Зевсом два сина: Зета и Амфиона.

АНТИОХ, име 13 сиријских краљева, који су наследили престо од Селеука. Најпознатији: 1) А. III Вел. (238.-187. пре Хр.) који је, на потстрек Хаирибала, заратио са Римом и био потучен. 2) А. IV Епифан (176.-164. пре Хр.), голио Јевреје и поубијао 7 Макабијаца.

АНТИОХИЈА, град на р. Оронти, у Сирији; у ст. в. престоница Селеуковаца; играла важну улогу у 1. доба хришћ. **Антиохијски патријархат**, веома угледна еп. столица, апостолског порекла, по рангу 3. међу прав. патријарсима; у њој су се први пут верни назвали хришћани; како већину верних сачињавају Арапи, служи службоу на ар. језику. А. школа, богословска академија у којој је, противно александриској, заступао реалистички идеолошки правац и буквално тумачено Св. писмо; престала у 7. в. због Несторове јереси; најважнији претставник св. Јован Златоуст.

АНТИПАПА (грч.), супарник папе који није изабран на законит начин, већ интригама или силом; 1046. било их 4.

АНТИПАСАТИ (грч.-хол.), стални висински ветрови, који дувашу од полуцара према половима; на с. полулопти имају правац ЈЗ-СИ, а на ј. СЗ-ЈИ; постају због уздицања топлог ваздуха изнад полуцара, који се на висинама раздваја и упуђује у правцу полова скрећући унеколико према И под утицајем земљине обртне силе.

АНТИПАТАР 1) македонски војвода (397.-317. пре Хр.); управљао Македонијом док се Александар Вел. бавио у Перс. и потукао побуњене Антипана после Александрове смрти код Краниана. 2) македонски краљ (296.-294. пре Хр.); унук претходног.

АНТИПАТИЈА (грч.), одаратност, нерасположење; супр. → симпатија.

АНТИПИРЕТИКА (грч.), лекови који утичу на смањење бола и у исто време спречају повипену тмпт. (кинин). **Антипирин**, бео кристалан пращак, слабо горка укуса, лако растворљив у води; смањује повипену тмпт. и болове.

АНТИПОДИ (грч.), сталовници два предела који се налазе на супр. тачкама на Земљи; имају супр. дневно, а ако нису на полуцару, и супр. год. доба; услед Земљине округлине нашим а. (стан. Полинезије) ноге су окренуте у наше ноге.

АНТИПСИХОЛОГИЗАМ (грч.), струја у савр. флз., учи да логика, теорија сазнања, етика, естетика, социол. и нац. екон. имају своја специјална начела и методе, који се потпуно разликују од неих. начела и метода; претставља реакцију на → психологизам.

АНТИРАБИЧАН, против беснила. А. стапница → беснило, Пастеров завод.

АНТИРЕЛИГИОЗНА ПРОПАГАНДА (грч.-лат.), борба против вере и верских предрасуда; у СССР 1 од задатака држ. политике на култ. пољу; служи се рекламом, кином и пшамом.

АНТИСАНА, угасени вулкан на Кордиљерима у Еквадору (највиши врх 5736 м).

АНТИСЕМИТ (грч.), противник Јевреја и њихова утицаја. **Антисемитизам**, соц.-култ. покрет који у појединим државама тежи да ограничи грађанска, полит. и екон. права Јеврејима; проишшао из верске и расне искључивости и неспособности Јевреја да се саживе са средином у којој и од које живе. Јавио се још у старом в. код Грка и Римљана; у Евр. дошао до пуног израза у ср. в., а одржао се и у целом и. в., нарочито по земљама с изразито феудалном прошлошћу или слабо развијеном трг. (Нем., Пољ., Украјина, Мађ., Рум., Хрв. итд.). Фрн. револуција донела је, својим начелом о једнакости грађана, слободу и грађ. равноправност Јеврејима у већини евр. држава, али је светски рат опет ојачао а.; у Нем. су се сви а. покрети слили у нац.-социјалистичку странку, која је од 1933. издала читав низ закона да би сузбила јевр. утицај на екон. и култ. живот у Нем. и свела Јевреје на положај нар. мањине.

АНТИСЕПСА (грч.), метод којим се уништавају микроби из превентивних разлога или у постојећој инфекцији (гнојавој рани), помоћу разних хем. средстава; у хир. је увео енгл. хирург Листер под утицајем Пастерових радова на микробиологију; употребљавана крајем 19. в., напуштена око 1890. г., због лошег утицаја на оболело ткиво, и замењена новим методом → асепсом, која се и данас употребљава.

АНТИСОЦИЈАЛАН (грч.-лат.), који стоји у супротности с обичајима и зак. друштваог реда.

АНТИСПАЗМОДИКА (грч.), лекови против мишићних грчева, оди. против неких претераних реакција живчаног система.

АНТИСТЕН (440.-366. пре Хр.), грч. филозоф, осн. књијке шк.; ученик и пријатељ Сократов; противник Платона и његове теорије о идејама. Заступао онтолошки номинализам, тј. мишљење да у стварности постоје само појединачне ствари и да су идеје и појмови обична имена (постоје само појединачни коњи, а не и појам или идеја коња уопште); бавио се и етиком и тврдио да је циљ мудраца срећа, а да њој води једино врлина; да је једино и највише добро врлина, једино зло порок, а све остало (здравље, част, слобода итд.) само равнодушне ствари.

АНТИТАВОР, план. предео (до 2 800 м) у јн. делу М. Аз. између р. Зејхуна и Самантна с једне стране и Џихана с др.; стан. живе већином по речним долинама; земљр. и вођарство.

АНТИТЕЗА (грч.) 1) противтврђа, негација неке → тезе. 2) у књиј. поређење ствари, лица или појава са супр. особинама, ради што јачег истицања обеју (нпр.: чувај беле новце за црне дане).

АНТИТЕЈА (грч.-сх.), специфичне супстанце које ствара организам, кад се у њега унесу → антигени. Према врсти антигена, разликују се: аглутинини, преципитини, антитоксини, хемолизини, бактериолозини, опсонини.

АНТИТЕРМИКА (грч.), лекови који смањују тмпт. тела, у исто време смањују или отклањају бол (антипирин, феацетин).

АНТИТЕТИКА (грч.), противречност у којој стоје два супр. тврђења, једно према другоме, а од којих оба изгледају догматична, тако да се не може одлучити које је од њих истинито.

АНТИТИРЕОИДИН, лек који садржи секрет тироидне жлезде животиња; употребљава се при лечењу Базедовљ-ове болести.

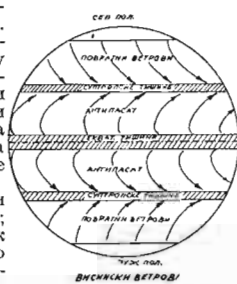
АНТИТОКСИНИ (лат.), специфична антитела у крви, способна да директно неутралишу оне слободне токсине који су их произвели, нпр. дифтерични а. неутралишу токсине дифтеричних клица.

АНТИТРИНАРЦИ (грч.-лат.), хришћ. секта пориче у божанству 3 лица (св. тројицу).

АНТИЋ Димитрије д-р (* 1874.), проф. мед. факултета у Београду; гл. научни радови из експерименталне маларије, обољења јетре, жучне бешике и панкреаса.

АНТИФЕРМЕНТИ (антипепсин, антитрипсин итд.), спадају у групу антитела; има их у малој, постају у већој количини у крвном серуму у организму при убризгавању одговарајућих фермената. Вежују се за ферменте, неутралишују њихова дејства, → антитела.

АНТИФОН 1) Антифан (479.-411. пре Хр.), беседник и политичар; присиљен да се отрује као издајник отаџбине. 2) у прав. црк. неизменично певање стихова из псалма на јутрењу; увео га св. Игњатије.

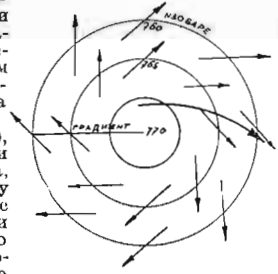

АНТИХЛОР, → тиосулфат, натријум-тиосулфат. фиксир натрон, безбојни кристали, који временом губе кристалну воду; растворяјући у води; неутрализују дејство хлора; растварају хлорид и бромид сребра, због чега се примењују у фотографији за фиксирање позитива и негатива; фотографија га обично називају натрон (натријум-тиосулфат).

АНТИХРИСТ (грч.) 1) сваки човек који Христу одриче божанство. 2) противник Христа и хришћанства, који ће се, по Откровењу св. Јована богосл., појавити на земљи пред други Христов долазак, па извршити многа чуда и ствари многе присталица, али ће га Христос ипак победити; досад хришћ. сматрали многе личности за А. (Нерона, Петра Вел., Наполеона и др.), а Лутер за А. прогласио папу.

АНТИЦИКЛОН (грч.), појава високог ваздушног притиска над неким пределом или континентом; најјачи је у средишћу предела и зове се максимум, а према периферији опада; носилац је ветрог времена, чијом последицом лети наступа суша, зими мраз, а с јесени и пролећа често магла.

АНТИЦИКЛОНСКО СТРУЈАЊЕ, ваздушно струјање кружног облика око а. максимума на с. полулопти у смеру казаљке на сату, а на ј. у супр. смеру; ваздух се притом одбија упоље, а у средишћу вртлога се јавља вихорна струја.

АНТИЦИПАЦИЈА (лат.), предубеђење; рад који се предузима пре рока, плаћање пре рока; у флз. сазнање којим се може а priori одредити шта спада у емпириско сазнање; у музици појава једног или више тонова из доцнијег акорда у ранијем; а. дисонантна карактера јавља се на слабом тактовном делу. **Антиципативна актива**, унапред дата вредност (камата, плата особљу, порез итд.) пролазно потраживање, нпр. унапред плаћена станарина (ако се рачуна закључују 31./12., а станарина је плаћена за децембар, јануар и фебруар, сума издата на име кирије за јануар и фебруар идуће год. претставља 31./12. а. активу); супр. декурзивна актива. **А. интерес**, плаћа се унапред; кад се каже да неко добија једногодишњи зајам од 10 000 д. са 5% а. и., значи да му је на сваким 100 д. унапред наплаћено по 5 д. интереса, тако да је он стварно примио 9500 д., а да је дужан да врати после годину дана 10 000; супр. накнадно, декурзивно. **А. опажања**, у флз. алпориони формални услови сазнања, тј. оно што се на предметима сазнања може сазнати а priori. **А. пасива**, унапред узета, наплаћена вредност, нпр. унапред наплаћена станарина, резерва остављена за покриве губитака која ће се неминуовно десити итд.; супр. декурзивна пасива.

АНТИЧКИ (лат.), који се односи на претхришћ. свет, нарочито грч. и рим.

АНТОАН Андре (* 1858.), фрп. глумца, поз. критичар и осн. првог натуралистичког поз. у Фрп., »театар либр« (слободно поз.); устао против лажне театрике стварањем стила реалистичке глуме. Био неко време директор држ. поз. Одеона, осн. поз. А. (1897.). Приказао први париској публици скандинавске и нем. реалистичке и натуралистичке пиесе.

АНТОЗОЕ (грч.) → корали.

АНТОКЈАН (грч.), бојена материја растворена у хеличном соку билака; у киселој средини црвена, а у алкалној плава; даје боју многим цветовима, плодовима и лишћу; са старашћу цветови мењају реакцију хеличног сока у хелијама, због чега су они у младости често црвени, а доцније плави.

АНТОКОЈСКИ Марк М. (1843-1902.), рус. вајар натуралист; гл. дела: Иван Грозни, Петар Велики, Христос, Сократова смрт и др.

АНТОЛОГИЈА (грч.), збирка одабраних дела раних писаца. У срп. новој књиж. 1. а. је Рајићев Цветник. За њихово састављање није потребан пристанак аутора, јер то не претставља повреду ауторског права; али зак. прописује да збирка мора бити намењена цркви, школи или настави уопште, и да се аутору да пристojна награда.

АНТОМАРКИ Франсоа (1780-1838.), последњи Наполеонов лекар на Св. Јелени; објавио списе Наполеонових последњих часова.

АНТОНЕИ Пјер (1774-1817.), фрп. револуционар, претседавао суђењу Марији Антоанети и жирондинцима.

АНТОНЕЛО да Месина (око 1430-1479.), ит. сликар;

првенствено радио портрете; био под утицајем фламанских реалиста, сликара.

АНТОНИЈЕ 1) Марко (83.-30. пр. Хр.), рим. војвода и државник; борио се у Цезаревој војени у Галији и код Драча; док је Цезарево тело спаљивано, великим говором раздражи народ противу убице, упао са војском у с. Ит. и опколио Брута у Мутини; склопио тријумфират с Октавијаном и Лепидом, победио 42. пре Хр. Цезаревог убице код Филипа; при дооби рим. царства од стране тријумвира добио и део; био под утицајем ег. краљице Клеопатре; дошао у сукоб с Октавијаном и после пораза код Аквиума извршио самоубиство у Александрији. 2) св. Вел. (251.-356.), пустињак из Тебаде; отац монаштва на И., окупио много ученика који су живели у посту и молитви, осн. више ман.; писао посланице, говоре, правила за калуђере. 3) св. Падовански → Антун Падовански. 4) неки патријарх (1574-1575.), братавац патријарха Макарија; раније херц. митрополит. **Антонијевици**, ред, конгрегација за негу болесника, осн. 1093.; спојена 1777. с витешким малтешким редом.

АНТОНИМИ (грч.), речи супр. значења, као: ратмир, истинит-лажан.

АНТОНИН Побожни, рим. цар (138.-161.), правичан владалац; смањи порезе, реорганизовао судство и давао слободу хришћ.

АНТОНИНИ, рим. династија (96.-192.) од 7 царава, који на престо долазили усиноуљавањем; њихова владавина претстављала доба мира и напретка.

АНТОНИЈ Василије (* 1860.), гптб. пук.; био 2 пут мин. вој., а 1901.-1906. мин. ин. дела; као мин. вој. унео измене у формацију и З. о устројству вој., а као мин. ин. дела омогућио решење важних македонских питања.

АНТОФИТА (Anthophyta), цветнице; вел. биљна група која има цвет; називају се и именима: Phanerogamae, Spermatophyta, Siphonogamae, Endoprothallitae, Embryophyta siphonogamae.

АНТОФАГАСТА, провинција (120 183 км², 236 000 ст.) и морско пристаниште (69 000 ст.) у држави Чиле на Тихом Ок.; извози шалитру, сребро, бакар и гуано.

АНТРАКОЗА (грч.) 1) болест винове лозе; изазивач гљивица *Glocosporium ampelophagum*, која напада све зелене делове; знаци: на лишћу се стварају округле мрље, које се осуше, полуцају и оставе црно оивичене рупе; на младим ластарима и зеленим бобицама отвара мрље од којих настају рани; сузбија се дренарањем влажних земљишта, раздалеким сађењем, дугом резидбом, орезивањем лозе с јесени и спаљивањем заражених делова; користи чешће прскање бордовском чорбом и премазивање чокота растворима сумп. киселине и зел. галице. 2) у мед. → пнеумококозис.

АНТРАКС (грч.) → протрел.

АНТРАКТ (фрц.), одмор између чинова поз. комада; мали комад или свирање за време одмора.

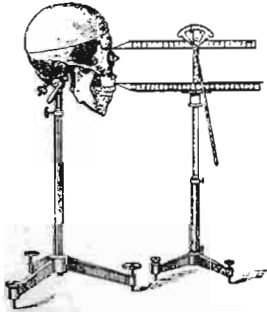
АНТРАХИНОН (грч.), дифенилдикетон, орг. хем. једињење; кристаличне у жутих илтицама или призамама; тхн. се добија у вел. количинама оксидацијом антрацена; употребљава се за фабрикацију алпарина.

АНТРАЦЕН (грч.), угљоводоник добијен из катрапа каменог угља; топи се на 210°, кључа на 350°; раствара се у алкохолу; оксидацијом даје антрахинон који служи за добивање ализарина.

АНТРАЦИТ (грч.), најстарија врста фосилног угља, садржи око 90% С; металне сјајности, крт, шкољкастог прелома; сагорева кратким, бездимним пламеном и даје до 9000 калорија; има га нарочито у Пенсилванији (САД), Енгл., Нем., Белг., итд.

АНТРОПИЗАМ (грч.), метафизичко учење по којем је човек у космозу централно питање флз. и мерило свих ствари у свету; тј. све ствари имају вредност само у односу на човека. **Антропо**, човеково, људско, све што се односи на човека. **Антропобиологија**, грана биол., бави се изучавањем човекова живиња. **Антропогенеза**, антропологија, наука о пореклу и развоју човека и целе породице хоминида у коју улазе поред свих раса савр. човека (*Homo sapiens*), још и његови многобројни преци, чији остаци нађени на различитим местима Евр. и Аз.: *Pithecanthropus* (Јава), *Sinanthropus* (Кина), *Eoanthropus* (Енгл.), хајделбершки, неандерталски, крапински човек (Хрв.) и многи др. остаци људских предака; сматра се да хоминиди воде порекло од антропоидних предака, по грави веома блиских шимпанзу. Најстарији човекови преци, питекантропус и синантропус, постали вероватно пред почетак леденог доба и по својим одликама стоје између шим-

панза и → неандерталског човека; њихови остаци познати само из Аз.; и млађи од њих (ледено доба) → хајделбершки и неандерталски човек (Евр.); остаци последњег нађени и у Југосл. (Крапина); старост и однос еоантропуса (Енгл.) према осталим прецима нису довољно утврђени; остаци фосилни остаци су млађи и стоје много ближе савр. човеку. Није утврђено да ли се сви остаци предака могу поставити у јединствен низ који се завршава савр. човеком; постоје мишљења да питекантропус, синантропус и неандерталски човек чине само једну бочну линију; другу линију која води савр. човеку чине облици еоантропус и кромањонски човек; обе би линије водиле порекло од заједничког претка (пропитекантропус); у погледу места појаве човекове, највероватније изгледа да га треба тражити на простору између Енгл. и Кине. **Антропогеографија**, грана геогр. која проучава људске појаве и творевине, уколико су од значаја за изглед и одлике предела на земљиној површини, као и утицај прир. геогр. средине на људе и њихове духовне и матер. творевине и обратно. **Антропографија**, грана антропологије; проучава поједине изумрле и живе антропол. групе (расе). **Антропозом**, најмлађе геол. доба, у којем се појавио човек; понекад значи → квартал. **Антропозофија**, флз. са људског становишта више знање о природи, суштини и снагама човека; начело према којем вечито језгро суштине човека не савија наука, већ натчулно духовно опажање, које пролази кроз 3 стадијума: припрему, која буди духовна чула, обасјавање, које пали духовну светлост, и посвећење, које ствара везу с вишим суштинама духа (→ Штајнер). **Антропидни мајмуни**, врсте и родски мајмуна без репа, најсличнијих човеку: гибон, орангутанг, горила и шимпанзе; од човека се, између осталог, разликују по дугим рукама и по широкој грудној кости; живе искључиво у ст. свету (Аз. и Афр.). **Антрополатрија**, обожавање човека и свега људског; у флз. учење по којем је човек сличан богу; култ божанства, замишленог у људском облику. **Антрополог**, научник која се бави антропологијом. **Антропологизам**, учење по којем антропологија чини основ целе флз.; у њу спадају прагматизам, хуманизам итд. **Антропологија**, наука о човеку, као прир. бићу; бави се нарочито изучавањем телесних особина, биол. односа и наслеђа; осн. у 18. в., а развила се у другој пол. 19. в. **А. соматска или физичка**, сврстава људе у расе на основу разлика, одн. сличности у телесним особинама. **А. филозофска**, има за циљ да објасни како постаје и у чему се састоји оно што је априорно човеку, тј. духовну организацију људског живота. **Антрополошки кругови**, простране обл. у којим у већини живе слични или међу собом еродни расни елементи, а који се мешају; има их 7: европедноазиски-медитерански (беле расе), афр., индонезански, аустралско-пацифички, источно-североазиски (жуте расе), амер. и арктички. **Антропометар**, справа за мерење висине човека. **Антропометрија**, проучава особине човечијег тела мерењем

разних делова и успостављањем односа и сразмера појединих мера код разних особа; употребљава 3 справе (за главу, лице и тело), а мери она отстојања која се не мењају током год. код одраслих. Служи у антропологији за одређивање одлика и карактеристичнијих соматских особина неке етничке групе; у криминалистички ради утврђивања идентитета. **Антропоморфизам**, веровање да божанства имају људски облик и људска својства и особине; у флз. увођење људских потреба, интереса, циљева и схватања у ствари и природне процесе; схватање и сазнавање било чега по аналогји на човека; разликује се догматски, по којем бог има особине предмета ствари, и симболички, по којем су ствари само симболи постојања бога. **Антропоморфни мајмун** → антропидни мајмуни. **Антропофат**, људождер. **Антропофатија**, канибализам, људождерство, некада веома раширена навика да се једе људско месо; сада постоји само још погде где у ср. Афр., Ј. Амер., Аустрал., Океанији и на Малајским О. Узроци могу бити глад или оскуднина у меснатој храни и веровање да је људско месо особито понастајца, али најчешће верски разлози и веровање да се на тај начин могу стећи или присвојити нарочите особине. Успомена на њу и њених тригона има и код

евр. народа, а и код Јсл., и то и из верских побуда и услед глади. **Антропофите**, биљке које је човек из неке друге обл. увео намерно или ненамерно и домаће биљке, које налазе своје станиште поред човека; прве се називају антропохоре, друге анофите

→ адвентивне биљке. **Антропофобија**, страх од човека, мржња на све људско. **Антропоцентризам**, учење по којем је човек средиште и крајњи циљ целокупног живота и развоја у природи.

АНТРОПОВ Алексеј П. (1718.-1795.), рус. сликар; 1 од најбољих рус. портретиста 18. в.

АНТРО (фрц.), сместипште, јавно складиште.

АНТУЈА Никола (1884.-1916.), књиж. критичар; сарађивао у књиж. листовима у другој десетини 20. в.; погинуо у светском рату; гл. дело: **Ч. Мијатовић** као приповедач.

АНТУН Падовански св. (1195.-1231.), светитељ ркат. црк., фрањевца, испосник и вел. говорник; проповедао хришћанство Маврима у с. Афр.; приписују му многа чудеса; поштују га као заштитника верника.

АНТУНОВИЋ Иван (1815.-1888.), буњевачки књиж.; писао икаски; дела: **Почуће искрице**, **Славјан**, **Одметник** и др.

АНТУРИЈУМ (фам. Агасеа), тропска биљка слична козлацу; пореклом из Амер.; гаји се и као украсна биљка.

АНУ, врховни бог ст. вавилонске вере; господар неба, отац богова.

АНУБИС, бог ст. Египћана, син Озириса и Изиде; претстављан са људским телом, а шакалском главом; спроводио душе умрлих у подземни свет.

АНУИТЕТ (лат.), утврђена сума која се полага крајем или почетком сваког периода (године, полугодине итд.) да би се њоме платио интерес на узети зајам, а после извесног времена отплатио и сам дуг; показује се или у процентима зајма, нпр. 8% од зајма рачуна се на име а., или се унапред утврђује свота којом ће се за извесан број периода отплати извешан дуг. Постоје нарочите таблице према којима се а. израчунава, → амортизациони план.

АНУЛИ (лат.), резери у виду претенова која обавијају дорски капитал.

АНУЛИРАТИ (лат.), поништити, избрисати; прогласити за неважећи (нпр. закон).

АНУЛОИД (лат.) → торус.

АНУНИО Габријеле д' (Рапањета, d' Annunzio, * 1883.), ит. песник, драмски писац, романсер и политичар; 1 од духовних вођа ит. национализма; почетком свет. рата, одушевљен Србима, спевао **Оду срп. народу**; после рата, у борби Ит. и Југосл. око Ријеке, заузео ову самовласно с одредом добровољаца (12./9. 1919.). Дела му се одликују осећајношћу и речитошћу која понекад прелази у обичан вербалizam; од прозних ствари најбоља збирка новела **Девичанска земља** и романи **Наслађивање**, **Огањ** и **Ђовани Епископо**, а од драма **Ђоконда**, **Мртви праг**, **Франческа да Римини**.

АНУРИЈА (грч.), присутност мокраће услед престанка лучења у бубрезима, озбиљан симптом, прати тешка обољења; нефросклерозу, уремију и др.; понекад је рефлексног порекла.

АНУС (лат.), анали отвор, чмар; задњи отвор првог канала; не постоји код свих животиња. Болести а. → хемороиди и фистула чмара.

АНХАЛТ, слободна држ. у саставу Нем. (2 299 км²) у сливу Лабе у с. Нем. И. део јој равна, а зап. брдовит и плани.; стан. (351 000) се баве земљр. (по равнијим деловима) и сточарством (по брдовитијим). Од руда има угља и соли. Лепо развијена инд. (нарочито шећера). Гл. место Десау.

АНХИАЛО, варошица и пристаниште у Буг. на Црном М. (4327 ст.), јелинска колонија у ст. в., важно место у ср. в.; сада доста Грка.

АНХИРИД (грч.), хем. једнђења, која са водом граде киселину.

АНХИДРИТ (грч.), калцијум-сулфат без воде; миперал тврћи од гипса; употребљава се за кипове.

АНХИДРОБИОЗА (грч.), исушење живих бића која дају изглед изумрлог, мртвог.

АНХИЗ, тројански владар, Афродитин муж, која је с њим родила Енеја; за време пожара у Троји, Енеја га узео на плећа и однео на бродове.

АНЦЕНГРУБЕР Лудвиг (1839-1889.), нем. писац популарних дрме о малом човеку и приповедака; либералац; хуморист; гл. дела Свештеник из Кирхфелда, Кривокољник, Четврта заповест и др.

АНЧИЋ Иван († 1835.), босански фрањевац, књиж.; признавао се за Илира; писао на сх. и лат.; преправно у латиничи слова: њ, љ, и њ према бос. варијети; дела: Свјатлост крстјанска и сласт духовна, Огледало мисничко, Thesaurus perperuus.

АНЧИЦ Ладислав (Анцус, 1823-1883.), пољ. писац популарних комада, приповедака и дела за децу; гл. дело: Кошнушко у Ракавици.

АНШЛУС (нем.), прикључење; израз којим се означава евент. сједињење поратне Аустр. с Нем.; нагерманште га желе, ван њих једни сматрају а. као фаталну последицу распада А.-У. и акт који би давању Евр. учврстио, други отуђио противни гледају у а. појачање нем. снаге; чл. 80. версајског уг. и чл. 88. сев-жерменског уг. од 1919. не дозвољавају а. и били би његовим остварењем погажени.

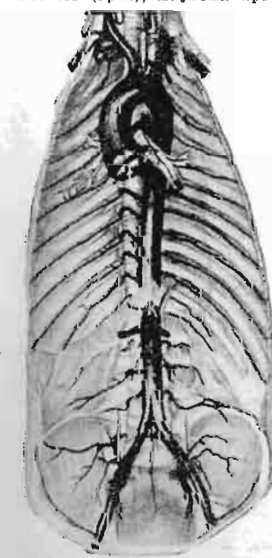
АНШОВИС (енгл.), врста срделе (Engraulis encrasiolus), вел. 15 см; лови се по јз. обалама Евр.; долази у трг. усољена или маринирана.

АБИЧКОВ Евгеније (* 1866.), проф. упоредне књиж. и рус. критичар; почетком 20. в. био истакнути заочник нових идеја модернизма у Рус.; од 1920. проф. унив. у Београду и Скопљу; гл. дело: Пролетне обредне песме код европских народа.

АОН, син Посејдонов и беотски краљ, по чијем имену стан. те обл. називани и Аоници.

АОРИСТ (грч.), пређ. свршено време; означава непосредну прошлост; од живих сл. језика има га у сх. и буг.; најчешће се гради од тренутних глагола: скочи, скокнх. Аористива, неодлучност, неопредљивање; по старијим скептицима једино исправно фла. становиште, јер се о суштини ствари не може са сигурношћу ништа сазнати, па се треба уздржати од казивања свог мишљења.

АОРТА (грч.), највећа артерија, полази из л. срчане коморе, лежи у грудном кошу и трбушној дупљи, код 4. слабинског пршљена дели се у 3 завршне гране: 2 бедрене и малу крсну артерију. На граници између а. и л. срчане коморе су 3 залиска, који затворени потпуно спречавају враћање крви у срце, али се лако отварају кад се л. комора стеже и избацује крв у а. Подела а.: лук, грудни и трбушни део. Од лука а. одвајају се артерије: за срце, врат, главу и горње удове; од грудног дела 12 пари међуребарних артерија; од трбушног дела многе гране за трбушне органе. Завршне гране — бедрене артерије — дају крв органима карлице и доњим удовима. Аоритис, обољење а., најчешће услед сифилиса и артериосклерозе; а. проширена, издови чвршћи; болови иза грудне кош.; чују се срчани шумови; крвни притисак повећан.

АПАДАНА 1) књиж. збирка у којој се описују врлине буданских калуђера. 2) сала за свечане пријеме на двору ст. перс. владара.

АОСТА, пров. и варош (22 000 ст.) у Пијемонту на СЗ Ит.

ARAGE, SATANAS (лат.: одлази, сотоно), речи Христове ап. Петру, кад је одвраћао Хр. од страдања. **АПАГОШКИ ДОКАЗ** (грч.), посредан доказ који истинитост тврђења доказује тим што показује погрешност његове контрадикторне супротности.

АПАЛЕЧЈЕНИ → Алигени.

АПАНАЗА (фрц.), плата чланова владарске породице.

АПАРАТ (лат.), справа, stroj удешен да изврши неки рад. У мед. група органа који се допуњују у вршењу неке функције (а. варења, дисања, кретања). У тхи. и инд. направа без покретних делова, намењена одређеној сврси (за печење ракије, сушење руља, парни котло итд.). **Дезинфекциони а. 1)** топлим воденом паром (аутоклав) са казаном у којем се вода загревањем и под притиском испарава и струји у комору, где се стављају ствари за дезинфекцију; дејство почиње кад водена пара истисне сав ваздух из коморе; служи за дезинфекцију одела и руља. 2) врелим ваздухом, направљени у виду кутије са двојним бакарним зидовима између којих је простор испуњен ваздухом, служе за дезинфекцију стаклених и металних предмета. 3) испаравањем дезинф. течности у отровне гасове (сумпор, формалдехид, дијановоднична киселина), служе за дезинфекцију соба. **Кинематографски а.**, нарочити фотографски а., намењен снимању покрета објеката; имају нарочиту конструкцију, која омогућава непрекидно снимање на кинофилму по 18 до 20 слика у секунди. По негативном материјалу на којем се врши кинематографско снимање, а. се деле на: нормалне или професионалне за филм, ширине 35 мм; шмалфилм а. за филм ширине 16 мм; за филм ширине 9,5 мм, и цајтлупи који снимају по 100, 240 и 360 слика у секунди, а има их који су намењени научним снимцима и дају по 100 000 слика у секунди (→ кинематографија). **А. фотографски**, нарочита справа, која служи да се својства неког објекта, под тачно одређеним условима и у виду слика, пренесу на мутно стакло или осетљиви слој плоча и филмова; састоји се из два дела: објектива и коморе; има их различитих система, намењених разним сврхама снимања. Могу бити специјалног и универзалног типа.

АПАРТАМАН (фрц.), стан од више одељења у хотелу или кући.

APPASSIONATO (ит.), страствен; у муз. страсно, снажно, живо.

АПАТИЈА (грч.), неосетљивост, неосећајност, равнодушност; по мишљењу стоика највиши ступањ личне среће и циљ мудраца; састоји се у слободи од страсти и осећања којом се постиже атараксија, тј. непоколебљивост душевног мира према променама живота и света; као болесно стање јавља се код душевно болесних и пролазно при веома потресним доживљајима, а доцније долази до тешких афективних реакција. **Апатичан**, безосећајан, неосетљив, немаран, млитав.

АПАТИН, варош (13 416 ст.) на Дунаву (Дунавска Бан.); познато тржиште за рибу и ван граница Југосл.

АПАТИТ, калцијум-флуор-фосфат; употребљава се за фосфатно ђубре.

АПАТРИТИ (грч.-лат.), лица без држављанства; долазе у то стање одузимањем држављанства, отпустом пре ступања у ново, или што од рођења немају држављанства; има их много међу емигрантима (→ Нанзенов пасош).

АПАШИ, Апачи, с.-амер. индијанско племе из групе Атабаска; доскора живели од лова и пљачке (отуда и назив а. за разбојнике и др. друштвени олош).

АПЕЈРОН (грч.), неограничено, бесконачно, неиспрпно; по учењу филозофа Анаксимандра непролозна, неиспрпна и вечата праматерија (архе) из које све постало.

АПЕКС (лат.), земљин а., тачка на привидном несвом своду у правцу којег се креће Земља на својој путањи око Сунца; Сунчев а., у правцу којег се креће Сунце заједно са свим телима сунчеве система; дијаметрално супр. тачка антапекс.

АПЕЈЛ, Апелес, најчувенији грч. сликар из 4. в. пре Хр., дворски сликар Александра Вел. Није се сачувао ниједан његов оригинал.

АПЕЛ (лат.), позив; у праву: праву парничара да чини позив на виши суд против пресуде нижег суда, кад налази да овај није правилно при-

менио зак. (правна питања), или правилно оценио чињенице (фактична питања); у грађ. поступку мора се искористити у року од 15 дана. Апелациони суд, надзорни орган за окр. судове на својој тер.; постоји у више места Југосл. (Београд, Скопље, Сарајево, Нови Сад, Загреб итд.); решава у већима од 3 судија само када се изјави призив против пресуде окр. суда као колегијалног и пресуде судије појединца окр. суда, или жалбе против свих одлука окр. суда који решава било у већу, било као инокосан. А. с. може да усвоји разлоге призива или да их одбаци, а може да донесе нову пресуду на претресу који он сам одржи; надлежан да решава по приговору на оптужницу и може да је одбаци, уважавајући разлоге приговора, или да одбаци приговор, оснажавајући оптужницу.

АПЕЛА, нар. скупштина у Спарти; у њу улазили сви Спартанци изнад 30 год.; примала и одбађивала, без дискусије, предложене законе, одлучивала о рату и миру и бирала чиновнике.

АПЕЛИОН ИЗ ТЕОСА, грч. филозоф и библиофил из 1. в. пре Хр.; открио и објавио Аристотелове списе; његову библиотеку Сула пренео у Рим.

АПЕНДИКС (лат. appendix), → цревуљак. **Апендикитис**, запаљење слепог црева, инфективно обољење слузокоже и аденоидног ткива цревуљка, изазвано бактеријом првене флоре (колибакил, стрептокок, анаеробне бактерије), потпомогнуте гдекад надражајима страних тела (коштице воћа, комадићи кости итд.); чешће код људи који се хране месом; нарочито између 10 и 39 год., ретко у детињству и дубокој старости. **Акутно запаљење** различитог интензитета, често веома тешко и опасно, наступа нагло, праћено надражајем трбушне марамице, често рецидивира; лакшни облик катарално запаљење; тешки облици праћени дејструкцијом ткива, гнојењем или гангреном. Знаци: бол на д. страни трбуха, осетљивост коже, тврдина трбушног зида; повраћања, чешће затвор, убрзан пулс, почетна тмт. обично мало повишена. **Компликације**: прскање цревуљка с изливом гноја у трбушну дупљу, следеће локално запаљење трбушне марамице, са стварањем апсцеса, или опште, веома тешко и опасно обољење. **Хронично запаљење** траје дуго, са повременим погоршањима, или у периоду између 2 акутна напада. Знаци различити: најчешће тегобе варења, тиштања у трбуху са д. стране. **Лечење**: операцијом отклонити цревуљак (**апендектомија**), код акутног што пре, најбоље у току првих 36 часова.

АПЕНДИКУЛАРИЈЕ, група ситних репатач → плашташа с пихтијастим плаштом у облику кућице; пучински морски организми.

АПЕНДИН **Фрањо Марија** (1768.-1837.), написао на ит. језику **Граматику илирског језика** (Дубровник, 1808.), једну од првих грам. сх. језика на туђем.

АПЕНИНИ, дугачка, млада набрана планина, на Апенинском Полу.; на С се сдвјаа од Приморских Алпа и пружа се према Ј готово средњом целог Апен. Полу. (изузимајући Калабрију), на дужини око 1200 км. Подељени на Северне (Лигурске, Етрурске), Средње (Римске, Абруде) и Јужне (Напуљске, Луканске) А. Највиши део Абруде са највишим врхом Монте Корно (2921 м). **Апенинско Полуострво**, средње од 3 вел. пол. на Ј Евр., залази у Сред. М. На О одвојено од Евр. лучним план. венцима Алпа, на И ограничено Јадр. и Јонским, на З Тиренским и Лигурским М. На О Ломбардска Низија, кроз коју протиче р. По. Јужније планинско, јер се готово средњом провлаче пл. Апенини.

АПЕРИТИВ (лат.), средство за повећање апетита; средство за чишћење. **Аперитивна вина** → вино.

АПЕРКАТ (енгл.), ударац у боксу оздо навихше са скупљеном руком.

АПЕРТУРА (нлат.) → светлосна јачина.

АПЕРЦЕПЦИЈА (лат.), схватање, опажање; у псих. смислу унутарња вољна радња која чини да нејасна свесна стања, појаве и процеси постану јасни, развојени и свесни. **Аперцептивно мишљење**, анализа и распоређивање појмова по строгом логичким законима; супр. асоцијативно м.; проста репродукција претстава без икаквог логичког реда (→ асоцијација).

АПЕТ, богиња материнства код ст. Египћана, претстављана са телом нилског коња.

АПЕТАЛИЈЕ (грч.) → цвет.

АПЕТИТ (лат.), жеља за јелом, предосећање задовољства при помисли на јело; комплекс осећаја и осећања, проузрокован замишљањем, виђењем и мирисањем јела. Док је глад увек непријатна сензација, а. је задовољство које се осећа пред обед.

А. је најјача драж за живне жлезда које у желуду луче сокове; без а. храна нема укуса, а кад се једе без укуса, изостаје психичко лучење желудачног сока.

АПИЈАН 1) грч. историчар из 2. в.; написао на грч. опширну рим. историју, која се знатним делом очувала. За нас важан одељак о Илирији. 2) **Петар** (1495.-1552.), нем. математичар и астроном, Бавно се мат. геогр. (козмографијом) и картографијом. Конструисао (1524.) по њему названу **Апијанову пројекцију** (преиначена цилиндрична п.), која се доста употребљава у картографији.

АПИЈЕ Клаудије → Клаудије. **Апијев пут**, Via Appia, римски пут од Рима до Капуе, изграђен под А. К. (312. г. пре Хр.).

АПИОЛ, фенол-стер, саставни део етерског уља којег има у першуну; јако дражи кожу, слузокоже и бубреге, изазива и слабост срца; у новије време се много употребљавао као средство за изазивање побачаја, те и код нас често долазило до веома тешких тровања.

АПИС 1) **Хапи**, свети бик код ст. Египћана, у којем становали богови Озирис и Пта; сав црн, са троугластом белом пегом на челу. Јешину му баламовали. 2) → Димитријевић Драгутин. (На сл. бик А.)

АПИХ Јосип (1853.-1911.), слов. историчар и јавни радник; гл. дела: **Жидовство**, **Илемство** и **народни развој**, Словенци ии лето 1848.

АПЛАНАТ (нлат.), тип сложеног објектива, састоји се од 2 ахроматска сочива постављена симетрично у оквир; има вел. обим обим општине; светлосна јачина просечно око 1:7,7. **Недостаци**: криво поље опште слике и → астигматизам.

АПЛАУЗ (лат.), пљескање рукама, одобравање гледалаца у поз.; у бичају већ у ст. Риму, где се, поред пљескања дланом о длан или пушпом шаком, одобравало и махањем крајка тоге и пуцањем прстима. **Аплаудирати**, пљескањем исказивати одобравање и допадање.

АПЛАЦЕНТАЛИЈЕ, најнижи сисарп (торбари, мравињи Јежеви и кљунар) који се одликују отсуством ембрионалног органа плаценте (постелице), насупротив свим осталим сисарима са плацентом (→ плаценталије).

АПЛИКАТУРА (ит.), правилан положај и распоред прстију при свирању на неком инструменту.

АПЛИКАЦИЈА (лат.) 1) примена, употреба, наклоност. 2) молба на неку власт. 3) у ручном раду украс друге боје на хаљини, прекривачу и др.

АПНЕА (грч.), кратковремено изостајање дисања које наступа кад се својеволјно учине неколико узастопних дубоких покрета дисања, после чега се за неко време (30" и више) не осећа потреба за дисањем. Дете за време интраутериног живота налази се у а. (феталној).

АПОГЕУМ (грч.), најудаљенији положај (Сунца, Месеца) од Земље.

АПОДИКТИЧАН (грч.), нужан, безуслован; а. суд., нпр.: у равностраном троуглу морају нужним начином бити сви углови једнаки.

АПОБАТУРА (ит. appoggiatura), у муз. ситна нота испред обичне којој при извођењу одузима око половине трајања.

АПОЕН (фрц.), новчана упутница, мен. или новац којим се измирује неки дуг (нпр. ако је дуг износио 20 000 д, па је за отплату дато у готову 15 000, а остатак од 5000 д исплаћен мен., онда је ова мен. а.); уопште мен., затим део, нпр. акционарског капитала или неког зајма (нпр. ако је зајам подељен у обвезнице по 100 д, па има комада који обухватају 5 или 10 обвезница, и такве обвезнице зову се а.).

АПОЗИЦИЈА (лат.), самосталан додатак уз именицу, коју ближе одређује: ставља се после ње и одваја запетом, нпр. Београд, престоница Југосл.; пшеница, белица.

АПОКАВ **Басилије**, виз. државник из 14. в.; ујавник Цариграда за малолетства Јована V Палеолога; гл. противник Кантакузинов.

АПОКАЛИПСА (грч.) 1) откроење будућих догађаја у сликама за које се верује да долазе од бога. 2) спис св. Јована богослово у Св. писму, где се

прориче судбина цркве, долазак Антихриста и др. 3) рел. правац који у свему види претсказивање еврџетка света. Апокалиптички Јахачи (Откр. Јов.

6.), четворица, претстављају глад, кугу, рат и смрт; симболичко претстављање несреће која ће се јавити пред смак света. (На сл. четири а. Ј. од П. Корнелијуса.)

АПОКАРИЈА (грч.), плод који постаје из једног цвета са 2 или више слободних (апокарпних) тучкова, од којих се сваки развије у по један плодић, нпр. код љутића. Састоји се од 2 или више монокарпија (→ плод).

АПОКАСТАЗА (грч.) 1) враћање у раније стање, оздрављење. 2) у флз. учење (код питагорејана, Хераклита, стоичара и Ничеа) о вечитом понављању истог реда ствари. 3) опште васкрсење мртвих пред страним суд.

АПОКОПА (грч.), изостављање гласова; може бити граматичка (к'о, дош'о, мис'о), говорна (' бро јутро, шта ш', уместо шта вен) и песничка (плачућ' пјева — нит' тко пшће, нит' тко збори, нит' тко пјева, нит' се смије!).

АПОКРИСИЈАР (грч.), еп. посланик на царском двору ради одржавања потребне везе; папа имао а. у Цариграду од 6. в.

АПОКРИФ (грч.: скривен, неаутентичан), првобитно еве св. књиге, по својој садржини и смислу неприступачне, скривене, непосвећених; у хришћанству списи о лицима и догађајима из Библије које не признају црк. власти (стота тајно штрени). Најпознатији а.: о Адаму, Рајском дрвету, Енохова књ., Еванђеље Никодимово, Визија Исаијина, Други долазак Христов. Неке а. ширили богомили; иначе а. имали утицаја на нашу нар. књиж.: из тог круга црк. песме Цар Дуклијан и Крститељ Јован и Оглазак мајке св. Петра у пакао.

АПОКСИОМЕН, чувени грч. кил атлете, претстављеног како се чисти од уља и песка.

АПОЛИНАРИЈЕ, име 2 грч. граматичара из 4. в., написали више дела у стиху и прози.

АПОЛИНЕР Гијом (Apolinaire, 1880-1918.), правим именом Г. де Костровски, пореклом пол. Јеврејин; писао на фрц. песме, романе, 1 поз. комад, есеје. Објашњавао и пронагирао кубистичку ум. утицао на савр. фрц. поезију.

АПОЛИНИСКИ (по грч. богу Аполону) нагон, управљен на умереност, ред и хармонију, за разлику од дионизиског (по богу Дионизију), управљеног на страсти и вољу. Појмове увео Ниче.

АПОЛОГЕТИ (грч.), хришћ. научници који у доба гоњена гисменим саставима упућеним рим. власти или јавности бранили хришћанство од нехришћ. филозофа и сектаса; најпознатији: на И Аристид, Јустин Филозоф († 166.) и др., а на 3 Тертулијан, Лактантије, св. Кипријан. Апологетика, богосл. наука; излаже веровање своје црк., побити др. вере и приговоре. Апологетика, беседа ради заштите некога или нечега; претерана похвала. Чувена Сократова одбрана пред атинским судом, сачувана у Платонову спису А.

АПОЛОДОР (60.-125.), Грк, рим. архитект; саградио Трајанов форум и мост преко Дунава код Оршаве.

АПОЛОН, Феб, син бога Зевса и нимфе Лете, брат Артемијид. грч. бог смрти, чистоте, лепоте и мудрот, заштитник поезије и муз.; рођен на Делу, где највише обожаван, а имао своје пророчиште у Делфима, где преко → Питије претсказивао будућ-

ност. Поубијао Киклопе и стога провео неко време на Земљи као пастир код тесалиског краља Адмета. Одрао живог сатира Марсија што се са њим такмичио у свирању, а краљу Миди дао магареће уши стога што му се више допала свирала бога Пана него његовалира. Замвиљали га и претстављали као веома лепа младића; од сачуваних кипова најчувенији Праксигелов.

АПОЛОНИЈА, ант. варош у Арб. близу Валоне; у грч. доба чувена са своје трговине.

АПОЛОНИЈЕ 1) из Перга, живео у Александрији у 2. в. пре Хр.; поред Архимеда и Куклида 1 од најчувенијих математичара свога доба; гл. му се дело односи на коничне пресеке, где први уводи имена елипсе и хиперболе; дао за број π приближну вредност 3,14169. 2) Родски, грч. епископ из 3. в. пре Хр., родом из Александрије; дуго живео на двору Птолемеја; написао више епова. 3) из Тијане, грч. филозоф и чудотворац. Преназилазио своје савременике знањем, беседништвом и пашеу, због чега његов живот окружен бајкама.

АПОЛООНОВ ЛЕПТИР (Parnassius apollo), лептир из породице Papilionidae.

АПОНЕУРОЗА (грч.), необично јака беличаста опна, помоћу које се неки мишићи припајају за кости; обавија у виду чауре групе мишића или целе удоне, појачава неке делове тела (длан, табан).

АПОБИГ Алберт (1846-1933.), мађ. политичар и државник; противник нац. покрета код потчињених народа у А.-У. Написао мемоаре.

АПОПЛЕКСИЈА (грч.), капља, шлог, најчешћи узрок крчађење у мозгу услед прскања можданих крвних судова, последица артериосклерозе, лусеа, хроничних оболела бубрега са повећањем крвним притиском; или услед изненадног запушавања крвних судова срца (емболија) као последице срчаних болести. Долази изненада, најчешће после јела, узбуђења, при столицу, снапају, варењу, задржавању или пешачењу на јаком сунцу, купању у хладној или врелој води, узимању веће количине алкохола. Знаци: с изненадним губитком свести болесник пада, опружено тело лежи млитаво и непомично или се грчи, лице првено, подбуло, дисање отежано, мекраћа и столица одилазе сами, болесник не реагира на спољне надражаје. После неколико часова, ређе неколико дана, ако за то време не наступи смрт, болесник долази свести, када се види јасно да је с једне стране тела одузет (→ хемиплегија).

АПОР (фрц.), принос 1 лица у предузеће у стручној спреми, непокретностима и покретностима, али не у новцу. Апортирање, у лову и дресури ласа, доношење предмета, рањене и убијене дивљачи, коју пас доноси на команду «апорт».

АПОРЕМ (грч.), логичка тешкоћа, тежак задатак, спорно питање. Апоретика, вештина у дискутовању проблема без жеље да се они реше; апоретичко схватање флз. једнако учењу да се вредност састоји у дискутовању и размисљању о њеним проблемима који су иначе нерешиви.

АПОСИОПЕЗА (грч.), прекид говора (нпр.: Није лепо да... али је најбоље ћутати!); допуштена само при сликању јаких душевних стања, где би била и у стварном говору.

АПОСТАСИЈА (грч.), отпадништво од неке вере, неког схватања света, идеологије или полит. убеђења. Апостат, апостата, отпадник; лице искључено из верске заједнице; код нас има тешкоће при закључењу брака (→ атеист).

АПОСТЕРИОРИ (лат. a posteriori), од каснијег; употребљава се у значењу саопћа из искуства (→ априори).

АПОСТОЛ (грч.: посланик) 1) у хришћ. прк. 12 ученика Христових: Андреја, Петар, Јаков Зеведејев, Јован, Филип, Вартоломј, Тома, Матеј, Јаков Алфејев, Талдија, Симон Кананит и Јуда (после њега Матеја). Називају се а. и Павле (Савле) и испи еванђеља Марко и Лука. 2) у прав. црк. књига (садржи: излагање дела а., посланице а. Павла, Петра, Јакова); чита се на богослужењу. Апостолски, што води порекло од а. или има везе са њима. А. мужеви, учитељи црк.; живели с а.: Варнава, Кли-

мент Римски, Поликарп Смирненки и др. **А. одредбе** (конституције), 8 књ. у којима се излаже најстарија пракса црк.; постале у 2. или 3. в. **А. правила**, код прав. 85, код ркат. 50 канона за свешт. служб.; нису сва од а., али обавезна. Превео на лат. Дионисије Мали. **А. столица** (sedes apostolica), седиште еп. црк. основане од а.; у ркат. црк. папски престо.

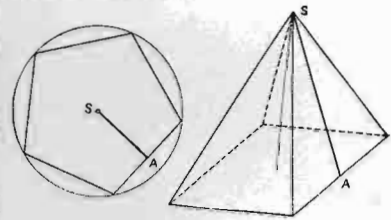
АПОСТРОФ (грч.), знак (') за обележавање испуштеног слова. **Апострофа**, ословљавање отсутих лица (па и ствари), најчешће поклич у невољи (нпр.: Јао, која мајко!). **Апострофирати**, обратити се некоме погрдним речима.

АПОТЕКА (грч.), здравствена установа под држ. надзором за држање, справљање и издавање свих лекова које прописује фармакопеја. Јавним и болничким а. управља квалификовани магистер фармације. У местима где нема јавне, приручне а. могу имати здравствене задруге, лекари и вет.; њима управља лекар или вет., за то и посебно оспособљен. За апот. службу постоје посебни зак. прописи. **А. домаћа**. У свакој кући треба да има у приправности и понешто лекова чији број треба да буде тим већи уколико је кућа удаљенија од најближе а. Лекови треба да стоје на сухом месту, заклоњеном од сунца; добро је имати посебни орман под кључем. Од лекова за спољну употребу долазе у обзир: једна тинктура за дезинфекцију рана или озледа (20, а према потреби и 30-50 г треба да стоји у тамној бочици и да се обнавља сваких 6 мес.); чист алкохол (100-300 г; у хитним потребама може се заменити зљутом ракијом); таблете за бурову воду (4-5 комада); јодоформ или бизмутум субгалнум (дерматол) за посипање и превлажање гнојавих рана (у кутији 5-10 г); калијум-перманганат (у кутији 5 г), чији се раствор кад затреба (ставља се 0,5-1 г на 1 л воде) употребљава за ране, затим за испирање уста и гуше (ту се може употребити и слабији раствор) и испирање код жена; борна киселина, кристални прахак (неколико кесица по 3 г); прахак из 1 кесице ставља се у 100 г кључале воде; кад раствор буде млак, чистим рукама узети нешто вате, натопити и неисцеђеном пребрисати крмељиве очи; (уместо раствора б. к. може се на исти начин употребити и камилтеј); лизоформ за дезинфекцију руку и др. за време заразних болести у кући (бочица од 100 г треба да је увек добро запушена); вазелин као заштитна маст код испуцане коже, усана или за нос; калијев салун за прање и дезинфекцију руку (довеоно 50 г у порцеланској теглици); хартија од сличице (4-5 ком.), која се замочи у воду и ставља на кожу код реуматичних болова и др.; уље (од маслине, лана или сунцокрета) да се нађе при руци код опекотина; хиперол у таблетама (1 дечица од 10 ком.) за испирање (1 таблета на чашу воде) гупе, крајника, рана или да се каље у ухо које продринило; цинкова маст (20 г) за сушене краста. За унутрашњу употребу: 5-10 таблета по 1/2 г ацетило-салицилне киселине (знатно скупље под именом аспири) за употребу код главобоље, назабо, зубобоље или реуматичних болова и за снижавање повишене тмпт. (није свастко узимати у ову сврху пре лекарског прегледа); 15-20 таблета по 1/2 г танабоина, које се даје код пролиа 3 пута дневно по 1 табл.; венгачка карлсбадска со (права к. с. много скупља, а није боља), 200 г у кутији, средство за чишћење (1 вел. кашика на чашу воде, најбоље изјутра); лише од сене, неколико кесица по 4 г (садржила 1 кесица на чашу воде, справља се као чај); бикарбонат соде (10 г у кутији) против горушице (узима се на врх ножа после јела; у исту сврху и у истем количинама може послужити и печена магнезија); бели слез, даје се као домаћи лек у облику чаја против кашља, нарочито код деце; сасушен цвет од лине, као чај, добро средство за презнојавање; титрица или камил-теј против грчева и пролива код одојчади и мале деце; као чај; лише нане као чај код деце против грчева у цревима; од горких чајева, од којих се узима по 1 вел. кашика на 1/2 сата пре јела, да би се поправио апетит, може послужити пелен, хајдучка трава и кичица, посебно или помешано, незаслађено; тинктура валеријане (30 г у бочици) узима се по 10-20 капи на шећеру код живчане раздражености и нервозног лунања срца, несанице, којој узрок живчана раздражљивост; у д. а. треба још имати 100-200 г вите, боље у малим пакетинима, нешто стерилне газе и топломер. **Апотекарска комора**, аутономна установа која има задатак да штити интересе и углед а. сталеза; осн. Уредбом Мст. нар. здравља 1926, а добила коначан облик Знк. о апотекама 1931. Врховни орган Управа, састављена од по 1 претставника из сваке бан, и њен Извршни одбор, који се састоји од 4 члана и решава све текуће послове у

име управе. По бан. постоје секције, а уз њих и дисциплински одбори с правом да суде дисциплинске кривце, о жалбама на њихове пресуде решава виши дисциплински суд у Београду, којем стоји на челу 1 касациони судија. **А. такса** за лекове у њихову израду прописује Мст. сод. пол. и нар. здравља; утврђене цене, којих се морају придржавати све јавне и приручне а.

АПОТЕМ

(грч.), правилног полигона, дужина нормале (SA) спуштена из средишта на страну; површина полигона једнака полонини производа обима и а. **А. правилне пирамиде нормала (SA)** спуштена из врха на висицу основе.

АПОТЕОЗА (грч.) 1) у ст. времена проглашавање некога за бога (нпр. владара). 2) одавање божанских почаста. 3) завршна поз. слика неког комада, са музама, анђелима, небом, посвећена отаџбини или неком вел. човеку.

АПОТЕЦИЈА (грч.), плодносно тело неких аскомицета и лишјаа; отворено (тањирасто, пехарасто), често црта веома живо обојено (нпр. код сабиног уха).

АПОФИЗА (грч.), нормална избочина на кости; служи за припој мишићима или се пружа према суседној кости у циљу стварања зглоба.

АПОХРОМАТ (грч.), аналитички објектив код којег хроматска аберација исправљена на примарни и секундарни спектар; све боје спектра сведене у једну тачку. **А.** се употребљавају у репродукционој фотографији пошто дају мат. оштрину у снимању и тачно предају боје. Светлосна јачина просечно око 1:9.

АПРАКСИЈА (грч.), неспособност извођења неких покрета или употребе и руковања неким стварима, као последица можданих обољења.

АПРАКСИН 1) Петар М., рус. војсковођ из 18. в.; ратовао успешно са Шведњанима и приволео Калмике да приме рус. поданство. 2) Феофор (1861.1728.), брат претходног, адмирал. 3) Степан Ф. (1702.1760.), рус. војсковођ, одликовао се у рату са Турцима (1736.-1739.).

АПРЕТУРА (фрц.), све завршне радње приликом израде тканина: изаткана и обојена тканина њоме добија трг. изглед; натапање тканина ризним материјала да добију нарочите особине, да постану непропустљиве за воду итд.

АПРЕХЕНЗИЈА (лат.), забринутост, страх, одвратност; у фла., код Канта сивтеза а. схватање разноликости емпириског опажаја, које омогућава опажање, тј. његово емпириску свет.

АПРИЈЕС, ег. фараон из 26. династије, син Пса-метика II; ратовао са Навуходносором.

АПРИЛ (лат.), 4. месец у год., травањ, има 30 дана. За 1. а. везани обичај варана познаника летице вероватно од варљивости времена у томе месецу. **Априлски или средњогорски устанак**, плануо у Буг. против Турака (20./4 1876.), под утицајем бос.-херц. устанак; припремо га револуционарни комитет у Букурешту, а његов почетак утврђен на скупштини у Оборишту, за 1./5.; услед издаје и откривања припрема отпочео раније, али само у Ср. Гори, зап. Тракији и Трнову; гл. вођ устанка Бенковски изгинуо издајом, а устанак крваво угушен после 15 дана; после тога Турци послали Черкезе и башибозуре, који у Буг. поналили око 80 села и многе поубијали; то довело до протеста енгл. мин. Гледстона и до рата између Рус. и Тур.

АПРИОРИ (лат.: a priori), све истине у свом важне-у независне од искуства. Такве су логичке и мат. аксиоме и начела прир. наука. **Априоризам**, географија о априорним условима једне научне обл. сазнања, тј. о условима који претходе свим искуственим истинама те науке.

АПРОВАЦИЈА (лат.), одобравање, признање, доказ, допуштење; у ркт. црк.: допуштење за издавање светих, теол. и фла. дела.

АПРОВИЗАЦИЈА (лат.), набавка хране; организовање средстава на исхрану.

АПРОКСИМАТИВАН (лат.), приближан, вероватан.

АПРОПРИЈАЦИЈА (лат.), присвајање, у праву приписивање извесног предмета у својину лица које је по зак. обавезно да га, уз накнаду, прими у сво-

јилу; у томе случају правни основ стицања је акт власти, а не куповина и продаја; за фабрике и руднике постоји често обавезна а. суседних земљишта, а у Београду слепих плацева.

АПСЕНТИЗАМ (нлат.), отсуство власника са пољопр. имања, који не живи на њему, већ га издаје под закуп. Код нас се не сматра земљорадничком и не може се користити уредбама о заштити земљор.

АПСИДА (грч.: шкољка), полукружно или полугол. вално удубљење које завршава олтарски простор на и. делу храма у романском и виз. стилу; зове се и конхе. (На сл. а. ман. Љубостиње.)

АПСИДА, темеља вел. осовине путање пратиоца (планете, комете, односно сателита) око Сунца (односно гл. планете). **Апсидна линија**, осовина путање по којој се крећу небеска тела.

АПСИПТ (грч.), јако алкохолно пиће зеленикасте боје, нарочито омилано у Фри.

АПСИРТ, брат Медине, која га, док је бегала са Јазоном, носила на комади и бацала за собом да би задржала гоннице.

АПСИРТОС, име о. Осера у Јадр. М.

АПСОЛВЕНТ (лат.), студент који је провео на унив. одређено време, а није положио последњи испит.

АПСОЛУТАН (лат.), самосталан, безуслован, неограничен, потпуан (супр. релативан); у физ. правној ствари, бог, оно што по себи постоји, оно што се само собом сазнаје, оно што се не може сазнати, тоталитет свега што је условљено. Због тога често пољанна тачка у метафизици.

А. алкохол (100%-ти) → алкохол. **А. брачна сметња** не може се отклонити архијерејским благословом; јавља се услед већ постојећег брака, недостатка година (13 за мушкарца, а 13 за девојку), различите вере, блиског сродства и рабења о глави ранијем суртугу.

А. број → број. **А. влага** → влага. **А. вредност броја**, вредност независна од предзнака: $(\pm 3) = 3$; а. б. комплексног броја $a + bi$ или модула, је $(a + bi) = \sqrt{a^2 + b^2}$.

А. карактер права имају стварна права (државна, својина, службеност и жалозна права) која дејствују према свима и свакоме, а не само између странака (нпр. ако неко има хипотеку на једно добро, њега се не тиче промена његовог сопственика, јер хипотека дејствује према свима).

А. (апстрактна) ликовна уметност не прркажује облик реалног света, него ствара дела помоћу слободно комбинаваних и «симфониских» сложених боја, линија и површина; њен карактер изражава декоративан, а вредност у смелој, реткој и компликованој ритмичкој линији и рафинованом складу боја. Појавила се око 1910., изумиру после 1930.; гл. претставници: у сликарству Пикасо, Брак, Кандински и Паул Кле; у вајарству Архипенко, Липшиц и Заткип.

А. музика, делује чисто муз. средствима, без помоћи других. Елементи јој: ритам, мелодија, хармонија, облик. **А. надлежност**, пословна која спадају у делокруг одређене власти или суда и које не може вршити друга власт; нпр. ср. суд суди спорове до 12 000 д. окр. у 1. степену све спорове преко 12 000 и непроцењиве; на њу има пазити свака власт по зван. дужности, у противном њена одлука ништавна.

А. ништавност, јавља се код правног посла кад је повређен јавни поредак и када судија мора да га поништи по знању дужности, и без тражења заинтересованих странака. **А. нула**, тмпт. од -273° Ц, при којој гасови немају притиска. **А. постојно неспособна лица**, деца до 7 год. и душевно болесни; не могу да закључују правне послове ни с одобрењем родитеља или старатеља, јер се њихова воља сматра за правно неважну.

А. слух, у муз. прир. способност одређивања висине некога тона без икаквог помоћног средства. **А. тачност**, у праву функција која се приписује земљишним крпама; све што је у њих уписано сматра се као неопорно тачно у корист сваког лица које се на њих ослани; уведена је прво у Нем. и Аустр.; код нас важи тек после три године од уписа. **А. температура**, скр. Т, која се рачуна од -273° Ц; да се тмпт. изражава у Целзијевим степенима претвори се у а. т., треба јој додати 273 (нпр. 100° Ц је 373° а. т.).

А. шумско земљиште, услед својих особина (физ. или хем. састав тла, нагиб, експозиција, висина, конфигурација или удаљеност од људских насеља) трајно неспособно или нерентабилно за др. културу сем шуме. Зак. о шумама строгим прописима захтева да а. ш. з. буде трајно под шумом. Изузетно, тле може изгубити карактер а. ш. з. нагомиланом хумуса после попуњавања, амелиорацијом, изградњом прометних средстава, насељавањем итд.

Апсолутизам, самодржавље, самовлашће; облик владавине у којем владар има неограничену власт; има 2 врсте: легитимни а., по милости бојској, и цезаризам, по вољи народној; јавио се још у ст. в. и трајао у неким евр. државама све до пред крај 19. в. (Рус.). **Апсолутист**, који воли неограничено, самопољно да управља.

АПСОЛУТОРИЈУМ (лат.), разрешница (нпр. после завршених унив. студија). **Апсолуција**, разрешење, опрост зај грехова.

АПСОРОС, ант. име о. Осера у Јадр. М.

АПСОРПЦИЈА (лат.), упијање, усисавање гасовитих тела у течна или чврста, или течних у чврста; земља упија влагу, вода амонијак; кисеоник за дисање узима се а. плућа и коже; преко слузокоже (у цреву) врши се а. сварене → хране; код биљака нарочито апсорпционо ткиво, чија гл. функција примање воде и у њој растворених хранљивих материја, док биљка ниже организације (алге, бактерије, неке гљиве) и многе више водене биљке примају материје целом површином; код биљака на вишем ступњу организације улогу примања врше нарочити органи и ткива (апсорпциони мицелијум, хаусторије, ризоиди, коренове длаке, velamen radicum, итд.). У анат. појмове а. хелија и ткива се одликују вел. спољашњом површином, периферним положајем, нежним и за воду пропустљивим ћелијним мембранама.

АПСТИНЕНТ (лат.), који се сам од своје воље уздржава, нпр. алкохолних пића, дувана, полног сношаја итд. **Апстиненција**, уздржавање, ускраћивање. **Апстинирати**, уздржати се.

АПСТРАКЦИЈА (лат.), логички поступак, којим се из једне сложене претставе или из мношине таквих претстава изабере неки саставни делови као елементи појма, а остало се искључе; **изолаторска а. мишљења**, произвољно издвајање и посматрање један одређен или више саставних делова дате нам једне комплексне појаве; **генерализаторска а.**, код већег броја предмета занемарује индивидуалне и променљиве особине, а задржава заједничке целој групи и сједињује их у појам; **индивидуализаторска а.**, доводићи у везу неке особине или предмете са вредностима које безусловно важе, конституише индивидуалне ист. појмове. **Апстраховати**, издвојити нешто у мислима од нечега, али тако да се при том нешто истиче, а нешто опет занемарује; издвојено се зове **апстрактно**, оно из чега се врши издвајање **конкретно**; сви појмови су апстрактни, јер су добијени из конкретних опажања (емпиризам). **Апстрактна кулпа** → кулпа. **А. науке**, више науке, супр. реалним наукама, базе се а. или спекулативним стварима, нпр. физ., мат., филологија и др. **А. рад**, друштвени рад подељен на безбројне струке при којем се несвесно троши људска радна снага. **А. речи** → речи. **А. уговор**, код којег се не испитује како се и због чега (каузални уговор) дошло до произвођења правног дејства и који су намењени преношењу права на трећа лица (као мен.; имацац се позива на оно што се види из мен. текста, а остало га се не тиче). **А. уметност** → апсолутна ум. **А. хипотека**, установа нем. права према којој се постојање хипотеке сматра као постојање дуга и да је испрана о хипотеке једновремено и доказ о постојању тражбине; у Југосл. је нема (→ хипотека).

АПСТРУЗАН (лат.), нејасан, мутан, неразумљив.

АПСУРД (лат.), оно што је противно здравом разуму, противречно, бесмислено; бесмислица.

АПСЕЦ (лат.), ограничена колекција гноја, настала инфекцијом; **топао а.** има акутан ток, може се локализовати под кожом, у ткивима и свим органима (последица зиваљена); **хладан а.** најчешће тки природе у лимфним жлездама и зглобовима; **метастатичан а.** јавља се на удаљеном месту од првобитне инфекције (клице пренесене крвним путем); **фиксацички а.**, метод лечења, узбрзавањем неких меди-камената под коју да се створи вештачки а., који привлачи клице и парализује првобитну инфекцију. **Лечење**: топоа а. просећи; хладан не просећи, празнити иглом и узбрзавати модифицирајуће течности (јодоформ). **А. плућа**, ограничено обољење плућа, где се услед деструкције ткива ствара шупљина (каверна); најчешће настаје после запаљења плућа или продора страних тела у плућнице. **Значи**: висока тмпт., обилан испљувак, који пут у облику повраћања.

АПЦИСА (лат.), у геодезији → координата која се поклапа са правцем С-Ј, у мат. са правцем И-З; код детаљног снимања ортогоналним методом линија на којој се снима, на коју се призмом спуштају ординате, «управе». **Апсидна осовина** → координата. **АПТЕРИГОТЕ** (грч.), најпримитивнији инсекти, малог пораста, без крила; често имају на трушцима чланицама остатке ножица којих код других инсеката нема. Развијају се без преображаја; сухоzemни су становници, и само неки облици живе на површини вода; распрострањени су по целом свету, чак и у поларним крајевима; многи од њих могу добро да скачу.

APUD ACTUM CONDITUM (тестамент) је сачињен од стране ср. судије, по жељи и диктату завештаваоца; за његово сачињавање потребно је да завешталац престане с 2 сведока који га лично познају.

АПУЛЕЈ, рим. писац из 2. в.; роман **Метаморфозе** или **Златан магаран**; љубавна прича **Амор и Психа**.

АПУЛИЈА, предео на ји. крају Апенинског Пол.; од р. Офанти на С до Ј. краја Апулиског Пол.; у унутрашњости кречњака карсна висеја (сточарство, земљр.), у јадр. приморју ниже терцијарно плодније земљиште (виногради, ј. воће). У њој шт. покрајина Пуља. Гл. град Фођа.

АПУРЕ, р. у Ј. Амер., притока Оринока, дуга 1600 км и широка 10 км.

АПУС (Arius), род нижих ракова црвнатог тела са леђним штитом и знатним ножицама. Живи у барама и јавља се у пролеће (→ сл.).

АПУХТИН **Алексј** (1841.-1893.), рус. лирски песник музикалног стиха, због чега многе песме компоновао.

АПШЕРОН, полуострво на зап. обали Каспског Ј., дуго око 70 и широко око 25 км; богато нафтом.

АР (лат.-фрц.), мера за површину: 100 м².

Ар. хем. знак за елемент аргон.

АРА 1) **Aras**, вирош (30 000 ст.)

и утврђење у Фри; важно тржиште за житарице и уље; развијена инд. ткст., земљр. справа, шећера; познато по биткама у светском рату. 2) **Aare**, **Aar**, р. у Швајц., потиче од Оберарленера у Бернском Алпима, протиче кроз Бернско Ј., слива се у Рајну код Колбена. По А. назван 13. кантон у с. Швајц. **Argau**, гл. град Арау.

АРА 1) (Psittacidae), врста вел. панагаја у прашумама Ј. Амер., јаког кљуна, дуга репа, црвене главе и жутог перја; штеточине; лове их ради перја и меса. 2) врста змија наочарки (Клеопатрине змије) у Ег., дуга 2 м; леђа тамније, трбух светлије жуте боје са тамним пругама на врату; код ст. Египћана божанство поља; може да се дресира.

АРАБА, арба (ар. кола), двоколице с високим точковима, у употреби у М. Аз., на Кавказу, јатим код Калмика, Монгола, Киргиза, Татара и др. тур. номадских народа. Двоколице сл. типа у употреби и на Б. П.; у Босни и код мусл. Ј. Србије свака кола се зову а.

АРАБА-КОНАК, превој (952 м) на пл. Балк. у Буг., и. од Софиског Поља; веузеу сев. део долине Искра са Софиском Котлином.

АРАБЕСКА 1) стилизовани орнамент, чији најчешћи мотиви палмета и акантус; много је неговали мусл. народи (по њима и добила име); у Евр. највише рађена у доба ренесансе. 2) честа фигура у балету; играчица стоји на једној ноzi.

АРАБИЈА, највеће пол. (3 мил. км²) на свету, налази се на ЈЗ Аз. између Црвеног М., Бабел Мандеба, Аденског Зал., Индског Ок., Ормушког Мореза и Перског М. Једноставна висораван просечне висине 800-1000 м; према околним морима оивичена планинама чија висина местимично прелази 2500 м. Најсупљиви делови су Сиријска Пустина на СИ, Нефуд и Вел. Ар. Пустина на ЈИ; у средњи пол. брдовита и оазима прошарана стена Невд. Клима на Ј тропска, а у осталим деловима претерано сува. Летње тмпт. прелазе 30°, зимске се спуштају до 25° поред обала, а 20°-10° према унутрашњости и С. Талого мало; кише има у већој мери у плани. крајевима на З. Текућих вода мало и губе се у пустињском песку. По оазима и прим. гл. занимање земљр.: урме, житарице, кава, воће, дуван, памук, јатим биљке које дају тамњак, изијрну и гуму. Гл. дом. животиње камиле и коњи у степима, а овце, коза и говече у пределима где се оре. Од дивљих животиња највећег значаја имају

иој и газела. Има соли и сумпора дуж обале Црвеног М., а нафте у Куејуту; некада било доста злата, сребра и олова. Снобр. се обавља највећим делом караванима; свега 1 жел. пруга од Дамаска дуж обале Црвеног М. преко Медине и Меке за пристаниште Циду. Стан. (4,3 мил.) мусл. Арапи; деле се на земљр. (фелеха) и сточаре (бедуине). **Арабијанска држава**, образована у 6. в. за владе Мухамеда; његови први наследници је проширили и освојили Сирију, Палестину, Ег., Месопотамију и Перс.; Омејјиди тим тековинама додали на И: Туркестан, Афганистан и део Индије, а на З: с. Афр. и Персијско Пол.; њихов покушај да заузму целу Евр. омеде Виз. (718.) и Фрц. (932.); династија Абасида пренела престоницу у Багдад, али није могла да очува јединство државе, која се распадала на Багдадски халифат, Ег. халифат, Кордовски халифат итд.; први су уништили Монголи (1258.), други Турци, а трећи Шивазиоли 1492. А. д. коначно уништили Монголи 1258. У и. в. била највећим делом (1517.-1918.) под Турцима; за време светског рата (1914.-1918.) Арапи под утицајем Енглеза дигли против Турака устанак и основали неколико држава. **Арабљани** → Арапи.

АРАВИСКИ ЗАЛИВ, сз. део Индског Ок. између пол. Арабије и Пр. Индије.

АРАГВАЈА, р. у Браз. (Ј. Амер.), л. притока Токантинса; пловна на дужици од 1200 км.

АРАГОН, у ср. в. држава на Пиренејском Пол.; уједињенем А. и Кастилије постао Шп., 1479. **Арагоња**, покрајина (47 391 км², 1 мил. ст.), у ср. току р. Ебра у ен. Шп. са конт. и сухом климом; местимично плодна, местимично степског карактера, услед чега гл. занимање земљр. (житарице, винова лоза, маслине, шећ. репа, шафран) и сточарство (говедска, овце, козе); инд. није развијена; гл. место Сарагоса. **Арагонит**, минерал, врста калцијум-карбоната (кречњака); добро се глеча и употребљава за украсе.

АРАД, град (77 000 ст., већина Мађара) на д. обали Мориша у з. Рум.; жел. раскрсница, трг. и инд. место; музеј, поз., гимназије, прав. богосл., уч. школа, трг. акад. Родно место Саве Текелије; има и данас мању срп. општину. За време светског рата у А. помро вел. број интернираних Срба из Србије. Б. и Х. Арадска срп. епископија, постојала од 18. в. и крајем 17. в. спојена са јенопољском и темишварском, којој постављен за ен. Исаниј Баковић; 1864. прешла у рум. руке. А. срп. протопрезбитерат у Рум. има 26 парохија и око 30 000 душа као остатке некад вел. срп. насеља и срп. а. еп. Подлежје надзору и управи срп. еп. намесника у Темнишвару.

АРАИШ, гл. место (5000 ст.) шп. Марока и пристаниште на Атланском Ок.

АРАК 1) (ар.), алкохолно пиће са 50-60% алк., добијено из орна, палмова сока или меласе шећ. трске. 2) (лат.), табак хартије.

АРАКС, највећа р. Јерменске Висије, извире ј. од Ерзерума у Тур., тече границом између Тур. и Перс., улива се у Каспско Ј.; дугачка 900 км, није пловна.

АРАКЧЕЈЕВ **Алексј М.** (1769.-1834.), рус. генерал, љубљивац Павла I и уни. Александра I, који под његовим утицајем навео реакцију.

АРАЛИЈА (фам. Aralissae), биљка слична бршљану, око 39 врста, пореклом из С. Амер. и Аз.; неке врсте као поврће (Јап.), друге као дуретична средства (Аз. ср.).

АРАЈСКО ЈЕЗЕРО, у Турану, у Аз., 4. по величини на Земљи (61 500 км²); надм. в. 48 м; храни се водом р. Сир и Аму; о. нема; богато рибом.

АРАМ 1) во Библији обл. у Пр. Аз.; Сирија и Месопотамија, 2) петп Сихов син. **Арамеји**, Арамови потомци, семитски стан. А. Арамејски језик припада са јевр., финицијанским, арапским и ашкарским, зап. грани семитских језика; у ср. в. говорио се у Сирији и Месопотамији, њим се служили и Персијанци и Египћани, а по Хр. и ар. државе, као и хришћ. и Јевр. у Палестини; био трг. језик з. Аз.; данашњи а. дијалекти зову се **новосиријски језик**. **АРАМБАШИЋ** **Драгомир** (* 1881.), вајар; највише ради бисте и мале фигуре, на акад. начин. Од њега наша женска статуа у бронзи пред Ум. павиљоном у Београду.

АРАМОН **Рунистрис Ганзен** № 1, евр.-амер. хибрид винове лозе (одајаци га В. Ганзен у Фрц. 1879.), доста отпоран против филоскере, доцкан сазрева, добар као подлога за суве земље са 30-40% креча.

АРАНДА **Педро** (1718.-1799.), шп. миз.; прогнао исуовце из Шп.

АРАНЂЕЛОВАЦ, варошица, ереско и бањско место на реци Кубриници, испод пл. Букуље (Дунавска Бан.), привр. средиште обл. Јасенице; нека гмн., извори буковичке киселе воде. **Аранђеловачка Бања** → Буковичка Бања.

АРАНЂЕЛОВИЋ 1) **Даница** (* 1880.), инж. агроно-

мије, стручњак за семенарство и корове; сарадник **Свеснала**. 2) Драгољуб д-р (* 1873.), правник и научник, проф. унив. у Београду; гл. дела: Грађ. судски поступак, О одговорности за накнаду штете, О формалним издавама воље, Збирка првих расправа итд. 3) Никола (* 1876.), бриг. ген. у пензији; био проф. и пом. управника Вој. акад., у светском рату шеф телегр. одељења Врх. команде. Написао: Пољска фортификација, Одбрана Једрина и Сувобор. 4) Радомир (1874.-1913.), лени. плук, погинуо у балк. рату. Написао: Тактику сва три рода оружја и Стратегију.

АРАЊЖИРАТИ (фрц.), припремати, извести, ликвидирати неки посао; привести у дело неки план; погодити се. **Арањжман**, споразум, погодба, нагодба. **А. музички**, злоупотреба ауторског права какве композиције; састоји се у пререди тоског дела променом реда, али не и мелодије, хармоније и ритма; право на а. има само аутор.

АРАНКА — златина.

АРАЊ Јанош (1817.-1882.), вел. мађ. епски песник, увео језик мађ. сељака у књиж.

Гл. дело: Трилогија Тоaldi.

АРАПИ, Арабањани, народ из семитске нар. породице, постао негде у унутрашњости → Арабије; под утицајем ислама, поникло код њих, раширили се по целој Ар., с. Афр. (одатле били досишли и у Шп.). па до с. Индије и кавкаског Дагестана; има их и по и. Афр. и Судану. Деле се на многа племена; данас већином номадски сточари (Бадави, Ведуни), који се радо баве лљачком, али има и земљр. (Хадари). Стап већином шатор од козице, или неугледне колибе с равним кровом. Иако допуштена политика, већином моногами. Обичаји: обрезивање, куповање жена, нарицање за мртвима, освета и умир. **Арапска азбука**, развила се из финијанске, па је с исламом примили сви мусл. народи. **А. архитектура**, нарочито се развијала у Шп. Гип овог а. квадратна грађевина са центр. дворништем околеним аркадама. Карактеристични витки стубови, луци разног облика, украшени пандатива, богата иточњачка орнаментика. Слоња, лепо пропорционарне масе с високим заштитним кубетима. Најпознатије грађевине: Алхамар у Гранади, Алказар у Севили и Дамије у Ег. **А. богиње** → богиње велике. **А. гума**, биљни лепак, добива се сушењем сока афр. врста акација; раније обично долазило из Ар., а данас из Г. Египта, у виду жућкастих или црвенкастих комадића, растворуњих у води. **А. језик** чини с етиопским ј. грану з. семитских језика; његов дијалект око Мекке послужило као црк. и култ. ј. свих мусл.; пре Мухамеда бедуни су имали заједнички песнички језик, сачуван у ст. песмама; данас најважнији ег. и сиријски дијалект. **А. књижевност**, почела да се развија још пре Мухамеда; њена ист. се дели на 6 доба: 1) преисламско (око 500.-622.), заступљено само песничким номадима; њихове песме (касиде) брзо се шаблонизирају (→ паио); за класичне (→ музлаке) сматрају се 7 песама од 7 разних песника (Имру' ул Кајс, Турафа, Зухајр, Лабиб, Антара, Амр-ибн, Кунул и Харис ибн Хализа); поред музлака ови песници дали и збирке (→ диван). 2) век експанзије ислама (622.-750.), претставља у почетку опадање песинства, што се запажа и код најпознатијих песника (Ка' ибн Зухајр и Хасан ибн Сабит); тек под новом династијом Омејада (661.-750.), неколико песника могу се такмичити са предисламским (Ахтал, Царир и Фарзак) и Један (Умар ибн Абн Рабо) који је љубавну лирику издвојено у самосталну врсту; и. вера и Коран изазвали изучавање верских дисциплина (капоноског права, теологије, тумачења Корана и сакупљање Мухамедове традиције), а посредно и интерес за филологију, лексикографију, теол., ист. и класичну поезију. 3) златно доба (750.-1055.) је време заједничког рада свих народа који су примили ислам и а. језик као научни (Персијанци, Турци и Бербери); тај рад дао, под утицајем и. јелинизма, одличне плодове у науци и у књиж. Његово прво столеће донело је а. к. 2 филозофске шк. (бафанску и курску), и. верско-правне шк., најраније биографе и историчаре, нов стил у поезији, познату антологију Хамасу, прве рационалистичке теологе, преводе грч. дела, филозофе, математичаре, астрономе, географе и стварног оснивача а. књиж. поезије, Дахиза. Његових других сто година (847.-945.) прошли у знаку реакције и опадања грч. утицаја; традиција се више пије изучавала због грца, већ због теологије. У то време се италики најчувенији историчари

(Балазур и Јакуби), географи (Масуди, Истахри и др.), путописци: Ибн Фадлан и Ибн Јакуб, филолог, критичар, есејист и антологичар Ибн Кутајба, песници Бухтури, Ибн Ал-Мустаз и Ибн Давуд, и лекар-клиничар Рази. У последњем столећу (945.-1055.) з. д. Багдад није био једино средиште књиж. у Сирији живели песници: Абу Фираса, Мутаваби и Абул Ала ал Мари, антологичар Абул Фараха Исфahanски, филозоф Фараби и проповедник Ибн Ибашу; у Ираку је израђена **Енциклопедија** "четири браће" и дела историчара Ибн Мискавојха, биографа Надима и разних теолога; и. перс. покрајине дале зачетника макаме Хамазанија, историчара Салибија и генијалне научнике Бурунија и Ибн-сини; а Шп. тада и нешто доцније (до 1091.) дала естети Ибн-Абд Рабихија, филолога Калида, песника Ибн Зајдуна и Мутамида и правног писца Ибн Хазма. 4) сребрно доба (1055.-1258.), почине стварном превлашћу Селидука у Пр. Аз. и претставља опадање а. к. Ирак и Перс. имали у лепој књиж. Харирџија и Туграија; географа и биографа Јакута и неколико одличних теолога (Газали, Замахшарп, Рази и Шахристани); Ег. и Сирија дали прву а. аутобиографију (Усама ибн Мункиз), познатог биографа Ибн Халикана и историчаре: Ибн Аспру и Имадудина Исфahanског; Сицилија се одликовала у поезији (Ибн Хамдје, геогр. (Идриси) и донекле у есеју (Ибн Зафар), а у Шп. су у оно доба живели песник Ибн Кузман, који је у ум. књиж. увео зајал, пунописац Ибн Дубајр и филозофи Ибн Вада Туфајл, Ибн Рушд и Ибн Сабин. 5) мамелучко доба (1258.-1800.), претставља време сталног опадања а. к. У 1. половини овога периода (до 1517.) Ег. и Сирија дали само 1 познатог песника (Вуспри), 2 историчара (Макизи и Ибн Арашах), неколико научних писаца (Димшики, Абул-Фида, Ибн Машид, Калкашанди, Сујути), коначни облик Хиљаду и једне ноћи и Ангаров роман, а Шп. и с. Афр. само књиж. Ибн ал-Хатиба, оца флз. историје. Друга половина мамелучког доба (1517.-1800.), означава готово потпуно застој а. к., изузев неколико светлих имена (Макари, Х. Халифа и Мутада). 6) савр. доба (од 1800.) је време евр., нарочито фрц. утицаја на а. к.; у 2. половини 19. в. много се преводило с евр. језика; појављују се претставници ист. романа (Зајдан Цирри) и трагедије (Назиб ал-Хадад), развија се новинарство итд. Почетком 20. в. браћа Тајмур (Мухамед и Махмуд) оснивају ег. новелу и драму; од свих родова, поезија остала најконзервативнија; фрц. утицај очигледан и код највећег модерног песника, Ахмеда Шавкија; од књиж. историчара и критичара највише се истиче Таха Хусејин. **А. коњ**, пунокрвни јахаџи к., пореклом из Ар., сматра се извором свих пунокрвних к.; резултат а. цивилизације, где је к. држан као највеће добро на свету и где му је поклањана највећа пажња. Ср. педичине, око 150 см висок, правилних пропорција, хармоничног облика, савијена врата, лак али мускулозан; брз, отпоран, издржљив, малих захтева; увожен у све цивилизоване земље, служио за поправку раса или био гајен у чистој крви; у Југосл. има пунокрвних а. грла у држ. ерелама у Душаново, Врани и Горажду и у неким прив. ерелама. **А. миља** = 1921 м. **А. музика**. Од 8.-9. в. многе грч. расправе о муз. преведене на а., а оригинална и важна дела о муз. писали а. филозофи Кинди, Фараби, Ибн Бада, Ибн Сина и др. **А. поезика** (метрика) базира, као и грч.-лат., на квантитету (дужини и краткоћи) слогова; има 16 класичних метара; веома развијена; а. п. прихватили Персијанци и Османлије. **А. филозофија** ср. в. претставља неку врсту аристотелизма помешаног са стоицизмом, Платоновом и неоплатоничком флз.; значајна као посредник између грч. флз. и схоластике; гл. претставници Алфараби, Авизена и Аверроес. **А. лифра** → бројни знаци.

АРАРАТ, угашени вулкан од трахитовдних стена на СЗ Јерменске Висје, у близини тромеђе тур.-перс.-руске. Велика А. висок 5190 м, а Мали А. 3915 м; последња ерупција 1840. г. По Св. писму на А. застала Нојева лаба.

АРАС, р. у Аз. на граници Рус. и Ирака (Перс.). дуга 1000 км; улива се у Каспско Ј.

АРА СПОНСАЛИЦИЈА (лат.), капара при заручењу као знак сигурности да ће се брак зближа закључити; у народу се назива белег.

АРАТ 1) грч. песник и астроном из 3. в. пре Хр., писац поеме **Феномени**. 2) сицијски војвода (272.-213. пре Хр.), творца ахалског савеза, отрован по наредби Филипа III Македонског; писац мемоара које употребио Плутарх у А. животу.

АРАУЗОНА, у ст. в. рим. варош код Шибеника.

АРАУКАНЦИ, Молуче, индијанско племе у Чиле и Аргентини: пре доласка Шпанозана имали доста високу културу и уређену државу; сада сточари. Тек 1882. скршена њихова моћ.

АРАУКАРИЈА (Araucaria, фам. Abietaceae), четинар Ј. хемисфере; заузима већа пространства у суптропским шумама државе Паране у Браз. (A. brasiliensis) и у Чиле (A. imbricata): нарасте до 50 м; код нас се гаји као украсно дрво, затим у стакларама; у ранијим геол. периодима живеле су и у Евр. A. excelsa, A. imbricata и A. bras. су честе украсне биљке.

АРАХНА, у грч. митол. млада Лиђанка, која дивно ткала; кад је богиња Минерва поцепала њене ткаине, девојка се обесила, а богиња је претворила у паука. Арахноиде, арахнологија → пауци.

АРАЧИЋ Вукоман (1850-1915.), генерал; учествовао у рату 1876-1877. и 1877-1878.; у балк. рату командант Тимочке див.; одбио напад Бугара на Тимок, заузео Кулу и Белоградчи; у рату 1914. командант Тимочке див. 2. поз., затим Ужичке војске. Издао: Венерацкостабну службу ратног доба; у рукопису: Штб. служба мирног доба.

АРБА, у ст. в. рим. име за о. Раб и напредан град на њему.

АРБАНАСИ 1) претстављају грану индоевр. групе; потомци ст. Илира. У компактној маси, нешто више од 1 мил. душа, живе ј. од Проклетија и з. од Дрима, у краљевини Арб. и суседним деловима Југосл.; има их у Грч. и ј. Ит. Већим делом мусл., у мањем броју прав. и кат. Р. Шкумба их дели у 2 групе: сев. су Геге, ј. Тоске; Геге се деле на многа племена. Просвета на ниском ступњу; у животу и обичајима много патријархалног; одржала се крвна освета. Ношња разнолика. Гл. занимање сточарство (овце, козе); земљр. се мање баве. Мада имају море, нису поморци и рибари, а средоземан начин живота слабо развијен. Гл. храна кукурузни хлеб, млеко и млечни производи. У Југосл. око 442 000 А., претежно у Подричљу, Повардарију, Косову и ј. Поморављу, где су продрили у 18. и 19. в.; ј. од Скадарског Ј. има и старијег стан. Арб.; оваа било и на С до Лесковца и Врања, одакле су се после 1878. иселили у долину Лаба, на Косово и Метохију. 1737. се иселило 300 арб. породица из племена Климената у сремска села Хртковце и Никинце, а 1776. се доста арб. породица из околине Скадра населило у близини Задра. 2) (Borgo Erizzo), село код Задра; арб. стап. похрањено. 3) село у Буг., си, од Трнова, осн. га у 2. пол. 16. в. досељеници из Епира; некад веома богато; 1798. опљачкано; у њему и у околини многе чувене прк. и ман. из 17. и 18. в.

АРБАНИЈА, уставна краљевина (27 450 км², 1 мил. ст.), у средини з. дела Б. П., постала одлуком вел. сила по свршетку балк. рата (лондонски мир 1913.). Плав. земља нагнута према Јадр. М. У дубљој унутрашњости, на граници према Југосл. и Грч. план. са преко 2000 м висине; прим. под ниском, местимце баровитом равницом. У ниском прим. средоземна, у унутрашњости модификована и план. клима. Припада сливу Јадр. М.; сем Дрима, која извире у Југосл., и Војусе, са изворнштем у Грч., остале р. (Мађа, Арзен, Шкумба, Семени) теку целом дужином кроз А.; А. припада и по један део Скадарског, Охридског и Преспанског Ј. Стан. Арбанаси (мусл. сунити 56%, бекташи 12%, прав. 21%, кат. 11%). Других народности (Грка, Аромуна, Срба) око 50 000. Више од 1/2 земље под шумом и пашњацима (сточарство), вел. део под голетима и барама. Обрађене земље у долинама и котлинама, и то 12% од целокупне површине. Најплоднија и најбоље обрађена Музаклија, прим. обл. измслу р. Пшумбе и Војусе; даје и по 2 жетве кукуруза. Орнз се гаји у тиранској и елбасанској котлини, дван највише око Скадра; воћарство (маслине, лудови, лимуни, наранџе и др. обично воће) у све већем развоју, нарочито у Епиру; виноградарство још слабо; инд. и експлоатација руда у зачетку. У 1932 г. увоз 5 пута већи од извоза. Пом. саобр. углавном у рукама јел., ит. и грч. паробр. друштва; арбанска трг. морнарица располаже само лађама мале тонаже. Једина жел. пруга Драч-Тирана. Сервије попречних друмова везане за удуђни друм од Скадра до Санти Каранти. Поред аутобуског разнијен и ваздушни саобр. Градови: Тирана (престоница), Скадар, Корча, Драч, Валона, Елбасан, Арирокастро. Настањена Илирима од непапаних времена, потпала рано под утицај Македоније и заједно са њом присаједињена рим. царству (168. пре Хр.), а после његове поделе (395.) ушла у састав Виз. Између 7. и 14. в. чешће мењала господаре и потпадала под буг., виз., норманску и срп. власт. Ослободила се после распањања срп. царства и, за владе Ђорђа Кастриотића

или Скендербега (1445-1463.), с успехом одбијала Млечиће и Турке; доцније потпала под Турке и остала под њима све до почетка 20. в. Поново ослобођена после балк. ратова, проглашена за кнежевину (1913.) са принцом Вилхелмом Видом на челу (од 1914.), који владао само неколико месеци. За време светског рата подељена између Аустр. и Ит.; после аустр. слома Италијани запосели њену целу тер., али Арбанци дигли устанак (1920.) и нагнали их да повуку своју војску. Јага народа вратила (21./11. 1921.) А. границе од 1913. У држави настале унутарње тринавине и трајале до 1925. кад је уставотворна скупштина прогласила риб. и изабрала за претседника Ахмеда Зогу. Тиранским пактом (1926.) А. признала једну врсту ит. екон.-полит. протектората; 1928. Ахмед Зогу прогласио А. за краљевину, а себе за краља. У арбанашком језику има доста ром., сл., грч. и тур. примеса. Гл. су 2 дијалекта: дијал. Гега и Тоска. А. музика, сродна муз. осталих балк. нар., има занимљиву мелодику и ритмику. Мада има мелодија са прекомерним интервалима, ипак се запажа да се песме кређу архаично, да има примене 7. ступња и оријенталног утицаја; има мелодија с алтерираним 4. ступњем и дојском секетом; обим мелодије иде од терце до чел. сексте, чтаве, ноне и дециме, а мелодиске фразе састављене су час из симетричног, а час несиметричног диоактивног, тротактивног, и четвортактивног метрума. А. нар. песме имају просте тактове 2/4, 2/8, 3/4, 3/8, сложене тактове: 4/4, 4/8, 6/8, 5/4, и полуритмичке комбинације. Епске песме, којих има само у с. Арб., кређу се у тактовима 3/4 + 5/4, 4/4, 7/8, а и разним др. комбинацијама. Први муз. радници су: Лек Курти, композитор, Наси Дарда, Сотир Козма, Лудвик Нарачи, Јола Алекси, пијанисткиња, Антоније Кристан, теорист.

АРБАС, Арбанец, медиски кнез; по предању прво владао у име Сарданпала, а затим се ослободио (у 8. в. пре Хр.).

АРБЕЛА, место у Аспирији где Александар Вел. потукао Дарија, 331. пре Хр.

АРБЕС Јакуб (1840.-1914.), веома плодан чел. рома-

нописац и новелист; гл. дела: Плач круне чешке. Лаж и истина о св. Јану Непомуку, Прва социјална револуција, Св. Ксаверије, Њутнов мозак, Етиопски крви. Модерни вампири, Анђео мира и др.

АРБИТАР (лат.), човек изабран од самих парничних страна да окончају пресуду неки спор (→ избрани судија); најутицајнија личност, врховни судија, нпр. у моди. **Арбитраж** (фрц.), суђење и одлуке → изабраног суда. **А. берзанска**, операција која искористиће разлику у курсевима 2 разне берзе, па купује где је курс нижи и продаје где је виши. **А. међународна**, решавање спорова између држава путем изабраних судија, а на основу поштовања права. **Расправља питања граница, накнаде штете, повреде међунар. права, риболова, спорова око земљишта, примене и тумачења уговора.** Њени зачеци се налазе још у ст. Грч. (амфикионски савез); у нашим земљама у ср. в. била развијена под именом **станак**; у новије доба арбитри били пате или владоци, а у 19. в. низ појединачних спорова расправљали **одређени арбитри (чужен спор око Алабама 1865.-1872.)**. За расправљање спора државе закључују споразум о поступку, избору арбитра и делокругу њихове надлежности. У новије време превлађује идеја обавезне а., о чему расправљано на 1. и 2. хашкој конференцији (1899. и 1907.); на 1. хашкој конференцији утврђен, под именом Сталног суда за а., списак лица која се могу по потреби позивати за арбитре, а за седиште суда одређен Хаг (→ правосуђе међународно). **Арбитражни месовити судови**, образовани на основи чл. 304. версајског уговора о миру (и истих одредаба др. уговора о миру) између Нем. (одн. Аустр., Уг. итд.) и сваке савезничке државе, са нарочитом надлежношћу за приватне спорове који су 1919. остали непресуђени, а за које би нормално били надлежни судови нем., аустр. или мађ. **Састављени су од по једног судије савезничке и 6. непријатељске државе и председника држављанина неутралне државе.** Састају се повремено у разним местима; њихов рад још није окончан. **А. стални суд**, осн. на хашкој конференцији мира 1899. Државе потписнице х. конвенције одређују по 1—4 судије за 6 год. Две државе које упућују спор а. с., споразумно бирају из списка чланова а. с. с. 1-5 судија као изабране с. за свој спор. У Хагу стално секретаријат Суда, над њим води надзор стални адм. савет, састављен од дипломатских представника у Хагу. А. с. с. за 25 год. пресудно 18 парница. **Арбитравне тужбе** су оне по којима судија доноси одлуку да је тужилац у праву, али не осуђује туженика, већ га позива да сам пружи задовољење тужиоцу, а осуду изриче тек ако то он не учини. **Arbitrum liberum**, слободна воља; састоји се у том, да од 2 ствари изаберемо једну, а могли смо изабрати и једну и другу.

АРБОРАСТ, рим. војвода из 4. в. пре Хр.; збацио цара Валентинијана II.

ARBORETUM (лат.), расадник, обично страног дрвећа и шибила у сврху аклиматизовања.

АРБОРЕЦ, највиши врх (1458 м) у Чешкој Шуми.

АРБУН (Pagellus erythrinus), морска риба; живи у Јадр. М., нарасте до 40 см, има облик елипсе, ружичасте боје, глава са стране спљоштена; храни се мањим рибама и рачињима; месо осредње.

АРВЕРНИ, моћно племе настањено у ст. в. у ср. Фрц.

АРГ, **Аргос**, варош (9000 ст.) у грч. пров. Арголис — Коринт; средиште микенске културе и престоница ст. Арголиде; при његовој опсади убијен епирски краљ Пир (272. пре Хр.).

АРГАТ (тур.), пушкарница.

АРГЕЛАНДЕР Фридрих (1790.-1875.), нем. астроном; подигао опсерваторију у Хелсингфорсу, затим у Бону; гл. дело каталог (Bonner Durchmusterung) од 324 195 звезда до девете привидне величине.

АРГЕНТАРИЈУС (лат.), у рим. праву: банка.

АРГЕНТАЦ, легура од никла, бакра и цинка (→ ново сребро).

АРГЕНТИНА, федеративна рпб. на И. Ј. Амер. (2 978 590 км²); избија на Атлански Ок. и захвата и део о. Огњене Земље; низија око Лаплате и даље према И. (ок.) и висија на З до венаца пл. Анда, чији је највиши врх у А. Клама у равници суптронска и прим., на план. и Ј конт. Најважније р. Парана, Парагвај, Уругвај, Лаплата, Рио Негро и Рио Колорадо. Земљр. (кукуруз, пшеница, кромпир, лан, памук, шећ. трска) и сточарство (говеда, овце, коњи, свиње) гл. гране нар. привреде; рудног блага има (петролеум, сребро, злато, со), али рударство у застоју. Инд. од малог значаја, иако у А. боље развијена но у ма којој држави Ј. Амер. Саобр. се углавном обавља рекама и обалском пловидбом. Најважнија жел. пруга трансандека: Буенос Аирес-Валпарайсо (Чиле). Извози: кукуруз, пшеницу, бра-

шно, говеда, овце, вуну, месо, маст, коже, ланено семе. Стан. (10,6 мил.) махом Европљани (Шпаволци, Италијанци, Французи), затим Индијанци, Црнци, Местичи. Гл. места: Буенос Аирес, Розарио, Парана, Кордоба, Лаплата, Тукуман. А. открили Португалци (1512.), а заузели и колонизовали Шпаволци (1515.-1527.). За време Наполеонових ратова, стан. А. се прво побунило прогиву фрц. власти (1810.), затим окренуло и против Шп. и прогласило рпб. (1816.). У току 19. в. А. била изложена дугим унутрашњим борбама између униониста, који тежили да наметну власт Буенос-Ајреса свима обл., и Федералиста, присталица широких обл. самоуправа. **Аргентино**, новац А., јединица пезо дели се у 100 центавоса; 5 пезоса у злату чине 1 а.

АРГЕНТИТ (лат.), сулфид сребра Ag₂S; тесералат минерал, оловно сив. мекан (може се сехи ножем), растегаљив и кован; важна сребрна руда: 87% ср. Код нас досада није нађен.

АРГИНУЗЕ, група о. у Егејском М., где Атињани однели славну победу над Спартанцима, 406. пре Хр. Команданти атинске флоте нису могли да сачувају своје изгинуле војнике, због чега их Атињани осудили на смрт.

АРГИРОКАСТРО, **Винокастро**, варош (9000 ст.) у ј. Арб., гл. и највеће место арб. Епира. Амфитеатралног положаја, са каменним кућама поређаним уз план. стране, даје изглед средњев. вароши.

АРГО 1) лаба којом се одвези → Аргонаути на Колхиду. 2) (фрц.), језик париске улице и полусвета; употребљавају га и писци кад тај свет сликају; у књиж. га увели Вилон и Рабле; игра вел. улогу у шаљивим листовима.

АРГОЛИДА, си. пол. на Пелопонезу (Мореје), у грч. Унутрашњост под високом голим кречњачким план. и веома сиромашна; плодно земљиште по ободу, у прим. Гл. место Арг са пристаништем Науплијоном. Извози дуван, поврће, маслине и уље. Рупевине Микене.

АРГОН, хем. елемент (Аг, атомска тежина 39,94), инактиван гас без боје, мириса и укуса; има га у ваздуху близу 1%, 1 л тежи 1,78 г; откривен 1894.

АРГОНАУТИ, неколико грч. хероја (Херакле, Орфеј и др.) који су под вођством Јазона отишли на лађу Аргу у Колхиду да отму златно руно; на путу за Колхиду имали више доживљаја; у Колхиди Јазон се дочепао златног руна које чувао дивљи бик; у томе му помогла Медеја, кћи колхидског краља. Данас се а. називају у шали поморци који преброде какву неозбиљну штетовину.

АРГОНИ, **Аргонска Шума**, пошумљена висораван, око 800 м надм. в., на СИ Фрц.; позната по борбама из светског рата.

АРГУМЕНТ (лат.), доказ. **Argumentum ab utili** (доказ по корисном), који важење неке тврдње изводи из неке корисности. **А. ad stultitiam** (доказ кесом), служење новцем, подмићивањем, у недостатку убедљивих доказа. **А. ad hominem** (доказ према човеку), који апелује, који се оснива на извесној индивидуалној особини неког човека, те отуда само за њега и важи. **А. baculinum** (доказ батином), кад неко нема право или не може да га докаже, па употреби силу, батину. **А. a fortiori**, извођење значења једног прописа аналогном, на тај начин што је њиме регулисана материја за коју је то решење мање својствено него за материју на коју се такво решење жели да примени. **А. de maior ad minus**, ст. интерпретационо правило у праву, које се састоји у томе да онај ко може више може и мање. **А. с sensensu gentium** (л. по слагању), доказ који се оснива на слагању људи или на опште распрострањеном веровању. **А. e contrario** (из супр.), који из негативне супротности тврдње изводи своје важење; у праву: извођење негативног правила које не постоји у зак. из позитивног и обрнуто. **Аргументација**, доказивање, извођење или набрајање доказа; доказни ред и поступак.

АРГУН, р. у Аз. на граници Кине (Манџурије) и СССР, дуга 1250 км и пловна.

АРГУС, у грч. митол. владар Арга, који имао сто очију (отуд **Аргусово око**, будан стражар); Хера му поверила да чува Јо, претворену у краву, али га Хермес успавао свирком и отсекао му главу.

АРДА, највећа д. притока Марише, извире на Кара-Балкану у Буг.; ушће код Једрена, у Тур.

АРДАШИР или **Артакеркс Бабергај**, војсковођа Артабана IV, ког је издао у борби са Римљанима; допније перс. пар (226.-240.), осн. нову перс. државу и сасанијску династију.

АРДЕНИ, пошумљена висораван (око 600 м) на с. страни Фрц. и на ЈИ Белг.; остаци ст. план., пресечена дубоким долинама Мезе (Мас) и њеним притокама. Слабо насељена; богата у каменом угљу, динку, олову и гвозђу. **Арденски коњ**, хладнокрвна раса, пореклом из Фрц., конкавног профила

главе, ср. величине, широких груди, дуплих сапи; служи за вучу.

АРДИЈЕЈИ, вел. илирско племе у обл. око ср. и доње Перетве. 230.-168. пре Хр. имали своју државу; 135. пре Хр. покорили их Римљани и потиснули у унутрашњост.

АРДИНИС, бог Сунца код Урабана.

АРДУБА → Гардун.

АРЕАЛ (лат.), површина земљишта; обл. коју нека биљка или животињска врста, род и др. систематска категорија заузима на Земљи. Величина а. различита за поједине врсте; а. малог броја врста обухвата већи део земљине површине (козмополити), оне су у погледу захтева станишта веома мало специјализиране и могу се одржати под најразличитијим спољашњим условима (бактерије, гљиве, водени организми, корови); међу сувоземним организмима има мање козмополита (нпр. коровске биљке које прате човека), супр. козмополитима су организми чији а. веома ограничен, и то на једну једину прир. област (ендемизми, ендемити). Границе а. се могу поклапати с извесним прир. топогр. препрекама које не допуштају даље проширање организама (мора, пустиње, плани.); где таквих прир. препрека нема, границе а. су одређене постепено промененим климатским факторима. А. су континуални (затворени) кад чине више-мање једноставну површину; или су дисјунктни ако је а. раздвојен у више засебних међусобно једнаких или неједнаких површина. Организам који има широко проширање назива се еуритопан, за разлику од естотопоног који насељава узану обл. и станиште истог типа.

АРЕГ, мн. од — → ерг.

АРЕЖИИ БРИЈЕГ, место у Босни → Грахово.

АРЕКИПА, гл. место (60 000 ст.) пров. А. државе Перу (Ј. Амер.); унив., инд. (текст. и прерада пл. метала).

АРЕНА (лат.), песком посуто место за утакмице у средњим рим. циркуса или амфитеатра; поприште, поље борбе, рада.

АРЕНДА (лат.), закуп, закупнина, уговор о закупу ствари који некористишава закупца тиме што вуче од ње корист, улажући свој труд. Арендатор, који је узео што под а., закупник.

АРЕНИЈУС Сванте (1859.-1927.), шведски физичар, поставио теорију о електролитичкој дисоцијацији, радио и на геохемији; добио Нобелову награду.

АРЕНСКИ Автон С. (1871.-1906.), рус. композитор, теоретичар, проф. конзерваторијума у Москви. Симфоније, опере (3), клавирска и гудачка дела и црк. муз. Написао *Науку о хармонији и облицима*.

АРЕОМЕТРИ (грч.), справе за мерење густине или концентрације течности, изузев Нихолсоновог, којим се могу мерити и густине чврстих тела. Ако се на њиховој скали директно читају густине, зову се дециметри; иначе обично познати под именом еврхе којој служе: алколометри, лактометри (за млеко) итд. Отуда и вел. број разних ареометарских скала.

АРЕОПАГ (грч.) 1) брежуљак у Атини на којем се састајао држ. савет и суд. 2) држ. савет у Атини, састављен од највиших држ. чиновника. 3) скуп најчеститијих и најчувствитијих људи. **Ареопагита**, члан а. у Атини. **Ареоплагитика**, дело енгл. песника Милтона у одбрану слободне штампе.

АРЕОПАГИТА Дионизиос, 1. атински еп., завршио као мученик; у хришћ. га превео ап. Павле.

АРЕС, грч. бог рата, син Зевса и Хере; код Римљана још више поштован као Марс; најбржи и најхрабрији од свих богова.

АРЕТЕ (грч.), врлина; у грч. флз. савршенство у добром и лепом. **Аретологија**, наука о врлинама.

АРЕТИНО Пијетро (1492.-1536.), ит. песник, комедиограф и прозни писац, више чувен по своме раскалашном животу него по својим делима; даровит сатиричар, био страх и трепет за све угледне људе свог доба и, улећујући своје жртве, стекао вел. богатство.

АРЕТИРАНА КЛАУЗУЛА (фрц.-лат.), клаузула свршетка прениса, израз („двојде оригинал“ и сл.) којим се означава место на мен. где свршава пренис, а почиње оригинал; њено правно дејство се састоји у томе што се сви потписи који су испред ње сматрају за пренис.

АРЕТУЗА, у грч. митол. Дијанина нимфа, претворена у извор близу Сиракузе.

АРЕЦО, варош (60 000 ст.) у Тоскани (ср. Ит.); многе грађевине из доба ренесансе.

АРЕЦО Гвидо (d'Arezzo, око 950.-1050.), знаменит ит. муз. радник на изградњи данашњег линиског нотн. система, науке о мутацији, солмизацији, изради вишестасног става и нотн. записивања.

АРЗА, арикс (грч.), дизање гласа, наглашени део говорног такта.

АРЗАВА, Арзава, ст. име Киликије.

АРЗАКИДИ, парнарска династија која владала Перс. скоро 5 векова (256. пре Хр.-226. по Хр.). Последњи претставник, Артабан IV, погинуо у борби са Римљанима.

АРЗЕН, р. у Арб.; извире на ји. плаи. ободу тиранске котлине; улива се у Јадр. М.

АРИВИСТ (фрц.), који жели да напни каријеру по сваку цену; амбициозан без икаквих обзира.

АРИДАН (лат.), сух; а. клима, суха к. (без атмосф. талага).

АРИЗОНА, државица на ЈЗ САД (295 000 км², 436 000 ст.). На С. пошумљени плато Колорада у којем усечени дубоки канјони, на Ј. степена обл. Сто. чарство; уз вештачко наводњавање земљр.: кукуруз, памук, жита. Гл. град Феникс.

АРИЈА (ит.), соло-песма за 1 глас уз пратњу инструментата; може бити саставни део опере или самостална концертна; у Фрц. и нар. песма.

АРИЈАДНА, кћи критског владоаца Миноса; дала Тезеју клубе коња које је улазио у лавиринт одмотавао па се, после убиства чудовишта Минотаура, по њему вратио. Побе. гла са њим са Крита, али је он оставио на о. Накеу, где се бачила у море; узео је за жену бог Бах.

АРИЈАН Флавије, грч. историчар из 2. в.; гл. дело *Поход Александра Вели.*

АРИЈЕ (280.-336.), свешт. из Александрије, осн. аријевске јереси (*аријевства*), осуђене на никејском сабору (325.), која порицала једносупност св. тројице и божанску природу Исуса Христа. Имала много присталица у 4. в., чак и међу царевима, и била узрок вел. борбама у хришћ.; на Б. П. донели је Готи крајем 4. в.; уништена у 5. в.

АРИЈЕР-ГАРДА (фрц.), трупа која штити гл. снагу у отсуству маршу (→ заштитница).

АРИЈЦИ, Индоевропљани, арикса или индоевропска група народа (код Немца у обичају назива Индогермани; раније употребљаван и назив Индокелти), најјататија и најбројнија група народа пре свету (преко 962 мил.), који говоре језицима потабли од 1. ариског, пражезика (језичко јединство А. распало се око 3000 г. пре Хр.), и само се тог гледишта се може говорити о јединству А.; у погледу на разне особине, међу њима и у старији били заступљени различити расни типови. Захваљују највећи део Евр. и зап. делове Аз. У току последњих 450 год. евр. А. расширили се и по Афр., Амер., Аустрал., Океанији и Ј. Аз. По језику се деле на више група. У Евр. су: 1) балтословенска група коју чине Сл. (Руси, Пољаци са сродним Кашубама, Чех., Литванци Срби и Јуж. Сл.) и балт. А. (Лети и Литванци); 2) Германи (Немци, Швајцари, Норвежани, Холанђани, Енглези, Данци и Фламандци); 3) Романи (Французи са Валонијом, Италијани, јапнски Романи, Шпанци, Португалци, Румуни и Аромуни-Цинцари, чији су се језици развили из латинског с којим је био сродан изумрли умбро-оски); 4) Келти (Ирци, Велси, Галси и Бретанци); 5) Грци; 6) Арбаисаи. Изумрли народи и језици трачки и илирски такође припадали евр. А. У Аз. су: 1) Иранци (Персијанци, Афганстанци, Велуџистанци, Курди и Осети); 2) Инди, чији су огранак Цингани у Евр. и 3) Јермени. Иранци и Инди зову се А. у ужем смислу. У Аз. изумрли а. Тохарци, вероватно били А. и Хетити. Првобитни А. били делом сточари а делом земљр. Од домаћих животиња имали коња, говеће, свињу, овцу, козу и пса, орали рачом и имали двокољане, а градили и чамце, знали ткасти, чинили коже и сл. Оруђа им била од камена (неолит), али знали већ и за употребу бабра. Породица била патријархална, узиме родовна (породица зајед. порекла) чинило село; веће друштвене заједнице биле племена. Имали обичај крине освете. Рел. им била позитивизам са развијеним култом мртвих. Шириње А. пада под крај каменог и у почетак бакарног доба, а процес распањања а. заједнице и стварања појединих нових народа, започео тада, завршио се тек у доба око рођења Хр. Данашњи а. народи настали углавном мешањем оранака ст. А. с неарисним народима који су живели по Евр., Пр. и ср. Азији и у Пр. Индији; тако ир.

на Б. П. од мешавине с пеариским староседеоцима Пелаззима, Делегима, Карима и Либуриница настали Грци. Трачани и Илири, средином 2 хиљаде год. пре Хр. А. примали култ. тековине од других, али се још више мењао њихов расни састав и тип. Арески језици се деле у 2 вел. групе, кентум и сатем, називане по извору речи за „стотину“; у кентум групи спадају гране и народи набројани под 2, 3, 4 и 5, сви остали у сатем-групи. Лингв. проучавања стањају праотаџбину А. у ср. и сев. Евр. АРИКА, гл. место (10 200 ст.) чилеанске пров. Такна (Ј. Амер.) и пристаниште на Тихом Ок.

АРИЈЕ, варошица (640 ст.) у Дринској Бан. код Пожеге Ужичке; тржиште воћа (јабуке); некад седиште моравичког епископа; црква св. Архилија у А. 1 од најзначајнијих ум. споменика у нашој земљи; подигао је краљ Драгутић, између 1292. и 1297. Једнобродна, засведена базилика са кубетом; прозори и врата изведени у ром. стилу; спољашње површине андова украшавају аркадурице и слете аркаде. Фреске добро очуване, међу њима 17 портрета наших ист. личности (краља Драгутина и краљице Кателине, са синовима Владиславом и Урошицом, краља Милутина и ранијих Немањина, краљице Јелене као монахиње, и свих дотадањих српских архиеп. и моравичких еп.); у припрати насликане и 2 композиције из наше ист. (Сабор Немањин и Смрт моравичког еп. Меркурија). Важне и вел. слике, јер претстављају оортну тачку у ист. нашег средњев. сликарства: један део (ликови апостола) рађен у традицији монументалног, декоративног стила, други изведен више реалистички (композиције васељенских сабора и лик св. Јована Богослова).

АРИМАН, бог зла и мрака у ст. перс. вери.
АРИОВИСТ, вођ герм. племена Свева, које Цезар победио у Галији 58. пре Хр.

АРИОН, грч. песник и музичар из 7. в. пре Хр.; по легенди његова свирка утицала на делфине да га спасу да се не удави у мору.

АРИОСО (ит.), у муз. 1) као арија, попут арије. 2) кратка лирско-мелодична арија у средини или на крају речитатива.

АРИОСТО Лодовико (1474.-1533.), најпознатији ит. епски песник; најбоље дело витешки еп **Бесни Ролајдо** (46 певања), чија радња љубавно лудило јунака из доба Карла Вел., Ролајда и његово оздрављење. А. дело имало вел. успеха у целом свету; код нас дубровачки песници радо драматизовали поједине епизоде (Палмотић, Глеђевић и др.); еп преведен и на ср. А. писао још и комедије (Касарија, Негромант и др.), лирске песме, сатире и др.

АРИСТАГОРА, милетски тиранин из 6. и 5. в. пре Хр. Његова побуна противу Дарија и помоћ коју му послала Атина довели до грч.-перс. ратова.

АРИСТАРХ 1) са Самоса (320.-250. пре Хр.), грч. филозоф и астроном, претеча Коперника, први учио да се Земља окреће око Сунца. 2) са Самограке (217.-145. пре Хр.), грч. граматичар и критичар, саставио грам. терминологију која важи и данас.

АРИСТЕЈ, по грч. митол. син Аполонив; научно људе да негују пчеле.

АРИСТЕНЕТ, грч. филозоф и писац из 4. в.; написао **Еротична писма**.

АРИСТИД 1) атински државник и војсковођа (540.-468. пре Хр.), чувен са своје правичности и поштења; услед супарничства са Темистоклом прогнан остраницом, али се због Кееркоова налада убрзо вратио у отаџбину и учествовао у биткама код Саламине и Платеје. Затим настао да ради на њено напретку и ударио темељ атин. колонијалној моћи оснивањем детеког савеза. 2) грч. писац из Милета (2. в. пре Хр.), творца збирке раскалашних приповедака **Милезијака**. 3) атински филозоф из 2. в., писац прве апологије хришћанства; предао своје дело цару Хадријану приликом његова доласка у Атину (135.) и тиме знатно допринео ублажавању положаја хришћана у рим. царству. 4) грч. сликар из 4. в. пре Хр., Тебанац, савременик Апелов. 5) Елије (129.-189.), грч. беседник и писац из Битаније; дела му значајна за карактеристику доба у којем живео.

АРИСТИП из Кирене (433.-355. пре Хр.), грч. филозоф, Сократов ученик, осн. киренаичке шк.; по његову учењу циљ човечијег живота је задовољство.

АРИСТОБУЛ 1) А. I, јудејски краљ (107.-106. пре Хр.). 2) А. II, јудеј. краљ (70.-63. пре Хр.), убијен 50. пре Хр.

АРИСТОГИТОН, млади Атињанин који је са својим другом Хармодијем убио атичког тиранина Хипарха, Пизистратова сина, који осромотио Хармодијеву сестру. То убиство оба младића платили животом. Додичје слављени у Атини као ослободилоци од тираније.

АРИСТОДЕМ, краљ Месеније; ратовао са Спартом; убио се на гробу своје кћери, око 724. пре Хр.

АРИСТОКРАТИЈА (грч.: влада најбољих), владавина једне друштвене групе која се формирала и истакла на основи порекла и расе (племство) или имања (новчана, земљопоседничка а.). Духовна а. стаде изванредних умова међу научницима, уметницима, политичарима итд. Аристократ, човек плећког порекла.

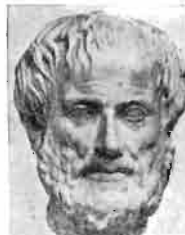
АРИСТОКСЕН (4. в. пре Хр.), старогрч. муз. писац. Учувана дела: **Основе хармоније** и **Основе муз. ритмике**.

АРИСТОЛОХИЈА (Aristolochia, фам. Aristolochiaceae), биљка, око 180 врста, у умереним и тропским пределима. Цветови имају изглед луле, Опрашивање врше мушице. Предњи цвасти део цвета од улаза па до трбушастог проширења, у којем су смештени прашинаци и тучкови, покривен нарочитим длакама, управљеним навише, које спречавају излаз инсектима кад уђу у цвет. Цветови протерогини; ако су инсекти пре тога били у другом цвету, собом носе и полена и за време бављења у новом цвету изврше опрашивање. После тога се тек отварају прашинаци, инсекти се натоваје новом количном полена, длаке у каналу се сасуше и инсекти са поленом одлазе у други цвет. У опрштене цвеве не могу ући. Позната у Евр. врста А. clematitis, кокотјада, чији жућкасти цветови распрострањени у пршљеновима. Расте по шибљацима, прорвћеним шумама, ливадама и њивама. Висока нешто више од 1/2 м. Више врста гаје се као украсне.

АРИСТОМЕН, краљ Месеније из 7. в. пре Хр., вођо 2. месенски рат са Спартанцима и одувирао им се 8 год. на брду Ири; после тога умро у изгнанству.

АРИСТОТЕЛ (384.-322. пре Хр.), најчувенији грч. филозоф, ученик Платонов, а учитељ Александра Вел.; плодан писац; осн. у Атини перипатетичку шк.; делио флз. на теориску, практичну и поетичку (која се односи на стварање); у односу на проблем идеја био реалист; поред флз. бавио се и прир. наукама: ударно темеље геол., ембриологији, зоол., а бавио се геогр. и метеорологијом; гл. дела: **Органон**, **Физика**, **Метафизика**, **Етика**. **Поетика**.

АРИСТОФАН (око 450.-386. пре Хр.), најпознатији грч. комедиограф и један од најбољих писаца комедија у целој светској књиж. Гл. преставник полит. комедије код Грка. Написао 40 комедија (11 сачувано); у Ахарјанима износи благодат мира и лоше стране рата; у **Облацима** исмева филозофе и Сократа; у **Витезовима** напада демагога Јлеона, кој победје демагогијом један кобангора; **Жабе** изнесе лоше стране трагедије после смрти Софокла и Еурипида. Неке његове комедије имају за предмет друштв. питања (комунизам, феминизам и др.).

АРИТМЕТИКА (грч.), грана елемент. мат., испитује рачунска правила бројева. Само бројно рачунање предмет је **ниже (посебне) а.; виша (општа) а.** обухвати 1 основне и 3 више рачунске радње с општим бројевима и проучава њихове зак. (комутативн, асоцијативн, дистрибутивн зак.). У општу а. спадају и испитивање аритм. и геом. прогресија, комбинаторика, ниски рачун вероватноће, а као практична примена трг. и полит. а. (рачуница), трговачка се ограничава на 4 осн. рачунске радње, правило тројно, и на примену у трг. животу, а полит. се бави рачун. задацима са применом сло-

женог интересног рачуна. **Аритметички знак** → математички знаци. **А. прогресија**, низ бројева код којег 3 узастопна члана чине непрекидну а. пропорцију, или код којег разлика 2 узастопна члана стална, нпр. низ прир. парних или непарних бројева. Сабирањем чланова а. п. настаје а. ред. **А. пропорција** → пропорција. **А. средина** → средња вредност, пропорција. **А. троугао** → биномни образац. **Аритмограф**, загонетка са бројевима. **Аритмозофија**, аритмологија, оштра наука о бројевима, нарочито у односу на њихове духовне особине. У а. сматра се аритметички појам броја као апстракција нечег много дубљег, што влада не само материјом него и духовним појавама света. Њом се нарочито бавили питагорејци. **Аритмомантија**, претсказивање из бројева; данас, обично, само сујеверје (нпр. пејано за број 13). **Аритмометар**, машина за рачунање. **АРИТМИЈА** (грч.), неправилност срчаног рада и pulsa; орг. (при обољењима срчаног мишића и заљисака, сифилису, артериосклерози, инфективним болестима) и нервног порекла (код нервозних људи под утицајем кафе, чаја, алкохола, препуњеног желуца итд.). Гл. знак: раздљина (пауза) између појединих пулсних таласа неједнака. **АРИФ ХИКМЕТ** → Херсекли Ариф Хикмет бег. **АРИШ** (род Larix, фам. Abietaceae), шумеко дрво, у Евр. у Ашима, Карпатима, Судетима и Пољ.; код нас у Слов. расте на већим висинама обични а. (*L. eurhorea* или *decidua*). Због тврдоће и трајности дрво се много цени (цена за 20-30% већа од смрчевог дрвета). Употребљава се за градње на води, мостовградње, у грабев. старлетству (врата и спољашњи делови прозора), али и за израду покућства, облагање зидова, тананина и сл. **АРКАДЕ** (лат.), отвори у виду низа стубова или стубаца премошених луцима. **АРКАДИЈА**, план. сточарска обл. у средишњем делу Полопонеза (Мореје), у Грч., између р. Ладона, Алфиоса и обл. Арголиде. У унутрашњости неколико котлина; највећа Триполиска. У 19. веку гл. места Тегеја, Орхоменос и Мантинеја; данас гл. град Триполис. **АРКАДИЈЕ**, цар у и. делу рим. царства (395.-408.), син Теодосија Вели. **АРКАНЗАС** 1) река С. Амер.; извире у Стеновитим Пл., д. притока Мисисипи; дуга 2410 км и пловна. 2) држава на ЈЗ САД (138132 км², 1,93 мил. ст.). Земљр. (житарице, памук, воће) и сточарство (коњи, говеда, овце, свиње); од рудног блага има: угља, боксита, петролеума, бавра; гл. инд. гране млинарство и инд. дрвета; 8000 км жел. пруге. Гл. место Љитл Рок. **ARCA NOAE** (лат.: Нојева лађа), мор. риба → кунђа. **АРКАНОЛ**, фабр. лек; садржи ацетилосалицилну киселину и атофан; употребљава се код реуматизма. **АРКАНУМ** (лат.), тајна; у ср. в. тајно средство или лек за сваку болест. **АРКАС**, у грч. митол. син Зевса и Калисте; претворен у медведа заједно са мајком; по њему Аркадија добила име. **АРКЕСИЛАОС** (315.-241. пре Хр.), грч. филозоф, оснивач тзв. 2. или ср. акад. Учење: право сазнање немогуће, зато најисправније становиште у флз. уздржати се од сваког суђења (→ агностицизам, скептицизам). **АРКОЛА**, место у Ит. где се 1796. одликовао ген. Бонапарта у боју против Аустријанаца. **АРКОНА**, град Поларских Сл. на о. Рујану са светиштем бога Световита; разорила је Данци 1168. **АРКТИК** (грч.), обл. око С. Пола, обухвата Сев. Ледено М., у којем је сам С. Пол и многе острвске групе са већим и мањим о. (Новаја Земља, Медвеђе О., Шпицбершка О., Франц Јозефова Земља на С од Евр.; Земља пара Николе II, Новосибирска О. и Врангелово О. на С од Аз.); Северноамеричка О. (највеће Бафинова Земља) и Гренланд на С од С. Амер. Вел. делом под сталним снегом и ледом. **Арктичка клима**, тип поларне к., чији најтоплији месец има тмп. мању од 5° Ц а већу од 0° Ц, средњи год. тмпт. —2° (већином и испод —7°), а колебање 25°-35°. Атм. талог, поглавито снег, испод 200 мм (већином у лето и јесен). А. (секимска) раса: припадају јој сви Бескими (на Гренланду и у С. Амер. изнад 71° с. ш.). Бескими на Аљасци средњег, сви остали ниског раста; остала обележја: долхокефалија, силшотено лице, истакнуте јагодичне кости, мален опширок нос, по правилу монголска бора, боја коже у разним тоновима од светложутог до мркожутог, очи тамне, коса веома крута и дрна, али немају браде ни длака по осталом телу. А. субрегион животињског света обухвата обл. око С. Пола. Сиромашни у биљоједерима; на обалама више животиња које се хране рибом. Обухвата и појас тундре. **Арктогеа**, животињски свет свт. хемисфере.

АРКТУР, двојна звезда 1. привидне величине из сазвежђа Волара, налази се у продужењу репа Вел. Медведа.

АРЉ (Arles), варош у Фрц. на р. Рони (81 000 ст.). **АРЛАНД** Франска Јоран д' (Arlandes, 1742.-1809.), 21./II. 1783. са Пилатром де Розие први летео на балону до висине од близу 1000 м. **АРЛБЕРГ**, превој (1802 м) на Ретинским Алпима, испод којег изграђен тунел (10 250 м) којим пролази пруга Инсбрук-Вргенг.

АРЛЕКИН, комична личност из ит. поз. 17. в.; одело му било састављено од троугластих комада разних боја, носно црну маску на лицу и дрвену сабљу за појасом. У преносном значењу: лакрдијаш, првртљивац; у народу, по тур. поз., сојтарија (→ сл.). **АРМАДА** (шп.), наоружана сила, првенствено флота (→ Непобедива армада.)

АРМАТЕР (фрц.), опрема брода, онај који у циљу обављања пом. путовања опрема брод; најамљује посаду и снабдева га храном и свим што је потребно да би се брод осособо био за пловидбу. То снабдевање, пре свега, може да врши сам власник брода, и тада се говори о а.-власнику; често власник ту дужност пребацује на неко друго лице, нпр. на закупца који је склопио уговор о привр. искоришћавању брода (а. невласник). Од ове 2 врсте а. треба разликовати а.-субвласника и а.-деловођу; последњи је лице ком удружење субвласника поверило управу над бродом; кад је у исти мах и субвласник брода, назива се а.-субвласником.

АРМАТУРА (лат.), опрема машина (аутомобила и др.) справама за сигурност рада и надзор. **АРМЕНОИДНА РАСА** → предвезанска раса.

АРМИЈА (фрц.), војске уопште, стратег. оперативна јединица, формирана према важности улоге у рату. Састав привремен, у току рата променљив, обично: 3-4 пеш. и 1 коњ. див. и делови ван састава див. (тешка арт. и вилдов.). Армиске области — стварно територије — у миру сталног су састава, а у рату независне од а. А. спасења → војска спаса. **АРМИЈАРИЈУМ**, артиљарска сфера (лат.-грч.), ст. астр. справа за мерење небеских тела.

АРМИНИЈЕ 1) кнез герм. племена Харуска у Августово доба; у Теугобуршкој Шуми напао рим. војводу Вара, уништио му 3 легиона заједно са њим и тако ослободио сев. Германију од рим. власти. Његову жену Туснедлу издао рим. војводи Германику њен отац, који био пријатељ Римљана. 2) хол. прот. теолог (1560.-1809.), осн. секте арминаца или ремонтранаца.

АРМИРАНИ БЕТОН → бетон. **АРМСТРОНГ В. Џорџ** (1810.-1900.), енгл. инж. конструктор нарочитих топовских цеви; осн. фабрику модерних топова у Елсвику. **АРНАУТИ** → Арбанаси.

АРНИКА, горски потрес, потрес, моравка (*Arnica montana*, фам. Compositae), вишегод. биљка са 2-4 пара листова, који граде при основи зељавог стабла розету, цваст главница састављена је из језичастих цветова на периферији и цвастих у средини цвасте. Расте на план. Евр. Употребљава се у мед., нарочито цв. тови (→ сл.).

АРНИМ Ахим (1781.-1831.), нем. патриотски песник романтичарске шк.; написао роман: **Сиротиња, богатство, грех и покајање** грофице Долорес; са Брентаном издао збирку нем. нар. песама.

АРНО, р. на зап. страни ср. Ит. (Тоскана), извире на Апенињима, улива се у Лигурско М. Протиче кроз Фиренцу и Пизу; од Фиренце пловна.

АРНО, салдбуршки биск. (785.-822.), сарадник Карла Вели.; са хришћ. ширио и германизацију међу Палонским Сл.

АРНОЛД 1) Бречпчијанац, калуђер и проповедник из 12. в.; дигао у Риму револуцију против папе Евгенија III (1143.), коју угушио Фридрих Барбароса, а А. погубио. 2) А. из Вилкенрида, швајц. јунак, који обезбедио Швајцарцима победу код Семпаха (1386.) тим што се бацно на непријатељску коњску, ишчупао неколико њих рукама и тако начи-

жно продор у непријатељским редовима. 3) **Матју** (1822.-1888.), енгл. песник, критичар, проф. књиж. на унив. у Оксфорду, поборник просветних реформи. Песме у класичном духу и **Критички есеји**. 4) **Буро** д-р (* 1854.), песник и педагог, проф. Загребачког унив. у П. Песме му налазиле у збиркама од 1890. (главна **Изабране пјесме**); гл. научне студије: **О психологији без душе, Моизам и кришћанство**.

АРНОЛДСОН Клас (1844.-1916.), швед. писац и политичар, вел. пацифист; добио са Данцем Бајером Нобелову награду за мир (1908.).

АРНОЛФО ди Камбио (1232.-1300.), ит. архитект и вајар; осн. готски стил у Фиренци.

АРНТ Ернст Морис (1769.-1860.), нем. патриот и писац родољубивих песама против Наполеона.

АРНУЛФ 1) св. (582.-641.), дед Пипина Малог. 2) Корупци (око 850.-899.), и. Франачки краљ и рим. нем. цар; папин бранилац против његових полит. непријатеља; водио борбу са моравским кн. Сватоплук; савезник Мађара против Сл.

АРНХЕМОВА ЗЕМЉА → Аустралија.

АРНШТАТ, варош у Тирингији (Нем.) са развијеном ткст. и металург. инд. (25 000 ст.).

АРОВРОК, устава у држави Ајдахо (С. Амер.), на р. Мисури, зап. од Канзас Сити; висока 136 м и сакупља 3,5 милл. м³ воде; највећа брана на Земљи; саграђена 1915.

АРОГАНТАН (лат.-фрп.), дрвк, безобразан, надуван.

АРОЗА, село у Швајц. (1800 м надм. в.), позната ваздушна бања за грудоболне и место за зимске спортове.

АРОМА (грч.), испарљива материја, мирис која шире извесне биљке или из њих сировљени препарати, обично етерска уља. **Ароматичан**, миришљав, пријатна мириса. **А. биљка** → биљка. **А. вина** → вино.

А. материје, етерска уља која се налазе у појединим или свим деловима многих биљака. **А. органска** једињења изводе се од бензола; називају се још и циклична. **А. средства**, у мед. изазивају надражаје живачног система; у малим количинама помажу отварање апетита (повећавају лучење пљувачке и желудачног сока), варење, делују анти-спазмодично, помажу избацавање гасова, а нека делују на сан.

АРОМУНИ, Армени. део ром. стан. по ср. и ј. деловима Б. П. Познати под општим именом Македонумуни; Срби их зову: Црноумци, Влаши, Куцовласи, Каравласи, Цинцари и Карагуни. **А. насељени** у Истри, познати под именом Ђићи, или Ђирирци. На Б. П. су староседеоци. Крајем 18. в. у ср. и јидијским обл. било их до 500 000, али многи пословљени и погрчени. Данас их у већим групама на Б. П. има у ј. делу Пинда и с. и ј. деловима Б. П. Све више ишчезавају и претпају се у Сл., Грке и Арбанасе. Већином сточари: имају вел. стада, по неколико хиљада брава, са којима се крећу за пашом. Немадски **А.** немају сталних насеља, свђ живе у привременим становама, каливама. У новије време, услед променењих прилика, сточарство опада и они се стално насељавају. Патријархални: очували многе обичаје (→ Цинцари, Румуни, Ђићи).

АРОН, јевр. првосвештеник, Мојсијев брат. **Аропова палица**, штап чуван у јевр. ковчегу завета, процрвао чудесним начином бадемовим цветом, кад је бирао племе из којег ће излазити првосвешт.

АРОНДИРАЊЕ (фрп.), поновно ограничавање непокретног имања на тај начин што се путем власти неправљају границе суседских имања тако да буду правилне, а да сваки од суседа добије потпуну накнаду у природу.

АРОНДИСМАН (фрп.), у Фрп. део дпт., срез, којем на чету потпрефект; сам град Париз дели се на 20 а.

АРПАД, мађ. завојевач из 9. в., осн. династије **Арпадовина** (997.-1301.).

АРПАЦИК (тур.) → лук.

АРПЕЋО (ит. aggregito, скр. aggreg.), ознака да тонови 1 акорда не треба да се свирају једновремено него 1 за др., као што се свира на харфи.

АРСАК, осн. државе Парћана и династије **Арсакита** (256.-226. пре Хр.); држава Арсакида обухватала Перс, и неке др. обл.

АРСЕН (грч.), хем. елемент (As), атомска тежина 74,96, сив метал, тачка сублимације 450°, јак отров. Примењује се у инд. сачме и сигналног стакла и у мед. у разним облицима: орг. препаратима се леће сифилис, маларија и неке тропске болести, а неорг. малокрвност и слабост (нарочито после маларије и заразних болести), неке кожне болести и умртвљује живце у зубарству. **Тровање акутно**, случајно или намерно, као последица узимања већих количина; знаци: бол желуца; повраћање, гдесад крвава; пролив сличан пиринцаној води (као код колере), бледило или модрина коже, зујање ушију, несвесно

стање, бунцање, тешко дисање, слабљење срца; у овом стању може наступити смрт; 1. помоћ: изазвати повраћање, испирати желуцац, клистир са горком соли; за даље лечење хитно звати лекара. **Хронично т.** услед дугог узимања арсенских лекова или у радионицама где се ради с њим (неке боје, код крзнара); знаци наступају постепено: треперење вида, општа слабост, беланчевина и крв у мокраци, жутица; прекинути с узимањем лекова или напустити посао. — Рудаце а. има у Југосл. особито у Маријову у Ј. Србији; код села Косова (Дринска Бан.) наишло се на богате насlage рудаце (око 62% а., 28% сумпора и 10% др. састојаци), али се још не експлоатишу. **Арсениј**, соли арсенате киселине. **Арсенобензоли**, орг. једињења за лечење сифилиса и неких тропских болести; продају се под разним именима (→ неосалварзан). **Арсенопирит**, арсеносулфид гвожђа Fe As S, ромбичан минерал калајне боје, гл. а. руда (46,01% As); налазишта код нас: Алшар, Љуба Страна на Авали, Рудник, Копаоник, Трепча итд. **Арсеногази**ам, навикавање на а., постепеним узимањем све већих количина; има људи који се толико навикну на овај отров да могу узети без икаквих последица вел. количине.

АРСЕНАЛ (ит.), тхн. завод за израду вој. потреба. **Поморски а.** поред оружја и оружног прибора за морн. израђује и оправља ратне бродове.

АРСЕНИЈЕ 1) **А. I**, срп. архиеп. (1233.-1263.), ученик и непосредни наследник св. Саве, родом из Срема; проглашен за свеца. Његове мошти често преносене; сад се чувају у Ждробанику у Бјелопавлицима. 2) **А. II** (средина 15. в.), последњи патријарх срп. црк. и државе ср. в. 3) **А. III Црнојевић**, патријарх (1674.-1708.); сарађивао с Аустр. за време њене вел. офанзиве против Турака (1689.), али после њеног пораза морао да бежи из Србије; пре прелазу у Аустр. покушао да осигура повластице за срп. народ и прав. веру; имао веза и с несрећним грофом Ђорђеом Бранковићем; по прелазу у Аустр. најдуже се бавио у Сент-Андрији; сахрањен у мап. Крушедолу. 4) **А. IV Јовановић Шакабента**, патријарх (1723.-1748.); као прк. поглавар много дутовао по народу; год. 1737. придружио се аустр. војсци и диза народ против Турака, због чега морао после аустр. пораза да се повуче у Аустр., где је тек 1741. признат за врх. поглавара прав. црк.

АРСЕНИЈЕВИЋ Лазар, **Бата-Лака** (1793.-1865.). после 1. устанка живео у емиграцији (1813.-1827.); припадао уставобранитељима и постао 1842. држ. саветник, а 1848., 1852.-1854. мин. просвете. Написао **Историју срп. устанка**, пристрасну и на доста места полемичну, али садржи много грађе и корисних појединости (→ сл.).

АРСЕНОВИЋ Константин (1783.-1868.), сликар; био официр, затим свешт. у Панчеву. Највише радио портрете; значајан и по том што је открио → Данила.

АРСИЈА, ант. име за р. Рапу у Истри; њом ишла граница између Илирика и Ит.

АРСНИИ, једињ. арсена и алкала (→ бојни отрови).

АРСИНОЈА, ег. принцеза, кћи Птолемеја Лагоса, удала се по 3. пут за свога брата Птолемеја Филадельфа, који пре тога поубијао сву њену децу из ранијег брака. Њено име давано касније многим принцезама и градовима.

АРСИЋ Евстахија († 1824.), прва срп. песникиња; дела: **Совет материњи**, **Полезнаја размишљенија**.

АРСЛАН (тур.), лав. **Арсланик**, врста талира са лавовима као грбом, кован у Хол. 1575.; тежак 27,65 г; намењен Леванту, где се одржао до половине 18. в., кад га истиснуо талир Мар. Терезије.

АРТА, варош (8000 ст.) у Грч., гл. место области А. (1736 км², 313 000 ст.) у Епору; у ст. в. Амбракија.

АРТАБАН, перс. војсковођ, заповедник Кееркове гарде; убио Кеерка да би се дочепао престола, али и сам убијен од Кееркова сина, Артаксеркса I.

АРТАКСЕРКС I А. I Дугороки, син Кеерка, перс. цар (465.-425. пре Хр.), потучен од Камона. 2) **А. II Мнемон**, перс. цар (405.-359. пре Хр.), потукао код Кунаксе и убио побуњеног брата Кира Мл. и закључио Анталикидан мир са Спартанцима. 3) **А. III**, перс. цар (361.-338. пре Хр.), покорио Феникију и Египат. 4) **А. IV** → Ардашир.

АРТАФЕРН, перс. војсковођ из 5. в. пре Хр., потучен на Маратону.

АРТЕЛ (рус.-тур.), орточки уговор између радника ради заједничког знајмљивања радне снаге; разликује се од задруге по томе што није породична заједница; веома чест облик удруживања печалбара из Ј. Србије.

АРТЕМИДА, грч. богиња лова, месеца, чедности и

магије, кћи Јупитра и Латоне, Аполонова сестра; добила од оца дозволу да се никад не удаје; кад је Актеј изненадио на купању, она га претворила у јелена, али се ипак залубила у пастира Ендимиона. У Ефесу био величанствен њен храм (→ сл.).

АРТЕМИЗА, име двеју краљица у Халикарнасу: 1) А I (5. в. пре Хр.), борила се уз Ксеркса код Саламине. 2) А II (4. в. пре Хр.), подигла мужу Маузолу величанствену гробницу, маузолеј.

АРТЕМИЗИЈА, рт на с. обали Егејског мора код којег су Грци 480. пре Хр. победили Ксерксову флоту.

АРТЕРИЈА (грч.), врата крвних судова; цилиндрична облика и пречника од 1-8 мм; преносе крв из срца у органе и ткива; понају се по ритмичним пулзацијама зависним од рада срца (жиле крвнице). Из срца полазе 2 вел. а.: плућна и → аорта; у свом току кроз органе, гранају се у све ситуације границе, на крају прелазе у капиларе. Мање а. често међу собом везане спојницама (→ анастомоза), које увелико олакшавају крвоток. Све вел. а. дубоко у ткиву, те добро заштићене од спољних повреда; малих и средњих има и под кожом; површне а., код мршавих, одликују се видним пулзацијама (чеона а.). Зидови а. дебели и јачи од зидова вена (услед већег унутарњег притиска, али и поред тога веома еластичне, што олакшава циркулацију). А. **плућна** (а. pulmonalis) преноси венозну крв од срца у оба плућна крила; ипак а., јер има грађу и функцију а. Полази од д. срчане коморе. На неколико см по излазу, испод аортног лука, грана се на л. и д. плућну артеријалну грану.

А. **срца**, (а. coronaria cordis), две, полазе из аорте: лева храни л. и предњу страну срца, десна задњу и д. страну. **Артериозно**, припада а., шпр. оболене, крвавење. **Артериологија**, наука о а. **Артериосклероза**, обољење а.; зидови а. дебели, тврди, кри, често и јако сужени са смањеним еластичитетом услед склеротичних и дегенеративних појава (инфилтрација липоида, таложење креча и др.); абор ових промена циркулација поремећена. Најчешћи узроци а.: сифилис, гихт, претерано јака храна, разна тровања: оловом, алкохолом, дуваном и др. Површне артерије изражене, вијугаве, тврде; крвни притисак повећан. Општи знаци: несвестица, зуњање ушију, слабо памћење. Локална а. обухвата крвне судове само неких органа: мозга, бубрега, срца. А. **мозга**: услед склеротичних промена можданих крвних судова долази до поремећаја исхране мозга и крвавења у мождану масу (→ апоплексија); почиње још у 5. деценији живота са главобољом, несаницом, несвесношћу, јасним попуштањем радне способности; дојичје долази најчешће до хемипарезије, поремећаја говора, гутања итд., до дефекта интелигенције, болесне промене расположења, склоности ка самоубиству. **Лечење**: јод, средства која шире крвне судове, блага седатива; мирал, безбрижан живот, најбоље ван града. **Артеритис**, запаљење а. **Акутни тромбоза**, састоји се у променама тромбуса (→ тромбоза). **Акутни гвојани а.** изазива септична емболија или продирање гвојног процеса из околине у зидове а.; последица гн. а. могу бити смртоносне (крварење); **хронични а.** као последица акутних а. или услед дистрофија и дегенерација (хронична ендоза, оптурирајућа ендоза, артериосклероза).

АРТЕСКИ БУНАР, играјуће се дубоким бушењем у теренима повољног састава и склопа; добива подземну воду из каквог порозног слоја, који лежи између два непропустљива слоја; а. вода је под притиском и излази сама кроз цеви бунара на површину терена. Први а. б. у Евр. израђени у покра. Артуа (Artois), у Фрц.; отуда му име. Код нас има више стотина таквих б., нарочито у равницама; највећу количину воде даје такав б. у Обреновцу (преко 2½ мил. л на дан).

ARTES LIBERALES (лат.): слободне вештине; грам., реторика, флз., аритметика, муз., геом., астр.

АРТЕФАКТ (лат.), вештачки производ; стручни назив за оруђа из каменог доба, израђена човечјом руком.

АРТИЗАМ (фрц.), тежња ум. да искористе сва

спољна средства стила и композиције; претерана љубав према облику дела.

АРИКЛ (фрц.), предмет, роба.

АРИКУЛАЦИЈА (лат.), рапчлањивање; изговарање речи на слогама; у мед. → зглоб. **Артикулисан** говор, састављен из гласова који се јасно одвајају један од другог, за разлику од животинских, неартикулисаних гласова.

АРИЛЕРИЈА (фрц.), један од гл. родова војске, претставник њене ватрене моћи; моћан чиналац у борби и нераздвојан сарадник пеш.; после светског рата у Југосл. одређено по 4 артилериска оруђа на 200 пешака; образује: батерије, дивизионе, пукове и бригаде; одликују је јако и брзо дејство, вел. даљина домета, могућност распореда по ширини и дубини, и вел. моћ рушења. Дели се а) у балистичком погледу и начину дејства на: топ, хаубицу и мерсер; б) према покретљивости и моћи дејства на: пољску, брдску, коничку, хаубичку (лаку и тешку), дугачку, а. велике моћи, рововску, противавионску и позицијску; в) према начину преноса на: возећу и носећу и г) према општим задацима у борби на дивизијску и арм. **Артилериско оруђе**, топови, ратно ватрено оруђе којим рукује више људи; вуку га коњи или трактори; по брзини гађања дели се на споретно (данас застарело), брзметно и аутоматско. А. **принрема напада**, дејство а. у циљу припреме напада са задатком да поруши, уништи и неутралише средства одбране, и да нанесе губитке браниоцу; уколико је дужа, утолико су материјални резултати већи, а корист од изненађења мања. А. **противприпрема напада**, офанзивно дејство браниоца, у циљу да омете напад у самом зачетку.

АРИЛУК (ит.), дубовачки сребрни новац.

АРИСТ (фрц.) 1) уметник. 2) путујући, циркуски глумца. **Артистички**, уметнички.

АРИЧОКА (Сунгача scolymus), врата поврха, дугочечна биљка из племена гланичистих б. (Compositae), пореклом с обала Сред. М. Производи се у топлим крајевима за брање зелених цветних главица које се једу.

АРТОА (Artois), обл. у с. Фрц.; веома лепо обделана и плодна; гл. место Ар.

АРТОКАРИПУС (Artocarpus, фам. Moraceae), дрвче са вел. простим или перасто деленим, кожастим лишћем; једнодоме биљке; цвасти лопасте или сочасте. Око 40 разних врста на о. Индиског Архипелага, од Цејлона до Кине. Особито важне: А. cinnamomum, А. incisa и А. integrifolia, које дају плодове добре за јело (хлебно дрво) и стога се у тропима свуда гаје; плод величине главе: 2-3 дрвета довољна да исхране човека за целу год.

АРТРИТИЗАМ (грч.), конституција организма с усипореном изменом материја у исхрани; склоност ка гојаности, шећ. болести, стварању камена у мокраћним органима, гихту итд. **Артритис**, запаљење зглобова (→ полиартритис, тбк. зглобова, гихт). **АРТРОПОДЕ** → згланкари.

АРТУР, Артус, легендарни келтски краљ из 6. в. који се успешно борио са Сасима. Оси. ред витезова округлог стола. По предању није умро, већ живи на једном светом о. где га чувају девет вила. Његови подвизи опевани у многобројним романтичним спевовима, романима и др. код Енглеца и Француза (циклус Артуру, или Бретонски ц. или Ц. округлог стола); → траг.

АРУАЦИ, већи број индијанских племена у обл. тропских прашума у Ј. Амер., у Гујани и Браз., некада и на Антилима. Из језика А. ушли у евр. језике разне речи, шпр. табако (дуван), махиз (маис = кукуруз).

АРУНС, син Тарквинија Охолог, који у борби убио Брута, 508. пре Хр.

АРХАИЗАМ (грч.), застареле речи; погрешка против јасности стила употребом старинске речи, шпр.: прикљученије, чрез, отечество. Могу се употребити ако су прилагођене духу језика, замењују стране речи или дају данашњем стилу архаичку боју. **Архаик**, најстарије доба у развоју земље; почиње старинем чврсте земљине коре, а завршава се појавом орг. света. **Архаичан**, стародреван; својствен примит. народима и праоцима култ. народа. **Архајске стене**, кристалне и махом шкриљаве стене (кристалети никелиди, гвојоси, микашети, гранит и др.) сачињавају старе масиве: Канадски, Финско-скандинавски и др., а делом и родолску масу; како у њима нема тригоња живота, архаик се назива још и азоник (без живота). А. **уметност**, уопште свака стара, а специјално најранији период ст. грчке ум. (око 700-480. пре Хр.).

АРХАНГЕЛСКИ, гл. град истоимене обл. на с. страни Рус. (73 000 ст.) при ушћу р. Двине у Бело М.; важно пристаниште за извоз жита и дрвета; везан жел. пругом за Вологду.

АРХАНГЕЛСКИ Александар А. (1846-1924.), рус. ди-

ригент и композитор. Са својим хором концертовао по Рус. и иностранству. Композовао црк. муз. и нар. песме за хор.

АРХАНЂЕЛИ → Михаило и Гаврило, у хришћ. црк. воји вел. анђеоских зборова (арханђелатизи = војсковођи). По предању М. победио Луцифера, који се побунио против бога.

АРХАНЂЕЛ (Св. 1) ман. у Кучевнику, у Скопској Црној Гори, подигнут у 2. пол. 14. в. Основом, конструкцијом и украсима у облику крстића на калканима претеча црк. у моравској Србији из доба кн. Мазара. Ст. фреске нису очуване. 2) Прилепски, ман. код Прилепа, задужбина краљева Вукашина и Марка. Црк., више пута поправљана, има основу у облику уписаног крста. Портрети краља Вукашина и краља Марка, рађени убрзо после 1371. јако оштећени. 3) Штипски, црк. у Штипу, коју подигао протосеваст Хрела, 1334.; основа у облику уписаног крста; складних пропорција (→ сл.); фреске несачуване.

4) Арханђели Св., рушевини ман. на л. обали Вистрице, у близини Призрена; задужбина дара Душана. Био један од највећих, најзначајнијих и најлепших ум. споменика нашег ср. в. Ман. се састојао од: 2 утврђења, црк. св. А., капеле св. Николе, хелија, трезарије, болнице и др. грађевина. Доње утврђење чиниле куле и зидана платна око ман., а горње тврђиња Вишеград, на стени изнад ман. Зидане саме црк. почето 1343., а завршено 1349.

Основа имала у облику уписаног крста; спољашње лице зидова било обложено мраморним плочама; декоративна пластика била и споља и унутра обилато примењена. Приликом ископавања 1927. нађено много калитета, фрагмената Фриза, тимпана, архивола, плутеја, доватника и допрозорника, и приличан број глава и разних фигура. Највећи део тит. фрагмената сада у Музеју Ј. Србије у Скопљу. Сам материјал од којег била грађена црк. пренео је, крајем 16. в., Синан-паша у Призрен и сазидао од њега цамију.

АРХЕ., архи- (грч.) 1) почетак, праоснова, начело. 2) предмет грч. сложених речи који им даје значење: најстарији, највиши, врховни (нпр.: архиепископ, архијереј и др.). Одговара унеколико сх. предмету над- (нпр. надбискуп).

АРХЕОНИЈА (грч.), код биљака ж. полни орган у којем је јајна хелија; типично образована код археогонијата; код цветница сведена на мали број хелија, нарочито код ангиосперма. **Археогонијате** (Archaeogoniatе), вел. група нижих биљака које се одликују археогонијом; маховине и папрати.

АРХЕЛАЈ 1) македонски краљ (413.-400. пре Хр.), примио изгнаног Еурипида; убио га љубимца Кратер. 2) Јудејски краљ из 1. в., син Иродов. 3) Митридат војвода из 1. в. пре Хр. 4) Милетски, грч. филозоф из 5. в. пре Хр., Сократов ученик.

АРХЕОЗОИК (грч.), доба развоја земљине коре у којем су постали: кристаласти шкриљави стене, гранит, мрамор, конгломерат, пешчари итд.; код нас их има у родопској маси. А. почиње азониом, а завршава се камбријумом; у слојевима ретки фосили: назива се још: еозојк и алгонкиј.

АРХЕОЛОГИЈА (грч.), наука о ум. и култ. споменицима ст. в., на 1. месту грч. и рим.; постала у доба ренесансе, када у Ит. са великим интересом почели проналазити, прикупљати и описивати рим. споменике. Прва ископавања вршена у 18. в. (у Помпејима). Препом. спематског науком постала око половине 19. в.; обухвата ископавање и проучавање нађених предмета да би дала ист. ум. и културе ант. доба. У Југосл. најпознатија и најважнија ископавања предузимана у Солину, Птују и Стобница. А. библска, наука о начину живота и уређењу Израелца.

АРХЕОПТЕРИКС (Archaeopteryx lithographica), фосилна птица нађена у литографским шкриљцима горње јуре, величине голуба; вилице са зубима, с канџама на крилима и дугачким репом покривени перјем; чини прелаз између птица и гмизаваца.

АРХЕСПОРИЈУМ (грч.-лат.), спорогено ткиво код биљака које, пошто претрпни редукциону деобу, даје хаплоидне хелије, споре, груписане по 4 (тетраде). Стварањем спора се завршава код биљака дилепсидна генерација (спорофит) или диплоидна фаза (диплофаза). А. се налази нпр. у чаури маховина, у спорангијама папрати (на налазју ли-

шћа), у спорангијама цветница (пашним кесама или микроспорангијама и семеним замечима или макроспорангијама).

АРХЕТИП, праслика, узор.

АРХИВ, архива (грч.-лат.) 1) збирка ст. докумената; исправа. 2) место где се они чувају; за јсл. ист. од значаја: а. у Дубровнику (осн. у ср. в.), Задру, Сплиту, Загребу (осн. 1643.), Љубљани, Новом Саду и држ. а. у Београду (осн. 1898.). 3) чест назив часописа и издања докумената. А. за правне и друштвене науке, часопис Правног факултета у Београду; излази од 1905. сваког 25. у месецу. А. за словенску филологију (Archiv für slavische Philologie), осн. В. Јагић (1876.). Архивар, старешина, чувар а.

АРХИВОЈТА (ит.), глатка или искићена предња страна лука изнад прозора или аркада.

АРХИГОНИЈА, абиогенеза, аутогонија (грч.), спонтана генерација (лат.), постанак живих бића из неживе, анорг. материје. Тачнија испитивања развија организма, особито Пастерови огледи, учинили крај средњев. веровању да и сложенији организми постају путем а. Зна се данас да све живо води порекло од живог, од родитеља (→ токогонија), и нема доказа да жива материја данас може постати путем а., иако могућност за то теориски није искључена. Али а. претставља једну од нужних хипотеза еволуционе теорије; живот у облику најпростијих организама морао је постати у једном удаљеном ступњу развика Земље као планете, под околностима које данас не постоје. А. је једно од теор. ствртања порекла живота.

АРХИДАМ, име више спартанских краљева. Најчученији: А. II, краљ (469.-427. пре Хр.), који имао важну улогу у целопелеским ратовима, и А. IV, краљ (339.-361. пре Хр.), чија жена Архидамија повела жене у борбу и нагнала еписког краља Пира да дигне опсаду од Спарте.

АРХИЂАКОН (грч.), међу ђаконама најст. по чину; у прав. црк. немају значаја (као италд.) у ркат. имају вел. права као помоћници бискупа. **Архиепископ**, епископ (владика), са седиштем у центру веће држ. покрајине; носи и титулу митрополита. **Архијереј**, еп. старешина јереја (свештеника). **Архијерејски благослов**, у праву акт а. којим отклања брачну сметњу код различит вероисповести хришћ. вере (сродства у 5., 6. и 7. степену, код лица чија је разлика у год. већа од 13 оди. 15 год. и лица млађих од 15 за ж. или 17 за м. год.) А. намесник, у прав. црк. свештеник који у свом срезу надзира рад пароха, води бригу о снажењу вере; орган еп. који га и поставља. А. наслеђивање: А. пису слободни у располагању својом имовином на случај смрти (Зак. од 10./5. 1877.); они морају оставити црк. и просветним и вел. установама 1/3 свога имања, а могу слободно располагати само 1/3, која у случају интестатског наслеђивања припада њиховој породици. А. сабор, у срп. прав. црк. врховна власт; скуп свих еп. којем претседава патријарх; састаје се 1-2 пут годишње. Највиша инстанција за све верске ствари; бира еп., ректоре богословија, доноси уредбе и правилнике као законодавна власт. Одређује чланове А. синода и Вел. црк. суда. А. синод, извршни орган А. сабора, има 4 члана (еп.), претседник патријарх; ради стално, по 2 члана мењају се сваке год.; одређује их А. сабор; врши све управне послове, подноси извештај А. сабору. Надзор над богословијама, вршењем богослужења, ширењем вере итд. **Архимандрит**, у прав. црк. старешина велог ман. А. велики, старешина ман. Студенице.

АРХИЈА 1) тебански тиранин, убијен због суровости, 478. пре Хр. 2) грч. песник у Риму из 1. в. пре Хр.

АРХИЛОХ, грч. песник из 7. в. пре Хр.; писао лирске песме, пуне осећања; нападао стиховима и своје противнике. Сачувано више одломака.

АРХИМЕД (* око 290.-280. † 212. пре Хр., убио га.

приликом опсаде Сиракузе, један рим. војник), Грк, вел. математичар и физичар ст. в. Од многих његових радова сачувао свега 14. Његова важнија открића у мат.: увођење извесног позиционог система за писање вел. бројева, приближно израчунавање броја π, квадрирање круга, елипсе, параболичног сегмента, спирале (Архимедове), затим компланација и кубатура лопте (лик тога уклесан је на његовом надгробном камену). У физ. пронашао једну од основних теорема хи-

дродинамике (А. закон), пронашао око 40 машина (бескрајан завртањ, зупчаник, својим справама спљивава рим. бродове приликом опсаде Сиракузе), дао зак. подуге, увео појам тежишта, статичког момента и друго. Вероватно да основе Јулијанског календара леже у његову рачуну. (→ сл.) Архимедов закон: свако тело, потопљено у течност или гас губи онолико од своје тежине колико је тешка њим истиснута течност (гас). Помоћу овог зак. се одређују специфичне тежине тела.

АРХИПЕЛАГ (грч.), група о. у морима и океанима. **АРХИПЕНКО Александар** (* 1887.), рус. вајар, радио у Паризу, затим у Амер.; један од гл. оснивача и претставника апсолутне или апстрактне ум.

АРХИПРЕЗВИТЕР (грч.), први међу презвитерима, свешт.; обичнији назив у зап. црк., док у и. протопрезвитер.

АРХИТА (430.-360. пре Хр.), грч. филозоф, математичар, физичар и астроном.

АРХИТЕКТ (грч.), градитељ, немар са свршеним тхн. фак., бави се израдом планова за грађевине и њиховим извођењем. **Архитектура**, градитељство, немарство, ум. грађење свотовних и црк. зграда, стваралачка, а не имитативна ум., као што су сликарство и вајарство: изазвале је потребе људског становања и рел. обреда. Материјал јој дрво, камен и опека, од недавно и армирани бетон. Почети падају у преист. доба. Временом се развило неколико стилова, различитих по земљама и епохама у којима постали. У ст. в. најзначајнији а. египатска, вавилонска, асирска, перс., грч. и рим.; у ср. в. сарацинск., арапска, виз. → срп., рус., ром. и готска; у н. в. ренесансни стил, барок и рококо. У 19. и 20. в. није створен у Евр. посебан и ориг. стил. Архитекти грађ. сталежа прво се враћају грч.-римским облицима (класицисти), потом подиживали средњев. а., ром., готском и виз. стилу (романтичари), затим подиживали ренесанс и бароку. Тек после 1900. почела се у Евр. стварати нова, модерна а., која прекинула са подражавањем стилова из прошлости, чију појаву изазвали животни услови модерног човека, као и огроман напредак тхн. наука и употреба новог материјала за зидање зграда (армирани бетон, стакло и др.). Најзначајније модерне грађевине, чије гл. особине практичност, једноставност и јетиниона, створене у Хол., Белг. и Нем. Од уједињења се и у Југосл. највише гради у духу модерне а., која је, свугде у Евр., упочетку била више дело инжењера него правих архитеката, и која тек у последње време тежи да буде и ум. и добије стила. Естетским појавама у њој бави се научна естетика а. Архитектонско дело може симболички да изражава тугу, веселоје, свечаност, монументалност, узвишеност, скромност, раскош, па чак и комичност.

АРХИТРАВ (грч.-лат.), део камена гредног склопа који се постављао у ант. архт. одмах изнад капитета стубова. У прав. црквама на а. између олтара и ср. дела храма постављане иконе, и тако постао иконостас.

АРХОНТИ, девет највиших чиновника у ст. Атини. По првом од њих, а. спониму, називала се година; други (на илесе) вршио свешт. службу и приносио жртве боговима; трећи (полемар) командовао војском. Остали (тесмотети) припремали законе и назвали на њихово извршење.

АРХУС (Aarhus), град (76 000 ст.) и пристаниште у Данској на Категату.

АРИЦАНШЕВ Михаил (* 1878.), рус. писац реалист предратног доба; карактеристичан за разумевање подвојености рус. интелигенције; култивисао, под утицајем Ница, смели и одлучни индивидуализам, п. безбрижно уживање у животи; стекао популарност романима *Смрт Ландеа*, *На последњој међи*, *Милиони* и парочито *Санлин*, у којем проповеда слободну љубав. У једном делу друштва сматран за порнографског писца; настао се и радом на драмама: *Љубомора*, *Војна*, *Непријатеља*.

АРЧЕР Вилијам (Archer, 1856.-1924.), енгл. писац; студијама о поз. и драмама створио нов правац у енгл. драми; гл. дела: *Ст. и нова драма*, *Позоришни свет*. Преници младе генерације.

АРШИН (тур.), ст. мера за дужину, 0,66 м.

АРШИНОВ Павле (* 1855.), јавни радник, гл. дела: *У слози нам лежи спас*, *Зашто је што у свету?*, *Питалице из природних наука*, *Што ћемо и како ћемо*.

АРШЛАМА (тур.) 1) рана трешња. 2) врта → лума.

АС 1) As, хем. знак за елемент арсен. 2) ст. рим. бакарни новац, са сликом бога Јануса, 10 а. = 1 денар. 3) у муз. а спљутено за пола тона. 4) у ром. земљама прнак у бишклицистичкој спорту; данас уобичајен назив за победника у спорту. 5) кец. **АСА**, јудеј. краљ (904.-904. пре Хр.), победио Мадјанићане и израилског краља Васу.

ASSAI (ит.), веома; у муз. ознака темпа или интерпретације.

АСАКИ Георг (1788.-1869.), рум. књиж. и нац. радник; писао песме, осн. 1. рум. штампарију и први часопис *Румунска пчела* (1829.); радио на унапређењу школовања и поз. ум.

АСАМ, провинција (137 203 км², 8 мил. ст.) у сливу Брампутре на СИ Индије. Има највећу количину ваздушних падавина на свету (Черапунци, 12 м). Ориз, вариво, шећ. трска, чај, јута; на више места има угља, а и нафте. Гл. место Силонг (17 200 ст.).

АСАНАЦИЈА (илат.), поправљање уређаја, постројења и земљишта неповољних за здравље.

АСАИДЕ → Нијам-Нијам.

АСАИНИ (од ар. ханшанин, тј. који узимају хашип), мусл. секта; осн. је у Перс. Хасан Иби Саббах крајем 11. в.

АСАФ, јевр. певач за цара Давида који му посвећује псалме 50., 73.-88.

АСБЈЕРНСОН Петер (1812.-1885.), норвешки писац, скупљач нар. бајки; својим радом на скупљању материјала из норвешке прошлости вршио јак утицај на своје савременике. Издао са Јергеном Му 2 збирке нар. бајки.

ASBÖTH → Ажбот.

АСЕВИЈА (грч.), непризнавање богова, безбожност. **АСЕЛИНО Шарл** (Asselineau, 1821.-1874.), фрц. научник и књиж. гл. дела: *Ист. сонета*, *Библ. накао*.

АСЕМАНОВО ЕВАНЂЕЉЕ, етел. глагољски споменик 10. в. из Буг.; пронашао га Асемани у 18. в.; чува се у ватиканској библиот. у Риму.

АСЕН 1) А. I, буг. цар (1186.-1195.), са братом Петром дигао 1186. устанак у с. Буг. против Виз. у савезу са Србијом. Куманима и крсташима, увео 1194. Софију, 1195. убио га бољарин Иванко. 2) А. II, буг. цар (1218.-1241.), син Калојанов, збацио са-

мозанца Борила, процирио Буг. и заузео Једрене; склопио уговор са Дубровником. 3) А. III, буг. цар (1279.-1280.), виз. противкандидат Ивајлу, после кратке владавине побегао у Виз., одатле код татарског хана Ногаја. **Асени**, буг. династија, коју основао А. I, владала 1186.-1257.; њене споредне гране живеље после 1257. у Виз. као племићи, Име А. додавали свом имену доцнији владари из других родова.

АСЕНШЕН ((Ascension), острво (88 км², 300 ст.) у Атланском Ок., између Ј. Амер. и ј. Афр.; припада В. Брит.

АСЕНСА (грч.), метод у мед. којим се спречава појава шифекције претходном спремом материјала, инструмената и прањем руку, тако да ниједан микроб не дође у додир са оперативном раном или којим другим радним пољем; а. се постиже стерилизацијом. Популаризовао је око 1890.-1895. фрц. хирург Терје.

АСЕР Тобија (1838.-1913.), адв. и проф.; најугледнији хол. правни писац 19. в.; бавио се парочито мјувар. приватним правом.

АСЕРИЈА, место код Бенковца (Књив) у рим. доба.

АСЕРТОРИЧАН (илат.), у флз. исказ или суд, којим се просто тврди да нешто јесте или није, али се не укључује апсолутна нужност тога; супр. аподиктичан.

АСЕСОР (лат.), у неким државама судски чиновник који помаже судији, а по потреби учествује у пресудењу (фрц. крив. пост. чл. 252. и др.).

АСИАГО, тврђава у с. Ит.; заузели је Аустријанци за време светског рата.

АСИГНАЦИЈА (фрц.-лат.), мандат, писмено којим се једном лицу (асигнату) налаже да одређену суму исплати трећем лицу (асигнатару) за рачун издавача (асигнанта). Нпр. код чека као писменог налога издавалац је асигнант, лице у чију се корист издаје асигнатар. Асигнати (новчанице) → асињати. **АСИЗ** (лат.) 1) у 12. и 13. в. у Енгл. поротни суд; из Енгл. се распростра у Фрц. и неке др. државе. 2) судски прописи и зборници закона. Јерусалимски а. законик крсташа у Палестини.

АСИЗИ, варош (21 000 ст.) у Умбрији (Ит.); многе цркве и ман. (највећа и најлепша прик. св. Марије).

АСИМЕТРИЈА (грч.) несклад; отсуство симетрије.

Асиметричан, без склада. **А. организам** или **анаксон о.**, животиња биљка, или њихов орган без средњих тачака од које би тело могло бити подељено на симетричне делове. **А. речне долине**, планине, чије су стране различите по висини и нагибу.

АСИМИЛАЦИЈА (лат.), процес сједињавања 2 различита елемента, приликом чега се 1 преименује према другом. **Биолошка а.**, 1) од гл. фаза размене материја живих бића; сачињава скуп хем. синтетичких процеса чији крајњи резултат изградња живе супстанце; у ужем смислу процеси синтезе орг. материја из анорганских. Производи који постају а. зову се **асимилати**. Од примарног значаја а. угљеника (→ фотосинтеза, хемосинтеза), која се код зелених биљака састоји у образовању шећера и скроба из угљендиоксида и воде; за асимилате се везују знатне количине сунчане енергије; асимилати даље служе за образовање др. орг. материја (целулозе, масти, беланчевине и др.). За синтезу беланчевина биљке врше још а. азота (поглавито у облику соли нитрата), фосфора, сумпора, и др.

Насупрот а. стоји процес **дисимилације**, разлагања орг. супстанце у простје до неорганских: угљендиоксида и воде, при чему се ослобађа енергија везана за а. Дисимилација се врши у свакој живој ћелији; тиме ћелије добијају потребну енергију за своје животне радње. Однос а. према дисимилацији (биотону) различит: $A : D = 1$, $A : D > 1$, $A : D < 1$; у првом случају постоји равнотежа, у другом а. претежница и тада организам расте, у трећем д. претежница и тада организам гладује. **Гласовна а.**, изједначавање два суседна гласа, нпр. по звучности (записати — испечатити), по начину образовања (рачистити — рашчистити и др.). **Гносеолошка а.**, нарочита теорија о научном сазнању, по којој наш разум у сазнавању предмета постаје сличан са њима. **Психолошка а.**, процес сличавања нових претстава са старим које чине систем нашег сазнања, при чему нове претставе улазе у његов састав. **Асимилационо ткиво**, чија је једина или гл. функција а. угљеника. **Асимиловати**, изједначити, учинити сличним.

АСИМПТОТА (грч.), права којој се једна грана криве стално приближује, тако да међусобно отстојање тежи ка нули. **Асимптотски увор**, ушће

речних и леденичних потока које је у истом нивоу са дном гл. долине (уворин стубић).

АСИПДЕТ (грч.), невазваност; изостављање свега између делова реченице; или између појединих реченица.

АСИНХРОНИ МОТОРИ (грч.-лат.), најважнији и највише распрострањени од свих ел. мотора. Раде само са намањеником струјом и према врсти струје којом се напајају разликују се монофазни и трофазни м. Трофазни м. имају предности над монофазним, и они се несравњиво више употребљавају. А. м. састоји се од непомичног статора и ротора који се може окретати у цилиндричној шупљини статора. Струје из мреже доводе се само у намагтаје статора. Оне производе обртно магнетно поље које индукује струје у намагтају ротора и услед дејства између роторских струја и обртног поља настаје моторни спрег који покреће мотор у смислу обртног поља. Како је брзина ових увск нешто мало мања од брзине обртног поља, названи су а.; називају се још и **индукциони м.**, јер се у њиховом раду не доводи струја из мреже, него се она у њему ствара индукцијом. А. м. су јаког састава, сигурни у раду и сразмерно јевтини; пронашао их Србин Никола Тесла, 1887.

АСИЊАТИ, асигнати (фрц.), папирни новац који револуц. влада издала у Фрц. 1790.-1796., на основу народних добара, у укупном износу од 45,3 милијарди франака. Имали спочетка принудни курс, али услед прекомерног издавања (инфлације) изгубили најзад сваку вредност. Данас се а. назива ирónico папирни новац уопште који се много издаје без реалне подлоге и нема више прометне вредности или му се таква будућност прориче.

АСИР, Јаковљев син, по коме названо једно јеврејско племе.

АСИР, емрат (89 000 км²; 750 000 ст.) у сз. делу Арабијског Пол., између Хезаса и Јемена, дуж Црвеног М.; под протекторатом Неџда. Стан. Арапи. По оазима сточарство (овце, козе) и земљр. (жито, дура, воће, винова лоза). Извози: стоку, коже, жита, урме. Гл. место Абу Ариш, а пристаниште Мити. Асирија, у ст. в. снажна држава на Тигру, осн. у 19. в. пре Хр.; њени владари потчињили најпре Халдеју, па затим, из својих престоница (Асур, Калак, Нинива), одлазили на завојењања и плачкашке походе по целој Предњој Аз., у којој рушили села и градове, убјили становништво и расељавали народе; у једно време њихову власт признавале цела Месопотамија, Сирија, Палестина и Ег., најзлатнији асирски владари били: Саргон II, који уништио Израјилско царство (722.) и Асархадон, који заузео Ег. (671.); крајем 7. в. пре Хр. на А. напали њени назали: медски краљ Кијаксар и вавилонски намесник Набополасар, па Ниниву порушили, а државу поделили (606. пре Хр.). Асиријска раса → предвезанска раса. Асирски језик, припада и.-семитској групи језика; сачуван у вавилонско-а. клинастим натписима. А.-вавилонска религија → вавилонска рел. А. уметност, чија се прва дела појављују на 3000 год. пре Хр., на врхунцу стварања била у 8. и 9. в. пре Хр., а гл. споменике оставила на пољу архт. и вајарства. Црк. архт. била у зависности од суседне вавилонске ум. Најоригиналније и најзначајније архт. споменике дали Асирци у својим утврђеним градовима (Хорсабад), који су имали занимљиве куле, градска платна и палате. У вајарству, статуе из области рел. и званичне ум. биле стилизоване и тежиле за монументалним ефектом; напротив, релјефи са претставима сцена из рата и лова,

којима су украшавали палате, рађени реалистички и са вел. осећањем живота и покрета, тако да по њима Асирци долазе међу најбоље анималисте и најдоследније реалисте у свету; од тих релјефа најчувенији: **Рањена лавица** и **Лов на дивље коње**.

Асирци, ст. семитски народ који се око 2500 г. пре Хр. населио око г. тока р. Тигра.

АСИСТЕНЦИЈА (лат.), присуствовање, помагање. Асистент, помоћник унив. професора, најнижи чин унив. наставника; звање у држ. служби за лекаре у болницама, приправнике у музјцима итд.; лекар који помаже хирургу при операцији.

АСИСТОЛИЈА (грч.), најтежи облик слабости срчаног мишића при миокардитису и манима срчаних залиска; срце није у стању да шаље артеријелу крв у довољној количини нити да прима венозну натраг. Последнице: застој крви по целом телу, појава отока по телу, гомилање течности у телесним дупљама (хидроторакс, асцитис). Знаци: отица, тешко дисање, сухи или влажан кашаљ, узбрани, мек, често неправилан пулс; срце проширено, крвни притисак опада, вратне жиле набрекну, усне, нос, прсти хладни и помодрели (цијаноза).

АСИУТ, варош (57 000 ст.) у Ег. на Нилу.

којима су украшавали палате, рађени реалистички и са вел. осећањем живота и покрета, тако да по њима Асирци долазе међу најбоље анималисте и најдоследније реалисте у свету; од тих релјефа најчувенији: **Рањена лавица** и **Лов на дивље коње**.

Асирци, ст. семитски народ који се око 2500 г. пре Хр. населио око г. тока р. Тигра.

АСИСТЕНЦИЈА (лат.), присуствовање, помагање. Асистент, помоћник унив. професора, најнижи чин унив. наставника; звање у држ. служби за лекаре у болницама, приправнике у музјцима итд.; лекар који помаже хирургу при операцији.

АСИСТОЛИЈА (грч.), најтежи облик слабости срчаног мишића при миокардитису и манима срчаних залиска; срце није у стању да шаље артеријелу крв у довољној количини нити да прима венозну натраг. Последнице: застој крви по целом телу, појава отока по телу, гомилање течности у телесним дупљама (хидроторакс, асцитис). Знаци: отица, тешко дисање, сухи или влажан кашаљ, узбрани, мек, често неправилан пулс; срце проширено, крвни притисак опада, вратне жиле набрекну, усне, нос, прсти хладни и помодрели (цијаноза).

АСИУТ, варош (57 000 ст.) у Ег. на Нилу.

АСИШКИ Франа (1182.-1226.), оснивач фрањевачког

реда и кат. светац. Још у својој 26 год. одрекао се свих земаљских добара и постао пустињак. Год. 1210. папа потврдио његов ред Мале браће, а ускоро и ред Сиромашних девида св. Кларе (Кларисе). Гл. особине св. Ф. благост, милосрђе и неограничена љубав према сваком живом бићу огледају се и у његовим књиж. делима (похвале, параболе, побожне песме и др.).

АСКАЛОН, пристаниште у ст. Палестини, једно од најглав-

нијих филистејских утврђења.

АСКАНИЈЕ, по грч.-рим. митол. син Енејин и Креузиз; он. Албу Лонгу.

АСКАРИДЕ (Ascaridae), група ваљкастих глиста чији претставници живе паразитски у црву кичмењака, особито сисара, па и човека (дечје глисте); могу понекад изазвати и мале ранце на слузокожи црева и на тај начин отворити пут озбиљнијим инфекцијама кроз органе за варење; одрасле носе јаја која доспевају са изметом напоље, те их поједу друге животиње и тако се заразе; код одраслих животиња не изазивају вел. поремећаја у здрављу, али понекад, нарочито код младих, могу изазвати јака обољења. **Аскардиоза**, **аскаријаза**, болест коју изазивају а. Знаци: мршавост, колика, мишићни грчеви, епилептиформни наступи, анемија. Микроскопским прегледом балеге поставља се тачна дијагноза болести. Лечење доста лако: давање лекова против унутарних паразита: сантомина, итд. Увек код лечења треба и простирку уништити да би се избегло поновно заражавање јајима, која се у њој налазе.

АСКВИТ Херберт Х. (Asquit, 1852.-1928.), енгл. државник, вој либералне странке.

АСКЕЗА, **аскетизам** (грч.), намерно ускраћивање задовољења својих нагонских потреба, да би се душа ослободила и могла посветити вишим, духовним, обично рел. позивима. По Шопенхауеру а. етички идеал живота. **Аскетика**, учење о а. **АСКЕР**, тур. војник сталног кадра, обучаван спец. за потерна одељ. У нашим нар. песмама значи и стражар.

АСКЛЕПИЈАД (134.-96. пре Хр.), грч. лекар; живео у Риму где осн. лекарску школу.

АСКЛЕПИЈЕ, грч. бог → Ескулап.

АСКОМИЦЕТЕ, група виших гљива; одликују се нарочито вретом спорангија, у којима постаје обично по 8 спора (аскоспора). Сем аскоспорама извесне а. размножавају се и конидијама. Многе а. опасни паразити на биљкама и животињама, али има и а. добрих за јело (нпр. смрчак, трифле) и од вел. значаја за инд. алкохола (пиварски, вински квасци), за мешање теста (квасци), фабрикацију сира (ту поред неких врста а. учествују и неке бактерије).

АСМАРА, град у унутрашњости ит. колоније Еритреје у Афр., од 1910. њен гл. град (13 500 ст.); на јел. пружн Масауа-Агордат.

АСМОДАЈ, зли дух раскоши и блуда у јевр. предању.

АСНИЕ Адам (1838.-1897.), пољ. песник љубавних, описних и рефлексивних песама; од нарочите вредности дијалог рефлексивних сонета **Над дубинама**.

АСОМАТИЧАН (грч.), бестелесан, нематеријалан.

АСОЦИЈАЛАН (лат.), недруштвен; ко се не интересује за опште ствари; ко је равнодушан према друштвеним потребама, супр. → социјалан.

АСОЦИЈАЦИЈА (лат.), удруживање. 1) у псих. зак. по којима се претставе узајамно изазивају у свести; још Платон и Аристотел поставили за њу 4 зак.: по сличности, по додиру (континуитету), у простору и времену, по узрочности и супротности; њеним зак. пријавили вел. значај енгл. филозофи и психолози, због чега се енгл. флз. 18. в. назива асоцијативистичком; данашња псих. утврдила да њен зак. није довољан за објашњење душевног живота. 2) у бот. основна јединица биљних заједница: скуп одређених биљних врста који насељава одређени део животног простора с униформним животним условима и који има одређену физиогномију (нпр. борово, храстово, буква шума, плава, пањњак, ливада, трсавка); биљни покривач једне обл. састоји се од мозаика више или мање јасно ограничених биљних а.; изглед једне а. зависи од биљних врста које је чине, од њихова распореда, густине, честоте и сталности распореда јединки сваке врсте понаособ, затим од облика и начина живота појединих

врста. Једна биљна а. постаје и развија се, и у току развића пролази кроз одређене ступњеве (сукцесија). У сунитни биљне а. чине заједно са животњским насељем одговарајућег дела животног простора животне заједнице (→ биоценоза). 3) у зоол. се а. каткад означава скуп животиња истих или различитих врста састављен од 2 или више јединки независно међу собом различитих односима зависности (→ биљне социол. јединице). **Асоцијативан**, што се додаје, здружује с нечим, надовежује за нешто. А. закон код сабирања и множења: $(a + b) + c = a + (b + c) = a + b + c$; $(ab) \cdot c = a \cdot (bc) = abc$, по којем се код ових рачунских радњи бројеви могу произвољно груписати тј. асоцирати. **Асоцијациони индивидуум** → биљне социол. јединице. А. (условљени) рефлекс. изазивање једне рефлексне радње дотичног органа помоћу 1) наадекватне дражи. Та се способност развија путем навике, која се учвршћује на тај начин што се дотични орган надражује једновремено с адекватном и наадекватном дражи, тако да се допније рефлексна радња изазива само под утицајем наадекватне дражи. А. р. игра велику улогу у дресирању животиња.

АСОЦИТЕД ПРЕС (Associated Press), амер. обавештајна агенција, осн. у Њујорку 1900.; организована као друштво на задружну бази.

АСПАЗИЈА, грч. хетера из 5. в. пре Хр., пријатељица Периклова; веома лепа и умна; око ње се скупљао цвет атинског друштва. Имала вел. утицај на Перикла, због чега навукла непријатељство многих.

АСПАРАГИН, амид аспарагинске киселине, $C_8H_{12}N_2O_6$; у биљкама нарочито у клинцима (шпаргили, кромпир и др.); у мед. се употребљава као диуретично средство.

АСПАРАГУС (фам. Liliaceae), дугочевне зељасте биљке или полушибље, често са пазујаним гранама; подземно стабло у облику крстола, лишће промењено у љуспе, у пазуху љуспа углавном гране (филокладије) и ситно бело цвеће; плод крушна бобина. Више украсних врста: *A. plumosus*, *A. scandens* из Афр.

АСПАРУХ, **Исперих**, буг. хан (640.-700.), превео Бугаре на д. обалу Дунава (679.) и учврстио буг. власт између Дунава и Балкана, где покорио неколико сл. племена.

АСПЕКТ (лат.), изглед, становиште, вид.

АСПЕРГИЛОВА (лат.), болест слична тбк., најчешће у плућима; изазивају нарочите гљивнице (*Aspergillus fumigatus*); лежи се: калијум-јодатима, врбљем зејином и бављењем на чистом ваздуху. **АСПЕРМИЈА** (грч.), недостатак м. семена; ако га и има, немогућност да се ејакулацијом издвоји.

АСПЕРН и **ЕСЛИНГ**, места у Аустр., си. од Беча, на л. обали Дунава, код којих војена (21. и 22./5. 1809.) 1 од најкрвавијих битака између Аустр. и Фрц. у доба Наполеонових ратова; у њој Аустријанци спречили Наполеона да пређе Дунав.

АСПЕРСИЈА (лат.), испрскљивање благословљеном водом код ркат. Асперсоријум, суд са благословљеном водом за шкропљење.

АСПИДА (грч.), змија отровница, љутњака; зла жена, нарочито која је отровна, погана језика.

АСПИДИЈУМ (Aspidium), фам. Polypodiaceae), дугочевна папрат, пузећа стабла и проста или сложена пераста листа; има око 600 врста, већином космополитских, **ивала** (*A. filix mas.*) сложено пераста листа, висока преко 1 м; расте у шумама, пиљњацима; **козмополит** (*A. lonchitis*), космополитска оштра папрат, висока до 1 м, зимзелена, кожаста, тројно пераста листа; расте у пљан. шумама, клисурама; садржи деривате флороглуцина: филицини и филимарон, затим много уља; још у ст. в. људи знали да то средство истерује пантљичару; раније се у ту сврху обично узимао истуцани корен, а данас се препишује или етерски екстракт или само филимарон; при употреби тачно се држати лекарских прописа, јер ово средство јак отров који може изазвати слеполо и смрт; ако се после 1. узимања не успе истеривати пантљичаре, по 2. пут се не сме узимати док не протекну 2-3 недеље.

АСПИДИСТРА (*Plectogyne elatior*, фам. Liliaceae), украсна биљка, широког, тамнозеленог око 70 см дугог лишћа, гаји се по собама; пореклом из Индокине и Јапана.

АСПИК (фрц.), хладетина, никитије, киселасте, с пилетиним, рибом и разним зачиницама.

АСПИРАТОР (лат.), апарат, на начелу вентилатора; усисава ваздух код термометра, при прецизној мерењу тмшт. ваздуха. Аспирициони психометар, инструмент за прецизно мерење влаге у ваздуху; → психометар спојен с аспиратором.

АСПИРАЦИЈА (лат.), тежња, стремљење; у лингв.

изговарање гласова праћено приметним дахом. хак-ком. Аспирант, који жели или чека да добије неку службу.

АСПИРИН, фабр. име за ацетилсалицилну киселину; бело, кристаласт прањак, у води се тешко раствара; смањује понижени тит. код разних болести и знатно ублажава болове. Нарочито се употребљава код реуматизма, често и код главобоље и болова разне врсте, као и код назаба. Не треба да га узимају болесници са запаљењем бубрега.

АСПРА (грч.), име разних сребрних евр. и источњачког новца у ср. в.; у срп. држ. вероватно полу-динари.

АСПРО, Аспропотамос, р. у Грч.; извире са Пинда, тече на Ј и улива се у Јонско М. с. од улаза у Патраски Зал.

АСТАРТА, Астарот, Иштар, у ст. в. једна од најпознатијих богиња семитских народа целог Пр. И (Сирије, Палестине, Месопотамије, М. Аз.); богиња љубави, плодности, рађања, весеља, рата и дова. Њен култ са ритуалном проституцијом (због тајне рађања) био веома омиљен.

АСТАТИЧКИ МАГНЕТИ: да би се избегао утицај земног магнетизма на м. код ел. инструмената (галаванометра), уместо једне узимају се 2 магн. игле наменене паралелно на једној осовини, тако да им се супротноимени полови налазе 1 изнад другог.

АСТЕНИЈА (грч.) 1) опадање опште снаге, последица смањења многих функција, нарочито у току или после тешких болести. 2) смањење рада једног органа (срчана а.). Астеничан, слаб, без снаге.

Астеничар, конституција тип усних груди, танких и других екстремитета, висока раста, а карактера критична, сува, наклонена апетракцијама и фанатизму.

АСТЕРАБАД, гл. место (20 000 ст.) пров. А. у Перс.; трг. вуње и житарица.

АСТЕРОИД → планетоид.

АСТИ, варош (40 000 ст.) у Ит., позната са добрих винограда и вина која носе њено име.

АСТИБОС, ант. име Штина, а можда и Брегалнице.

АСТИГМАТИЗАМ (грч.) 1) врста сферне аберације код свих објеката сем астигмата: ликови се оштро одртавају у средини, а на крајевима су деформисани, круг се одртава као елипса, квадрат као ромб итд., паралелне, усправне и водоравне линије оштре у средини слике, на крајевима већ развучене. 2) немогућност оштрог вида код човека услед неправилног преламања зракова кроз рожњачу и сочиво; последица у неправилности кривине рожњаче и сочива. Поправља се астигматичним стаклима (наочаре).

АСТИЈАГ, последњи медиски краљ (584.-558. пре Хр.); његова кћи Мандана била удата за перс. краља Камбиза 1 и са њим имала сина Кира, који зваоца А. са престола.

АСТИЈАНАКС, син Хектора и Андромахе; Тројанци га бацили са тројанских зидова.

АСТМА (грч.), силна, нападај који заплива, гушења; долазе изненада, обично ноћу, услед стезања (грч.) малих мишића бронхија. Узроци веома различити, најчешће постоји пресетљивост (→ алергија) на извесне материје: храну, мирисе, праћине; некипут узрок у поремећају јетре, нервног система, неких носних промена, глиста и др. Болесник се гуши, нема ваздуха, уплашен је; у грудима му свира; напад обично пред зору сам попушта да се понови после неког времена. А. цигарете, фабр. лек, садржи *folia stramonii* са шалитром. Пуше се код напада а.

АСТРАГАЛ (грч.) 1) у бот. биљка (*Astragalus*, фам. Papilionaceae); око 1600 врста; разнобојна; цвета у С. Амер., Аз. и Евр., нарочито по аз. и рус. степанама; семенка тзв. шпанског а. служи као сурогат каве, познат под именом пивдске каве; неке врсте дају гуму (трагонт). 2) у архт. ант. орнамент, бојен или пластичан, у виду

низа зрна разног облика, употребљаван као символ епајали појединих архт. делова. (На сл.: А-А а.)

АСТРАЛНИ (лат.), звездани. А. духови, бића која, по веровању астролога, као духови звезда имају утицаја на наш свет који је испод Месеца. А. култ, ред. обожаване звезда. А. митологија, учење и веровање по којем се божиња воља и судбина може сазнати на констелације (узајамног положаја) звезда. А. тело, по астролозима и антропозофима, т. састављено од финне материје, које, у обичним приликама невидљиво, као двојник стално прати наше тело за време овоземаљског живота и као духовни

снага њим управља, после смрти се одваја од њега и наставља свој самостални живот.

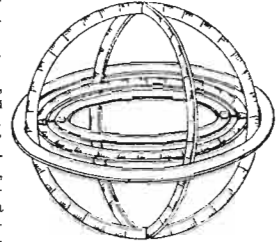
АСТРАХАН 1) гл. град истоимене обл. на Ј Рус. (209 000 ст.), на једном о. Волгине делте (на с. обали Каспског Ј.), чеона жел. станица, пристаниште, трг. место. 2) јагњеће крзно, коврчаве и таласасте длаке; може да се боји; највише се цени прир. црни а., од кога неојагњене јагњадл бухарских оваца које се кољу пре јагњења. 3) све ткањине сличне плишу, које по изгледу личе на јагњеће крзно. **Астрахански ханат**, татарска држава у Рус., постала распадом Златне хорде 1840.; заузели је Руси 1557.

АСТРЕЈА, по грч. митол. кћи Зевса и Темиде, богиња правде; живела међу људима у златно доба. **АСТРИНГЕНЦИЈА** (лат.), лекови који утичу на локално скупљање ткива, крвних судова, понекад и на смањење секреције.

АСТРОГРАФ (грч.), дурбин за фотогр. снимање небеских тела.

АСТРОЛАБ (грч.) 1) астр. инструмент, састављен из више градуисаних кругова; употребљаван за одређивање положаја звезда (→ сл.). 2) зал. на С Н. Гвинеје.

АСТРОЛОГИЈА (грч.), веровање, настало у вези са развитком астр., да небеска тела одређују људску судбину и догађаје на Земљи и да се, посматрањем њихова положаја у часу рођења или иначе, може унапред знати нечија судбина и предвиђати догађаји (→ хороскоп). Отацбина а. Вавилон и ст. Ег., одакле се још у ст. в. далеко раширила, нарочито по рим. царству. У Евр. било астролога у ср. и новом в. И данас на цени код народа на И; оживела у Евр. после свет. рата. Астрол. веровања веома раширена и у нашем народу (нпр. да помрачења претскажују крупне ист. догађаје).

АСТРОНОМИЈА (грч.), наука о појавама на привидном небеском своду, природи, положају и кретању небеских тела. Данас се дели на: сферну а., која се бави методама за одређивање положаја неб. тела на привидном неб. своду и њихових промена услед привидног дневног и годишњег кретања свода, у циљу одређивања тачног времена и положаја на земљиној површини; практичну а., која се бави методама посматрања, теоријом и усавршавањем астр. инструмената; теориску а., која изучава зак. кретања планета, комета и сателита и усавршава методе за одређивање њихових што тачнијих положаја у простору; небеску механику, која изучава међусобно дејство тела Сунчева система, разрађује и усавршава методе за одређивање промена у кретању тих тела услед њихова узајамна дејства; астрофизику, која, испитујући зраке светлости небеских тела, изучава њихово физ. стање и развитак; **стеларну а.**, која се бави изучавањем особина звезда као јединика звезданих система.

Астрономске даљине → паралакса и парсек. А. инструменти, справе којима се посматрају кретања небеских тела и испитује њихова природа. **АСТУРИЈА**, Овиједо, пров. на с. атланском прим. Шп.; план. предео; има гвожђа и угља; стан. се баве земљр. и сточарством. Гл. град Овиједо. **АСУАН**, варош у Г. Ег., на Нилу, на 1. катаракту (16 000 ст.); због прир. лепота (стеновита о. у катаракту) и због огромне — 2 км дугачке а 47 м високе — бране на Нилу, А. посећују многи туристи. **ASSUMPTIO** (лат.) → Успење богородице. Асумпционисти, конгрегација ркат. црк., осн. 1840. у Нм.; врше пропаганду на И, путем штампе (лист *Echo d'Orient*); име по а. Иселили се из Фр. 1900.

АСУНСИОН, гл. и унив. место (124 000 ст.), важно тржиште и речно пристаниште држ. Парагваја (Ј. Амер.).

АСУР 1) Нојев унук, Симов син, праотац Асира и осн. Ниниве. 2) Ашур, гл. асирски бог, творца и господар свега, год. доба (с 4 ока и 4 уха).

АСУРА (тур.), рогожина, стура. **Асурија** → рогожар.

АСУРБАНИПАЛ, асирски краљ (667.-626. пре Хр.), ратовао с Ег., Еламом и Халдејом.

АСФАЛТ (грч.: земна смола), мркопрна маса, састављена од вишних угљоводоника, крта кад је хладна, мека и пластична кад се загреје; у води и алкохолу се не раствара, у бензолу и терпентинском уљу потпуно; запаљена гори веома чајавим пламеном. Постаје оксидацијом нафте. У Евр. се добија из асф. камена (смеша а. и кречњака). Употребљава се за асфалтовање улица и путева раз-

тивањем отопљена а. и помешана са песком, цементом и истуцаним каменом. Најважнија налазишта а. у Сирији и на о. Тринидаду. Има га у Фрц. (Алаас), Швајц, Нем., Ит. итд. У Југосл. на више места у Приморској, Зетској и Вардарској Бан. Асф. лежи у Паклици код Вргорца најпознатији и експлоатацију се већ преко 150 г. Паклински а. веома добар: има у себи 31. местимце и 33% битумена и не треба га млети, јер је микроскопичан и од чистог вапненца, али рудокоп лежи незгодно, те се експлоатација није могла да развије у већем степену. Јел. продукција а. веома скромна. Асфалтни лакови, раствори а. у бензолу или бензину, служе за премазивање гвоздених предмета.

АСФИКСИЈА (грч.), скуп поремећаја који проистичу престанком или недовољном разменом гасова у плућима услед мех. сметње (топљење, давлeње, стезање грудног коша и др.); сва стања у којима оксидисање крви спречено (нпр. код тровања гасовима). **А. поворобенчета**, обамрлост детета у току порађања, услед прераног прекрета крвотока између детета и мајке и немогућности самосталног дисања; модра а., ласша, модрило коже, пулс јак, дисање се лако изазива; бледа а., тежак облик, бледило коже, пулс веома слаб, тело хладно; покушати избавити дете велпчачим дисањем.

АСХАБАД, **Ашабад** (раније Полторацк). гл. место (52 000 ст.) у Туркменистану (Аз.); жива трг. с Ираном (Перс.).

АСЦЕНДЕНТАН (лат.), узлазни. **А. линија**, узлазна, усходећа линија. **А. токови**, водени т., који се под утицајем хидростатичког притиска пењу, теку супротно утицају земљине теже. Чести у подземљу карста, нарочито у пећинама. **Асцендент**, преци.

АСЦИДИЈЕ, група → плашташа већег пораста и ксастог изгледа; живе утврђени за подлогу.

АСЦИТЕС (грч.), скупљање течности у трбушној дупљи; тачно: бистра, жућкаста, садржи ендотелијалне ћелије и леукоците, може бити и хеморагијачна. Узроци различити: обољење јетре, срца, бубрега, трбушне марамице и др. Трбух отечен, трбушни зид затегнут, напет; то изазива болове у трбуху и тешкоће при дисању и кретању.

АТАБАСКА, р. зап. Канаде, 900 км дуга, пловна; улива се у **А. Језеро** (7 500 км²).

АТАВИЗАМ (лат.), наслеђе, понављање телесних и душевних особина или мана које су имали ранији, даји преци (а код познијих биле се изгубиле).

АТАК (ит.), ст. назив за напад који врши у рату надмоћнија страна. Значи и јуриш: напад са мањег отстојања (50-300 м) као последња фаза напада. Може бити дневни и ноћни; ноћни опаснији али, ако успе, кориснији.

АТАКАМА 1) бескична пустиња на О Чиле (Ј. Амер.), на надм. висици 3 000-4 000 м, богата сланим језерима, шалитром и рудницама бабра, сребра и цинка. 2) провинција (79 531 км², 64 000 ст.) у с. делу Чиле; гл. место Коинаво.

АТАКСИЈА (грч.), поремећај координација покрета која онемогућује болеснику нпр. да дохвати један предмет најкраћим путем, већ га присиљава да при том употреби сувишну снагу и мишиће који му не служе за намеравани покрет.

АТАЛ 1) **А. I**, пергамски краљ (241-197. пре Хр.), осн. чувену пергамску библиот. у градову са макед. краљем Филипом V. 2) **А. III**, пергамски краљ (138-132. пре Хр.), завештао своју државу Римљанима.

АТАЛАНТА, кћи египатског краља; објавила да ће се удати за онога ко је победи у трчању, али прецијала све просиоце и убијала их; Хипомен је победио, захваљујући јабукама које је добио од Афродите, јер их испути намерно испуштао, а девојка застала је и дизала их.

АТАЛИЈА 1) јудејска краљица из 9. в. пре Хр., чувена са своје свирепости; на престо се поцела после смрти свога сина Охозиа, чије је све потомке погубила, изузев Јоаса; нашла смрт у побуни народа који је вратио престо законитом наследнику. 2) Расцова трагедија у 5 чинова, у стиховима; написана за ученике Сен-Сира (1702.).

АТАМАН (нем. од Naughtmann), заповедник код допеких и запорошких козака; → хетман.

АТАМАС, митол. краљ Орхомене; гоњен гневом своје жене, бог. Нефеле, коју је преварио с Ином, полудео, убио сина Леарка и видео погинуће Ине и другог сина Мелнкерта; прогнан из краљевине.

АТАНАСИЈА (грч.) бесмртност.

АТАНАСИЈЕ св. (296-373.), александрички патријарх и црк. отац; одлучно устао противу аријевства; духовни вођ I. васељен. сабора (325.) и творца **Символа вере**; гл. заступник учења о једнакости бога сина са богом оцем.

АТАНАСОВ 1) **Георги** (1881-1931.), буг. композитор, диригент софиске опере; многоструке муз. делатности; дао опере: **Борислав**, **Гергана**, **Златното момиче**. **Напуштена воденица**, **Цвета**, **Косара**, **Ал-**

тек. 2) **Никола** (*1886.), проф. Муз. акад. у Софији; компоновао прве буг. симфоније, увертире, сонате, хорске песме.

АТАНАЦКОВИЋ 1) **Богобој** (1826-1858.), књиж., песник и приповедач; присталица Вукових реформи; активан учесник у нар. покрету 1848., због чега морао да иде из А.-У.; гл. дела: **Дарак Српски**, **Буњевка**, **Два издола**. 2) **Платон** (1788-1867.), еп. бачки, истакнут полит. радник, добротвор нар. просвете; противник Вукова правописа; писац уџбеника из веронауке, срп. и нем. језика, мат. и пед.; написао и превео вел. број књиж. радова махом ст. правописом. (На сл.: **А. Богобој**)

АТАНИЗАМ (грч.), веровање у бесмртност.

АТАПАСКИ, **Дене**, већа група индијанских племена у сз. делу С. Амер. (Аљаска и Канада), веома се ширили: нека племена продрла до Мексико; гл. занимање лов.

АТАР Феридули (1119-1230.), перс. мистички песник.

АТАРАКСИЈА (грч.), непоколебљивост, душевни мир.

АТАТУРК → **Кемал**.

АТАШЕ (фрц.), чиновник посланства или конзулата постављен да обавља одређену врсту посла или да прати развој одређеног питања; може бити: трг., фин., вој., за штампу итд.

АТБАРА (ар.: Бахр ел Асвад), д. притока Нила; извире у Етиопији и тече кроз Етиопију и Англоег. Судан; највеће водостање у јулу и авг.; на ушћу у Нил варош **А.**, важна жел. раскрсница у Англоег. Судану.

АТЕВРИН, хлороводична со алкил-амино-акридина; жути прашак; делује слично кинину; употребљава се код маларије.

АТЕИЗАМ (грч.), безбожност, одрицање постојања бога и вере у њега. Атеист, безбожник, човек који не верује у бога. Код нас га изједначају са лицем које не припада ни једној признатој вероисповести. За та лица постоји код нас у праву незгода. Јер сем у Војводици (обавезни грађански брак), Слов. и Далм. (грађ. брак по нужди) таква лица не могу склопити брак, који је свуда верски.

АТЕЈАНА 1) старорим. шаљиви поз. комад. 2) примит. позорште шп. комедијаната у 16. в.

АТЕЛЕКТАЗА ПЛУЋА (грч.), стање у којем су алвеоле сиснуте и без ваздуха; долази као последња запушења плућних дупљича (са накнадном резорпцијом ваздуха), или услед присуства течности (ексудата или трансудата) или ваздуха у грудној дупљи који притискује и потискује плућно ткиво; режањ или крило ателектатичног плућа је смањено; оно не дише, а крвоток и лимфоток ослабљени.

АТЕЉЕ (фрц.), радионица, нарочито ум., впр. сликарски, фотографски а.

А ТЕМПО (ит.), у исто време, одмах; у муз. озн.: враћање на ранији. почетни темпо; скр. **А. t.**

АТЕНЕЈ, грч. писац из 3. в.; оставио драгоцено дело **Банкет софиста**.

АТЕНЕУМ, завод у ст. Риму за неговање песничтва и беседничтва; данас често име часописа, књиж., научних и ум. клубова (у Лондону, Прагу и др.) акад. гмн., библиот. итд.

АТЕНТАТ (лат.), убиство или покушај убиства владара или неке истакнуте личности.

АТЕРВОМ Пер (1790-1835.), швед. песник романти. школе и књиж. историчар; осн. друштва **Аурора** и вођ **Фосфориста**; објавио књ. песама **Цвеће** и драмске бајке **Плава птица** и **Острво блаженства**.

којима је стекао име вел. лиричара; књиж. студијама: **Шведски визионари** и **песници** истакао се као претеча књиж. критике у Швед.

ATHERINA (грч.), морска риба, → гавуан.

АТЕРИРАЊЕ (фрц.), спуштање летилица. Атерисаж → слет.

АТЕРОМ (грч.), ретенција → циста лојних жлезда коже; садржи белу, кашасту масу. Атероматоза крвних судова, обољење крвних судова, нарочито аорте и њених већих огранака, изражено уздигнутим плочичама, бледожућкасте боје. веће и мање површине на унутарњој страни суда, испуњене масном и кашастом масом; кад се плочиче отворе.

њихова садржина се излива у крвоток, а остаје гризалица, на чијим се ивицама накнадно истадожи креч; под утицајем наглог повећања крвног притиска, атероматозни суд може да пресе, услед чега настаје крварење, понекад смртно.

АТЕСТ, атестација (лат.), сведочанство, сведочење. **АТИК** 1) Тит Помпијеј (109-32. пре Хр.), Цицерионов пријатељ, утицајан политичар у Риму. 2) учитељ Марка Аурелија.

АТИКА 1) обл. у и. Грч., на Атичком Полу, ј. од обл. Беотије; простране равнице добро насељене и обрађене: маслинаци и виногради. Гл. места: Атина (гл. град државе) и њено пристаниште Пиреј. 2) у архт. последњи низак спрат под кровом; вид изнад вена грађевине који служи да издигне зграду или да заклопи кров.

АТИЈА, Бич божи, вођ Хуна; средином 5. в. напао и пљачкао земље и. и з. римског царства; у походу на Галију потучен на Каталанијским Пољима; умро 453., после чега се хунска држава распала.

АТИНА 1) престоница и полит., култ. и проев. средиште нове Грч.; осн. око 1500. пре Хр., истакала се у 5.-6. в. као највеће култ. средиште у ст. Грч. и колена драмске ум.; састојала се из 2 дела: доњег и горњег града, Акропоља, који је био украшен најлепшим грађевинама: Пропилеји, Партенон, Еректреј итд.; имала 3 пристаништа: Пиреј, Мунхију и Фалерон, са којима била спојена дугим зидовима; развила трг. и инд., нарочито керамику; после пелопонеских ратова изгубила војничку моћ, али сачувала свој култ. значај чак и после потпадања под рим. власт; опала много у ср. в. и за тур. владавине; а напредовала после 1833., кад је изабрана за престоницу ослобођене Грч.; данас 453 000 ст. 2) → Палата Атина. **АТИНСКА СИНАГМА**, опште призната и у прав. црк. примљена најбоља збирка црк. правних извора и канона; саставили Грци Ралис и Потлис 1859.

АТИПИЧАН (грч.), који не изражава јасно специфичне одлике свога типа или одступа од свога типа. **АТИС**, малоазијско божаство, фригиски пастир, љубавник вел. мајке богова Клебе (Рее); кад јој постао неверан и хтео да се ожени краљевом ћерком из Песина, она ступила о свадби међу госте и испунила их таким страхом и душевном пометњом да се сви разбеже, а А. се убио; у његову славу заведен празник оплакивања у време пролећне равнодневице; култ пренесен у Грч., → Адонис.

АТИЦИЗАМ, покрет у ант. беседиштву у 2. в. пре Хр. против азијанизма; атицисти се угледали на чист и класичан стил атичких писаца из 5. и 4. в. пре Хр. Атичка ср. духовит начин изражавања, својствен ст. Атињанима.

АТИЧКО ПОЛУОСТРВО, у и. Грч., између о. Ебеје и Пелопонеза. На њему 3 обл.: Фокида, Беотија и Атика.

АТЛАНСКИ ОКЕАН, Атлантик, део свет. мора између Евр. и Афр. на И и С. и Ј. Амер. на З. На С се везује за С. Ледено (поларно) М.; на Ј за Ј. Поларно М., Индиски и Тихи Ок.; издужен у правцу С-Ј; захвата површину од 106 мил. км² (1/5 земљ. површ.); ср. дубина око 3 300 м, највећа 8 341 м. У подневачком средњу пружа се средином подморски бедем, на којем су вулканска острва (Азорска, Асеуион, Тристан де Куња); сличан попречан бедем на С одваја А.О. од С. Леденог М. Од вел. значаја је Голфска струја. Између ње и сев. полутарске повратне струје валази се веома мирно Саргасово Море. А. О. има вел. значај за климу з. Евр. и за везу између Евр., одн. Афр., и Амер. На њему веома развијен риболов.

АТЛАНТ (грч.), човека фигура која подупире или носи поједине архт. делове на грађевини.

АТЛАНТА, гл. град (350 000 ст.) Порције (САД) и важно извозно место за памук и дуван са лепо развијеном инд., нарочито металуршком; висока тхн. шк. и вел. биолт.

АТЛАНТИДА, о. за које су ант. народи причали да је постојало на З од Гибралтара и да је пропало приком земљотреса. **Атлантиде**, кхери Атласове; претворене у звезде; познате и под именом Плејаде.

АТЛАНТИК СИТИ, варош (55 000 ст.) и јез. купалиште у с.-амер. држави Њу Јерсеју.

АТЛАНТОМЕДИТЕРАНСКА РАСА, расни тип у Евр., настао вероватно мешањем; висока раста, субдолихокефалан, смеђе комплексје.

АТЛАНТОСАУРУС (фам. Dinosauria), род јавновских фосилних рептилија (гуштера), 15 м и више дуг, познат по остацима из наслага с.-амер. Јуре.

АТЛАС 1) венакх план. у сз. Афр. по грађи и облицима веома сличне Алпима; у Ср. и Високом А. план. венци прелазе висине од 4000 м; на Високом А. трагови од ледника. Цела обл. А. припада зони медитеранске климе. У прим. крајевима, особито у

Алжиру, развијена земљр. са наводњавањем; у унутрашњости гл. занимање сточарство; вел. привр. значај имају трава халфа и плута. Већину стан. у а. обл. чине Бербери. 2) Зевсов син, краљ Мавритаије; Персеј га сакрамено и претворно у планину помоћу отсечене Медузиине главе; услед тога што је та план. висока, стари веровали да она држи небо тј. да је А. осуђен да га држи на својим плећима. 3) збирка геогр. карата. 4) у мед. → пршљен. 5) сјајан и глатка тканина добијена сатенско атласним везивањем жица потке по основе; разликује се од везивања код → кепера тим што линија укрштавања жица није дијагонална већ расута. А.

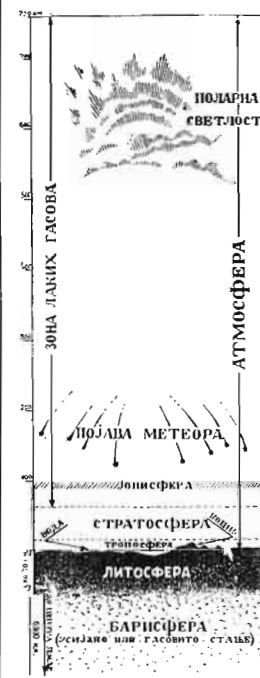
А. анатомски, састав човечјег тела у сликама. **А. статистички**, збирке статистичких графикана, које најчешће издају статистичке установе да би сликовито приказале све појаве од јавног значаја на својој територији.

АТЛЕТ (грч.) 1) здрав, веома снажан човек; човек који показује своју снагу за новац. 2) код ст. народа борац у гимнаст. играма и вежбама; од 5. в. пре Хр. атлетика претворена у занат због приређивања јавних игара; победник добијао награду и нарочите почастице. **Атлетика**, скуп телесних вежбања, које изводе а. Јака а., све врсте трчања, бацање (кугла, камен, кољче, дискос, кладиво и утези) и скокови (увис, у даљину, с мотком и троскок); **тешка а.**: рвање, боксовање, дизање терега и цуицију. **Атлетски тип**, конституциони тип који се одликује јако развијеним костима и мишићима.

АТЛОНА, варош (7540 ст.) у унутрашњости Ирске; вел. радио-станица.

АТМАН → Браман.

АТМОСФЕРА (грч.) 1) ваздушни омотач око земљине лопте; његова висина није тачно позната; цени се да достиже до 750 км; дели се на **тросферу**, **стратосферу** и **зону латких гасова**. 2) јединица притиска: притисак живиног стуба висине 78 см или 1033 г на см². **Стандард а.**, пошто се тмпт., притисак и влажност ваздуха приземљи мењају и зависе од многих елемената, ради могућности употребења разних резултата у тхн. узима се с. а., чије карактеристике: средња тмпт. + 15°, ср. притисак 766 мм и ср. специф. тежина ваздуха 1,2255. **Атмосферски електрицитет**, независни ел., ког у ваздуху има увек у облику јона, услед радиоактивности земље, дејства козмичких зракова и др.; у сухом ваздуху мање, у влажном више, а у облачним масама највише; земља према високим везд. слојевима наелектрисана негативно, а облаци могу бити наелектрисани и позитивно и негативно. Ел. потенцијал расте са висином, око 100 волти на 1 м, али тај пораст

неправилан и променљив; кад потенцијална разлика постане довољно велика, јаваља се пражњење између земље и облака, или између самих облака, у виду севања (муња) грмљавине и грома. (В. Франклин доказао 1851. својим чувеним експериментом са змајем да је гром пражњење електрицитета кроз ваздух). А. лом зрака → рефракција. А. паразити, прир. електромагнетски поремећаји, тј.

слаба или даљна ел. пражњења у а., која открива радио-апарат; њихова активност слабија при мирном, а јача при узбурачном стању а.; вертикална струјања нарочито помажу њихову појаву; у најјачој су активности леги, кад су најјача и струјања услед јаког загревања; зими је обрнут случај. А. поремешај, погоршање времена, више локалног и изненадног карактера. Циклон и олуја су а. п., али у самом циклону бива мањих п. дуж појединих фронтава. А. притисак → ваздушни притисак.

АТОЛА, коралска о. у топлим морима; имају облик мање-више кружно затвореног коралског белема, чија спољашња страна стрмо пада у море, а унутарња се благо спушта у плитку лагуну; честа у Тихом Ок.

АТОМ (грч.), најмањи хем. недељив делић материје; најмања количина неког елемента, која може да постоји сама за себе или сједињена са сличним делићима истог или другог елемента; састоји се из позитивног језгра око којег круже негативни електрони, тако да је део а. у ел. погледу неутралан. А. електрицитета → електрон, негативан елементарни ел. квант. **Атомизам**, учење да је материја, од које се састоје реалне ствари у природи, састављена од а.; осн. грч. филозофи Леукип и Демокрит, а усовршио Епикур; одржало се до данас, само у измењеном облику. **Атомистар**, филозоф који заступа атомизам. **Атомистика**, наука о а. **Атомско језгро**, **средини део а.**, састављен од → протона и електрона; садржи увек слободни позит. електрицитет који у електроннеутралном а. стоји у равнотежи са спољним, периферним електронима; најпростије је ј. водониковог а. и састоји се само од 1 протона; од досада познатих атомских врста најсложеније је ј. уранијових а. (садрже 92 слободна позитивна ел. набоја који стоје у равнотежи са 92 електрона); позит. и негат. елементарни ел. кванти у ј. а. нису неуређени, већ сложени у стабилне уже групе: протоне, неутроне; а. ј. су веома стабилна и не могу се никаквим хем. средствима разложити; само физ. средствима, као нпр. зрачењем α зрацима, могу се постићи разбијања а. ј. при њиховом погађењу α делићем; на том почива вештачка трансмутација хем. елемената; а. ј. радиоактивних елемената се спонтано без икаквог спољнег утицаја распадају и претварају комбинацијом у ј. и а. др. врста елемената, при чему се поједини саставни делови разложених ј. појављују као α и β зраци. А. **тежина**, релативна тежина а. неког елемента, упоређена са тежином а. елемента који је узет за јединицу (кисеоник = 16,00). А. **топлота**, ср. вредност 6,33, претставља важну физичку константу чврстог стања; по Дилон-Петитовом зак. дата је производом специфичне топлоте и а. тежине дотичне хем. материје. А. **физика**, део физ. који спец. проучава структуру атома.

АТОН, ег. бог Сунца, претстављан у облику сунчане кугле, чии се зраци завршују људским рукама. **АТОНАЛНА МУЗИКА** рачуна са дисонанцама којима није потребно разрешење, а елементи за контраст су: ритам, тон и темпо; не рачуна с конзонтантним акордима и логичним хармонским везама, већ руши основе тоналитета и ствара нарочите муз. интервале, делимично пореклом из егзотичне муз.; карактеристични акорди: кварта.

АТОНИЈА (грч.), смањење нормалног тонуса код органа који се скупљају (орде, крвни судови, утерус). А. **желуца**, смањење мишићног тонуса услед чега је рад желуца успорен и смањен, па се храна у њему дуже задржава; желудац проширен и спуштен, знаци: мука и тежина у желуцу после јела. А. **материце**, млитаовост, недовољно стезање м. после порођаја; испољава се крварењем, које у извесним случајевима може проузроковати смрт. **АТОС** (Атов), план. у Грч. на ј. крају пол. Св. Горе; највећа висина 1935 м; → Света Гора.

АТОФАН, фабр. лек, садржи фенил-хиолин-карбонску киселину; жут пращак или таблете; употребљава се код реуматичних болова; не ваља га дуго узимати, јер може оштетити јетру.

АТРАКЦИЈА (лат.), привлачност, привлачна снага; супр.: репулзија; у физ. привлачење материјалних тела разноимених ел. оптерећења и разноимених магнет. полова.

АТРАНС 1) рим. место између Јубулане и Цеља; данашњи Тројанац. 2) бог места А.

АТРЕЗИЈА (грч.), отсуност или непотпуна отвореност неких прг. отвора (чмара, усмене) приликом рођења, или зарашћења услед болести.

АТРЕЈ, свирепи краљ Микене, син Пелопсов, који убио своје синовце Тантала и Плистена и дао њиховом оцу да их једне; убио га из освете синовац Егист; од његових потомака, Атрида, најчувенији: Агамејон и Менелај.

АТРИБУТ (лат.), батна, трајна, основна особина нечега; у грам.: додатак именици ради ближег одређења (нпр. **сиви** соко). А. **својине** → својина.

АТРИО, А. del cavallo (ит.), лучно удубљење намеђу ивице ст. кратера и купе око млађег кратера на Везуву.

АТРИУМ (лат.) 1) гл. одељење рим. грађевина, врста унутрашњег дворишта, опкољеног стубовима, данас главни део зграде. 2) дуња у телу → сунбера. 3) у мед. срчане преткоморе.

АТРОПА, једна од трију Парки, која је преседала конач човечјег живота.

АТРОПИН, биљни алкалоид, бео, кристалан пращак, горка укуса, лако растворљив у води; јак отров; добија се из лишћа и корена велелија (Atropa belladonna), а има га и у бунници и татули. Употреба: против знојења код тбк.; код чира у желуцу ради смањења сувишног лучења желудачне киселине; код катарa у душнику, ако болесник пљује сувише много служи; код напада астме; код очних болести ради проширавања зенице и код још неких обољења која прате грчеви глатких мишића.

АТРОФИЈА (грч.), смањење запремине органа или ткива услед успореног и смањеног процеса исхране ћелија; инактивни органи такође се атрофирају. Атрофична ћелија губи извесне особине (упрошћења грађа), а добија нове елементе (пигмент), те постаје патол. јединка. Постоји а. епителјума, срчаног мишића, јетре, полних жлезда, коже и др.

АТОРПЦИЈА (лат.) 1) згушњавање гасова, течности и растворених честица по површини неке чврсте материје; врши се само на површини; стога је аторпционна моћ неке материје утолито већа уколико је већа њена површина, → активни угаљ; материје које су изгубиле своју а. моћ могу се ослободити аторпованих гасова загревањем у безваздушној простору до 300°. 2) особина колоидалне земље да упије воду и тако је веже атхезијом да испуни све шупљине између честица по површини; на тај начин површина постаје вододржљива. **Аторпни комплекс**, најважнији део фракције колоидне глине; од огромне вредности за земљиште; дели се на: минерални или зеолитни део и на органски, одн. органско-минерални или хуматни део; од његове величине и његових особина зависи најважније особине земљишта: хем., физ. и пољопр., одн. земљишни тип.

АТХАРВАВЕДА → веда.

АТХЕЗИЈА (лат.), пријањање, привлачна сила између два тела; услед ње вода кваси судове; њоме се објашњава: лељење, лепљење итд. **Атхеизије**, у мед. зарастиде између органа, последица запаљивих обољења. **Атхеzioni уговор** (contrat d'adhésion), уговор чију садржину једна страна утврђује, а друга му може само приступити не дирајући његову садржину (нпр. жел. превоз: путник приступа купујућу карту, али се не може погађати о садржини у.).

АУ, хем. знак за елемент злато (aurum).

АУБРИЕЦИЈА (Aubrieta, фам. Cruciferae), вишегод. биљке зубичастих и белих цветова; расту на стенама; пореклом су из медитер. обл.; хибриди неких алпских и субалпских врста употребљавају се за алипнегуме у вртовима; неколико врста живе у Југосл. (нпр. А. deltoidea, А. croatica, А. gracilis). **АУГЗБУРГ**, град у ј. Нем. (160 000 ст.) на р. Лену; чувен са своје инд. и трг. још у ср. в.; данас: наикт и оружје, пиварство; ст. катедрала и оп. кућа. **Аугзбуршка вероисповест**, спис Лутеровог пријатеља Меланхтона, који је на захтев Карла V изложено учење прот. црк. за сабор у А. (1530); важн као гл. спис. прот. цркве. А. **верски мир**, закључен 1555. између прот. и кат., после ратова из доба реформације; признао прот. слободу вероисповести, али владарима дао право да намеђу поданицима своју веру (cuius regio, eius religio). А. **лига**, образована 1686., после укидања нантског едикта у Фрц.; склопиле је Аустр., Шп., Швед. и нем. кнезови противу Луја XIV, на потстрек Вијема Оранског, а касније јој пришла и Енгл.; водила са Фрц. рат (1688.-1697.), завршен миром у Ривизику.

АУГИЈЕ, краљ Етије и 1 од Аргонаута; његове огромне стаје, са 3000 волова, које нису чистијене 30 год., почистио Херкул на тај начин што је кроз њих навео реку Алфеју.

АУГИТ, силикат Са, Mg, Fe; моноклиничан минерал из групе пироксена; тамнозелен, скоро при; влажан састојак базичних магматских стена (диорита, дијабаза, андезита, порфирита, базалта и др.).

АУГМЕНТАТИВ (лат.), именица са нарочитим завршетком који јој даје значење увећаности, обично у погрдној смислу (нпр.: кулериња, селендра итд.).

АУГУРИ (лат.), рим. свешт. који су откривали вољу богова помоћу ауспиција, тј. посматрањем лета, кљуцања, певања и целокупног држања птица и св. кокошака.

АУГУСТ → Август. **Аугустин** → Августин.

АУГУСТИНЧИЋ Антул (* 1900), вајар портретист; дела: Рајнско погрсе, споменик палим ратницима у Крагујевцу и спом. краљу Александру I Уједињеном у Варајдину.

АУД Јакобус Јоханес (Oud, * 1892.), хол. архитект; један од гл. претставника и творца модерног евр. арт.; најзначајније грађевине подигао у Роттердаму.

AUDACES FORTUNA IUVAT, лат.: смеле срећа служи.

AUDIATUR ET ALTERA PARS (лат.: нека се чује и друга страна), правничка изрека чији смисао: нико се не може осудити док не буде саслушан.

AUDIENTES (лат.), 1. ступањ приправника за хришћ. крштење у 1. хришћ. доба.

АУДИЈЕНЦИЈА (лат.), пријем код владара и високих личности.

АУДИОН, електронска лампа у пријемном радио-апарату; претвара модулисане струје нечујне учестости у струје чујне учестости; назива се још и детектором или демодулатором.

АУДИТИВНИ ТИП (лат.-грч.), лице које лакше памти чињенице које је чуло од оних које је видело или прочитао.

АУДИТОР (лат.), ст. израз за офц. иследника; сада у сваком пуку са називом: последник пука; у вишим командама ту дужност врши референт судства.

АУДИТОРИЈУМ, дворана за веће скупове или за предавања на акад., унив., итд.; у пресовном значењу: слушалишница. **Аудиција**, у мџ.: проба.

АУДОЛЕОН, краљ Пеонаца око 300. пре Хр.; ковао свој нован.

АУЕР Роберт (* 1878.), сликар; ради портрете и композиције.

АУЕРБАХ Бертолд (1812.-1882.), нем. књиж. творац есејске приповетке у Нем.; гл. дела: Сеоске приче из Шварцалда, На висини (роман).

АУЕРБАХОВА ПИВНИЦА, у Лајпцигу, осн. је Хајнрих из Ауербаха (1530.); према легенди из ње Фауст изјашао на бурега (1525.).

АУЕРОВА СВЕТЛОСТ, добија се сагоревањем гаса у светилци на вертикално намењеној А. чарапици; искоришћује се још и данас у многим градовима који имају гасне централе. **А. чарапица** у употреби од 1885.; изради се од рамије мрежасте исплетене ч. потапањем у раствору нитрата тора и цера и загревањем у калдупу, у којем рамија сагорева, а нитрати се распадају у оксиде; ч. ипак задржава свој облик; усјана у гасној светилци она зрачи белу светлост и појачава светлосну моћ пламена 8-10 пута.

АУЕРШЕРГ Антон (1806.-1876.), нем. књиж. и политичар; противник Словенаца у крајском зем. сабору; превео на нем. и издао збирку слов. нар. песама (1850.).

АУЕРШТЕТ, градњ у Саксонској, код којег Наполеонова војска победила Прусе, 14./10. 1806. → Јена.

A USO (ит.), на обично време; употребљава се на мек. као начин означавања времена плаћања (допса).

АУЗОНИ, народ из ст. Ит.; заузимао цео ср. и ј. део пол.

АУЗОНИЈЕ (око 310.-392.), лат. песник; писао идиле и епитграме.

АУЈЕСКИЈЕВА БОЛЕСТ, зараза паса, мачака, говеда, оваца и коза; називана тако по проналазачу, мађ. проф. Аујескију. Знаци: оболела животиња немирна, не може да гута, бали, има грчеве, каткад повраћање и ужасан свраб на појединим деловима тела (место инфекције); лако се замењује са бешчиом, од којег се разликује тим што нема наступа беса; ток болести брз и најчешће се завршава смрћу.

АУКСОХРОМНА, хидроксилна, amino-група атома уведена на одређен начин и на погодна места у молекуле неке боје, дају јој способност да боји. **AUSTORITAS** (лат.), уважење, углед; у праву одобрење старатеља старанику да може извршити посао који је закључно; потребно за све послове ограничено способних лица.

АУКЦИЈА (лат.), продаја робе јавним надметањем са циљем да се већа валуха прода што брже и да јој се одреди тачно цена, јер се ту, за кратко време, стичу понуда и тражња; на понеким тржиштима изводи се нарочито за робу подложну квару, која не може дуго да чека купце (нпр. јужно воће, морска риба итд.).

АУЛА (грч.) 1) сала за јавна предавања. 2) предворје у ст. хришћ. храмовима, данас вел. дворана у нск. А.-позорница, сцена у а. унив., у језуитском поз. (16. в.). **A. regia**, ср. део грч. или рим. поз., претставља дворану у којој се одиграва радња.

АУЛИДА, пристаниште у Беотији, у којем се скупила грч. флота пре поласка на Троју; у вој Агамемнон принео на жртву боговина своју кћер Ифигенију.

АУЛИОС (грч.), двоцвевна свирала с писком, попут дилала; свирач се звао **аулетес**, а вештина свирања **аулетика**.

АУЛУС Гелије, рим. граматичар и критичар из 2. в., писац Атичких поџи.

АУРА (лат.) 1) ветрић, валдух. 2) по теозофском и антропозофском веровању: зрачна атмосфера око тела, чија боја изражава душевна стања и покрете. 3) у мед.: непосредни знаци који претходе нападима какве болести, обично епилепсије. **A. popularis**, популарност, љубав нар. маса.

АУРАНГЗЕБ, монголски цар у Индији (1659.-1707.), потомак Тамерланов; одличан администратор, заштитник књиж.; за његове владе монгол. царство достигло врхунац.

AUREA MEDIOCRITAS (лат.: златна средина), Хорацијеве речи, које значе да свему треба претпоставити средње стање, којим се условљава човеково спокојство.

АУРЕЛИЈАН, рим. цар (270.-276.), способан, али свиреп владар; победио Готе, Вандале, Сармате, Маркомане и Зенобију, краљицу Палмире; убио га један ослобођени роб.

АУРЕЛИЈЕ МАРКО, рим. цар (161.-180.); поснио га цар Антоније Пије, кога је наследио на престолу; веома образован, бавио се стоичком флз.; његова влада протекла у ратовима; умро за време ратних операција против Герм., у Виндобони (Беч); написао флз. дело: Себи.

АУРЕОЛА (лат.) → глориола. **АУРИГА** (лат.), кочијаш у циркуским колским тркама код ст. Римљана; имао тунуку у боји странке коју је заступао.

АУРИКУЛАРИЈЕ (лат.), ларве мор. → холотурија.

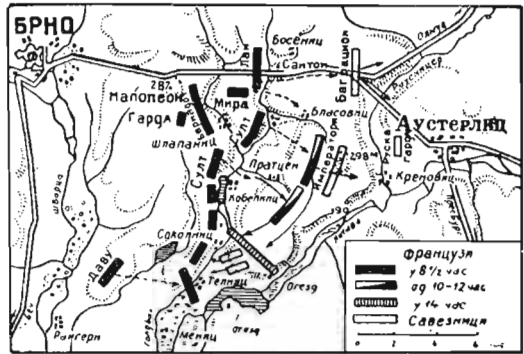
АУРИПИГМЕНТ (лат.), сулфид арсена As_2S_3 , наранџастожут, ромбичан минерал, арсенова руда, садржи 60,96% As; код нас се вади у Тријешњини под Борњом, Сребрнику код Тузле и Подстенама на Буји; → алшарит.

АУРОРА, рим. богиња јутра; имала дужност да отвара сунцу врата И.

АУСКУЛТАЦИЈА (лат.), метод мед. прегледа, у циљу дијагностике разних болести; увео је фрц. интерјаста Лаенек (1818.); састоји се у слушању звукова који се стварају у унутрашњости органа; има 2 врсте: директна (слушање уветом) и индиректна (слушање инструментима → стетоскоп); открива промене у раду и утврђује локалитет болести у срцу, плућима и плућној марамици.

АУСПИЦИЈЕ (лат.) → аугури.

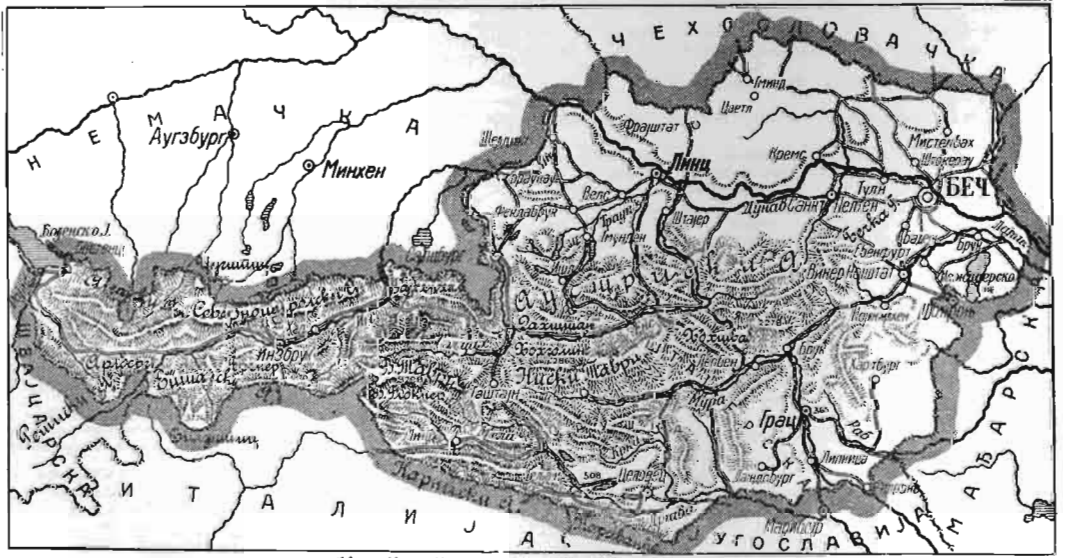
АУСТЕРЛИЦ, место у Моравској, на Литави, данас Славков. Битка код А. између Наполеона и

Аустро-Руса (27./11.-2./12. 1805.), бстала класична у ист. вој. стратегије; у време кад је почела Наполеон се с 70 000 вој. налазио између 2 непр. војске: на СИ рус. ген. Кутузов (90 000 вој.), а на ЈЗ надвојводе Јохан и Карл (50 000 вој.) и надвојвода Фердинанд (20 000); да не би Кутузов сачекао појачање од надвојвода, Наполеон га охрабрио на напад дефанзивним припремама на бојишту, ступањем у преговоре с рус. царем и повлачењем трупа на д. обалу р. Голдбаха. На дан 1./12. битка текла по Наполеоновом плану: фрц. центар се повукао са висоравни Прадена и препустио га непр. д. крило (ген. Даву) отступало полако ка залеђеним мочварама на ставама Голдбаха и Литаве пред

Бухсведеном, који веровао да ће с те стране за-
 њи Французима за лева, а л. крило (ген. Лан) зау-
 зело утврђени вис Сајтон; после тога Наполеон
 поново отео висораван Прапен, пресекао савез-
 ничку вој. на 2 дела, потиснуо Бухсведена на
 мочвару и проломио топовима лед под ногама ње-
 гових вој.; савезници се повукли у нареду и оста-
 вили на бој. пољу 27 000 људи (мртвих, заробље-
 них и рањених), 40 застава и скоро сву арт. (180
 топова); 3 дана касније понудили примирје, па
 затим и мир, који закључен у Пожуну.
АУСТРАЗИЈА, краљевина са престоницом у Мепу
 (511.-843.); издвојила се из Франачке краљ. за владе
 Кловисових наследника; данас обл. у и. Фрц.
АУСТРАЛАЗИЈА, геогр. појам, обухвата: Малај-
 ски Архипелаг, Аустрал., Меланезију и Н. Зеланд.
АУСТРАЛИЈА (Terra australis, ј. земља), најмањи
 континент (7,7 мил. км²); налази се на ј. хемис-
 сфери (10° 43'-39' 9" ј. ш., 153° 40'-113° 6" в. д.); са
 СЗ, З и Ј ограничена Индиским Ок., са И и О
 пвичким морима Тихог Ок. (Ара Фура, Коралско и
 Тасманово); обала на З и И неразуђена, на Ј вел.
 Аустрал. и мањи Спенсеров Зал., на О већи Кар-
 пентариски Зал. који је с И одвојен пол. Јорк,
 а са З затупљеним пол. Архемовом Земљом; на
 Ј обала о. Тасманија. Релјеф: ст. план. однета и
 уравниена, а преко њене трупине табличасто на-
 таложене млађе стене; она грађа у терцијару раз-
 ломљена и делимиче издигнута; тако постале
 план.: на И Аустрал. Кордијери (Аустрал. Алпи,
 Плаве Пл. и др.; највиши врх Кошвупско, 2241 м);
 у унутрашњости била Макдавелове Пл. (1460 м) и
 Мезгерев Пл. (1594 м); и на Ј Флиндерсова Пл.
 Клима на С тропска, на Ј суптропска (мањи део
 на Ј и Тасманија имају и умерену); једино Ау-
 страл. Алпи имају довољно количину вод. талога.
 Једина већа р. Мери (са притоком Дарлинг) отиче
 према Ј; остале р. мање и теку према ок. или у
 унутрашња слана ј. (Ири, Торенсово, Герднерово)
 или баре. У унутрашњости вел. пустиња (24%
 површ.), око ње широк појас степе и савана, само
 поред обале шуме (на С тропска, на Ј суптропска);
 многе посебне врсте биљака и животиња: акације,
 казуарије и др.; кенгур, мравоједи, динго (дивљи
 пас) и 95% птица; корисне домаће животиње и
 култ. биљке донели досељеници; има каменог
 угља, злата, бабра и калаја. Стан. (6,6 мил.) по-
 главито досељеници и то Англосаксонци (прво
 робљаша); урођеника свега око 100 000, досељеник
 Малајаца и Монгола (првенствено Кинеза) око
 81 000 и мелеза око 18 000. Сточарство, земљр. (са
 наводњавањем и сухо ратарење), рударство; благо-
 дарени угљу, доста развијена инд. (метална, ткст.

Ј. Велса; гл. градови појединих савезних држава:
 Бризбен, Сиднеј, Мелбери, Аделајд, Дарвин, Перт;
 под протекторатом Савеза су бивше нем. колоније
 у Тихом Ок. — Пронађена 1606., остала дуго слабо
 позната; први је отишли кол. морепловац Тасман
 (1642.) и енгл. морепловац Кук (1770.); одмах затим
 осл. по 1 колонију и Енгл. и Хол., али ова последња
 морала на бечком конгресу да уступи своје посе-
 де Енгл. У 1. пол. 19. в. Енгл. поделила А. на
 6 обл., које прво добиле аутономију (1855.), а затим
 образовале унију (1901.), **Аустралијанци**, по-
 третило: Аустрал. Прици, Аустрал. урођеници (око
 100 000); претстављају посебну аустрал. расу; одли-
 кују се витким и мишићавим телом, ср. растом,
 дугим а танким удовима, доликокефалном дуба-
 њом, веома кошчатим обрвским луцима, веома
 широким и ниским носом, широким и прогнатским
 лицем, тампомрком бојом коже и првом таласа-
 стом косом; тело веома космато; брада расте као
 у Европљана. Многобројни језици деле се у ј. и
 с. групу; веома развијен говор знацима и гесто-
 вима; култура такође није једноставна; било је
 досељавана страних етничких сlemenата у 5 ма-
 хова. Живе номадски; као становни служе им за-
 клони од ветра; многа племена се уопште не оде-
 вају, а код осталих одећа веома оскудна; нажит
 веома омиљен, и то више код м.; коса се боја-
 дише, по телу се праве украсни ошљаци, нос се
 буши ради уметања украсних штапића или кости;
 хране се ловом, скућеним семењем, корењем и сл.
 Особита оружја: бумеранг, вумера, дрвено
 копље, буздовани и штитови; где нема Европљана,
 живе на ступњу чистог каменог доба; деле се на
 племена, а племена на хорде, тотемистичке групе;
 породица полигамна и патријархална; уопште обичај
 егзогамије; у рел. тек поетици веровања у
 душе. А. струја, део ј. полутарске с. у Тихом Ок.
Аустралијидне расе → Аустроидне расе.
АУСТРАЛИС → флорне области. **Аустралиа светлост**
 → поларна с. у ј. поларним крајевима.
АУСТРИЈА, савезна рпб. (83 857 км², 6,733 мил. ст.)
 између нем. и панонског дела Ср. Евр. Поглавито
 план. земља; на И обухвата пеле И. Алпе, а на
 З само њихов сев. део (Залибург, Тирол); сн. делом
 обухвата и ниже земљиште око Дунава (Горња и
 Доња А., Бечки басен), где заузима и мања, ј.
 део Чешке Шуме; на ЈИ захвата и зап. обод Па-
 нонског басена (Бургенланд), а на Ј Корупцу и
 штајерску Подравину. На високом Алпима има
 снежника, а на високом Тауеру лод Грос-Глок-
 нером (3728 м) и мања ледник Пастерје. За време
 леденог доба Алпи били јаче покривени ледни-
 цима, због чега многи глацијални трагови у ре-

жив. памирница); извозе сточне и земљр. произ-
 воде. Полит. управа: Савез аутономних аустрал.
 покрајина (Н. Ј. Веле, Викторија, Квинсленд, Јуж-
 на А., Зап. А., С. Територија, Тасманија); има
 карактер вел.-бриг. доминиона; генерални говор-
 нер, савезна скупштина и сенат у издвојеном опш-
 тем савезном срезу и граду Канбери, на југу Н.

лефу; паловске долине, морене, јез. клима уме-
 рено континентална с утицајем високе план. При-
 пада сливу Дунава; на С су изворишта Ина, Сали-
 таха и Енс који се непосредно уливају у Дунав;
 на Ј изворишти и ср. ток Драве са притокама Зи-
 лицом, Мелом, Крком, Лавангом и Муром; на И
 извориште Раба. Према ошним прир. условима део

А. припада високо планин. (алпске паше), већи део ниско-планин. (шуме) и нискококо (земљр.) привр. површини умерено-континенталне климе; у штајерској низији има мрвог угља, а у Алпима соли и гвоздене руде; веома повољни услови за ел. енергију. Стан. аустр. Немци; у Корушској, Штајерској и Бургенланду има и Јел.; по вери кат. Аграрна земља: на планин. рационално сточарство и шумарство, у низији земљр. (жита, шећ. репа, виногради) недовољни да подмире потребе стан.; рударство; инд. углавито у Бечу с околином и у Штајерској (гвадена, луксузна роба); развијена спољна трг. Саобр. добро развијен. Управа: савезна рпб. од 9 покрајина: Бургенланд, Корушка, Г. А., Д. А., Салцбург, Штајерска, Тирол, Форалберг и Беч. Гл. градови: Беч (среднште рпб.), Грац, Линц, Целовец (Клагенфурт). Провс. стање високо; поклања се вел. пажња нар. просвећивању: има много средњих и ср. стручних шк., високих струч. шк., 2 високе тхн. шк. (Беч и Грац) и 3 унив. (Беч, Грац, Инсбрук). — Насељена прво Келтима; њих за Августове владе покорили Римљани и основали у тим обл. две провинције: Норик и Панонију; у доба вел. сеобе нападали је и плачкали Вандали, Хуни, Остроготи, и Лангобарди, затим је насељени Јел. (у 6. в.), па онда поделили Бавари и Авари. У 7. в. један део ушао у састав државе чешког кнеза Самоа, а крајем 8. в. Карло Вел. потукао Баваре и Аваре и основао у тим крајевима И. Марку (803.), која после вердиктског уговора (843.) припала нем. владарима. Нем. цар Отон I претворио је у засебну маркгрофију (955.), а Отон II дао је Вабенберговцима, који су њом управљали скоро 3 в. (976.-1246.). По њиховом изумирању, припала чешком краљу Штемпелу II (1263.) од кога је отео Рудолф I Хабзбуршки (1278.) и дао на управу сину Албрехту I Аустр. (1291.-1308.). Династија Хабзбурговаца проширила своју власт на Корушку (1335.), Тирол (1363.), делове Крањске и Истре (1874.), Трет (1382.) и Форалберг (1363.-1521.), и временом подигла А. на степен вел. силе. Најзватнији средњев. владар Максимилијан I (1493.-1519.) присајединио Горицу, Идрију и Низоземље, а женидбеним везама обезбедио својим наследницима још и Шп., Краљ. двеју Сицилија, Чешку и Мађ. са Хрв.; његов унук Карл V (1519.-1556.) уступило аустр. земље брату Фердинанду I (1522.), који после мохачке битке наследио краљ. круну у Чешкој, Мађ. и Хрв., и основао аустр. грану династије Хабзбурговаца. У току 16. п. Ф. наследници (Максимилијан II, Рудолф II, Матија I, Фердинанд II и III) морали да воде дуге и тешке ратове са Тур., покушавали да угуше реформацију у својим земљама и Нем. и тиме изазвали 30-годишњи рат (1618.-1648.), у току којег противу њих устале: Данска, Швед., Хол. и Фрц. За владе Леополда I (1658.-1705.) А. обновила борбе са Фрц. и Тур.; њих првиео крају тек Карл VI (1711.-1740.) који добио од фрц. савезника Шпанољата Белг. и Миланско Војводину, а од Турака, пожаревачким миром (1718.), делове с. Босне и Србије, а београдским миром (1739.) вратио им све земље јужно од Саве и Дунава. Карлова ћерка Марија Терезија (1740.-1780.) изгубила у ратовима са Пруском Шлезију, али њен губитак надокнадила у првој подели Пољ. заузимањем Галиције (1772.) и присаједињенjem тур. области Вуковине (1775.); после неуспешног покушаја Јозефа II (1780.-1790.) да изведе реформе, А. привремено опала; заплетен у ратове са револуц. Фрц. и Наполеоном I, Франц I (1792.-1835.) одрекао се нем. царске круне (1806.) и уступило Фрц. Белгију, с. Ит. и јужни део аустр. наследних земаља; али на бечком конгресу опет добио с. Ит., Далм. са Дубровником и претседништво у новооснованој Герм. конфедерацији. Захваљујући тим тековинама и способности канцелара Клемента Метерника, А. играла једну од најважнијих улога у полит. ист. Евр. све до 1848., кад је општом побуном покорених народа доведена на ивицу пропасти. Франц Јозеф I (1848.-1916.) ипак успео, помоћу војске рус. цара Николе I, да очува држ. јединство и да изведе апсолутизам (Вахов систем), али у рату са Наполеоном III и Сардин. Краљевином изгубио Ломбардску Низију (1859.), а у рату са Пруском и Венецију (1866.). Притишњен Мађарима и Хрватима, укинуо после тога апсолутизам, претворио своју државу у двојну А.-У. монархију (1867.) и поделио је на 2 дела: Цисајатанију, потчињену Немцима, и Трансајатанију, потчињену Мађарима; после тога А. почела да тежи прилепу на Б. П. Помагана од Нем. добила прво на берлинском конгресу (1878.) В. и Х., а затим их и анектирала (1908.). Пошто то није могло да одвоји Јел. од Србије, ни да стиша

унутарње трзавице, искористила видовдански атентат (1914.), напала на Србију и изазвала свет. рат; у току рата Франц Јозеф умро; његов наследник Карл I (1916.-1918.) покушао да спречи распадање А.-У. и претворио је манифестом (17./10. 1918.) у Федеративну државу, али услед побуне Чеха, Јел., Пољака и Румуна морао да абдицира (11./11. 1918.). А.-У. се онда распала на нац. државе, а нем. А. прогласила рпб. и склопила мир с Антантом у Сен-Жермену (19./9. 1919.). После свет. рата А. захватиле партиске борбе, које су довеле (1934.) до побуне социјалиста (12./2.), промене устава (30./3.) и убиства канцелара Долфуса (25./7.). Аустриски грађански закони → грађански законик. А. књижевност → немачка књиж. А. музика → немачка музика. А. уметност, почела за ром. епохе, а прва своја значајна дела створила у готском стилу: катедралу св. Стевана у Бечу (14. в.) и рел. композиције М. Пахера (14. в.); најплоднија у доба барока, кад су у Бечу радили вел. архитекти Фишер д'Ерлах (црк. св. Карла, Шварценбергова палата), Хилдебрант (Белведере) и Прандаур (ман. Мелк код Беча). У 19. в. истакло се неколико даровитијих сликара, на 1. месту Валдмилер, портретист и сликар жанра; међу модерним сликарима издваја се Климт. Од 2. половине 18. в., па све до под крај 19. в. в., а. у. вршила знатан утицај на јел. ум., нарочито сликаре, који су, све до 1875., највише учили у Бечу. А.-српска тајна конвенција. Склопио је кн. Милан Обреновић без знања срп. владе с а. владом 16.-28./6. 1881. и тим потпуно пришао А., огорчен на Рус. због санстефанског уговора. Србија се обавезивала да неће трпети антиаустр. агитацију нац. карактера и да неће склапати никакав нов полит. уговор са којом туђом државом без знања а. владе, а А. примила обавезу да штити династију Обреновића, да призна срп. краљевину и да помаже срп. ширење према Ј, осим према Новом Пазару. Конвенција држана у тајности, али у Србији ипак била делимично позната и наилазила на тешку осуду; продужена је 1888., и трајала до 1895. Аустро-турски уговор 1909. Охрабрена Нем. и користећи неспремност Рус., А.-У. осујетила састанак евр. конференције коју тражила Србија и успела да питање анексије ликвидира посебним споразумом; после колебања Тур. признала анексију Б. и Х. уговором од 26./2. 1909.; од А. добила отштету од 52 милиона аустр. кр., уклањање аустр. гарнизона из Савцака и неке ситније уступке.

АУСТРОАЗИЈАТИ → Мон-кхмер.

АУСТРОИДНЕ, аустралоидне расе, по обл. свог распрострањења назване и аустротројске; група у коју спадају аустрал. и индоаустрал. раса, које чине прелаз од белх црним расама.

АУСТРО-УГАРСКА МОНАРХИЈА → Аустрија. А.-у. нагодба, уговор о државоправним односима између Аустр. и Мађ. (важно 1867.-1918.), према којем су те 2 земље имале свака своју самосталност с изузетком заједничких мет. војске, спољних послова и фин. АУТ (енгл.), у свима играма лоптом: 1) простор изван обележене линије на игралишту. 2) потпун прелаз лопте преко гол-линије или аут-линије, било по земљи или ваздуху; после тога следеће убацивање. А. судије (енгл.-сх.), помоћници врховног судије на фудбалским утакмицама, који лазе на фаулове, ауте и прекршаје правила који се догоде у њиховој близини. Дужни да заставницом упозоре врховног судију на преступе играча.

АУТАРИЈАТЕ, вел. илирско племе, становало у крајевима око г. Дрине и Неретве, које оставили око 500. г. шве Хр., због најезде Келта, и преселили се у Македонију, где се сукобили са пеонским краљем Аудилоном и били потучени; у имену р. Таре очувана, вероватно, успомена на њих.

АУТАРХ, аутарк (грч.), самовласник. Аутархија 1) стање у којем је нека личност, друштво или држава сама себи довољна; по учењу хиника и стоика, задруца пут ка срећи. 2) привр. јединица (држава, задруца итд.) која не зависи од туђих производа, већ израђује све што је потребно њој и њеном стан. и члановима (радна снага, капитал, храна, оружје, муниција итд.). 3) привр.-полит. систем, који тежи за што потпунијим подмирењем домаћих потреба сопственом производњом, ограничавајући увоз (царинском, валутарном и девизном политиком) само на оно што се у земљи никако не може произвести. За време привр. кризе (после 1930.) превладала екон. политиком већине земаља, од којих би неке (САД, СССР, Енгл. и Фрц.), са својим колонијама, могле донекле да изведу своју привр. самодовољност; мада у стварности води опадају рентабилитета појединих привр. грана, па и нар. благостања, ипак се вештачки одржава услед стицаја рачних прилика.

АУТЕНТИЧАН (грч.), прави, непатворен. Аутен-

тично тумачење, т. закона у којем се новим зак. објашњава значење садржине зак. који се тумачи. Правило је да то т. може дати само она власт која је донела зак. **А. форма**, облик правног посла закљученог уз учешће павне власти, која потврђује да је он пред њом склопљен (→ акт аутентични).

АУТИЗАМ (грч.), одлика пвесног лица, која се састоји у повлачењу у себе и у свет својих снова и маштања; последица претеране осетљивости или недостатка духовног живота и способности за изражавање. **Аутистичко мишљење**, недисциплиновано, импулсивно и афективно м., које се креће искључиво око личности догачне особе.

АУТО- (грч.), у сложеницама: само-

АУТОБИОГРАФ (грч.), писац мемоара или дела о своме животу. **Аутобиографија**, мемоари и опис живота неке личности који је она сама написала; књиж. род тежи од обичне биографије, јер је теже постићи објективност. У срп. књиж. јављају се у 18. в.; у последње време у опадању; на њима радила првенствено свештена лица: Герасим Зелић (Житије, 1823.), Кирил Цвјетковић (1898.), Никанор Грујић (1905.). Од а. књижевника познати су Живот и прикљученија Доситеја Обрадовића (1783.), и м. Јоакима Вујића (1833.), Милована Видаковића (1837.), Јов. Хаџића (1866.), Јов. Суботића (1901.-1910.); најбоље су: Биљешка једног писца Симе Матавуља (1898.). А. државника немамо; од старијих постоје: Саве Текелије (1876.-1879.), Стевце Михаљевића (1928.) и Јеврема Грујића (1922.-1923.); највише објавио Владан Ђорђевић, али није дао целину; од новијих очувани само одломци или општији прегледи успомена Јована Ристића, Николе Пашића и Вукашина Петровића а Николе Христића још није објављена. Од а. научника постоји занимљив почетак Јована Цвијића (1924.) и научна биографија Мих. Пулина (Са пашњака до научника). Од а. уметника занимљив је **Мoj живот** Влаха Буковца и **Успомене И. Ткаца**. Постоји и приличан број успомена из рата, емиграције и окупације, али махом фрагментарног карактера, а корисни су прилози с успомена о локалним стварима, као причања херц. калувера Ј. Памучине, П. Чокорића, Н. Дућина, или световњака П. Костића (о Призрену), К. Христића (о Београду), М. Ђ. Милићевића (о Козмају), Т. Мандића (о Војводини) и сл.

АУТОБУС, кола за заједнички превоз путника, снабдевена експлозивним мотором, а у новије време парним погоном; има модела конструисаних е. ел. мотором, а има их и који се крећу по шинама или ел. путем, помоћу троле.

АУТОВАКЦИНА (грч.-лат.), вакцина спремљена од клица изолованих из тела болесника; служи за лечење истог болесника, као и за имунизацију против те врсте клица од којих је била начињена а., → вакцина.

АУТОГАМИЈА (грч.), самооплођавање, самоопрашњавање; оплођавање полних елемената који потичу од једног јединог родитеља (хермафродитне биљке и животиње); ређа је појава, јер код хермафродитних организама м. и ж. полни елементи по правилу не сазревају у исто доба, → протандрија, протогинија; код једнобљачних бића се састоји у спајању 2 ћелијна једра, постала деобом 1 једра, или 2 јединке настале деобом од једне: → опрашњавање, оплођавање.

АУТОГЕН (грч.) 1) у флз. који се сам порађа. 2) у геол. који је постао на лицу места (нпр. стене); супр. ало(ти)ген.

АУТО ГОЛ (грч.-енгл.), правилан погодак, кад играч протера лопту кроз сопствена врата.

АУТОГОНИЈА (грч.), самостварање, саморађање, прастварање, → архигонија.

АУТОГРАМ (грч.), својеручан потпис.

АУТОГРАФ (грч.), оригиналан својеручан потпис; орг. рукопис. **Аутографија**, тискање рукописа са камена или са металне плоче, на којима су израђени литографским тушем.

АУТОДАФЕ (шп.), свечано објављивање и извршење смртне казне, обично спаљивањем, коју је изрицала инквизиција над јеретичима; највише их било у 16. и 17. в., а нарочито у Шп. за владе Филипа II; последњи пут 1781.

АУТОДИДАКТ (грч.) → самоук.

АУТОЖИР (грч.-фрц.), справа за летење, тежа од ваздуха са покретним крилима, способним за самостално обртање (ауторотације), којим се одржава у потпуној равнотежи у ваздуху и због тога има највећу стабилност око осе окретања; особине: хориз. летење, вертикално спуштање, одржавање у ваздуху готово на 1 месту, вел. сигурност летења и неза-

вишеност од земљишта у погледу полетања и слетања.

АУТОИНТОКСИКАЦИЈА (грч.-лат.), тровање изазвано отровним продукцима, насталим у организму приликом измене материја (нпр. → уремија, кома дијабетична). **Аутоинфекција**, обољење, изазвано многобројним клицама на кожи и слузокожама; неке од њих су патогене; продиру у организам кад ослаби отпорност тела или дође до повреде коже или слузокоже.

АУТОКАР (грч.-фрц.), отворен аутобус; може да прими 40 и више лица; служи за повремена саобраћај (махом за излете и туризам).

АУТОКЕФАЛАН (грч.), самосталан; обично назив прав. нац. црк. или црк. великодостојника, независних од цариградског екуменског патријарха.

АУТОКЛАВ (грч.-лат.) 1) затворен суд у којем се садржина загрева под притиском већим од атмосферског. 2) у мед. апарат за стерилизацију материјала, лекова, ствари и инструмената за хир. операције; стерилишу вретом воденом паром која уништава све клице.

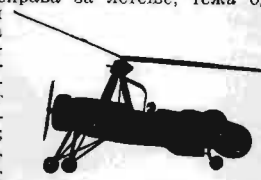
АУТОКРАТИЈА (грч.), самовлашће; облик држ. управе, кад владар има неограничену власт. **Аутократор** → самодржац.

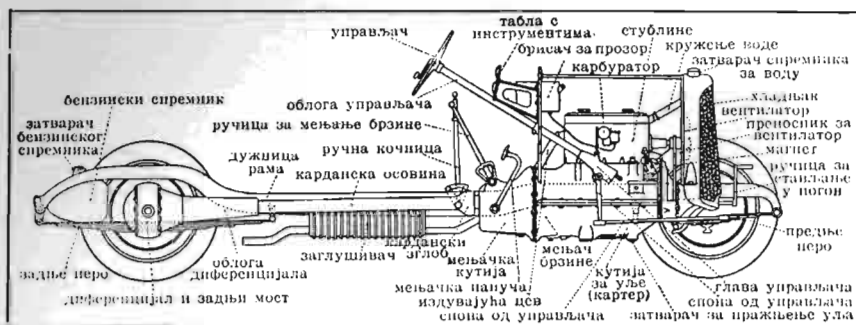
АУТОМАТ (грч.) 1) справа која, под одређеним условима и помоћу каквог механизма, сама врши одређен рад. 2) справа или читва радња (бифе, кавана), у заједном локалу, путем које се продаје извесна, а то подесна роба; за ту врсту радње потребна је дозвола власти, исто као и кад би се она обављала на редован начин; ако се за њихово покретање употребљавају нарочита огњишта, парне машине, мотори и сл., или ако могу да буду опасни или штетни по здравље заносених радника и околиног стая. (угрожавањем сигурности, неугодним мирисом, буком и треском), за њихово подизање се мора спровести → едиктални поступак; одређе о њима садржи § 134. Зак. о радњама. **Аутоматски**, који се врши сам од себе, без ичије воље и мишљења. **А. гезло**, затвара се само чим кокош уђе, тако да не може изићи док је неко не пусти; служи за контролу носивости; обично је од дрвета, у облику сандучета, са механизмом на излазу. **А. оружје** је оно код којег притисак барутних гасова отвара цеви затварачем, извлачењем и избацивањем празне чауре опаленог метка, а опругом враћа покретне делове у првобитни положај и уводи нови метак у цев.

А. пилот, уређај који управља аеропланом у лету уместо пилота; може служити као помоћ пилоту или се регулисати на земљи унапред за неки одређени лет, а може се и са земље управљати помоћу радио-таласа, → телекоманда. **А. пиштољ**, револвер, замјено досадашње обичне револвер; начињен на принципу самопуњења, са малокалибреним магацинима и знатно јачим дејством; код нас заведен систем белг. а. п. Браунинг. **А. позорница**, поз. маршета Херона Александриног (2. в. пре Хр.), чуденог физичара, на којој су први пут изведени, у минијатури, не само многи тхи.-сенсни ефекти (увиђен пројект, вештачка муња, стилизовани морски таласи), већ је први пут употребљена и завеса у облику вратанца, која се механички затварају и отварају. **А. прекидач**, искључује сам ел. коло у разним случајевима када би могле да наступе штете, као нпр. у случају преоптерећења (одвећ вел. струје), престанка струје, знатног смањења напона итд.

А. стабилност, особина аероплана да се без учешћа пилота аутоматски враћа у свој првобитни положај равнотеже, ако га нека страна сила (нпр. ветар) из њега избаци. **А. телефонска централа** → телефонска централа.

АУТОМОБИЛ (грч.-лат.), кола за превоз људи, робе и др. која покреће ел. парни или експлозивни мотор. На почетку развоја а. искоришћивао парну снагу. 1771. конструисао је Кињо (Фрц.) кола са 3 точка, названа фардије. Затим Грифит (1821.), Хил (1814.) и Ханкок (1831.) конструисали парна кола. Развој а. прекинут појавом локомotive. Тек 1873. конструисао Амаде Воле нови модел; новооткривени експлозивни мотор (Панхард и Левасор, 1891.) истинско парну машину, а лакоћом и вел. снагом учинио је да је аутомобилизам силно почео напредовати. Данас рекорд брзине у возњи на 1 км износи 493 км на сат. У Алср. има преко 90 вел. фабрика. Форд сам избацује дневно преко 7000 кола. У свету има око 45 мил. а. Први а. увезен у Србију 1903. А. се састоји од шасија, доњег дела, и каросерије, г. дела. Мотор лежи на 2 упоредне осовине (костур шасија) и има 4, 6, 8 или 12 цилиндара. Гориво (бензин) се налази у аутоматском карбуратору; паљење се врши ручницом или помоћу ел. мотора. Мотор од тоčkова искључује квачило, а за мењање брзине служи мењачка кутија (диференцијал). Задња осовина покреће тоčkове, а правац одређују предњи тоčkови помоћу волана. Осовине су спојене са шасијом опругама (федерима). **Осредња**

путнички а. троши око 15 л бензина на 100 км; просечна брзина на наним путевима око 35 км. У трг. и јавној служби употребљавају се: камионети (поносност до 1500 кг), камиони (до 7000 кг), трактори (за вел. терете), аутогусенице (за неравно, блатњаво и пешчано земљиште). Превоз у маси врши се аутобусима, аутокарима, ауторајама (који иду по ирузи). Због вел. потрошње горива покушава се да се бензин замени биљним уљем, бензолом, алкохолом, нафтом или гасом из дрвеног угља. Ел. а. покреће се ел. струјом из акумulatora вел. капацитета. Друго решење ел. а. је тролејбус (аутобус са тролом), без шина, а помоћу троле дрпи струју из жича. Први облик а., парни а., има још присталица у Енгл. и Амер. Пловни а., аутомобилски чамци који се покрећу експлозивним мотором с елисом у води. Аутомобилизам 1) спорт и туризам практикован помоћу а. 2) конструкција а. Аутомобилист, управљач а.; онај који се бави аутомобилизмом. Аутомобилска карта, нарочито прерађена геогр. карта са видно обележеном мрежом путева за а. саобраћај. Постоје прегледне карте малих размера и туристичке вел. размера. А. путеви обележени дрвеном, а друмови којима забрањено пролазити зеленом бојом. Раздаљина појединих места обележена у км. На карти истакнуте станице за снабдевање, царинарнице и граничне карауле. А. пут, нарочити тркачки друмови с окупкама и успонима, да се на њима могу свестрано испитивати брзина, издржљивост делова шасија и мотора. А. салон, изложба најновијих модела а. и делова мотора. Најпознатији у Амер., Лондону и Паризу; код нас само у Загребу, у оквиру Загр. збора. А. тркалиште, pista, правилама кружна стаза за приређивање трка и рекордних возњи. Карактеристика јој да посматрачи могу пратити ток утакмице.

АУТОНОМАШИ, полит. странка у Далм. у 2. половини 19. в., која се борила за аутономију Далм., а против присаједињења Хрватској.

АУТОНОМИЈА (грч.), самосталност, независност, → самоуправа; у флз. способност човека духа да сам себи прописује зак. моралног делања и да их се у свом вољном животу придржава (супр. хетерономија, делање својно зак. који потичу од неке туђе воље). А. воље, начело у дапашњем прив. праву: правило да своје прив.-правне односе странке могу слободно уредити како им је драго, чак и насупрот зак. правилима (диспозитивног карактера), ако се тиме не дира у јавни поредак (норме принудног права) и морал. А. воље у међународном приватном праву, начело да странке које закључују правне послове са странцима или са дејством у неколико држава саме бирају чији ће закон бити примљен. Све државе допуштају ову а., али једино док она не вређа њихов тер. јавни поредак. А. лета, у вој. впов. време за које аероплан може остати у ваздуху без поновног снабдевања горивом. А. муслимана у Б. и Х. Покрет за а. изазивала верска прозелитска политика сарајевског ркат. надбиск. Ј. Штадлера, а конкретан повод дало 1899. насилно покрштавање једне мусл. девојке. Бос. влада, место да утисци ствар, почела прогонити мусл. покретаче те акције: сменила мостарског муфтију А. Ф. Џабића као ел. вођу. Покрет после тога добио шире размере: обухватио целу Б. и Х. и, уз верска, кренуо и полит. питања. Једна депутација са Џабићем оштин у Цариград, да заинтересује тур. владу и султана као суверена Б. и Х. и врховног халифа. Аустр. потом забранила повратак Џабићу у отаџбину. Борба завршена тек пошто тур. влада признала 1909. анексију и примила отштету од бечке владе. Бос. мусл. добили (15./4. 1909.) своју верску а., коју имају углавном и данас. А. Срба у Угарској. Кад су Срби 1890., под патријархом Арсенијем III Црнојевићем, пребегли из Тур. у Аустр., цар Леополд дао им 21./8. 1890. посебан акт којим им обеола извесне повластице у његовој држави. Срби

тражили слободу вере и прк. самоуправу, али у тај мах још не и посебно подручје. Тај царев акт претставља основу а. Срба под хабузуршком влашћу; а. имала чисто прк.-верски карактер. Под утицајем грофа Ђорђа

Бранковића Срби после почели тражити свог војводу, засебно подручје и своју

власт црк. и световну. Аустр. двор није им дао војводу, него подвојводу Јована Манастирлију. Против тих срп. повластпа бунило се кат. свешт., које ишло за тим да Србе преведе у унију; осим њих бунили су се Мађари, јер те повластице није одобрио претходно њихов сабор. Због тога цео 18. в. прошао у борбама за те повластице. Кад год је требало срп. физ. снаге за борбе, владари понављали те повластице; чим би опасност престајала, гледали да их ограниче. На темишварском сабору, 1790., водила се међу самим Србима борба да се те повластице саобразе мађ. законима, како би се једном учинио крај борби, али победила радикална струја, која тражила одвојено подручје и одржање привилегија. Двор 1791. дао Србима посебну Илирску дворску канцеларију, али је већ идуче године укинуо по тражењу Мађара. На мајском сабору у Карловцима 1848. Срби прогласили Војводину (подручје Бачке, Баната, Срема и Барање), изабрали за војводу пук. Стевана Шупљика, и прогласили патријаршију са карловачким митрополитом Јосифом Рајачићем на челу. Цар Франа Јосиф потврдио те закључке 3./12. 1848., али их наскоро аустр. власти почеле изиравати. Већ 1849. Војводина била готово празна реч, а после аустр. пораза у Ит. 1859., цар је, да ублажи мађ. опозицију, укинуо и назив Војводине. 1860. После а.-у. нагодбе 1867., Србима у Уг., посебним зак. из 1868., признат нац. карактер цркве и задржана титула патријарха. А. Срба остала чисто црк.; Срби могли да управљају са: прк., фондovima и тк. ограниченог броја. Год. 1912. највећи део и тих повластица укинут. **Аутономан**, самосталан. А. живчани (вегетативни) систем, скуп централних живчаних влакана (симпатичних или парасимпатичних) која разним путевима (преко засебних симпатичних живаца или преко живаца главе и кичме) досежу до глатких мишића и жлезда, пролазећи увек претходно кроз специјалне нервне ганглије; → симпатични живчани систем. А. право, скуп самон. правила, која није издала држ. власт већ самоуправа тела; обавезно док се креће у границама аутономије. У Југосл. данас у а. п. улазе бан. уредбе, генералне оп. наредбе, прописи Средишног уреда за осигурање радника, црк. прописи (нарочито уколико се тичу брачног права → брачни правилник) и прописи појединих комора. А. п. ни у ком случају не сме се противити држ. закону ни држ. уредбама са зак. снагом. А. царине → царине.

АУТООКСИДАЦИЈА → оксидација.

АУТОПЛАСТИКА (грч.) → трансплантација.

АУТОПОРТРЕТ (грч.-фрц.), слика на којој ум. насликао сама себе; јавио се у време ит. ренесансе, заједно са буђењем модерне индивидуалистичке културе. Чувени а. Рафаела, Тицијана и Тинторета. Највише а. израдио Рембрант. У модерном јсл. сликарству изгледа да је први а. уљаним бојама израдила Катрина Ивановић (1836.).

АУТОПСИЈА (грч.), очигледност, самогледање; преглед и парање леша да се утврди узрок смрти; састоји се у спољњем прегледу и у отварању дупљи тела. Врши се у клиничког и судско-мед. сврхе.

АУТОР (лат.), писац, уопште творца каквог књиж. или ум. дела. **Ауторско право**, је право а. да морално и екон. искоришћује свој књиж. или ум. производ. Ово право припада а. за живота и његовим наследницима још за 50 год. од његове смрти. Код нас а. п. обезбеђено зак. од 26./12. 1929. и бернском конвенцијом о заштити књиж. и ум. дела, коју наша држава регистровала зак. од 22./3. 1932. Вести нису у начелу заштићене а. п., али не смеју се објављивати и прештампавати туђе вести док не прође 24 часа и ако се не означи порекло вести.

АУТОРИЗОВАТИ (фрц.), овластити.

АУТОРИТЕТ (лат.), углед, утицај; законит, призната власт. Човек од а. онај који у својој струци достигао вел. углед и поштовање. **Ауторитативан**, који се заснива на а.

АУТО САКРАМЕНТАЛ, рел. драма; прву написао порт. писац Гил Висенте (1502. Ауто да фејра): за разлику од укочених «моралитета», а. с. пуна сатире и хумора.

АУТОСЕРОТЕРАПИЈА (грч.-лат.), лечење сопственим кривим серумом. Узима се болесникова крв на стерилан начин, изводи се бистар серум и убризгава истом болеснику у циљу лечења неких плућних и кожних болести. У проширеном значењу: и лечење сопственом плеуралном течношћу.

АУТОСКОПИЈА (грч.) → самопосматрање.

АУТОСУГЕСТИЈА (грч.-лат.), сугерисање самог себе (→ сугестија); психотерапеутски метод помоћу а. стоји се у том што треба при јакој концентрисаности веома живо замислити као постигнуто оно што се жели. Особа која болује од агорофобије замисла у појединостима како без страха прелази сама преко извесног трга. Због опасности од аутохипнозе а. се сме применити само обзирно и под контролом лекара искува у психотерапији.

АУТОТОМИЈА (грч.), способност неких животињских врста да одређене делове тела откидају под утицајем нарочитих надражаја, особито у случајевима спасавања од непријатеља (нпр. откидање рена гуштера). Одбачени делови откидају се на одређеним местима. Код билака се такође извесни делови одбацују: лишће листопадних дрвета, у јесен, гране многих дрвета, плодови, итд. Пре њихова одвајања постају на одређеним местима нарочита ткива за одвајање.

АУТОТРАНСПЛАНТАЦИЈА → трансплантација.

АУТОТРОФНЕ БИЉКЕ (грч.) које су зелене (имају хлоропласте) и стога способне да се хране анорг. материјалима и да из њих врше синтезу орг. материја. И неке врсте бактерија (сумпорне, гвожђевите, металне, нитритне, нитратне и др.), мада немају хлорофила, способне су да се хране аутотрофно: оксидацијом извесних анорг. једињења добијају потребну енергију (која иначе зеленим биљкама долази од Сунца) за разлагање угљен-диоксида и синтезу орг. материја (→ хемосинтеза).

АУТОФОНИЈА (грч.), непријатно и чудно осећање да наш сопствени говор чујемо и осећамо како грми и трешти у уху. Јавља се када Еустахијев канал стално стоји отворен услед патолошких промена на његовом ткиву.

АУТОХЕМОТЕРАПИЈА (грч.), лечење болесника убризгавањем сопствене крви.

АУТОХТОН (грч.), који потиче из земље у којој живи, који није досељен, који је староседелац, урођеник.

АУТОЦИСТЕРНЕ (грч.-лат.), спец. ауто за превоз разних течности: бензина, уља, нафте и воде за поливање улица.

АУТСАЈДЕР (енгл.), коњ који нема изгледа на победу и на којег се због тога мало кладе; у др. спортовима екипа или човек који нема изгледа на победу.

AUT CAESAR, AUT NIHIL (лат.: или Цезар или ништа), речи се приписују Цезару Борнији, а могу да послуже као гесло свим амбициозним људима.

АФАЗИЈА (грч.), одузетост говора, неспособност изговарања неких речи; моторична а., поремећај способности речима исказивати појмове иако говорни органи нису одузети; сензорна а., поремећај способности разумевања говора; болесник чује говор, на језику познато му до болести, али га не разуме. Код грч. скептика а. удржавање од сваког сувећа, јер су учили да сазнање истине није могућно.

АФАНАСИЈЕВ Борис В. → Гљебов Игор.

АФАР → Данакил.

АФГАНИСТАН, независна држава (731 000 км²) па си. крају Иранске Пизије у ј. Аз. У с. делу венци иранског плем. лука (преко 3500 м, Хиндукуш 7750 м); према С падају стрно у г. ток р. Аму, а према Ј се постепено сужавају у затворену високу потолну Сетекану. Клима тропска, али на плани. луку због висине климата, и због монсуна влажнија; у затвореним долинама на С и Ј суша (степе и пустиње). Овде хидрогр. чвор: на И према Инду тече Кабул, на Ј у степска јез. (Хамун Хилменд, Год и Сирех), поред мњих р. Хиаменд, а на С из Туркестанској Пизији притоке р. Аму, Мургаб и др. Ско 10 мил. стал.: Афгани, Монголи, Персијанци; по вери сунитски мусл. Земљр. (жито, ориз, памук, пале), сточарство. У сфери енгл. привр. утицаја; иначе за стране затворена и изолована обл.; тешко проходна; каравански саобр. Државом суверено управља краљ. Престоница Кабул; већи гр. Кандахар и Херат. Држава признавала туђу власт до 1747., када је ослободио Ахмед-шах, осн. династије Абдалида. У току целог 19. в. потпадао час под утицај Рус., час под утицај Енгл., које због тога абдицвале и доводиле на престо разне владаре. Почетком 20. в. владар Аман-Улах покушао, после свог путовања по Евр., да уведе реформе (1928.), али због тога

збачен. Његов наследник Набир-хан, који влада од 1929., укинуо све реформе и задржао само општу војну обавезу. **Афганистанци**, **Афгани** или **Пашту**, ирански народ у А., Пенџабу и Белудистану, углавном на висоравни између Херата и Сулиманских Пл., око 4 мил., сунитски мусл. Деле се на многа племена и братства. Гл. занимање сточарство. У многом примили иранску (перс.) културу. У А. господарећи свој стаи. **Афгански језик** (**пашту**), чини прелаз од перс. ка хиндустанском (урду), али је сачувао свој старински, њему својствени карактер. Писао се ар. словима. А. књижевност, почела у 18. в. под јаким утицајем перс., а Хушлах-хан (1613-1691.), кн. племена Хатак, који је невао у суфском (мистичном) духу, ужива и данас вел. популарност. Уопште, поезија превлађује у а. к.; од прозних дела најпознатија иет. Афгана од Афзал-хана из 18. в. На глас изишла и а. нар. поезија, обилна и важна.

АФЕКАТ (лат.), душевно стање (гнев, мржња, страх, туга итд.) које утиче на наше телесне и душевне радње као што су мишљење, машта итд.; утицај може бити двојак: а. или појачавају наше радње или их успоравају и према томе се деле на стеничне и астеничне. **Афективан**, који се изводи под утицајем а.; нем. филозоф Хајнрих Мајер разликује а. мишљење у естетични, етици и рел. од когнитивног м. у науци: прво се настоји од некако о неком идеалу, тј. само замислишном, свету, а друго од некако о реалном свету. **Афекција**, произвођење промене душевног стања; оданост. **Афекциона цена**, која се одређује не према прометној вредности ствари, него према нех. вези између ствари и њеног сопственика.

АФЕКТАЦИЈА (лат.), неприродно понашање, извештаченост у изразима и држању. **Афектирати**, извештачено говорити и понашати се.

АФЕР 1) Домиције, рим. беседник из 1. в.; Квинтилијанов учитељ. 2) Публије Теренције (190.-159. пре Хр.), Картагињанин, рим. комедиограф, страдао у бродолому при повратку из Грч. куда ишао ради књиж. студија; најбоља дела: **Формин**, **Евпуч** и **Старац који сам себе мучи**.

АФЕРА (фрц.), прилика, случај, предузеће, парница, спор, непотпун посао. **Афераш**, човек умешан у неку а.

АФЕРЕЗА (грч.), изостављање самогласника или целог слога на почетку речи (нпр. Тога, Сида, Сивета).

АФЕРИМ (тур.), здраво!

АФИДАВИТ (лат.), изјава којом страни поседник хартија од вредности потврђује пред властима извесне чињенице у циљу ослобођења од такса; пореклом је из Енгл., где је скопчан с писменом заклетвом и где се примењује и у пом. трг. праву.

АФИДЕ → ваши.

АФИЛИЈАЦИЈА (лат.), приступање неком друштву; у трг.: предузеће у вези са неким другим; у праву → адопција.

АФИНАЦИЈА, издвајање, добивање племенитих метала у чистом стању из раствора.

АФИНИТЕТ (лат.), сродност, сличност; својта, сродство, које настаје женидбом или удамом са родбном женица или невесте (у блиским степенима претставља бранчу смеђу); у Киптовој фла. означаје објективни основ могућности асоцијације оног што је различито; у хем. сила којом се разни елементи у подесним приликама држе у заједници, образујући хем. једињења; у виноградарству а. лозе: сродност плевике и подлоге винове лозе у погледу срашћавања.

АФИОН → опијум, мак.

АФИРМАЦИЈА (лат.), тврђење, потврђивање (супр. → негација). **Афирмативан**, потврдан (супр. → негативан, одречан); у том смислу логика дели судове по њиховом квалитету на а. и негативне.

АФИША (фрц.), објава истакнута на јавном месту. **Афиширати**, објавити нешто нарочитим огласом, објавама, плакатима.

APHONIA HYSTERICA, потпуна муклост у тежим случајевима, или говор без икакво тона и гласа у лакшим, док капањ, смех и плач имају нормалну звучност. Јавља се изненада, претежно код лица склоних хистеричи.

АФОРИЗАМ (грч.), кратка збијена реченица у којој на стилски леп и изразит начин изражена мисао о некој појави у животу. Зна јој се аутор, и по том се разликује од пословице која је анонимна.

АФРАНИЈЕ 1) Луције, рим. писац комедија из 2. в. пре Хр. 2) Непос, рим. војвода из 1. в. пре Хр.; похваљен Помпејеу у борби са Цезарем.

АФРИК, материјал од палминих влакана за пуњење дрвцака и слично.

АФРИКА, континент, ј. део ст. света, 30 мил. км². 3. континент по величини. Са свих страна опколена морем: Сред. М., Атлански и Индиски Ок.

и Првено М. Крајње тачке: 37° 20' с. ш. и 34° 49' ј. ш., 14° 43' з. д. и 51° 24' и. д. Највише примакута Евр. код Гибралтарског Мореуза, а с Аз. срасла, али првобитна земљоукина прокопапа (Суецки канал). Обале слабо развијене и нема добрих пристаништа: једино веће о. Мадагаскар. У геол. погледу земљиште већином састављено од ст. стена (гранита, гнајса и шкриљца). Изузимајући млађе набрале Атласке Пл. на С. рељеф остале А. карактерише се пространим висоравнима, басенима и котлинама. Дуж раседних линија вулкани, чије купе у и. А. иду до висина од 5000-6000 м. И. и ј. део А. виши, а према З и С се земљиште спушта постепеније и ступњевито. Највећи део А. у тропској зони, са ср. год. тмпт. изнад 20°, мањи делови (с. и ј. А.) у суптропским зонама. Највеће количине талога, 2000-11 000 мм. у екваторијалном појасу, док су пустиње у суптропским зонама готово без талога. У прим. Гинејског Зал. тропске прашуме, на које се наклањају саване огромних површина. У суптропским појасима степе и простране пустиње (Сахара, Намиб), у којем једино оазе плодне и насељене. Сев. прим. има медитер. климу и вегетацију. У пранумама живе вел. животиње (слон, мајмуни, крокодили, многобројне птице и опасни инсекти), у саванама и степама вел. и хятри травоједи и зверови (антилопа, жирафа, лав, тигар, пантер итд.), а од птица ној. Рудама особито богате ср. и ј. А.: злато, дијаманти, калај, бакар, угљ. Вел. привр. разноврсност: у обл. прашума искористишу се скупоцене врсте дрвета, а преко целе године стабла дају плодове за храну (ипак ту ретко стан.); у обл. савана и степа разне врсте жита (особито проса), па кукуруз, батате, банане, уљане палме и др.; у сухим обл. (у којима нема цеде-муне) сточарство (говеда, овце, козе, камиле, коњи). Камиле има и огромни саобр. значај; заједно само она подесна за одржавање саобр. кроз пустиње. Због вел. смртна (неразвијене обале, водопади на р., прашуме и пустиње), саобр. слабо развијен, па се роба у многим крајевима и сада преноси караванима или људском снагом. У 19. в. почело се са грађком железница, чије грађење лепо напредује у ј. А.; → Египат и → Либериа под јаким страним утицајима, све остало у поседу евр. колонијалних сила; становништво (135 мил.) веома неједнако распоређено и различито по пореклу, раси, језику и култури. Главни Црнци, који држе ср. и и. део ј. А., а по језику се деле на Суданске и на Ванту Ц. Међу Ц. у ср. А. (у екваторијалном појасу), разна пигмејска племена, а у зап. половини ј. А. Бушмани и Хотентоти, слични Пигмејима. И. и с. А. држе хамитски и семитски народи. Гл. хам. народи и. А. су Сомали и Гале. Туареги у Сахари, а Кабили у с. А. Гл. семитски народи Етиопљани и разна ар. племена, сви пореклом с пол. Арабије. Стан. Мадагаскара (Хова) пореклом из Индонезије. У новије време има свуда Европљана, У Ег. и у ј. А. има насељених и Јел. Црнци се држе својих нар. реал. (фетишизам, анимизам), хришћ. су Етиопљани и Копти, те досељени Европљани, а мусл. Арапи и хамитски народи. По култури, Бушмани и пигмејски народи су примит. скупљачи и ловци, стан. од ј. А. па до Судана карактерише мотичка земљр. (пољде и житарство и сточарство); хамитски народи у и. А. и народи по Сахари номадски сточари. Посебна култ. обл. Судан који се дели на 2 дела: у сухим степама развијен зан. рад, у влажним мотички земљр. Африканер, белац рођен у ј. АФр.; у узем смислу Бури, потомци хол. досељеника. Африканско говече, пореклом из ср. А., без рогова, неправилног састава, боје црвене или мрке са белим пгама; у постојбини млекоула. А. сакагија (Lumphangioitis epizootica), болест коња, коју проузрокује гливница Sporotococcus farcinosus. Добила име по том што знаци личе на оне код кожне с. Обично на задњим ногама, које отекују, појављују се ранце, чириви дуж лимфних судова из којих цури жуњката течност. Дуготрајна али излечива болест. АФРИГАТА (лат.). сложен сугласник, из 1. експлозивног и 2. спиранског дела (шпр. ц = тс, ч = тш, и = дж).

АФРОДИЗИЈАКА (грч.), средства која драже и изазивају полни нагон.

АФРОДИТА, грч. богиња лепоте и полне љубави, ћерка Зевса и Дионе, а по неким рођена из морске нене на о. Кипру. Сигурно источњачког порекла (→ Аларта код Семита), персонификација природе стгаралачке снаге. Најлепша и најумиљатија између свих богиња, чијој се чаробној моћи нико не може одупрети, да и саме звери уз њу постају као љубе. И сама жудела за љубављу, због чега стонала у везу са боговима или угледним му-

шкарцима, а муж јој био Арес или Хефест, хром и ружки бог ватре (њени и Аресови синови Ерос и Антерос, Фобос и Деимос). Дала повод тропанском рату, јер помогла Парису да отме децу Јелону. Њу обично прате њене слушкиње (хоре и харите), које је облаче, затим бог љубави Ерос. Потос (чежња) и Химерос (жудња), а уз њих Химен бог свадбеног весеља. Код Римљана с њом идентична Венера.

АФТЕ (грч.), обољење слузокоже уста и језика. Знаци: црвене пеге, затим ситни пливкови који се загноје и разаравају; проузрокују јаке болове, отежано жвакање; ранце трају неколико дана, саме се залече. Лечење: испирање и мазање дезинфекционим средствима.

АФУЗ-АЛИ, цариградско грође, бејрутска урма, одлична бела стона сорта; много се гаји у М. Аз., Буг. и Фрц.; из Фрц. донета у Југосл.; веома отпорна против трулежи и оидијума; кожна бојице чврста и дебела; кад сазри филибарно жуте боје.

АФХЕЛ (грч.), најудаљенији положај планете или комете од Сунца.

АФШАР, тур. племе које се доселило у Перс.; из овог племена Надир-шах, ослободилац Перс. од Афанаца (1736.).

АХ, подземна отока Дунава према Боденском Јез.

АХАВ, израиљски краљ (917-897. пре Хр.); убио Набота да би се дочепао његова винограда; погинуо при опсади Рамота у Галади.

АХАГАР, пространа висораван у ср. Сахари; издиже се до висине од 2 500 м; на њој многе вулканске купе, према С се спушта ступњевито. На обе стране с А. полазе многи уади, око којих су огромне површине под дунама.

АХАЗ, јудејски краљ (740-724. пре Хр.); суров и безбожан; предао Асприцима благо јерусал. храма.

АХАЈА, обл. у најсевернијем делу Пелопонеза (Мореје) у Грч. Гајеје маслина и виноградарство (спремање сувог грожда „коринта“). Гл. место Патрас, на Патраском Зал. (Јонско М.), једно од највећих грч. пристаништа за паробродске везе са З. Римљани називали А. целу ст. Грч. Ахајски савез, савез више грч. држава у 3. и 2. в. пре Хр. Ахајци 1) Грци код Омира. 2) група грч. племена која су се доселила у Грч. крајем 12. в. пре Хр. и осн. у њој своје прве државе. Верује се да су око 2500. пре Хр. дошли из ј. Рус. у ср. Евр. 3) становништво грч. обл. А. у ант. доба.

АХАР (тур.), штала, коњушница.

АХАРЉАНИ, Аристофанова комедија у којој се исмевају Атињани који су за рат противу Спарте. **АХАСВЕР**, Вечни Жид, Вечити Јуда, по хришћ. легенди обућар који није дозволио Исусу да се, у пролазу на Голготу, одмори пред његовом кућом, због чега осуђен да лута до страшног суда; омиљен књиж. мотив скоро код свих народа.

АХАТ 1) најбољи друг → Енејин. 2) минерал (прозван по ст. имену једне р. у Сицилији) диоксид силицијума, SiO₂; састављен од разнобојних, најзначајно поређаних трака од калцедона и кварца; постаје у шупљинама стена; украсни камен. Код нас га има у Делоглави.

АХЕЈ, по грч. митол. Хеленов сестрић и Јонов брат; предао Ахајаца.

АХЕЛОЈ 1) р. у ст. Епиру (данас Аспропотамос).

АХЕМЕН, осн. династије Ахеменида, која владала Перс. (688-330. пре Хр.), уништио је Александар В.

АХЕН (Aachen), град у Нем., близу белг. границе (170 000 ст.); лежишште и инд. (текст. металург. и стакларска); вис. тхн. шк., музеји, библиот.; престоница Карла Вел. Ахенски конгрес, одржан 1818.; на њему учествовали рус. и аустр. цар, пруски краљ и представници Енгл. и Фрц. Одлучно да се савезничка војска повуче из Фрц. и да се настави политика у духу св. алијансе. А. мир 1) први (1688.), закључен између Фрц. и њених противника: Енгл., Хол. и Швед. 2) други (1748.), закључен између Енгл., Хол., Аустр. и Сардиније са једне и Фрц., Шп. и Пруске са друге стране. Свим државама остале исте границе које имале и пре рата за аустр. наслеђе.

АХЕНБАХ 1) Андреас (1815-1910.), нем. сликар, најистакнутији претставник диселдорфске школе; ра-

дио пејзаже. 2) Освалд (1827.-1905.), брат А. такође сликар; највише сликао ит. градове и слике из нар. живота.

АХЕНВАЛ Готфрид (1719.-1772.), нем. творац «унив. статистике», назван оцем статистике.

АХЕНИЈА (aschaenium), сухи плод који не пуца већ опада цео, а састављен од 2 или више карпела међусобно сраслих; већином једносемени плод (сундукрет, јасен, брест), ређе вишесемени (липа, палме). Перикарп већином чврст и по правилу није срастао са семеначом. На а. честе акцесорије (→ плод) у виду крилатих израштаја (јасен, драча, брест) на перикарпу; или остају делови цветног омотача (кончаста чашица код маслачка као апарат за летење плода), заштитни листић (код граба) итд. Специјални случај а. код трава: перикарп срастао са семенком (таква а. назива се крупа - caryopsis). А. код хрста зове се жир (glans).

АХЕРОН, по грч. митол. р. у доњем свету; преко ње нико није могао прећи дванут.

АХИЛ, син морске нимфе Тете и мирмидонског краља Пелеја, највећи грч. јунак из тројанског рата; одмах по рођењу мајка га спустила у реку Стикс, услед чега могао да буде рањен само у пету за коју га мајка држала; васпитали га Фенике и кентаур Хирон. Под Тројом одбацио победу за победом све док га Агамемнон није увредио отмицом робље Бризејиде. После тога се повукао у свој шатор и ишпао тек кад му тројански јунак Хектор убио друга Патрокла. Затим убио Хектора, али и сам убрзо погинуо од Парисове стреле, погођен у пету. Отуда изрека А. пета за најслабије, најосетљивије место или слабу страну некоег човека. А. тетиња припада мишиће листа за пету кост. Ахилејда, епски епег рим. песника Стација, опева А. живот пре Троје.

АХИЛЕЈ, рим. војсковођа и император (292.-298.), потучен и зробиљен од Диоклецијана, који га бацно мавовима.

АХИЛЕЈА (Achillea, фам. Compositae), биљни род е преко 100 врста у умереним зонама ст. света; прејезно на ишним ппани, и у медитер. обл.; у С. Амер. постоји само 1 врста; код нас позната → хајдучка трава или хајдучица (A. millefolium).

АХИЛИЈА (грч.), недостатак желудачног сока, соне киселине и пепсина у њему; прати извесна обољења желуца: рак, катар желуца и др. Варшење хране поремећено. постоје извесне теобе, којипут и проливи.

АХМАДИЈА, реформистичка секта ислама; осн. 1880. год. Мирза Гулам Ахмед (Ахмед) из Кадидана у Пенџабу.

АХМАТОВА Ана (* 1895.), рус. песникиња; снажан и оригиналан лирски таленат, у традицијама рус. класичне поезије; створила тзв. ахматовски стил, који се осећа и у песмама Дес. Максимовић и Милане Костић; гл. дела: збирке Бројанице, Бело јато, Подорожник, Anno domini.

АХМЕД, име тур. султана: 1) А. I (1603.-1617.), ратовао са Пољ. и Аустр. због Ердеља. 2) А. II (1691.-1695.), наследио и поновио ратове с Аустр., Пољ. и Вел., али није дочекао њихов крај; под његовом владом сеоба Срба у Аустр. 3) А III (1703.-1730.), ратовао са Петром Вел., Аустријанцима (пожаревачки мир) и Персијанцима; збацили га јанјчари.

АХМЕД I Верик паша (1819.-1890.), тур. дипломат, лексикограф, историчар, скупљач пословица и преводилац Молјера. 2) Мидхат (1845.-1913.), плодан и многостран тур. писац, али без ум. и научне вредности. 3) Хашим († 1933.), модерни тур. песник, присталица начела l'art pour l'art. 4) Хикмет (1868.-1928.), тур. писац новела. 3) Шавки (1868.-1932.), најпознатији модерни ар. (ег.) песник, под јаким утицајем фрц. поезије.

АХМЕДАБАД, варош (274 000 ст.) у пров. Бомбају у Индији, у близини пол. Катидјавара; развијена инд. свиле и памука.

АХМЕД ЗОГУ → Зогу I.

АХМЕДИ, тур. песник, написао 1. тур. хронику у стиховима под насловом Искандернаме, тј. књ. о Александру Вел. (завршена 1390.), у којој се помиње битка на Косову.

АХМЕД-ПАША Херцеговаћ (1456.-1518.), Стеван, најславији син херцег Степана, који се по очевој смрти, због борбе с браћом, потурчио. Постоа вет султана Бајазита II, био вел. везир, са прекидима. 1496.-1515. Имао знатан утицај на Порту.

АХМИЗСКИ, ет. дијалект контеког језика.

АХО Јухани (право име Јох Брофелт, 1861.-1921.), највећи фински прозни писац; његови натуралистички романи имају много поезије. У роману Рапа насликао борбу хришћ. са паганцима. Најдубље ист. роман: Пролете и касна зима. Остала дела:

Железница, Последни Хелман, Усамљеник; драма: Суд.

А. CHR., ante Christum (natum), лат.: пре Христа.

АХРИМАН, у перс. рел. начело зла, противник → Ахурамазде; господар злих духова, шири болест и смрт.

АХРОМАТ (грч.), објектив сложен од ахроматских сочива; састоји се из комбинације сабирних и расипних сочива. Одличан објектив за снимање предела. **Ахроматин** → велично једро. **Ахроматичан**, безбојан. **А. сочива** → аберација хроматска. **Ахроматозис**, недостатак пигмента коже.

АХТАЛ († 710.), ар. песник из времена Омејада.

АХУРА-МАЗДА, у перс. рел. начело добра и највише познате божанства, учитељ људи, творац света, брани од нечистих сила (→ Ормузд).

АЦЕТАБУЛАРИЈА (Acetabularia mediterranea, фам. Dasycladaceae), морска алга налик на печурку са шеширом. Живи у Сред. М., утврђена на стенама, ствара подводне ливаде (→ сл.).

АЦЕТАТИ (лат.), соли сирћетне киселине. **Ацетатсвила**, вештачка свила; израђује се од целулозе и анхидрида сирћетне киселине; по саставу ацетил-целулоза; одликује се већом чврстином и еластичношћу од виекозе-свиле и скупља је од ње.

АЦЕТИЛЕН, незасињен угљоводоник (C₂H₂), гас који се добива дејством воде на калцијум-карбид. Употребљава се за осветљење; сагоревањем са кисеоником служи за аутогенно заваривање метала; непотпуним сагоревањем даје маљ која се употребљава као црна боја.

Поменан са ваздухом експлодира кад се упали.

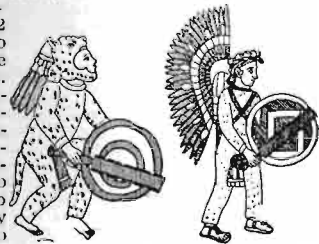
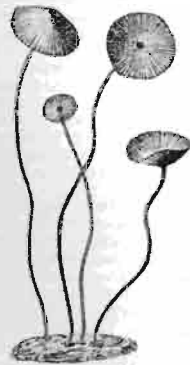
АЦЕТИЛ-САЛИЦИЛНА КИСЕЛИНА → аспирин.

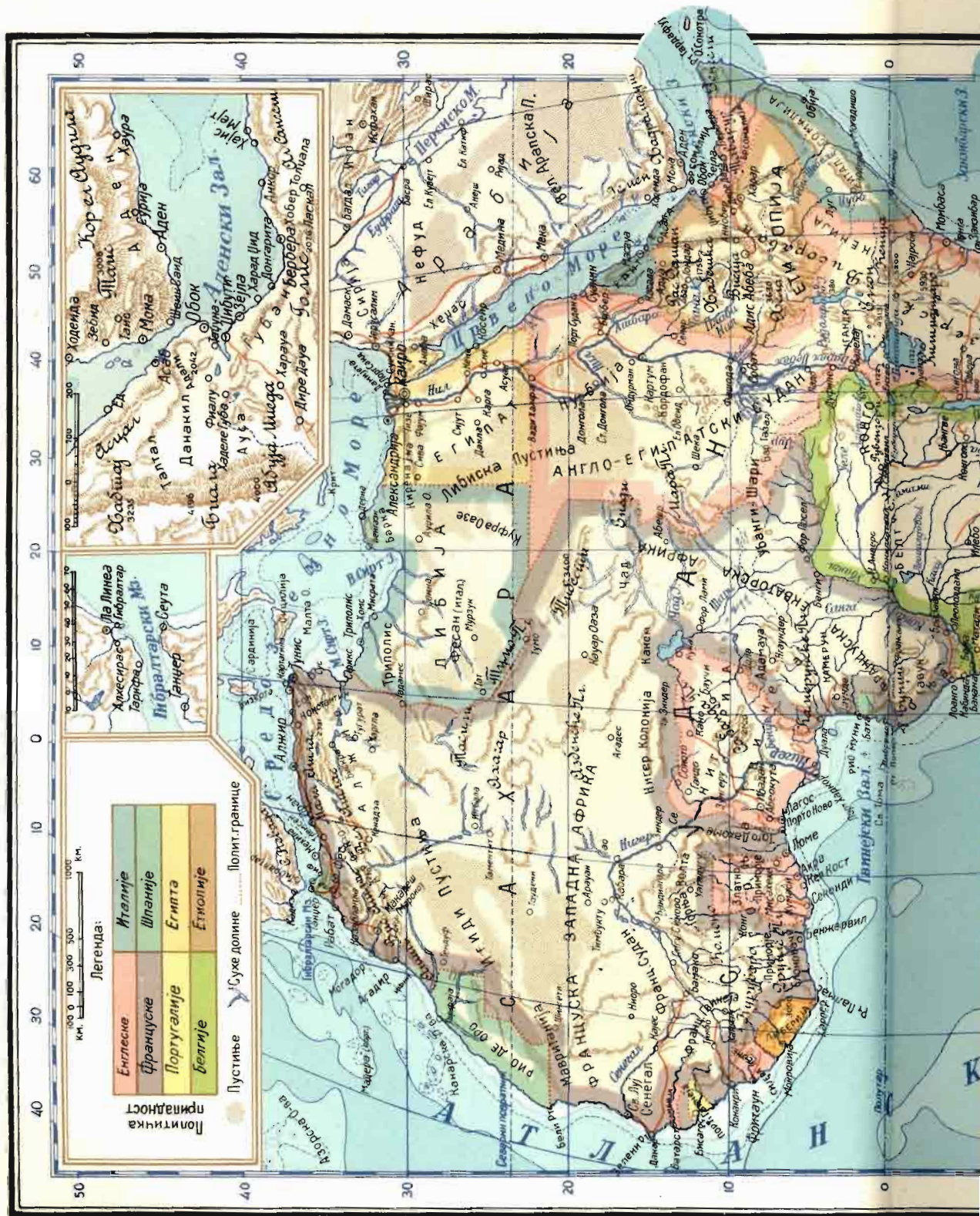
АЦЕТОН, диметилетон (C₂H₅ CO C₂H₅), безбојна испарљива течност пријатна мириса; добива се при сухој дестилацији дрвета или загревањем калцијум-ацетата; раствара многа орг. једињења. Употребљава се у производњи барута, екстракта за итављење, целулоида, лакова итд. Раствара камфор, масти, смолу и целулоид. Појављује се и као неормалан састојак мокраће, кад је поремећено сагоревање масних киселина у организму. **Ацетонемија**, појава ацетонских тела (а. и др.), односно њихово нагомилвање у крви; бива праћена токсичним индикентима; може да буде предзнак несвесног стања и смрти (нпр. код шећерне болести). **Ацетонемично повраћање** (циклично), код дете испријатна, често узбуђљива болест, праћена: гешким, незадржљивим повраћањем; појавом а. у крви, мокраћи, издахнутом ваздуху; дете лежи тешко болесно, неушнено недостатком воде, затровано а., гладно јер му потрошене резерве шећера у јетри. Јавља се повремено између 2.-8. год., као последња претовареног стомака и услед ангине или узбуђења; напад траје један или више дана, обично се добро свршава. Лечење: мали парцилни шећера, чоколаде, бисквита; бикарбоне соде, ледене воде, често, у малим количинама; у почетку напанда 1 свећница наутизана као клистир. **Ацетонурија**, присуство ацетонских тела (а. и др.) у мокраћи; прати неке болести (нпр. шећерну бол.); означава тежак поремећај у организму.

АЦЕТУМ (лат.) → сирће.

АЦИДИТЕТ (лат.), киселост (киселина). **Ацидметрија**, метод квантитативног одређивања неке киселине раствором погодне базе и обратном, познате концентрације и запремине, уз додатак некоег индикатора који треба да покаже завршетак неутрализације. **Ацидоза**, неормално стање организма чија крв показује мање алкалну (више киселу) реакцију него нормално, тј. смањену вредност → алкалне резерве (супр. → алкалоза).

АЦТЕКИ, индијанско племе, око 2 мил., растурено по Мексико (из групе Хахуа). У 14. в. осповали моћну државу на Мексиканскојвисоравни, коју 1519. срушио Кортес. Били спров ратнички народ. Иако имали сразмерно високу културу, у њихову културу било у обичају прино-

АФРИКА

шење људских жртава. Култ. веома поспрули.
АЧАДИ Игнац (1845.-1906.), мађ. историчар; написао: *Историју мађ. кметова* (чифчија), *Историју Угарске. Ист. сељаштва у Уг.*
АЦАРИСТАН, аутономна савезна држава (2 577 км², 132 000 ст.) у Транскавказији; гл. место Батум.
АПО ЂОЛ (тур.: горко језеро), мало јез. у грч. Македонији, у околини Кукушта; понекипут пресуши и по дну се задрже слोјеви нагорке соли, коју скупао околно становништво.
АЦИЊ Сретен (1856.-1933.), педагог и проф. Био педагог практичар и пед. писац. Заступао идеологију радне шк. коју кратко дефинисао као школу упућивања, посматрања, умења, творења и дружбе. Гл. дела: *Ручни рад у мушкој школи*, *Српска нац. школа. Телесно васпитање за учитеље*, *Учитељеве забелешке*, *Увод у науку о васпитању*. Васпитаљеве забелешке, Пољска учioniца.
АЦМИР, обл. (7 021 км²) на СЗ Брит. Индије; гл. место А. (113 000 ст.).
АШ Шалом (Asch. * 1880.), пољ. јевр. књиж.; гл. дела: *Мери*, *Петроград*, *Москва*, *Варшава* (романи), *Бог освете* (драма).
АША (Ал-Аша), предисламски ар. песник, на гласу због љубавних, винских и сатиричних песама.
АШАНИ → Васојевини.
АШАНТИ, племе суданских Црнаца, на Златној Обали, познати по обиљу прича и вештини у обради злата; имали државу: 400 000 ст. има сада део брит. колоније Златне Обале (земља 400 000 ст.).
АШ АРИ, († 933.), глава праповерне теол. шк. у исламу.
АШЕЛЕЈЕН, део старијег каменог доба, назван по налазишту Сент-Ашел (St. Acheul) код Амијева у Фрц.; трајао до пред почетак последње глацијације; карактеристиче га оруђе (батови, ножеви са две оштрице) од кремена, обрађено на целој површини.
АШИК (тур.), заљубљен. Ашиковати, водати љубав; удварати се.

АШИК 1) Омер (17. в.), најважнији тур. путујући певач. 2) паша († 1336.), стари тур. песник и вел. мистичар. 3) паша-Заде, тур. историчар 15. в. (право име Дервиш Ахмет Ашики).

АШКЕНАЗИМ → Јевреји.

АШКЕРЦ Антон (1856.-1912.), песник. 1898. напустио свешт. чин и постао архивар магистрата у Љубљани. 1899.-1903. био уредник Љубљанског звона. Истакао се нарочито као епски песник. Написао много балада и романа, тхн. доста спретно али садржајно монотон. Предмети из сл. и слов. прошлости (има и срп. мотива). Смео и мислен дух, са доста полета, али му смета што није довољно концизан.
АШОВ, пољопр. железна алатка, српаста облика, на дрвеној држати, за рилање и исецање земље и бусења.

АШОКА, индиски владар (259.-222. пре Хр.); штито будизам.

АШХАЈМ-ПОНДЕКОВА РЕАКЦИЈА, најсигурнија биолошка р. за рано утврђивање трудноће; оснива се на проналажењу нарочитих хормоналних супстанца (пролактин, гравидин) у крви и мокраћи трудних жена: убризгавање мокраће од трудне жене, полно незрелог мишица (код варијанте Фридман-Бруа, зечици) изазива на јајницима мишице карактеристичне промене (масивно крварење у Графовим фоликулама и стварање изразито крвавих жутих тела).

АШЧИЈЕ (тур.: кувар), занатлије који спремају и продају јела, обично оријенталско-балк., у варошима с мусл. стан. Јела се спремају и кувају наочиглед посетилаца. А. се зову и лица која се о свадбама, славама, погребима и сл. узимају у помоћ да помогну око спремања јела. **Ашчиница** → народна кухиња.

Б

Б, б 1) слово ћирилице и латнице, у српск. буки. 2) усмени звучни сугласник. 3) у муз. **б** хроматички знак, који снижава тон за полустепен; промењен тон мења и своје име: е, а, в зове се онда: ес, ас, бе. 4) **Б**, хем. знак за бор.

Ва, хем. знак за елемент баријум.

БАБА 1) веома стара жена. 2) мајчина или очева мати. У праву: б. по матери дужна је издржавати унука (→ алиментација); наслеђује унуче без порода и без сродника по очевој лози, које нису надживели мајка или дед по мајци или њихови потомци. Б. по оцу дужна је издржавати унуче (алиментација) и наслеђује га, ако оно умре без порода, а не остави за собом оца, мајку, деду по оцу или њихове потомке.

БАБА 1) пл. (1 737 м) јз. од Гатачког Поља у Херц. 2) пл. у Ј. Србији, између Преспанског Ј. и Битолске Котлине; највиши врх Перистер (2 600 м). 3) Баба Сат, плап. (1 697 м) која одваја обл. Порече п Железник, на зап. ободу пелагониске котлине у Ј. Србији.

БАБАДАГ, варош (3 500 ст.) у Добруци, у Рум.; у тур. време снажно утврђење и живо трг. место. Стан. мешовито: Бугари, Турци, Румуни, Јермени и др. У непосредној близини рибом богато Разимско Ј.

БАБАК (шп.), буба, → мајци.

БАБАКАЈ, вел. стена у Дунаву, код Голупца, пред улазом у Ђердапску клисуру (→ сл.).

БАБА ТАХИР, перс. песник (вероватно из 11. в.) певао → рубајне у хамаданском дијалекту.

БАБАХАСАНИЦА, ограда Шар-Пл., з. од Тетова (2484 м).

БАБЕЛ МАНДЕБ, морез између Ар. и Афр., спаја Адениски Зал. (Индиски Ок.) са Црвеним М.

БАБЕЛ УНД БИБЕЛ (нем. Babel und Bibel), Вавилон и Вјблија, књ. Ф. Делича, проф.

унив. у Берлину, доказује да су у Вјблији многе ствари (створење света, потоп) узете из вавилон-

ских легенди и реп. Почетак вел. борбе (1902.) богосл. науке и асиролога; данас има мало присталица (панвавилонисти).

БАБЕЉ Исак (* 1894.), рус. белетрист млађе генерације у СССР, веома колоритног, епски мирног стила; сугестиван приказивач сурових момената револуције и грађ. рата у Рус.; гл. дела: *Конармија*, у којем описује походе Буџеног, *Одеске приче* и приповетке *Смрт командарма*.

БАБЕНБЕРГ, породица аустр. маркграфова; владала Аустр. (од 976.) и Штајерском (од 1122.) до пред крај 13. в.; осн. је Љутполд I, коме је нем. цар Отон II дао на управу Аустр. (976.).

БАБЕФ Франсоа (Babeuf, 1760.-1797.), назван Граф, фрц. револуционар; склопио заверу противу Директоријума у намери да заведе комунизам (→ бабувизам); ухваћен и осуђен на смрт.

БАБИЗАМ, перс. секта која је хтела да из основа реформише ислам, прозвана по Али Мухамеду Бабу из Ширази (* 1821. а смакнут по пресуди перс. владе 1850.). Присташа б. (бабија) има у Персији, Амер. штд.

БАБИНА ЈАМА, б. рупа, нар. израз за подгрлац на врату изнад грудне кости.

БАБИНЕ, бабиње 1) у мед. стање жене, одн. процеси који се у њеном организму дешавају првих 6 недеља по порођају: ране се залечују, полни органи се враћају у нормално стање, дојке почињу да луче млеко, јајници почињу да функционишу (овулација, менструација); нестају све промене у телу проузроковане трудноћом; узизетак чине само дојке. 2) по нар. веровању за време б. породиља и дете изложени су вел. опасности од злих очију (урока) и бабица, злих подземних демона. 3) посете које чине жене с поклонима породилци. **Бабиња грозница**, септично обољење бабињаре после порођаја или побачаја; јавља се стога што дупља материце после сваког порођаја или побачаја сачињава вел. рану на месту где је била усађена постелица; у порођајном каналу, на ивицама уста материце, у вагини и на меџици стварају се порођајем веће или мање пукотине и распеди кроз које заразне клиде улазе и изазивају ово обољење; инфекција је локална или прелази и захвата гениталне органе и њихову непосредну околину, или прелази у крвоток и производи сепсу, веома тешко обољење. Знаци: 2 или 3 дана по порођају нагло повишење тмпт., до 40°, језа и дрхтавица, убрзан пулс (око 120 у мин.);

језе и дрхтавице се у међувремену понављају, што означава да се умножене бактерије разносе са места инфекције крвотоком по целом телу и у органима (плућима, бубрезима, зглобовима, мозгу итд.) стварају нова гнојива огњишта → апсцеси. Б. млеко, мајчино млеко у првим данима после порођаја; не остаје после 4-5 дана и прелази у чисто (право) м. **Бабинара**, жена после порођаја; бабине траје 6 недеља због чега се назива још и шестонедеља.

БАБИНЕТОВА хомолографска пројекција, измењена Моллајдова неправна еквивалентна цилиндрична п.; конструисао је Француз Бабине; употребљава се за претстављање целе Земље, хемисфера и мањих делова.

БАБИНО ЛЕТО, топлије време, које по нар. веровању бива око св. Мартина (11./11.); наука није нашла потврде овом веровању.

БАБИНО ПОЉЕ, село и мореко купалиште на о. Мљету; исусовачки маи.

БАБИНО УХО (*Peziza aurantiaca*), месната, плятичаста печурка црвено-наранџасте боје; живи на земљи богатом биљним остацима, на мртвим стаблима и гранама у шуми; има више врста; омиљена као први весник пролећа.

БАБИЊ 1) Валски Љубо → Валски. 2) Љубо (* 1890.), сликар и проф. Ум. акад. у Загребу; ради уљене слике и гравире; бави се ум. опремом

књ. и критиком и историјом ум.; организовао низ изложба којима претставио развој хрв. сликарства за последњих 100 год.; гл. дело: **Умјетност код Хрв. у 19. в.**

БАБИЦА, стручна, школована особа за указивање помоћи при порођају, за негу породиље и повореног детета; има приватних, држ. и општинских; под надзором држ. санитарских органа.

БАБИЧ Михаљ (* 1883.), мађ. песник и романписац; збирке стихова: **Липће из венца Ирде, Долина пемира**; од романа најопсежнији: **Синови смрти**, у којем слика мађ. друштво пре и после светског рата.

БАБИЧКА ГОРА, план. (1 037 м) си. од Лесковца, на граници Вардарске и Моравске Бан.

БАБЈА ГОРА, највиши врх Бескида 1 725 м.

БАБЊА → бамба.

БАБОНИТИ, ст. хрв. племићка породица са подручјем у Слав. и Загребачкој биск.; још средином 13. в. имала 5 грана; 1 од њих, горячки кнезови, потичу од кн. Стевана **Горичког** († пре 1210.); његов син **Бабонић**, по ком племе носи име, помиње се последњи пут 1256.; 2. син Стеванов, **Стеван**, имао обл. око Купе и Коране, и у Крањској; играо у хрв. ист. значајну улогу; најважнији од свих слав. бан **Иван Б.**, који је, с краљем Карлом Робертом, срушио Младена II Шубића и имао вел. подручје и власт; мада још 1323. био одбачен од краља због буне далам. Хрвата, ипак задржао знатан углед и утицај. Његови синови **Никола** и **Дујмо** проширили власт породице до р. Уне и осн. нову грану породице, која је добила назив **благајских грофова**, по граду Благају у ст. Хрв.

БАБРИЈЕ, грч. писац басана у стиховима из 2. в.; басне делом сачуване.

БАБУВИЗАМ (фрц.), револуционарни покрет из доба фрц. револуције, добио име по → Бабефу; тежио да фрц. револуцију прошири и продуби у правцу интереса пролетаријата.

БАБУКИЋ Вјекослав (1812.-1875.), публицист и проф. гмн. у Загребу; један од вођа илбарског покрета, први тајник **Матине** илбарске, члан редакције **Гајеве** **Липице**, Гајев саветник; у погледу језика: без теориске спреме, али добар познавалац штокавског дијалекта; објавио у **Даници**: **Основу словице славанске наречја илбарског**.

БАБУНА 1) д. притока Вардара; извире испод врха **Мокрог** (Солунска Глава) на Јакупици пл., улива се у Вардар испод Велеса; истоимени предео у њеној долини, зван и **Азот**. 2) план. бедем који одваја педагошки котлину од вардарске удолине на С од Прилепа.

БАБУНИ → богомилци. **Бабунска вера**, касније назив за богомиле.

БАБУНСКИ-СТОЈКОВИЋ Јован (1878.-1920.), четнички вођ у Ј. Србији; вршио учитељску шк. 1896. и био уч. у Ј. Србији; предузео четничку акцију од 1903.; учествовао у свима ратовима (1912.-1918.) и иступао се хриборошну и војничком.

БАБУР, потомак **Тимура** и **Дингиз-хана**, уједињено Индију пошл. и верски и осн. тзв. царство вел. могула (1526.-1858.), с престоницом у Агри; био и пе-

слик, написао **Бабурнаме** (Б. књиге), тј. мемоари, на чагатајском језику.

БАБУРА 1) → паприка. 2) → мокрица.

БАБУРКА → кривач.

БАБУШКАРИ → злате шинаруше.

БАВАРСКА, покрајина у ј. Нем. (75 000 км², 7,7 мил. ст.) око г. Дунава и изворница **Мајне**, оивичена високим план. (Алпи. Бав. и Чешка Шума, **Фихтелгебирге**, **Франачка Шума**, **Рен**, **Сенсарт**); у средини висоравни (Швапско-баварска В. и **Франачка Јура**), између којих протиче Дунав са многим притокама, а у сев. делу налази се изворница **Мајне**; ове 2 р. спојене каналом и тиме Сев. М. везано за **Дрнго М.** На подножју Алпа више гладијалних јез. и много бара. Обилује минер. изворима. **Стан**, **Немца**, **кат.** и **прот.** **Аграрија** обл., али веома развијена и инд.; рударска (камени и мрки угљ., **гвожђе**, **со**, **графит**) и фабричка (**гвожђе**, **челик**, **машине**, **ткст.**, **хем.**, **пиварска**, **стакло**, **графит**). **Густа** **желез. мрежа**; гл. градови **Минхен**, **Цирнберг**, **Аугсбург**. **Баварци**, део нем. народа на Баварској Висоравни и у обл. и од р. **Леха**, потомци ст. **Вајувава**. Г. 748. потчињили **Слов.**, а 788. дошли сви заједно под власт **Карла Вел.** **БАВЉЕЊЕ**, у праву привремено борањење једног лица у једном месту (→ бравините).

БАГАВАД ГИТА, **Багавадита** (инд.; песма о узвишеном), књ. индиске реп., епизода из епоса **Махахарате**, излаже учење о љубави, слично **хришћ.**

БАГАЖ, **багажа** (фрц.). пртљаг; **фукара**, **олуп**.

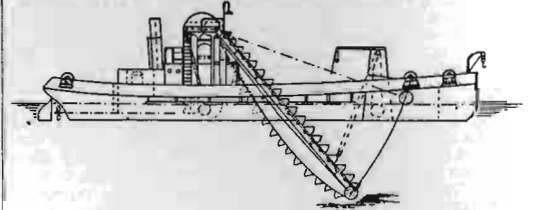
БАГАНА (тур.), јагњача **кожица** од које се праве **шубаре** и др.

БАГАТЕЛА (ит.), ситница, безначајна, јевтина ствар. **Багателсати**, потцењивати. **Багатели** **поступак**, нарочити екр. и убрзани судски поступак пред ср. судом у споровима до 500 д; у њему не постоје 2 (привиз и ревизија), већ само 1 правни лек (привиз на окр. суд и то ако је повређена форма); у Србији то ретшава оп. суд, а привизни суд је ср. суд.

БАГАТИН, **багатун**, назив **бакарног** новца у зап. странима **Југосл.**; ит. порекла, испрва **сребрњак**.

БАГДАД, град на Тигру, који је одатле **плован**; престоница **Краљ. Ирака** (200 000 ст.); **раскрсница** **караванских** **путева** и **станица** на **багдадској** **желез.** за **Басру**; **трикште** за **опијум**, **сезам**, **ориз**, **вилме**, **свиљу** итд. **Багдадски халифат**, ар. држава, осн. од **Абул-Абаса** (750.) са престоницом у **Б.** (од 762.); **трајала** до **монголске** **најезде** (1258.)

БАГЕР (нем.) 1) справа за **копање** на **суху** (земље

руда) или под водом, помоћу **лоната** или **каблова** **причвршћених** за **бескочајни** **ланац**. 2) **брод** за **чишћење** и **продубљивање** **морског** **дна** или **речног** **корита** **гвозденим** **кабловима**, или **пумпама** које **успиравају** **муљ** са **дна**.

БАГЕСЕН **Јене** (1764.-1826.), дански писац; бавио се најразнопренијим идејама свога времена и неговао скоро све књиж. облике; убрза се у најзначајније књиж. личности на прелазу из 18. у 19. в.

БАГЛАМА (тур.) 1) **гвожђе** којим су **врата** **учвршћена** за **довратак** и **око** којег се **окрећу** **парке**. 2) **врста тамбуре** са 3 **жиге**.

БАГРАТИОН **Петар** (1765.-1812.), рус. генерал; **смртно** **рањен** у **бици** код **Бородина**.

БАГРЕМ, **багрел** (*Robinia pseudoacacia*, фам. *Pariliosaceae*), високо дрво, погрешно називано «акација», сложеног, непарно перастог **лишћа**, **белих** **лептирастих**, **зигоморфних**, **гроздастих** **цветова** и **махунаста** **плода**; **цвет** се **састоји** од 5 **кружничких** **листића** и 10 **прашника**, од којих су 9 **сједињени** у **снопић**, а један **слободан**; **пореклом** из **С. Амер.**; има **вел. узгојни** **значај**, јер **брзо** **расте** и **подноси** **сушу** и **жегу**; **употребљава** се за **пошумљавање** **осиромашног** **земљишта** и **живих** **поскова** и за **везивање** **вододрена**; **брзо** **даје** **твр.** **дрво** (**виногр.** **коље**, **стубове**, **рудничко** **дрво**, **свеску** **грађу** итд.); **одликује** се **тврдином**, **еластичношћу** и **истрајношћу**; **употребљава** се у **занатству** (**колари**, **токари**, **столари**), за **спортске** **справе**, **желез.** **прагове** итд. **Багрена** **алиска**, **заповет** (*Cytisus laburnum*, *Laburnum vulgare*), **лептираста** **биљка**, **садржи** **алкалоид** **цитизин**, **шарочито** у **семену**, **јако** **отровног** **дејства**, **слично** **стрихнину**; **раније** **употребљавана** **као** **лек**, али **због** **цестих** **тровања** **данас** **избачена** **из** **употребе**.

БАГРЕНИЦА, **хламида**, **црвена** **одећа** у **коју** **је** **Пи-**

лат обукао Христа; ознака и одећа кардинала.

БАГРЈАНА Елисавета, псеудоним → Белчеве Елисавете.

БАГУН, домаћа раса свиња у Подравини; малобројна и по привр. способностима веома слична мангалици и турополској раси; боје прлаво-беле до сиве, малих, усправних ушију, прилично вел. главе и веома шиљасте њушке; тело нешто краће него код мангалице и турополске расе.

БАДАЛИЋ 1) Јосип (1888.), књижев. критичар и историчар, нарочито рус. књижев. 2) Хуго (1851.-1900.), песник и преводилац; покушао да створи класични песнички стил; гл. дело: *Изабране песме*; превео Шекспировог *Кориолана*.

БАДАХШАН, обл. на си. Афганистана и у Таџикистану (СССР).

БАДЕМ (*Prunus amygdalus*, *Amygdalus communis*),

дрво високо до 10 м, ружичаста или бела цвета, пореклом из з. Аз., врста континентавог језграстог воћа; тражи мало топлије поднебје; успева добро на обалама Сред. М., а најбоље је из Ит., Фрц. и Шп.; код нас се гаји у Прим. и долини Вардара. Према укусу има га слатког и горког, а према јачини љуске може бити тврд и мек.; слодак се употребљава за јело и цеђење уља, а тврд и горак за цеђење уља и производњу младина на које се калеме боље врсте б., бресака и кајсија. Бадемово уље, добива се пресовањем слатких, или горких бадема; од слатких бадема је

брстро, отвореножуге боје, без мириса, пријатног укуса; употребљава се у парфимерији, козметички и мед.; од горких бадема има карактеристичан мириш, садржи 2—4% цијанове киселине, због чега је отровно; употребљава се у парфимерији, козметички и за израду коњака и бресковаче.

БАДЕН 1) покрајина у јз. Нем., на д. обали Рајне; обухвата д. страну Рајнине долине и потолине, гл. део пл. Шварцвалда, Швапску и Оденвалдску Висораван; најтоплија обл. у Нем. Зал, границом тече Рајна, у ј. делу извориште Дунава, кроз с. део протиче Некар. Обилује минер. изворима. Знатна површина под шумом. Стап. Немци, еванг. Земљр. (жита, хмель, дуван, виногради, кестен, бадем), сточарство и шумарство. Развијена инд.: ткст., машин. кожа, часовници. Гл. град Карлсруе, већи: Манхајм, Хајделберг, Фрајбург, Констанца. 2) бања у Шпанији, на р. Лимату; алкално-салинична сумпоронитна терма (48°); ст. замак. 3) сумпоронита бања на подножју Бечке Шуме код Беча. 4) В.-Б., термални извори и бања у Шварцвалду (Нем.). Валденска филозофска школа, јз. нем. флз. школа, осн. Вилхелм Вилделбајнд (1848.-1915.), припадају јој Хајнрих Рикерт, Емил Ласк, Кронер и др.; њено основно гледиште је теолошки критицизам, а основни појмови: циљ, вредност и норма; норме духовног живота имају основа у објективним вредностима: истини, доброти и лепоти; флз. као наука о нормативној свести дели се на логику, етику и естетику.

БАДЕНГЕ, надимак Наполеона III.

БАДЕН-ПОВЕЛ Роберт Стивенсон (* 1857.), енгл. ген.; осн. екаутизам.

БАДЕНСКИ Лудвиг (1655.-1707.), баденски кнез (од 1677.) и аустр. војсковођ; истакао се у одбрани Беча (1683.); ратовао успешно против Турака у Србији и Ердељу; придобио Србе да ступе у борбу с Турцима и тако довео до вел. сеобе Срба под Арсенијем III; затворио у Кладову Ђорђа Бранковића (1689.).

БАДЕР Франц (Baader, 1765.-1841.), нем. филозоф, теолог и мистичар.

БАДИЖОН (фрц.), врста финијег малтера за премазивање и испуњавање рупа на зидовима и вајарским делима.

БАДЊАК, веома раширени обичај код свр. народа да се на Бадњи дан пре сунца сече грана од храстовог, ређе другог дрвета; дочекује се свечано и уноси у кућу уз многе обреде: посипа се житом, вином итд. Увече се свечано налаже на ватру и мора да гори целу ноћ, негде и до Богојављења; његове иверке, угарци и песно важе као одбрамбена и особито лековита средства. Бадњи дан, дан уочи Божића, прозван тако што се ноћ уочи Божића проводила у бдењу; испуњен је многим обичајима: доношење и налагање бадњака, строг пост, једење нарочитих јела (мед, ораси, пасуљ, рибла), прастирање сламе по кући.

БАДРЉИЦА, чврст штаполики део у средини птачјег пера, око којег су чије.

БАЖДАРЕЊЕ БУРАДИ, врши Држ. уред за баждарење, на тај начин што се измери празно буре (двара), затим напуни чистом водом, на олет измери и од нове мере одбије дара; после тога, на предвем данцету бурета се обележи садржина, година и печат уреди; пошто се садржина буреди мења (сушењем, стегањем обручева), потребно је сваке 3. године пребаждарити бурад. да би се контролисала њихова права запремина.

БАЖЕНОВ Василиј И. (1737.-1799.), рус. архитект прелазног стила од барока ка класицизму; гл. дела: дворец у Царцину код Москве, дом Пашкова (сада Тењинова библт.), пројект дворца у Кремљу.

БАЗ → зова.

БАЗА (грч.) 1) основа, подлога, потпорна тачка, ослонац, основица, стопа стуба, профилисан и проширени архт. део који чини прелаз од пода до стабла стуба, ступца или постаната. **Базирати** (грч.-нем.) оснивати на нечему. 2) хем. јединице које са киселинама гради соли (натријум-хидроксид, амонијак, калцијум-оксид); по савр. теорији: све материје које у воденом раствору дају хидроксилни јон. **Базичан**, алкалан, лужнат.

БАЗАЈА Алберт д-р (* 1877.), проф. Загребачког унив.; бавио се с успехом и педагогијом; гл. дела: *Филозофска пропедвтика*, *О филозофији у средњошколској настави*, *О казнама*, *Нацрт закона о средњим школама*, *Друштво и школа према злочинству*, *О реформи папних средњих школа*.

БАЗАЛНИ МЕТАБОЛИЗАМ, минимална количина енергије потребна за обављање флз. функција (дисања, крвотока, лучења и др.) и за извршење хем. реакција у ткивима (→ асимилација и дезасимилација) неопходних за одржање живота; израчунава се код 1 особе у апсолутном миру, после гладовања од 12-24 час., на 16°, одевене тако да се не бори ни против расхлађивања ни против загревања; изражава се количином утрошене енергије (у вел. кал.) на 1 час и на 1 м² површине тела. Ова се «основна потрошња» енергије може одредити и мерењем количине потрошеног кисеоника и произведеног угљен-диоксида, а износи приближно: 1,054 кал. на кг и час, или за човека од 70 кг 1770 кал. за 24 часа. Вредност б. м. варира код здравих особа и зависи од многих фактора (год. старости, пол, раса, клима и др.); код болести и болесних стања такође варира, и може бити мањи или већи од нормалне вредности (инр. код Базедовљевог болести може да буде поцећан за 100% и више).

БАЗАЛТ (грч.-лат.), веома чврста и отпорна, црна или затвореносива вулкан. стена, састављена од плагионокласа, аугита, оливина, магнетита и др. минерала; јавља се у облику плоча, сливова и купа; често се лучи стубасто; одличан материјал за израду путева и копака за калдрму; код нас: у Нарочичану код Куманова, код ман. Св. Петке на Нитави, на Руднику, Кутјеву у Слав. итд.

БАЗАР (перс.) 1) покривен трг на Истоку. 2) трговина на мало; ст. израз за трг. робом. 3) зграда у којим се просторијама продају све врсте робе. 4) издустровани модни лист. **Базарска трговина**, обухвата вел. број разноликних артикала: деље играчке, мале муз. инструменте, прибор за пушење, еитне украсе за собу, јевтине бинђиве и др. наките, украсе, разне ситне предмете за ж. тоалету итд. **БАЗГА** → зова.

БАЗЕДОВ Карл (Basedow, 1788.-1854.), нем. лекар, фзијкус у Мерсебургу; умро од пегавог тифуса, којим се инфицирао при секцији. Проучавао нарочито промене ткива код егзофтталмуса. **Базедовљева болест**, хипертрофија и хиперфункција штитне жлезде; знаци: увећана штитна жлезда, избуљене очи, дрхтање руку, убрзан пулс, немир, проливи, мршављење; срце се временом проширује и попушта.

БАЗЕЛ, гл. град (148 000 ст.) истоименог кантона у Швајц.; лежи на обалама Рајне (В. и М. В.); насељен већином Немцима; унив. (1460.), всњича; развијена инд. ткст. (свила) и хем. (боје); жива унутр. и спољна трг. **Базелски сабор**, скуп бискупа ркат. прк. (1431.-1440.), који је настајао да ограничи папску моћ, али није имао успеха, јер га Јелана Еуген IV ослабио премештањем у разна ме-

ста и тако избегао реформе. Б. уговор, склопљен (1795.) после ратова између револуц. Фрц. и Пруске и Шп.

БАЗЕН 1) Ашил (Bazine. 1811. - 1888.), фрц. ген. командовао рајнском војском у фрц.-пруском рату и предао се Пруским код Меца са 170 000 војника. 2) Рене (Bazin, * 1853.), плодан фрц. романописац; сликар природе, ст. обичаја, љубави према родној груд и породичног живота, села и провинције; гл. дела: Породица Оберле, Земља која умире, Из све душе итд.

БАЗИДОМИЦЕТЕ (Basidiomycetes), група вишних гљива које се одликују тиме што њихове споре постају егзогену (пуњењем) на врховима нарочитих хифа; орган на којем постају споре назива се **базидија**, а споре **базидиоспоре**; у њих спадају гарке, пламењаче, пухаре и печурке са шепиром; многе су опасни паразити на култ. биљкама (гарке пламењаче).

БАЗИЛ Лупу (1634.-1654.), господар Молдавије, тур. вазални кнез.

БАЗИЛЕ Ђамбатиста (1575.-1632.), ит. новелист; гл. дело: Пентамероне.

БАЗИЛИДЕС, сириски гностичар из 2. в. живео у Александрији.

БАЗИЛИКА (грч.) 1) у ст. Атини дворана у којој је заседавао архонт базилеус.

2) код Римљана дуга правоугаона зграда, оивичена тремом на стубовима, за трг. суђење и скупове; Константиј Вели. уступио многе старе б. хришћанима да их преправе у храмове. 3) хришћ. једнобродни или вишебродни храм (на сл. б. св. Аполинарија у Равени, Јелинистичка б., има кров од греда, а оријентална је засведена, са кубетом или без њега. Базилике, ревиције рим. права у Виз; започете под царем Василијем а завршене за владе Лава Мудрог (886.-893.); у б. из Јустинијановог кодекса избачено оно што је застарело.

БАЗИОТРИПСИЈА (грч.), комадање и делимично нађење дечје главе из материце; → ембриотомија.

БАЗИС (грч.) → база.

БАЗЈАН БАЈА, бања у Рум., 34 км. сив. од Темишвара.

БАЈА, државица (529 279 км², 4,1 мил. ст.) и пристаниште (340 000 ст.) на Атланском Ок. у Браз., трг. кафе, шећера, дувана, какао, кожа, ткст. производа; мед. и правни фак., в. тхп. шк., библиот. и музеј.

БАЈА БЛАНКА (Bahia-Blanca), град у Аргентини (80 000 ст.), после Буенос-Ајреса најважније аргентинско пристаниште; извози земљр. и сточарске производе.

БАЈЕ АТНА СЛАТН → Боле Ата Клија.

БАЈА, варош у Мађ., лежи на Дунаву у Бачкој жупанији, близу јел. границе; жел. раскрсница, пристаниште, трг. житом и стоком; за време тур. управе била срп. место.

БАЈА ГАЊЕ, главни јунак истоименог дела буг. књиж. Алека Константинова; тип негативног полуграђанина, који је изгубио везу са селом, а није је нашао са градом и који мисли само на своју личну корист.

БАЈАГИ (тур.), тобоже.

БАЈАДЕР (порт.), дуг и широк појас од свиле; носиле га жене у Србији у 19. в. **Бајадера**, енр. назив за индиске рет. (девадаши) или профес. играчице и певачице (начни).

БАЈАЗИДАГИВ Дервин паша (Дервин паша Мостарац, † 1603.), тур. књиж.; за Мехмеда III царски намесник у Босни; певач на тур. и перс.

БАЈАЗИТ 1) **Б. I**, тур. султан (1389.-1402.), после погубије оца Мурата на Косову узео власт и спасао тур. војску од пораза; нагнао кнегињу Милицу да призна његову врховну власт и да му да кћер Оливеру за жену; укретно власт на Балк. и заузео целу Македонију и Буг.; потукао крсташе код Никопоља (1396.) и сукобио се са Тимуром код Анкаре (1402.), где је потучен и заробљен. 2) **Б. II**, тур. султан (1481.-1512.), водио ратове против Хрвата, Мађара и Пољана; отрвао га син Селим. 3) трагедија у стиховима од Расина.

БАЈАЛОВИВ Петар (* 1876.), архитект, проф. тхп. фак. у Београду; пројектовао павиљон Краљ.

Србије на међунар. изложби у Риму (1912.), конач. у маи, Каленићу, дом Друштва св. Саве, Коларчев унив. у Београду, итд.

БАЈАМОНТИ 1) **Анте** (1822.-1891.), лекар, вођ аутономне стране у Далм.; осн. ит. читаоницу у Сигету. 2) **Јулије Сплинанин** (1744.-1800.), писац иет., архл. и хем. студија; невао ит. и лат. песме; скупљач нар. песама и библиот. грабе за нашу књиж.; композитор црк. песама у стилу ит. барокне муз.

БАЈАН, аварски каган из 6. в., нападао на Виз. за владе цара Маврикија.

БАЈАЊЕ, уклањање урока, болести и др. невоља или преношење тога на друге употребом магских формула; бајати може свако, али нарочито лица која и иначе имају увећану чаробњачку моћ; ст. жене, врачевн. свент.; веома распрострањено по свету, и код образованих народа; особита врста б. → егзорцизам.

БАЈАР Пјер (Bayard, 1472.-1524.) фрп. најамнички вођ, кондотјер и сарадник фрп. краљева против Енглеца и Шпанаца; »вitez без страха и маше».

БАЈАТ (тур.), давнашњи, без свекњине, сасушен од другог стајања.

БАЈАЦО (ит.), лакрдијаш, комедијаш.

БАЈАРС I, мамелучки султан (1260.-1277.); потукао Монголе код Ајн-Далута (Сирија) и тако им пресекао пут у Ег.

БАЈДАВИ († 1286.), писан веома познатог коментара Корана; очистио Замахшаријев коментар од мутахилистичких схватања.

БАЈЕ, место крај Налуља, одмориште ст. Рамљана, чувено у доба рим. царства са својих извора и своје лепе околине.

БАЈЕР 1) Адолф (1835.-1917.), нем. хемичар, један од осн. модерне орг. хем.; одредио хем. састав индига; носиоца Нобелове награде (1905.). 2) **Фредерик** (1836.-1922.), дански политичар, осн. међунар. друштва за мир, у Берну; Нобелова награда.

БАЈИ Жан Силвен (Bailly, 1736.-1793.), фрп. астроном, претседник фрп. уставотворне скупштине и париске општине у доба револуције; погубљен за време терора.

БАЈИНА БАШТА, варошица (800 ст.) и ереско место на обали Дрине (Дринска Бан.). У околини успева чувени дуван **бајиновац**.

БАЈИРИ, издужена језерца поред р., међу дунана у пустињама ср. Аз., нарочито у басену р. Тарима.

БАЈИВ Иендор (1878.-1915.), композитор, проф. муз. у Н. Саду; компоновао хорска црк. и световна дела и солопесме; опера **Кнез Иво** од **Семберје**, рабена у нар. тону, више вокалног стила; издавао Муз. библиот., написао: **Теорију нотног певања**, **Муз. речник**.

Клавијр и учење клавира (→ сл.).

БАЈИЦЕ, насеље у зап. делу Петинског Поља, некада посебно вел. братство. Ст. Б. се већином раселиле; данас у В. гл. братство Мартиновићн.

БАЈКА, фантастична прича у којој се симболично изражава извесан ум, садржај и смисао; највише развијене у Индији, али их има код свих народа иа и код нас (Меједовић, Змиски цар, Змија младожена итд.).

БАЈКАЛСКО ЈЕЗЕРО, у и. Сибиру; дуго 674, широко 74 км; површина 33 000 км²; најдубље на свету (1522 м); изванредно богато рибом; од половине јануара до половине маја покривено леденом кором дебелом 1 м.

БАЈКИВ Велимир д-р (* 1875.), истакнут економист, б. проф. унив., помоћник мин. фин. и публицист; од 1929. уређује недељни часопис **Народно благостање**; дао много дела на разним пољима, али се претежно бавио проблемима екон. политике и фин.

БАЈОН Андре (Bailion, * 1875.), белг. писац; дубок анализатор човечје душе; гл. дела, романи: **О Једној Марији**, **Прост човек**, **Пуж из Луксембуршког врта**, **Лудило** итд.

БАЈОНА (Bayonne), варош (око 30 000 ст.) у Фрц. на ушћу р. Адуре у Атлански Ок.; ратно и трг. пристаниште; трг. целе а. обл. у подножју Пиренеја.

БАЈОНЕТ (фрц.), хладно бодно оружје; састоји се из бодила и дрпке а патиче се на пушчану цев. **Бајонетски затварач**, начин за причвршћивање 2 предмета помоћу зупца и жљеба; зубец се стави у жлеб, па затим обрне, после чега више не може да испадне.

БАЈРАК (тур.) 1) застава; у св. народу се по правили носи о свадби; имали га и еснафи, хајдучке чете и устаници; у прошлости обично били бели или првени; са знаком крста у средини; сад се употребљава нар. или држ. тробојница. 2) код сев. Арбанаса вој. одељења, на која се деле племена и која предводе бајрактари.

БАЈРАКТАРЕВИЋ Фехим д-р (* 1889.), оријенталист, проф. Беогр. унив., бави се особито проучавањем перс. и књиж. веза нашег народа с И., нарочито с Турцима (чланци и студије о тур. изворима за нашу ист.); преводиоц (Густем и Сухраб, с перс.), за Спезијале обрадио перс. и књиж. источ. народа.

БАЈРАМ (тур.), највећи мусл. празник; има их 2: вел. или рамазански, на крају поста који траје целог месеца рамазана, и курбански, који пада 70 дана после вел. и о којем се кољу жртве; за овај други мусл. поклоници (хадиси) одлазе у Мекку; стога се зове и хадиски; рамазански траје 3, а курбански 4 дана. Бајрамије, дрвнички ред у Тур. **БАЈРАМ ЦУР** (* 1850.), арб. правак; противник Срба, вођ кичака и осн. арб. косовског комитета; нестало га после доласка на власт Ахмед бегу Зогу.

БАЈРАМТ (Baureuth), варош (35 000 ст.) у с. Баварској; инд. (ткст., хем., намештаја, керамичка); чувено поз. Р. Вагнера.

БАЈРОН 1) Џорџ

Гордон (Вугон, 1788.-1824.), један од највећих енгл. романтич. песника, славан у целом свету; писао чудесно брзо и много; као млад човек путовао по Ит., Порт., Грч., Арб. и Леванту; није издржао непријатељство средине у којој је живео у Лондону; отишао из Енгл. заувек и у туђини написао своја најбоља дела; умро од грознице у опсађеном грч. граду Мисолунги, где је био дошао да се бори за слободу Грка. Ремије дела: Мазена, Визија страшнога суда, Сарданпал, Манфред, Кајин и Дон Жуан, сатиричан спев, један од најзначајнијих снова енгл. књиж. 19. в. Бајронизам став према животу и ум.

који одговара В. ставу; песимистичко гледиште на живот. 2) Џон (Вагон, 1723.-1786.), енгл. поморац; открио нека аустрал. острва.

БАЈУВАРИ, ст. нем. племе келтско-герм. порекла; њихови потомци Бавари.

БАЈУК Марко (1882.), проф. и музичар; написао слов. нар. песме, Цевска пола и црк. песме.

БАКАИРИ, индијанско племе из групе Каранба, у изворишној обл. Шингуа, у Браз.

БАКАЛАРИ (Gadidae), породица морских њабла.

коштаног скелета, узаног тела и ситних крљушти; гл. представник Gadus morhua, има 3 леђна и 2 чмарна пераја, тежак до 50 кг; живи у свима сев. морима, где га интензивно лови; само у сев. делу Атланског Ок. год. лов износи око милијарду кг; трони се свеж, сушен и солѐн, а у трг. долази осушен; из јетре се добија познато рибеље уље; у Јадрану сродници б. → ослић, товар.

БАКАЛИН (тур.), ситничар, детаљист, који води трг. на мало, на ситно; куњује робу у средњим количинама у месту становања или у обљажњем трг. центру и продаје је потрошачима.

БАКАЛОВИЋ Георгије († 1843.), сликар, ученик Стефана Гавриловића; радио иконостасе и портрете; често даје утисак самоука, али у најбољим својим сликама показује добре особине примитивистичког ум. који располаже лепим осећањем стила.

БАКАЛОРЕАТ (лат.-фрц.), испит зрелости, најнижи унив. степен у Фрц.

БАКАР, метал црвене боје (Cu, атомска тежина 63.57), спец. теж. 8.5, топи се на 1083°; кован, тељив, жилав, добар проводник електрицитета и топлоте; на сухом ваздуху оксидује само по површини, а на влажном позелени од изграђених баазних карбоната, што се искоришћава за вешт. стварање патине на киноима; налази вел. примену у инд. за прављење ел. проводника, судова, деви, лима итд.; чешће се употребљава у легурама (бронза, месинг, попо сребро итд.) које се боље лију и одликују веома стојаношћу. Има га и чисто у природи, а добива се из сулфидних руда: халкопирита, ковелина и халкозина; садрже га и оксидне руде: куирит, малахит и азурит. Од свр. држава бак. рудом богатије су земље: Шп., Енгл.

Нем., и Југосл., која од свих наведених данас најјача у производњи бак. рудаче и друга по производњи сировог б. Светска производња сировог б. износила је:

год.	тона:	год.	тона:
1930.	1 578 000	1932.	1 036 200
1931	1 377 000	1934.	1 273 200

Од произвођеве у 1934. г. отпада 207 200 т на Евр. 1932. 929 100

(Југосл. 44 390), 78 700 на Аз. (сам Јапан 66 500), на Афр. 258 100, на Амер. 721 100 и на Аустрал. само 8 100 т. У Југосл. има бак. рудаче готово у свакој покрајини, али од 15 налазишта експлоатацију се данас само два: то су рудници у Мајданпеку и Бору, у с. Србији. Велеки рудник је својина Фрц.

пуштва борских рудника и ради од 1903. г. Ту има и до 30 м дебелих слојева рудаче са 6-7% бак. садржине, који дају б. веома доброг квалитета и чистоте (99.4%). Уз рудник су и високе пећи, које извађују рудачу одмах топе и ваде из ње б. У Бору 1934. произведено 662 015 т рудаче, испуњено 44 390 т б., а и извезено 35 978 т у вредности 346 мил. д. Тровање б., узимањем нарочито киселих Јела која су дуже стојала у некалцијеваним бакарним судовима; знаци: појаве као код гастроентеритиса, грчеви, поправање зелених маса, зеленаста кпл крвава столица, жучна боја коже, тешко дисање, ситан пулс, некад и живчане тежбе, смрт могућна; 1. помоћ: испрати жуљудца, дати на чистиће, узимати беланчевине у вел. количинама, избегавати масти; звати лекара. Б. електролитички, металан б. који није добијен металуршким рафинисањем (сухим путем) већ је накнадно електролитички рафинисан; у томе циљу се у каселе растворе б. сулфата стављају плоче од металуршки рафинисаног б. као → аноде и растварају се под утицајем једносмислене ел. струје; на танким бакарним лимовима као → катодама, које се налазе на малом растојању између анода, таложи се једновремено под утицајем ел. струје уста количина потпуно чистог б. из раствора; при томе сви примеси падају као нерастворни, на дно или остају у раствору; овим начином б. се може ослободити и најмањих количина примесака, од којих нарочито арсен, аптимон и бизмут имају веома неповољан утицај на његове особине. Б. садржи 90.95-99.99% б.; осим тога једино се на овај начин могу економично искористити и мале количине сребра, злата и платинских метала из металуршког б.; од целокупне свет. производње око 1,76 мил. т; рафинише се електролитичким путем око 1,5 мил. т; тј. више од 80%; у новije време е. б. се гхн. добива и из раствора бакарних једињења која се директно испирају из руда. Б. ацетат $Cu(C_2H_3O_2)_2 \cdot 5H_2O$, бакарна со сирћетне киселине; плави ромбични кристал. Бакарно доба, преист. доба за време којег су људи правили алате и оружје од б.; у Евр. доста кратко (3000.-2500. пре Хр.), јер су људи брзо пронашли бронзу. Б. свила, врста вештачке с., израђује се од целулозе растворене у бакароксид-амонијаку; формирана влакна преводне се накнадним поступком у целулозу.

БАКАР, лука и град (2074 ст.) на обали Јадр. М. и

с страни Бак. Зал. (Савска Бая.); риболов (туњ), извоз дрвета, поморска акад., гмн.: туристичко и климатско место са благим поднебљем; жел. и аутобуска станица. Тврђава подигнута 1530., са троугаоном осномом и 3 куле; на сн. страни био покретан мост; припадао породици Франкопана и Зринских. Бакарац, село на ј. крају Бакарског Зал. (Сав. Б.). Развијен лов на туње. Бакарска пољца, прир. пенушава вино; производи се за домаћу потребу у Хрв. Приморју од најбољих врста

домаћег грожда. **Б. Залив**, највећи зал. на сев. Јадр. обали; довољно дубок за пристајање највећих морских лађа.

БАКАРА, хазарска игра са 2 пилја од 52 карте са 8 играча, од којих 1 држи банку; циљ је да се са 2-3 постигне 9, 19 или 29 поена; десетка се не броји, а слике се рачунају у 10 поена.

БАКЕЛИТ, вештачка смола; добива се кондензацијом Формалдехида и сродних хем. материја са различитим фенолима; тврда је. без мириса, прозрачна, безбојна, јасножуте боје или бела као слоновача; може се бојити; изванредан изолатор јер не спроводи топлоту и ел. струју; отпорна и према мех. напрезању; може се загревати до 300° без промене; и на вишој тмпт. тешко се пали, већ само угљенише; отпорна и према влази, разблаженим киселинама и алкалијама; употребљава се у тхн. у растрошеном стању за импрегнавање хартије, дрвета, азбестних предмета итд. и за израду ум. предмета и др. потреба, при чему замењује слонову кост, тилибар, кост, рог итд.

БАКЕНБАРТ (нем.), заласци, брада само на образима, као продужење косе на слепоочницама.

БАКИ Мола-Махмуд-Абдул (1526.-1600.), најчувенији тур. лирски песник, мајстор класицизма, штићеник Сулејмана Вел.; написао збирку *Даван*.

БАКИН (1757.-1848.), јап. писац ист. романа.

БАКИНГЕМ (Buckingham), грофовија у Енгл., с. од р. Темзе (1940 км²). Стан. (240 000) бави се сточарством (овце, свиње), а мало инд.

БАКИНГЕМ 1) **Џорџ Вилијам** (1592.-1628.), енгл. државник, љубимац Чарса I. 2) **Џорџ Вилијам** (1828.-1887.), син претходног, енгл. државник. **Б. Палас**, краљев дворца у Лондону (у делу зв. Вестминстер), подигнут 1825. г.

БАКИЋ 1) **Војислав д-р** (1847.-1929.), педагог; био шк. надзорник, проф. и управитељ уч. школе, ректор Вел. школе у Београду, члан и претседник Г. проsvетног савета. Дао права срп. педагогији а једно време имао вел. утицај на њен развој. Гл. дела: *Rousseau's Pädagogik. Примењена наука о васпитању. О васпитању деце у родитељској кући. О механизму у шк. настави.* 2) **Љубомир** (* 1877.), правник и политичар; претседавао Вел. нар. скупштини у Подгорици (24.11. 1918.) која се изјаснила за присаједињење Србији. 3) **Павле**, последњи срп. деспот, пореклом са Венчаца из Шумадије; рано ступио у везу са Мађарима и прешао са вел. четом ратника на њихово подручје (1523.), где је лепо примљен; учествовао у свима знатнијим борбама са Тур.; прихватио политику Фердинанда Хабзбуршког, од кога добио назив деспота (20./9. 1537.), али наскоро погинуо у борби с Турцима.

БАКЉА (од лат. *facula*) → зубља.

БАКОВСКА ШУМА, ниска, ст. острвска план. (713 м), сн. од Блатног Ј. (Мађ.), под шумом; у подножју добри виноград.

БАКРОПИС, отисак с бакарне плоче, превучене воском или лаком, на којем је начињен пртеж иглом, и преливане киселином, која нагризе метал на местима где је восак скинут; вештина цветала у 17. в. **Бакрорез**, отисак пртежа на бакарној плочи, израђеног оштром иглом; цветало око 1500. год. **Бакротисак**, штампање бакрописа и бакрореза на хартији помоћу пресе.

БАКТЕРИЈЕ (грч.), једноћелична, голим оком невидљива жи-ва бића, припадају биљном царству, блиске плавим алгама (Cyanophitae); могу се видети само микроскопом; величина им је неколико хиљадитих делова од мм; има их које се ни тако не виде и које пролазе и кроз порцелански филтар (педило), нпр. клице беснила. По облику су веома разнолике; углавном се могу сврстати у округле, коке или микрококе; ако су коке 2 и 2 зову се диплококе, а у облику ланчица стрептококе; ако су б. дуже по шире, у облику штапића, зову се бацили; они могу личити на запету (**вибрио колере**) или бити змијастог облика, спирили. В. се састоје из протоплазме која је опкољена мембраном. Трајан облик б. је спора, која је много отпорнија према хладноћи, светлости и суши. Непокодљиве б. се

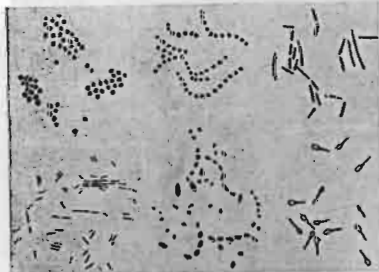
називају сапрофити, а оне које изазивају обољења патогене клице (горе на сл.: стафилококе, стрептококе, бацил прострела, доље: бацил тбк., колере, тетануса). Под повољним околностима б. се деле на 2 нове јединке у току од пола сата, па затим у 4, 8, 16, итд. тако да се за 24 сата може добити неколико милиона клица. Гајење б. се врши на нарочитим хранљивим подлогама, начињеним од чорбе од меса (буљон) и сл.: вештачких патогених клица најбоље успева на 37°. **Бактеријемја**, присуство патогених клица у крви; → пијемја, септикемија. **Бактериозе**, болести биљака проузроковане патогеним б. **Бактериолиза**, растварање, отапање клица. **В. in vivo**, Пфајферов феномен; ако се заморчету, претходно имунизованом против колере, убризгавају живи колер. бацили у трбушну дупљу, они ће убрзо бити умртвљени, па растворени; код здравог заморчета би се множили и изазивали обољење; помоћу бактериолизина може се извести б. in vitro. **Бактериолизини**, антитела у серуму или другим течностима, способна да убију или изврше растварање б. **Бактериологија**, наука која изучава морфологију и биологију клица. Помоћу многобројних научних метода (гајења клица, бојења, микроскопских прегледа, убризгавања животињама за опште) чини драгоцене услуге мед. не само у постављању дијагнозе код заразних болести, већ и у лечењу (вакцине, серуми, филтри), осп. Луј Пастер). **Бактериофаг**, невидљив агенс, који делује на живе клице и изазива делимичне лизе или потпуно отапање; може се преносити у серијама са генерације на генерацију клица, и увек остаје активан. **Бактериофагија** се назива и d'Herelle-Twort-ов феномен. Гајење б. је могуће само на живим ћелијама; лизини бактериофага су и антигени и изазивају стварање антигена. Разне врсте клица имају своје специфичне бактериофаге; тачна природа овог феномена није још утврђена. **Бактерицидни**, особина извесних ћелија и течности у телу да убијају клице; то су фагоцити (бела крвна зрна и неке ћелије крвних судова) и крвни серум. **Бактериоци**, дегенерациони облици извесних б. које се развијају у крвоастиим задебљањима на корену многих леу-миноза (боба, лунине, и др.); између тих б. и леу-миноза постоји симбиотичан однос; у прв. време леу-миноза једним делом храни б., које у исто време врше и асимилацију слободног азота; а пред крај развијања плода, леу-минозе искористићавају белачевине, нагомилане у тада већ дегенерисаним б.; услед обилног нагомилвања белачевина, б. добивају неправилан, разгранат изглед.

БАКТИ, у индиској рел. љубав и предавање божанству као пут спасењу. Постоји и као верска секта. **БАКТРИЈА**, престоница ст. перс. краљева; Заратустрино место рођења; данас Бак. Бактријана, обл. у ст. Предњој Аз.; данас део Перс. и Туркестана.

БАКУ, варош (452 800 ст.) на пол. Апшерону које се истакло у Каспско Ј.; гл. место совјетске риб. Азербједана и највеће пристаниште на Каспском Ј. Развијена инд. нафте (3 мил. т годишње); од В. су спроведене петролејске цеве за Батум на Црном м. (354 км). Стан. Турци, Јермени и Руси; унив.

БАКУЛУС (лат.), штап, палица; б. пасторалис, биск. штап, биск. палица.

БАКУЉА, бјелка **Бјелика** → дрвено ткиво, дрво. **БАКУЊИН** Михаило А. (1814.-1896.), рус. револу-

дионар, социјалист и 1 од осн. анархизма; до 1838. официр, затим револуц. пропагатор; суделовао на Свесл. конгресу и нем. мирима у Прагу (1848.); водио мајски устанак у Дрездену (1849.), због чега осуђен на смрт, па помилован и предан рус. властима (1851.), које га прогнале у и. Сибир; побегао преко Амер. у Евр. (1860.) и активно сарађивао у међунар. социјалистичком покрету; утицао на стварање 1. радничке интернационале, а непосредно и радикалне странке у нашој држави. **Бакуњизам**, сов. револуционарна доктрина коју је створио В.; устарио колективистички анархизам са јаким цртама револуц. романтизма; садржи и идејне елементе из свију ранијих анархистичких система, почев од Говдина па до Прудона; не признаје класну борбу ни као ист. ни као револуц. фактор. Од других анархистичких струја разликује се: признавањем идеје сов. револуције, одбацивањем сваке врсте индивидуалне акције и придржавањем вел. значаја револуц. организацији. Идрао вел. улогу 1848.-1889. у развоју радничких покрета свију земаља; у Србији се осећао 1870.-1880.

БАЛ 1) феничанско божанство; муж богиње Астарте, одличавао прир. снагу. 2) (ит.) играчка.
БАЛА (герм.), дењак, деме, парамк, свежаљ; извесна количина робе, уопште роба упакована или запавена у неки завој.
БАЛАБАНОВ 1) Александар (*1870.), буг. књиж. и научник; писао песме, новеле, критике, есеје и преводио са ст.-грч. (Одисеја, Илијада, скоро све трагедије и комедије, Платон, лирика) и нем. (Гете: Фауст). 2) Ангелика (*1878.), ит. социјалисткиња и револуционарка, пореклом Рускиња; члан ит. соц. странке; ушла у партиско покретство (1912.) и постала ур. листа *Avanti!*; играла видну улогу при осн. комунистичке интернационале у Москви (1919.), али ускоро из ње истуђила; гл. дела: Успомене и доживљаји, Марксистичко васпитање маса, Суштина и постанак фашизма, итд.
БАЛАДА, балата (прованс.) 1) обично кратка романтична епика песма утврђеног облика и броја строфа и стихова; 3 друге строфе с истим стихом на крају, а завршни рефрен (еподиф) са половином броја стихова у строфама и опет истим рефреном. 2) свака дужа песма која се пева и уз коју се некад играло. Развиле се код сев. народа, па затим усвојене у целој Евр.; код нас их има и у нар. поезији (Смрт мајке Југоваћа, Предраг и Ценад, Хасангишица), а и у уметничкој.
БАЛАЖ Гена (*1899.), сликар и графичар мотива из радничког живота.
БАЛАЗУРИ (+892.), ар. историчар.
БАЛАКИРЕВ Милиј (1837-1910.), рус. композитор, пијанист, диригент, вођ Групе петорице, компоновао: оријент. фантазију *Исламеј*, 2 симфоније, 2 симф. поеме, неколико увертира, итд.
БАЛАЛАЈКА (рус.), врста тамбуре, троугласта облика; рус. народни муз. инструмент, разних величина.
БАЛАНТИНС (грч.), обољење спољне слузокоже м. пилног уда, са појавом већих или мањих преливања гоља на којима настало горњег слоја ткива, праћено гнојњем; у случајевима где болест напредује може доћи до образовања дубљих или дубоких рана и јаче некрозе ткива; у запуштеним случајевима, компликације опште природе (грозница, сепса); јавља се често као компликација → фимозе, где услед нечистоте долази до инфекције; микроскопским прегледом налази се вел. број нарочитих спирохета и једног бацила. Овај облик претставља инфективни б. за разлику од *спинтоматичног б.*, који као симптом прати венерична обољења. У извесним случајевима општих обољења (нпр. дијабетис) може се наћи на б. као на појаву која се понавља.
БАЛАНС (фрц.), равнотежа, терације; у гимнастици: одржавање равнотеже на поду, ужету итд. *Балансирати*, држати се у равнотежи.
БАЛАСТ (енгл.), терет (песак, камен, гвоздене шипке) којим се намерно товари брод и балон ради повећана стабилности; модерни трг. бродови имају нарочите просторије (танкове) које се пуне водом.
БАЛАТА, осушени млеци сок трпског дрвећа, по саставу сличан каучуку, само садржи већу количину смоле; на обичној тмпт. чврста, мало еластична маса; у топлој води постаје мека, тегљива и еластична, тако да се може обрађивати; употребљава се за изолирање ел. каблова, превлачење ткст. трансмисионих каицева и израду гумених ципела.
БАЛАТКА Антон (*1895.), композитор и диригент у Љубљани; компоновао: хорове, песме, клавирска дела и др.
БАЛАЧКА ПРЕЂА, мали влак, која вуче једна оранца; погодна за риболов на дубоким местима; њом се највише лови кечига на дубоким местима где мрежа прође између стена и покупи рибу.
БАЛАША 1) Балинт (Balassa, 1551-1594.), мађ. ренесански песник; гл. дело: збирка *Цвеће*. 2) Франо, хрв. бан (1785-1790.) из доба аустр. цара Јозефа II; владао насилно, без сабора.
БАЛБЕК, ст. Хелиополис, варош у Сирији; уништио је Тамерлан 1400. г.; чувене рушевине.
БАЛБИН 1) Децим-Келије, рим. цар (237-238.), убијен од преторијанаца. 2) Богуслав (1621-1688.), чешки историчар, гл. дело: *Epitome historica regum Bohemiarum*.
БАЛБИС, подножје за бацање дискоса јелинским стилом; стране подножја направљене од дрвета или гвожђа, а унутрашњост испуњена земљом или чврсто сбијеним угљеним пепелом.
БАЛБО 1) Итадо (*1896.), ит. маршал вповљ., 1 од стубова фашистичког режима, дугогодишњи мин. вповљ. у Ит.; извршио се целом ескадрилом лет преко Атланског Ок. из Евр. у Амер. и натраг (1933.). 2) Чезаре (1759-1833.), ит. родољуб и државник; један од творца ит. уједињења; идеал му био савез ит. уставних држава са палом на челу.
БАЛБАФ Васко (1475-1517.), шп. морепловац; први изабр у Тихи Ок., 1513.
БАЛВАИ, болива 1) ст. срп. и уопште сл. назив,

али страног порекла, за кип или идол. Нека имена места у јсл. крајевима, постала од тог израза (нпр. Бован, Баваниште), чувају успомену на ст. култ. 2) трупца, клада, гуљевац, одрезак дебла намењен преради у полупрерађевине, обично у даске, летве, талпе, греде, фурнире, чија се дужина одређује према димензијама пиљене робе; зато се настоји да се из шуме извезу што дужи б. Код лишћара израбују се обично у дужини од 2-8 м (за фурнире од 1,5 м), а код четинара од 4-12 м; дебљина код лишћара од 25 см пречника навише, код четинара од 20 см.

БАЛДАХИН (ит.) 1) златни брукат, израђиван прво у Багдаду. 2) небо, кров од свиле или кадифе над престолом, олтаром, постелом итд.; на литијама се носи над еп. Зове се и табернакул, небо или кивориј.

БАЛДВИН 1) Б. I, фрц. гроф, један од вођа у I. крст. рату и едески кн.; после смрти Готфрида Бујонског крунисан за јерусалимског краља (1100-1118.). 2)

Б. III, јерусал. краљ (1131-1162.), ратовао са мосулским краљем Нуредином; у помоћ му дошли нем. цар Конрад III и фрц. краљ Луј VII. 3) Б. I, вођ 4. крст. рата, осн. Латинског царства и цар у Цариграду (1204-1261.), збачен од Михаила VIII Палеолога.

БАЛДВИН Станли (*1861.), енгл. политичар и државник, присталица ушониетичке странке и сарадње са Фрд.

БАЛДЕР, Балдр, Балдур, код скандинавских народа божанство цветне природе и сјајнога сунца, син Одина и Фриге, најлепши од свих богова; убио га бог рата Холер.

БАЛДУНГ Ханс (око 1480-1545.) зв. Грци, нем. сликар и гравер; Диреров ученик и пријатељ, један од најзначајнијих нем. уметника из доба ренесансе. орг. и снажан, нарочито у дрворезима.

БАЛДУР, старогерм. бог; богови га шитили, јер је њихова судбина зависила од његове смрти.

БАЛЕАРИ, група о. у Сред. М. близу шп. обале; већа: Малорка и Менорка; припадају Шп. Балеарски хрт → хрт.

БАЛЕГАР (Geotrupes), род буба које се хране балегом домаће стоке; јаја полагају у рупе у земљи које претходно испуне балегом.

БАЛЕН Јосип (*1890.), проф. пољопр.-шум. фак. у Београду; бави се нарочито питањима пошумљавања крша и голети; гл. дела: *О проредама, Наш голи крш*.

БАЛЕРИНА (ит.), играчица; примабалерина, прва играчица у балетској трупи.

БАЛЕТ (ит.) 1) игра нарочито прописаним корањима и сложене тхн. ногом става; може бити саставни део опере и самосталан; негован још у 13. в. на ит. и фрц. дворovima; ум. облике добио у Фрд. за кардинала Ришелјеа; Жорж Нover (1727-1810.) створио од б. самосталну ум. подређивањем карактерне игре мимичком делу; крајем 19. в. шаблонизирао, али од 1907. препоробен под утицајем петроградског царског театра и чувеног рус. б. (Ана Павлова, Фокин, Нижњиски), остварењем н. сценских муз. облика на ум. висини опере, спајањем фантастичних и гротескних елемената са симболистичким и декоративним у симфонијој боја, покрета и ритма; после свет. рата швед. балетмајстор Ролф де Маре и играч Жан Берлин поставили основе модернистичког б. 2) чланови поз. који изводе балет.

БАЛЗАК Оноре (Balzac, 1799-1850.), творац реалистичког романа; до 30 год. бавио се највише штампарским и издавачким пословима; 1822-1828. написао сам или у сарадњи са другима вел. број романа која нису имали успеха.

Први значајни роман био *Последњи Жуан* (1829.); отад са невероватном енергијом писао роман за романом. У његовим делима има романтизма, али оштрина посматрања показује да је материјал узимао из живота; створио вел. галерију типова свих занимања, темперамената и карактера; успешно сликао све пороке и страсти. све способности и особине. Мада писао брзо, дао свакој личности сопствени језик; због живих дијалога његови романи су успешно драматизовани. Признање и славу стекао после смрти. Год. 1841. дао својим романима заједничко име: *Људска комедија*, стога што обухватају живот свих слојева друштва; сцене из присног живота: *Кад жена зри*, *Пуковник Шабер*; живот провинције: *Евгенија Гранде*, *Криј*; у долини; париски живот: *Тича Горио*, *Рођака Бета*, *Цезар Бирото*, *Балкарска кућа Нисенжан*, *Сјај и беда куртизана*; полит. жи-

вот: Епизода из времена терора. Тамна историја; вој. живот. Страст у пустињи; село: Селаци. Сеоски лекар. Сеоски парох; фил. романи: Шагринска крвја. Познајат ремек-дело. Тражење апсолутног. Од осталих романа значајни су: Голсек, Беатриса, Физиологија брака; вел. успех имала је комедија Меркаде и збирка Голицаје приче (Contes drolatiques). Ивичино јак утицај на творца нашег реалистичког романа Јакова Игњатовића.

БАЛЗАМ (грч.) 1) лек. фиг.: утеха. 2) сирупасте или полутечне смоласте материје богате етеричним уљима: добијају се из дрвета засецањем коре, из које пуре; познатији су терпентин, копаива б. и толу б. Балзамина → етак. Балзамирање, дотапање теша балзалима и препарирање умрлих да би се сачували од распадања; претварање лешева у мумије. **БАЛИ**, брдско, плани. острво (5600 км², 982 000 ст.) у Малосундским О.; засејано оризом, памуком и дуваном; припада Хол.

БАЛИЈА (тур.) 1) углавном погрдан назив за мусл. селаци, и мусл. уопште. 2) мусл. стан. предела Подвележја у Херц. (→ Подвелеши).

БАЛИЈА (ит.), фашистичка омлад. организација за декае од 8-14 г., по декачу В. који у Ђенови 1746., бацањем камења, дао знак за устанак против Аустријанаца.

БАЛИСТА (грч.-лат.), ратна справа за бацање камена код ст. Грка и Римљана. **Балистика**, наука о кретању зрна изабаченог из ватреног оружја. Унитарна б. разматра кретање зрна и деви, а спољна његово кретање кроз ваздух.

БАЛИФ Филип (1847.-1905.), инжењер и метеоролог; подигао метеор. станицу 1. реда на Бјелашници у Босни; гл. дело Водне грађевине у Б. и Х., **Организација метеор. службе** у Б. и Х. итд.

БАЛКАН 1) пајдука плани. у Буг., пружа се упореднички средином државе, од њене зап. границе ка Тимоку до Црног М. Најв. врх Јумрукчал (2372 м) у њеном средишном делу. Из с. у ј. Буг. прелазни се преко више превоја на Б.; најважнији: Гипци, Араба-Конак и Шипка. 2) → Балканско полуострво.

Балканске прге, таконлетско такмичење репрезентација Југосл., Грч., Рум., Буг., Арб. и Тур., које се сваке године одржава у другој земљи; осн. 1930. Б. коза, распрострањена на Балк., разне боје, веома отпорна и с мало хране задовољна; имају рогове и м. и ж. грла. **Б. конференције**, скупоини претставника Грч., Рум., Тур., Буг., Арб. и Југосл. приватног карактера за изналагање могућности заједничког рада ових држава; предложени на 27. конгресу мира у Атини (1929.) у циљу зближења и регионалног удружења б. држава у оквиру Друштва народа, и да се створи б. → Локарно; одржане у Атини 1930., Цариграду 1931., Букурешту 1932. и Солију 1933. год., после чега настао застој у преговорима, услед добронамерног веровања да је излацина поштепост у остварењу б. уније. **Б. куп**, такмичење фудболских репрезентација Рум., Буг., Грч. и Југосл. Победник је првак В.; утакмице се одржавају сваке године у другој земљи у облику турнира; игра се по бод-систему. **Б. пакт**, **Б. антана**, уговор склопљен у Атини (9./2. 1934.) између Југосл., Рум., Тур., Грч., против ревизије уговора о миру, којима су утврђене границе б. држава; њиме су силе потписнице загарантовале међусобну сигурност својих граница (чл. 1.), обавезале се да ни једна од њих не склади споразум са којом б. државом изван пакта, нити да предузима полит. обавезе без претходног одобрења осталих потписница (чл. 2.), и предвиделе да п. могу да приступе и друге б. државе, чим на то пристану све државе потписнице (чл. 3.). **Б. питања**, књиге обавештајног карактера, изд. у Паризу за време светске конференције мира; било их 5: Македонско питање у ср. в. од В. Марковића, Експ. везе Србије од К. Стојајновића, Југославија Е.-Омана, Руде у Србији од К. Илића и Буг. зверства од М. Веснића. **Б. планински систем**, наставаља се у Југосл. на Карпатске; захвата простор ј. од њега и прелази на л. обалу Нишаве; у њега спадају: Вукав, Жежевац, Бељаница, Лисац, Кучајске Пл., Ртањ, Тупијиница, Озрен, Девица, Тресибаб, Стара Пл., Сврњинске Пл., и Сува Пл.; има крашних пољава; стани, све углавном сточарством (овчарством) и виногр.; минер. извора и рудног блага доста, нарочито каменог угља; земљиште проходно по речним долинама, дуж којих подигнуте жел. пруге; гл. центри: Зајечар, Пирот, Вуприја, Параћин, Књажевац и Бољевац. **Б. ратови** → ослободилачки ратови. **Б. савез** 1) уговор који је са балк. државама склопио кн. Михаило. 2) уговор о савезу против Тур., склопљен 1912. између Србије, Буг., Грч. и Црне Горе. 3) → Б. пакт. **Б. социјалистичка конференција**, одржана од 7.-10. 1. 1910. у Београду; циљ јој био да изради заједничку програмску и тактичку линију у нац. политици б. социјалдемократских странака; на њој истакнута идеја да је груписање на-

рода у 1 привр. и полит. целину битни услов одбране њихове слободе и независности од империјалистичко-капиталистичких сила. **Б. царина**, драма црногорског краља Николе, испевана 1884. год.; има за предмет последње год. црногорске ист. 15. в. **БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО**, најисточније евр. пол. у Сред. М. Површина 620 000 км². Сев. границу чине р.: Дунав (од ушћа до Београда), Сава (од Београда до извора) и Соча (од извора до ушћа). Савом и Дунавом широко везано са с. и в. Евр., а острвским групама у Егејском М. и уским морезима Босфором и Дарданелцима у тесној вези и с М. Аз. Раније називано различитим именима (Грч., Рим., Виз., Илирско П., Евр. Тур.) а од 1808. названо Балканским по пл. В. у Буг. На њему 5 план. система: динарски (на СЗ), пиндски (на ЈЗ), родопски (у средишњем делу), балк. (на И) и карпатски, који, као продужење Карпата из Рум., захвата део си. Србије. Ниједна плани. не прелазна висину од 3000 м (Триглав 2863, Рила 2924, Олимп 2918 м). Р. припадају сливовима околних мора као њихове директне или као прилоге Саве и Дунава. Има више јез., највећа: Охридско, Преспанско, Острвско, Тахинско, Вешичко и вел. али плитко Скадарско Ј. У току векова било као мост између Евр. и Аз., преко којег се кретали разни народи. Отуда на њему вел. етничко шарењило. Плани. карактер и плодност Б. П. на више мањих обл. помагали, омет, да се одрже и мање етничке групе. Мада различити по пореклу и по језику, балк. народи се менали са неарским староседеоцима и имали много заједничког у свом развитку; у почетку кршнх, потпани под власт Римљана и добрим делом подлегли романтизацији. Римљани наследила Виз., чији се утицаји осећају код свих балк. народа. Од вел. значаја за етничку ист. Б. П. био је долазак Јк. Сл. (7. в.) и Турака, који су унели нове етн. елементе и много утицали на култ. и етн. развитак старих балк. народа. Најстарији познати балк. народи су Илири, Трачани и Грци. Грци су се одржали до данас, а од поромањених Трачана и Илира постали су Румуни, Аромуни и Арбанаси. Данас с. део вод. насељавају углавном Јк. Сл. (Јсл. и Бугари), а ј. део (од линије Медва-Солун) Грци и Арбанаси. Тураци има у ј. крајевима Буг. и Југосл., а највише на ЈИ, у евр. Тур. Јевреја има по већим градовима. Цицара по градовима (трговци) и на плани. средишњег дела (покретни сточари). На Б. П. 4 самосталне државе: Југосл., Буг., Грч. и Арб. Делове Б. П. држе небалк. земље: Тур. (ј. део и Румелије), Рум. (Добруца) и Ит. (Истру са Горицом, Задр и о. Црес, Јошви и Јастово).

БАЛКАШКО ЈЕЗЕРО, у Казакистану, и. Аз.; дугачко 640, широко 90 км; површина 18 800 км²; дубина 29 м. Мада не отиче, вода му слатка. Од краја новембра до почетка априла покривено ледом. Обале ненасељене. Притока му р. Или.

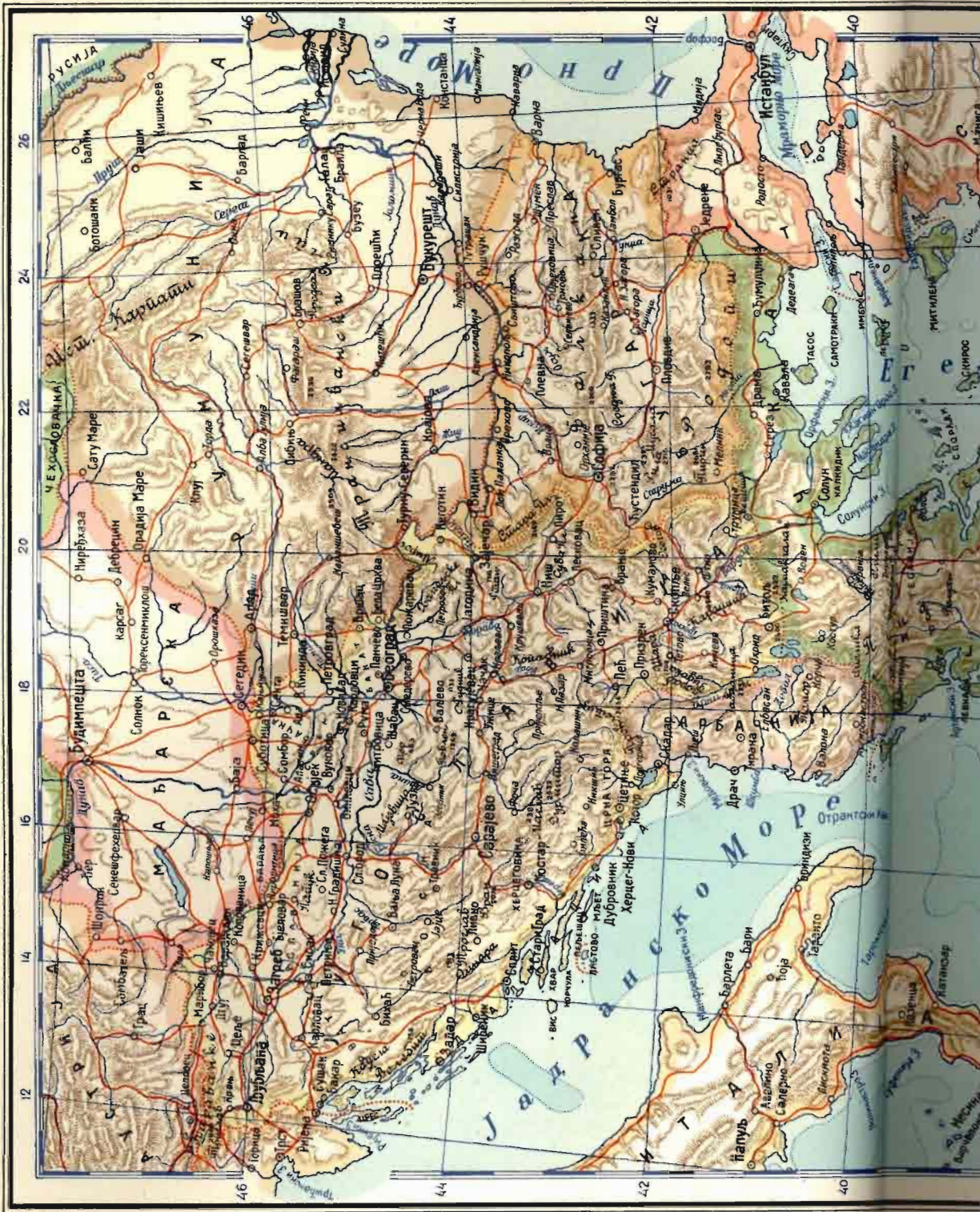
БАЛКИС, Балкис, ар. име краљице Сабе.

БАЛКОН (ит.), избочена плоча на фасади неке грађевине, грађена баустрадом и спољна вратима с унутарњим просторијама зграда. У поз. продужење 1. галерије до испред позорнице (л. и д.).

БАЛНЕОЛОГИЈА (лат.-грч.), проучава састав и дејство минер. вода, геолошки састав земљишта и све остало у вези са бањама, нарочито климатске прилике. **Балнеотерапија**, проучава начине деловања минер. вода и применује их у циљу лечења болесника.

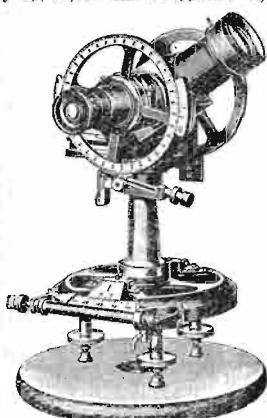
БАЛОКОВИЋ Златко (* 1895.), виолински виртуоз; концертира по свету и пропагира јсл. дела.

БАЛОН (фрц.), дотилница сферног, дугуластог или цилиндричног облика, лака од ваздуха, испуњена водоником или хелијумом, с омотачем од непропустљивог гумираног платна и корпом у коју су смештени посада, храна, инструменти и др. Одржава се у ваздуху статички, услед разлике у спел. тежини ваздуха и гаса којим је напуњена; употребљава се као везан и слободан. Везани б. има запремину 800-1000 м³; може се издигн. с 1 осматрачем до 1800 м, а са 2 осматрача до 1200 м висине; претставља високо уздигнуту осматрачницу; највећи му недостатак што је услед непокретности, вел. запремине и запаљивости погодан циљ за напад непријатељске авијације и артиљерије; посебну вредност в. б. чине заштитни б., о које су обешене мреже од жипа; употребљавају се као сталне ваздушне запрете ноћу у циљу спречавања напада непријатељских авиона на неки простор или тачку; употребљени их прво Италијани у светском рату за одбрану Венеције. Слободан б. има запремину до 2000 м³; може се полети до 20 км; снабдевен је корпом за посаду, инструментима и баластом (песак, вода); њиме се не може управљати, већ се пушта да га носе ваздушне струје. Б. сонд, мали б. од гуме или хартије, који се слободно диже у високе слојеве атмосфере и собом узноси метеор. инструменте за бележење притиска, тмпт. и влаге у разним слоје-

вима ваздуха; на вел. висинама б. пукне, а инструменти се, помоћу падобрана, спуштају на земљу; ови б. достигли су висину од 37,700 км. Теодолит б., преломљени т. у виду ласта за посматрање б. пуштених слободно у ваздух, ради одређивања правца и брзине ветра; служи и за мерење висине и брзине облака (→ сл.) **Балонет**, одлење у везаном б. испуњено ваздухом; повећава стабилност везаног б. при ветру. **Балонство**, део вјетров. опремљен балонима; сачињавају га јединице вазд. б. и вјетр. лађе.

БАЛОТАЖА (фрц.), избор при којем ниједан кандидат није добио потребну већину, тако да се мора гласати понова; у клубовима: гласање кулицима различа боја. **БАЛСАМ**, мелем → балсам.

БАЛСАРА → пламењача. **БАЛТИК**, и. обала Балтичког М.; у ужем смислу само Естонија, Летонија и Литванија. **Балтички Аријци**, мања грана Аријата (Индоевропљана), чији су језици веома сродни са сл.; од живих народа Литванија и Лети и ст. Пруси, чији је језик изумро после 17. в. У њиховом језику и култури очуване црте из вел. старине. Били у сталном опадању до свршетка светског рата, када су и Лети и Литванци добили самосталне државе. **Б. државе** → Естонија, Летонија, Литванија и Финска. **Б. (Источно) Море**, вел. унутарње море у с. Евр. (406 720 км²). Од Сев. М. и Атланског Ок. одвојено Скандинавским Пол., а спојено мореузима (Сунд, В. и М. Белт, Категат, Скагерак) и Килским Каналом. Издужено у правцу С-Ј; јако разуђено: Ботниски, Фински, Ришки, Данцишки Зал. и више о.; дубина расте према С: плина слаба. Више вел. Притока: Одра, Висла, Њемсн. Дина, Нева и др. Вода мање слана. За време зиме се леди, што смета саобр.

БАЛТИМОР, један од највећих градова (830 000 ст.) и пристаниште С А Д на ушћу р. Паталско у Атлански Ок.; развијена инд. конзерви, кожа, хемикалија; унив. високе шк. и библт.

БАЛТИВ Симеон, сликар из 18. в., сликао иконостаје у мн. Гомрију, Пљанком и Перјасици.

БАЛУЦИЋ Живојин (*1868.), публицист, политичар и мн. у пенз.; у младости социјалист; одржавао везе с краљем Петром пре његова доласка на престо; касније му био секретар и повереник; једно време борио се против Н. Пашића, али 1906. пристао да сарађује с њим; 1906.-1935. дипломатски претставник у иностранству.

БАЛУСТРА (ит.), мали профилисани стубић; може бити различитог облика. **Балустрада**, низ б., спојених озго плочом или профилисаним венцем; свака ограда у виду шупљег зида у висини наслона. **БАЛУЦКИ Михал** (1837.-1901.), пољ. писац; сликао живот родног града (Кракова); најпознатији роман: **Млади и стари**.

БАЛФУР Артур (Balfour, 1848.-1921.), енгл. политичар, државник и претседник владе (1902.-1905.); за време светског рата играо видну улогу у енгл. политици; бавио се и флз. **Б. декларација**, писмена В. изјава (2./12. 1917.) у име владе В. Брит., да ће بلاгодаклоно гледати на стварање домовине за јевр. народ у Палестини и да ће уложити све своје напоре за остварење тог циља.

БАЛХОРНИРАТИ (нем.), унаказити језик при претампљивању.

БАЛШЕР Освалд Марјан (1858.-1932.), пољ. историчар унредног права.

БАЛЧЕСКУ Никола (1819.-1852.), рум. писац; у гл. делу: **Ист. Румуна** развио идеју нац. уједињења.

БАЛЧИК, варош (6500 ст.), пристаниште на Црном М. у рум. Добручи.

БАЛШИЋИ (Балшини), зетска властеоска породица ром. порекла; дошла на власт у Зети иза средине 14. в.; потичу од властелина Балше; у ист. се јављају 1360. три брата: Страцимир, Ђурађ и Балша II, који се одмеху од цара Уроша и постепено освајају Зету; били веома борбени; највише ратовали с бо-

санским баном и краљем Твртком, који им отео Требње и Коњање. Ђурађ Страцимировић, зет кн. Лазара, ступио у тешке везе с Млечанима, да би спасао Зету од тур. господарства и, као цену за одбрану и новчану помоћ, дао им Скадар с ужом околином, око којих његов син Балша III водио дуге борбе с Млечима. На смрти Балша III оставио Зету свом ујаку Стевану Лазаревићу, пошто није имао потомства; с њим изумрла породица Б. (28./4. 1421.).

БАЉМОНТ Константин Д. (*1867.), плодан и популаран рус. лиричар из почетка 20. в., један од вођа модернизма, индивидуализма и симболизма; живи у емиграцији; одликује се богатством музикалног стиха, многострукошћу мотива и ритмике; створио своју шк., утицао на развој рус. песникства; много преводио (и са срп.); гл. дела: **Под северним небом**, **У безграничности**, **Зграда у огњу**, **Литургија лепоте** итд.

БАМАЛИП (лат.), у логици силогизам 4. фигуре закључивања у којем су 1. и 2. премиса опште и потврдне, а закључак делимично потврдан, инпр.: сви су квадрати правоугаоници, сви су правоугаоници паралелограми, понеки паралелограми су квадрати.

БАМБЕРГ, варош (50 000 ст.) у Баварској на Лудвиговом Каналу; више музеја, вел. библт. и звезда-ра; инд. метал. и ткст.

БАМБИНО (ит.), дете. **Santissimo B.**, Исус као дете.

БАМБУС (малајски), више родова (фам. Gramineae) са преко 200 врста високог или ниског шиља, а ређе лијана; стабло као у трава, али увек дрвенасто и гранато, код неких врста дебело до 20 см, а високо до 25 м; лишће зимзелено; расту у суптропским и тропским влажним пределима. Служи за прављење кућа, лађа, мостова, водовода, сплавови, корпи, хартија, асура, штапова, лампетаја, амрела, посуђа итд. Млади, нежни изданци једу се као шпаргле; од извесних врста добива се → табачи-р; многе врсте се гаје- и као украсне биљке.

БАМЊА (*Hibiscus esculentus*, фам. Malvaceae), врста слеза пореклом из Ј. Ам.; једу се зелене махуне.

БАН (од аварске речи бајан) 1) у Хрв., Босни, а по предању и у Хуму, владар над више жупа, као у Рашкој кнез; у Хрв. и Слав. назив се одржао до 1921., а у Босни замењен краљевским називом (1377.). 2) у Црној Гори, вел. господин (Страхињић б.). 3) највиши чин у бан. потчињен мн. унутр. дела; добива звање и положај указом Њ. В. Краља, на предлог председника владе; претставља у бановини сладу и врши највишу полит. и општеуправну власт; стоји на челу бан. као самоуправе, издаје ур. у зак. границама, саставља предлог за бан. буџет и извршује га, управља бан. имовином, стара се за екон. и култ. унапређивање бан.; прима и отпушта служитеље, званичнике и чиновнике до 9. групе. **Банско веће**, саветодавни орган бана у бан. пословима; сачињавају га б. већници, које поставља мн. унутр. дела за сваки срез по 1; сазива га бан. најдоцније на 1 месец пре коначног утврђивања бан. буџета. **Б. сто** → сто. **Б. управа** дела се на 7 одељења: опште, управно, пољопр., просветно, тхн., за сод. полит. и нар. здравље, за фин. и за трг., заштатство и инд. Одељења одговарају мет. и деле се на отсеке.

БАН 1) Матвја (1818.-1903.), рођен у Дубровнику, дошао у Србију (1844.); играо око 1818. видну полит. улогу; писао песме, чланке, расправе и штаблонске драме са слабом стиховима и недовољно израђеним карактерима; гл. дела: **Миљенко и Добрила**, **Смрт Уроша I** и поз. комад **Цвијети српске**, писан за прославу 50-год. таковског устанка. 2) **Митрофан** (1841.-1920.), последњи црногорски аутокефални митрополит; реорганизовао црногорску црк. и допринео култ. подизању своје пастве. (На сл.: Б. Матвја).

БАНА, индиски песник и романописац из 7. в.; гл. дела: романи **Кадамбари** и **Хармакарита**.

БАНАК (ит.), озидан од камена или земље, или од дрва, поред огњишта или кућног зида, низак а широки толико да се на њему може седети и лежати. **Б. прозорски**, највиши слој проз. парапета; обично се прави у облику венца, тј. с озиданим испадом греко зида.

БАНАЛНОСТ (фрц.), просечност, простиштво. **Б. стилска**, употреба израза који су првобитно имали драж и свежину, па их дугом употребом изгубили. **БАНАНА** 1) варош с пристаништем на ушћу р. Конга, у белг. Конгу; трг. и рибарско место. 2) Муса

(фам. Musaceae), зељаста биљка, широког и дугог (више од 1,5 м) лишћа, крупних аптоморфних цветова на веома дугој и дебелој осовини; размножава се изданцима који избијају из корена; пореклом из ј. Аз., данас се гаји у свим тропским земљама. Најважније 3 врсте: *M. paradisiaca*, од чије се подврсте (*M. sapientium*) добивају плодови без семена који улазе у трг.; *M. textilis*, чија влакна налазе примену у ткст. инд.; и *M. ensete*, која се гаји као украсна биљка, јер је мање осетљива према ниској тмпт.

БАНАТ, обл. између Банатских Пл. и р. Мориша, Тисе и Дунава. Зал. део у Југосл., а и. у Рум.; јс. део веома плодан равница, без шума; гл. занимање сеоског стап. пољопр.: перелије, дуван, шећ. репа, а на ји. и винова лоза; становништво: Србохрвати, Слов., Немци, Мађари, Румуни, Чехословаци, Јевреји, Руси и мањи број Пољака, Русина и др.; Срби Бананани у ји. делу говоре косовско-моравским дијалектом, а у сев. чине прелаз на динарским Србима; већином воде порекло из Шумадије. У 2. в. улазио у састав рим. пров. Дакије; затим га освојили Готи, Хуни, Гепиди, Авари, Јж. Сл. (у 5. и 6. в.) и најзад Мађари (у 12. в.). За владе Стевана Лазаревића и Ђурђа Бранковића извршено ново насељавање Срба који се повлачили пред Турцима, а у 17. и 18. в. дошао и знатан број Вугара. Почетком н. в. (1552.-1717.) био под тур. влашћу; затим претворен у аустр. пров. и подељен на 11 округа; Марија Терезија спојила 8 округа са Мађ. (1741.), а од 3 начинила вој. границу; у то време много Срба напустило Б. и отеснило се у Рус., што су искористили Мађари и Немци и населили свој живаљ. После мађ. буне ушао у састав срп. Војводине (1849.-1860.), а затим извршена нова мађ. колонизација; после свет. рата равни Б. ушао у састав Југосл. **Банатити**, младе еруптивне стене (јурске и кредне формације) разног минер. састава (диорити, фелзити итд.), које су се изниле у Банату у виду жнца.

БАНАТСКЕ ПЛАНИНЕ, план. део (највећи врх Петра Гозна, 1450 м) на улазу Дунава у Бердапску Класуру и на унутрањој страни Трансилванских Алпа (Карпата). Састоје се поглавито од старијих и вулканских стена. Имају руда, за које је везано рударство и инд. (Речица).

БАНАТСКИ КАРЛОВАЦ ср. место на жел. прузи Београд—Вршац; инд. саламе.

БАНАШЕВИЋ Никола д-р (* 1895.), романист, проф. унив. у Скопљу, бави се изучавањем нар. поезије и веза између фрц. књиж. и наше нар. поезије; гл. дела: *Косовски циклус* и *шансон де жист*, *Циклус Марка Краљевића* и одјеци фрц.-ит. витешке књиж. **БАНВИЛ** Теодор (Banville, 1823.-1891.), фрц. песник парнасовеке шк.; нарочито се истицао богатством ритмова и рима; писао и поз. комаде (Гренгоар), романа, приче.

БАНГ Херман (1857.-1929.), дански романописац; почео књиж. рад као приврженик натурализма, али у каснијим радовима развио импресионистички стил: *Ексцентричне новеле* и *Тихе егзистенције*; савршену тхн. стила развио у роману: *Микаел*, а најбоље му дело роман: *Типе*; бавио се и поз. критиком.

БАНГАЛО (бенгал., енгл. *Bangaloo*), приземна кућа Европљана у Индији.

БАНГАЛОР, варош (237 000 ст.) у ј. Индији, има веома пријатну климу због вел. надм. в. (1100 м); важно тржиште за ј. Индију са развијеном ткст. инд.; унив., звездара и бот. башта.

БАНГВЕЛО, плитко јез. у сев. Родезији, у Афр. са површином од 4350 км²; унаоколо вел. површина под мочварима; из њега истиче Јаупала (Конго). **БАНГИ**, место у обл. Убанги Шари у фрц. Екваторској Афр.; извози слоновићу и каучук.

БАНГОВА БОЛЕСТ, болест коју код животиња проузрокује *B. bacill*; изазива побацивање код свију домаћих животиња, а парочито крава.

БАНДА, вулканска о. (42 км²) у Малајском Архипелагу (Молучка О.); палме (кокос, саго) и мускачев орах; припадају Хол.

БАНДАЖ (фрц.), завој; у боксу омот око зглобова шаке, којим се они штите од повреде; у мачевању служи за заштиту осетљивих делова тела: врата, зглобова итд.; примењује се и у јахачком спорту за омолавање ногу тркачког коња.

БАНДЕЛО Матео (1485.-1561.), архиеписк., ит. приповедач и песник, познат нарочито по својој збирци раскаланих *Новела*, због којих је назван *ломбардски Бокаччо*.

БАНДЕРОЛА (фрц.), узан омотач од хартије на неким предметима оптереним трошарином; крстоплет на књигама које се шаљу поштом.

БАНДИ (енгл.), смислена игра на леду код сев. народа; Финци, Швеђани и Норвежани играју са 11 играча лаком лоптом од кудеље, док се у Енр. игра са 7 или 9 играча пуном гуменом лоптом. Време игре: 2×40'; игра се на голове; играчи се крећу на шључугама и покрећу лопту ударачем, дугим 120 см.

БАНДЛОВА БРАЗДА, граница између активног (горњег) и пасивног (доњег) дела материце за време порођаја. Када се испољи, за време грчења материце у виду прстена (контракциони прстен), означава да постоји препрека у порођају, услед које може доћи до прелома материце.

БАНДУЛОВИЋ Иван, босански франсвац, спада у прве бос. књиж. (крај 16. и почетак 17. в.); гл. дела: *Пистоле* и *Еванђеља*.

БАНДУНГ, варош (95 000 ст.) на в. делу Јаве; вис. тхн. школа; трг за чај.

БАНДУР 1) *Анселмо*, дубровачки археолог и нумизматичар из 17. и 18. в. 2) *Јован* (* 1899.), диригент опере, проф. муз. шк. у Београду, композитор модерног правца; гл. дела: *Химна о човеку* (по Софокловој Антигони), *Дубр. мадригал*, *Сватовац*, *Кити*. **БАНЕР** Јохан (1596.-1641.), швед. ген.; гл. заповедник швед. војске у 30 год. рату после погибје краља Густава Адољафа.

БАНЗАЈ (јап.: 1000 год.), јап. поздрав, одговара нашем: живео!

БАНИ, рум. ситан новац; → леј.

БАНИЈА 1) *бановина* обл. између Коране, Купе и доње Уне (Савска Ван.). 2) део града Карловца.

БАНКА, хол. острво близу Суматре (11 182 км², 169 000 ст.); богато калајем одличне квалитета; гл. место Паикалпинанг (8000 ст.).

БАНКА (ит.) 1) место или зграда где се обављају банкарски послови. 2) лично, акционарско или командитно трг. предузеће које се бави посредовањем у промету капитала и др. пословима са тим у вези; руководи се начелима: сигурности пламана, његов рентабилитет и довољна ликвидност активне с обзиром на прир. пасиве. Према врсти посла којом се претежно баве, деле се на: емисионе, кредитне, трг., есконтне, извозне, пословне, депозитне итд. Посебну врсту претепалаћу штедионице и кред. задруге. **Б. за међунар. обрачуне**, осн. у вези с Јанговим планом (од 17./15. 1930.) за наплату репарација од Нем.; капитал (500 мил. швајц. фр.) уписале емисионе б. вел. држава; имала задатак: да сарађује с емисионим б. одржава стабилност валуте појединих држава; да прима и врши расподелу и трансфер нем. плаћања, и да врши веће међунар. фин. послове; има изврсно организовану службу проучавања привр., фин., банк. и валутних прилика разних земаља; много допринела одржавању златног важења код земаља златног блока. **Банкарски послови**, трг. послови који имају за предмет новац, елементарни метал или хартије од вредности (тач. 5. § 17. Зак. о устројству трг. суда); деле се на: **активне**, који обухватају давање свих врста zajmova на мен., тек рачуне, залог, хипотеке итд.; **пасивне** или **депозитне**, у које улази примање улога на књижице и тек. рачуне, узимање кредита од др. новчаних завода, издавање новчаница или одговарајућих обавезница итд.; и **неутралне**, као: наплаћивање и исплата мон. и др. потраживања за рачун комитента, куповина и продаја ефеката за туђ рачун итд. Поред ових редовних послова постоје и **переводни** (улажење у трг., инд. и спекулативне послове за сонетвен рачун). **В. улутница** → чек. **Банкарство**, банкарски послови узети скупа; привр. грана, коју сачињавају б. и њихова делатност. **Б. Југославије**, почело да се развија још у 1. половини 19. в. Први кредитни завод, осн. на данашњој јел. територији, били су Краљска хранилишта у Љубљани (1820.), и Хрв. штедионица у Загребу

(1846.). У Србији се за 1. владе кн. Милоша б. бањили браћа Герман, којима је Милош ставио на располагање извесну суму новца с тим да је уз мали интерес позајмљују извозницима, а до осн. 1. назаног завода (Управа Фондова 1862.) дошло тек за 2. владе кн. Михаила; одмах затим у Србији су никли и многи др. новчани заводи као: Прва срп. б. у Београду (1869.), Беогр. кред. завод (1870.) итд. И поред кризе коју наше б. преживљује од 1931., почетком 1934. у Југосл. било 620 новчаних завода са билансираним капиталом од 2785 мил., без фондовима и резервама 895 мил.; а укупна пасива износила око 15 милијарди; од тога отпаладо на улоге и штедњу 6,5, на повериоце по тек. рачунима 2, респеконт 1,2, а на остале повериоце 1/2 милијарде. Банковна привилегија, повластица дата новчаним заводу да пушта у оптицај новчанице на подлози метала који има.

БАНКАЈС (сканд.), неравнине на површини ледених покривача, инландска, које постају померањем и нагомиланањем леда.

БАНКЕТ (фрц.), свечан обед у част некога.

БАНКИМ Чавдра Чатерија (* 1838.), индски писац; увео евр. роман у бенгалску књиж.

БАНКНОТА (ит.) → новчаница.

БАНКО, хрв. бан (1208.-1209. и 1217.-1218.); мађ. народности.

БАНКОК, престоница Краљ. Сијама (931 200 ст., од тога 200 000 Кинеза); на обема обалама Менама, 33 км од његовог ушћа у Сијамски Зал. Средиште духовног и привр. живота Сијама, његов гл. трг. и најзначајнији град и највеће пристаниште, преко којег иде 85% целокупне спољ. трг.; извози: ориз и дрво; љуштионице ориза и стругаре.

БАНКРОТ (ит.), пропалица, лице које се налази у немогућности да плати своје дугове или је недопуштеним радњама оштетило своје повериоце. Банкротство, стање дужника који недопуштеним радњама привидно или стварно погорша своје стање тако да му се не могу наплатити дугови, већ се над његовом имовином мора отворити стечај (§ 344. Крив. зак.); разликује се лажно и просто б. Државно б. настаје или услед стварне немогућности да држава одговори својим обавезама, или услед њеног одбијања да изврши обавезе по уговорима о зајмовима (репудиција). За д. б. сматра се и самовољно снижавање камате (конверзија) или делимичан отпис држ. дуга.

БАНКС, острвска група (800 км²) у Меланезији.

БАНКСОВА ЗЕМЉА, најзападнија острвска група амер. арктика, ненасељена.

БАНОВА ЈАРУГА, село у Слав., у Новском срезу (Савска Бан.).

БАНОВАЦ, новац који раније ковали хрв. бановци; у ст. Аустр. новац од 10 новчића или 20 филира.

БАНОВИНА, раније обл. којом управљао бан као краљев намесник; данас највећа уставом предвиђена самоупр. јединица, на које је Краљ. Југосл. подељена (зак. од 3./10. 1929.); има их 9 (Дравска, Савска, Врбаска, Приморска, Дринска, Зетска, Дунавска, Морavsка и Вардарска); од Београда, Земунa и Панчева образована засебна обл. под Управом града Београда; надлежност и самоуправа б. ближе одређена законом од 7./11. 1929. **Бановинско веће**, орган бан. самоуправе (чл. 89. Устава); бира се на 4 год. општим, једнаким и непосредним гласањем; има надлежност да решава о б. уредбама и да доноси бан. буџет. Б. одбор, самоуправни извршни орган б.; бира га б. веће из своје средине; спрема предлоге буџета и уредаба за б. веће. Б. уредбе регулишу аутономно поједине гране б. управе и имају у својој бан. силу зак.; не могу противречити уставу ни зак. (чл. 90. У.); проглашује их и обнародује бан. који претходно тражи сагласност Држ. савета. Б. финансије → самоуправне финансије. **БАНОВИЋ Страхиња**, лице из народне епске поезије, у вези са косовским циклусом; верује се, мада са недовољно основа, да је то Ђурађ Страцимировић Балшић.

БАНОВШТОР, село поред Дунава, на подножју Фрушке Горе, у Илочком срезу. Име по бенедиктинском мап. бана Велуша из 12. в. Сада прав. парохија.

БАНСКА КУСА, брежуљци у Вањани, од Белог Манастира до Батине (Дун. Бан.); највећа висина 243 м.

БАНСКО, варошица (5060 ст.) у Вуг., у пределу Рајзлогу; дрводелство, грождарство и кожарство.

БАНТАМ категорија, боксер тежине 53, 525 кг; назив по малим кокошцима. В. кокош, најситнија раса из Нагасакија и са Јаве.

БАНТИ Гвидо (1832.-1925.), проф. патол. анат. у Фиренти. **Бантијева болест**, повећање слезине (хипертрофија) првенсно пиросом јетре; узрок непознат; знаци: бол у пределу слезине, тмгт., повраћање, прогресивна малокрвност без леукемије; лечење: рентгеном и операцијом (вађење слезине).

БАНТОК Гранвил (* 1868.), енгл. композитор, дири-

гент, директор муз. шк. у Бермингему; компоновао опере, симфониске поеме, прк. муз., хорска дела с оркестром, оријенталске песме и др.

БАНТУИ (тј. људи), назив за вел. број (око 200) црначких народа у Афр., који говоре сродним језицима, али се иначе веома разликују; зап. се баве земљр. и гаје маниок, банане, батате и јамс, а и. и ј. сточарством и сејањем проса; неки су подлегли утпајима хамитске културе (нпр. Масаи).

БАЊА, ман. код Прибоја, не Днму; не зна се кад је осн.; помиње га прво св. Сава у студеничком Типику, писаном између 1207. и 1215. год.; убрзо потом (1219.) св. Сава при њему осн. резиденцију дабарског еп. Садљу ман. пркву, посвећену св. Николи, подигао (1329.) дабарски еп. Никола. У 14. в., нарочито у време цара Уроша, у овој прк. сахрањен већи број угледних личности. За тур. времена много страдала; у 2. половини 19. в. служила тур. војсци за маџаци; поново оправљена и предана култу 1902. год. Прк. има основу у облику уписаног крста, 1 кубе над храмом и 1 над припратом; зидана од камена; данашње фреске потичу из последње четвртине 16. в., али су делимично рабене преко ранијег живописа; од савремених портрета истичу се оштећени портрети патријарха Макарија и Антонија, и новобрског митрополита Дионисија, а од рел. композиција значајне су сцене из живота св. Николо.

БАЊА ЛУКА, град и средиште Врбаске Бан. (22 177 ст.); на Врбасу у шумовитом и зеленом пределу. Банска управа, прав. митрополија, кат. биск., гмн., учит. шк., трг. акад. Живо трг. место (чувен сајам о прав. Духовима); фабрика дувана, стругара, пивара; у близини рудник мрког угља и извор топле сумпоровите воде. У оближњем Делибашином Селу ман. траписта, који производи сир, а има и фабрику штофова. Бањалучки веленајнички процес, вођен (1915.-1916.) против претставника бос. интелегенције и гл. радника Просвете, Сокола, Побратимства и бив. чланова Нар. одбране; бос. влада их отпуштала да су радили на отцепљењу В. и Х. од Аустр. и присаједињењу Србији; међу оптуженима били: Васиљ Грђић, др-р Влад. Ђоровић, др-р В. Ђасарић, Ст. Жакула и Атанасије Шола; од оптужених осуђено на смрт 16, а већи број на робију од 2—18 год.; заузимањем шп. краља и др. угледних лица смртна казна претворена у робију; мање осуђени помиловани касније и пуштени, али највећи број остао у затвору до краја светског рата.

БАЊАН Џон (Bunyan, 1628.-1688.), енгл. писац светског гласа; његова алегорија Поклониково путовање позната и у нашој књиж.

БАЊАНЦИ, племе у и. Херц.; први пут се помињу 1319. Жива предања о старом стан. Матаругама. Плем. средиште варошица Велимље.

БАЊЕ, места где се налазе извори минер. вода, уређена за лечење болесника (→ купање).

БАЊО, амер. инструмент, врста гитаре, на којем се свира прстима (палцем); има до 9 жица; звучи октаву ниже него што је написано.

БАЊСКА, рушевине мал. близу Косовске Митровице; једна од наших највећих прк. грађевина у ср. в. Прк. била посвећена св. Стевану, а саградио је (1313.-1317.) краљ Милутин, који је у њој био сахрањен; о зидану ман. водно бригу еп. Данило. Има основу разрабене једнобродне базилике с кубетом и припратом, а обложен је плочама од црвеног, плавог и белог мрамора; декоративна пластика била веома богата, о чему сведоче многобројни остаци на месту и у околини; фреске нису очуване.

БАЊУС (фрц.), ликерско десертно вино, затворено црвене боје; спрема се у Фрц., у околини Бањула, од прног грождја.

БАОБАБ (*Adansonia digitata*, фам. Bombacaceae), веома корисно вел. дрво чије лебло достиже до 40 м у обиму; има прстасто дељено лишће, а плод у облику краставца; расте у Афр., а гаји се у Ј. Амер. и Индији; плод се једе, кора се употребљава за хартију и друге ткст. потребе, а лако дрво служи за израду чамаца.

БАОШИЋ, зимско климатско место у Боки Которској, на Тиватском Зал. Баошићи → Балшићи.

БАПОМ (Варауме), варошица (3000 ст.) у Фрц., ј. од Араса, позната по борбама из светског рата.

БАПТИСТЕРИЈ (лат.), крстионица; у 1. време хришћ. округла или угласта зграда са базеном текуће воде у средини за крштавање одраслих; данас простор у ркат. црк. где се крштава, или од мрамора израђена вел. посуда за крштавање. **Балтисти** → Анабалтисти.

БАР 1) варош и среско место (5544 ст.) у прногорском прим.; подељен на 2 дела: Пристан (Нови Б.) на морској обали и Стари Б., удаљен од мора око 3 км; седиште кат. дукљанско-барског надбиск. (биск. и примаса Србије), нижа гмн.; блага прим. клима;

таји се маслина и ј. воће; инд. уља. Б. Стари, папштина средњев. варош, опасана англом, сва у рушевинама, на копну недалеко од данашњег пристаништа; поред многобројних остатака профане архт. стоје и рушевине црк. св. Марка, св. Ђорџа, св. Стефана, св. Катарине итд. 2) варош у Подолији, на р. Рову (30 000 ст.). Барска архиепископија → Дуљанско-барска архиепископија. **Б. битка**, око 7.10. 1042.; у њој зегски кн. Војислав поразио грч. војску у нобном препаду; њоме се Зета коначно ослободила од грч. власти. **Б. конфедерација**, удружење пољ. племенства, склопљено почетком 1768, у подолском граду Бару, за одбрану ркат. вере, племићких слобода и независности пољ. државе; уперено противу Рус., дошло у сукоб са краљем Станиславом Августом и изазвало рус.-тур. рат (1768.) и 1 поделу Пољ.

БАР 1) енгл. пошпн локал у којем се служе алкохолна пића и хладна јела. 3. о радњама третира б. као каване. 2) динамичка јединица за мерење ваздушног притиска по систему CGS; притисак од 1 мил. дина на 1 см² и одговара висини живиног стуба од 750. 1 мм (→ милибар).

БАР 1) **Жан** (Bart, 1650.-1701.), славни фрц. поморац и гусар за владе Луја XIV; истакао се нарочито у рату с аулбуричком лигом, кад је нанео вел. губитке енгл. морнарици и стога добио титулу племића. 2) **Кохба**, вођ јевр. буне против Римљана (132.-135.); почетку имао успеха, потукао рим. војску и заузео Јерусалим; касније га Римљани потукли и убили, а Јевреје раселили. 3) **Херман** (Bahr, 1863.-1934.), аустр. есејист; припадао разним књиж. струјама од натурализма до бечке сецесије; писао романе и драме; нарочито успела комедија: **Концерат**.

БАРА, мало удубљење испуњено махом атмосферском водом.

БАРАБАР (тур.), заједно, равно, напореда. **БАРАБАС**, јевр. разбојник, који се налазио у затвору кад је Исус изведен пред Пплата; помилован због празника Пасхе и пуштен на слободу.

БАРАГА Фридерик Иренеј (1797.-1868.), слов. реп. писац и мисионар међу с.-амер. Индијанцима; написао више књ. на индијанским дијалектима.

БАРАЖ (фрц.), препрека, брана; у спорту утакмица која служи за елиминаторно такмичење; у атлетици се одређује према групама, а у фудболу према голдиференцији у бодовима.

БАРАЈНСКА ОСТРВА, у Перс. Зал., 552 км², има пх 8; 120 000 ст. (9/10 Арапи, 1/10 Црнци); припадају Енгл. Гл. место Минџа (25 000 ст.). Вел. део стан. бави се вађењем бисера из шкољки; бисер се извози. **БАРАКА** (ром.), приземна зграда од дрвета или лима која се лако расклапа.

БАРАКОВИЋ Јурај Задранин (1548.-1628.), поп глагољаш, песник; осредњи писац, значајан због сл. и нап. идеја; у гл. делу **Вила Словинка** (1613.) описује ист. свог рода и града Задра, који он сматра за прастари сл. град; у истом делу налази се и бугарштина Мајка Маргарита, имитација нар. песме; остала дела: **Јарула**, **Драга рапска пастирица**.

БАРАККИЉА, највеће пристаниште (65 000 ст.) рпб. Колумбије (Ј. Амер.), на ушћу Магдалене у Карипско М.

БАРАНКОС, јаруге и дубодолине на странама вулканских књи; састоје се од растрситог материјала; нарочито изражене на вулканима Јаве.

БАРАНОВИЋ Крешимир (* 1894.), композитор, ди-ректор загребачке опере. Његова инструментална и оперска дела рађена на нап. елементима; компоновао комичне опере, балете, хорове, соло песме и гудачки квартет; гл. дела комична опера **Стрижено-кошено** и балети: **Лицитарско срце** и **Имбрек з посем**.

БАРАПОВИЦЕ, варош (28 000 ст.) у Пољ.; жел. раскрсница на прузи Брест Литовск-Минск.

БАРАЊ Роберт (Barány, * 1876.), проф. оториноларингологије у Упсали; гл. дело: **Физиономија и патологија полукружних канала уха** (Нобелова награда 1907. г.).

БАРАЊА, обл. у Панонској Низији, између Драве и Дунава, ј. од ил. Мечека; већи део у Мађ., а мања у Југосл. У 6. в. населили је Јж. Сл. и остали заступљени у јаким броју и по доласку Мађара и Немаца (18. и 19. в.); данас у јел. делу живе Србохрвати (Шокици), Мађари, Немци и Јевреји; Шокаца има у вел. броју и у мађ. делу, где је етнички састав исти; гл. занимање сеоског стан. у јел. делу земљр., сточарство и виногр., а у мађ. јон и руд. и инд.

БАРАС Пол (Barras, 1755.-1829.), фрц. револуционар; учествовао у освајању Бастиље, изабран за посланика у конвенту; суделовао у завери противу Робеспјера и био вођ термидорске реакције; као члан директорије водио тајно преговоре са Лујем XVIII, али помогао и Наполеону I да изврши држ. удар

и да се дочепа власти.

БАРАТ (тур.), трамина, замена, промена.

БАРАТЕРИЈА (фрц.), штета нанета преваром или кривцом броду или роби од стране службеника на броду; ако се докаже, осигурач није дужан накнадити штету (гл. 353 фрц. трг. зак.).

БАРАТИНСКИ Јеврејије (1800.-1844.), рус. песник; претставник песимизма у рус. поезији 19. в.; сем лирских песама написао и неколико поема.

БАРАЦ Антуан (* 1894.), књиж. критичар и историчар; спаја ист. метод с псих. и флз. анализом идеја; гл. дела: **Аугуст Шеноа**, **Владимир Назор**, **Књига есеја**, **Чланци о књижевности**.

БАРБАДОС, острво (430 км², 169 000 ст.) у Малим Антилима; клима тропска; земљр. (шећ. трека, памук); инд. шћера и рума; припада Енгл.; гл. место Бриџтаун.

БАРБАРА, у латини силוגизам I. фигуре у којем су обе премисе опште и потврдне, а тако исто **В** закључак, нпр.: Сви су људи смртни; Сократ је човек; Сократ је смртан.

БАРБАРИ (лат.) → Варвари.

БАРБАРОСА 1) Аруц, алжирски гусар, кога су убили Шпањолци 1518. 2) Хајредин, адмирал Сулејмана Величанственог († 1516.). 3) Фридрих, нем. цар → Фридрих I.

БАРБАЦИНСКИ Миха (1284.-1358.), сплитски хроничар; његови анали сачувани су само у пренсу; обухватају догађаје од 1290. до 1330. и претстављају драгоцен извор за хрв. ист. тога доба.

БАРБЕ, ловачки пас сразмерних линија, дугих клемпавих ушију, дуге и меке длаци; једна врста: **Линеов водени п.** јак, развијен, ср. величине; искористава се за лов на води и као собни пас.

БАРБЕ-ВЛЕУЕ → Рибовади.

БАРБЕ Д'ОРВИЉИ Жил (Barbey d'Aureville, 1808.-1889.), фрц. романописац; оригиналан, понекад бруталан, гл. дела: **Омађијана**, **Ст. љубазница**, **Дела људи 19. в.**

БАРБЕРИНИ, рим. кнеж. породица, из којје су били: папа Урбан VIII (1623.-1644.) и Фрањеско (1597.-1679.), осн. Б. библ.

БАРБИ Анри (Barby), фрц. новинар и књиж.; пратио срп. вој. у последњим ратовима и изнео своје утиске у књ.: **Срп. победе**, **Брегалница**, **Са срп. војском**, **Срп. епопеја**, **Агонија I народа**.

БАРБИЗОН, фрц. село на рубу шуме код Фонтенблоа, од 1849. средиште натуралист. сликарске шк.

БАРБИС Анри (Barbusse, 1874.-1935.), фрц. писац, поз. критичар, песник и романописец; после рата теоретичар међунар. социјализма. Гл. дела: **Пакао**, роман у којем је дао анализу пољних нагона, и **Огањ**, ратни роман, дневник вођен на самом бојништу. **БАРБУ** Деметрије, влашки господар (1849.-1856.).

БАРБУН (ит.), → трња.

БАРБУТ, хазардна игра са 2 коцке; бацач добива кад баца 2, 3; 3, 6; 6, 6; губи 1, 1; 2, 1; 4, 4; остале комбинације се поново бацају.

БАРГУС, **Маргус**, ант. име р. Мораве.

БАРД (келтски) 1) нар. певач код ст. Келта и Гала. 2) епски песник.

БАРДАК (тур.), земљани или дрвени суд с грлићем. **БАРДЕЛЕБЕНОВ ЗАВОЈ**, бардела, препарат бизмута у употреби за анекстине.

БАРДЕЛО (ит.) 1) шећ жбира. 2) палата у Фиренци, раније седиште б. сада музеј ит. ум. и културе.

БАРБЕ, дебеле, доста кратке полууге, већином племенитих, а у трг. и др. мстала.

БАРЕЛ (енгл.), дрвена бурад од 159 л за транспортовање сирове нафте; данас мало у употреби.

БАРЕЉЕФ

(фрц.), слабо

испуштени ум.

град на каме-

ној, металној

и др. подлози.

(На сл.: крај

Петар од Ме-

итровића)

БАРЕН ГРА-

УИДС, непло-

дно земљиште

у С. Амер.,

слично епр.

тундри.

БАРЕНТС Ви-

љем (Barentz,

око 1560.-1597.),

хол. поморац,

открио Нову

Земљу и Б.

морез између

ње и Шпиц-

бернских О.

БАРЕР Бертрап (Bagère, 1755.-1841.), члан фрц. конвента и Одбора јавног спаса; давао најбоље изводе из говора осталих чланова конвента и најбоље предлоге за закључке у дискусијама; назван Анакреон пјотине.

БАРЕС Морис (Barrès, 1862.-1923.), фрц. књиж. и политичар; развио се од необузданог индивидуалисте до полит. и рел. традиционалисте; утицао идејама и сугестивним стилем на један део савремене књиж. Гл. дела: Беренисип врт, Колет Бодош, Надахути брег, Врт на Оронту.

БАРЕТ, барета (фрц.-ит.), округла плетка капа, разне боје; носе је ркат. свешт. за време црк. обреда и фрц. судије; код нас се прави од првене чоке са прним ободом; носи је народ у Лици и Далм.

БАРЕТ Елизабета (Baret) → Браунинг Е.
БАРЕНИ (тур.), усна трака од кадифе или свиле, често иквћена бисером или срмом, коју стављају жене у Србији и Босни у косу; на њу натичу какав прстен или гране с дијамантима; излази из обичаја.
БАРЗОЈ ХРТ → хрт.

БАРИ, гл. град (172 000 ст.) истоимене обл. и пристаниште на Јадр. прим. Анулије (Ит.); катедрала, унив., трг. акад. и музеј; инд. уља и животињх намирница.

БАРИ 1) Антоан (Barre, 1795.-1875.), фрц. вајар. 1 од највећих модерних ум. у прикаживању животиња у покрету; најчешће давао дела у бронзи. 2) Демс (Barric, * 1860), енгл. прозни писац и драматичар; најбоље драме: Петар Пан, Шта свака жена зна, Мери Роз и Господска улина.

БАРИБАЛ (Ursus americanus, фам. Ursidae), медведина црне длаке и мањег пораста; живе у С. Амер. **БАРИЈЕРА** (фрц.) 1) дрвена преграда. 2) изица трачке стаје. 3) врста препоне у конкур-ипику; састоји се од дрвених греда средње дебљине, остављене на 2 ставице по којима се могу помичати тако да буде разлика у висини по 10 см. 4) препрека, сметња.

БАРИЈЕРНИ ГРЕБЕН, поред н. обале Аустрал., од рта Санди до рта Јорка, дуг 2000 км (→ Коралски Спруд).

БАРИЈУМ (Ba), хем. елемент, метал; атомска тежина 137,4, специфична 3,8; тачка топљења 850-900°; разлаже воду на обичној тмпт.; у прир. се налази претежно у облику сулфата (барит) или карбоната (витерит); добива се тхн. електролизом растона сиових соли; растворна једињења б. отровна. **Б. соли:** б. сулфат, барит, баритно белило (BaSO₄), бела минер. боја, примењује се у сликарству као осн. боја, а како је вел. тежине и мале цене, употребљава се још и за отежавање др. боја, хартије и кожа; у вен. белом има га 50%; у хамбургском белом 66%, а у хол. белом 75%. **Б. хлорид**, употребљава се у анализи као реактив. **Б. нитрат**, налази примене у пиротхн. **Б. карбонат**, налази се у природи као минерал витерит.

БАРИКАДА (фрц.), препрека, преграда од кола, паметштаја, греда и камења коју подижу демонстранти и револуционари да би се заштитили од нападаја полиције и вој.; први пут примењена у Паризу за време перских ратова (1588). У вој., препреке на суку и мору које бране пролаз непријатељу и улазац његових бродова у луку; поморских има 4 врсте; пловне, састављене од балана и колона; подводне, сличне пловним, али са мрежом од жица; противторпедне, исплетене од циковане челичне жице, дебеле 15-20 мм; и алармне.

БАРИЛ, барно, барјело, барело (ит.), суд и мера за течност; дугуљаста бременница; у Црној Гори носи се на леђима као брме дрва.

БАРИМОР Цон (Barrimore, * 1886.), амер. поз. и филмски глумац, 1 од најбољих карактерних глумаца амер. поз.

БАРИСФЕРА (грч.), земљино језгро; састоји се, вероватно, из тежких елемената (никал, гвожђе и др.)

БАРИТОН (ит.), мушки глас између тенора и баса; тенор б. има изразитије више, а бас б. изразитије ниже тонове.

БАРИТОНА (грч.-лат.), реч са последњим ненаглашеним слогом.

БАРИЧЕВИЋ Адам (1756.-1906.), књиж. историчар; члан акад. напуљске, туринске и петроградске; писао лат. и срп.; дела: Otogum Croaticae liber unus, Литерарна повјест хрватска.

БАРЈАК → бајрак.

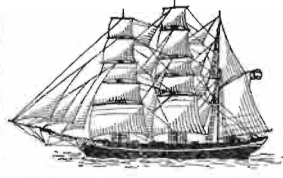
БАРЈАКТАРЕВИЋ Светислав д-р (* 1893.), доцент мед. фак. у Београду; штампао већи број радова о туморима аднекса; сарадник Свезнања за акушерство и гинекологију.

БАРЈАКТАРИЦА (Salmo fontinalis), риба, врста латрмке, пореклом из Амер. Гајн се.

БАРЈАТНИЦКИ Александар (1814.-1870.), рус. генерал; зароби вођа кавкаских горштака Шамила и тиме омогућио умирење Кавказа.

БАРЈЕЛА (ит.) → бачвице рибарске.

БАРК (ром.), вел. једрењак са 3 јарбола и сошним једрима (→ сл.). **Барка** (ром.) 1) рибарски чун, различитог облика, са једрилицама или без њих. 2) врста затвореног чуна избушеног на боковима, у којем се чува жива риба.

Баркарола (ит.), муз. песма мирнога ритма (6/8), подражава удаљање веслоа по води. **Баркача** (ром.), у ратној морнарици вел. чамац на 14-18 весала или са моторним погоном за превоз посаде и материјала.

БАРКА 1) најдмак породице (Муња) која дала Картагани 3 одлична војсковођа: Хамилкара, Ханубала и Хадрубала. 2) → Калдерон дела Барка. **БАРКА**, Киренаика, кречњачка висија (850 м) у с. Афри.; према обали Сред. М. спушта се у стрмим отесцима, а према Ј благо нагнута; и поред карних особина тла, има многе оазе; виши делови под ниским жбуњем или травом; веома ретко насељена; припада Ит.

БАРКЕР Харлеј Грапвил (* 1877.), енгл. драматичар, глумац и управник поз.; писао занимљиве студије о Шекспировим комадима.

БАРКЛАЈ ДЕ ТОЛИ Михаило (Barclay de Tolly, 1761.-1818.), рус. војсковођа шкотског порекла; вешт противник Наполеона I.

БАРЦАХ Ерист (* 1870.), нем. вајар и гравер; подређује лепоту облика духовном изразу; ствара узбудљива и гротескна дела, нарочито у дрвету; писао магловите драме.

БАРТЕ Јанко (* 1869.), историк; написао већи број расправа из црк. ист. Гл. радови: Повјест жупа и жртва загребачких, Ј. Ј. Штросмајер и др.

БАРЈЕТА, пристаниште (51 000 ст.) на Јадр. М. у ит. пров. Бари; трг вина, рибе и соли.

БАРТОВ Томас (Barlow, * 1845.), енгл. лекар. Барловљева болест, обољење одојчади, наклопост крвављењу у пределу покосница, зглобова (колена), десни и коже. Крвављења у зглобовима обично ометају ход. Болест је праћена изразитом малокрвношћу и рахитизмом. Последња ржаве исхране, обољење слично скорбуту. Лечење: добра исхрана и витамин С.

БАРМЕКИДИ, перс. племе које дало првом абасидском халифату славне везире; доцније пали у немилост и поубијани.

БАРМЕН → Вупертал.

БАРНАБИТИ, калуђерски ред, осн. 1503. у ман. св. Барнаве у Милану (Ит.); има за циљ држање проповеди и васпитавање омладине.

БАРНАВ Жозеф (Barnave, 1761.-1793.), фрц. говорник из доба револуције; у уставотворној скупштини био прво на страни демократа; после краљева бекства и повратка у Париз, предлагао Лују XVI да изврши контрареволуцију; покушао да спасе краљеву породицу, због чега пјотиниран.

БАРНАЈ Лудвиг (Barna, 1842.-1924.), нем. глумац; осн. Берлинског театра (1885.).

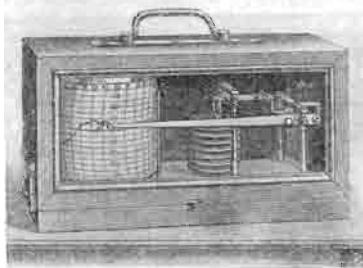
БАРНАУЛ, варош (74 000 ст.) у СССР на р. Обу; у близини рудника злата, сребра и бакра.

БАРНЕВЕЛТ Жан (1540.-1619.), вел. пензионар тј. председник владе савеза хол. рпб.; бранилац слободомних начела; погубљен по наредби Морича од Насауа.

БАРНЛИ (Burnley), варош (103 000 ст.) у сз. Енгл.; околнина богата угљем; инд. памука.

БАРОГРАФ (грч.), справа која у сваком тренутку пише вредност ваздушног притиска; има их металних и живиних (→ висномер ушеничач).

Барограм, цртеж бележења притиска код б.

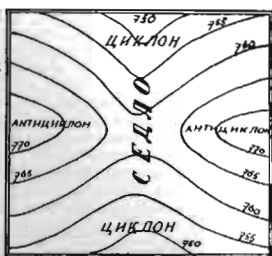

БАРОДА, пров. (21 048 км², 21 мил. ст.) и варош у зап. делу Индије; развијена инд. свиле и вуне; унив.

БАРОК (ит.), општи назив за правац евр. ум. 17. в., који се јавио у 2. половини 16. в. као логичан наставак ренесанске ум. Зачетник му био Микеланђело, духован извор противреформација, а опште особине: патетичност, раскиданост линија и облика.

узмиреност ум. мисли и осећања, реторске монументалности и декоративна раскоп. Отаџбина му је била Ит. у којој је б. дошао до најпотпунијег изражаја; у Фрц. био умеренији и пун класичних елемената, а у Хол. се огледао у ум. духовној борби и револуционисању сликарских мотива и поступака. **Б. архитектура** обраћала гл. пажњу на величанственост китњастих фасада и обилну декорацију унутрашњости црк. и палата, па стога искористишавала раскошне капителе на стубовима, нарочито коринтске, пиластре, гирланде и тимпане. У Ит. њени гл. претставници били Бернини и Воромини, који су имали вел. утицаја на начин грађења у целој Евр.; у Фрц. највећи архитект 17. в., Хардуен-Мансар увео нове елементе у архт. приликом грађења дворца у Версају, Вел. Тријанона и Дома инвалида; енгл. архитекти (Ион и Реи) избегавали претераност у декору и тежили да помире б. са класиком; Шп. је богата б. грађевинама, декорисаним веома раскошно; Нем. имала своје вел. б. архитекте у Тепелману (Швингер у Дрездену) и Балтазару Најману (двор у Вирцбургу); гл. аустр. архитект тога доба Фишер фон Ерлах (Карлова црк. у Бечу); у Југосл. најлепши примерци б. стила: црк. св. Влаха и црк. језуита у Дубровнику, Уршулинска црк. у Љубљани и Миоритска црк. у Птују. **Б. вајарство** најрадије обрађује ликове мускулозног тела и узбуђених ставова и покрета, а на лицу наглашава израз сете, радости и бола. Кад не служи архт. као њена декорација, в. најрадије ствара групе, попрсја и фигурије; у Ит. се у свима тим врстама највише истичу: Бернини и В. да Балояа, мајстор у малој пластици; у Шп. најинтересантије скулптуре рађене у дрвету и колорисане, стога реалистичке и пуње верског мистицизма; у Фрц. су гл. вајари 17. в. снажни Пижје, Коазево и Жирардон, а у Нем. Шлутер. **Б. сликарство** је нарочито богато и разноврсно; 17. в. је дао вел. сликаре; у Ит. једна група сликара (браћа Карачи, Гв. Рени, Гверчино, Доменикино и др.) ради вел. декоративне композиције, а друга (Караваџо), отвара сликарству нове путеве реалистичким схватањем и контрастом јаког осветљења и дубоких сенки; у Шп. се ређа цео низ сликара светског гласа и дубоких пац. и личних особина (Ел Греко, Веласкес, Рибера, Зурбаран, Мурило); Фрц., први пут после ср. в., даје вел. ум., међу којима Пусен и Клод Лорен постављају основу специфичко фрц.: »музикалног«, одмереног, класичног сликања; Фландрија има вел. ум. Рубенса и много прворазредних мајстора (Јан Дајк, Јоханс Тенирсе, Браувер и др.), а Хол. улази у ист. светског сликарства својим вел. ум. (Рембрант, Халс, Бермер, Стен, Јан де Хох и др.). **БАРОКО**, у логици, силогизам 2. фигуре у којем је 1. премиса општа и потврдна, а 2. и закључак делимични и одречни, нпр.: Сви хем. спојеви могу се хем. растварати; неке се материје не могу хем. растварати; дакле понеке материје нису хем. спојеви. **БАРОМЕТАР** (грч.), справа за мерење ваздушног притиска и надм. висине; има их живиних и металних. **Живин б.** састоји се од стаклене, око 1 м дуге цеви, на једном крају затворене, напуњене живом и преокренуте у суд са живом. Жива у цеви се спушта до извесне висине остављајући за собом безваздушни простор и одржава равнотежу вазд. притиска; кад се вазд. притисак појачава жива у цеви се диже, а када притисак слаби она се спушта; ср. висина живе у цеви на 0 м надм. висине при тмлт. од 0° и геогр. ширини 45° износи 760 мм; наступање суход и хладног ваздуха изазива пораст, а влажног и топлог пад притиска; како сух и хладан ваздух подржава више ведро, а влажан и топао више облачно и кишно време, б. служи и за предвиђање времена. Како се вазд. притисак правилно мења са надм. висином, б. се употребљава и за мерење висине појединих места; зато служи нарочита врста б. која се лако расклапа, преноси и брзо ставља у вертикалан положај помоћу трonoшца и зглоба. **Метални б.**, анероид, холостерични б. у облику сата; састоји се од једне или зиче кутијица од еластичног лима, из којих је извучен ваздух; промене притиска изазивају на лименим кутијицама угрибања, која се преносе на казаљку, а ова показује на урезаним поделма мм ваздушног притиска; употребљавају га инжењери, геолози, географи, официри итд. за приближно одређивање висинских разлика у брдовитом терену. А. компензациони може да покаже надморску висину, на коју смо се попели или спустили, ако је позната висина места са кога смо пошли. **Барометарска депресија** → ваздушна депресија. **Б. низина**, простор скоро уједначеног ниског притиска на временској карти, без израза б. градијента. **Б. тенденција**, промена вазд. притиска за време од 3 сата пред извесно осмаграње, тј. корак б. у позитивном или негативном смислу за 3 сата. **Б. притисак** → ваздушни при-

тисак. **Б. седло**, преводниког притиска између 2 антициклона (→ сл.). **БАРОН** (ром.) 1) нека титула држ. великодоостојника у З. и Ср. Евр. 2) 4. племићки ред у феудалној хијерархији. **БАРОНИЈЕ** Цезар (1538. 1607.), историчар ркат црк.; гл. дело: Црк. делописи, у 12 књ. **БАРОУС** (Burroughs) 1) Едгар (* 1875.), амер. писац пустволовних романа. **Тарзан** и др. 2) Писац (1837.-1921.), амер. цео и есејист; гл. дела: Волт, Витмац, Птице и песници.

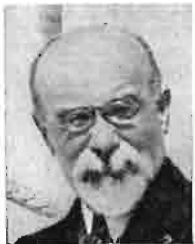
БАРОМЕТАРСКО СЕДЛО.

БАРОХА Пио (Baroja, * 1872.), шп. писац авантуристичких романа: Борба за живот, Пустволовине Силвестра Парадокса, итд. **БАРСЕЛОНА**, гл. град (973 000 ст.) истоимене обл. и пристаниште на обали Сред. М. у си. Шп.; највећи шп. град; средиште аутономистичког каталонског покрета; катедрала (13.-15. в.); унив. (1459), теол. фак., 2 зведарнице; вел. и модерно уређено пристаниште са утврђењем; развијена инд. (текст., гвоздена, машине, кола) и трг. Барселонска конференција, одржана 1921., донела конвенцију о правном уређењу пловидбе на међунар. рекама. **БАРСКА АРХИЕПИСКОПИЈА** → Дукљанско-барска архиепископија. **БАРСКА ГРОЗНИЦА** → маларија. **Б. змија** (Troglodytes natrix), неотрловна водена з. сивкасте боје са 2 беле пеге иза главе (белоушка); може да порасте до 1,5 м; храни се жабама и рибама; зиму преспава. **Б. коке** (Rallidae), пор. птица мочварца бочно спљоштена кљуна, кратких крила и репа, дугих прстију; слаби летачи али одлични пливачи и тркачи; храни се вод. животињама али и биљ. храном; гнезде се крај воде. Познате врсте: → лиска или сарка (Fulica atra); зелена лиска (Gallinula chloropus), по барама; продавац (Scolopax), по мочварним местима. **Б. пуж** (Limnaca), живи у стаяним барама, ритовима и јарковима, обраслим воденим биљем; љуштурса му увојита и на врху заштитена, а пицици нјаснати; дише атмосферски ваздух; храни се зеленим биљним деловима и алгама; развија се из ситних јаја, омотаних слузавом масом, која полаже на лишће воденог биља; постоји велики број врста. **Б. ружа** (Nymphaea, Castalia alba, фам. Nymphaeaceae), зелена биљка бара и мирних обала река, српастих или округлих листова на површини воде и вел. цветова са 4 чашична листића, мања од белих круничних; много прапника од којих неки постепено прелазе у круничне листиће; свеж сиаб-древено израштаје (арилус) помоћу којег плива и расејава се. **Б. шкољка** → шкољке. **БАРТ Хенрик** (Barth, 1821.-1865.), нем. путник и испитивач; пролутаова Ег., Пр. Аз., с. и ср. Афр.; написао Путовања и открије у с. и ср. Афр. **БАРТЕЛ Макс** (* 1893.), нем. писац и револуционар; збирке песама: Стихови из Аргона, Радничка душа; романи: Игра с лутком, Пуч, Човек на крсту. **БАРТЕЛМИ Франсоа** (Barthélemy, 1755.-1830.), дипломата у доба фрц. револуције; члан директорије. **БАРТЕЛС Адолф** (* 1862.), нем. књиж. и историчар књиж., вел. националист, расист и антисемит; гл. дело роман Дитмарши. **БАРТОК Бела** (* 1881.), мађ. пијанист и композитор, проф. будимпештанске муз. акад. Забележено: 2700 мађ., 3500 рум., 2600 словачких и 200 ар. нар. песама; компоновао: за оркестар (Бурлеску, 2 свите), гудачке квинтете; комаде за клавир, соло-песме, чорове и др., оперу Замак херцага Рићбрата и др. **БАРТОЛ II**, крчки кнез (1186.-1224.); један од родоначелника породице Франкопана; добио од уг. краља Беле III жупу Модрушу (1193.), а од краља Андрије II Винодол. **БАРТОЛИНИЈЕВА ЖЛЕЗДА**, саставни део ж. полног органа; лежи на граници између стиднице и почетног дела усмине, са сваке стране по 1; величина 10-12 мм; изводи капал, својим лучењем кваси вуљву, нарочито за време парења. **Бартолитис**, запаљење једне или обе Б. ж., обично гоноричне природе (→ гонореа). **БАРТОЛОМЕО Фра** (1472.-1517.), ит. сликар; право име Баџо дела Порта; један од последњих, по времену, вел. ренесанских сликара фирентинске шк.; одликовао се изразом уравниотежених, пуних и мирних композиција вел. карактера. **БАРТОШ I** Јан (* 1893.), чешки драмски писац. 2) Франтишек (1837.-1906.), чешки филолог и етнограф; гл. дела: Пук и народ, Моравска дијалектологија. 3) Милан д-р (* 1901.), проф. правног фак. Београдског унив.; бави се спец. међунар. правом;

објавио много расправа по нашим и фрц. часописима; гл. дела: **Менично право**, **Из међунар. права**, **Старино право**, **Основи прив. права**; сарадник **Свезнања** за грађ. право.

БАРТ ЧИШИНСКИ Јакуб (1856-1909.), највећи лужичко-срп. песник и драмски писац; гл. дела: **Књижа сонета**, **Из живота**, Срп. слике и др.

БАРТУ Луј (Barthou, 1862.-1934.), фрц. политичар и државник; пријатељ нашег народа; погинуо приликом атентата на Витешког Краља Александра I Ујединитеља у Марсеју 9./10. 1934. Бавио се и књиж. критиком и био члан Фрц. акад.; гл. дела: **Мирабо**, **Ламарти** као говорник и др. (→ сл.).

БАРТУЛОВИЋ Нико (* 1890.), књиж.; после завршене славистике у Прагу и Грацу, био скулптер у Далм., али отпуштен као активан члан нац. омладине; покренуо у Сплиту полит. лист **Слободу** (1913.); затворен и суђен за велеиздају (1914.); по амнестији и уједињењу управник сплитског поз. (1921.-1927.) и посланик обласне скупштине, затим прешао у Београд и одао се новинарству; писао приповетке и роман **На прелому**.

БАРУТ (тур.), експлозив, чије се дејство заснива на брзом сагоревању и развијању високе тмпт. и гасова, који врше вел. притисак на дно зрна у оруђу; стога се употребљава за пуњење ватреног оруђја; постоје 2 врсте: једни су мех. смеша (дрни и амонов), а други хем. једињења (малодимни б.). **Бездимни б.** → нитроцелулоза, **Малодимни б.** врста експлозива, онајчешће нитро-целулоза или њена смеша, од којих важна она са нитро-глицерином (балистит); пронашао га Француз Виеј (1884.). **Црни б.** претставља смешу калијумове шалитре, сумпора и дрвеног угља; познат Кинезима и Индусима у ст. в.; у Евр. ушао у употребу крајем 13. и почетком 14. в.; у Србији непознат и у доба косовске битке (1389.); данас се употребљава за ловачку муницију, руд. мине, упалаче итд. **Барутна завера**, склопљена у Енгл. 1605. противу Џејмса I, због чијег су гоњења кат. намеравали да, помоћу буради напуњених б. и смештених у подрум парламента, баце у ваздух краља, његову породицу и све посланике Г. и Д. дома; откривена уочи дана извршења; доведена до укидања свих грађ. права католицима.

БАРХАНЕ, мање прекрелјиве → дуне у песковитом делу пустиња, нарочито у пустињама Туркестана; у панонским пешчарама овакви облици се називају **сиповима**.

БАРХЕТ (ар.), ткањина од памука, или ланене основе, а памучне потке; обе стране глатке, или наличије и лице с извученом афком; употребљава се за израду топлијег рубља.

БАРЧ (Bartsch) 1) Адам (1757.-1821.), аустр. бакрорезац, осн. науке о бакрорезбарству; гл. дела: **Сликарезбар**. Увод у бакрорезбарство. 2) Рудолф (* 1873.), аустр. писац; у новелама и романима описује догађаје и типове из Штајерске. Романи: **Кад се Аустр. распадне**, **Рококо на умору**, **Елизабета Кет** итд. **БАРЧИЋ** Еразмо (1830.-1913.), политичар, либерал, словенофил и вел. борац за нар. јединство Срба и Хрвата; одлучан противник свих који су тражили да се Ријека присаједини Мађ.

БАРШУН (мађ), обично свилена ткањина са кратким или дугим длачицама.

БАС (ит.), дубок м. глас, чији је обим F-f; дубоки б. крећу се до контра В. А. G.; у том случају зову се контра б. **Б. инструмент**, сваки инструмент који у композицији свира партију б.; код гудачких: виолачело и контрабас; код дрвених фаготи, а код лимених дувачких: паузоне, труба и др. **Б. кључ** или **F**, пише се на 4. линији у систему услед чега се и нота написана на тој линији зове **еф** (F). **Basso continuo** (ит. = непрекидни б.), у муз.; основа, осн. акорди на којима почива мелодија. **В. ostinato** (ит. = упоран), стално враћање исте теме са увек новим, измененим контрапунктирањем.

БАСАНО 1) **Ђакомо** (1510.-1592.), ит. сликар из Тичијанове шк.; радио портрете, библиске мотиве, жап-слике; његових слика има у Фрањевачкој црк. на Хвару и столној црк. на Корчули. Од његових синова постоје слике у Штромајеровој галерији у Загребу; од Францеска (1549.-1592.) Крштење неке светлице, од Ђакома: Исус на Маслиној Гори и Св. Петар лечи хромог човека, а од Леандра (1557.-1622.) Портрет мушкарца.

БАСАРАБА, династија влашких господара од 13.-17. в. 1) Иванко, војвода у 13. в. осн. династије и влашке војводине (Трансилваније). 2) **Б. I**, влашки кнез (1310.-1352.), одбио напад мађ. краља Карла Роберта; помогао војском Михајла Шишмана у бици на Велбужду. 3) **Б. IV** Неагос, господар Влашке (1512.-1521.), тур. вазални кнез.

БАСАРИЧЕК 1) Буџо д-р († 1928.), политичар и јавни радник, истакнут члан хрв. сељачке странке; убијен приликом инцидента у нар. скупштини (20./6. 1928.). 2) **Стјепан** (1848.-1918.), педагог и проф.; један од оснивача Пед. књиж. збора; много радио на пед. и флз.; поред др. дела написао **Педагогију**, **Логик** и **Психологију**.

БАСЕ (фрц.), кратконоги пси хајкаши; има их више раса; артовски хајкаши. Кулпеов хајкаш, гаскоњски б., Сент Хуберт, даке и текељ.

БАСЕН (фрц.) → котлина.

БАСЕРМАН Алберт (Bassermann, * 1867.), нем. глумца за карактерне улоге, самосталне концепције и ретке пластичности израза.

БАСЕТ (фрц.), хазардна игра → фарао.

БАСИЈАНА, рим. место код Петроваца у Срему; много помињано у ст. изворима.

БАСИЛИКАТА, **Потенца**, обл. у залеђу Тарентског Зал.; обухвата уже приморје и пообрје у суподнију и на падинама Апенина; гл. град Потенца.

БАСК, Београдски аматерски спорт клуб, осн. 1903., са седиштем у Београду; активне секције: фудбалска и хазенска; клубска боја црно-бела.

БАСКЕРВИЛ Џон (Baskerville, 1706.-1775.), енгл. топограф; проналазач слова В. типа.

БАСКЕТБОЛ (енгл.) → кошарка.

БАСКИ (нар. име **Еускалдунак**), народ у зап. Пиренејима; остатак иберарског стан. у граничним пределима Шп. и Фрц. (око 620 000) и иселиних у Амер. (око 100 000); земљр. и сточари, а у прим. венги рибари и бродари. Карактеристична њихова ниска а широка округла капа (бере) тамне боје (за свечаности црвена); у новије доба носи се звуда по Евр. **Баскиски добош** → дахије. **Б. језик**, говорни језик Б.; не припада ни једној вел. групи.

БАСМАНОВ Александар, московски бољар из 16. в., заузео Нарву 1558. и спасао Рјазан од татарског напада; учествовао у зверствима Ивана Грозног.

БАСНА, мала прича из животног света, у којој животиње оличавају људе разних особина (→ алегорија). **Баснописац**, писац б.; најпознатији код ст. Грка Езоп, код Француза Лафонтен, у Рус. Крилов, а код нас М. Митровић и М. Вукасовић; од наших преводилаца најпознатији: Доситеј и Јб. Ненадовић.

БАСОВ МОРЕУЗ, између ј. Аустралије и Тасманије.

БАСОРА, Басра, варош (50 000 ст.) у Ираку на Шател-Арабу, 110 км узводно од његовог ушћа у Персиско М.; речно пристаниште и завршна тачка Багдадске жсл.; извози вуну, нафту, ориз и ј. воће.

БАСТАРД (илат.), **хибрид**, производ укрштања родитеља разних раса, варијетета, врста, родова и фамилија; често су неплодни кад потичу од родитеља разних врста, а редовно неплодни кад родитељи припадају разним родовима (нпр. маза). **Бастарди**, мелези између Бура и Хотентота у јз. Афр. **Бастардирање**, добивање б. или х. путем укрштања родитеља разних раса који се могу разликовати у 1 или више особина; сваке две супр. особине са чињавају пар супр. особина, према којима се добијају монохидриди, дихидриди и полихидриди; родитељи који се укрштају називају се **парентална**, а потомци **филијална генерација**. Б. има вел. практични значај у сточарству и пољopr., јер се њима могу добити биљке и животиње са новим особинама.

БАСТАРНЕ, герм. ратничко племе, настањено у 2. в. пре Хр. на д. Дунаву; често упадало у напу земљу; помагало македонском краљу Филипу V у борби противу Дарданаца.

БАСТИЈА, град (45 000), утврђење и пристаниште на сн. обали о. Корзике; извози масл. уље и ј. воће.

БАСТИЈА Клод Фредерик (Bastiat, 1801.-1850.), један од највећих екон. доктринара; присталица слободног рада и слободне трг.; написао **Екон. хармонија**.

БАСТИЈАН Адолф (1826.-1905.), нем. лекар; рано се одао путовању по свету и проучавању народа; осн. модерне етн. и Етн. музеја у Берлину, чији директор од 1886. Бавио се парочито истраживањем закона етн. развитка људског рода. Гл. дела: **Човек у историји**, **Противречности у етнологији**, **Основе етнологије**, **Опште народне идеје**.

БАСТИЈЕН-ЛЕПАЖ Жил (Bastien-Lepage, 1818.-1884.), фрц. сликар, реалист; сликао сцене из сеоског живота.

БАСТИЈА, париска тврђава подигнута у 14. в. ради

одбране од Енглеза; доцније држ. тамница, озлоглашена као символ владашког деспотизма; срушена у почетку фрц. револуције, 14.7. 1789.

БАСТИОН (ит.), врта утврђења подигнутог са циљем да би се непријатељ могао тући фронталном и унакреном ватром.

БАСТОНАДА (фрц.), батинање (обично по табанима) као казна.

БАСТРА → пламењача.

БАСУТО, и. оградан племена Бечуана, у Басуто-Земљи; сада већином рудари. Басуто-Земља (30 343 км², 0,5 мил. ст.), Брит. Ј. Афри.; заштитна обл.; гл. место Мазеру.

БАТ → чекив.

БАТАВИ, germ. племе, настањено у ст. в. у данашњој Хол.; били верни савезници Римљана док нису потпали под Франке. Батавија, место (311 500 ст.); од тога 20 000 Европљана) Хол. Индије на с. обали о. Јаве; важно пристаниште за извоз колон. робе. Батавска република, осн. од стране фрц. конвента 1795. у данашњој Хол.; Наполеон I је претворио у Краљевину Низоземску.

БАТАЈ Анри (Bataille, 1872.-1922.), фрц. писац; почео збирком лирских песама, а постигао вел. успех поз. комадима у којима превлађују љубавне страсти: *Мама Колибри*, *Свадебни марш*, *Нага жена*, и др. **БАТАЈНИЦА**, село (2 000 ст.) у Срему, жел. станица на прузи Земун-Пазова. Стоваришта петролеја.

БАТАК, Батаки, индоаустрал. народ на сев. делу Суматре; више племена; марљиви земљр.; имају своје писмо, али се ипак не могу убројати у култ. народе.

БАТАЛИТИ (ар.), оставити, залустити, оканити се, поквартити.

БАТАЉОН, прва тактичка пеш. јединица од 3-4 пеш. и 1 митраљеске чете са комором; батаљоном командује штаб.

БАТАМБАНГ, варош (8 900 ст.) у Камбоџи (фрц. Индокина); познато тржиште за ориз.

БАТАТЕ (хајтеки), слатки кромпир (Гротоа бататас) који се гаји у тропским и суптропским пределима Аз. и Амер. и служи за храну (→ дио-скореја).

БАТЕВБЕРГ Александар, буг. кнез (1879.-1886.); тешио се сналазно у својој држави; није му помогла ни победа на Савинци против краља Милаша 1885. Због отуђавања рус. чиновника, који су организовали управу у Буџ, дошао у сукоб са Рус., па је 1886. морао да абдицира и иде из земље.

БАТЕРИЈА (фрц.), сав. арт. јединица: број оруђа зависи од врсте и калибра; код лаке арт. имају 4, код тежке и на аутомобилима 2, а код рововске 6-8 оруђа. У ратном саставу деле се на бојна део, батеријски део и комору.

БАТИК (малајски), начин бојадисања тканина, особито у употреби на Јави; ишаре се покриву воском па се тканина ставља у боју, те воском покривени делови не примају боју; после се восак скида; код нас се тако шарају украсна јаја.

БАТИНА, варошица (2 600 ст.) и ереско место у Барањи, близу мађ. границе (Дунавска Бан.); циглана. камесолом.

БАТИНЕ, телесна казна укинута у Србији зак. од 1873.; у Хрв. 1872.; докле се по крив. зак. осуђивало за преступе на 10-50, за истуне на 10-30 удараца; 25 удара називало се полиц. мером; у извесним случајевима замјенљивање затвором или новч. казном.

БАТИНИЋ Мијо Венцеслав (1846.-1921.), бос. фрањевач и историк; гл. дела: *Дјеловање бос. фрањевача за првих 6 векова*.

БАТИСТ (фрц.), чврста танка и бела тканина од танких жлица финог дуговласастог лана; употребљавана се за израду луксузног рубља.

БАТИСТИНИ Матија (1858.-1928.), ит. певач. Један од највећих оперских и концертних баритона.

БАТИЋИ (Pratinosa, фам. Muscipidae), птице селице; код нас живе *P. rufetra* и *P. rubicola*.

БАТЈУШКОВ 1) Константин Н. (1787.-1855.), рус. песник; у почетку стварања у његовим делима провејава, под утицајем фрц. књиж. 18. в., епигурејско расположење; доцније је сав у духу ант. класицизма; спада у ред осн. рус. песничког језика. 2) Федор (1857.-1920.), рус. критичар и филолог; гл. дела: *Критички есеји*, *Корољско као човек и писац*.

БАТЛЕР Самјуел (Butler, 1835.-1902.), енгл. романописац и критичар; писао противу дарвинизма, гл. дела: *Нигде*, *С оне стране брега*.

БАТОЛИТ (грч.), маса дубинских интрузивних стена (гранит, сијенит, диорит), које се распадањем горњих наслага појављују на површини земље.

БАТОМЕТАР (грч.), справа за мерење морске дубине; састоји се од танке челичне жице, која на крају има оловни теж; дужину одмерене жице показује скалацина на бројчанику; има их ел. и ултразвучних, који мере време од поласка до повратка звука, чија је брзина позната.

БАТОН, име 2 митрско кнеза у панонско-далм. устанку против Римљана (6.-9. по Хр.).

БАТОНИ Помпео (1708.-1787.), ит. сликар; гл. дела: *Мадона*, *Венера и Amor*, *Св. Троиство* у Штросмајеровој галерији у Загребу, и др.

БАТОРИ, породица ердељских или трансилванских војвода у 16. в. и 17. в. који се успешно одупирали тур. надирању; најзначајнији претставник: *Стеван* (1533.-1586.), трансилв. војвода и пол. краљ (1576.); завоео у Пољ. кат. реакцију; ратовао с Иваном Грозним и нагнао га да одустане од напада на Литванију.

БАТОЧИНА, варошица (600 ст.) у Шумадији, у Крагујевачком савезу (Дунавска Бан.).

БАТРАХОМОМАХИЈА (грч.), бој жаба и мишева, ст. грч. комични епег из 3. в. пре Хр.; пародија Илијаде.

БАТУ, татарски хан (од 1223.); унук Чингис-хана; опустошио ј. Рус. (1236.) и осн. на обалама Волге Кипчачки ханат или Златну хорду; затим опљачкао Пољ., Мађ. и јел. земље (1241), па се вратио на Рус., коју потчињено својој владети (1241).

БАТУМ, гл. место (48 500 ст.) аутономне совј. рпб. Апаристана; пристаниште на обали Црнога М. и завршна тачка жел. пруге Баку-Тифлис-Б.; извозно место за нафту и кавкаски мањган.

БАТУТ → Јовановић-Ватуг Милан.

БАТУТА Ибн (1302.-1378.), ар. путописац и географ из Марока; оставио вел. дело о својим путовањима; знатно допринео познавању Рус., Малајских О. и обл. око Сенегала и Јенисеја.

БАЋЕВИЋ Максим (1848.-1876.), војвода у херц. устанку; погинуо у борби с Турцима на Ждријелу код Требина.

БАЋИНСКО ЈЕЗЕРО, мало ј. (површина око 3 км²), десно од ушћа Нерете.

БАУЕР 1) Андреас Фридрих (1783.-1860.), нем. механичар, пронашао у друштву са Фр. Кенигом машину за брзо штампање. 2) *Ото* (* 1881.), вођ аустр. социјалиста и писац многих социјалистичких и полит. расправа; убораја се међу прве теоретичаре социјалистичке левите у Евр.; за време светског рата отворно се изјашњавао за право самоопредељења народа у бившој А.-У.; гл. дела: *Нац. питање и соц. демократија*, *Осам мес. социјалне политике*, *Аустр. револуција у Бочичевизам и соц. демократија*.

БАУМАН Оскар (1864.-1890.), аустр. истраживач; писац значајних студија о и. Афри.

БАУМГАРТЕН 1) Александар Готлиб (1714.-1762.), нем. филозоф, осн. естетике као засебне науке; дела: *Естетика*, *Метафизика*. 2) Александар (1841.-1910.), нем. књиж. историчар; дела: *Гете*, *Историја светске књиж.* (недовршено).

БАУР 1) Ервин д-р (1875.-1933.), нем. научник, проф. бот. и генетике на Високој шк. у Берлину; с успеха; гл. дело: *Увод у експер. науку о наслеђу*. 2) Фердинанд Христијан (1792.-1860.), нем. теолог, осн. новотибиншке слободоумне богосл. прот. шк., створио теорију да Еванђеље и неке посланице нису оригинални, већ да су производ 2 стране међу првм хришћанима.

БАУРА, овца; у Срему се назива цигаја; има бољу вуну од осталих домаћих о. из групе → праменке.

БАУРИНГ Џон (Bowring, 1792.-1872.), преводилац са многобројних језика на енгл.; превео и збирку срп. нар. песама (1827.).

БАУТС Дирк (Bouts, 1400.-1475.), фламански сликар. Један од гл. претставника сев. ренесансе; лица на његовим композицијама, изразита и строга, узета из живота, а предели сасвим реалистички; његове слике, пуне мистичког натурализма, налазе се у Бриџу и у Антверпену.

БАУЦЕН → Будинини.

БАФЕЛО (Buffalo), варош (556 000 ст.) у с.-амер. држави Њу-Јорк, на јез. Ири; развијена инд. (металуршка, млинарство) и трг. (жито, брашно, угљ, дрво); ваљко пристаниште; унив., више библиј. и музеја.

БАФИН Вилијам (1581.-1622.), енгл. морепловач; пронашао о. и море који носе његово име. **Бафинова Земља**, о. (610 900 км²) амер.-арктичког архипелага, између колна и о. Гренланда; стан. (1 000) Еским. **Б. Море**, део Атланског Ок. између амер.-арктичког архипелага и о. Гренланда; у њему се лове китови и туљани.

БАХ 1) → Дионис. 2) **Александар** (Bach, 1813.-1893.), аустр. политичар и државник; као присталица либерализма, истакао се у почетку револуције 1848. борбом против Метерникова апсолутизма, а после победе реакције (1849.) био гл. носилац апсолутизма, верске и полит. реакције и германизације у Аустр. (**Вахов систем**); за његове владе угушен сваки слободуман покрет, а у јсл. земљама вршена и насила германизација. 3) **Јосип** (1874.-1935.), редитељ и директор драме у загребачком казалишту; један од најбољих познавалаца репертоарске књижев.; као редитељ претеча натуралистичког стила. 4) **Јохан Себастијан** (1685.-1758.), композитор и органист, најгенијалнији музичар из породице Б.; поред Хендела 1 од највећих нем. и светских органаста; у његовим делима црк. и световним, полифонија дошла до савршенства. Дубоко религиозан; израдио **Кантате** и **Страдања** за прот. црк., а **Мису** у **И-молу** за кат. црк. Поред ње значајно је и **Страдање по Матеју**. Композовао и инструментална дела. 5) **Карл Филип Емануел** (1714.-1788.), други син претходног, композитор; на супрот оцу, пише у монодиском стилу; његово име у тесној вези са изграђивањем класичног сонатног облика; компоновао преко 200 ком. за клавиј, 2 ораторија, 52 концерта, кантате и страдања; написао и дело о свирању на клавиру. (На сл.: Б. Јох. Себ.)

Баха

БАХАМСКА ОСТРВА, више стотина коралских о. и. од Флориде и В. Антила, у Атланском Ок.; припадају В. Брит.

БАХАНАЛИЈЕ (лат.), светковине и оргије прире-

ђиване у част бога Ваха; из Грч. пренете у Ит.; забрањене 186. пре Хр. због неморала и пијанчења; у преносном значењу распусне игре и забаве. **Бахант** 1) учесник на б. 2) у ср. в., путујући глумци, мајмонијач и њак који мења шк. **Баханткњи** 1) свештеница бога Ваха; развратна и раскалашна жена која учествује у б. 2) назив једне од најбољих Гуринидових трагедија. (На сл.: Баханалије од Рубена.)

БАХИЛИД (око 505.-450. пре Хр.), грч. лиричар; провео неко време на двору сиракуског тиранина Хијерона; такмичио се са Пиндарем у певању ода; звани га Кеоски славуј, јер је био са о. Кеоса.

БАХОФЕН Јохан Јакоб (1815.-1887.), швајц. историчар права и ред., мита и симбола; по његовом мишљењу ист. света је вечита борба између духа и

материје, између м. и ж.; у развоју соц. поретка разликовао материјалну превласт ж. у облику хетереке, и њену душевну превласт у облику брачне гинеократије, и духовну превласт оца у облику патријархата; најгл. дело **Матријархат** имало вел. утицај на позивија социол. и етич. проучавања.

БАХРЕИН-ОСТРВА у Перс. Зал., под брит. протекторатом (532 км², ст.: 120 000 Арана и 10 000 Црнаца). Део Бисера. Гл. место Манама (25 000 ст.).

БАЦАЛО, танак коноп, дуг до 20 м; има на крају врећцу са неском; служи за добацавање конопа са брода; добацује се руком или спец. бацачем (топом или пушком).

БАЦАЊЕ 1) популаран назив међу ваздухопловцима за отсечна и, обично, краткотрајна љуљања аероплана у ваздуху, услед неравномерног ветра и тав. ваздушних пражина. 2) у ветер. разлика између живе тежине животиња за клање и добивеног меса; зависи од врсте животиње, расе, доба старости, ухрањености инд.; обично се означава у процентима; нпр. кад се каже да ухрањени волови бацају 58-64%, значи да они дају толико чистог меса на сваких 100 кг своје тежине. **Б. камена**, спортска вежба омиљена на селу; изводи се каменом коцкастог облика, тежине од 15 кг; камен се одбацује 1 руком са праве стране; залет није ограничен. **Б. кладива**, ласкоатлетска дисциплина, изводи се из круга, чији је пречник 2 и 3 м, са замаком; уобичајена тежина од 16 фунти (7,25 кг), али их има и тежих и лакших, познато из ст. времена у пердијским и герм. земљама; поново оживело у 18. в. Прве утакмице одржане у Кембриџу 1866.

Б. лопте, с омчом, спортска вежба; изводи се на тај начин што се омча навуће на прете (на последње чланке), па се доптом размахне косим круговима и после двоструког окрета испушта се под углом од 45°; лопта тешка 2 кг, а омча дуга 32 см. **Б. лопте преко границе**, спортска игра, коју изводе 2 тима од по 12 играча. Игралиште је правоугаоник, за одрасле 100X20 м, а за нараштај 50X20 м. Лопта вел., кожна, напуњена струмом или морском травом. Техничке игре је да се протера лопта, у свакој висини, кроз врата противника; побеђује екипа која за утврђено време постигне више згодатака. **Б. у море**, робе или припадности брода врши се да би се избегла заједничка опасност за брод и товар; у праву, облик заједничке → аварије; у полх. осигурању: један од ризика који пада на терет осигурача. **Бацач мина**, **б. бомби** (пеш. мерзер), придодат пеш. као оружје које у додиру са непријатељем дејствује против отпора у надирању. Способно да туче иза гребена, да пробија покривене заклоне; има делокрут више од 2 000 м, најсавршенији Стокс Бранд кал. 81 мм, са дометом 2 850 м и три путање под углом од 45°, 60° и 80°; пеш. лук има бат. од 4 оруђа. **Б. пламена**, справа слична прскалицы са запремином 22, 50 и 200 л, за дејство пламеним компримираним течностима, састављеним од азота, бензола, петролеума и кисеоника; дејствују кроз цев и справу за паљење на даљину 25-50 м, а на ширину 50-100 м. Има их лаких, које послужују 2 војника, а тешких које послужују 6 војника.

БАЦИЛ (лат.), врста бактерија у облику штапића.

БАЦИОЛАРИОФИТА → силикатне алге.

БАЧ, варошница (4 400 ст.) у Бачкој, у срезу Очај-

ком (Дунавска Бан.); инд. кудеље, 2 млина; развијене четвороугаоне тврђаве од опека, опкољене баром Мосторгом; подигао је мађ. краљ Карло Роберт (1308.-1342.), за одбрану од срп. војске; имала 3 округле и 1 квадратну кулу на угловима грнд. платна, а у унутрашњости палату, капелу и др. грађевине; гл. кула била шестостратна и служила за последњу одбрану; много страдала, али и данас веома импозантна; у њој за Лајоша II држани мађ. држ. сабори.

БАЧВАНСКИ Алекса (1832.-1881.), глумац и редитељ,

у Београду од 1852.; један од наших најбољих карактерних глумца.

БАЧВАР, качар, занатлија који израђује дрвено посуђе за потребе виноградара и млекара (бурад, бачве и сл.); у сев. крајевима одомаћен страни назив пингер; има их по свим нашим земљама. **Бачвице** рибарске, дрвени судови у којима морски рибари соли рибу; могу да приме 50-60 кг усељене рибе; праве се од храстовине у Хол., а од јеловине код нас.

БАЧЕВИЋ Димитрије, сликар из друге половине 18. в.; један од првих наших сликара који су напустили средњев., виз. традицију и прихватили стил барокног сликарства; радио иконостас у ман. Беочину и Николајевске црк. у Земуну.

БАЧИЈА, експлоатација за стоку, мрс и чување у плањ. Ј. Србије, подигнуто на средокрашњим пањацима; праве је лети удружени или богатији сточари (неаје) од грања и пружа, тако да је могу померати са места на место; за њихов одстанак потребно око 5 000 оваца. **Бачило**, место на б. где удружени сточари заједнички музу стоку и праве мрс, у првом реду качкаваљ, који после деле; на њему је запослено више лица (парафеаја, одација, фичор и др.) од којих свако има своју дужност. **Бач**, лице које ради на мрсу.

БАЧКА, обл. између Дунава и Тисе. Већи део у Југосл. (Дунавској Бан.); мањим делом у Мађ. Ве ома плодна равнина; житница Југосла. Гл. занимања земског стан. земљр. и сточарство (витаљско). Сем жита гаји се пшћ, репа, конопаљ и хмељ; становници: Србословаци, Словенци, Мађари, Немци, Чехословаци, Русини, Руси, Јевреји и др. народности; међу сл. стан. истичу се као посебна група Буњевци; Срби Бачвани већином пореклом из крајева Ј. од Саве и Дунава, а Буњевци из зап. динарских предела. Жк. сл. населили Б. још у 6. в., а Мађари у 9. в.; у 15. в. појачан срп. живаљ. насељеницима из Србије, тако да је од 16. до 18. в. Б. имала срп. карактер; по укидању потиске границе Срби се делом иселили, а на њихово место дошли Мађари, Немци, Словаци и Малоруси.

БАЧКА ПАЈАНКА, варошица (5 000 ст.) и среско место на л. обали Дунава; 2 млина и 2 циглане. У близини држ. ерела Карађорђево.

БАЧКА ТОПОЛА, варош (17 000 ст.), водна задруга, 2 агр. заједнице.

БАЧКИ ПЕТРОВАЦ, варошица (7 500 ст.) у Новосадском срезу. Стан. највећим делом Словаци, колонизовани од средине 18. в. Производи и трг. хмеља. Држ. гми. са словачким наст. језиком.

БАЧКО ГРАДИШТЕ, варошица (7 800 ст.) на Тиси, у Старобечејском срезу; млин, занатска шк.

БАЦА (тур.), рупа на крову кроз коју излази дим.

БАШ Фрањо (* 1899.), слов. географ и историчар, директор Бан. архива у Марибору.

БАШАГИЋ Сафветбег (псеуд. Мирза Сафвет, 1870-1934.), песник, историчар и јавни радник; дела у стиховима: Трофавда, Избране песме; драме: Абдулах паша; у прози: Кратка упута у прошлост Б. и Х., Вошњаци и Херцеговци на пољу исламске књиж. и др.

БАШАР ибн Бурд († 784.), ар. песник; осн. нов стил у песничству.

БАШЕСКИЈА Мила Мустафа, сарајевски хроничар 18. в. (писао на тур.).

БАШИБОЗУК, нередовне тур. трупе, регрутовање поглавито у М. Аз. и међу Арбанасима; употребљаване у ратовима и за угушење побуна; од њих особито страдало хришћ. стан. у Турској.

БАШИЋ Миливоје (1868-1927.), проф. и нар. посл.; знатан због превода са стел. језика: Из старе срп. књижевности, Старе срп. биографије (Св. Саве и Провенчаног о Пемањи, и Теодосијева о св. Сави).

БАШКА, градић на о. Крку, у Савској Бан.; кли-

матско место и морско купалиште са песковитом плажом; познато за реконвалесценте од хлорозе, неврстенице, катарга органа за дисање (изузев тбк.) и др. Башчанска плоча, добила име по Б., где се налазила у црк. Св. Луције; исписана глагољницом (око 1100.); у њој се помиње даровница хрв. краља Звонимира, дата тој цркви; данас се налази у музеју Јел. академије у Загребу.

БАШКИРИ, тур. народ у Ј. Уралу (са веома сродним Телтјарима 741 000); растурени у већим или мањим групама између Татара и Руса; мусл., поглавито земљр. и сточари; неки полупомади; у култ. много примили од Руса и Татара. **Башкирија**, аутономна совј. рпб. на Уралу (151 000 км², 3 мил. ст.). Гл. град Уфа.

БАШКИРЦЕВА Марија К. (1860-1884.), рус. сликарка париског уличног живота; писала Дневник.

БАШЛИК (тур.), вуњена капуљача са дугачким крајевима који се омолавају око врата.

БАШТА → врт. **Баштован** се бави производњом поврћа и цвећа. **Баштованство**, пољопр. грана: производи поврћа и цвећа; → повртарство.

БАШТИЈАН Мате (1828-1885.), песник; радио на нац. препороду у Истри; осн. Нашу слогу (1870.); писао лирске и епске песме.

БАШТИНА 1) у ст. срп. праву земља која је наслеђењем пралазила на потомке (очевина, ледовина, patrimonium); разликовала се властоска, црк. и ман. а могли је имати чак и меропси и себри. 2) у срп. задружном праву: старина, оно што се задругари наследили од предака; разликује се од привока по томе што сваки задругар задржава на њој својину, док приповак деле. 3) у срп. грађ. зак., право сопствености на непокретна добра (§ 212.). **Баштиник**, сопственик б. и њен потпуни господар (§ 214.). **Баштинска књига**, **грунтовница**, јавни документ, установљен код суза, из којег се може видети ко је сопственик неког имања, колика је његова површина и каква су права службениости или задужења стављена на то имање; израђена је на основу катастарског премера и претставља сигурну подлогу за давање хипот. зајма; Зак. предвиђа 4 врсте: земљишне, жел., руд., и за плодне канале (→ земљишне књиге). **Б. право**, скуп правних прописа о решењу непокретности; колевка му је у Чешкој, а најразвијеније је у Нем. У Југосл. уједначено са 2 зак. (1930.): Зак. о земљишним књ. и Зак. о унутр. уређењу, оснивању и исправљању земљишних књ.; у Црној Гори, Ј. Србији и делу с. Србије није још примењен, јер б. п. подразумева претходно уређење катастра; држава спроводи б. п. по зван. дужности да би грађанима увела чување стечених права, смањила број спорова и омогућила лак и сигуран промет добара и хипот. кредита, што се није могло остварити са → талијама.

БАШЧАНСКА ПЛОЧА → Башка.

БАШ-ЧАРШИЈА (тур.), свепијача; део вароши у којем су дућани и радионице, трг. и зан. догор.

БДЕНИЈЕ, у прав. црк. служба (вечерња и јутрења) уочи вел. празника и уз ускршњи пост, трајала некад целу ноћ, данас до касно увече.

Ве, хем. знак за елемент берилијум.

БЕ (енгл. bay), затон, морска увала.

ВЕАТА (лат.), блажена, назив за степен пре светињског. **В. Virgo**, блажена дева Марија. **Beati spiritus** (лат.: благо сиромашним духом), данас проницо: благо онима који успевају са мало знања. **Беатификација**, у ркат. цркви проглашавање неког покојника блаженим; може га извршити само папа.

БЕАТРИЦА, кћи Фирентинца Портинарија, Жантова љубав коју је он онековечио у Новом животу и Божанственој комедији.

БЕБЕЛ Аугуст (1840-1913.), вођ и осн. нем. социјал-демократске радничке странке; у доба Висмаркове борбе против социјализма често прогањан и затваран; гл. дела: Жена и социјализам, Шарл Фурије, Из мојих успомена, Бани и социјализам итд.

БЕБЛАВИ Павел (1847-1910.), чел. нар. приповедач; гл. дело: Деда Мурања.

БЕВАНДА (ит.) → коминџак.

БЕВЕРИЦ (Beveregius, † 1708.), еп. англиканске црк.; заслужан правник, нарочито за ист. црк. права; гл. дело: Синодикон, правила и коментари канона.

БЕВК Франце (* 1890.), уч. из Јулиске Венеције, слов. песник и приповедач.

БЕГ, **бег**, **беј**, **бек**, код тур. народа првобитно назив за старешину братства; код Османлија титула за више официре, чиновнике и виђеније и имућније људе. **Бегдук**, земља или посед, на којем није било застањених кметова са правом наслеђа, већ је давана под кесим (закуп) и на налопицу чивчијама; настали су протеривањем кметова са снахилука и претстављали су потпуну својину бегова; Зак. од 3. 12. 1928. подледици под агр. реформу, ако их тежачи непрезидно држе и обрађују 10 година.

БЕГАРДИ → Бегхарди.
БЕГАС Рајххолд (1831-1911.), нем. вајар; гл. дела: Нар. споменик, Бисмарк.
БЕГЕЈ, р. у Банату (Дунавска Бан.), л. притока Тисе; извире на Банатском Пл.; оспособљена за речну пловидбу регулацијом ср. тока и прокопавањем канала.

БЕГЕНИСАТИ (тур.), заволети, допасти се; одобрити, пристаи.

БЕГЕРС ОПЕРА (енгл.: просјачка о.), врста енгл. полит. сатири у облику поз. игре с певањем.

БЕГИНЕ, средњев. верска удружења неударних жена (→ бегхарди).

БЕГЛЕРБЕГ (тур.: бег бегова), ранији највиши чин у тур. војсци; управник беглербеглука. Беглербеглуц, админ. јединице, на које су Турци поделили балк. земље после заузимања В. П.; почетку све срп. земље улазиле у састав Румелиског б., са седиштем у Софији; касније, по заузимању Босне и Панонске Ниције, образовани још: Босански, Темнишарски и Будимски б.; делили се на пашалуке, а они на нахије и кнежевине.

БЕГО Марин (* 1881.), приповедач и романописац; збирке: *С мора*, *Новеле*, *Ева*; роман: *У очекивању*.
БЕГОВИЋ 1) *Божена* (* 1901.), књижевница; писала лирске песме и драму *Између јучер и сутра*. 2) *Милац* (* 1876.), песник, приповедач, драматичар; један од најизразитијих претставника хрв. модерне лирике; песме: *Пјесме*, *Књига Бокадору*, *Врело* и др.; новеле: *Насмијана срца* и *Квартет*; романи: *Дуна у кочегу* и *Брак Гиге Барићеве*; драме: *Госпоња Валевска*, *Пустолов пред вратима*, *Свадбени лет*, *Без трећег*, *Американска Јакта* у сплитској луци и др. 3) *Никола* (1821.-1895.), прота, књиж. и нац. радник; гоњен од аустр. власти због србовања; написао: *Историја срп. цркве*, *Живот и обичаји Срба граничара* и 25 др. дела.

БЕГОНИЈА (*Begonia*, фам. *Begoniaceae*), зељасте биљке, полушишње, кртолесте б. и лијани, пореклом из тропских и суптропских обл. Аз., Афр. и Амер. Има их око 400 врста. Гаје се као украсне, ради крупног лишћа (*B. rex*); али ради обилних цветова (*B. semperflorens*). Лишће више или мање асиметрично; цветови раздучених полова на истој индивидуу; лако се размножавају садницама или из површних листова.

БЕГУНАЦ ВОЈНИ → десертер.

БЕГУЊЕ, село у Слов., близу Радовљице. У пекадањем граду Каценштајн сада ж. казнини завод.
БЕГХАРДИ, друштво побожних људи, осн. Ламберт ле Бег (1180.) у Хол.; названи и молителји; женска друштва *Бегине*.

БЕД св. (674-735.) енгл. калуђер и хроничар; написао *Свештену историју*.

БЕДА (673-735.), с надимком *Venerabilis*, црк. писац; гл. дела: *Црк. ист. енгл. народа*, *Хроника 6 епоха света*.

БЕДЕКЕР Карл (*Bädeker*, 1801.-1859.), нем. књижар, издавач чувених водича (бедекера), по разним земљама.

БЕДЕКОВИЋ 1) *Јосип* (18. в.), историчар; гл. дела: *Повест Међумурја*, *Natale solium s. Hieronymi*. 2) *Коломан* (1808.-1889.), хрв. политичар, мин. и бан (1871.-1872.); прво присталица илирског покрета, затим члан унионистичке странке и депутације која је склопила нагодбу са Мађарима (1868.).

БЕДЕМ, беген (ар.), градски зид; обала.

БЕДИЈЕ Жозеф (*Bédier*, * 1864.), фрц. научник; бави се нарочито језиком и књиж. ср. в.; у Еписком легендама изнео нову теорију о постанку фрц. јуначког песничства; издао *Песме о Роланду* и роман *Тристан и Изолда*; написао *Ист. Фрц. књиж.*

БЕДЛЕНДС (енгл.: лоше земље), тешко проходан и слабо насељен предео чије земљиште развишено многобројним јаругама и дубоделинама; јављају се у сухим обл. песковитих глина (подножје Стеновитих Пл у С. Амер. и др.).

БЕДНИЈ Демјан (* 1883.), рус. сатиричар, груб, али ланидаран, тенденциозни песник пролетерске револуције и радничке класе; његове басне стекле су необичну популарност.

БЕДЊА, д. притока Драве, извире са Мацсл-Пл.
БЕДР, место између Меке и Медине, где су медицински мусл. 624. год. потукли меканске незнабошце.

БЕДРЕНИЦА → прострел.

БЕДРЕЊАЧА, део карличне кости.

БЕДУИНИ, Бадави, номадски сточари → Арапи; претежни део ар. народа; најбоље очували чистоту ар. језика, расе и карактера; држе камиле; омиљено занимање: пљачкашки походи на обл. др. племена и трг. караване; обичај: куповање жена и крвна освета.

БЕЖАНИЈА, село на д. обали Дунава, ја. од Земуна. На његовом пољу београдски аеродром, а на Сави зимовник.

БЕЖАЊЕ КАПИТАЈА, банкарска операција пребацивања новца из државе у државу.

БЕЖЕК Виктор (1860.-1919.), слов. педагог, присталица нових пед. праваца, књиж. критичар; гл. дела: *Обче изјословје* и *Обчно укословје*.

БЕЖИЧНА ТЕЛЕГРАФИЈА → телеграфија. **Б. телефоџија** → телефонија.

БЕЗ (тур.), платно.

БЕЗАЛКОХОЛНА ПРОИЗВОДЊА, даје сокове од грочја и др. воћа, у којима су сачувани шећер, витамини, мирис и др. спречавањем врења; то се постиже: 1) хем. путем, додавањем средстава за уништавање квасних гљивница; најмање штетан начин је употреба бензоа (0,70-1 гр на 1 л сока); 2) топлотом, стерилизовањем (на 100°), или пастеризовањем (на 70-75°) помоћу Баумановог апарата; 3) ел. струјом; 4) смржавањем којим се одваја вода; добивен згузнут сок се добро држи и не превире.

БЕЗАН (лат.), ромбоидно једро на задњем јарболу, ранда.

БЕЗАНСОН, варош (58 000 ст.) у Фрц. на р. Дубу, инд. вештачке свиле, метал. и ткст.; унив., вис. шк., звездара и више објлт.

БЕЗАНТ 1) *Ави* (1847.-1933.), енгл. књижевница; писац многих теозофских дела. 2) *Валтер* (1836.-1901.), енгл. романописец и писац разних прозних дела.

БЕЗАНТ, виз. златан и сребрн новац; ушао у оптицај по целој Европи у доба крст. ратова.

БЕЗБОЖНИК, човек који не верује у бога; лице које не припада ниједној признатој вероисповести; код нас у праву постоји за та лица негода, јер не могу да склопе брак, изузев у Војводини, где је обавезан грађ. брак, и у Слов. и Далм., где постоји грађ. брак по кружи.

БЕЗБОЈ (енгл. baseball), амер. нац. игра лоптом и батином.

БЕЗБРАТИЦА, безбратница, женско које је остало без брата.

БЕЗБРАЧНОСТ 1) у праву израз којим се означава да лице у питању није у пуноважном браку; при ступању у брак тражи се од кандидата да докажу своју б. 2) калуђерски завет; држава га не сматра за брачну сметњу, а црк. право га сматра.

БЕЗДАН 1) место и погранична паробр. станица на Дунаву у Бачкој (Дунавска Бан.); 7 800 ст., међу којима развијен риболов; први пут се помиње 1579.

2) вртача која се каналом продужује до пећина и подземних р.; разликује се *звекаре*, које се завршују слепим пећинама, и *видледи*, који својим отвором стоје у води, непосредно или пећинским ходанима, с подземним р.

БЕЗДИН, мањ. у Банату, крај р. Мориша, подигнут, вероватно, 1539. Црк. с основом у облику делелина-на листа, засведна и има кубе; првобитно сва у традицији наше архт. из доба кн. Јазара и депота Стевана; касније рестаурисана (1783) и добила припрату са звоником у бароком стилу; фреске рађене у духу нашег средњев. живописа и добро очуване; иконостас, певнице и столови изведени у бароку и долазе у ред наших најлепших радова у дрвету.

БЕЗДИМНИ БАРУТ → нитроцелулоза.

БЕЗЕМЦИОН (хол.), одбијање или накнада за делове робе који при пражњењу буради, канта, сандука итд. застану, па се не могу извадити, употребити.

БЕЗЕНШЕК Антун (1854.-1915.), стенограф. осн. слов. и буг. стенографију.

БЕЗИЈЕ (Beziers), варош (66 000 ст.) у ј. Фрц., близу Сред. М. на Ј. Каналу; трг. вина, инд. ликера и израда буради.

БЕЗИМЕНО ДРУШТВО → акционарско друштво.

Б. тужбе, употребљавају се за заштиту права, за које зак. није изречно предвидео никакву тужбу. **Б. уговори**, уговори који нису предвиђени у грађ. зак., али које странке могу склапати, ако се то не противи јавном поретку и моралу (→ аутономија воље); у случају празнине у њима судија ће аналогно применити одредбе најближег по садржини именованог (законом предвиђеног) уговора.

БЕЗИСТАН (тур.), место на којем се продаје платно (без) у источноачким градовима, обично вел. грађевине с многим дућанима унутра; такве б. имају код нас Скопље и Сарајево.

БЕЗЈАК Јанко (* 1862.), слов. пед. писац; гл. дела:

Посебно укословје словенскога учнега језика в људској поези. Обчна згодовина вагоја ии шоука в др

БЕЗЈАЦИ, мала етничка група у Истри; од 16. в. у књиж. назив за Слов. и Хрв. најкавце, а данас подружљив израз у односу на разне крајеве или појединце са значењем: приглуш, ограничен човек. **БЕЗЛИСТАК** (*Monotropa hypopitys*, фам. *Pirolaceae*), хетеротрофна цветница, расте у листопадним (f. *glabra*) и четинарским шумама (f. *hirsuta*); прима орг. материје из хумусне подлоге помоћу гљива које живе у спољним ћелијским слојевима корена. **БЕЗМАТАК**, пчелиње друштво, остало без матице услед њеног угињања, одласка при рођењу или намерно удаљења; слабо ради и мало је продуктиван; обично одлаја сам матицу; у случају да остале дужице без ње осушен је на пропаст.

БЕЗМЕК (*Uranoscopus scaber*), морска риба до 27 см дуга, суре боје, спљоштене главе, хоризонталних очију; живи у Јадр. М.; обично до устину затрпана у песку или блату; грабљивица, храни се мањим рибама и рачињима које намамљује помоћу покретљиве израсти сличне црву.

БЕЗМОТОРНО ЛЕТЕЊЕ, ваздушно једрење, обавља се ваздушним једрилицама, тј. лаким аеропланима без мотора, коришћењем термичких струја.

БЕЗНАР Албер (*Besnard*, * 1849.), фрц. декоративни сликар, гл. дела: Тимофанова смрт, Болест и оздрављење, Лабораторија, Жута жена и др.

БЕЗОАРНИ, неварљиви конкременти камених и биљних остатака који се стварају у утроби преживара (антилопе, ламе, говечета) и људи. Безоарна (*Saraga aedagrus*), дивокоза пореклом из ји. Евр. и з. Аз.; живи и у јед. шумама; добила име по безоарима.

БЕЗ ОСНОВА, у праву свако држање или примање чији корисник није имао овлашћење за његово заснивање: лице чију је ствар или поступак користи неко б. о. има право да тражи тужбом повраћај датог или узетог, јер се сматра да се корисник неправично обогатио (*Actio sine causa*). Без пописа → наслеђе без пописа.

БЕЗРУЧ Петар (* 1867.), чешки песник, даје огорчен израз свом незадовољству против угњетавања Чеха од стране нем. и пољ. капитала; гл. дело: *Шлеске песме*.

БЕЗСОНОВ Петар А. (1828-1898.), рус. научник, проф. Харковског унив.; бавио се нар. песништвом код Руса и осталих Слв.; објавио и Крижанићево дело: *Руско царство средином 17. в.*

БЕЗУСЛОВАН АКЦЕПТ, није условљен никаквом погодбом; правоваљани акцепт мора бити б. (§ 25 Мен. зак.); у науци је спорно да ли код условног акцепта треба сматрати да нео акцепт не важи или да само условно постоји. **Б. биће**, у својој егзистенцији ничим неусловљено биће, па стога претставља праучелов свега што постоји (бог). **Б. закон**, у свом важењу ничим неусловљен зак.; чини основ важења др. зак. **Б. неразрешивост брака**, правило ркат. канонског брачног права, према којем се брак не може раставити за живота супруга. **Б. удуг**, позив или налог за исплату мен. своје новаца, коју издавалац вучене мен. упућује једном лицу (трасату), означеном на тој мен.; мора бити несумњив, б. и неопозив; по својој правној природи претставља врсту пуномоћства.

БЕИРА, пристаниште (13 000 ст.) Порт. и. Афр. у Мозамбичком Каналу; везано жел. са с. и Ј. Родезијом, из које извози бакар и злато.

БЕЈ → бег.

БЕЈН Александар (*Bain*, 1818-1903.), енгл. филозоф емпиричар и психолог теоретичар књиж.; гл. дела: *Емоције и воља*, *Дедуктивна и индуктивна логика*, *Чула и интелект* и др.

БЕЈРУТ, гл. место (8 000 ст.) фрц. Сирије на Сред. М., у подножју Ливана, најважније сириско пристаниште; извози памук, свилу, воће; има 2 унив. (амер. и фрц.) и астр. опсерваторију. *Бејрутска урма* → Афуз али.

БЕК (енгл.), одређено место 2 играча у одбрани фудбољског тима; имају дужност да штите вратара и да помажу средњи ред (калфинију).

БЕК 1) Апри (*Besque*, 1873-1899.), гл. претставник фрц. натурализма у поз., с горким схватањем живота и дрим али снажним сликањем личности; његова дела: *Гавриани*, *Нарижанка*, упочетку нису имали успеха, али утицали на даљи развој поз. ум. 2) *Аугуст* (*Besck*, 1785-1867.), нем. филолог; осп. научне грч. епиграфике; гл. дела: *Држ. газдинство Атињана*, *Збирка грч. натписа*. 3) *Јозеф* (* 1894.), пољ. политичар и државник; од 1932. мин. спољних послова.

БЕКАВИЦА → азбука.

БЕКАРИЦА Чезаре (*Bessaria*, 1738-1794.), ит. писац; бавио се кривич. правом и флз. права.

БЕКАСИНА (*Gallinago gallinago*), ритска шљука, позната птица мочварница дугог и при основни меканог кљуна.

БЕКЕТ Тома св. (*Besket*, 1115-1170.), кентерберски архиеп. и енгл. вел. канцелар; погинуо у борби против краљевине Шкотланда.

БЕКЛ Хенри (*Buckle*, 1821-1862.), енгл. историк и филозоф ист.; његова дела преведена и код нас.

БЕКЛИН Ариод (*Böcklin*, 1827-1901.), швајц. сликар, чијим веома популарним делима сметају искуствене књиж. мотиви и његова неоплеменина мањина; најбољи у пејзажима, портретима и мањим композицијама.

БЕКМАН Макс (* 1884.), нем. сликар; претставник експресионизма; значајне фигуралне слике.

БЕКОВИЋ Вагрослав (1834-1885.), сликар; радио портрете.

БЕКОН, половина заклане, опуреце, очишћене свиње, без главе, кичме, бутне кости и лопатике, у коју се нарочитим справама убрига раствор соли у води; прави се само од младих, утовљених, првенствено јоркширских свиња; троше их највише Енглези, а производе највише Данци, Холандјани и Пољаци; код нас их израђује и извози у Енгл. Задружна кланица у Запрешићу.

БЕКОН 1) Роџер (*Bacon*, 1214-1294.), енгл. фрањевцац, један од најпросвећенијих духова ср. в.; учинио много открића у обл. оптике; приписивали му и проналазак барута. 2) *Франсис Веруламски* (1561-

1626.), енгл. филозоф, писац и државник, противник схоластике и прегходник модерне флз.; творац индуктивног метода; у својим делима: *Novum organum* и *Универбење науке* поставио зак. научног истраживања; у књиж. чувен по збирци *Есеји*, која се одликује мисаоношћу и практичном мудрошћу, тако да се с правом сматра за најрајније дело енгл. класичне прозе. Од ост. дела најзначајнија су: *Нова Атлантида* и *Ист. Хенрија VII*.

БЕКСТВО, у праву; непокорност властима, напуштање дужности; у војсци се строго кажњавана; у рату смрћу; б. притвореника или осуђеника изазива дисципл. казне. Вој. и полит. бегуници из иностранства нису подложни → екстрадицији; обични злочинци могу бити екстрадирани (у Србији важила уредба о бегуницима од 1860.).

БЕКТАШИ, бекташије, мусл. дервнишки ред, у вези са јаничарством; осп. га Хаџи Бекташ, а укниво султан Махмуд II (1826.); највише их је у Арб., где претстављају посебну мусл. секту; одатле се ширли у Повардарје.

БЕКХЕНД (енгл.), тежак одбрамбени ударац у тенису; изводи се пољевином рекета.

БЕЛ 1) гл. бог Вавилонаца, највише обожаван у Ниниви и Вавилону. 2) легендарни краљ Асираца, Нинов отац. 3) у тхп., јединица за мерење слабих струја; њен десети део назива се децибел. 4) *Грахам* (*Bell*, 1847-1922.), амер. електричар, проналазач телефона који је патентирао у Бостону (1876.); први његов телефон није имао ел. извора, јер му је микрофон био магнетског типа. 5) *Пјер* (*Bayle*, 1647-1706.), фрц. филозоф, противник сваког догматизма, нарочито рел.; сматра да је морал независан од рел. и метафиз. погледа и тражи толеранцију према атеистима; претеча енциклопедиста; гл. дело: *Ист. и критички речник*.

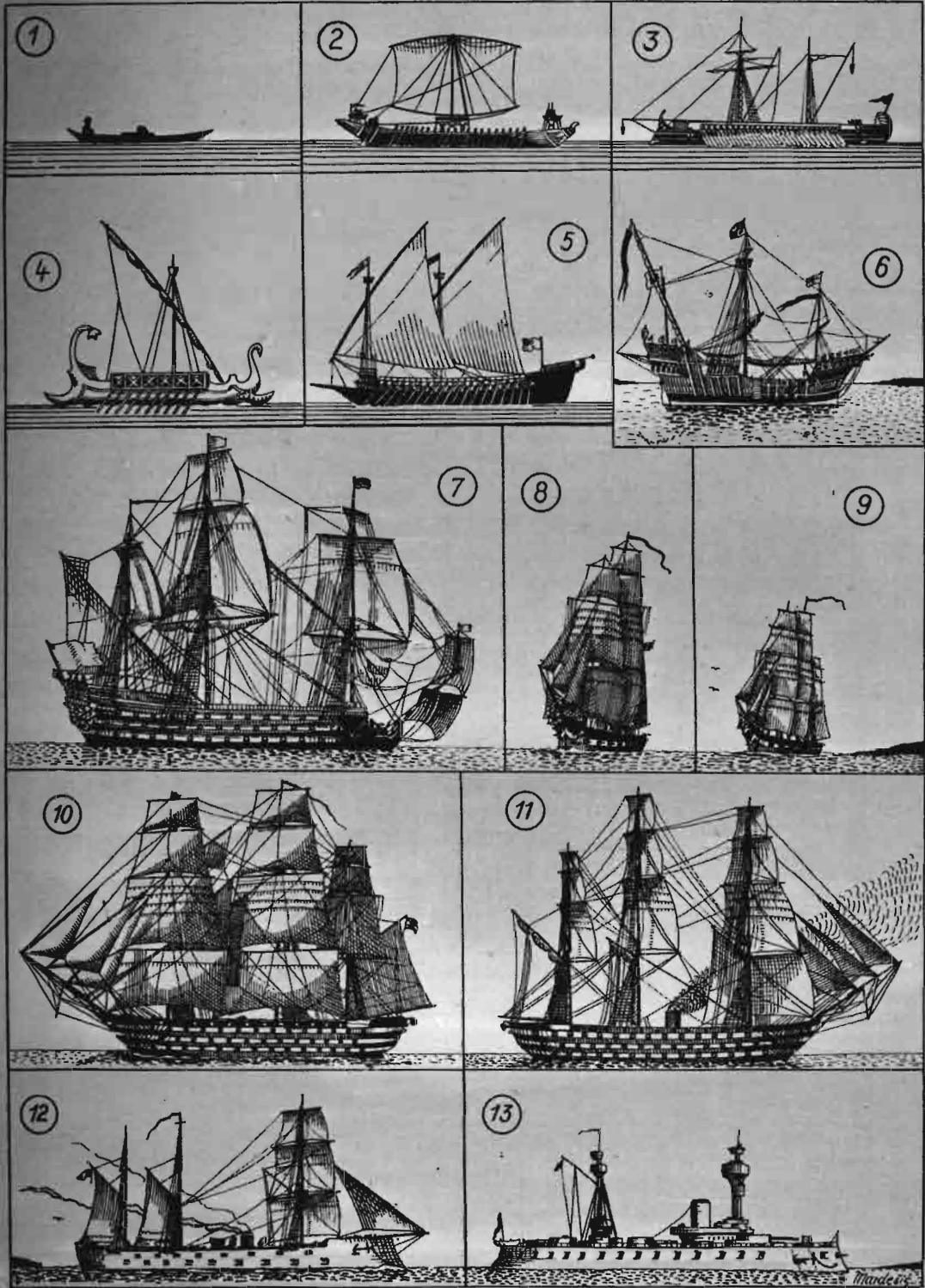
БЕЛ АЛИЈАНС (*Belle Alliance*), салаш 20 км ј. од Брисела, где Наполеон потукао Бляхера; у Нем. уобичајен назив за битку код Ватерлоа.

БЕЛА 1) варош (5 000 ст.) у Буг., на р. Јајтри; стан. се бави земљр., виноградарством и занатима. 2) у картама краљ и дама исте боје.

БЕЛА 1) Б. I мађ. краљ (1061-1063.), рођак в. Стевана. 2) Б. II Слени, мађ.-хрв. краљ (1131-1134.), син Алмопез, кога је заједно с оцем оселили Коломан; провео затим неко време на виз. двору, па онда завладао Мађ. и Хрв. и наметнуо врх. власт Босни; ожењен Јеленом, ћерком срп. жупана Уроша. 3) **Б. III**, мађ.-хрв. краљ (1172-1196.), повратио Хрват-

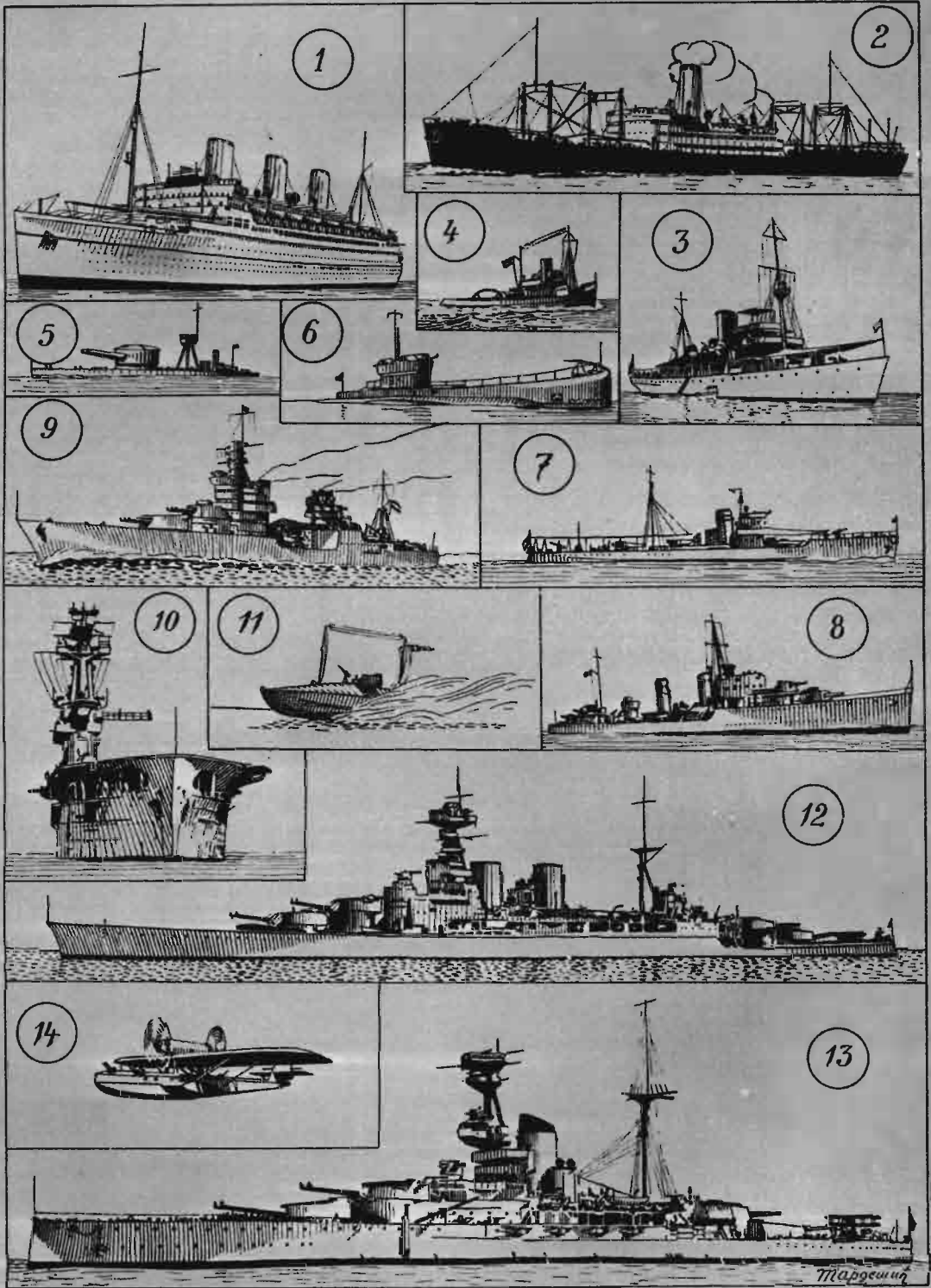

РАЗВИТАК БРОДА

1. Пирог. — 2. Египатски брод. — 3. Грчка тријера. — 4. Либурна Јадранског М. — 5. Трирема римска. — 6. Колумбова каравела. — 7. Војни брод 17. в. — 8. Фрегата. — 9. Корвета. — 10. Војни брод 19. в. — 11. Војни брод из 1850. — 12. Војни брод из 1870. — 13. Војни брод из 1899.

ТРГОВАЧКА И РАТНА МОРНАРИЦА

Трговачка морнарица: 1. Путнички пароброд. — 2. Теретни пароброд. — 3. Јахта. — 4. Реморкер.
 Ратна морнарица: 5. Монитор. — 6. Подморница. — 7. Торпилер. — 8. Разарач. — 9. Креталица. — 10.
 Носач авиона. — 11. Борбени чамац. — 12. Војни кретац. — 13. Војни брод. — 14. Хидроплан.

еко Прим. са Задром од Виз. после смрти Манојла Комнина и увео примогенитурну. 4) Б. IV, мађ.-хрв. краљ. (1235.-1270.). син Андрије II, један од најспособнијих мађ. краљева из Арпадове династије; проширио власт на делове Босне и Хума; потучен од Монгола побегао у Трогир, а њих пустио да опљачкају Мађ., Слав., Хрв. и Прим.; по њиховом одласку трудио се да поправи пустош. доводио странце и осн. градове (Градец код Загреба, Самобор, Крижевце, Јастребарско); подигао краљев углед и поделио Хрв. на: далм.-хрв. и славонску бановину. БЕЛА Арделио дела (1654.-1737.), дубровачки грамаичар и лексиколог; издао у Вен. (1728.): Речник ит.-лат.-илирски.

БЕЛА ГРИЖА ПИЛИЋА, заразна болест, проузрокована клицама (*Bacterium pillogum*) од које оболевају обично само млади пилићи у првим данима живота; веома је опасна јер уништава читаве запате; пилићи оболели од ове болести не једу, седе мирно спуштених крила, имају бели пролив. Црнкавају за неколико дана; ако које и оздравн оно остаје и даље инфилтрирано и као кокош носи заражена јаја; лечење већином безуспешно; треба све заражене кокоши поклати и извршити дезинфекцију живинарника, а при куовини јаја за насад не узимати их из запата у којима влада ова болест. БЕЛА ДЕТЕЛИНА (*Trifolium repens*), врста детелине, драгоцена за пашњаке, нарочито се препоручује за тежа земљишта која имају креча; додаје се 2-3 кг у смеше за сетву пашњака и привремених вештачких ливада.

БЕЛА КЊИГА, у Енгл. званично објављивање дипломатске преписке.

БЕЛА КОВИНА, легура са 80-90% калаја, 8-15% антимона и 2-8% бакра; употребљава се нарочито за израду лежишта (лагера) за осовине и трансмисије; ложије врсте садрже 30-40% олова.

БЕЛА КРВНА ЗРЊЦА → леукоцити.

БЕЛА КУЋА, дворач претседника САД у Вашингтону.

БЕЛА НЕДЕЉА, последња н. пред ускршњи пост (прав.); прва н. по Ускресу (кат.).

БЕЛА ПАЛАНКА, варошица (2 500 ст.) и среско место на Нинави (Моравска Бан.); подигнута у 17. в. на развалинама ст. Ремезијане. Архитек. диспанвер.

БЕЛА ПУПРАВКА → пупавка.

БЕЛА РЕПА → угарњача.

БЕЛА СЛАТИНА, варош (7 200 ст.) у Буг., си. од Враце, средиште већег земљр. предела; у околини многе старине из рим. доба.

БЕЛА СЛАТИНА (*Sinapis alba*, фам. *Cruciferae*), једногодишња пићна биљка, жутога цвета; не подноси хладноћу; сеје се у току лета на сва боља земљишта, обично после пшенице и овса; брзо расте и доспева за 40-50 дана; коси се у пуним цвету, никако касније; не суши се за сено већ се мелиа са пићним биљкама; може имати утицај на масло својим горким укусом; из њеног семена добија се сенф.

БЕЛА ТОПОЈА (*Populus alba*, фам. *Salicaceae*), расте у равницама поред река, а клоњи се стајаје воде; може израсти у висину око 30 м и до 1 м у пречнику. Као огревно дрво више се пени од врбовог и јагњедовог, као тхп. дрво употребљава се у грађевинарству, за прављење жижица, шперованог дрвета, корита, чамаца итд. Има вел. важност за ритске шуме.

БЕЛА ЦРКВА 1) варош и среско место (9 670 ст.) у Банату, близу рум. границе и Дунава (Дунавска Бан.); стан. делом колонизовани Немци; гмн.; трг. место; нарочито се гаје винова лоза и свилена буба. 2) → Куршумлија. 3) → Каран.

БЕЛАВА, план. у Србији (948 м), сз. од Пирота.

БЕЛАДОНА → вел'биље.

БЕЛАКРАЈИНА, Белокрајна, Бела Крајина, обл. у Дравској Бан.; има облик мање котлине у пределу шумовитог зеленог карста; места: Чрномељ и Метлија; у адм. погледу поклана с' са територијом Чрномељског среза. (→ Белокрајина).

БЕЛАНЧЕВИНА, протеин, азотова орг. кватернерна једињења, огромних и сложених молекула; сем угљеника (C), водоника (H), кисеоника (O) и азота (N), садрже још и сумпор (S); по своме хем. саставу и по фзл. особинама деле се на групе и подгрупе: нативне и денатурисане; просте и сложене; албумине, глобулине и др.; хромопротеиде, нуклеопротеиде и др.; албумозе, пептоне и др. Протоплазма ћелија састоји се углавном из

б. у густом колоидалном раствору; пошто се ћелије троше и изумиру, потребно је и да се обнове, што се врши уношењем б. храном (→ исхрана). Пробавни сокци је сварују тј. разлажу на аминокиселине (→ асимилација). Све б. немају исту хранљиву вредност, било због мање или веће сварљивости, било због тога што не садрже све аминокиселине у својим молекулима; већу хранљиву вредност имају б. животињског него б. биљног порекла. При потпуном сагоревању 1 г б. производи 4 кал. Беланчевинасто млеко → млеко.

БЕЛАР Леополд (1812.-1899.), слов. композитор; реформатор слов. црк. муз.

БЕЛАСИЦА, план. на тремеђи Југосл., Буг. и Грч. (Висока Чука 1 494 м).

БЕЛАСКО Давид (1850.-1931.), амер. драматичар, редитељ и директор поз.; као редитељ одликовао се стилом строгог реализма; написао око 35 драма и прерадио око 200 страних комада.

БЕЛАУ Хелена (Böhlau, * 1859.), нем. књижевница, писала новеле.

БЕЛАЦ, ђогат, коњ, који је у младости био зелен, па касније побелео; нема коња који су бели чим се ојдребе.

БЕЛВЕДЕРЕ (ит.: леп изглед), назив двораца, подигнутих у

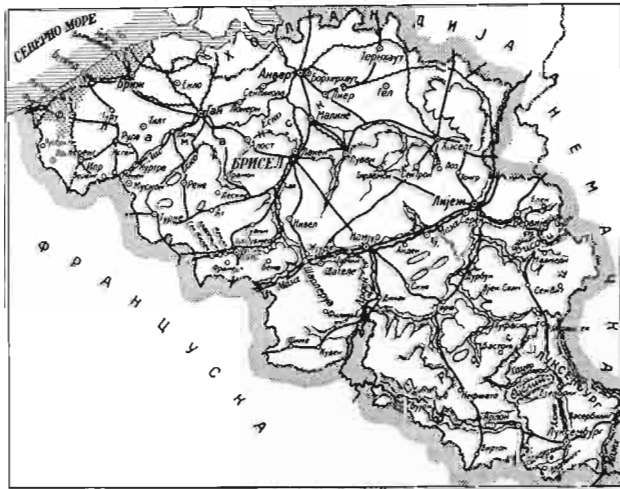
доба ренесансе и барока, обично окружених вел. парком (у Риму, Прагу, Бечу). У Бечком (→ сл.), у којем је становао Франц-Фердинанд, сад смештени: Галерија

аустр. сликарства 19. в., Барокни музеј и Музеј модерне ум.; прашки б. је подигнут 1536. за владе Фердинанда I, по плановима Павла дела Стела.

БЕЛГА, белг. новчана јединица; вреди 5 белг. франка, а сваки фр. се дели на 100 сантима; из једног кг чистог злата кује се 4779,59 б.; тј. у 100 б. има 20,921 г чистог злата.

БЕЛГИЈА, независна краљевина (30 441 км²) у з. Евр., с излазом на Сев. М. На јн. страни разбијена шумовита висаја Ардена (655 м) и Високог Вена (692 м); ср. део брежуљкаст; на С и поред мора низија. Обала Сев. М. (56 км) неразућена, ниска, са

пољдерима, барама и песковитим дунама. Клима приморска. Гл. реке: Еско (Шелда) са широким ушњем и Меза (Мас) уливају се у Сев. М. Густа мрежа пловних канала. У с. подножју Ардена моћне наслаге каменог угља, а има и гвојђа, шпика и олова. Ардени и Вис. Вен су шумске обл., остала површина веома плодна. Стан. густо насељено (8,1 мил., 252 ст./км²); germ. Фламанди и ром. Валони. Привр.: рационална земљр. и сточарство; веома развијена инд. (руд., металуриска, ткст. и др.) и трг. На морској обали нема пристаништа; али на ушћу Шелде развио се пристаниште Анверс (Антверпен), једно од најважнијих у Евр. Густа мрежа жел. и канала омогућава веома жпв саобр. Уставна монархија. Престоница Врисел; већи

градови Анверс, Лигеж (Литих), Намир, Ган, Бриж, Остенде. Колоније у Афр. (→ Конго). Име добила по келтском племену **Белги** које покорио Цезар (57. пре Хр.). У 3. в. у њу се доселили Салиски Франци и по наду зап. рим. царства осн. слободну државу и проширила је све до Сред. Мора. У саставу франачке државе остала до верденског уговора (843.), а затим подељена између Нем. и Фрц. Поново уједињена тек у 15. в. под влашћу бургундских војвода, од којих је добио Максимилијан I Хабзбуршки (1477.), као наследство жене Марије Бургундске. Максимилијанов унук Карло V придружио је Шп., под чијом влашћу остала до утрехтског мира (1715.); после тога припадала Аустр. (1715.-1795.) и Фрц. (1795.-1814.). После Наполеоновог пада вел. силе је спојиле са Хол. у Краљевину Низоземску (1815.-1830.), али кад су Белгијанци дигли устанак, оне су јој, на лондонској конференцији (1831.) признале самосталност и загарантовале неутралност. За време свет. рата одупрла се најезди Немаца, али била освојена, па по његовом завршетку опет обновљена. **Белгиска** клаузула, атентатска к., према којој се атентат на шефа државе не сматра полит. злочиним у вези с питањем → азила. **Б. књижевност** има 3 гране: на фрц., валонском и фламанском јез.; прва има највећу вредност и претставља орг. део фрц. књижа. На валонском јез. значајни песници: Шарл Нисола Симон Анри Жозеф Флориц, Вивје де Стрил; на препороду б. к. радили: Ваје, драмски писци Делшеф и Ремушампи, песници И. Дори, Анри Симон, Ж. Делет. **На фламанском јез.:** Стревелс, jakim бојама сликао живот флам. сељака и радника; Вермејлен у **Вечном Жиду** дао соц.-фла. слику беде флам. интелигенције; Буис реалистички описивао свакодневни живот сељака и надничара. Од песника значајни су: Нилен, Кенис, Бакселманс, Тимерманс, Вис Моене прожет кат. етиком и мистиком; песник Марнике Гисен опевао је лепоту флам. земље и њену прошлост; романописац В. Елскот стекао глас и ван Б. **На фрц. јез.** јавили се први значајни писци у 18. в.; Шарл Потвен подражавао В. Игу, Андре Мари Ван Хаселт опевао мотиве герм. епоса; Шарл де Костер написао популарну **Легенду о Олешшигелу**, о борби сељака противу краљева и попова; Емил Грејсон, Ежен Жан и Емил Леклерк писали романтичне романе: Октав Пирме, мислилац скептик, **исмевао** морал богаташа; после 1870. отпочела обнова, на челу које се истакао Едмон Пикар, а чији је гл. организатор Макс Валер, песник; најважнија је личност тога времена Камил Лемонје, кога поред са Золом; сликао све слојеве б. друштва, нарочито нападао инд. која разара човека; поред њега се истакао романописац Екуот сликањем соц. пропадња села под ударцима капитала, и песник бедних Емил Верхареи; мрачне слике града и села дали Едмон Глезенср, Криси, Делатр, Жорж Вирес. Код Жоржа Роденбаха, песника, и Мориса Метерленка, драматичара, избија романтички индивидуализам; импресионистички песник Анри Мобел бежи од стварности у унутарњи град душе, Бланш Руо бави се духовним одликама, Шарл Морисо именову у романима савремено друштво; док у романима Арнолда Гофена и драмама Густава ван Зипа прелазује песимизам, Ежен Демодлер описује морал 17. в.; Фердинанд Северен, под утицајем Вињиа, Верлена и Шелија, бежи у самоћу, снови и прошлост, Албер Жиро не очекује ништа од људи садањег времена и гледа с висине на овај лажњиви век; Валер Жил је захваћен бодлеровским песимизмом, а песници Макс Ескалт, Томас Браун и Рамеркер траже спаса у рели. После светског рата јавило се много писаца: Андре Бајон, Ф. Еленс и рано умрли Пјер Врудкин. Од младих Констан Бирнио у роману **Глуност** топло описује живот бедних и напуштених, Д'Орбе слика свакодневни живот. Донгри даје збирку песама о радницима и машиницама, а Жан Туесел развија пролетерску идеологију у романима **Телија бр. 158** и **Сиво село**. **Б. ков., белгијанац**, хладнокрван, пореклом из Б.; конкавног профила главе, снажног састава; тежак, темелан, добро везан, крупан, кратких ногу, јака врата, извијен, дуплих саца, копита вел. и јака, црни, дорат или алат, гриве бледе; теретни запрежан к. **Б. музика**, једна од најстаријих у Евр.; у 15. и 16. в. прими јак утицај на развој муз. ум. уопште, нарочито преко мајстора Дифаја, Хенота и Октема; у 18. в. носи претежно фрц. обележје са најистакнутијим претставницима Гретријем и Гусеком; у новије време, на основу етничке подвојености стал., све јасније се оцртавају 2 правца: фламански под нем. и валонски под фрц. утицајем; гл. претставници: Бек, Беноа, Ријеланд, Вамбак, Месдаг, Блок, Тинел, Гилсон (фламанска шк.), Франк,

Раду, Матје, Дипи, Жонжер, Леке и др. (валонска шк.). **Б. уметност**, ум. Фламанска и Валонска од оснивања б. државе (1830.). У архт. најважнији Х. ван де Велде и барон Хорта, пројектант вел. броја модерних грађевина, а најбољи вајари: К. Меније и Ј. Мине. Најбогатије је и најразвијеније **б. сликарство** чији су главни претставници А. Стевенс, Р. Ваутере, Ц. Еисор, И. Олсмер, Сервас и К. Пермеке; у Музеју кн. Павла у Београду постоји сала б. сликарства. **Б. устанак** плануо 1830. г. у Брислу противу заједнице са Хол.; огорчени суделовањем у плаћању хол. држ. дуга, мешањем власти у верске ствари, гоњењем опозиционе штампе итд., Белгијанци, на вест о јулекој револуцији у Фрц., скочили на оружје (25./8. 1830.), прогнали Холанђане и објавили самосталност Б.; кад је хол. краљ Вилхелм I покушао да нагна Б. силом да остане у заједници, Белгијанцима је притекла у помоћ Фрц. Да би спречиле даље заплете, вел. силе су признале Б. независност (1831.).

БЕЛЕ ГИЈО (du Bellay, 1491.-1543.), фрц. војсковођа, писац чувених **Мемоара**.

БЕЛЕ НОЋИ, летње ноћи код којих се вечерњи сунто снаја са зором; стога немају потпуног мрака, већ само сумрак; почињу на 48,5^о г. ш., а већ на 50^о трају од 1./6. до 12./7.

БЕЛЕ ПЧЕЛЕ, рој од парожка у току исте год.; јављају се ретко, као последица добре пчеларске године и месне климе; у нашем народу распрострањено веровање да б. п. доносе срећу домаћинству.

БЕЛЕ РАСЕ, еспрдије (европонијде) расе, група р. које још називају и кавкаским и евроазиским, а чије су заједничке особине: у основи бела боја коже, таласаста коса, висок раст, правилно лице и без прогнатije. Припада им највећи део стан. Евр., Пр. Аз. и сев. Афр., а њихови претставници су се у току 16.-20. в. раширили по Аустрал., Афр., осталим деловима Аз., и, нарочито, по С. и Ј. Амер., тако да је ова расна група најраспрострањенија и бројно најјача на свету. У њен састав улазе: северноевр. или нордиска, источноевр., сред. или медитеранска (са својим грамама: семитском и хамитском), алипска, динарска или јадранска, предјоаз., индоафганска и староаз. раса.

БЕЛЕГ → знак, марка; у геодезији, каменн или бетоуски стуб, израђен обично у облику зарубљене пирамиде, димензије као на слици, који се уколава скоро цео у земљу; на површини се уреже крстић или се убетонира парче округлог гвоздја, да би се тачније одредила његова средина, која служи да се њом стално обележи нека тачка: тригонометриска, полигона, маља међна итд.; његово кварење кажњава се као повреда држ. имовине од 100 до 2000 д (чл. 72. Зак. о катастру земљишта). **Б. девојке**, даваше дарова од стране будућег мужа као знак веридбе; правно не обавезује на венчање, већ на накнаду штете ако се од венчања одустане.

БЕЛЕЖНИК → јавни бележник. **БЕЛЕМ** (Пара), варош (28 000 ст.) у Браз. и пристајште на р. Пара; 145 км од Атланског Ок.; извози дрво, какао, уље и каучук.

БЕЛЕМНИТИ, врта фосилних главопожада; налазе се у силурским и кретацеским теренима; од њих се сачували највише шиљати врхови кречњачке лутуре.

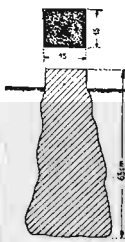
БЕЛЕНЗУКЕ (тур.), наруквице; део ж. накита, у свим нашим крајевима, од разних, обично стаклених зрна (финјува) или од масивног метала; у новије време праве се од каучука, бојадисаног стакла и др.

БЕЛЕНУС, бог Сунца код разних герм. племена. **БЕЛЕРОФОН** 1) Глауков син, а Сизифов унук, невајући убио брата Белероса, па затим напустио отаџбину и отишао код арског краља Претоса, који га послао лидском краљу Јобату и јавио му да га убије; Јобат му наредио да убије Химеру, уверен да ће тако погинути, али Б. појачао Пегаса, убио Химеру, оженио се Јобатовом ћерком и наследио га на престолу. 2) енгл. брод, на који се Наполеон укрцао после пораза код Ватерлоа и своје 2. абдицације на фрц. престо.

БЕЛЕТАЖ (фрц.), у новијој архт. обично 1. спрат. **БЕЛЕТИНЕЦ И ФИЛИНИЈ**, рудник мрког угља (6000-6500 калорија) на 10 км ј. од Вараждина.

БЕЛЕТРИСТ (фрц.), писац забавних дела (песама, прича, романа итд.), **Белетристика**, лепа, забавна књижа.

БЕЛЕШКА, у књижа. кратко обавештење о неком књижа. или научном делу; естетске анализе и диску-

товања гл. мисли; обично стална рубрика у књиж. и научним часописима.

БЕЛИ (енгл. bully), ударац штапом у игри хокеја.
БЕЛИ ДРИМ, р. 103 км, д. саставница Дрима; извире на пл. Жилево, тече кроз Метохију и Подримље; код села Ђркице улази у Арб. и састаје са Дримом Д. код Љум-Куле.

БЕЛИЗ, гл. место (13 000 ст.) и пристаниште Брит. Хондураса на Карипском М.; извози дрво.

БЕЛИЈАД, феничански идол; у Св. писму ознака демона.

БЕЛИЈЕ ЗЕЦ, крупан, до 6 кг, сив, црн, бео, жут; има вел. уврнуте уши, дуге 1/2 м, вуку се по земљи; слабе плодности, доброд меса; енгл. варијетет има још дуже уши, преко 70 см, широке преко 20 см.

БЕЛИ КОРЕН → оман.
БЕЛИ КРСТ 1) аустр. Удружење за негу официра рањених и оболелих у рату; осн. 1882. 2) лига за борбу против неморала у Енгл., Нем. и Швајц.; осн. 1883. г.

БЕЛИ ЛАВ → ордени.
БЕЛИ МАНАСТИР, село у Барањи, близу мађ. границе (Дарђански срез); прерада млека и фабрика саламе.

БЕЛИМАРКОВИЋ Јован (1827.-1906.), ген., проф. Арт. шк., 1862.-1872. мин. вој. затим члан Држ. савета, а 1889.-1893. намесник И. В. Краља.

БЕЛИ МРАВИ → термити.

БЕЛИНГ Рудолф (* 1886.), нем. вајар; радио модерничке скулптуре у металу
БЕЛИНЗОНА, гл. место (12 000 ст.) швајц. кантона Тесин.

БЕЛИНИ 1) **Винћенцо** (1801.-1835.). ит. композитор; гл. дела опере *Сомнамбула* и *Норма*. 2) **Бентиле** (око 1429.-1507.), вен. сликар, уносио у своје реал. композиције веома лепе пејзаже и сцене из Вен. и савременог живота. 3) **Ђовани** (око 1430.-1516.), сликар, брат претходног, творац вен. типа мадоне и један од првих претставника уљеног сликарства; уч. Ђорђона и Тицијана.

БЕЛИ ОРАО → ордени.

БЕЛИ ОЦИ, ркат. мисонарски ред; осн. у Алжиру.

БЕЛИ СЛЕЗ → слез.

БЕЛИ ТИМОК, горњи одн. ср. ток Т. изнад ушћа Црне Р. све до његових саставница Сврљашког и Трговишког Т.; дуг 105,8 км.

БЕЛИЋ Александар д-р (* 1876.), лингвист, професор Београдског унив., претседник Коларчева нар. унив. и секретар Срп. краљ. акад.; радио највише на дијалектологији и ист. сх. језика; у новије време одао се студијама прасл. и сл. акцента; гл. дела: *Дијалектолошка карта срп. језика*, *Дијалекти И. и Ј. Србије*, *Белешке о чакавским говорима*, *Акценатске студије*, *О срп. или хрв. дијалектима*, *О двојини у сл. језицима*, *Правонас сх. књиж. језика*.

БЕЛИ УГЉЕН → водене снаге.

БЕЛИЦА 1) л. притока Мораве, извире са пл. Првог Врха а. од Јагодине. 3) висораван у Слов. з.-јз. од Тршња. Највиши врх Белица (1339 м).

БЕЛИ ЦВЕТ → бело прање.

БЕЛИ ПРВИ, ларве → гундеља.

БЕЛИЦЕ, село у Осјејском срезу; фабр. асфалта, опште киселине, бањава, паркета и парна стругара.
БЕЛ САНТО (ит.), лепо певање, нарочито неговано у ит. шк.; иде за што савршенијом репродукцијом тона, за јасноћом и виртуозношћу у извођењу.

БЕЛМАН Карл (1740.-1795.), швед. хумористични песник; најбоља дела: *Фредманове епистуле* и *Фредманове песме*, за које је импровизирао и мелодије; везане су за популарну личност Фредмана, који је претстављао тип тадањег штокхолмског боемског живота.

БЕЛМУЖЕВИЋ Милош († 1501.), срп. властелин; по паду срп. деспотовине прешао у Мађ. (1470.) и наставио борбе са Турцима као заповедник мађ. коњице; умро од ране коју добио приликом 1 тур. препада.

БЕЛОВАР, Бјеловар, варош и среско место (10 280 ст.) на Ј. суподинама горе Била (Савска Бан.); окр. суд. гми.; привр. ередните обл.: извози стоку, жито и дрво; развијена инд. (пољопр. машине, млинови, цемент, коже, сухо месо, алкохол).

БЕЛОВАЦИ, галско племе, живело у Белг. и одупирало се нападима рим. војскова. Лабијана и Цезара.

БЕЛОВАЧА → подзол.

БЕЛОГРАДЧИК, варошица у св. Луг. под Ст. Пл. близу јел. границе.

БЕЛОДУН, рањеница, урочник (*Anthyllis vulneraria*), биљка из фам. легуминоза; на сувљам. лакшим, пекловитим и недовољно плодним теренима замењује луцерку и црвену детелину. Може се сејати у мешавини с еспартетом, овском, рајграсом и црвеним детелином у циљу стварања вештачке ливаде; коси се најчешће једанпут, а други откос обично се

потроши на лицу места; у зеленом стању одлична храна за све преживаре; по хранљивости скоро равна инкарнатској детелини.

БЕЛОКОВА ТАМНОНАДА, употребљава се при тежем крвавењу из носа помоћу Б. цевчице. сличне катетру за ухо; провуче се кроз нос до шопа-а, па се кроз њу протурати цитка метална опружина која се тада појави у устима иза меког непца; армирана јаким концем за који се веже већи тампон; овај треба потпуно да затвори обе шопа-е (→ нос).

БЕЛОКРАЈНА → Белокрајина.

БЕЛОКРАЊЦИ, стаи. Беле Крајине; добили име по белом оделу; услед честих тур. упада у току 15. и 16. в. ст. хомогено стан. све више ишчезавало, а њихова насеља заузимаху Хрвати и Срби; ст. стаи. има само на падинама котловско-долењске висорави; по говору и др. особинама деле се на 3 гл. групе: 1) Хрвати поред Купе од Раденаца до Метике, 2) Срби у Жумберку, Мариндолу и Војанцима, 3) старинци у Семичкој Жупи. Жумберчани поунијани и осећају се Хрватима, Мариндолци и Војанци остали прав. и Срби. Добро очувани нар. обичаји и ношња. Куће углавном дрвене, сламом покривене. Од краја 19. в. Б. се насељавају у Амер.

БЕЛО МОРЕ, залив Сев. Лед. М., увучен у копно између пол. Коле и Канина, 95 000 км²; у њега се уливају Мезев, Сев. Двина, Оњега и др. Богато рибом и туљанима. Гл. пристаниште Архангелск.

БЕЛО НАЛЕЂЕ → бланко пренос.

БЕЛОНЕ (*Asus*), морска риба → игла.

БЕЛОН Пјер (око 1517.-1564.), фрп. природњак; у 16. в. пропутовао кроз наше земље као изасланик Франсоа I; по повратку писао о хришћ. у Тур., рудницама у Македонији и светогорским маи.

БЕЛОНА, богиња рата код Римљана.

БЕЛОНОГА, сапун-чичак, пенушавац (*Saponaria officinalis*); у мед. корен ове биљке раније употребљаван код разних обољења; садржи гликозид сапонин; за време свет. рата Немци почели поново да га употребљавају уместо др. сапонинских дрога код катарa у душнику; данас се слабо примењује.

БЕЛОПАВЛИЊИ, Бјелопавлићи, вел. племе (око 14 400 ст.) у црногорским Брдима; помињу се 1411.; у племену има остатака од ст. срп. племена Лујана.

БЕЛО ПРАЊЕ, белоток, одлив жлезда грлића материце; постоје 2 врсте: 1) обично б. п.: обилније лучење у виду слузастог прозрачног одлива; код младих девојака (анемичних или неурастеничних), обично у доба губерета; код жена пре и после сваке менструације (периоде), при оргазму и за време трудноће. 2) б. п. у виду жућкастог или гнојавог одлива услед запаљивог обољења полних органа.

БЕЛОРУСИ, огранак рус. народа, 4,7 мил.; живе у мочварним пределима око притока Припета; сада имају посебну државу у саставу СССР; очували многе старинске црте; нису се мешали с Татарима и др., као Белокоруси и Украјинци, и очували добро расне особине; 75% има плаву комплексију. **Белоруски језик**, развио се као самосталан ј. у 16. в. из зап. дела јужновеликорус., а под утицајем пол.; уместо мекх и д т има да и ц, а уместо тврдог д има на крају слога билабијално в, бзв. В. књижевност одликује се богатим фолклором; јавља се у 13. в.; прот. вера изазвала реп. политична дела и додела до појаве б. библиоте, штампане у Прагу (1517.); гл. личност тога времена Франциско Скорина. Осим богосл. дела пишу се летописи с песничким легендама. Од 1569. превлађује пол. утицај и пол. језик, због чега б. к. опада; у 17. и 18. в. Језуити писали прк. и шк. драме. У 19. в. б. к. доживела препород; најчувенији писци тога доба били: Винденти Дуни-Марцичевич (1807.-1884.), песник, драматичар и романописац, за кога се веровало да је творац хуморист. епа *Тарас на Парнасу*, и М. Бурачок. Савр. претставници б. к. су: Иван Неслуховски (1851.-1897.), песник; Јанко Купала (* 1882.), драмски писац; Константин Мицкевич, Самуел Плауник, Димитрије Жиднович, Алберт Павлович, Александар Црушински и најплоднији Францишек Олекнович. После светског рата се истакли: Михаи Кузелка, приповедач; А. Хурло, песник; Иља Левкович, приповедач; и Максим Хорешки, писац *Ист. белоруске књиже.*

БЕЛОСТЕНЕЦ Иваи (1595.-1675.), кат. калуђер, нашао речник кајкавског дијалекта, са штоканским и чакавским примесамa: *Gazophiliacium seu latino — шугигогит опоматум агаритум*, штампан у Загребу 1740., после његове смрти.

БЕЛОТ (фрц.), игра са 32 карте слична дардама.

БЕЛОТОК → бело прање.

БЕЛОУСТ, коњ који око уста има белу кожу.

БЕЛОУШКА → барска змија.

БЕЛО ХОРИЗОНТ, гл. место (56 000 ст.) браз. државе Минас Жераес.

БЕЛОШ, хрв. бан (1142.-1157.), Србин, син вел. жу-

пана Уроша I, а брат краљице Јелене, жене слепог маћ. краља Беле; у Мађ. имао моћан утицај и био регент свом сестрићу краљу Гези; његова задужбина маћ. Ванштор.

БЕЛТ, Вел. и Мали, 2 мореуза на излазу Балт. М. **БЕЛУГА** 1) (*Delphinapterus leucas*, фам. *Delphinidae*), врта кита; живи у морима око сев. пола. 2) → моруна.

БЕЛУНО, гл. град (25 000 ст.) истоименог плаћ. предела око г. тока р. Пијаве (си. Ит.); седиште бискупа; производи чипке, извози дрво.

БЕЛУТАК → кварц.

БЕЛУЦИСТАН, обл. (349 000 км²) на ЈИ Иранске висоте (Ј. Аз.). На И према Индији ограничен вепцима Сулејман (3270 м) и Кирдар (Хала) Пл., који се према З рашипају и извијају поред обале Арабског М., а затим везују за срединне иранске вепце, који ограничавају Б. са З; у унутрашњости потолина, везана за сенитанску потолину Афганистана. План. вепци поред обале ометају продирање летњег монсуна у унутрашњост, док зимски монсон несметано продире; због тога превлађује сува област (стена, делом пустиња). Мање р., отичу према унутрашњој потолини и мору. Стан. (око 800 000) Белучи и Брахми. Поглавито номадско сточарство и земљар. уз наводњавање (пшеница, ориз, памук). В. подељен на брит.-индиску пров. (140 000 км²) и брит.-индиску вазалну државу. Гл. град Квета. **Белуцистанци**. **Белучи**, **Балочи**, народ иранског порекла, у В. и суседним деловима Ј. Афганистана и Ј. Ирана (Персе); сунитски мусл.; многа племена и братства с установом крвнe освете.

БЕЛФАСТ, град (415 000 ст.) и пристаниште на сн. обали Ирске; кат. унив.; развијена инд. ланеног платна, машини и бродова; жив поморски саобр.

БЕЛФЕГОР, идол Моабита, символ Сунца; понекад му се клањали и Јевреји.

БЕЛФОР, варош (41 000 ст.) у Фрц., на Ј. падинама Вогеза; ткст. инд.

БЕЛЧЕВА Елисавета (псеуд. Вагрјана Е., * 1893.), буг. песникиња јаког талента; песме често у верном нар. духу; преводила са пољ., сх. и слов. језика; гл. дела: *Вечна и света*, *Морнарева звезда*.

БЕЉАК (Villach), по величини 2. град Корушке (24 000 ст.) на Драви, изнад ушћа Зиле и високе пл. Добриче; има вел. значај у саобр., трг., инд. и туризму; ст. насеље (878.), у поседу нем. бискупа; због тога насељен већином Немцима, мада околина ст. **БЕЉАКОВАЦ**, ман. св. Ђорђа у истоименом селу код Куманова (Вардарска Бан.). где су 3./6. 1905., у борби с Турцима погинули шеф горског штаба Аксентије Бацета, војвода Павле Младеновић и још 5 четника.

БЕЉАНИЦА, плаћ. (1336 м) у и. Србији (Моравска Бан.).

БЕЉЕ, село и држ. добро у Барањи (Дарђански срез). По ослобођењу као фидеикомисионо добро узела га у својину јел. држава; узорно уређено; има виси од 60 000 ха.

БЕЉИКА, спољни део дрвета, који је код неких врста светлије боје него срж; растом дрвета хелије б. обамиру и престају да чувају храну и да транспортују воду; уместо скроба и др. растворљивих материја у њима се таложе гума, танин и др., судови се пуне тилама, и овај део дрвета постаје тамнији; код бресе, букве, граба, јавора, јеле, липе и смрече нема разлике у боји; с ткил. гледишта од ње је у дрвету много важнија срж, стога се у трг. код неких сортимената она искључује од добаве или се комади са њом рачунају у нижу класу.

БЕМ Јосиф (1795.-1850.), пољ. војсковођ, одликовао се у пољ. устанку 1830., затим учествовао у револуцији 1848. у Бечу и Мађ., где командовао војском у Трансилванији; после угушене мађ. буне побегао у Тур. и прешао у ислам.

БЕМБО Петро (1470.-1547.), ит. песник, кардинал и научник; у поезији настојао да врати конвенционалну ит. лирику 15. и 16. в. на чист петраркизам; трагови његова утицаја опажају се и на нашим дубоначким песницима 16. в.

БЕМЕ Јакоб (Böhme, 1575.-1624.), нем. теозоф и мистик; имао утицаја на романтичарску књиж.; претеча нем. метафизичара; написао: *Аурору*, *Тројструки живот* итд.

БЕМО. I, у муз. ознака за хроматско снижњење при → солмизацији; супр. → дијезис.

БЕМОН Шарл (* 1848.), фрц. историчар; бавио се највише ист. Енгл.; Симон Монфор, Вел. пољења.

БЕН (јевр., ар.), син, употребљава се у презименима: бени, синови.

БЕНАВЕНТ Јањито (* 1866.), шп. драмски писац, носиоца Нобелове награде (1922.); његове комедије и драме делом сатиричне, делом символушке: *Туђе гнездо*, *Јачи од љубави*, *Споменски снови*, *Господарица*.

БЕН АКИБА 1) најчувенији јевр. нац. инк после разорења Јерусалима (70.); одликовао се општрумпношћу при тумачењу Св. писма; пристао уз побуну Бар-Кохбе (132.) због чега га Римљани казнили смрћу. 2) псеудоним → Нушића Бранислава.

БЕНАЛКАЗАР Себастијан (1496.-1550.), шп. пустолов; један од завојевача Ј. Амер.

БЕНАРЕС, варош (200 000 ст.) у Индији на л. обали Г. Ганга; речно пристаниште; пре 2000 г. св. место Инда; унив., чувена звездара (од 1693. г.); развијена инд. шећера, свиле и лака.

БЕНАЦКИ Ралф (Benatzky, * 1887.), аустр. композитор оперета; гл. дела: *Три мускетара*, *Бели коњ* и др.

БЕНГАЗИ, гл. место и пристаниште (30 000 ст.) ит. колоније Киренајке, на Сред. М.

БЕНГАЛИЈА, покр. (204 000 км², 50 мил. ст.) у Брит. Индији; равнина око доњих токова и делте Ганга и Браматурге; на С допире до под Хималаје; плодна земља; годишње по 3 жетве ориза; гаје се и жита, чај, шећ. трска; вел. производња индија у јуте; рудници кам. угља; гл. град Калкута. **Бенгалски Залив**, између Ј.-аз. полуострва Пр. и Задње Индије; у њему су о.: *Целто*, *Андаманска* и *Никобарска*, и пристаништа: *Мадрас*, *Калкута* и *Рангун*. **Б. Језик**, новонидиски Ј.; говори се на Гангу и Браматурги. **Б. књижевност**, незнатна до 19. в. Од ст. песника највећи Махунда Рам, из 16. в. Рам Мохан Рој осн. нову б. к.; *Маху Судан Дата* истакао се као њек највећи песник, а *Банким Чандра Чатерџи* увео у њу свр. роман; сад најзнатији претставник Рабиндранат Тагора.

БЕНГУЕЛА, варош у порг. афр. колонији Анголи гл. место истоимене обл. и пристаниште (6000 ст.); позната тачка жел. Б.-Катанга. **Б. струја**, хладна струја у Ј. Атлантику уз з. обалу Афр.

БЕНДА Георг (1722.-1795.), нем. композитор пореклом Чех; написао прву методраму *Аријадна на Наксосу* и компоновао сонате за клавир.

БЕНДЕР АБАС, пристаниште (10 000 ст.) у Персе, на Ормуском Зал.

БЕНЂЕЛУК (тур.), опојна трава у пићу.

БЕНЕВЕНТ, ит. утврђење близу Напуља, код којег је 275. пре Хр. побеђен Пир; дотле се знало *Малевиент*. **Беневентана**, врта лат. писма из раног ср. а. названо по граду Б.; позната и у ст. хрв. држави.

БЕНЕВОЛЕНТАН (лат.), склон, наклоњен.

БЕНЕВРЕКЕ, **Беневреци** (у околини Пирога Бернеке), уско чакшире од сукна, без украса, обично беле, а у околини Киња плаве; носе се у Истри, Далм. и Ј. Србији; цетог кроја и бочве, а често и чакшире.

БЕНЕДЕК Лудвиг (1804.-1881.), аустр. ген. гл. командант војске у рату с Ит. (1860.) и Пруском (1866.).

БЕНЕДИКТ 1) Б. I-XV, име папа. 2) **Нурски св.** (480.-543.), осн. (529.) ман. на Монте-Касину у Ит. и 1. калуђерски ред; зачетник монаштва у зап. црк. **Бенедиктинци**, калуђерски ред који осн. св. Б.; шире хришћ. и цивилизацију; стекли научну славу у 17. в. издавањем дела св. оцаца и ист. књига. **Бенедиктинске**, калуђерице; посвећују живот молитви.

БЕНЕДИКТСОН Викторија (1850.-1888.), швед. списатељка; псеудоним: *Ернст Алгрев*; написала више романа и приповедака из радничког, сеоског и брачног живота. Гл. дела: *Нован* и *Г-ђа Маријана*. **BENEDICTUS** (лат.), благословен; захвална песма Захарије, оца Јована Крст.; ркат. молитва; део кат. литургије. **Бенедикција**, благослов, акт венчања.

БЕНЕЗЕ Антоан (Benezet, 1713.-1784.), амер. филантроп; борац за ослобођење Црнаца.

БЕНЕКЕ Фридрих Едуард (1798.-1854.), нем. филозоф емпиристичког, психоогнистичког и детерминистичког правца; због списа: *Основне физике морала* изгубио дозволу предавања на берлинском унив. Јер је тобоже проповедао епикуреизам.

БЕНЕР (Benner) 1) *Жан* (1836.-1916.), фрц. сликар црвца и жанр сликар. 2) *Емануел-Минис* (* 1873.), син претходног, сликар, одличан колорист; гл. дела: *Богородица и Исус на извору*, *Розалија*, *Недеља у Аласу* итд.

БЕНЕТ Аринод (Bennett, 1867.-1931.), енгл. романсијер, приповедач и драматичар; гл. дела: *Прича о двама старим женама* и *Породица Клејхангер*.

БЕНЕТЕВИЋ Мартин († 1607.), писац; у покладној игри *Хваркњива* дао типичну ренесансну комедију.

БЕНЕФАКТОР (лат.), добротинилац, добротиниатељ.

БЕНЕФИЦИЈА (лат.), добит, корист; у праву: повластица дата изузетним зак. прописом одређеном лицу или кругу личности; не може се аналогички проширити на др. без зак. наређења. **Beneficium**, добротиниство; у ср. в. црк. феуд; данас у кат. црк. 1) уживање прихода са земље као награда свеште-

ням лицима за вршење службе у прк. 2) сама прк. служба, нпр. каноникат. **B. abstinentiae**, повластица наследника да може тражити рок за размишљање да ли ће се примити наслеба; код нас траје 3 мес. **B. divisionis**, повластица Јемаца да плате само део тражбине за коју су јемчили, и то сразмерно броју Јемаца, а остатак да плате тек ако се буде утврдило да се од осталих Јемаца не може наплатити. **B. discussiae**, право лица одговорног за штету нанету од стране 3. лица (Јемац, пуномоћник, послодавац) да пре неплате тражи од тужиоца доказ да се није могао наплатити од проузроковача штете; тако је и код држава одговара за свог чиновника. **B. executionis**, повластица Јемца да не допусти наплату тражбине док му поверилац не докаже да није могао извршити судску наплату дуга према гл. дужнику. **B. Inventarii**, повластица наследника да се огради од плаћања покојникових дугова сопственим имањем; састоји се у тражењу пописа заоставштине, после чега наследник одговара само до вине вредности пописаног имања. **B. ordinis** → **B. executionis**. **B. sessionis**, повластица Јемца да му поверилац мора уступити све тужбе и започете спорове и обезбеђења дуга стеченог противу гл. дужника до тренутка плаћања дуга од стране Јемца. **Бенефицијар**, лице које је обавишено да се користи каквим туђим правним послом; нпр. ако тестатор нареди своме наследнику да помаже 1 студента, кога ће сам наследник изабрати, онда је изабрани б., а не прималац поклона.

БЕНЕШ Едуард д-р (* 1884.), чсл. социолог, политичар и државник; одлучио се још у почетку свет. рата на револуц. акцију против Аустр. и до пролећа 1915. радио на тајној чешкој револуц. организацији **Мафија**; затим прешао у иностранство и помагао Масарику као секретар чсл. заграничне акције. У привремену владу (1918.) ушао као мин. спољних послова и остао на томе положају све до 8./12. 1935., кад је изабран за претседника риб. Стекао вел. углед у Евр. као један од осн. и носилаца политике Мале антанте и при-

сталица евр. правца у чсл. спољној политици; његово име тесно везано и за послератну спољну политику Југосл.; гл. дела: Аустр. проблем и чешко питање, Народносно питање, Развој савременог социјализма, О странкама, Светски рат и наша револуција.

БЕНЕШ ТРЕВИСКИ Вацлав (1849.-1884.), чешки приповедач и писац романа из хуситског доба и белогорске трагедије.

БЕНЕШИЋ 1) **Анте** (1864.-1916.), адв. и песник; радио на лирици, епу и комедији; најбоље му мале анакреонске песме; гл. дела: **Пјесме, Анакреонтика**. 2) **Јулије** (* 1883.), проф. и књиж., добар познавалац пол. књиж., из које много преводио; писао песме, приказе и фељтоне.

БЕНЕШКА СЛОВЕНИЈА (ит. Slavia Italiana), сј. део Видемске (Удинске) покрајине, насељен највећим делом Словеницама. Аустр. је 1866. уступила Ит. Гл. место Чедад (Чивдале). Име јој по томе што је негда била бенешка (вен.) крајина.

БЕНЕШОВА Божена (* 1873.), чешка књижевница; издала више збирки песама и новела: Три приче, Човек, Тихе девојке.

БЕНЗАЛДЕХИД, C_6H_5CHO , уље из горког бадема; безбојна течност, карактеристичног мириса; кључа на 179° , раствара се до неке у води (1:30), тхл. се добија из бензалхлорида; употребљава се у инд. боја и парфимерији.

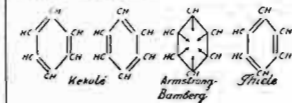
БЕНЗИЛ-БРОМИД → бојни отрови.

БЕНЗИН, течнo гoриво састављено из смеше угљоводоника парафинског и нафтенског реда; добија се: прерадом сировог б. (1. фракције → нафте), из земног гаса (компресијом или хлађењем), прерадом катрана добијеног из мрког угља или парафинских шкриљца, и најзад хидрирањем мрког угља и катрана по Бергијусу; сирови б. се рафинише концентрисаном сумпорном киселином и поново фракционо дестилације да се добију трг. врсте б.: петролеум-стер (дестилације од $40-70^\circ$), лаки б. (дестилације од $60-110^\circ$), тежки б. (од $100-150^\circ$) и лјгронга (од $100-180^\circ$); спец. тжл. б. на 20° креће се од 0.65-0.78 и зависи од крајњих тачака кључања б. и прир. сировина из које је добијен; топлотна моћ износи 10 000-11 000 кал.; употребљава се као гoриво за експлозивне моторе, у хем. инд. као растварач итд.: краковани б. се добија из остатака нафте или катрана → краковалем (деструктивном дестилацијом); смеша б. и апсолутног алкохола (до 20% алкохола) употре-

бљава се обавезно у неким пољопр. државама, које немају извора нафте, као гoриво за аутомобилске моторе; у Југосл. ова смеша није обавезна; смеша б. и бензола употребљава се за авионске моторе спец. конструкције. **Бензиномер**, справа на аероплану која показује количину б. у резервоару и служи за контролу утрошка гoрива.

БЕНЗОЕВО ДРВО (*Styrax benzoin*, фам. *Styracaceae*) даје бензоеву смолу, која је раније била најважнији извор за добијање б. киселине. **B. киселина**, C_6H_5COOH , налази се у бензоевој смоли, перу- и толуол-заму; кристалише у безбојним сјајним плочницама, слабог ароматичног мириса; топи се на 121° , кључа на 250° ; раније је добијана из б. смоле, сад из толуола; употребљава се у инд. анилинских боја и у мед. **B. смола**, добија се засецањем коре дрвета (*Styrax benzoin dried*) у Сијама, на Јави у Суматри; највише цеђена из Сијама; топи се на 75° и раствара у алкохолу; има пријатан мирис; употребљава се у козметици, парфимерији, за израду мирисних фирниса и лакова и у мед. (за израду фластера).

БЕНЗОЛ, безбојна течност, специф. т. 0,899, кључа на 80° , не раствара се у води, а раствара се у алкохолу, етру и бензину; раствара восак, сумпор, масти, уља, каучук, фосфор, камфор; образује са својим дериватима тзв. ароматична једињења. Употребљава се у инд. орг. боја, као гoриво у моторима и као сировина за добијање многих орг. једињења; у Југосл. се производи у Загребу. **Бензолов прстен**, претстава хем. састава молекула б.; 6 угљеникових атома, међусобно повезаних у круг, при чему је за сваки угљеник везан по 1 атом водоника; изражава се конституцијом формулом:

и пише C_6H_6 ; претставу о цикличкој конституцији увео у науку Кекиле, по коме б. п. добио своје име; о међусобном везивању угљеникових атома и заједности његових веза (валенца) у самом прстену, постоји више претстава, од којих су, поред Кекилеове, најважније још Армстронг-Бамбергерова и Тјелова.

БЕНИЦИ (лат.) доброћудни, безопасни, благи. **B. тумора**, доброћудни израштаји који се развијају у разним органима и ткивима, код млађих и код одраслих организама; расту веома споро, не продире у околна ткива, не дају метастазе; грађени су од ћелија веома сличних по облику и биолошкој вредности нормалним ћелијама; постоје разне врсте и облици б. т., везивног и синтетијалног торекала: фиброми, липоми, ангиоми, миоми, папиломи, полипи, аденоми и др.

БЕНИИ, до 1897. самост. држава, сада пров. у Брит. афр. колонији Нигерији; стан. судански Црнци. У Евр. побудио особито интересовање својим ум. производима, пластикама од бронзе и вебарима од слонове кости, с претставама из живота Црнаца у 16. и 17. в.

БЕНИЋ 1) **Боно** (1708.-1785.), бос. францевад и писац; водио **Летопис францевачког маи.** у Кр. Сутјесци, у којем има много грађе за бос. полит. и прк. ист. 18. в. 2) **Крешмир** (* 1887.), политичар и муз. критичар; гл. дела: **Музика пејзажа** (кореографски еп) и Грч. пјесови.

БЕНЈАН Џон (Вупуан, 1628.-1688.), енгл. пуритански писац, у тамници написао популарно дело: **Поклоничко путовање из овог света у будући**.

БЕНКА Мартин (* 1888.), чсл. сликар; гл. дела: **Старом улциом, Дрвосече** на Татрама и др.

БЕНКОВАЦ, варошица (960 ст.) и средно место у Ко тарима (Приморска Бан.). Рушевине ст. града и кула беге Бенковића из поч. 17. в., по чему и добио име.

БЕНКОВИЋ Фредерик (1670.-1740.), сликар, живео у Ит., кратко време у Бечу; зна се само за 2 његове слике: **Св. Петар**, у прк. св. Себастијана у Венецији, и **Св. Андрија**, у прк. св. Марије у Болоњи, у бечкој Албертини има више Б. цртежа; неки његови радови познати по бакрорезима ит. ум.

БЕНЛУК 1) изобичајени део горње ж. одеће у Подрињу. 2) гуњевница, хурдија, део м. одеће код кат. у ср. Босни; од црног сукна, без рукава; сеже до појаса.

БЕН НЕВИС, највиши врх (1343 м) у Енгл., на Гремпијенским Пт.

БЕНОА 1) **Александар** (* 1870.), рус, сликар и историјар ум., познат по финим акварелима и по студијама о рус. и светској ум. 2) **Пјер** (Benoit, * 1886.), фрп. писац; уноси у егзотичне мотиве вешту интригу и мистерију; гл. дела: **Атлантида**, **За Дон-Карлоса** итд. 3) **Пјер Л.** (Benoit, 1834.-1901.), белг. композитор, претставник фламанског правца у белг. муз. 4)

Б. де Сент-Мор, фрц. писац из 12. в.; написао према лат. изворима Роман о Трои, а по налогу Анрија II и створивану хронику о нормандским војводама. **БЕНОНИ**, варош (48 000 ст.) у Трансвалу, у Ј.-афр. Унији; околина богата златом.

БЕНТАМ Церемја (Bentham, 1748-1832.), енгл. филозоф, осн. утилитаризма; сматра да право и морал треба тако да регулирају људске радње да оне произведу највише среће највећем броју људи; гл. дело: Увод у начела морала и права.

БЕНТИВОЉО Ђовани II, бископски кнез из 16. в., суров тиранин који се одржавао на власти помоћу фрц. краља Луја XII; нападнут од папе Јулија и Фирентинаца, морао да напусти Болоњу 1506.

БЕНТОС (грч.), вегетација водених биљака које су утврђене за подлогу; разликују се: халобентос у сланој и лимнобентос у слаткој води (→ планктон).

БЕНТОСКЕ мор. рибе: ландовине, раже, морски пси, мачке, грдобине и др.; живе на дну мора; месо веома укусно, мирисљано и хранљиво услед разних хем. састојака, које узимају са храном.

БЕНУЕ, р. у Афр., највећа притока Нигера; извире у Камеруну; доноси већу количину воде него што има сам Нигер; пловна на дужини 900 км и за вел. пароброде.

БЕНЦ Карл (1844-1929.), хем. инж., конструисао први аутомобил 1888.

БЕНЦУР Ђула (Benczur, 1844-1920.), мађ. сликар; обрађивао мотиве из мађ. нац. ист.

БЕНОВСКИ Маврикије Август (1741-1786.), пол. пустолов; провео неко време у изгнанству на Камчатки; затим неко време владао урођеничким племенима на Мадагаскару као цар; погинуо у борби са Французима.

БЕОВУЛФ, скандинавско-енгл. херој; прославио се у борби са духом мрака Гринцелом; његовим именом назван најстарији еп енгл. књиж. (3200 стихова); сачуван у рукопису из 10. в.

БЕОГРАД, град и престоница Краљ. Југосл. (268 850 ст.); лежи на рту који с Ј, из Шумадије, допире до става Саве и Дунава; осн. веома рано због повољног положаја у саобр. и стратег. погледу (на ј. ободу Панонског Басена, поред 2 вел. плодне реке, на вратницама важног моравског пута и Б. П.). У адм. погледу чини засебну целину са Земуном и Панчевом. Седиште Краља, Краљ. намесништва, Краљ. владе, Нар. претставништва (Скупштине и Сената), Држ. савета, Гл. контроле, Касације, Апелације и окр. и др. судова, Гл. просветин и култ. центар (Срп. краљ. акад., Унив., Нар. библт., Држ. архив, Музеј кн. Павла, Етногр. м., Музеј срп. земље, Нар. поз., Геол. институт, Вој. геогр. институт, Вој. акад., више ср. и струч. шк. итд.). На крају рта, између Саве и Дунава, ст. утврђење (Д. и Г. Град), са В. и М. Калимегданом претворено у парк. Од средњев. срп. града остали само унутарњи камени зид у горњој тврђави, на чијој се и. страни налазе врата и кула Јакшића, а на зап. страни тзв. Римски бунар, преградан у аустр. доба, и тзв. Небојша, кула на дунавској обали. Многе веће јавне и приватне грађевине разних стилова, Краљев двор, стари у гл. улици и нови на Дедињу. Јавни паркови: В. и М. Калимегдан, Унив. Панчићев парк пред ст. Унив., Унив. парк код Тхи. фак., Карађорђевог парк, Топчидер и др. Излетништа: Топчидер, Кошутњак и Авала. На Сави 2 моста: мањг жел. и вел. колски мост Кр. Александра I; на Дунаву жел. и колски мост Кр. Петра II. На Сави и Дунаву пристаништа. Раскрсница најважнијих копнених и речних саобр. линија, седиште вел. држ. и приват. новчаних завода. Средиште извозне и увозне трг. а инд.; верских претставника (срп. прав. патријарх кат. надбискуп, мусл. реис ул улема, надрабин и др.), претставника страних држава. — Основан још у првост. доба и улази у ред наших најст. градова; његово прво познато име, Сингидунум, потиче од Келта, односно из 4. в. пре Хр. У рим. доба био нарочито развијен као важно стратешко место; у 4. в. претворен у еп. седиште, а год. 366. у њему одржан сабор присталица Аријеве секте. Од 5. в. често га нападали Хуни, Сармати и Готи, а у 6. в. Сл. и Авари, који га заузели 602. Под називом Б. помиње се тек у 9. в., што сведочи да је онда добио ново сл. назив; после тога често мењао господаре и падао у руке Бугара, Грка, Мађара, Срба и Турака; у 12. в. око њега су се борили Грци и Мађари, а у 13. в. Мађари и Бугари. Год. 1284. допao под власт срп. краљевског краља Драгутина; а после његове смрти (1316.) око њега се борили Срби и Мађари, који су га, после смрти цара Душана, и заузели; касније га, за владе деспота Стевана (1403-1427.), од њих добили Срби као лично лено деспотово. После његове смрти град враћен Мађарима и они га држали до 1521., кад је коначно пао у тур. руке. Турци су привлично из-

градиле Б. и дали му свој тип; у току 16. и 17. в. помињу се више тур. грађевина; у граду било много туђих трг. колонија, нарочито Јермена и Дубровчана, а од 16. в. и Јевр. сефарда. После тур. пораза под Бечом (1683), често нападао од аустр. војске. Аустријанци га држали у 3 маха (1688-1690., 1718-1738. и 1784-1791.); нарочито запамћена аустр. управа у периоду 1718-1738., кад је сав поново утврђиван тако да данашњи изглед потиче углавном из тога времена; у вароши се помиње много лепих аустр. грађевина, нарочито двор управника принца А. Виртембергског; после београдског мира (1739.), кад су Дунав и Сава постале граничне р. између Аустр. и Тур., Б. добио нов значај; у то време биле веома живе везе између њега и Земуна. Срби освојили Б. 27.12. 1806. и држали га до 1813. После 2. устанка (1815.) претворен у седиште везира, а од 1839. у престоницу Србије. Тврђава је остала у рукама Турака све до 18.4. 1867.; али се варош није могла систематски изградити ни после тога, јер је била неуспешно наложена аустр. арт. За време свет. рата, много страдао од аустр. бомбардовања и био под аустр. влашћу (1915-1918.); после ослобођења 3.12. 1918., у њему је 1.12. 1918. проглашено нар. уједињење. Отада се, као престоница Југосл., нагло развија и изграђује. Београдско-карловачка митрополија, образована 1726., одлуком црк. сабора од карловачке и б., после смрти карловачког митрополита, и поред противљења аустр. власти; трајала до београдског мира (1729.). кад је сев. Србија враћена под тур. власт. Б. конвенције, закључене између Ит. и Југосл. 12.8. 1924., односе се на повраћај добара, права, својину правних лица, осигурања, стечајно право, инд. и трг. удружења, пенит., телегр. и телефонске везе, пограничне станице и подвозне тарифе. Б. мир, склопљен после аустр. пораза код Гроцке, 18.9. 1739. између Тур. и Аустр.; њиме је Аустр. напустила Влашкун и све земље ј. од Саве и Дунава, а добила Банат; услед тур. успеха патријарх Арсеније Шакабента морао да се склони у Аустр. са делом срп. народа. Б. панадук, обухватао подручје од Дрине до испод Ужица, Краљева, Крушевца, Параћина и Пореча; 1718-1739. био под аустр. влашћу. Б. филхармонија, осн. 13.6. 1923. са циљем да изводи симф. муз. домаћих и страних композитора.

БЕОЊАЧА → ома.

БЕОТИЈА, степска, а делимично и мочварна обл. на Атичком Пол. (Грч.); на и. страни усамљене план.: Парнас и Хеликон; производи памук; гл. место Лерадија; знатна места Теба, Орхомен и Платеја.

БЕОЧИН, вел. село у Срему под Фрушком Гором; инд. цемента. У близини ман. Б.; не зна се кад је основан, а први пут се помиње 1436., као кат. жупа; у срп. руке је прешао вероватно после 1526., а сигурно срп. 1632. Црк. зидана више пута; данашњу црк. грађевину подигао (1731-1732.) Миливоје Милковић, из Футога, са сином Петром; звоник је из 1753.; иконостас сликали (1765-1766.) Димитрије Бачевић и Тодор Димитријевић Крачуи, а престоне иконе радио Јанко Халкозовић, који је (1777.) животно и унутрашњост црк.; од њега се очувало само Вазнесење на зал. зиду. Архиепископи ето је рекао (1734.) Асенције Марковић из Новог Сада, у барокном стилу. О трошку истих ктитор сазирана (1734-1739.) капела св. Георгија, али је (1905.) порушена и на њеном месту подигнута данашња. У ман. библт. чува се Рачавски поменик и вел. број ст. књ. **БЕР** 1) град у Грч. → Верја. 2) Георг (Bähr, 1668-1738.), нем. архитект из доба барока; саградио Богородичину црк. у Дрездену. 3) Маке (* 1864.), нем. соц. историчар; гл. дела: Карл Маркс, Историја социјализма у Енгл., Општа ист. социјализма и соц. борба, Рат и Интернационала итд.

БЕРАНЕ, варош и среско место (3319 ст.) у г. току р. Лима (Зетска Ван.); окружни суд, гмн.; привр. центар за Беранску Котлину и околне план. преле; на метохиско-бос. путу; извози стоку и сточне производе.

БЕРАНСКЕ Пјер (Bérange, 1780-1857.), фрц. популаран песник; уживао вел. славу; двапут био затваран због слободарских идеја.

БЕРАР Виктор (* 1866.), фрц. државник, писац и археолог; писао о Омину; за време светског рата заузимао се за наше изобледе.

БЕРАТ, варош у Арб., на р. Осуму, у подножју план. Тзмора (8 000 ст.); везан dobrim друмовима с Тираном и Валоним.

БЕРБА 1) воћа, скидање зрелих плодова са воћака; плодови за јело беру се нешто пре потпуног зрења, а за прераду потпуно зрели. Да би се сачувао од убоја, сваки плод се бере руком или разним берилима. Орах, кестен и лешник беру се трешењем. 2) грождја врши се кад сок бобице постане слadak и

лепљив; код нас забрањена пре рока одређеног од надлежних власти (§ 8. Зак. о вину), ако се грожде бере за справљање вина. 3) дувана → дуван.

БЕРБЕНК Лутер (1849.-1926.), аматер селекционар из Сантја-Розе (Калифорнија), показао вел. практичне успехе у селекцији воћа и поврћа; дао нове врсте коштицавог воћа без коштице, руже без бодља и др. **БЕРБЕРА**, гл. пристаниште (10 000 ст.) Енгл. Сомалије у Аденском Зал.; извози слонову кост и каучук.

БЕРБЕРИ, хамитски народ у Мароку, Алжиру, Тунису и суседним пределима, познат у ст. в. под разним именима (Маури, Нумијани итд.); много се мешали са семитским Арапима, од њих примили ислам. Живе у утврђеним селима, баве се земљр. и трг.; деле се на племена. **Берберски језик** убраја се у хамитску групу са староег. и коптским. **Б. коњ**, топлокрван, пореклом из Афр.; има особине ар. к., по спољашности мање складан; гаји се у чистој крви у Афр., к. за јахаче.

БЕРБЕРИИ, бријач, брица, занатлија који се бави бријањем, нишањем и ченипањем; раније вршили и мање хир. операције: вађење зуба, пуштање крви, обрезивање. У крајевима под Турцима, њиховим занатом донедавно могли да се баве само мусл.; код нас њихово средиште Војводина, одакле многи одлазе у иностранство.

БЕРВИК Демс (Berwick, 1670.-1734.), ванбрачни син Демса П. одлачан фрц. војсковођа у доба Луја XIV; погинуо при опсади Филапсбурга.

БЕРГ Албан (* 1835.), нем. композитор; припада Шенберговој шк.; мајстор облика; у својој ум. развоју зашао напослетку у атоналност; најславније дело: **Вопек**, муз. драма.

БЕРГАМА, варош (3600 ст.) на з. обали Мале Аз. (80 км с. од Смирне).

БЕРГАМО, гл. град (82 000 ст.), истоименог план. предела у с. Ит.; катедрала, седиште бискупа, сликарска акад.; инд. и трг. место.

БЕРГАНТ Фортунат (1721.-1789.), сликар, међу првим важнијим претставницима барока у нашем сликарству; радио портрете, којих има неколико у Нар. галерији у Јубубани, и ред. слике по црк.

БЕРГАУС Хајрих (1797.-1884.), нем. географ и картограф; издао **Физички атлас**.

БЕРГЕЛМЕР, скандинавски див; родно се из потона, проузрокованог крвљу Имеровом, кога убили Берови синови Один, Вил и Ве.

БЕРГЕН, гл. град (98 000 ст.) истоимене обл. и важно пристаниште на јз. обали Норвешке, у Воген-Фјорду; замак, биол. станица, звездарница; извози рибу (харинге, бакалар) и дрво; бродоградилште.

БЕРГЕР Хенинг (1872.-1925.), швед. писац песимистичких романа из великоградског и инд. живота: **Исаал**, **Бендел** и комп.

БЕРГИЈУСОВ ПОСТУПАК, један од начина за хидрирање угља и катрана у нарочитим аутоклавама на вишој тмпт. под вел. притиском, у циљу добивања течних производа сличних прир. сировој нафти. Њиховом фракционом дестилацијом добива се читав низ млинер, мазива, тешких и лаких уља, бензин и др. за потребе инд. и трх.

БЕРГЛИТ (Sebastes norvegicus, фам. Scorpaenidae), риба вел. дубина сев. пола.

БЕРГМАН 1) Бо (* 1869.), швед. песник и најизражитији лирничар књиж. генерације у 1. десетини 19. в. Гл. дела: **Ватра** и **Упркос свега** (збирке). 2) Јалмар (1883.-1931.), швед. приповедач; најважнији роман: **Маркурел у Валдкенингу**.

БЕРГСЛАГЕН, предео у ср. Швед.; рудници гвожђа и бикра.

БЕРГСОН Апри (* 1859.), фрц. филозоф и проф. у Паризу; заступа спиритуалистичку метафизику засновану на интуицији. По њему наука служи само практичним циљевима живота и делања и не може да дође до сазнања праве стварности, која претставља покретљиво, јединствено, живо бивање у вечитом развоју; до сазнања стварности може да дође само флз. путем интуиције. Живот је један замах (élan vital) и претставља сталну тежњу стварања нових облика и вредности. Материја је само укочен, скамењен живот у којем је нешто напон животног замаха.

Дела. **Стваралачка еволуција**, **Материја и меморија**, **О смеху**. Два извора морала и религије, итд. **БЕРД** Ричард (Byrd, * 1888.), амер. истраживач арктичких крајева; прелетео Атлански Ок. из Амер. у Евр. (28.-30.7. 1927.); први летео на сев. пол. 1928., а на ј. пол. 1930.

БЕРДИЧЕВ, варош (51 500 ст.) у Украјини (СССР), а. од Кијева; трг жита и стоке.

БЕРБАЈЕВ Николај (* 1874.), рус филозоф и публицист, противник комунизма; заступа неку врсту хришћ. мистицизма и средњев. схоластику.

БЕРЪАНСК, варош (26 000 ст.) на з. обали Азовског М. (СССР) и пристаниште; инд. метала; извози: жито, кожу, вуну и со.

БЕРЕЗИНА, р. у Рус., д. притока Дњепра; каналом спојена с Улом (притоком Дине), чиме је Балтичко М. спојено са Црним. Позната по бици и прелазу Наполеонове војске, приликом повлачења 1812.

БЕРЕНГАР 1) Б. I. ломбардски краљ (888.-924.). рецит војсковођа; убијен у Верони. 2) Б. II, ломбардски краљ (950.-964.), унук претходног; потучен у 2 маха од Отона I Вел., који га најзад збацио са престола и затворио. 3) Турски (998.-1088.), фрц. јеретик; порицао трансубстанцију; осуђен од неколико сабора, одрекао се свога учења.

БЕРЕНИКА, пристаниште ст. Ег. на Црвеном М. **БЕРЕНИКА** 1) јсна фараона Птоломеја III, по чијој витици добила име једна звезда 2) јевр. принцеза из Иродове породице, коју је Тит довео у Рим са намером да је узме за жену, али услед нар. негодовања морао да је врати у Јерусалим. 3) св. хришћ. мученица из Месопотамије, из 4. в. 4) Расинова стихована трагедија у 5 чинова, чија је гл. Јунакиња Б. 2.

БЕРЕНС Петер (Behrens, * 1868.), нем. архитект, један од творца модерне евр. архт.

БЕРЕНТ Вацлав (* 1873.), пољ. романописац, одличан стилист; гл. дела: **Стручњак**, **Трулеж**, **Озмиња** и ист. роман **Живо камење**.

БЕРЖЕЊИ Дависл (1766.-1836.), мађ. песник ода.

БЕРЗА (по породици van der Burse у Брижу) 1) скуп трговаца и трг. посредника који се, под контролом држ. органа, одржава на одређеном месту и у одређено време ради закључивања трг. послова и одређивања цена робе, новца и хартија од вредности.

2) збир послова закључених на једном берзанском састанку, 3) место (зграда) на којем се држе ти састанци. Према томе да ли се на б. тргује само робом, или само хартијама од вредности, или и једним и другим, разликујемо: **робне (продуктне) б.**, **ефектне и мезовите**. У Југосл. постоје: **београдска** (→ сл.), **заребачка**, **љубљанска**, **новосадска** (поглавита житна), **сомборска** и **скопљанска**. Корист од б.: **организовање** широког сусрета повуде и тражње из целе земље, што служи за оријентацију купцима и продајцима; **штетни утицаји б.** што се ту усредсређују и оптимизам и песимизам целе земље, те се добијају претерана кретања на горе (à la hausse) или на доле (à la baisse), често без стварне основе и разлога; њих често изазивају ажиотери. **Берзанска вредност**, цена робе, новца и хартија од вредности, тражена на састанку б. одређеног дана; обично се узима ср. курс. **Б. послови**, закључују се (чл. 14. Зак. о јавним б.) у јавној б. дворани, у одређено време за рад на б., о оних предметима који се на дотичној б. смеју продавати и бележити (нотирати); могу бити: **дневни (промпт)**, који се имају извршити истога дана, и **рочни (термински)**, који се извршују у извесном року. Рочни обично служе за играње на разлици (**диференциски п.**) између куповне цене робе од дана када је посао обављен и продајне цене коју та роба има у време када тај посао треба извршити (спекулација). Истој сврси служе и **условни или премиски б. п.**, при чијем је закључивању предвиђена погодба на основу које једна од уговорних страна (**б. п. са простом премијом**) или обе (**б. п. са двојном премијом**) имају права о року или да изврше посао или да од тога одустану по цену плаћања извесне суме новца (премија). За игру на б. прибегава се и **продужном или репортно б. п.**, који означава комбинацију б. послова (дневног и рочног) и он се употребљава ради продужавања неког у први мах неуспелог спекулација. **Есконтни б. п.** је супротан репортног; код њега једна уговорна страна има право, по цену плаћања извесне премије, да тражи његово извршење и пре предвиђеног рока. **Берзијанац**, човек који игра на б.

БЕРЗА РАДА, установа чији је задатак да својом интервенцијом на тржишту рада регулише односе понуде и потражње радне снаге; игра важну улогу

при расподелу помоћи која се од стране државе или оп. даје беспосленим радницима; постоје у свима земљама; могу бити: приватне и јавне. **Приватне б. р.** органи посредовања рада и помагања беспослених радника (Ур. од 1927.), израђене по систему и с функцијама држ. б. р.; оне су, као и њихове подружнице и експозитуре, самоуправна тела с паритетним претставништвом радника и послодавца, стоје под контролом Мст. соц. полит. и нар. здравља; има 6 ј. б. р. (Београд, Загреб, Сплит, Љубљана, Сарајево и Н. Сад) са 9 подружница и 11 експозитуре.

БЕРЗЕЛИЈУС Јенс Ј. (1779-1848.), швед. хемичар, осп. хем. формула; гл. дело: **Живот хемије**.

БЕРИ **БЕРИ**, обољење из групе авитаминоза; јавља се при употреби хране са недостатком витамина; најчешће и ендемично влада на Далском И (Јапан, Индија, Кина) због једностране исхране оризом; манифестује се тешким полинеуритом (обољење живаца), често одузетостима, поремећајима у крвотоку, отоцима и општом слабости. **Лечење:** храна са витамином В: зелье, квасац, јаја, млеко, јетра, тимус, неољуштени ориз и жита итд. **БЕРИЛ** (грч. берилlos), силикат алуминијума и берилијума; хексагоналан минерал, безбојан, као, зеленкаст или плав; важан драги камен; од његових варијетета нарочито се цене: смарагд, аквамарин, златан и ружичаст; има га на Уралу, Алтају, у Бирми и Перу; а код нас на плани. Церу (аквамарин).

БЕРИЛИЈУМ, лак метал; хем. знак Ве; ат. теж. 9,02; добива се електролизом раствора берилијумових соли; стекао вел. тхн. значај и поред високе цене стога што и у малим количинама утиче добро на фи. особине легура.

БЕРИНГ 1) Витус (1680-1741.), данск. морепловац; пронашао Берингово М. и В. Мореуз (1728.). 2) Емиг (Behring, 1854-1917.), нем. лекар; пронашао антидифтерични и апигитетички серум, осп. серотерапије.

БЕРИНГОВО МОРЕ, најсев. део Великог Ок. (2,27 мил. км²) између Аз., С. Амер. и Алеутских О.; спојено Б. Мореузом са Сев. Леденим М. В. Мореуз, између рта Дежнева (Аз.) и рта Принца од Велса (С. Амер.); везује Вел. Ок. (Берингово М.) са Сев. Леденим М. Широк 71 км. В. Острво, и. од пол. Камчатке у Б. Мору.

БЕРИСЛАВИЋ Петар, биск. веспремски, хрв. бан (1513-1520.), ро. том из Трогира; раније канцелар мађ. краља Владислава II (од 1503.); прославио се победом над Турцима код Дубице (1513.); с успехом одбио тур. упаде све док није погинуо.

БЕРИТ МИЛА (јевр.) → обрезавање.

БЕРИЋЕТ (ар.) 1) божја благослов, срећа, напредак. 2) летина, пољопр. плодови.

БЕРК Едмунд (Вурке. 1729-1797.), енгл. државник, полит. мисаљац и беседник, противник фрц. револуције. Гл. дело: **Размишљања о фрц. револуцији**. **БЕРКЕСИ** Иштван (*1853.), мађ. историк; скупаља материјал за ист. ерп. уметника у Ванату; Данила, Саве Петровића, Н. Алексића, Павла Петровића и др.

БЕРКЛИ Џорџ (Berkeley, 1685-1753.), енгл. филозоф и теолог; учио да су све ствари само претставе наше свести и да оне постоје само уколико бивају опажене од свести (концепцијализам); гл. дела: **Расправа о гл. људским знањима**, **Дијалог између Хиласа и Филона**.

БЕРКОВЕЦ, рус. мера од 10 пуда (163,805 кг).

БЕРКОВИЦА, варош (6000 ст.) у Буг., сев. од Софије, у пољу испод Берковске Пл.; виноградарство и производња малинова вина и сирупа.

БЕРКШИР, енгл. раса свиња, постала укрштањем сијамске, китајске и напелитанске расе; слична Јоркширској; беле, кожа обрасла каткада кудравом длаком; љушка и палци бели, уши усpravне и мало поврнуте напред; рапостасна и веома плодна; даје добро месо; у Југосл. је има прилично у Војводини и у Србији око Вел. Плана; њеним укрштањем са домаћом расом створена у долини Вел. Мораве моравска свиња.

БЕРЛАГЕ Хендрик Петрус (1856-1935.), хол. архитект; један од зачетника и твораца модерне архт. Подигао Берзу у Амстердаму, Оп. музеј у Хагу итд. **БЕРЛИ** Вилијам (Bairleigh, 1520-1598.), енгл. државник, саветник краљице Јелсавете, противник Марије Стјуарт и католика.

БЕРЛИН, престоница Нем. (4,2 мил. ст.); лежи у покрајини Бранденбург, на р. Спреве и на раскрсници важних сувоземних и речних путева; развио се од 2 Халзина тржишта из 1240. г., раније рибарских насеља Луничких Срба; средиште остало на о. Спреве, где се налазе б. царски двор и ум. музеји; око њега ширио се новији Б. и одвајала се предграђа (на З и ЈЗ за становање, на С и И за инд.).

Данас лепо уређен, светски град; широке, поглавно прање улице и булевар, с трговина, парковима највећи Тиргартен) многим споменицима, црк., палатама, јавним грађевинама; унив. (1810.), акад. наука и ум., високе шк. (тхн., вет., агрономика, муз., сликарска), научни институти, звездара, зоолошки врт, библт., музеји, поз. итд.; подземна жел., кружна жел., 6 жел. станица, највеће нем. летно пристаниште, аеродром Темпелхоф. Веома развијена инд. (машине, ел. материјал, фина мех. и инструменти хем. и апот. производи, одело итд.), жива унутарња и спољна трг. Берлински конгрес (1878.), сазван после рус-тур. рата (1877-1878.), иницијативом вел. сила; учествовале: Нем., Рус., Енгл., Фрц., Аустр., Ит. и Тур., а председавао нем. канцелар Бисмарк; на њему потписан б. уговор. Б. (пруско) плаво, затвореноплава боја, постојана према светлости и киселој средини; њене боје и чистије врсте познате у трг. као париско плаво и челично плаво; добива се таложењем растворљивих соли гвожђа калијум-фероцијанидом. Б. (мартовска) револуција, избила у Пруској 18./3. 1848. стога што Фридрих-Вилхелм IV није хтео да заведе уставну монархију; на вест да је у Паризу избила фебруарска револуц. у Б. су почеле демонстрације, које се претвориле у улличну борбу; сутрадан краљ повукао војску из Б., прогласио општу амнестију за полит. кривце и сазвао пруску уставотворну скупштину, која се састала 2./4. и радила 6 месеци; после победе реакције у Бечу, Фридрих-Вилхелм IV наредио ген. Браунелу да запоседне скупштину зграду (9.-10/1. 1848.), распустио скупштину и сам отконио пруски устав (6./12.), који ступио на снагу тек 1850. Б. уговор, потписан 13./7. 1878.; по њему Србија и Црна Гора постале независне државе; Србија је уз то добила 4 округа: нишки, пиротски, врањски и топлички, а Црна Гора прво: Бар, Подгорицу, Никшић, Плав и Гусиње, па затим, уместо она 2 последња места, Улцињ; Аустр. добила мандат да окупира В. и Х. с Новопазарским сандацима до иза Митровице и да у њима увведе ред. У и. делу В. П. озваничена буг. кнежевина под тур. суверенитетом и створена посебна обл. И. Румелија.

БЕРЛИОЗ Хектор (Berlioz, 1803-1816.), фрц. композитор, творац програмске муз., као диригент био веран тумач класичара, нарочито Глука и Бетховена; снажан као писац; у муз. чланцима и фељтонима објављивао нову ум.; његово дело **Наука о инструментацији**, са допуном Р. Штрауса, вреди и данас. Композовао: симфониска дела: **Фант. симфонију**, **Харолд у Италији**, **Проклетство Фауста**, драматску легенду; опере: **Кангенито Челлино**, **Тројанци у Берлину**, **Библ. триволију** и др.

БЕРЛИЦОВА ШКОЛА, даје по методима М. Д. Берлица († 1921. у Њујорку) очигледну наставу само на језику који се учи

БЕРМЕТ, вермут, пелинковац, ароматично вино, зачињено пеленом (Artemisia absinthium); има га више врста. **Домаћи б.** (природни) прави се од грожђа на које се налаже ст. вино и додају: пелен, смокве, рошчаћи, грожђице, ваниле, горушина, ситне кришке од дуња, кора од наранџи, укувана шира. **Слатки б.**, којем се додаје највише 12 кг шећера и 4% вол. алкохола на 100 л вина; **ликерски п.**, који садржи више од 18% вол. алкохола. Поред шећера и алкохола у ове 2 врсте додаје се и алкохолни екстракт мирисљавих зачина и пелена; разне фабрике имају своје посебне рецепте за справљање. **БЕРМИНГЕМ** (Birmingham) 1) град (1 мил. ст.) на раскрсници путева у ј. делу Енгл.; 1 од највећих светских места за металургијску инд.; поглавито аутомобили, гвоздена (машине, оружје, игле, цеви), месингана и бронзана роба; уз то стакло и хем. инд.; унив., бот. башта; околна богата угљем и гвожђем. 2) град у држави Алабама, САД (225 000 ст.); инд. гвожђа и машина; у близини рудница угља и гвожђа.

БЕРМУДСКА ОСТРВА, група од 360 мањих коралских о. према С. Амер. у Атланском Ок., припадају В. Брит.; на њима утврђена станица за енгл. флоту.

БЕРН, гл. град (141 000 ст.) истоименог кантона у ниском Мителанду на р. Ари у Швајц.; готска катедрала (1598.), унив., музеји; инд. ткст. и чоколада; туристичко средиште. **Бернска конвенција**, међунар. к. о заштити књиж. и ум. дела; закључена 19./9. 1886.; ревидирана и допуњена у Берлију 13./11. 1908. Б. 20./3. 1914. и Риму 2./6. 1928.; Југосл. јој присвојила Зак. од 22./3. 1930.

БЕРНАДОТ Шарл (Bernadotte, 1764-1844.), Наполео-

нов маршал; пошто га је (1810.) уснио швед. краљ Карло XIII, одренуо се против Наполеона; 1818. ступио на швед. престо.

БЕРНАР СВ., важни превоји у Алпима: Вел. (2469 м), између Монблана и Гран Камбена, и Мали (2188 м), између Савојских и Грајских Алпа. **Бернардинци**, ркат. калуђери (осн. св. Б.) имају мањ. на Св. Б. где помажу залуталним путницима.

БЕРНАР 1) св. (923.-1008.), ит. калуђер, осн. мањ. Вел. и М. св. Б. у Алпима. **2)** св. (1090.-1153.), фрц. калуђер, највећи претставник средњев. хришћ. мистике; реформатор реда цистерцита; покретач 2. крст. рата; противник Абелара и Арнолда Брешијанца. **3)** Жозеф (Bernard, 1866.-1931.), фрц. вајар, давао својим делима љупке ставове. **4)** Клод (1813.-1873.), фрц. физиолог; у три маха награђен од Фрц. акад. због разова о гликогену функцији јетре у вези са патогеном теоријом дијабета, о функцији симпатикуса, вазомоторних живаца (и др.) **5)** Сара (Bernhardt Rozina, 1843.-1923.), чувена фрц. глумица и проф. конзерваторије у Паризу; после рата 1870./71. успела да уђе у Театр Франсе и постигла славу прве трагедијске после Рашеле. Написао Мемоаре. **6)** Тристан (* 1866.), фрц. драмски писац и романсијер, чије комедије љубави засноване на комедијским ситуацијама; у друштвеним комедијама има лаке сатири. Од комедија најпознатије: Тронежњик и Каваница, а од романа: Мирољубив муж.

БЕРНАРДАКИС Димитриос (1834.-1907.), грч. драмски писац, покушао да оживи ант. драму; узимао предмете из виз. ист.; гл. дела: Марија Доропатри, Фауста, Меропа.

БЕРНАРДЕН ДЕ СЕН ПЈЕР Жак (1737.-1814.), фрц. писац; ученик Русоа и први вел. ум. преромантизма; проповеда враћање човека природи, јер се чиста љубав и срећа не могу наћи у градској култури; унео у фрц. прозу декоративност и живописност; вел. мајстор пејзажа и описа буре. Гл. дела: Пут на Ил де Франс, Студије природе, Индиска кривињара, Павле и Виргинија.

БЕРНАРДИЈЕРИХ РИПАРИЈА КОБЕР 5ВВ, амер.-амер. хибрид; селекционисао га Кобер у Куесбергу код Веча из Телекијевих хибрида; вероватно идентичан са Телекијевом селекцијом Телеки 5А; веома добра подлога за земљиште са 50-60% креча у хладној и влажној клима. Б. х Р. Телеки 8В, амер.-амер. хибрид; селекционисао га С. Телеки у Вилању, у Мај.; веома добра подлога за сушна, каменита и кречна земљишта (до 50% креча).

БЕРНАРДИН 1) (1380.-1444.), дрк. писац из Сијене; реформатор францевачког реда, уч. Ивана Калистрана. **2)** Фра Б., Сплитњанин; приредио (1495.) 1. издање латинцом хрв. Пистула и еванђеља.

БЕРНАРДИНАЦ, раса вел. плав. паса, снажна са става, сразмерна тела, клемљавих ушију, ср. величине, кратке љупке, боје рије-шарене, масивна врата, косих и широких плећака, мускулозних и дебелих ногу, висине око 70 см; питом и веома веран, одличан чувар деце; чистокрвни примерци имају вел. цену; има их са кратком и дугом свиластом длаком; постали од мањ. паса са св. Бернарда у Швајц. и Алпима служе за спасавање залуталних, промрзлих и снегом затрпаних путника.

БЕРНЕ Лудвиг (Börne, 1786.-1837.), нем. новинар и фелетонист, писац моћног језика и особеног стила, ватрен идеолог Младе Нем.; гл. дело: Писма из Париза

БЕРНЕКЕР 1) Ерих (* 1874.), нем. славист, проф. уинив. у Минхену; гл. дела: Ред речи у словенским језицима, Словенски етимолошки речник. **2)** Франц (* 1874.), вајар; учио у Грацу и Вечу; припада првој генерацији наших вајара 19. в.; изradio Трубаров споменик у Љубљани, В. Облака у Цељу и водопадског са ликом св. Јована Непомука у Крању.

БЕРНЕТ Фр. Ходгсон (1849.-1924.), енгл. књижевница; гл. дело: приповетка Мали лорд.

БЕРНИ Франћеско (1497.-1535.), осн. и најбољи претставник ит. шалтне, бурлескне поезије, која је по његову имену и добила свој назив (poesia bergnesca) Гл. дело: духовита пародија Бојардовог Заљубљеног Ролаида.

БЕРНИНА, масив у Ретиским Алпима на граници Швајц. и Ит.; највиши врх 4052 м; има глечера кроз њега води тунел и жел. пруга из Швајц. у Ит.

БЕРНИНИ Ђовани Јоренцо (1598.-1680.), ит. архи. текст, гл. претставник ит. барока у архт. и вајарству; подигао многе палате и колонаду на тргу св. Петра у Риму; поред многих полрсаја, у којима дао портрете значајних личности свога времена, изradio групе: Аполон и Дафне, Св. Тереза итд. Извршио вел. утицај на фрц. и ср.-евр. архт. 17. и 18. в.

БЕРНОЛАК Антон (1762.-1813.), словачки филолог. покретач засебног словач. књиж. језика; гл. дело: Речник словачки.

БЕРНС Роберт (Burns, 1759.-1796.), један од највећих

лиричара шкотско-енгл. књиж.; претеча романтизма.

БЕРНСТЕН Анри (Bernstein, * 1878.), фрц. драмски писац; имао вел. успех у комадима мелодрамских ефеката и бруталних ситуација: Краљинац, Самсон. У последње време даје комаде с више псих. продуктивности: Тајна, Јудита (→ сл.).

БЕРНУЛИ (Bernoulli), швајц. породица знаменитих математичара; најпознатији: **Јакоб** (1654.-1705.), који је решио проблем изохроне, испитивао ланчаниду, локсодроме, параболиску и логаритамску спиралу; пронашао је Бернулијеве бројеве и много допринео развиту рачуна вероватноће својим делом **Вешта на закључивања**: **Јохан** (1667.-1748.), који је проблем брахистохроме поставио основе варијационог рачуна и обрадио начело живе силе и виртуелног померања; и **Даниел** (1700.-1782.), који је поставио теориске основе хидродинамике и мех. теорије гасова; бавио се проблемом треперења жица; гл. дело: **Фораномија или о снагама чврстих и течних тела**.

БЕРН-ДОНС Едуард (Burnes-Jones, 1833.-1898.), енгл. сликар, припадник групе прерафаелиста, радио скице за слике на стаклу и илустровано књиге. **БЕРНШТАЈН** Едуард (1850.-1932.), нем. соц.-демократски публицист и писац; као заступник ревизионизма, не верује у пад капитализма, већ проповеда соц.-полит. напредак преко практичног рада у екон. и полит. питањима; гл. дело: **Историја и теорија социјализма и Претпоставке социјализма и соц. демократија**.

БЕРОВ ЗАКОН: услед обртања Земље око своје осовине сва кретања (ваздух, вод. токови и др.) скрећу на сев. хемисфери Земље удесно, а на ј. хемисфери улево од свог почетног правца.

БЕРОВ МОРЕУЗ, морски канал, дуг 500 км, у амер. аркт. архипелагу. Б. Рт, на св. обали Аласке.

БЕРОВО, варошица (3390 ст.) и среско место у Малешту (Бардарска Бан.). Женски прав. мањ. св. Арх. Михаила. У месту и околини воћарство (шљива).

БЕРОН Петар (1795. или 1797.-1871.), буг. књиж., пров. радник и научник, живео као лекар у Рум. и Паризу; осн. 1. девојачку и друге шк. у Буг.; саставио модерни буг. буквар (1824.).

БЕРСА 1) Благоје (1873.-1934.), композитор и проф. Муз. акад. у Загребу; компоновао опере: **Огањ**. **Постолар** од Делфта, и почео **Смрт мајке Југовића**; симфониска дела: **Из моје домовине**, 3 симфоније, драматске слике; камерна: 2 дувачка квартета, сонату за виолину и клавир, трио: дрк. муз. **2)** **Владоје** (1864.-1934.), композитор и скулптор нар. мелодија у Далм.; компоновао опере (**Андрија Чубрановић**, **Цвијета**, **Моцартова смрт**, **Комедијаш**); сонате, песме и др. **3)** **Јосип** (* 1862.), песник, приповедач и археолог, пише на нашем и ит. јез.; гл. дела: **Пјесме**, **С мора и приморја** (приповетке).

БЕРСАЉЕРИ, ит. пен. трупе познате по брзим, издржљивим маршевима.

БЕРСЕО Гонсало (1180.-1246.), ит. свешт. и песник; писао побожне песме: **Чуда богородице** и др.

БЕРСЕРКЕРИ (»медведицаи«), норд. полумитски дивљи ратници необичне снаге и смелости.

БЕРТА, далекометни топ којим су Немци у свет. рату тукли Париз. Калибар 21 см, домет 120 км, тежина гранате 125 кг, дужина цеви 34 м, бризантно пуњење 10 кг толита, а барутно 200 кг; почетна брзина 1500 м.

БЕРТИЋ Живко (* 1875.), приповедач; слика живот у Слов.; гл. дело: **Женски удес**.

БЕРТЈЕ Луј Александар (Berthier, 1753.-1815.), Наполеонов маршал, командант вој. противу Рус. 1812.

БЕРТЛО Марсел (Berthelot, 1827.-1907.), фрц. хемичар и политичар; осн. термохемије.

БЕРТОЛД 1) патријарх оглајска (1218.-1251.), установио жупу Черномелз за Белу Крајину и оставио много задужбина у нашим земљама; последње његово дело: готска дрк. у Словенграду. **2)** **Регенсбург** (1220.-1272.), нем. дрк. проповедник, од кога се сачувало 400 проповеди на лат. и 70 на нем. јез.

БЕРТРАН Анри Грасијен (1773.-1844.), фрц. ген., гувернер Иљирских Обл. (1811.-1814.); пратио Наполеона на о. Елбу и Св. Јелену и пренео његово тело у Париз 1810.

БЕРТРАНДОН де ла Брокијер → Брокијер.

БЕРХТЕСАДЕН, климатско место (3700 ст.) у г. Баварској; надм. в. 576 м.

БЕРХТОЛД Леополд (* 1863.), аустр. државник; као Кренталов наследник наставио аустр. политику на Балк. и објавио рат Србији 1914. г.

БЕС, бактриски кнз из 3. в. пре Хр.; убио перс. краља Дарија Кодомана после битке код Арбеле;

Александар Вел. га ухватио и предао Даријевом брату, који га уморно страховитим мукама 328. БЕС, афективно стање јаког интензитета; код здравих особа је веома ретко, а код живчано или душевно болесних веома често.

БЕСА 1) (арб.), вера, у крајевима у којима се врши крвна освета обичај да се између појединаца, родова, братстава, села и племена склапа примирје ради свршавања неког заједничког посла, обављања пољских радова, сахране погинулих, или ради безбедног пролаза преко туђе тер. Слични обичаји и код др. народа с племенском организацијом. 2) (фрп.), пад цена на берзи.

БЕСАВЕСНА ДРЖАВИНА, у срп. грађ. зак. државе неке ствари од лица које зна или је могло знати да она припада другом; и савесни држалац постаје б. кад од сопственика буде опоменут на враћање. **БЕСАРАБИЈА**, си. покрајина у Рум., између р. Прута и Дњестра; земљр. и сточарство. Стан. мешовито: Румуни (64%), Руси, Јевреји, Бугари, Немци, Татари; гл. место Кишинев; пристаниште за мање лађе Акерман. Од 14. в. припадала Молдавији, а крајем 13. в. ј. део (Буцак) заузели Турци, од којих је добила (1812.) целу Б. Русија; после свет. рата преојила је Румунија.

БЕСАРИОН Јован (1395.-1472.), кардинал и титуларни патријарх цариградски; утицао на обнову класичних наука и ум.; гл. дела: Грчка патрологија, 4 Б. књиге против Платонових клеветника.

БЕС БОЛ (енгл.), игра спец. лоптом, нарочитим штапом и шкетима, који обележавају правац трачања играча после удара; играју је 2 екипе са по 9 играча; постала од крикета и игре лов за лоптом; у САД је нац. спорт.

БЕСЕДА, говор који има за циљ да убеди или одушеви слушаоце; може бити: полит., судско, црк., вој., пригодно, научна. Према класичној шк. у њима је гравидо овако распоређено: 1) приетуп (exordium); а) sartatio benevolentiae, б) paratio facti, в) expositio; 2) расправа (disputatio); а) објашњавање са разлагањем (amplificatio), б) доказивање (argumentatio) са побијањем противдоказа (refutatio); 3) закључак (conclusio): а) рекапитулација, б) патетични део закључка и в) завршетак. **Б. на гори**, б. И. Христа, почиње са: Блажени сиромашни духом...; садржи суштина и з-заветне објаве. **Б. престола**, акт владара којим отвара седнице парламента. **Беседништво**, говорнички књиж. рад, између научне и ум. прозе, много негован код Грка и Римљана, и у црк. у 1. хришћ. доба.

БЕСЕДЊАК Енгелберт (* 1894.), политичар и новинар из Горице; уредник *Единости* у Трсту; нар. посл. у рим. парламенту (1923.).

БЕ-СЕ-ЖЕ (фрп. В. С. С.), скраћеница за Калмет-Геренову вакцину; → вакцинација против тбк.

БЕСЕЛ Фридрих Вилхелм (Bessel, 1784.-1846.), нем. астроном; подигао звезду у Кенигсбергу, одредио вредности осн. астр. констаната, допринео усавршавању астр. справа, први измерио даљину (паралаксу) звезде 61 у савезу Јабуд, открио промене у положају Сиријуса и Прокиона, и објаснио их као последницу тога што су то двојне звезде.

БЕСЕМЕР Хеври (1813.-1898.), енгл. инжењер; проналазач начина за пражњење челика. **Бесемеровање**, начин добивање челика од сировог гвожђа; гвожђе припремљено на спец. начин (са 2% силиката и 4% угљеника) сипа се у конвертор у који се кроз спец. отворе пропушта млаз ваздуха под притиском од 2 атм.; силициј, манган и др. сједињују се с кисеоником (сагоревају); на тмп. која и без грејања достиже до 1600°, сагорева сав угљеник и добива се скоро потпуно чисто гвожђе; процедура траје 15-20'; спектар пламена показује да је процес завршен.

БЕ-СЕРМЕНИ, народ (10 000), татарског порекла у Рус., у обл. Вјатки; раније мусл., у 16. в. преведени у православље.

БЕСИЈЕР Жан-Батист (Bessières, 1766.-1813.), фрп. маршал; 1 од најбољих Наполеонових официра; погинуо код Лицена.

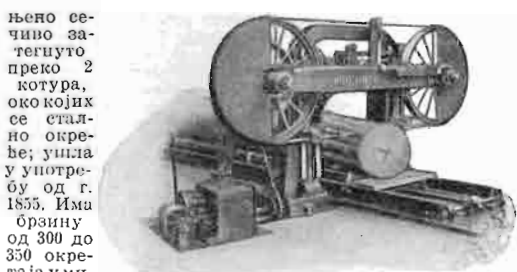
БЕСЈЕ, бесит (фрп.), лице које спекулише са падом цена и према томе подешава послове на берзи: продаје хартије од вредности и др. робу с уверењем да ће ускоро моћи да их купи по повољнијој цени.

БЕСКВАСНИ ХЛЕБ, од неускплог теста који крат. прк. употребљава на литургији (азими, хостије, облатне).

БЕСКИДИ → Карпати.

БЕСКИЧМЕЊАЦИ, старији назив за све животињске групе, изузев кичмењака; одликују се одсуством кичме; модерна зоол. не супротставља више кичмењаке свима осталим животињама, већ их сматра само за 1 вел. животињску групу (коло); → животињско царство.

БЕСКОНАЧНА ТЕСТЕРА, названа тако стога што је

њеном се чини затегнуто преко 2 котура, око којих се стално окреће; ушла у употребу од г. 1853. Има брзину од 300 до 350 окретаја у мину

ту и реже за 8 радних сати 25-250 м³ облог мерког дрвета. Има: вертикалних и хоризонталних, двоструких итл.

БЕСКОНАЧНОСТ, неизмерност, у мат.: оно што се не налази ван коначног дела простора; обележава се са ∞. У анализи: граничан појам; за променљиву количину се каже да постаје бесконачно вел., или да тежи б. (→ ∞) ако постаје већа од ма колико вел. унапред дате величине, а б. мала, или да тежи нули (→ 0), ако је можемо учинити мањом од ма како мале, унапред дате величине. **Актуална б.**, одређен бројни појам; прецизно дефинисан у теорији множина. У флз. се разликује: б. навише, која значи да свет нема ни почетка у времену, ни краја у простору, и б. наниже (инфинитизам), која значи да је свет бесконачно дељив, да не постоје недељиви делови ни простора ни времена.

БЕСКРВНА ЖРТВА, претварање хлеба и вина у тело и крв Христову, као жртва богу ради опроштаја греха; зове се св. тајна причешћа или → евхаристија.

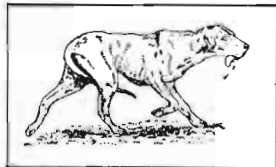
БЕСКРИЛЦИ, бескрилни инсекти → аптериготе.

БЕСКРАЈНА (енгл.), гранична линија на тениском игралишту с које се почиње игра, тј. сервира.

БЕСМРТНОСТ, непродатност неког живог бића; ст. метафиз. учила да је човекова душа бесмртна; у новије време у биол. се сматра да су бесмртни једноћелични организми (протозое), али то учење није опште прихваћено.

БЕСНА КОВИЛА, пл. и. од Враћа, према буг. грацији. Има оловне и сребрне руде.

БЕСНИЈО (rabies, lyssa, hydrophobia), заразно обољење животиња, најчешће паса и мачака (на сл. б. пас); преноси се уједом, огреботином задрљаном балама оболеле животиње, која не мора показивати симптоме б. Инкубација 3-10 недеља и дуже. Први карактеристични симптом страх од воде (хидрофобија); чак и помисао на воду и течност изазива грч ждрела и веома тешко гушење; убрзо се јавља вел. узнемиреност, страх, потреба за непрекидним кретањем и говором, обилно лучење пљувачке и најзад привијања због којих оболели пета све око себе, уједа и напада околину; 2-3 дана после појаве првих симптома увек наступа смрт у најнећим мукама. Осим овог облика, тзв. поманог, постоји тзв. тнхи, много ређи, у облику поступне одузетости свих мишића, траје нешто дуже од 8 дана; увек смртан. Проузроковач непознат, налази се у балама, мозгу и мждњини оболелих животиња. Лека нема кад се болест појави, али постоји могућност да се уједени спасе сигурне смрти (→ Пастер). При сваком сумњивом уједу, огреботини, што пре тражити заштитно лечење које данас може започети сваки лекар, а потом ако прилике захтевају упутити на даље лечење у за то опремљене Пастерозе заводс. Животињу која је сумњиву повреду нанела по могућству треба затворену чувати и посматрати, или њену главу послати заводу на преглед.

БЕСОМУЧНИ, душевно оболело лице опасно по околину; не признаје му се пословна способност, **БЕСНОПОВИЦИ**, рус. секта која не признаје свешт.; умру хотимично од глади, спаљују се, беже у шуме итд.

БЕСПОСЛИЦА, постојање мањег или већег броја људи који желе да раде, а не могу наћи рада; може бити периодична и стална; јавља се стога што се не производи плански, према потребама друштва, већ индивидуално, тј. према захтевима тржишта на којем влада зак. конкуренције; појачава се наглим развојем машинизма и променом рационализације; тешко погађа не само радничку класу већ и читаве народе. Беспосленичка помоћ, потпора која се даје беспосленим радницима; може

бити приватна, када је дају раднички синдикати, и јавна, када је дају држава или општине. Уредбом од 1927. у Југосл. уведено помагање б. р. као јавна служба; врше га јавне берзе рада; састоји се из: редовне помоћи, ванредне помоћи и повлашћених возних карата, Редовна помоћ састоји се из личне и породичне (28 д дневно), али не може трајати дуже од 6 недеља; ванредна помоћ (600 д годишње) даје се у изузетним случајевима беду проузроковане б.; путна помоћ (путна карта у 1/2 цене за 3. кл. жел. или лађе и 40 д) не сме прећи суму од 240 д.

БЕСПРИЗОРНИ (рус.), напуштена деца која у Рус. после револуције живела по улицама без ичијег старања и надзора.
БЕСРЕБРЕНИЦИ, светитељи који се славе због вршења лекарских и др. дужности хришћ. без тежње за новцем (св. Кузман и Дамјан, лекари из 3. в.).
БЕСТИЈАЛИТЕТ, **бестијалност** (лат.) 1) особина човека који се подaje животњским нагонима. 2) противпри. блуд (→ содомија, зоофилија).

БЕСТУЈЕВ-РЈУМИН Константин (1829-1897.), рус. публицист и историчар; писац *Историје Русије*, која је остала недовршена.
БЕТА (β), 2. слово грч. азбуке (б), у новогрч. чита се као в. Б. зраци, састоје се из слободних електрона у брзом лету; постају распадањем радиоактивних материја; по саставу су исто што и катодни зраци, само имају знатно већу почетну брзину (1,6—1,95×10¹⁰ см/сек.) и већу продорну моћ од α зракова, скрећу са пута под утицајем магнетског поља; код лечења радијумом отклањају се филтром од 1 и 1/2 мм месинга или 0,4 мм платине, јер драже коју и убијају ткива; могу се употребити само у ретким случајевима за краткотрајно лечење код дерматоза, праћених jakim сврабом.

БЕТЕЛГЕУЗЕ (ар.), звезда 1. реда у Ориону.
БЕТЕЛ, место у ст. Палестини где се, по Библији, бор бачио Авраму и Јакову.

БЕТЕРА Баро (око 1645-1712.), дубровачки песник; гл. дело: *Врху велике трешње*; превео с ит. *Оронта из Ципра* и *Богољубне дарежљивости*.

БЕТИКА, ст. име Андалузије. Бетиски Кордљери — Андалузијске Пл.

БЕТЛЕН 1) Габор (Bethlen, 1580-1629.), трансилвански кнез; изабран (1620.) за мађ. краља; савезник прот. и Чеха у 30-гоа. рату против Хабзбурга. 2) Иштван (*1874.), мађ. политичар, после свет. рата једно време претседник владе.

БЕТЛИНК Ото (1815-1904.), санскритист; гл. дело: *Санскритски речник*.

БЕТМАН-ХОЛБЕГ Теобалд (1856-1921.), нем. државник и држ. канцелар (1900-1917.); за време свет. рата потпуно од вој. кругова и принуђен на оставку.

БЕТОН (фрц.), мешавина цемента и речног шљунка или песка и тупаника, спојена одређеном количином воде; има особине камена, због чега се зове: *венчачки камен*; сме да се употребљава у конструкцијама где влада искључиво притисак. **Армирали б.**, грађевински материјал састављен од бетона (→ цемент) и гвозда да они заједнички, као једна целина, противстају свим спољним силама; код а-бетонских конструкција б. прима притиске и нешто смичућих напрезања, а гвозђе затезања и остатак смичућих напрезања. Проналазак се приписује Французу Монјеу (Monier, 1823-1906.), баштовану, који га је употребио за израду постојаних саксија.

БЕТОНДИЋ Јосип († 1764.), дубровачки песник и преводилац Овидија, псалма и црк. песама, ит. драма и фрц. комедија; орг. дела: *Разговор пастијена*. *Тужба кацаморта* од Трстеника.

БЕТХОВЕН Лудвиг (Beethoven, 1770-1827.), композитор, пореклом Фламанца, живео и радио у Бечу. 1. од музичара извојевао признање ум. личности; довео сонатни облик до савршенства; највећи и најбољи претставник апсолутне муз. Није сам измислио муз. објекте, већ је идеје претходника довео до крајње ум. висине и учинио их монументалним и класичним. Гл. композиције: 9 симфонија (нарочито познате: трећа (Ероика), пета и девета (Химна весељу), опера *Фиделно*, *Missa solemnis*, 7 увертира, 5 клавирских концерата, и 1 за виолину и оркестар, 38 соната за клавир, 10 за виолину и 5 за чело. 21 варијација за клавир, ораторијум *Христос на Маслиној Гори*, 66 песама за глас и клавир, енгл., шкотске и др. песме за клавир, виолину и чело, и др.

БЕЋИР-паша, тур. војсковођа из 17. и 18. в.; примио Београд од Аустр. (1791.), управљао Босном (1801.-1804.); као султанов пуномоћник наредио да се поубијају дахије (1804.).

БЕУС БАЛОТ Кристофор (Buys, 1817-1890.), хол. метеоролог; пронашао аероклиноскоп; гл. дело: *Периодичне промене тмшт., Сугестије за јединствен систем метеор. опажања*.

БЕФЕ (ром.-нем.), 2 врпце на свешт. одећи које висе под вратом; код кат. и прав. обично прне иле љубичасте, а код прот. беле.

БЕХАЈМ Мартин (1459-1506.), нем. космограф и морепловац; искористио на својим бродовима астролаб. (→ сл.).

БЕХАМ Ханс Зебалд (1500-1550.) и **Бартел** (1502-1540.), браћа, нем. сликари, мали мајстори, подражавачи Дишера.

БЕХАР (ар.), цвет.

БЕХАРИЈЕ Чезаре (1738-1794.) ит. правни филозоф; писац дела о злочинима и казнама; препоручивао човечнији судски поступак.

БЕХЕР Јохан (*1891.), нем. лиричар, наметичан и револуционаран.

БЕХИСТУН, место у Курдистану; крај њега се налазе стене, покривене барелефима и натписима писаним кинастом азбуком, који много допринели да се одгонетну асиријски и халдејски споменици.

БЕХТЕРЕВ Владимир (1857-1927.), рус. неуролог и психијатар, 1 од осн. рефлексологије; написао преко 500 научних радова из обл. фзи. мозга, псих. и психијатрије.

БЕХТОЛД Јакоб (1848-1897.), швајц. књиж. историчар; гл. дело: *Историја нем. књижевности у Швајц.*

БЕХШТАЈН Лудвиг (Bechstein, 1801-1860.), нем. писац, скупљач и издавач нем. нар. умотворина; гл. дело: *Мити, приче, басне и гатке у животу и свести нем. народа*.

БЕЦИЋ 1) Владимир (*1886.), сликар, проф. Ум. акад. у Загребу; ради композиције и портрете; с успехом се бавио и декоративним сликарством. 2) **Фердо** (1844-1916.), књиж. романтичарског правца; сликао углавном крајинички живот; гл. дела: *Клетва неvjере*, *Завет* и *Вуковићев мост* (романи).

БЕЧ (Wien, Вијена), гл. град Аустр. (1,8 мил. ст.) близу и границе, ексцентричан положај; у подножју Бечке Шуме, на д. обали Дунава и по дну Бечког Басена, који одваја Алпе од Карпата и тиме представља природ. вртнуцу између Ср. Евр. и Панонског Басена. Због овако повољног положаја веома ст. насеље. Најстарији део, постао на тераси Дунава, био опкољен бедемом; на место бедема подигнута (1857.) кружна улица (Ринг); варош се ширила и према Дунаву, где је чувени парк Пра-тер, и уза стране Бечке Шуме, где је нови Б., и на крају дворца Шенбрун. Многe црк. поглавито у готском стилу (Стефанскирхе из 13. и 15. в. и др.). Многе јавне и прив. палате поглавито стила барок и рококо. Многе просветне и култ. установе: унив. (1365), вел. школе, акад. и институти, ср. и стручне шк.; акад. наука, нар. и др. библиј.; природословни, етногр., ум. и др. музеји; градско поз., држ. опера, нар. опера, држ. позориште итд. Има нем. карактер, али као престоница б. А.-У. привукао мешовито становништво и тиме, нарочито за време барока, добио посебан, углађен и весело грађански друштвени и духовни живот. Важна саобр. раскрсница (6 жел. станица, 5 мостова преко Дунава, пристаниште на Дунаву). Веома развијена трг. за размену између Ср. и јв. Евр.; инд. машина, научних и муз. инструмената, украса (накита), свилене, вулене и кожне робе, мириса, пива итд. Бечки конгрес (окт.

1814. — јуни 1815.), сазвале: Рус., Енгл., Аустр. и Пруска после Наполеонове абдикације у Фонтенблоу, да би решиле питања Евр.; извршио поделу

земља које су биле под Наполеоновом влашћу и успео да осигура 30-год. мир, ч Евр.; руководио се начелним легитимности (враћања свакоме владару што му је раније припадало) и ресторације (обнове стања које је постојало пре фрц. револуције и Наполеона), али није обновио ст. риб. Венецију и Дубровник. На вест да је Наполеон напустио Елбу и искрцао се у Фрц., вел. силе закључиле к. и потписале закључни акт (9./7. 1815.). Пшме Енгл. добила Малту, Јонска О., и скоро све фрц., хол. и шп. колоније које је у рату заузела; Рус. добила: Финску, Бесарабију и Варшавску Војводину; Аустр. повећала Салибургом, Вен. риб., Далм. и Дубровником; Пруска: $\frac{1}{3}$ Саксонске, швед. Померанијом и делом Пољ., а Фрц. враћена у границе пре револуције; Белг. одузета од Аустр. и спојена са Хол. у Краљ. Низоземску. Швед. добила Норвешку, одузету од Данске; слободна Ит. подељена на Сардинску Краљ., Напуљску Краљ. и Папску државу, а Нем. претворена у Герм. конфедерацију од 36 држава и 3 слободна града (Хамбург, Бремен, Либек), с аустр. царем на челу. К. се оглунио о све молбе срп. вођа из I. устанка, под изговором да су се бунили против легитимног господара (султана). Б. круг, флз. шк. окупљена око удружења Ернст Мах., у коју спадају М. Шпанк, Ханс Хан, О. Нојрат, Рудолф Карнат, Филип Франк и др.; у заједници са тзв. берлинским и варшавским кругом заступају неку врсту егзактног или мат. позитивизма који понекад називају и физикализам; непријатељи метафиз., имају за циљ: испитивање научних метода; од флз. дисциплина признају једино логику и теорију сазнања, које своде на логичну и њено тумачење; а од наука физ. Б. лепак → ирриц. Б. револуција, изобила 13./3. 1848., под утицајем фрц. фебруарске револуције. Противу Метерникове реакције опста устали прво Мађари у Пожуну (3./3.), па Чеси и Немци у Прагу (11./3.), затим и Беч. Студентске и радничке демонстрације срушиле Метерника, који побегао у Енгл., и нагнале цара Фердинанда да изда устав и потврди оснивање нар. гарде. Под притиском б. становништва влада је дала грађ. слободу и пристала да сазове Рајхстаг, а цар напустио Б. и повукао се у Инсбрук (15./5.); Рајхстаг се састао 22./7., али цар, због нових нереда, морао опет да бежи из Б. За то време противу Мађара устали Хрвати и Срби, Виндингрец угушио nerede у Прагу, а Радечки потукао побуњене Талијане код Кустоце (јуна 1848.). Кад хрв. бан Јелачић прешао са војском Драву (септ. 1848.), аустр. влада поверовала да ће моћи да угуши све nerede и почела да припрема војску за борбу противу Мађара. То довело до нових побуна б. демократа (6./9.) и нагнало Фердинанда да напусти Б. и по трећи пут и да се повуче у Оломуц. Б. побуњеницима притекли у помоћ Мађари, али их Јелачић потукао код Швехата (30./10.), па се затим, заједно са Виндингрецом, упутио на побуњени Б., који бранили Месенхауер, Блаун и пољ. ген. Бем. После краће опсаде и веома крвавих 8-дневних борби Б. освојен (31./10.), вођи револуције похватали и стрељани, а Бем побегао у Мађ. 3 дана после пада Б. Фердинанд I се одрекао престола у корист свог синаоца Франца Јозефа I. Б. школа, у муз. б. триумвират: Хајдн, Моцарт и Бетховен.

БЕЧВЕ, врста чакрича од белог сукна (клашња) код Срба у Ј. Србији и Арбанаса.

БЕЧКА ШУМА, си. пошумљене падине Алпа (надм. в. 890 м); омиљено излетиште Бечана.

БЕЧЛЕР (Bachelor of Arts), енгл. акад. степен, одговара приближно нашој матури.

БЕЧУАНА, пространа обл. унутрашњости ј. Афр.; захвата већи део пустиње Калахари. Ј., мања, део (133 440 км², 120 000 стан.) је брит. колонија, а сев., већи, део (712 000 км², 153 000 ст.) је под брит. протекторатом. Већину стан. чине Бечуани, бантуски Прици, сточари (држе говеда).

БЕШЕВИЋ Стеван (* 1868.), песник; сарајевско и шаљиво-сатиричном листу Врач-погањач; објавио више збирки стихова.

БЕШЕНОВО, ман. у Фрушкој Гори, у близини села Б.; по предању подигао га краљ Драгутин, између 1281. и 1316. Данашња црк. сазидана, вероватно, у 16. или 17. в.; некадашње иконе на иконостасу, које је (1786.) радио Козма Коларич, замењене недавно новим; у ман. библиот. чува се неколико рукописних сваткеља, од којих је 1 оковао Кондо Вук, 1557.

БЕШЕЊЕВИЋ Ђерђ (1747.-1811.), мађ. песник; основао тзв. мађ. књиж. гардијских официра на двору Марије Терезије и отпочео модерни период мађ. књиж.

БЕШИКА → мокраћина и жучна бешика.

БЕШИЧКО ЈЕЗЕРО, тектонског постанка на СИ пол. Халкидике, у грч. Македонији. Облика дугуљастог у правцу И-З велико 69 км²; дубоко 22,3 м.

БЕШЦИК, бешлук, бешпаралик, тур. петопарац.

БЖЕЗИНА Отокар (Brezina, 1868.-1929.). чешки лиричар, символетар; у првим стиховима изражава ужас над пролазношћу живота и непроживљеном младошћу, докније се уздиже изнад личних болова и пева химну раду и васеленској хармонији: Руке, Свитање на западу, Ветрови са поља, Над патрама и водама итд. (→ сл.).

БЖЕТИСЛАВ 1) Б. I, чешки кнез (1034.-1055.), ратовао са нем. царем Хајнрихом III и Полацкима; ширио своју државу па рачун Уг. и Пољ.; придружио Чешкој Моравску и Шлесију; пред своју смрт одредио да престо наслеђује најстарији члан породице Пшемисловића. 2) Б. II, чешки кнез (1061.-1092.), помагао нем. цара Хајнриха IV у борби за инвеституру и добио титулу царског пехарника, највеће достојанство у средњев. нем. царству; тиме су чешки владари стекли право да учествују у избору нем. цара.

БИ- (лат.), у сложеницама показује да се значење другог његовог дела двапут јавља.

БИ, хем. знак за елемент бизмут.

БИАНДРИЈА, случај кад једна жена има 2 венчана мужа у исто време.

БИБЕР (Piper nigrum, фам. Piperaceae), дрвенасти лиљак, пореклом са Малајског Архипелага; зимзелена, срцаста лишћа и зрнаста плодја. Гаји се свуда у тропима ради зачина: црни б. (осушене бобице) или бели б. (ољуштене семенике).

БИБЕСКУ 1) Барбо, господар Влашке (1849.-1856.), узео име кн. Стирбеј. 2) Ђорђе, господар Влашке (1843.-1848.), тур. пашалани кнез.

БИБЛ Константин (* 1893.), чешки пролетерски песник; збирке: Пут ка лудима, С лађе која довози чај и каву, Златни ланци итд.

БИБЛИЈА (грч.: књига), збирка св. књига које хришћ. црк. признаје као богом откривене и надахнуте св. духом. Деле се: па ст.-заветне и н.-заветне књ. Ст.-заветне, примљене од Јевреја, деле се на зак., ист., пророчке и поучне. Закопске: петокњижје Мојсијево, књ. постања, изласка, левитска, бројевни, поновљени зак. Историске: књ. Исуса Навина, о судијама, о Руту, 4 књ. о паревима, 2 књ. Дневника, књ. Јездрица, Песмијина и Јестирина. Пророчке: 4 вел. књ. пророка Исаија, Јеремија, Језекиља и Данила, и 12 малих: Осеја, Јоил, Амос, Авдије, Јона, Михеј, Наум, Агеј, Авакум, Захарија, Малахија и Софоније. Поучне: књ. о Јову, псалми Давидови, приче Саломонове, књ. проповедника; псема над псемама. То су тзв. канонске књ., а постоје и неканоничне: књ. о Товији Јудити, премудрости Саломонове, премудрости Исуса сина Сирахова, 2 и 3 Јездрица, 3 књ. макавејске, које црк. прпоручује као корисне. Н.-заветне су: 4 еванђеља: Матеја, Марка, Лука, Јована, Дела апостолска од Луке, 14 посланица Павлова: Римљанима, 2 Коринћанима, Галатима, Ефеџима, 2 Солуњанима, Колошанима, Филипљанима, Титу, 2 Тимотеју. Филимону и Јеврејима; Саборне посланице: Петра (2), Јакова, Јуде, Јована (3) и Откровење (Апокалипса) Јованово. Нехришћ. народи такође имају књ. које сматрају богом надахнутима: Веде код ст. Индијана, Авеста код Персијанаца, Трипитака код будиста, Коран код мусл. В. рајрегум (б. синомаха), назив паше Гргура Вел. за иконе као средство верске поуке. Библијска друштва, прот. удружења за издавање и ширење Б.: први осн. 1710. г. у Халу; данас највеће Брит. и инострано б. д. у Лондону, осн. 1804.; изд. око 400 превода; на нашем језику Ст. завет од Ђ. Даничића, Н. завет од Вука Караџића. Б. комисија, одељење палске курије за испитивање и ренавање б.-научних спорних питања. Б. стил, начин којим су писале књиге Ст. и Н. завета, кад се тајнаственост меша са реалним, а малта са сликарством: његове битне одлике су надовезивање и честа употреба свега а и и; у њему се често не означишава хипотакса.

БИБЛИО-, у сложеницама, од грч. библиос: књига.

Библиографија 1) помоћна наука ист. књиж. и наука уопште. 2) књ. библиографског садржаја, тј. списак дела, било по струкама (методолошка), било по пиедима (азбучна), било по хронолошком реду (хронолошка); може бити општа или стручна, за разне предмете. **Библиографски стил**, низање имена писаца са назначењем њихових дела; уопште: описно излагање, без анализе садржине. **Библиоманија**, страст за сакупљањем ретких књ. **Библиофилија**, љубав према ретким и лепо ошампанним књ.

БИБЛИОТЕКА 1) уређена збирка књ. и листова. 2) орман за књ. 3) држ. или оп. установа где се чувају и читају књ. 4) збирка издања исте струке или правца (н. пр. **Савремена б.**, **Забавна б.**). Б. као збирке јављају се још у ст. в. (најчувеније у Александрији и Пергаму); данас чувене Брит. муз. у Лондону, Ватиканска у Риму, Народна у Паризу, Бодлејанска у Оксфорду, Ескријала у Шп., б. дворска у Бечу, Синопална у Москви и др. Код нас најстарије у Дубровнику (ман. и приватне), где им је темеље ударио Б. Ј. Крушић (†1513.), који оставио преко 2000 свезака дубровачким ман. фрањевца и доминиканаца; најстарија срп. б. налази се у ман. Хиландару; ман. б. најбоље су очуване у Далм. и Хрв., куда илеу допирали Турци. Код Хрвата је највећа Загребачка надбисп., а код Срба патријархиска у Карловцима. Од модерно уређених у 19. в. постоји Загребачка унив. б., постала од б. исусоваца; њу је (1776.) примила Правна акад., па је 1874. предала унив. У Љубљани лицеј добио (1774.) б. исусоваца и још неке, па од њих саставио збирку, која је (1794.) постала јавна и која данас претставља гл. слов. б. Код Срба је најстарија б. Маглице српске у Н. Саду (јавна од 1922.); у Србији осн. је (зак. 1853.) б. мин. просвете, претворена 1858. у Нар. б.; Унив. б. у Београду, сазидана из Карнегијевог фонда, отворена је 1926. У Сарајево гл. б. је Земалског музеја (осн. 1888.) и Централна б. Друштва Просвете (осн. 1911.). Осим тих б. општинских и јавних постоје и стручне, као: Б. археолошког музеја у Сплиту, Б. нар. скупштине и др. Недавно отпочела организацију веће б. београдска оп. **Библиотечар** 1) чиновник б. 2) чувар б.

БИБЛИС, кћи Милета, а сестра Кауна, према коме је осећала грешну страст; претворена у кладенац.

БИБЛО (фрц.), мали луксузан предмет који се ставља ради украса над камином, етажер и сл.

БИБЛОС, Цедел, пристаниште у ст. Феникији.

БИБРАКТЕ, едунски град у ст. Галији, где је Цезар 58. г. пре Хр. победио Хелвеце.

БИБУЛ, зет Катона Утичанјана и Цезарев колега у конзулату; узалудно покушавао да обузда Цезарово славољубље.

БИВА, највеће јез. (910 км², надм. висина 77 м, дуб. 100 м) на о. Нипону у Јап.

БИВАК (ром.-нем.), привремен логор. **Биваковање**, становање вој. под шаторима или без њих.

БИВО (Bibulus), домаћа животиња распрострањена по влажним пределима ј. Аз.; ј. Кина, Јап., Малајском Архипелагу, затим у Афр. (Ег.) и Евр. (Ит., балк. земљама и ј. Рус.; у Југосл. га има у 1. делу; гаји се више ради теглења него ради меса и млека.

БИВОЛЧИТИ → татула.

БИГАМИЈА (грч.), браќа са 2 жене, двоженство;

БИГАР, травертин, седиментна стена; постаје таложењем раствореног кречњака у води испод извора, по пећинама (пећински накит); ако се таложи по дну речног корита, што је чест случај у карсту, стварају се леги слапови, водопад и травертинска језа. (слап Пливе код Јапца, водопад Рипаљка код Соко-Бање, Плитвичка Ј. и др.); неке врсте б. употребљавају као камен за зидање.

БИГЕ, високи клнфови (50-60 м) на морској обали, постали поткопавањем глава слојева, који падају од мсра према унутрашњости копна.

БИГЛ (нем.), пас, одличан зечар хајкаш, сразмерних линија, мала раста, снажњог и збијеног тела, дугих клемпавих ушију.

БИГЛА, пл. у Ј. Србији, си. од Ресна; највиши вис Црни Врх (1933 м).

БИГНОНИЈАЦЕ (Bignoniaceae), биљна фамилија, чији ред Tubiflorae већином дрвенаста стабла, наспрамно распоређених, сложених листова и доста вел. цветова; многе су лијани; од неких се добија скуполено дрво, као палисандрово од *Lacanda* и зелени абнос од *Tesoma discolor*; највише распрострањена у тропима.

БИГОРСКИ СВ. ЈОВАН, ман. код Дебра, на л. обали Радике; мисли се да је осн. у 11. в. Прк. много пута преправљана, нарочито у 18. в., тако да се мало што очувало од првобитне грађевине; живопис нов, без ум. вредности; значајније су ст. иконе, важан је иконостас, дрворез нар. ум. из Галичника; у свеу се, на веома занимљив начин, меша фолклор са бароком и виз. традицијом.

БИГОФОН (фрц.), музички инструмент од картона; употребљава се о карневалу.

БИГОТИЗАМ (фрц.), претварања, слепа побожност.

БИД (Bede, Baeda, 673.-735.), енгл. научник и мудрац; писац многих дела верског карактера; гл. дело: Енгл. крк. историја.

БИДОШЧ (нем. Bromberg), град (118 000 ст.) у Пољ., на Б. каналу и пружи Берлин-Ленинград; трг за житарице и дрво; инд. (метала, алкохола, мливарство).

БИДЕ Гијом (Bude, 1467.-1540.), фрц. хуманист; на његов савет Франсоа I осн., око 1530. Колеж трију језика (лат., грч., јевр.), који је претворен у Колеж де Франс.

БИДЕ (фрц.), суд за прање интимних делова тела. **БИДЕРМАЈЕР** (нем.), ср.-евр. алкограф, ум. и култура између 1825. и 1850. г., чије су гл. особине извештачна безазаленост, сентименталност, љупкост и грациозност. Гл. тадашњи нем. сликари су Шпиндл и Швинд, а бечки Валдмилер. Наши крајеви, нарочито Војводина, такође су преживели своју б. епоху. Већина срп. сликара из 1. половине 19. в. била су ученици Валдмилерови и радила у духу б. схватања живота и сликарства.

БИДЛО Јарослав (* 1868.), чешки историчар и Евр. и Болк.; гл. дело: Историја словенства.

БИЖО Тома (1784.-1849.), фрц. ген.; заузео 1840.-1849. делове Афр. у Алжиру и Марску.

БИЗАМ (*Moschus moschiferus*), мали јелен; мужјак без рогова, има развијене очњаке у горњој вилици; на трубуху има жлезду која лучи мирисљаву материју звану мошус; живи по високом плани. Кине и Тибета. **Визамски пацов** (*Fiber zibethicus*, фам. Muscidae), пацов пореклом из Канаде, вел. преко 21 см; најпре пренет (1906.) у Ченку, а одатле се раселио у Нем., Аустр., Швајц.; има га и у Југосл.; кратке и сјајне длаке, отвореномрке до прне боје; длака служи и за израду шепица, а крзно (бизам крзно) за израду одеће и украса. **Б. ровка** (*Myogale moschata*), бубојед сродан критци, живи уз р. у ји. Рус. и Аз.; крзно на цени (рус. сребрни бизам).

БИЗАНТ → Визант.

БИЗАРАН (шп.), чудан, необичан, настран.

БИЗЕ Жорж (Bizet, 1838.-1875.), фрц. оперски композитор; гл. дела: *Ловци бисера*, *Тамиле*, *Петрова лепа Нерка* и *Кармен*, која га прославила; компоновао још: 3 симфоније, увертире, клавијрске комаде и др. **БИЗЕРТА**, град у сев. Тунису (21 000 ст.), вел. ратно пристаниште. За време свет. рата у Б. су слани болесни срп. војници ради опоравка, и ту је 1917.-1918. била штампарија срп. ратних инвалида.

БИЗМУТ, хем. елемент, беличасто-жут метал (В, атомска тежина 208.0); специфична тежина на 20° 9,78; топн се на 270°, кључа преко 1500°; спец. теж. топлењог б. је већа него код чврстог и износи 10,035; шири се при счвршћавању, као и вода; у прир. се налази већином у чистом стању; употребљава се за добијање лако топливих легура, од којих се праве осигурачи у елктн., а његова јединица имају вел. примену у мед. (б.-субнитрикум, дерматол и др.); дају се код желудачног чира и пролива, да се на болесним деловима створи заштитни слој који их чува од надражаја и тим штити од болова; споља се употребљава на ранама и код кожних болести (дерматол), уместо јодоформа, јер добро дезинфикује и суши ране; у новије време, убризгавањем б. препарата, лечи се сифилис.

БИЗЕС (енгл.), трговина, посао.

БИЗО Франсоа (1760.-1793.), конвентовац, жироиднац; играо важну улогу у почетку фрц. револуције.

БИЗОН (Bison), род дивљих говеда; снажњог тела, дуге длаке на врату и широком размака између очију; живео некад и у евр. прашумама (*Bison bonasus*; → с.т.); данас га има на Кавказу и у 1 шуми у Литванији; гаји се у зоол. вртovima. **Амер. б.** (*Bison americanus*), живео у С. Амер., али готово потпуно уништен, има га још у Јелостонском парку. **Бизонско говече**, дивље г. амер. прерија, због скупоцене коже готово уништено; вел. 170-190 см, тешко до 1000 кг; вел. главе, грбена јако развијен, длака затвореномрка, дуга на предњем делу тела,

а кратка на задњем; није припитомљавано, живи у стадима, а гаји се и по зоол. баштама; пари се са домаћим г.

БИЈАЛИК Хајим Нахман (1873.-1934.), јевр. пац. песник; гл. дела: Песме. Сабрана дела.

БИЈАНКО (ит.) → бланко.

БИЈАРИЦ (Biagritz), фрц. морско купалиште (23 000 ст.) на подножју Пиренеја и обали Гаскоњског Зал. **БИЈАС**, један од 7 грч. мудраца из 6. в. пре Хр.; приписују му се речи Omnia mea mecum porto (све своје понос са собом); рекао их кад је због напада Персијанаца морао да бежи из оцабине.

БИЈАТИ → Бихаћ.

БИЈАФРИНСКИ ЗАЛИВ, део Гвинејског Зал., у којем се налазе о.: Фернандо По, Принчево, Св. Тома и Анобон.

БИЈЕЛИЋ Јован (* 1885.), сликар; учио у Прагу и Кракову; сликао са темпераментом и намером да постигне симфонију боја; радио разне слике све до апстрактних, па прилазио кубизму Лотове шк., класици и пост-импресионистичком сликарству.

БИЈЕЛО ПОЉЕ, варош и среско место (3100 стан.) на р. Лому (Зетска Бан.); тежи на метохиско-бос. путу; привр. дентар за околне пределе: Вихор, Д. Колацин и Корито; извози стоку и сточне производе.

БИЈЕЉИНА, варош (12 400 ст.) у си. Босни (Дринска Бан.) на жел. прузи Угљевик-Рача, привр. средиште плодне равнице Сембрајје. Развила се као варош од средине 19. в. Знатна трг. и извоз жита, воћа и стоке (свиња); гми.

БИЈОН, грч. буквалично песник из 3. в. пре Хр.; сачувано неколико идила.

БИК (Bos) 1) животиња из породице шупљорогах преживара; одликује се спајком грађом тела и кратким, јаким ногама. 2) одрастао некастриран мужјак код говеда, способан за парење. 3) сазвежђе у → зодијаку, знак ♉; највећа звезда Алдебаран. 4) батво (scarpus), дугачко, сочно, негранато и по правилу безлично стабло, на чијем се врху налази 1 или више цветова (дала, маслчак, зумбул).

БИКАРБОНА СОДА, натријум-бикарбонат; веома лак бео прах, лек код горушице и шећерне болести; кад доспе у желудац, спаја се са желуд. киселином, при чему се ослобађава угљен-диоксид који одилази подривањем; има је у многим минералним водама које се препоручују код застарелог желуд. катарa и жучног камена; њеним прахом лечи се и млецац код одојчади, а облози из воденог раствора лече чиреве на ногама услед проширених вена.

БИКВАДРАТ (лат.), у мат., 4. степен.

БИКЕЛАС Димитриос (1835.-1909.), грч. романописац; гл. дело: Лука Ларас (→ сл.).

БИКОНВЕКСНО СОЧИВО → сочиво сабирно. Биконкавно сочиво → сочиво расипно.

БИКОНФИЈД → Дизраели.

БИЛ (енгл.), предлог зак.; некинут и сам зак.; b. of rights (1888.), важан уставни зак.

БИЛАБИЈАЛНИ СУГЛАСНИК → сугласник.

БИЛАВ, део седла, од кожних каишева, спаја седло са колањем прско коњ. груди; служи и као украс.

БИЛАЗОРА, у ст. в. варош код Велеса, на граници Македоније и Дарданије.

БИЛАНС (ит.), писмено претстављена и упоређена актива и пасива имоване неког предузећа (физ. лица или трг. друштва) или државе; прави се први пут на почетку трговања, а затим на крају сваке пословне год.; за састављање б. код а. д. постоје нарочити зак. прописи (чл. 70. и 71. Зак. о а. д.); може бити: активан или пасиван, према томе која је страна његова већа; разлика између једне и друге стране назива се салдо. Б. трг. државни је упоређење вредности увоза и извоза у току 1 године. Б. плаћања државе према иностранству обухвата упоређивање не само вредности увоза и извоза, већ и приходе од брод., жел., телеграфа, телефона, поште, банака, трг. предузећа, приносе од капитала уложених у иностранству, од промета странаца, од пошиљака исељеника итд., као и издатке иностранству на одговарајуће позиције. Његово изравнавање врши се златом, лезивама, привременим или дугорочним дуговима, померањима у сразмери увоза и извоза, као и др. активних и пасивних међунар. позиција; данас државе настоје да свој међусобни б. плаћања уравниоже путем → клиринга. Б. азота, ставе азотних материја (беланчевина) организма израчунато на основу њиховог приноса и утрошка за одређено време. Може бити: негативан кад се јави а. мршављење, позитиван кад наступи а.

гођење, и уравниожеан, кад на телу нема промена. Б. исхране, ставе исхране организма израчунато према приносу (ингеста) и утрошку хранљивих материја (екскрета); може бити позитиван кад организам добива у тежини, и негативан кад организам губи у тежини; ако тежина тела остаје непромењена, каже се да се организам налази у равнотежи исхране.

БИЛАТЕРАЛАН (лат.) 1) обоестран, који веже обе стране. 2) двостран, двобочан, ознака за двобочну симетрију у грађи многих животиња; б. симетрични организми или њихови делови могу се поделити само 1 једином равни у 2 симетричне половине. Код биљака се често говори о б. симетрији тела или органа који се могу 2 равнима управним 1 на др. поделити на симетричне половине. Б. акт → акт. Б. обавеза или тражбина, је она где су субјекти међусобно један другога дужник и поверилац. Б. уговор, предвиђа права и дужности за обе стране, нпр. код купопродаје. Купац има дужност да да цену, али и прво да му се преда ствар; супр. унилатерални уговор. **Билатерије**, заједничко име за све животињеке организме који се одликују двобочном (билатералном) симетријом тела; највећи број животињских група (први, мекушци, најљави и кичмењаци) као и човек.

БИЛБАО, гл. град (162 000 ст.) пров. Бискаје, на С Шп.; лежи у прим. Бискајског (Гаскоњског) Зал.; извози гвоздену руду; развијена гвоздена инд. и прекоморска трг.

БИЛГЕРИ Георг (* 1873.), аустр. смучарски наставник, специјалист за алпске курсеве; пронашао практичне стремене и везове за смучке, као и прибор за тешке алпске туре; увео спец. тхн. возиће.

БИЛЕАМ → Валаам.

БИЛЕК Франтишек (* 1872.), чсл. вајар, претежно побожне тенденције; гл. дела: Голгота, Мојсије, Ужас итд.

БИЛЕЋА, варошница (800 ст.) и среско место у изворном делу Требишнице (Зетска Бан.). У ср. в. била једно од гл. места на Дубровачком путу. Шк. за рез. пеш. офицере.

БИЛЕФЕЛД, варош (86 000 ст.) у и. Вестфалији (Нем.); инд. (ткст., конфекција, метал., хем.).

БИЛИЈАР (фрц.), игра са 3 кугле од слонове кости, које се ударају

тако; игра се на чврстој табли правоугаоног облика, покривеној зеленом чојом, окруженој еластичним зидовима од гуме. Појавио се око 1510. (на сл. Луј XIV за билијаром). Игра се на више начина (карамбол, кеглице и карамбол с обележеним квадратима).

БИЛИЈАРДА, хиљада билиона, број који се пише бројком 1 и 15 нула иза ње.

БИЛИКУМ (нем.), чаша добродошлица која се испија у част госту који први пут долази у кућу.

БИЛИН, план. св. од Криве Паланке (Вардарска Бан.), највиши врх Стража (1 547 м).

БИЛИНЕ, рус. епске песме, у којима народ приказао своју прошлост и своје јунаке (богатире); зову се и »старине»; до 18. в. постојале у усменом предању, а отад бележене; има их са преист., митол. и ист. мотивима, а деле се на циклусе.

БИЛИНСКИ Леон (1846.-1923.), аустр. државник и гувернер Б. и Х. (1912.-1915.); пред рат 1914. покушао да поспена Србе у Б. и Х., обећавајући им уступке, али није имао успеха; написао: Успомене и документа.

БИЛИНСТВО → ботаника.

БИЛИОН (фрц.), у Фрц. и САД значи хиљаду милиона = 10⁹, а у Нем. милион милиона = 10¹².

БИЛИТОН, острво (4 594 км², 71 000 ст.) између Банке и Борнеа; припада Хол.

БИЛО 1) → пуле. 2) → венац.

БИЛО (Bülow) 1) Берихард (1849.-1923.), нем. државник и канцелар; творац Вилхелмове »светске политике»; претворио Нем. у пом. силу, али довео до њене изолованости пред свет. рат; написао: Говори, Нем. политика, Успомене. 2) Ханс (1830.-1894.), пијанист и диригент, директор муз. шк. у Мияхену; мало компоновао, више писао о муз.; гл. дело: Писма и списи.

БИЛО ГОРА, дугачка а ниска пл. у Слав. Пружа се од Копривнице до г. тока Илове. Највиши врх Ријека (307 м). Има наслага кам. угља.

БИПРОТ Теодор (Billroth, 1829.-1894.), аустр. хирург; дао основе модерној хир., описао неке операције које носе његово име (ресекција желуца Б. I, В. II, и екстирпација ларинкса); писац уџбеника; осн. нудилске шк. у Бечу.

БИЛТЕН (фрц.), повремено научно или пословно издање; званичан извештај о ратним операцијама или о болести неке личности. **Б. Југослав** (Bulletin yougoslave), орган Јел. одбора; излазио за време свет. рата у Лондону и Паризу; служио пропаганди за уједињење свих Јел. у слободну нац. државу. **Б. монтегрен** (Bulletin monténgrin), орган црног. одбора за нар. јединство под претседништвом Андрије Радовића; сузбијао сепаратистичке тежње и истицао потребу уједињења; излазио за време свет. рата прво у Женеви, затим у Паризу.

БИЛХАНА, индиски песник из 11. в., можда писац Чатурине елегје.

БИЉАНИЦА 1) план. (1336 м) јз. од Жагубице (Моравска Бан.). 2) план. ји од Враћа (→ Кошура).

БИЉАН, вулнен покривач, ћебе у зап. Босни, Лици и Далмацији.

БИЉКЕ, жива бића (организми); имају исте осн. особине као и животиње, са којима сачињавају живи свет; разлике између њих и животиња јасне само кад се упоређују савршенији чланови оба света, а све мање код простичких организама, тако да је уопште нема код најпростичких, из којих се постепено развили на 1 страни организми биљног, а на 2. животињског карактера. У току филогеније код б. се све више изражавају: вел. спољашна површина тела (грањање, спљоштавање), која је у тесној вези са начином исхране; опкољавање протопласта чврстом целулозном или дрвеном мембраном; појава пластина (најзнатнији хлоропласти) у протоплазми; и отворена онтогенија, јер. б. расту за све време живота; код виших врста издвојили се корен, стабло и лист. Раније мишљење да се животиње разликују од б. кретањем, није тачно, јер и код б. има кретања целих индивидуа с 1 места на др. (алге, гљиве, бактерије), као што има и утврђених животиња (корали). Набројани биљни карактери не налазе се код свих б., јер и њих има са малом спљ. површином (допастаи кактуси), без целулозне мембране (протофити) и хлоропласта; али, између њих и анорг. прир., у којој нема протопласте, постоје оштре границе, мада није искључено да су организми постали из анорг. прир. (→ архигонија). У хем. погледу б. се састоје из воде, несагорљивих минер. материја (пепео) и орг. материја. Свеже биљке садрже просечно од 75-80% воде и од 0,5-2% пепела (одн. 2-8% пепела у сухој супстанци).

Главни део сухе супстанце б. сачињавају орг. материје које претстављају стварну енергетичну вредност биљне производње. Шнајдевинд дели биљне орг. материје на: безазотне материје (уљене хидрате, њима сличне материје, масти и уља) и азотне материје (беланчевине, амине, аминокиселине и алкалоиде). Хранљива вредност б. (скробна вредност) обрачунава се по Келнеру на основу сварљивих група састојака (беланчевина, масти, безазотних екстрактних материја и целулозе); важан је однос сварљивих беланчевина према скробној вредности. **Б. лековите**, б. које у свом цвету, листу или корену садржи неке елементе који се употребљавају у мед. као лек, било сасушене за кување (теј), било у праху; понекад се из њега инд. путем ваде лековити делови као: алкалоиди, гликозиди, смоле, етерска уља итд., у фармакологији подељене у 2 групе: бесцветне (печурке, лишаци, алге, маховине и др.) и цветне (теребентин, шафран, дигиталис, опијум и др.). **Б. миршљава** (ароматичне), група инд. б. у чијим се листовима (дуван, чај), семенкама, плодовима (какао, кава, хмељ), стаблу или корену (цимет, цикорија) налазе миршљава материје које човек употребљава на разне начине.

Биљне базе → алкалоиди. **Б. ваши** → лисне ваши. **Б. восак**, секрет дрвца и жбуња (→ восак). **Б. географија**, фитогеографија, грана ботанике, испитује и објашњава распоред б. и развиће б. покривача на земљи; дели се на: **Флористичку**, која утврђује појаву и распоред сваке б. врсте на земљи; еколошку, која испитује узроке појаве б. на неком месту, управо односе б. према станишту; и **генетику**, која се бави ист. моментима и прошлосту б. покривача. Проучавањем вегетације 1 обл. бави се → **Б. социологија**. **Б. г. Југосл.** → Југославија. **Б. зеленило** → хлорофил. **Б. лепак**, б. туткало, растегљива и лепљива материја; добија се од скробних зрна набубрелих у топлој води на тмпт. од 60-70°.

Б. масти → масти. **Б. социологија**, наука о вегетацији, проучава скуп б. заједница 1 обл. **Б. социолошке јединице**, вегетација, коју проучава б. социологија; састоји се из различитих б. заједница; 1 конкретна б. заједница назива се и асоцијационом индивидуумом (нпр. борова шума с вресом).

А. индивидууми који имају исти флористички састав чине апстрактну јединицу (асоцијацију). Асоцијације које се флористички разликују, а физиогномски слажу (имају исте осн. форме), чине 1 формацију (нпр. борова шума са вресом, смрчева са боровницом). Формације се даље физиогномски групишу у јединице вишег реда или Формационе групе (нпр. четинарска шума, листопадна шума). Формационе групе образују вишу јединицу, вегетациони тип (у нашем случају Формациона група листопадне шуме и ф. г. четинарске шуме чине вегетациони тип шуме). **Б. стенице**, инсекти јако пљоснатог и широког тела, дуги 6-8 мм, јаке рице, савијене у доње стране груди; хране се соковима б. и често наносе вел. штете; многе преносе болести сличних маљобуради, великих око 1 мм. Ларве им штетне као и одрасли, од којих се разликују по томе што су без крила; против б. с. применити прскање дуванским екстрактом, уљаним емулзијама, прашење бухачевим прахом, поливање вресом водом итд. **Б. ткиво примарно** → изданак. **Биљоједи** → исхрана животињска.

БИЉУР (тур.) → стакло.

БИМБАША (тур.), командант батаљона, мајор.

БИМЕТАЛИЗАМ (лат.), двојно важење; кад се сребрним и златним новцем могу подједнако вршити плаћања у неограниченом износу.

БИМЈОСАЈ Јамада (*1868.), гл. претставник модерне лирике у Јапану.

БИНАРАН (лат.), двојни; двострук (нпр. б. звезде).

БИНАЧКА МОРАВА, име за изворишни део Ј. Мораве, од изворишта до Кончуљске Клисуре. Код неких писаца ово се име употребљава за целу Ј. М.

БИН-ДИН (Binh-Dinh), град (74 400 ст.) у Анаму (Фрц. Индокина); инд. (свиља, памук).

БИНДИНГ Рудолф (*1867.), нем. приповедач и лирчар, гл. дело: Легенда чедности.

БИНДУС, бог Јапода, који га идентификовали са Нептуном; бог река и мора.

БИНЕ Алфред (Binet, 1857.-1911.), фрц. физиолог и психолог, чувен са свог метода о испитивању интелигенције и њеног развоја нарочито код шк. деце; гл. дела: Студије из експеримент. псих., Експеримент. студија о интелигенцији, и др.

БИНИЧКИ Станислав (*1872.), вој. капелник, композитор, диригент и директор Београдске опере; један од осн. Срп. муз. шк. 1899.; први срп. оперски композитор; компоновао оперу На уранку, увертуру и симфониски интермеццо за Еквиноциу и муз. за комаде: Пут око света, Ђидо, Наход. У области дрк. муз. дао: Литургију, Опело, Песме о венчању и благодарењу. Сва дела Б. писана у нар. духу.

БИНОКЛ (фрц.), наочари без заушњака, цвикер. **Бинокларан** (лат.), који је са или за 2 ока (нпр. б. гледање).

БИНОМ (грч.), двочлани алгебарски израз: $A + B$. **Биномизам**, флз. ставовиште по којем постоје две врсте зак. односа: каузални зак., који важе за природне појаве, и њима одговарајући зак., који важе за психичке појаве. **Биномни образац**, даје n-ти степен у развијеном облику:

$$(a+b)^n = \binom{n}{0} a^n b^0 + \binom{n}{1} a^{n-1} b^1 + \binom{n}{2} a^{n-2} b^2 + \dots + \binom{n}{n-1} a^1 b^{n-1} + \binom{n}{n} a^0 b^n$$

где су биномни коефицијенти: $\binom{n}{0}, \binom{n}{1}, \binom{n}{2}, \dots$ дани изразом

$$\binom{n}{k} = \frac{n!}{k!(n-k)!}$$

и постепено се изводе из Паскаловог троугла

		1					
		1	1				
		1	2	1			
		1	3	3	1		
		1	4	6	4	1	
		1	5	10	10	5	1

БИЊИШ (тур.), огртач од чохе, део балк. варошке ношње; код Турака смарано за вел. одликовање огрути кога б.

БИО- (грч.), предметак у многим сложеницама, научним терминима; означава да се односе на живот.

БИОГЕНЕЗА, развиће живота. **Биогенетски закон**, претставља правило развића по којем је низ ступења индивидуалног (онтогенетског) развића биљка и животиња у суштини критичко понављање низа предачких облика филогенетског развитка (тако нпр. маховине у свом развићу пролазе кроз алго-лике ступење; пуноглавци жаба имају шкрге као и њихови преци; ембрио човека показује пролазне шкржне прорезе који се нормално налазе код риба); како постоје многи изузеци, не може имати вредност закона, већ правила. **Биогенија**, наука о развитку живих бића уопште, како индивидуалном тако и ист.; према томе обухвата → онтогенију и → филогенију заједно.

БИОГЕОГРАФИЈА, хорологија, наука која испитује распрострањење биљака (фитогеогр.) и животиња (зоогеогр.) у његове узроке; фактори, који условљавају простирање живих бића на земљи, делују непрекидно, у прошлости као и садашњости, отуда слика живог света 1 обл. резултат дужег ист. разв. фактора.

БИОГРАД НА МОРУ, варошица (1400 ст.) и средско место на и. обали Јадр. М. (Приморска Бан.); лука и морско купалиште. У доба хрв. самосталности у ср. в. био и престоницом. У њему се 1102. уг. краљ Коломан крунисао за хрв. краља. Тврђава имала четвороугаону основу и више јаких кула; сад у рушевинама; мањ. црк. задана у 11. в., била тробродна засведена базилика.

БИОГРАДСКО ЈЕЗЕРО, мало ј. (0,429 км²) глацијалног порекла на пл. Бјеласци у Црној Гори, на висини од 1094 м. Заграђено моренским бедемима. Притока му Биогр. Ријека, а отока Језершtica, д. притока Таре.

БИОГРАФИЈА, животопис, житије, важна књиж. и ист. дела, посвећена значајним људима. У ст. в. познате **б. славних људи** од Плутарха и Корнелија Непота. На сл. језику написане су прво (у 11. в.) **б. о сл. апостолима** Тирилу и Методију. У срп. књиж. претстављају доста негован књиж. род од 13. в. Прву написао св. Сава, у времену од 1208-1216. о своме оцу Стевану Немањи, као уволну главу типка за ман. Студеницу. Другу Немањину **б.** написао његов син Стеван Првоченик (1216.). Хиландарски калуђер Доментијан написао је 2 веома опширне: св. Саве (1243 или 1254.) и Ст. Немање (1264.). Најпопуларнија **б. ст. срп. књиж. је** **Животопис св. Саве**, од хиландарског калуђера Теодосија, написана крајем 13. в.; претставља уствари прераду Доментијановог дела. Читав низ **б. срп. краљева** и архиеп. израдио еп. Данило у 14. в., а после његове смрти (1337.) наставили његови ученици. У Данилову зборнику описују се краљеви од Уроша I до Душана, одн. до 1335. год.; уз **б. краљева дата** је и **б. краљиче Јелене**, а житија архиеп. иду од Арсенија, наследника св. Саве, до измирења срп. и грч. патријаршије 1375. Бугарин Григорије Камблук, избеглица у Србији, написао у Дечанима **б. ст. Дечанског** (око 1408.); други бугарски избеглица, учени Константино Констански израдио (1431.) **б. депота Ст. Лазаревића**, а патријарх Пајсије написао (1612.) **б. дара Уроша**, на основу народног предања. Сем тих већих **б.**, има и мањих, као: житија последњих Бранковића и мајке Ангелине, Стевана Штиљановића и Ђорђа Кратовића (писана око 1520.). Од средине 17. в. тај се књиж. род паунао. Биограф, животописац, писац **б.**

БИОЕНЕРГЕТИКА, научна грана биологије; део фзи.: бави се испитивањем промета енергије у организму.

БИОКОВО, план. поред Јадр. М., ј. од Цетине (Приморска Бан.); има облик издуженог била у правцу СЗ-ЈИ; највиши врх Св. Јуре (1762 м).

БИОЛОГИЈА (грч.), у ширем смислу: наука о животу, о живим бићима и свима појавама везаним за њих; простире се према томе и на биљне и на животињске организме, заједно с човеком, а уопште у круг својих испитивања и све изумрле организме из ранијих геол. епоха; у ужем смислу израз **б.** се понекад употребљава да означи науку о начину живота организама, која је само 1 део **б.** (→ екологија). У односу према осталим прир. наукама, **б.** се одваја као самостална наука о орг. уопште, стога што су појаве живота које она испитује особене појаве у прир. и што се резултати **б.**, бар засад, не могу свести на резултате др. прир. наука (физ. и хем.); како је живот најсложенија појава у прир., **б.** је веома сложена наука; дели се у извештајни број логичких дисциплина или научних грана; по делови овај биолога Чулоку, у којој се разликују: систематика или класификација, морфологија, физиологија, екологија, хорологија, хронологија и генетика; овоме треба додати још и теориску **б.**, чији је задатак да утврди законе живота; у току разв. **б.** постао је већи број биол. наука од којих би најважније биле: зоол., ботаника, палеонт., антропологија и патол.; већина мед. и пољпр. наука су примењена **б.** **Биологизам**, гледиште у фзи., по којем је живот у биол. смислу највиша вредност; све остале култ. вредности, као наука, ум, морал, рел., право итд., имају само релативан значај, тј. уколико стоје у служби усавршавања тога нашега живота у биол. смислу.

БИОМЕТРИЈА, наука која проучава разв. и растење тела, телесне, расне и наследне особине мерењем и проучавањем односа између појединих делова тела → антропometriја.

БИОМЕХАНИКА, наука која се труди да објасни путем физ. и хем. највећи део животних појава.

БИОН. живо биће као самостална фл. јединка. **Биономија** 1) наука о зак. живота орг. бића. 2) синоним за општу фл.

БИОПСИЈА, узимање оперативним путем малог комада неког органа, кад постоји сумња на каква тумор (рак, сарком), ради микроскопског испитивања.

БИОПСИХИЗАМ, учење по којем су сви организми у прир. и биљке, носиоци душевног живота.

БИОСКОП 1) справа за приказивање филмова (→ апарат кинематографски, кинематографија). 2) двора на где се приказују филмови.

БИОСФЕРА → животни простор.

БИОТИП 1) група јединки живих бића са потпуно једнаким наследним факторима. 2) јединке тзв. чисте линије, која претставља скуп јединки посталих у низу генерација од једне једине.

БИОТИТ, силикат гвожђа, алуминијума, магнезијума и калијума; минерал из групе лискуна прир. мрке или тамнозелене боје; има га у граниту, гнајсу и миканисту итд.

БИОТОП, животно станиште, ограничен део животног простора са релативно једнаким условима за живот, насељен живим бићима, нпр. поток, језеро, шума, пећина итд. (→ животни простор).

БИОФОРЕ, «носиоци живота»; по Вајсману најмање невидљиве орг. јединице које улазе у састав протоплазме и које се самостално исхрањују, расту и множе деобом; одређују особине делова ћелије; од њих се састоје наследне јединице детерминанте (→ кхивина плазма).

БИОХЕМИЈА, наука о хем. саставу и процесима живих бића.

БИОЦЕНОЗА → животна заједница.

БИОЧЕ, пл. (2895 м) у Црној Гори, између р. Пиве и Врбнице, и-јн. од пл. Влаулеу.

БИОШТИЦА, л. саставница Криваје. О д. саставнициом Ступчанцином састаје се у Олову (Дрина Бан.).

БИШНАРИЈА (лат.), облик ларве многих морских звезда, сивушног пораста и обрасла трепљама.

БИПЛАН (лат.), летелица са 2 пара крила која не леже у истој површини (→ аероплан). Бипланс → двосед.

БИПОЛАРАН КООРДИНАТНИ СИСТЕМ → координата.

БИР, код прав. Срба првобитно обичајно год. давање одређене количине жита и др. намирница парохиском свешт., сада у пову. По Фин. зак. за 1929/30. и 1930/31. било предвиђено да се свакој пореској глави прав. и мусл. вероисповести на тер. предатне Србије и Ј. Србије има разрезати по 12 дин. годишње. Код Хрвата → лунко.

БИРАГ Рене (Вираге, 1506-1583.), фрц. канцелар и кардинал; потстрекач вартоломејске ноћи.

БИРАЧИ, грађани који по зак. имају право да бирају на одређено време своје претставнике у парламенту, бан., оп. итд.; не могу издавати обавезна упутства члановима парламента, ни вршити над њима надзор. **Бирачки порез** (ценз), износ п. који се мора плаћати да би се стекло право гласа; постоји у државама које нису усвојиле опште право гласа; у предатној Србији право гласа су имали задругари чија је задруга на јм. непосредног п. плаћала 15 д год. Б. право, јавна служба чијим се вршењем именују законодавни органи и тако организује држ. законодавна власт; има држава где је ова служба обавезна; може бити активно и пасивно. По нашем уставу (чл. 55.) активно б. п. за Нар. скупштину има сваки држављанин ако је навршио 21 г. старости. Активни официри, подофицири и војници под заставом не могу вршити б. п. ни бити бирани; жене га немају, али би им се оно могло дати обичним зак. Припремено губе б. п.: осуђени на робију (тамницу) или затвор дуже од год., док се не поврате у права; осуђени на губитак часних права док траје казна; који су под стеништем или старатељством; који су пресудом изгубили б. п. због изборних кривца. Активно б. п. за избор сенатора имају нар. посланици свих срезова, одн. места која бирају посланике, сви бански већници и сви претставници (начелници) оп. Пасивно б. п. даје право на избор (→ народни посланик, анатор).

БИРБАУМ Ото (1865-1910.), нем. писац песама, повела, романа и драма; оживео ст. књж. језик.

БИРБОМ Мас (Beerbom, * 1872.), егл. књж. и карикатурист; гл. дела: приповетке Седам људи и роман Зулејка Добзон.

БИРГЕР Аугуст (Bürger, 1747-1794.), даровит нем. лиричар; гл. дело: **Ленора** (баллада).

БИРГИ Јопет (Birgi, 1552-1632 л. швајц. часовничар; израђивао и прецизне инструменте; независно од Метера пронашао логаритме, с основном блиском броју е, које издао у делу: Таблице аритметичких и геом. прогресија.

1. Титрица (камелица). 2. Кичица. 3. Лила. 4. Одољен. 5. Врбанка. 6. Великданче. 7. Пелен. 8. Бели slug. 9. Кадулја. 10. Мајчина душница. 11. Маслачак. 12. Ицирот. 13. Велебилье. 14. Кашна. 15. Маслачак. 16. Ицирот. 17. Велебилье. 18. Кашна. 19. Маслачак. 20. Ицирот.

1. Пелен. 8. Бели слез. 9. Кадуља (жалфија). 10. Кафун (салеп). 11. Жировлак. 12. Хајдучка трава. 13. Љубичица. 14. Жепетрга. 15. Велебије. 16. Маточина. 17. Кантариоп (горчац). 18. Бесник. 19. Буника. 20. Саса. 21. Зова.

БИРСЛИ Обри (Beardsley, 1872.-1898.), енгл. пртач; прославно се као илустратор Вајлдове Саломе, Лианстрате, итд.

БИРЕН Ернст (Biron, 1690.-1772.), љубимац рус. царице Ане, прогнан у Сибир и враћен у евр. Рус. у доба Јелисавете; презиран од савременика због безобзирности.

БИРЕТА 1) фрц., стаклена цев, унутарњег пречника око 15 мм и запремине 50 или 100 см³, градуисана зарезима на см³ и мм³, завршена на доњем делу славинам и пипцем, помоћу којих се испушта течност у млазу или у капима. Служи у хем. лабораторијумама за тачно одмеравање запремине различитих раствора при аналитичком раду. Хемпелова б., 1 градуисана и 1 неградуисана стаклена цев, везане гуменим цревом; служи у анализи гасова за одмеравање њихових запремина. 2) (стлат.), литургијска тророга капа кат. свешт.; у Нем., Енгл., Фрц. и др. и саставни део свеч. одела судија и унив. проф.

БИРМА, највећа пров. Брит. Индије (605 000 км²) у Индокини и пол. Малаки; дели се на Горњу и Доњу; стан. (13 200 000) се баве земљр. (ориз, шећ. трска, дуван, памук, банана, ананас); сточарство слабије заступљено; инд. (ткст.); гл. место Рангун. **Бирманци** (са сродним племенима око 8,5 мил.) тибетско-бирманског порекла, досељени крајем 18. и почетком 19. в. са ср. Ираваде; будисти; имају своју књиж., муз. и ум., али им целокупна култ. под утицајем индиске. **Бирмански језик** чини засебну групу с анамским и сијамским.

БИРО (фрц.) 1) писани сто. 2) канцеларија, уред.

БИРО Лајош (* 1850.), мађ. књиж.; гл. дела: Рушњоци влола, Мушкарци, Жуту крин и др.

БИРОБИЦАН, обл. у и. Сибиру, јз. од Хабаровска а на л. страни Амура, од 1927. одређена за колонијацију Јевреја и проглашена риб. у саставу СССР (38 626 км², око 300 000 ст., Руси, Корејанци, Јевреји). Гл. занимање земљр. (пшеница и др. жита). Руде: гвожђе, бакар, злато, антимон, графит, азбест, кам. угаљ, мрамор.

БИРОВ (мађ.), у Војводини оп. начелник; у Србији оп. викар.

БИРОКРАТ (фрц.-грч.), педантан чиновник формалист; човек који се слепо придржава канцеларијског реда. **Бирократија**, влада чиновништва, утицај чиновништва на држ. послове. **Бирократски стил**, хладан и скучен послован стил по надлештвима; одликује се архаизмама (подобан, старатељ) и грешкама у језику (даваоц, имаоц итд.) које се тешко искорењују.

БИРСА (Bursa), чувена картагинска тврђавица, коју по предању саградила краљица Дидона.

БИРУНИ († 1048.), ар. историчар, компаративни хронолог, астроном, преводилац индиских дела итд., веома слободоумна духа и далекосежних погледа.

БИРЧАНИН Илија (око 1764.-1804.), кнез ваљевске Подгорине и 1 од вођа нар. војске, организоване за владе Хаџи-Мустафа паше за борбу против Јанчара; домањен и посечен код Ваљева од беградских дахија, који намеравали сечом кнезова да обезглаве народ и онемогуће устанак.

БИРЧАЦИ, Бирчани, стан. предела Бирча у Босни, у Властичком срезу; прав. (већином пореклом из Херц.) и мусл.; гл. занимање сточарство. Ваљевски Ненадовићи, и многи др. родови по Србији, пореклом су Б.

БИС (лат.), двапут; још једанпут, поново. **Bis dat qui cito dat** (лат.: двапут даје ко брзо даје), брза помоћ, двострука помоћ. **B. in eadem re ne sit actio**, правничка изрека да се о истој ствари не може двапут подизати тужба.

БИСАГ, развалине града у Хрв. Загорју; тип равничне тврђаве. Био у поседу племића Висачких, дошнице многих других и најзад Драшковића.

БИСАГЕ (лат.), 2 кожане торбе; стављају се везане на предњи или задњи део седла; служе за смештај потребних ствари јачака и коња.

БИСАГОС, група острва (око 30) у Атланском Ок., з. од Порт. Гинеје (Афр.); вулканског порекла; плодна, нездраве климе, припадају Порт.

БИСЕКСУАЛНОСТ (лат.), психосексуална хермафродитија, полна перверзија, кад поред склоности према супр. постоји и склоност према истом полу (→ хермафродитизам).

БИСЕКТРИСА (лат.), симетрала угла.

БИСЕР, прир. творевина од седефасте материје у облику зрна. ствара се на унутарњој страни гљштуре или у плашту неких шкољка, пужева и гљвопожаца; луче га жлезде из коже плашта. Сматра се да то лучење изазива какав паразит или

страно тело које доспе у унутрашњост шкољкиних капака; може се изазвати и вештачки. Вредност б. се пени по величини зрна и његовом облику, боји и сјају; у току времена (50-150 год.) б. се мења и губи своју вредност. Б. вештачки, прави се од разних материја, најчешће од сјајне материје добивене из рибљих крљушти, којом се премазују округла седефна или стаклена зрнца; у нашој земљи добива се из крљушти укљева на Охридском и Скадарском Јез. **Бисерне шкољке**, припадају разним родовима; има их морских и слатководних; права б. ш. (Meleagrina) живи у морима суптропске и тропске обл. (Црвено М., Перс. Зал., на обалама Индије, Аустрал., Амер. и у Океанији); на пливним местима ваде је нарочити гњурци. Слатководне живе у Амер. и Аз., а једна врста (Margaritana margaritara) и у потоцима Ср. Евр., али избегава кречне воде.

БИСЕРАК, бисерче (Symphoricarpos, фам. Caprifoliaceae), украсни шиб, до 2 м висок, пореклом из С. Амер.; простих јајастих листића, звонастих малих црвенкастих цветова скупљених у гразд или клас, плод бела бобица (→ сл.).

БИСЕРКА 1) тамбура 2) мисерка, мораска кокош, морка, дукатка (Numida meleagris, фам. Gallinae), афр. порекла, дивље природе, пискава гласа; боје лепеласте, плаве и беле; има је и код нас; месо, укусно, јаја тврде љуске.

БИСЕРНА ОСТРВА (600 км²) у Панамском Зал. (Тих. Ок.); стан. (3 500) се баве вађењем бисерних шкољки.

БИСКАЈА, пров. у с. Шп.; гл. место Вилбао. **Бискајски** или **Гаскоњски Залив**, простран зал. Атланског Ок., између Фрц. и Шп.

БИСКВИТ (фрц.), фјни двопек, двапут печени колачи. Б. порцелан → порцелан.

БИСКРА, варош у Алжиру, на ивици Сахаре (21 000 ст.), у близини вел. и веома богате оазе; спојена жел. с Константином; зимско лечилиште веома благе климе.

БИСКУП, од грч. епископа, назив ркат. еп. код Хрвата. **Бискупија**, ркат. црк. област; одговара с украшеном куком, као знак дух. пастирске власти; поред б. носе га и кат. опати у свечаним приликама; → палица.

БИСКУПИЈА, село код Книна, у Далм., на чијем се гробљу налазе рушевине тробродне базилике из 11. в. и остаци вел. биск. палате; у гробовима нађен ж. накит, златан виз. новац, мачеви и др.

БИСКУПСКИ НОВАЦ, делови окамењене чланковите дршке морских кринова (Grinoidea).

БИСМАРК Ото (1815.-1898.), нем. државник; творац нем. јединства; прво адм. чиновник, па нар. посл. и дипломатски претставник Пруске у иностранству и најзад пруски и нем. држ. канцелар (1862.-1890.). У жељи да сузбије аустр. утицај у Нем. и да изведе уједињење Немаца под окриљем Пруске, повео у савезу с Аустр. рат противу Данске (1864.) и одузео јој војводине Шлезвиг, Холштајн и Лауенбург; затим, после победе над Аустр. (1866.), уједињено сев., а после победе над Фрц. и ј. нем. државице, и прогласио Нем. за царевину (1871.).

Отад у спољној политици посветио гл. пажњу изоловању Фрц., склопио с Аустр. и Рус. тројепаруски савез (1873.), помагао аустр. тежње на Балк. и утицао на берлински конгрес (1878.) да јој дозволи оку пацпју В. и Х.; после рус. повлачења из савеза, остварио тројни савез с Аустр. и Ит. (1882.) и обезбедио Нем. колоније (1885.); у унутрашњој политици водно борбу с либералима, социјалистима и клерикалима да би што више ојачао централну власт; најзад дошао у сукоб с Вилхелмом II и био принуђен да сиђе с власти.

БИСМАРКОВ АРХИПЕЛАГ, група о. у Ј. Мору, си. од И. Гвинеје; кокосова палма, какао, бисер; мандат Аустраљ. Савеза (Н. Гвинејске територије).

БИСОН Александар (Bisson, 1848-1912.), фрц. писац комедија; гл. дела: Контролор вагона за спавање, Покојни Туинел, Послањик Бомбињак.

БИСТА (фрц.), човечји труп изнад појаса; попрече; у ум. вајарски или сликарски рад који претставља тај део човечјег тела (→ сл.).

БИСТАРСКА ПЛАНИНА, Тлмина План., план. (1613 м) близу буг. границе, с. од Криве Паланке (Вардарска Бан.).

БИСТИЈЕРНА (ит.) → дистерна.

БИСТРА, план. на зап. ободу Кичевске Котлине (Вардарска Бан.), претставља карну висораван око 1800 м, са које се дижу поједини врхови (највиши Меденица, 2162 м).

БИСТРЕЊЕ ВИНА, врши се додавањем разних бистрила, чија је употреба дозвољена § 4. Зак. о вину и чл. 12. Правилника; она се деле на хем.,

која се додају у колоидалном стању (бешика риба, беланце од јајета, желатин, казеин, оплављено млеко, танин) и мех., која се додају у чврстом стању, али уситњена (шп. земља, угаљ животињски и биљни, стела вициска); ако је вино у врењу или болесно па не прима бистрило, треба га претходно сумпорисати; пре б. вино се испита → анализом. па на основу ње проба у малом; при том се обично раствори 2,5 г хем. бистрила у 1/2 л воде, па томе дода 150 г алкохола и суд допуни водом до 1 л. затим се у 5 боца од безбојног стакла од по 300 см³ одмери по 250 см³ вина и у њега дода у 1. боци 5, у 2. 10, у 3. 15, у 4. 20, а у 5. 25 см³ раствореног бистрила; добро се промешка и остави да стоји (4, 6, 24, 48 сати); б. се врши према проби која се покаже као најбоља; чим се вино избистри треба га преточити; откако су у винарству уведени апарати за → филтрирање, бистрила се употребљавају мање. **Беланце од јајета**, употребљава се за чипшење прних вина (просечно 2—4 б. на 100 л), а за бела само ако имају много танина; **бешика риба** код финих белих вина (просечно 0,5-4 г на 100 л); **желатин** код обичних белих (3-8 г на 100 л) и црних вина (8-15 г на 100 л), нарочито ако се жели да се једновремено уклони и сувњити танин; **казеин** код тамних и смеђих вина (10-20 г на 100 л); **млеко оплављено** узима се ретко и то код вина слабијег квалитета, кад се жели да се једновремено одузме и боја; **угаљ биљни** код вина којима треба у исто време одузети лош мирис и укусе (просечно 20-50 г на 100 л); **шп. земља** код тегљивих и слатких вина (просечно 200-400 г на 100 л); после њене употребе треба вино очистити још и желатином или рибљом бешиком.

БИСТРИЦА 1) р.: → Пећка Б., Дечанска Б., Призренска Б., Тетовска Б. 2) р. у грч. Македонији (Халиакмон); извире на ј. страни пл. Неречке; улива се у Солунски Зал. 1. од ушћа Вардара. 3) → Бохињска Б. 4) → маџарка. 5) → ведарце.

БИСТРИЧКИ КИСЕЉАК, на прузи Брод-Сарајево, око 3 км од Жепча (Дринска Бан.); земноалкални кисељак (16,0°-17,3°) и лековито блато (фосилни трест, употребљава се за лечење у Бањи Илици).

БИСТУРИ (фрц.), врста малог хир. ножа.

БИСУС (грч.-лат.), чврста влакна, слична хитину, помоћу којих се многе врсте шкољака утврђују за подлогу, лучи га бисусна жлезда.

БИТ → суштина.

БИТВА (сканд.), камени или гвоздени стуб на обали мора или реке, за привезивање бродова, има их и на палуби брода, обично по 2 заједно.

БИТИ Давид (Beatty, 1871-1936.), енгл. адмирал; командовао прве 2 год. свет. рата ескадром бојних бродова; одликовао се у биткама код Хелголанда, Доџер-Венка; учествовао у бици код Јиланда против нем. флоте; у др. половици рата врх. командант брит. флоте.

БИТИНИЈА, ст. име малоаз. обл. на ј. обалама Црног и Мраморног М.

БИТКА, судар непријатељских снага са циљем пресудне победе; исход зависи од вештине и брзине груписања и употребе снага; њене последике су судбонасне у погледу ратног циља (нпр. косовска, кумановска 1912 г.). У нашој војсци победник битке, арм. ген., добива чин војводе.

БИТЛИС, гл. место (35 000 ст.) истоименог вилаета у Тур. (М. Аз.); 15 км јз. од јез. Ван; трг. место на караванском путу Ерзерум-Ван-Мосул.

БИТНЕР Јулиус (* 1874.), аустр. композитор хор-

ских песама, симфонија и популарних опера; гл. дела: Музикант, План. Језеро, Паклено злато, итд. **БИТОЉА**, план. (1 700 м) с. од Коњица, у Босни. **БИТОЉ**, град у Ј. Србији, близу грч. границе (32 030 ст.). Лежи на реци Драгору, под Перисте-

ром, и на з. ободу пространог Битољског Поља, на жел. прузи Београд-Велес-Б.-Солун. Развио се на ст. рам. путу Виа Егнација, на месту старе Хераклеје, а у близини ман. Букова. По последњем добио име (обитељ-ман.), а страници га називају и манастир. За време Турака и пре свет. рата веома напредна и већа варош; у свет. рату страдала од непријатељског бомбардовања. Средиште битољског и маријовског среза, окр. суда и еп.; гмн. и трг. акад. Привр. средиште Б. поља и з. план. области. Извози жито, сточне производе и воће. За време балк. и свет. рата код В. вођене јаке борбе. **Битољска битка**, у балк. рату (2.-6./11. 1912.) одлучила је коначну победу у корист Срба; после кумановске битке Турци су груписали код Б. 5., 6. и 7. корпус своје војске, али су били потучени од 1 срп. арм. којом је командовао престолонаследник Александар; тур. неуспех на Облакову и улаз срп. војске у Б. (6./11.) одлучили су рат између Србије и Тур.

БИТОРАЈ, пл. огранак Велике Капеле, јз. од Мркопља; највиши врх Вишевица (1 428 м).

БИТУМЕН (лат.) 1) заједничко име за све чврсте, течне и гасовите угљоводонике у прир. (земни гас, нафта, земни восак и прир. асфалт); све врсте угља, а понекад и стене садрже веће или мање количине б. 2) у инд. само смоласте, прир. и вештачке асфалтне сировине, пречишћене или сирове, које служе за асфалтне радове. **Битуминозни шкриљци**, шкриљаве, обично глинене стене (глинци, лапорци), које понекад садрже и до 40% б.; инд. се прерађују у производе сличне онима који се добијају из нафте (бензин, петролеум, парафин итд.); у последње време њиховом проучавању се посвећује вел. пажња у целом свету; код нас их има у вел. количинама око Алексинца, Беле Паланке, Трстеника, Сивња итд.

БИЋЕ, створ; у теорији сазнања 1) од основних, чистих појмова (категорија); у метафиз. апсолутна, постојана егзистенција, супр. апсолутном бивању или пролазном, релативном чулном свету. **Б. света**, по неким филозофима мртва материја (материјализам); по другим: дух (спиритуализам), или слепа воља за животом (волунтаризам), или свесни дух (концијенцијализам), или: бог (пантеизам).

БИФЕ (фрц.) 1) орман за посуђе, јело и пиће. 2) мала гостионица; у смислу § 76 З. о радњама, локал мањег обима и бољег уређаја, у којем се продају хладна јела, алкохолна и безалкохолна пића; подробније одредбе о уређењу б. садржи Ур. о подизању и уређењу угоститељских радња (од 19./10. 1934. год.).

БИФОКАЛНА СОЧИВА, стакла за наочаре са два жаршита: горња за вид у даљину, доња за вид у близину (читање и писање).

БИФОН Леклерк (Buffon, 1707-1788.), фрц. научник; највећи део живота посветио раду на вел. Природној историји, која много допринела ширењу флз. идеја и прир. наука у 18. в.; познат је његов приступни говор у Акад. О стилу.

БИПРОСТ, Асбру, у скандинавској мјтол. мост који спаја небо и земљу.

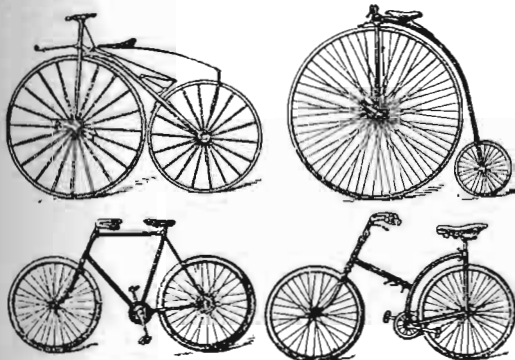
БИФУРКАЦИЈА (лат.), неодређено развоје која шаље воду у 2 речна слава; у саобр.: путеве који се разилазе у разним правцима.

БИХАН Артур (* 1872.), нем. етнолог; бавио се проучавањем истарских Румуна и, нарочито, етн. и. Евр. и суседних делова Аз.

БИХАР, шумовита план. (1849 м) између Панонског Басена и Ердеља, у Рум. **БИХАЋ**, варош и средско место (8 374

ст.) на Уни, у крају где она силази из план. предела у Бос. Крајину (Врбаска Бан.); због повољног положаја играо значајну улогу у ист. Хрв. (седмштебанова) и Тур. (седмште санџака); остаци ст. града (→ сл.); сад гл. место у Бос. Крајини. Гмн.; привр. средиште за размену производа између више план. обл. у залеђу и ниже обл. око Уне. **БИХАЋИ**, место између Трогира и Сплита, с остацима дворова хрв. владалаца и прк. св. Марте, подигнуте у 9. а обновљене крајем 12. в.; први пут се помињу 892. г. у повељи кнеза Трпимира. **БИХЕВИОРИЗАМ** (енгл.-лат.), понашање; у псих. гледиште по којем псих. не може да проучава унутрашња душевна стања људи, већ само њихово понашање у друштву; када хоће нпр. да проучи поожност, она се труди да опише како се побожан човек понаша за време молитве, а не шта се за то време у њему збива. **БИХИШТИ**, тур. хроничар из 15. в. **БИХНЕР** Георг (Büchner, 1813-1837.), нем. драмски писац и новинар радикалног правца; гл. дело: Дантонова смрт. **БИХОР** 1) предео у долини Лима, између Берана и Бијелог Поља. 2) град на Лиму, помиње се у 16. в. **БИЦЕПС** (лат.), снажан мишић на предњој страни надлактице. **БИЦИКЛ** (лат.-грч.), превозно средство за 1 лице,

познато можда још ст. Кинезима и Египћанима; први покушаји да се покреће сопственом снагом возача учињени у 15. в., а 1769. Енглеz Вервес и Француз Ришар снабдели точкове педалама; у 19. в. највише узео маха у Енгл., где су усавршени куглазери, челични рам и точкови; покреће се притисцањем педала, које помоћу бескрајног ланца и зупчаника терају задњи точак; код неких модела (фрајлауф) веза између точка и зупчаника престаје чим точак почне да се окрће брже од зупчаника, нпр. низбрдо. (На сл. стари и нови тип б.). **Бициклизам**, спортско такмичење, које се јавило 1881.; за његов развој најважнија 2 изума: пренос снаге ногу ланцем на задњи точак и гумени точкови, који су б. претворили у угодно превозно средство; свет. првенство одржано први пут 1893.; данас се у САД, Белг., Нем. и Фрд. одржавају трке 6 дана. **БИЧ**, р. у Слав., л. притока Босута, дуга 66 км; извире испод Дилъ-Горе. **БИЧЕВЊАЦИ**, аскети који у знак покајања шибали своје тело; јавили се у зап. дрк. у 13. в.; ишли кроз села и градове, нарочито у доба глади, куге итд., голи до паса, покривене главе, и шибали себе до крви. **БИЧЕР-СТО** Харлет (Becher-Stowe, 1812-1896.), амер. књижевница; описала, према својим доживљајима, живот амер. робова Црнаца (Чича Томина колиба); имала вел. успех и допринела укидању ropства. **БИШЕВО**, мало о. (6, 7 км²) на и. страни Јадр. М., ја. од о. Виса. На њему много пeнина (најдужа

Медвједина, 150 м, а најлепша Модра Шпиља). Гл. место Вишево.

БИШОН, собни пас још од Римљана, сличан → барбеу, само мањи; **малтски б.**, беле, дуге, праве длаке, црне њушке и ноштију; **тенирфски б.**, као малтски, само вунасте и тршаве длаке, веома мали; **хавајски б.**, кудраве, релативно краће длаке; **перуански б.**, боје прскано беле и црне, кратка репа; **боловски б.** (пас лав), бео или риђ.

БИШЋЕ, обл. у и. делу Мостарског Поља, према ушћу Буне у Неретву (Прим. Бан.); у ср. в у њему био истоимени дворач бос. краљева.

БЈАЛИСТОК, варош (76 800 ст.) и жел. раскрсница у Пољ.; инд. (кожа и ткст.). **БЈАЛОВЕЧКА ШУМА**, обл. (1144 км²) у Пољ. између р. Нарева и Љесне.

БЈЕДРИХ-РАДЛУВИН М. (1859-1930.), лужичко-срп. приповедач; 2 књ. фолклорних и сатир. новела.

БЈЕЛАЈА, р. у Рус., л. притока Каме; извире на Уралу; дуга 1 300 км и пловна.

БЈЕЛАЈСКО ПОЉЕ, мало карсно поље (20 км²) (Врб. Бан.); на путу Бос.Петровац-Бихаћ.

БЈЕЛАНОВИЋ Сава (1850-1897.), политичар из Далмације, вођ срп. странке; покренуо у Задру Срп. лист (1880), а после његове забране Срп. глас, веома утипајан и читан нар. орган.

БЈЕЛАСИЦА, план. између Г. Таре (Колашин) и Лима (Беране, Бихор), у Зетској Бан.; највиши врх 2 116 м. У њој животно Београдско Ј.

БЈЕЛАЧА, бијела хаљина, гуњина, део м. ношње, од сукна; дуга до колена с дугим рукавима, преко које се ставља појас за оружје; из Црне Горе се раширила и по и. Херц. **Бјелаче**, назувнице, назувци, у Црној Гори и Херц. беле вулене чарапе до изнад чланака или до средине листова.

БЈЕЛАШНИЦА 1) план. ја. од Сарајева (Дринска Бан.); има облик карсне висравни (2067 м) с траговима дилувијалне глацијације. 2) план. у Херц. Ја. од Попова Поља (1396 м).

БЈЕЛЕК Антоин (1857-1911.), словачки просветитељ и приповедач; с успехом сликао сеоски живот; гл. дела: **Из доба патњи**, **На високом горама** итд.

БЈЕЛИЈ Андре, псеудоним → Бугајева Бориса.

БЈЕЛИНСКИ Висарион (1811-1848.), рус. критичар радикалног и соц. правца, најбољи тумач књиж. рада **истакнутих рус. писаца у 1. половини 19. в.** Осн. рус. публицистичке критике, ватрени заточник натуралистичке књиж.; анализирао књиж. дела и на основу њих објашњавао приказане друштвене појаве.

БЈЕЛИЦЕ, племе у Катунској нахији, у Црној Гори; живе у свега 8 насеља, од којих гл. Дуб. Делимично исељено у дубровачко Конавље (1430.) и у херц. Дабар.

БЈЕЛО ЈЕЗЕРО, у Рус. и. од Лењинграда; 11,52 км².

БЈЕЛОШИ, насеље са 2 села, ј. од Гетињског Поља; помињу се 1485. као братство; раније више употребљавано име **Бјелошевци**.

БЈЕЛСКИ Богдан, рус. војвода, љубимац Ивана Грозног; за владе Василија Шујског послан на војевање у ји. Рус., где је убијен (1610.).

БЈЕРЕГОРД Хенрик (1792-1842.), норв. песник и драматичар; написао негдању норв. нар. химну: **Синови Норвешке**.

БЈЕРНЕБОРГ → **Пори**.

БЈЕРНСОН Бјернстјерне (Björnson, 1832-1910.), норв. песник, приповедач, драматичар; поборник слободe норв. народа. Истакао се сеоским причама: **Сивеве Собакен** и **Арне**; затим прешао на ист. драму и дао 2 значајне драме: **Краљ Свер** и **Сигурд** **Зембе**; после одласка у иностранство (1870.), где се сурео с новим проблемима, писао савр. соц. драме: **Стечај**, **Уредник**, **Краљ**, **Нови систем**, **Леонарда** и **Испад моћи**; последњих год. живота писао романе: **На бојном путу**, **Јелпшају** се заставе у граду и **пристаншту**, и драме моралног карактера.

БЈЕЧВЕ, дугачке чарапе у Херц. и Далм.

БЛАВАЦКИ Јелена Петровна (1831-1891.), пореклом Рускиња, 1 од осн. Теозофског друштва, писац теозофских дела на енгл.

БЛАВОР (Orphisaurus apus, фам. Sauria), гуштер,

сличан слепићу, дуг преко 1 м; без предњих ногу, од задњих му вире само маля (1 мм дуги) остаци; живи у Истри, Далм., Херц., Црној Гори и Ј. Србији; мања врста ужак.

БЛАГАЈ, величанствене рушевине тврђаве над извором Буне, код Мостара; у своје време најсјајнији град Босне; имао више кула и јака градска платна; очувана улазна кула, четвороугаоних пресека, и зидови владалачке палате. У њему живео (почетком

15. в.) војвода Сандаљ Хранић, а његов синовац и наследник, Стјепан Вукчић, херцег од св. Саве, провео скоро цео живот у Б., због тога га народ зове Шћепанград. Турци га први пут освојили 1483., а други пут 1482. Од 17. в. у рушевинама. Благајски → Бабонићи.

БЛАГАЈНИК, руковалац благајничких послова неке установе или радње, кроз чије руке пролазе сва издавања и примања; кретање новца белжи у нарочиту књигу Благајницу, која увек може да покаже стање благајне. Благајнички записи (бонони), краткорочне (до 1 год.) и средњорочне упутице Гл. држ. благајне, које она или есконтује (код Нар. банке, чл. 106.-112. Зак. о Држ. рачуноводству) да би дошла до потребног обртног капитала, или њима плаћа разне држ. набавке; укупни износ б. з. и вихову каматну стопу утврђује фин. зак. уз буџет сваке год.

БЛАГВА, шкрџац (*Amanita caesarea*, фам. *Agaricaceae*), гљива меснато и сочног плодносног тела; има дршку и шепир; одозго нарацдасте боје, а ламеле жуте; једе се; расте по храстовим шумама и. и. ј. Евр.

БЛАГО, у праву; вредност скривена у земљи и др. стварима, о којој се изгубио сваки траг; $\frac{1}{2}$ добива његов проналазач, $\frac{1}{2}$ држава, а $\frac{1}{2}$ сопственик ствари у којој се оно нађе.

БЛАГОВАЊ (*Hyssopus officinalis*), у ст. мед. лек за лакше искашљавање; садржи, поред других састојака етерско уље; данас се не употребљава.

БЛАГОВЕСТИ 1) хришћ. празник (25./3.), слави се

за спомен јављања вести св. деви Марији да ће родити спаситеља света (на сл. Б. од Андреје дел Сарто). 2) у Овчарско-Кабларској Клисури, на Морави, осн. вероватно у 13. в.; прк. има основу једнобродне засведене базилике. Благовештенски сабор, држан у Ср. Карловцима на Б. 1861. после укидања Војводине, која је спојена са Уг.; сазван је после изјаве патријарха Рајачића да срп. народ неће одговорити позиву пара Франца Јозефа да пошаље у Беч својих 20 претставника, који би пару изложили своје жеље и свој положај. Претседавао му Рајачић, који је заступао гледиште да само срп. народ може на својим нар. и прк. саборима решавати о питању Војводине, а парски комесар био је Јосип Филиповић; на њему донесена одлука да Срби имају право на посебну полит. територију с унутарњим властима; пару су достављене жеље о границама и уређењу те територије као и о њеним односима са сличним аутономним јединицама и највишим властима у аустр. монархији, али их он није никад потврдио. БЛАГОВЕШТЕЊЕ 1) ман. у Шумадији код села

Страгара из 14. в.; у Карађорђево доба у њему се налазио магацин барута. 2) ман. на З. Морави, испод Каблара; потиче из 12. или 13. в., обновљен 1602. 3) рушевине ман. на Млави, у Горњачкој Клисури, подигнутог крајем 14. в.

БЛАГОВЕШЧЕНСК, варош (61 000 ст.) у Аз. Рус., на ушћу Сеје у Амур; речно пристаниште, на трансибирској жел.; развијено млинарство.

БЛАГОВРЕМЕНОСТ, у праву поштовање рокова; њена повреда (неблаговременост) повлачи плаћање мориторног интереса и накнаду штете.

БЛАГОГЛАСНОСТ → еуфонија.

БЛАГОДЕЈАЊЕ ПОПИСА → *beneficium inventarii*. БЛАГОДЕЈИЋ Адам Тадија, књиж. из 18. в.; писао и преводио практично-поучне саставе.

БЛАГОНАРАВИЈЕ, израз Срп. грађ. зак. за морал. БЛАГОСЛОВ, призивање божанске моћи на некога; → архијерејски благослов.

БЛАЖЕК Томо (1807.-1846.), песник илирског покрета, слободоуман и рефлексиван, противник прк., по књиж. васпитању старокласик; гл. дело: Политичке пјесме.

БЛАЖЕНА, стихови из проповеди Христове на Гори (Мат. 5.); певају се у прав. прк. на литургији. Блаженство, замишљено стање потпуне и идеалне среће и задовољства, у којем су човеку испуњене све жеље, тако да се налази у потпуном и спљашњем и унутарњем миру и спокојству; по хришћ. вери човек ће се у таквом стању налазити у рају.

БЛАЗИРАН (фрц.), засићен, отупео; живичано оруно и морално равнодушан.

БЛАЗНАВАЦ Петровић Миливоје (1824.-1873.), срп. државник; није се увек служио беспрекорним средствима. Служио у полицији, па у вој., мада свршио само осн. шк. у Блазнави. Год. 1848. био у сумњивим полит. односима с кн. Милошем. За време 2. владе кн. Милоша био уклоњен из држ. службе, у коју га вратио кн. Михаило. Као мин. војни (од 1865.) и човек јаке руке, узео власт у своје руке после кнежева убиства, утицао да се изгласа за кн. Милан Обреновић и био намесник (1868.-1872.) младом кн. У политици нагињао прво Аустр., касније га потиснуо Ристић својим русофилством; у народу се погрешно веровало да је тежио за кнежевским достојанством и да га је стога Милан отровао.

БЛАЈ Франц (* 1871.), аустр. књиж. историчар, гл. дела: Галапско доба, Историја једног живота, итд.

БЛАЈВАЋ Јанез Грстеншиќи (1808.-1881.), слов. новинар, политичар и нар. вој; свршио мед. у Бечу и служио као ветеринар у Бечу и Ју-блани. Из своје струке издао више научних и популарних дела. Покренуо 1843. недељни лист Новине, намењене васпитању народа, а штампане Гајевој латиницом; преко њих извео уједињење Слов. у азбуци и правопису; 1843.-1858. Новине биле једини слов. лист за књиж. и науку, а од 1848. и за политику. Осим прир. наука Б. радио на ист., фил. и књиж.; сав његов рад управљен култ. и нац. пренороду Словенаца и њиховом уједињењу у Федеративно уређеној Аустр.

БЛАК РОТ (*Guignardia Bidwellii*), паразитна гљивица, живи на лишћу, младару и гроздовима вишње лозе, за чије је ширење нарочито повољно кишито пролеће; скоро увек сасушује гроздове на којима презимљује, па следећег пролећа прелази на лишће и са њега захвата нове плодове. Карактеристично је присуство ситних загаситих бобица на сасушеном грођу. Сузбија се скупљањем сасушених гроздова у јесен и превентивним прскањем листа фунгицидним растворима (бакарним чорбама).

БЛАМАЖА (фрц.), претрпљена срамота, ругло.

БЛАН Луј (Blanc, 1811.-1882), фрц. политичар, пијесал и социјалист; присталица кооперативизма и тзв. нар. радионица; први социјалист који је високо ценито улогу државе у привр. животу; члан привремене револуц. владе 1848.; доцније се бавио ист.; гл. дело: Организација рада, у којем износио осн. идеје соц. програма, донео му вел. популарност; написао још: Десетогодишња историја (1830.-1840.) и Ист. фрц. револуције (1848.).

БЛАНК КОЖА, уштакљена и омашћена ср. и лакаша говећа кожа за седларске и др. израђевине; у трг. долази као прир. (необојена) и обојена б.

БЛАНКВЕРЗ, врста стиха, петостопни јамб без слика; у њему Шекспир писао своје драме.

БЛАНКЕТ (фрц.), штампан формулар који се употребљава за констатовање неке радње или факта.

БЛАНКИ (Blauquit) 1) Адолф (1798.-1854.), фрц. повинар и економист, близак сенсизму, 2) Луј

Огист (1805.-1881.), брат претходног. кривинар и револуционар, присталица комунизма, осн. групе **бланкисти** и тајних револуц. удружења Нар. пријатељ и Удружење породица; због чега више пута осуђиван; гл. дело Социјална критика. **Бланкизам**, револуц. социјалист. покрет из 60. и 70. год. 18. в. у Фрц.; добио име по Б.; полази од владе јакобинске диктатуре (диктатуре смеле машине) коју везује са пучистичком тактиком; по његову схватању гл. услов за остварење социјализма јесте освајање полит. власти у држави пучем; има много заједничког са болшевизмом.

БЛАНКО (ит.: bianco), бео, неиспуњен, без потписа. **Б. акцент**, мен. коју је њен прималац потписао неиспуњену и коју њен сопственик (ремитент) по нарочитом уговору може сам да испуни. **Б. амортизација**, амортизација б. мен. **Б. доминирање**, доминирање б. мен.; допуштено је само ако је њен имацац на то изрично или прећутно овлашћен. **Б. жиро**, б. индосман → б. пренос. **Б. индосант**, лице које мен. преноси б. индосманом. **Б. индосатар**, лице на које се мен. преноси б. индосманом. **Б. кредит**, даје се или отвара неком лицу без задолге и покрића, на основи уверења које се има о његовом поштењу. **Б. меница**, је без једнога или више правних састојака који би морали бити изрично означени (§ 2. Мен. з.); најчешће има облик б. акцепта, тј. мен. исправе на којој постоји само потпис акцептанта; судским путем не би се могла наплатити, стога је потребно да се претходно испуни и то сходно споразуму на основу којег је издата. Кад год то није случај, дужник стиче право на преговор, али овај нема дејства противу поштењог имаоца (§ 16. Мен. зак.); може се преносити као свака хартија од вредности: индосманом, цесијом и простом предајом мен. исправе. **Б. пренос**, б. жиро, пренос мен. (индосман), снабдевене потписом индосанта, без ознаке лица на које се она преноси (индосатара). **Б. традиција**, пренос мен. простом предајом трећем лицу. **Б. традент**, лице које преноси мен. простом предајом а не прибегава ни пуном ни б. индосману. **Б. трата** → б. меница.

БЛАНША Кастиљска (1188.-1252.), фрц. краљица, жена Луја VIII, а мајка Луја IX; за малолетства свога сина управљала Фрц.; довршила рат с албиџанима и скршила отвор племства.

БЛАНШАР Франсоа (Blanchard, 1753.-1809.), фрц. конструктор, проналазач падобрана и приборних идеја управљања кретањем балона; случајно успео да пречети Ла Манш (1785.).

БЛАСКОВ Илија (1839.-1913.), буг. књиж., 1 од првих буг. приповедача; гл. дело: *Изгубљена Станка*.

БЛАСТОГЕНЕЗА (грч.), означава вегетативно → размножавање, путем пуњења (нпр. црви и дупљари) или стварања нарочитих клина. **Бластодерм**, епителина кожа, скуп ембрионалних ћелија (бластомера) животињских организама које израђују зид раног ембрионалног ступња означеног као → бластула и које су по правилу поређане у 1 слој. **Бластомере**, прве још недефиниране ембрионалне ћелије, постају деобом оплодне јајне ћелије, деле се на: веће (макромере) и мање (микромере). У нормалном развјетку утичу једна на другу тако да из сваке постаје одређен део тела; код вел. броја животиња једна од њих, извађена из склопа ембрионалног тела, може из себе дати цео организам. **Бластула**, рани ембрионални ступањ код животиња; одликује се тиме што се ембрионалне ћелије организују у правилан слој, слично епителу; у најпростијем случају је мехурастог облика с унутарњом дупљом и зидом састављеним из слоја ембрионалних ћелија (→ браздање).

БЛАСТОМИКОЗА (грч.), обољење изазвано гљивцама (Blastomycetes) у разним деловима организма; постоје неколико облика (гумозни, туморални и улцерозни); хистолошки карактеристична појава цинковских ћелија и присуством полинуклеарних леукоцита и еозинофила.

БЛАСФЕМИЈА (грч.), богохуљење; грех против поштовања бога.

БЛАТА, језерце на пл. М. Капси поред којег пролази личка пруга.

БЛАТИНА, домаћа врста лозе, загаситоцрвене боје и вел., често режуљавог грозда; највише гајена у Херц., помало и у Далм.; веома осетљива према пероноспори; даје добра црна вина, нарочито у Херц., са садржином 11,5-13% алкохола и 6,5-7,5 г титрљиве киселине на 1 л.

БЛАТНА КИША, киша с раствореним честичама

прашине донете ветром из далеких, обично из пустињских обл.

БЛАТНИ Лев (1804.-1930.), чеш. приповедач и драмски писац; гл. дела: *Троје* (драма), *Коккодак* (гротеска), *Естар* у оради, *Приповетке с гора*.

БЛАТНО ЈЕЗЕРО, Балатон, вел. (614 км²), али плитко (11 м) тектонско јез. у з. Мађ.; на обали више купалишта.

БЛАТО 1) малоно јез. (2,49 км²) у св. крају Имотског Поља (Приморска Бан.). 2) периодска јез. (1,24 км²) на о. Корчули, близу Веле Луке. **Б. лекови**, земљиште поред неких минер. извора, наопљено минер. састојцима; служи за лечење (облози или купање); у неким бањама оно се пре употребе нарочито спрема и негује више год. (Ковиљача, Русанда).

БЛАХОСЛОВ Јан (1523.-1571.), биск. чешке браће, ученик Лутера и Меланхтона; реформатор; средишња личност чешке књиж. 18. в.; превео Н. завет; гл. дела: *Чешка граматика*, *Музика*, *Песме божјих похвала*, *О постанку братства*.

БЛЕГАШ, плап. (1563 м) у Слов., у Јулиским Алпима, зап. од Шкофје Локе.

БЛЕД, плап. летовалиште и купалиште на Блед-

ском Ј. у Слов. (Дравска Бан.); извор термалне воде (23° Ц); лечи анемије, нервне болести и др.; сезона од маја до октобра; средиште зимског спорта; поред курсалона, хотела, пансиона и вила и краљ. вила Суворов; над јез. на стени ст. бискупски град. **Бледско Језеро**, мање ледничко ј., издубљено у стени и загађено моренама; дубоко 45 м; отиче у Саву Бохињску.

БЛЕДИЛО, код здравих наступа под утицајем душевних узбуђења, као последипа изненадног јачег скупљања ситних поткожних судова, или ослабљених срчаних удара. Трајно б. наступа код болести крвних зрнаца, запаљена бубрега, заразних болести итд. Испољава се на лицу и видљивим слузокожама.

БЛЕЈК 1) **Вилијам** (Blake, 1757.-1827.), енгл. песник и сликар; 1 од најважнијих претеча романтизма; бунтован и мистичан дух. Написао: *Песме певниости*, *Песме искуства*, *Вечно свађење*, *Рај* и *Пакао*. Од сликарских радова познатије илустрације у *Књизи о Јопу*, *Милтопову Рају* и *Дантеовј Божанственој комедији*. 2) **Роберт** (1509.-1657.), енгл. адмирал из доба Кромвелла; одликовао се у поморским борбама против Шпанаца и Холанђана.

БЛЕЈСКЕ ТОНЛИЦЕ, акротерма (23°) на Бледском Језеру, близу Бледа.

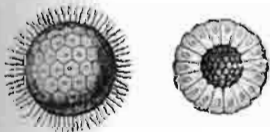
БЛЕКСТОН Вилијам (Blackstone, 1723.-1780.), енгл. правни писац, *Монтескјејев ђак*; гл. дело. *Коментари енгл. закона*.

БЛЕНОРЕЈА (грч.), гнојаво запаљење вежњаче ока, проузроковано обично гонококом, ређе др. бактеријама; најчешће код новорођенчади, која се заразе при порођају од мајке, болесне од гонореје; веома озбиљна болест, нарочито код старијих; лекарска помоћ хитна и неопходна; има случајева да је око за неколико часова изгубљено. Знаци: отечени капци, из њих обилато цури гној, који садржи гонококе. Лечењем треба да руководи стручњак, најбоље вештачки изазваном тимп.

БЛЕРИО Луј (Blériot, 1872.-1936.), један од пионира фрц. вилво.; први прелетео аеропланом канал Ла Манш између Калеа и Довера у дужини од 40 км за 32 мин. (1909.) и постигао рекорд у брзини летења са 76,95 км на сат.

БЛЕСАВОСТ → слабоумност.

БЛЕСАК, фотометричка величина која карактерише светлосни извор у погледу сјајности; однос између светлосне јачине коју светлосни извор шаље у правцу ока и привидне површине извора коју око види; јединица б. је међунар. свећа за 1 см² (стилб). **БЛЕФ** (енгл.), покушај да се неко засени или пре-

вари реџу или поступком.

БЛЕФАРИТИС (грч.), заналење ивине капка.
БЛИДИЊЕ, глатко јез. између план. Врана и Чврстице, у сев. Херц.; надм. в. 1180 м, површина 3,5 км².

БЛИЗАНЦИ 1) код човека и др. сисара, 2 или више јединки рођених у исти мах; могу потицати од 2 или више у исти мах оплођена јајета, или из једног, које се у раним ступњевима развића поделило на делове и сваки део развио у засебан организам; теже се одржавају од нормалног порода. Код човека су доста честа појава, на 85,2 порођаја један пар б. 2) сазвежђе → зодијака (знак П); гл. звезде: Кастор и Полукс.

БЛИЗЕРД (енгл.-амер.), хладан ветар праћен мећавом у зап. делу С. Амер.

БЛИЗИНСКИ Јозеф (1827.-1893.), пољ. драмски писац; гл. дела: Господин Дамазије, Дивља ружа.

БЛИНЦАЖ (нем.-фрц.) → оклоп, заклон покривени.

БЛИСТАЧЕ, фино резана роба од храстовог дрвета; даске се режу окомито на годове, одн. паралелно са сржним трацима, због чега долазе до изражаја текстура и сјај дрвета; кад рез није сасвим окомит на годове, добивају се полублисточае, а кад је даска резана окомито на сржне траке **ботичице**.

БЛИТВА, пазија, меко зеље, манголд (*Beta vulgaris*), из фамилије пепељуга (*Chenopodiaceae*), двогодишња биљка домаћег порекла; множи се из семена; гаји се ради лишћа које се једе.

БЛИТВЕНИЦА, острвце са светиоником на и. страни Јадр. М., јз. од о. Жирјаја (Приморска Бан.).

БЛИХЕР 1) Гебхард (Blücher, 1742.-1819.), пруски фелдмаршал; тактичар ср. вредности, али веома упоран, неустрашив и доста суров; истакао се још у 7. год рату (1756.-1763.) и фрц. револуцијским ратовима (1793.-1794.); Наполеон га потукао и принудио на капитулацију у Либеку (1806.); као гл. командант пруске вој. учествовао у бици народа код Лајпцига, прешао за фрц. вој. преко Рајне и ушао са савезничком вој. у Париз (1814.); после Наполеонова повратка у Фрц. пошао на њега и био потучен код Лињија (1815.); ипак на време стигао у помоћ Велитону код Ватерлоа и допринео његовој победи. 2) Стен (1728.-1848.), дански приповедач; није припадао романтичкој шк., мада живео у доба романтике; стекао име вел. песника и приповедача Јиландским приповеткама.

БЛИЦЛИХТ (нем.), смеша магнезијумова праха са прахом некоег метала који тренутно сагорева (нпр. алуминијум); снимање са њим је лако, једноставно и увек успешно. Количина смеше зависи од отскојања лампе за паљење и објекта, од отвора дијафраме и од осетљивости негативног материјала.

БЛИШКОВА, мањ. између Белог Поља и Плевања, осн. у 13. или 14. в.; данас у рушевинама.

БЛОК Александар (1880.-1921.), највећи рус. модерни песник, претставник симболизма; извршио вел. утицај на рус. поезију, нарочито после свет. рата; његов књиж. рад се дели на 5 периода: 1) мистички символизам; Песме о прекрасној дами, 2) соц. и револуц. расположење; Неочекивана радост и лирске драме: Балаганчик и Незнанка, 3) еволуција од романтизма ка реализму; Седо јутро. Песме о Русији, Ружа и крст, 4) утицај октобарске револуције; Скити, Дванаест, Интелигенција и револуција, 5) опаднаје револуц. романтизма, разочарање, замор и смрт (→ сл.).

БЛОК (фрц.) 1) вел. количина, група. 2) парламентарна заједница самосталних странака. 3) питамарска слова код којих све прте једнаке дебљине. Б. дијаграм, скица на којој се види однос облика у рељефу према геол. саставу и структури подлоге. Б. кондензатор → кондензатор за блокирање. Б. сигнална постројења, уређаји који осигуравају и регулишу жел. саобр.; инсталацију се у жел. станицима ради успостављања зависности између положаја скретница и положаја сигнала (станичних б.-с. апарати), као и дуж. жел. пруге ради раздвојења у слободне саобр. секције (пружни б.-с. апарати); код нас у употреби највише ел.-мех. систем; осим њега постоје чисто мех. и чисто ел. системи.

БЛОКАДА (по нем.), забрана сваке трг. с непријатељским пристаништем, ушћем р. или одређеним делом обале; мора се објавити свима државама, а важи и за неутралне бродове; брод који је повреди може бити узатђен. Може бити тројака: фиктивна, кад држава која је објавила не шаље довољно бродова да би то могла да спроведе у дело; крстарењем, кад се са неколико ратних бродова спречава саобр.;

и ефективна, кад се ратним бродовима, минпраљем обале итд. онемогућу сваки саобр. У поморском праву б. се сматра као случај више силе и ослобођава возара одговорности за неизвршење уговора о преносу робе. Б. континентална, мере које је Наполеон I предузео из Берлина (21./11. 1806.) да би затворио сва свр. пристаништа енгл. трг.; причинила вел. штете Енглезима, али допринела и стварању новог савеза противу Наполеона.

БЛОНДЕЛ ДЕ НЕЛ, фрц. трубадур из 12. в., од кога се сачувало око 30 песама.

БЛОНДИНКА (фрц.), плавуша.

БЛОНСКИ Иван П. (* 1884.), совјетски педагог, психолог и филозоф, прво идеалистичког, доцније материјалистичког правца, најбољи пед. теоретичар у СССР и одличан пропагатор шк. рада; применио и усавршио комплексну наставу; гл. дела: Педагогика, Педологија, Радна школа и др.

БЛОУДЕК Станко, градитељ, држ. првак Југосл. у ум. клизању на леду (1925.-1931.); изградио планове смучарске скакаонице у Планици и пливачки базен «Илпријек» у Љубљани.

БЛОХ Иван (Bloch, 1872.-1922., псеудоним Еуген Дирер), нем. секулолог и испитивач секуларних питања; гл. дела: Маркиз де Сад, Полини живот Енгл., Проституција, Полини живот данашњице, и др.

БЛУД, свако ванбрачно полно општење; узрок је за развод брака, али б. женин није довољан разлог за побијање очитства њеног мужа. Доказани б., зак. термин за → браколомство, узрок за развод брака. Блудни живот је узрок за утицај да дође до веридбе и брачног испита. Б. радња, свака радња којом учинила иде на задовољење своје телесне похоте, на чак и обичан пољубац какве девојке, ако се изврши на јавном месту, кажњава се по крив. зак.

БЛУМ 1) Леон (* 1872.), фрц. социјалистички политичар и публицист, дуго год. члан фрц. парламента и сената; после Жоресове смрти вођ фрц. социјалистичке странке; 1936 претседник владе и нар. фронта у Фрц. 2) Роберт (1807.-1848.), нем. политичар и вођ саксонске демократије у франкфуртском парламенту; 1848. у Бечу, због учешћа у револуционарном устанку, стрељан по пресуди преког суда.

БЛУМАРТ (Bloemaert) 1) Абрахам (1564.-1651.), хол. сликар, гл. претставник хол. манијризма. 2) Корнелис (1603.-1684.), његов син, бакрорезац.

БЛУМЕНБАХ Јохан Фр. (1762.-1840.), нем. природњак и проф. унив. у Гетингену; осн. модерне антропологије; стекао вел. заслуге за зоол. и упоредну анат.; бавио се проучавањем телесних особина и разлика код људи, први дао поделу људског рода на расе; гл. дело: Упоредна анат. и фэл.

БЛУМЕНТАЛ Оскар (1852.-1917.), нем. драмски писац; осн. у Берлину Лесингово поз. (1888.); вел. успеха имала његови лаки и весели комади: Велико звоно, Кап отрова, Код белог коња (са Г. Каделбургом) итд.

БЛУМФОНТАЈН (Blumfontein), гл. место (69 000 ст.) Орава (Ј.-афр. Унија); инд. и трг. (вуна).

БЛУНК Ханс Фр. (Blunck, * 1888.), нем. приповедач и писац романа.

БЛУНЧЛИ Жан (1808.-1881.), швајц. правни писац међунар. права; проповедао мирно расправљање међунар. сукоба.

БЛУС (енгл.), несаположење; амер. црначка меланхолична игра, претсеспа у Евр.

БЉУВАРА (*Russula emetica*, фам. Agaricaceae), гљива, чије плодносно тело сушно и крто; шешир одозго припрекат, а ламеле беле; не једе се.

БЉУШТАЦ, дебелица, деболотиква, дебела тиква (*Bryonia alba*, фам. Cucurbitaceae), једногод. биљка зељастог и цузаног стабла са негранатим рапљикама којима се прихвата за предмете; дебелог корена, рапљавих листовата са лискама подељеним у 5 режњева, и једнодомих жутовзелених цветова; плод прна бошња.

БОА → змиски цар.

БОАБДИЛ или Абу Абдулах, последњи маварски краљ у Гранади (1481.-1491.), потучен од шп. владара прешао у Афр. где погинуо.

БОАЛДЈЕ Франсоа Адриен (Boieldieu, 1775.-1834.), фрц. оперски композитор, претставник фрц. комичне опере; важније опере: Багдадски халифа, Бела дама.

БОАЛЕВ Рене (Boylesve, 1867.-1926.), фрц. романописат; одликује се осећајношћу и проњом; у композицији слободан; онајања оштра и оригинална; добар сликар провинције; гл. дела: Мирис Боромејских Острва, Моја љубав, Најбољи пријатељ итд.

БОАЛО Никола (Boileau, 1636.-1711.), теоретичар фрц. класицизма; писао сатире, епитоле и херојско-комичне песме; гл. дело: Поетика. У њему је дао теорију класичног схватања ум.; извршио јак утицај на своје савр.: Расина, Лафонтена, Молијера.

БОАРНЕ (Beauharnais) 1) Александар (1760.-1794.), фрц. револуц. ген., гилотиниран; његовом женом Жо-

зефином оженио се Наполеон Бонапарта, 2) Ежен (1781-1824.), син претходног, љубимац Наполеона, који га поставио за ит. вицекраља. 3) Хортанса (1783-1837.), сестра претходног, жена хол. краља Луја Бонапарте, мајка Наполеона III.

БОАС Франц (* 1858.), амер. антрополог и етнолог, родом из Нем., осн. амер. антрополошке шк.; вршио обимна проучавања у свим крајевима С. Амер. и Мексика и написао многе монографије о Индијанцима.

БОАСРЕ Силние (Boisserée, 1783-1854.). нем. историчар и скупљач слика; гл. дело: *Историја и опне ватервале у Келну*.

БОБ 1 (*Vicia faba*, Фам. Leguminosae), једногод. билька пореклом с И; најстарије поврхе гајено у врту (на ј. обали Каспског Ј. још пре око 4000 год.); има више врста; служи за људску и сточну храну; може да се сеје рано у топлим дејавима, а на отвореном пољу у марту; треба га сејати у редове удаљене 30-40 см, тако да струкови буду удаљени око 15 см. Захтева јако и добро земљиште, а добро му чине фосфатна и калијева ђубрива. Тропи се као зелено и етох зрно; у Југосл. просечан принос (1923-1932.) 43 444 ц. 2) → бобслеј.

БОБАЊЕ, критично време двомесечних бурића кад многи угину, код недовољних хиг. прилика; у то време се појављују меснати делови око врата и испод гуше; кад их »ребобају« многу су отпорнији.

БОБЕР, р. у Нем., л. притока Одре, дуга 280 км.

БОБИЈА ГОРА, план. (443 м) на сз. крају Скадарског Ј. (Зетска Бан.)

БОБИНЕТ (Фрц.), ретка плетена памучна тканина (сади-платно, тил), код које су све жице увијене око друге.

БОБИЦА 1 (Васса), једносемени или многосемени плод састављен из 1 или више плодних листића: оплодница сочна, осим танке спољне коже која је нешто тврћа (грожђе, патлиџан, бундева); садржи шећерне сокове. 2) заметак пантљичаре (→ трихина). Бобичавост, паразитарно обољење домаћих животиња, изазвано замечима разних врста пантљичара, код свиња (*Tenia solium*), код говеда (*Tenia saginata*), коња, оваца, па чак и риба (*Dibotriocephalus latus*). Зараза се врши обично истим кругом: одрасла пантљичара живи у дрвима једне животиње (*Tenia solium* у довеку) и ту носи јаја која с заметком испадaju напоље; кад их друга животиња поједе, она прођу кроз зидове црева у крвоток и месо, где се развијају у заметак (бобицу); кад то место поједе друга одрасла животиња или човек, у њиховим дрвима се развија пантљичара. Б. се не може лечити, заражено месо је неупотребљиво за исхрану, ако се претходно бобице не умртве хлађењем на 10° или држањем меса у саламури 2-3 недеље.

БОБОВАЦ, рушевине средњев. тврђаве, близу Су-Треске; гл. утврђење бос. краљева и место где се чувала краљевска круна. Турци га разорили тако да се данас виде само остаци четвороугаоне, некад веома јаке куле (→ сл.).

БОБОВНИК → жедњак.

БОБОРИКИН Пет. (1836-1921.), популарни руски романописац и новинар либералног правца; гл. дела: *Вечерња жртва*, *На пут и Солидна добротинства* написао у духу књиж. натурализма, под утицајем Золе; а у Китај-Граду приказао младу рус. буржоазију.

БОБРУЈСК, варош (50 000 ст.) у Рус. на р. Березини, трг за жито и дрво.

БОБСЛЕЈ (енгл.), тркачке санке за више особа, којима се управља механизмом; састоје се из 2 или више делова.

БОБТАЈ, тежак и јак овчарски пас, енгл. порекла, сразмерних облика, курчаког типа, усправних ушију, кратка репа, кратке, оштре, густе, пепелавосиве

длаке, попрекане белим или отвореносивим пегама.

БОБЧЕВ Стефан (* 1853.), буг. правник и политичар, поборник сл. мисли у Буг.; осн. Слободни унив. полит. и екон. наука у Софији (1920.); гл. дела: *Историја ст. буг. права*, *Зборник буг. правних обичаја*, *Удобник ист. буг. права*, *Канонско право*.

БОБЧЕВСКИ Бенедикт (* 1895.), буг. композитор и диригент опере у Софији; компоновао: соло и хорске песме, оперу *Књаз отселник*, *Свечану увертуру*, *свите В гората* и *Хаџи Димитр*, 2 игре за оркестар, клавирски трио, 10 мелодекламација.

БОВАН, Болван, град у развалинама из рим. доба (Praesidium Pompeia), на л. обали Моравце с. од Алексинца, близу истоимног села; помњике се у повељи кнегиње Милице (1395.); Турци га освојили и разорили у 16. в.

БОВДЕН (енгл.), танка челична жица увучена у гипску жичану облогу у којој може слободно клизати; служи на аеропланима за команде појединих ручица, код којих се не захтева вел. напор.

БОВЕ (Beauvais), варош у Фрц. (20 000 ст.), чувена фабрика гоблена, славна нарочито у 17. и 18. в.

БОВЕЦ (ит. Plezzo), место на горњој Сочи под Ромбоном (2208 м); 4000 ст., од којих 3900 Словенаца.

БОГ, божанство, у теизму; највише духовно биће које се може познати кроз рел. свест из божанског откривења; изнад и изван свих осталих бића; по пантеизму исто што и прир. **Божји мир** (лат. Treuga Dei), забрана ратовања од среде увече до понедељника изјутра и у дане постова и празника, које је (1041.) издала ркат. црк. да би ограничила међусобне борбе феудалаца; у доба ратова га проглашавао папа; могао да траје и више год. **Б. суд** (лат. ordinatio), обичај да се, у недостатку доказа, обраћа божанству; заснива се на веровању да ће оно, приликом каквог искушења, показати да ли осумњичени крив или не; данас веома чест код примит. народа, а раније примењиван код Јевреја и у средњев. праву евр. народа; постојао да недавно код Срба и Арбанаса у облику вађења мазије (комада усунутог гвожђа из вреле воде), бацања у воду (ради изналажења вештица), гледања у мач вукова. У Слав и Хрв. постојао б. с. двобоја, који је у Србији забрањен Душановим закоником. Остали начини: дотицање крста, причешћа и убијеног, проба са залагањем који се тешко гута, испијање отрова (у Афр.) итд.

БОГАТИЋ, варошица (5500 ст.) и среско место у Мачви (Дрињска Бан.).

БОГДАН 1 Б. I, господар (1349-1359.) и осн. Молдавске; збацио мађ. власт и уједилио све Молдавске. 2) Б. III, господар Молдавске (1504-1517.), тур. вазални кн. 3) Јоан (1862-1919.), рум. славиств; издао многе рум. и сл. рукописе и документе; гл. дела: *Значај сл. студија за Румуне*, *Необјављене хронике*, *Хоморево* и *Вороњешко еванђеље*, *О језику најстаријих молдавских споменика*.

БОГДАНОВ А., псеудоним → Малинова Александра.

БОГДАНОВИЋ 1 Лукијан (1867-1913.), последњи карловачки патријарх; ступио у монашки чин 1892., постао еп. у Будиму 1897., а патријарх 1908. Завршио живот на тајанствен начин у околини Гастајна. 2) Милац (* 1891.), књиж. критичар, гл. дело: *Стари и Нови*. 3) Милица (* 1892.), научна и соц. радница; гл. дела: *Јулијан Апостата*, *Студије о рус. писцима*, *Јав Толстој*. 4) Милош д-р (* 1877.), проф. мед. Фак. у Београду; штампао више радова из своје струке, најпознатији: *Акушерске операције у вези са гин. обољењима*; сарадник *Свезнања* за гин. и акушерство. 5) Симеон (1833-1909.), аустр. официр и историчар; његова дела: *Историја Срба*, *Порекло Стев. Немање*, *Немањини ратови с Виз. и Дубровником* и др. не одликују се довољном критичношћу. 6) Крајић (1790-1830.), црк. сликар; израдио олтар у Кожици на Вису.

БОГДО ОЛА, план. у Тјеншану (Аз.); највиши врх 6910 м.

БОГИЊЕ, код људи: 1) вел. (ар.) б. (*Variola vera*), веома заразно, тешко обољење; инкубација око 10 дана; почиње махом нагло: језом, дрхтавицом, клоулошћу, високом тмпт., повраћањем, боловима у костима, појавом прве оспе разноликог изгледа по трбуху и предњим странама бутина; затим се 3-4 дана јавља по целом телу друга оспа у виду мехурића који се убрзо загноје, потом сасушују, стварајући крaste на

кожи; за време њиховог избијања обично настапа осетно стипавање осталих теоба; осла захвата и слuzокоже уста, носа, ждрела и др., стварајући округласте раннице; понекад садржина мехурића крвава, доцније покрни (прне ар. б.); од обилности осипи зависн тежина и исход болести (болесници са веома обилном или крвавом осипом великом умиру); ако болесник преболи, опадање краста траје дуже, а на местима где су оне биле остају трајни оžilци. Компликације се могу јавити на свим органима, што још повећава опасност. Прозукоковач непознат, налази се у крви, течности мехурића, гноју, крастама, излучинама болесника. Поузданог лека нема, лечење симптоматично. Здрави се успешно могу да заштите пелцовањем (цепљењем) → вакцинација; имунитет трајан. 2) **сређење (овчије) б. (variicella)**, заразно благо обољење, најчешће деце; инкубација 10-15 дана; преношљиво пре појаве симптома. Почине неприметно; први знак је обично осип у облику мехурића разасутих по кожи целог тела, косматих делова, дланова и табана; свакга дана појављује се извесан број н. мехурића, чија се садржина упочетку бистра, загноји и сасуши у мрке крастице, које доцније отпаду, не остављајући ожилак. Карактеристично је да истовремено налазимо код болесника све стадијуме ове оспе, која се може јавити и на непуу у облику малих, округлих, површних гризлипа. Првих дана може да постоји мало повишење тмпт. и лака главобоља. Трајање 2-3 недеље; за све време преношљиво; заразне су и сасушене крастице. Прозукоковач непознат. Лечење симптоматично; пазити да се осипне не загаде; то је једина могућа тежа компликација; стога потсећи нокте и бранити чешање и скидање крастица. Заштита, имунизација здравих не постоји; заштита против вел. б. не штити од ових; преболели стичу трајан имунитет. 3) **мале б. (morbilli)**, заразно обољење махом деце; ређе опасно; преношљиво и за време инкубације која траје 10-15 дана. Почине постепено: кијавицом, кашљем, сузењем, болом у грлу, тмпт.; доцније избија крупна, првена оспа најпре по лицу, потом по целом телу, траје 4-5 дана; најзад наступи ситно перутање; болест траје око 2 недеље; најчешће компликације: запаљење плућа и средњег уха, смањена отпорност према др. инфекцијама. Прозукоковач непознат; налази се у крви, ждрелној и носној слuzи; неотпоран је, лако утине. Поузданог лека нема; убризгавањем серума-крви особа преболелих може се постићи добар успех, нарочито у заштити необолелих; лечење симптоматично; имунитет трајан. **Код животиња.** 1) **б. живине (epithelioma contagiosa avium)**, заразна болест, проузрокована филтрабилним вирусом; испољава се епителјалним израсталима на кожи (нарочито крести и глави) и екудатима дифтериоидне природе на слuzокожама главе; хроничан ток; слична дифтерији живине, од које мање опасна; јавља се нарочито код кокоши, голуба и ћурке; лечи се дезинфекцијом и премазивањем оболелих места јод-глицерином. 2) **б. крвава, говеје б. (variola bovina, vaccina)**, заразна болест, испољава се на вимену крвава или љушци волова, проузроковач филтрабилни вирус; може се пренети на коња и човека; пролази обично сама од себе. У ист. меј важна по томе што је код ње установљен 1. случај могућности имунизације против заразних болести. Калемљење људи материјалом са говејих б. против људских вел. б. вршено још код ст. народа, али је то научно први испитао енгл. лекар Денер у 18. в. и увео у мед. праксу. 3) **б. оваца (variola ovina)**, опасна заразна болест коју проузрокује филтрабилни вирус; наноси вел. штете овчарству. Инкубационо време 3-8 дана; упочетку овце не пасу, шмркају на нос, тешко дишу и имају повишену тмпт., затим по телу, нарочито између ногу, по вимену и глави, избију вел. црвене оспе, које се затим претворе у пликове, гнојнице, и красте; кад оне опадну, на њиховим местима остају оžilци. Болест може проузроковати вел. број утинућа, нарочито ако наступе компликације (запаљење плућа). Лечење безуспешно, али се болест сузбија калемљењем; поред тога треба предузети мере за уништавање заразног материјала и спречавање разнобоје болести (дезинфекцију и забрању промета са зараженим стадима, кожама и вуном). По Зак. о сточним заразама ова болест мора се пријавити властима. 4) **б. свиња (variola suis)**, заразна болест свиња, проузрокована филтрабилним вирусом, испољава се оспама по кожи; јавља се готово само код прасиди; траје 3-4 недеље и може проузроковати утинућа, нарочито ако се јаве компликације (запаљење плућа, гнојења на кожи); на лечење утичу добре хиг. прилике.

БОГИЋЕВИЋ Анта (око 1758.-1813.), војвода, из села Клипаца, близу Лознице; прославио се у првом устанку као бранилац Лознице; војводски чин добио 1807.

БОГИШИЋ Валтазар д-р (1834.-1908.), правник, проф. сл. права на унив. у Кијеву и Одеси; мин. правде у Црној Гори (1893.-1899.). Његова библиј. и сва оставштина налазе се у родном месту. Царству, где урешен мали музеј. Бавио се проучавањем обичајног права у народу. Гл. дела: Имовински законик за Црну Гору, Правни обичаји у Сл., Зборник садањих правних обичаја код Ј. Сл., О научној обради ист. сл. права, Писани зак. на сл. Југу, итд. **БОГОВАЋА**, ман. близу Валева; црк. посвећена св. Ђорђу; сазиан 1554.; у њему је 1805. био кратко време смештен Срп. правитељствени савет; данашња црк. подигнута 1852.

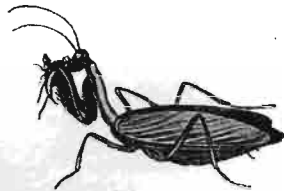

БОГОВИНА, рудник мрког угља у обл. Црне Реке (Моравска Бан.). Год. капацитет око 80 000 т. **БОГОВИЋ Мирко** (1816.-1893.), књиж., официр, правник и новинар, најзад мин. саветник; у младости веома борбен и гоњен; писао данас прилично заборављене песме, приче и драме; најбоље му ист. трагедије: **Стјепан, последњи краљ босански** и **Матија Губец**, али и оне имају више ист. значај, као почетак књиж. трагедије код Хрвата. **БОГОЈАВЉЕЊЕ**, хришћ. празник; слави се 6./1. за успомењу на крштење Исуса Христа на Јордану од Јована Претече. **Богојављенска ноћ**, Шекспирова романтична комедија.

БОГОЉУБОВ Ефим (* 1839.), рус. шаховски мајстор. **БОГОМИЈИ**, бабуи, патезени, катарти, свити, прсталице богомилске јереси. Богомиљство, наставак манихејства и изданак павлићанске јереси; проповедало крајњи дуализам и учило да је дух господњи а материја демонска, због чега људи треба да се труде да духовно однесе победу над материјалним. По њиховом веровању, Сатанаил, син божи и врховни анго, одвојио је од бога и створио свет и човека, у намери да му опемогући вечно блаженство; бог је стога послао другог сина Логоса (Исуса) да спасе човечанство. Одбацивали су: Ст. завет као нехришћ., свешт., иконе, крст, обреде и брак, и устајали против јерархије и неједнакости међу људима; у народу највише успеха имала сон. страна њихова учења. Њихово учење раширило у Буг. насељеници у 10. в. Одатле прешло у Србију (12. в.), Босну и преко Ит. у Фрц. У Србији га искоренио Ст. Немања. Најдубље је ухватило корена и најдуже се одржало у Босни, где је услед борбе са Маџарима и католичанством постепено добило нац. карактер, тако да су се б. називали «правни» и «добрим Вешњацима»; њихова организација усвојила је у јерархији често нар. називе: старад, гост (стројници) и дед; њихова начела су се знатно ублажила и приближила православу. За време робовања Турцима припали су православу или исламу, али су се, према доста неуспешним саопштењима, одржали, знатно проредени, до средине 19. в.

БОГОМОЉКА (*Mantis religiosa*), зеленкаст или жућкастомрк, крупан инсект (до 7 см) из групе правокрилаца, предњих ногу подењених за грабљење; живи у ј. Еур. по сухим, сучаним местима обраслим травом и ниским жубњем; необично пројдрљив, храни се поглавито инсектима; јаја полаже у вел. листасто наборане чауре. **БОГОПОШТОВАЊЕ** → култ.

БОГОРОВ Иван (1818.-1892.), буг. препородитељ и књиж., по занимању уч., лекар и новинар, учествовао у срп.-тур. рату на Јавору (1876.); скупљао нар. песме. издавао шк. књиге, рецитне и новине: **Блг. орел**, **Цариградски весник**, **Журнал** и др. **БОГОРОДИЦА**, у хришћ. пресв. дева Марија, мати И. Христа, који је сишао на земљу ради спасења људи; поштована и у прав. и у ркат. црк. Б. Крајнска, црк. у Црног. Крајини у којој сахрањени кн. Владимир († 1015.) са женом Косаром; не зна се тачно где је била. Б. св. Лешана, у Призрену, вероватно грч. црк. коју је краљ Милутин само обновио (1307.). Иадужена крстообразна грађевина са 5 кубета и кулом дозиданом испред зап. уласка; очувана, нешто преправљена. **Богородичина црква** (*Notre Dame*) у Паризу, има олтар граен до свода од 1163.-1177., а доврнен 1182.; фасада почета 1210., довршена 1220.; хор петобродан са полукружним за-

вршетком апсиде; зап. фасада са 3 богата портала, галеријом, киповима, огромном округлом розетом и

2 ториња са стране: њен облик утицао на остале фрц. прк. у готском стилу (→ сл.). **БОГОРОДИЧИН ОТОК**, острвце у Босни Которској код Цераста, знаменит по Госпи од Шкрпјела, заветној прк. бокељских морнара.

БОГОРОДИЧИН ТРАВА, госпин цвет, кантарион (Hypocistis perforatum, фам. Guttiferae), биљка наспрамноглицна, жутог цвета са много прашника и црним тачкама по круници и чапци; гледано према светлости, лишће показује многе провидне пеге (жлезде са етерским уљем), нарочитог мириса и горког укуса, због чега се б. т. назива још и горац, горацац и горац; расте по њивама, утринама, ливадама и шум. окрашцима у ј. Евр., з. Аз., с. Афр.; поред етерског уља садржи језуу црвену боју, гуму и пектинску киселину; у ст. мед. много употребљавана за дражење коже код обољења плућа, материце и бешике; данас народ употребљава уље у којем је стојала б. т. за лечење рана; убрзава издвајање испљувка после запаљења плућа; отвара апетит.

БОГОСАВЉЕВИЋ Адам (1844-1880.), политичар и нар. посл.; апсолвирао на флз. фак. па се вратио у село да обрађује земљу. Као присталица полит. идеја Светозара Марковића много је допринео да оне продру у сељачке масе; заступао сељачке интересе и имао вел. утицај на посланике са села.

БОГОСЛОВ ЈОВАН св. Охридски, прк. у Охриду из времена цара Душана; постоји и данас.

БОГОСЛОВИЈА, у прав. прк. завод за васпитање и образовање будућих свешт.; некад биле познате: Карловачка (осн. 1794.), Београдска (1810. за Доситеја, поново 1836.), Задарска (1869.), Рељевска у Босни (1882.) и Цетињска; данас их има 5: у Битољу, Призрену, Сарајеву, Сремским Карловцима и на Цетиљу; код прав. претспрема нижи теч. испит, школовање траје 6 год., завршује се испитом зрелости; код ркат. у б. (семинаре) прима се са гми. матуrom, а школовање траје 4 год.

БОГОСЛУЖЕЊЕ, служба богу; црк. и верски обреди. Б. деце, одржава се код ркат. недељом нарочито за шк. младеж; за ваншколску омладину држе се и код прав. и кат. недељне шк. после б. Богослужбене књиге употребљава хришћ. црк. за богослужење. У прав. главније: Службеник, садржи службе (вечерњу, јутрењу, литургију), Требник (обреди и молитве), Октоих, осмогласник (песме у 8 гласова за седмичне дане), Минејје, за 12 мес. (песме светитеља за сваки датум), Троиц (песме уз пост пред Ускрсе), Еванђеље (од Матеја, Марка, Луке и Јована), Апостол (дела апост. и посленице), Псалтир (псалми Давидови, читају се сви сваке седмице). У ркат. прк. најгл. Мисал (службеник), Ритуал (за разне обрете) и Бревијар (свакодневне молитве свешт.).

БОГОТА, Санта Фе де Б., гл. град (144 000 ст.) риб. Колумбије у Ј. Амер. Лежи на и. Кордилерима (2610 м надм. в.); унив. (1572.), звездарница, музеј; трг дувана, памука.

БОГОУЉБЕЊЕ, јавна грдња, презирање и исмевање бога; спречавање зак. признате вере, обрета, верских обичаја или богослужења; обесвећење или излагање јоружа икона и др. слика и ствари, намењених служби бојској; кажњива се створом до 1 год. (§ 162-163. крив. з.).

БОГОЧОВЕК, име које означава Исуса Христа као правог бога и правог човека (без греха).

БОГУСЛАВСКИ 1) Антоњи (* 1889.), пољ. песник родољубивих и децих песама; пренео на пољ. Смрт Смаил-аге Ченгића. 2) Војтех (1757.-1829.), творак

пољ. драме, написао окс 80 ком.; гл. дела: Краковљани и Горштаци.

БОД 1) јединица којом се мери брзина достављања телегр. апарата; претставља тхн. брзину рада; дефинисан реципрочно вредношћу трајања 1 осн. интервала израженог у секундима; носи име проналазача (→ Бодо) телегр. азбуке и 1. вишеструког телегр. апарата. 2) → бодсистем.

БОД Јохан Ерист (1747.-1826.), нем. астроном, директор берлинске звездаре; познат по јединоставном низу бројева (→ Тицијус — Бодов закон) којим је претставно приближна удаљења тада познатих планета од Сунца.

БОДЕ 1) Вилхелм (1845.-1929.), нем. историчар ум; одличан организатор берлинских музеја; најзначајнија дела о хол. сликарству и фирентинском вајарству из доба ренесансе. 2) Рудолф (* 1881.), осн. изражајне гимнастике (Бодеова шк.); све вежбе дели на: лабављење мишића, замах, напон и изражајна кретања; гл. дела: *Изражајна гимнастика, Ритам и телесно васпитање, Нови путеви у гимнастици*.

БОДЕЉКА → шкрпњина.

БОДЕН Жан (Bodin, 1530.-1596.), фрц. хуманист, осн. науке о држ. праву; у делу *О републици* заступао идеју апсолутне монархије и слободу вероисповести. **БОДЕНСКО ЈЕЗЕРО**, вел. (5835 км²) и дубоко (252 м) ј. на с. подножју Алпа и на тронежи Нем., Швајц. и Аустр., кроз које протиче Рајна; загађено дилувијалним моренама и тектонским смутњено; обала доста разуђена; богато рибом; клима жупна; поред обале воћњаци и виногради. На обали већи градови: Брегенц (Аустр.), Констанца, Фридрихсхафен (Нем.), Роршах, Арбон, Романсхорн (Швајц.).

БОДЕНШТЕТ Фридрих (Bodenstedt, 1819.-1882.), нем. песник, преводилац источњачке лирике, писац *Песма Мирце Шафија*.

БОДИН, срп. краљ (1081.-1101.), син зетског краља Михаила; пре ступања на престо притекао у помоћ (са војводом Петрилом и 300 ратника) побуњеним племенима на горњем току Мораве и Вардара која га прогласили за цара у Призрену (1073.); заузео Ниш и побунио сва срп. племена до Дунава; вратио се на Ј на вест да су Византинци потукли војводу Петрилу код Костура, али је сам потучен (код Пауна на Косову), заробљен и одведен у Антхохију, одакле га касније спасли млетачки трговци. По ступању на престо искористио напад Нормана на Виз. и подвластио Босну и Рашку, које се после Михаилове смрти одвојиле; лепо је примио у престоници Скадру кретање који су, под вођством грофа тулузског Рајмонда, проишли кроз Зету; умро између 1101. и 1116.

БОДИЦКИ Михајл (1852.-1919.), словачки прк. писац, књиж. историчар и критичар; биограф Јана Колара. **БОДЛЕЈАНА**, унив. библиот. у Оксфорду, названа именом енгл. научника Бодлеја, чувена по богатом збирци оријенталних рукописа.

БОДЛЕР Шарл (Baudelaire, 1821.-1867.), фрц. песник; извршио знатан утицај својом сугестивношћу и осећајношћу на песнике фрц. симболизма и на модерно песништво уопште; преводио Е. Поа, а у прози писао поеме и ум. есеје; гл. дело: *Црне злато*, које је било осуђено као неморално (→ сл.). **БОДЛОК Жан Луј** (Baudelocque, 1746.-1810.), фрц. акушер; поред многих радова подвукао важност промера карлице трудница за исход (прогнозу) порођаја. Б. промер (conjugata externa), растојање између предње горње ивице карлице (симфиза) и удубљења између последњег слабинског приљепца и крне кости; износи 20 см.

БОДЉИВЦИ (Hystericidae), глодари с дугим, чврстим и покретљивим бодљама на леђима и задњастим телом; позната врста: бодљикаво прасе (Hystrix cristata), живи у сред. обл. **Бодљокошца** (Echinodermata), коло веома троних животиња, петозрачне симетрије тела, чврстог крчног скелета у кожи, често наоружаног крчним бодљама. Облик тела различит: лоптаст (морски жежеви, Echinoidea), звездаст (морске звезде, Asteroidea), змијав (Ophiuroidea), ваљкаст (трпови, Holothuroidea), или биљолик (морски кринови, Crinoidea); скелетни делови поређани у зрачне нивозе; имају системе водних или амбулакралних канала зрачно распоредених, од којих полазе танке цевасте (амбулационе) цевчице испуњене течном сличном мор. води. Размножавање полно, оплођавање у мор. води; из јаја излазе слободне ларве чудног облика, обрасте трепљама. В. живе искључиво у морима; њихови изумрли претстав

ници познати из најстаријих геол. времена; екон. значај б. је мали; извесне врсте трпова, као и полне жлезде многих морских жежева, служе у неким крајевима за јело. (На сл. горе морски крин, средина л. трп, д. морски жеж, доле л. змијача, д. морска звезда.) Водљокожа риба (*Diodon maculatus*, фам. *Astracionidae*), рибе тропских и умерених мора, с много бодља по целом телу и вилица издужених у чврст кљуи за дробљење мекуншапа и корала, дуга до 50 см; не једе се: може да увуче много ваздуха и да плива окренута леђима као бодљикави мехур.

БОДМЕР Јохан Јакоб (1698.-1783.), нем. научник и критичар из Швајц., који је својим студијама нем. нар. епике оживео интерес за њих (Песма о Нибелунзима).

БОДО Жан М. (Baudot, 1845.-1903.), фрц. телеграфист, проналазач 1 врсте телегр. апарата. Бодов апарат, 1. вишеструки телеграфски апарат, пронађен 1876.; употребљава петозначну азбуку; заснован на вишеструком искоришћавању телегр. водова путем подвојених, сукцесивних достављања, односно примања. Б. телегр. азбука → петозначна телегр. азбука.

БОДОНИ Ђанбагиста (1740.-1813.), чувени ит. штампар; типизирао једну врсту слова која носе његово име; бодови-ћирилицом штампају се Класици југословенски (Народно дело).

БОДРИЋИ → Абодрити.

БОД-СИСТЕМ, поступак за одређивање победника, код такмичења измешу више такмичара или екипа; у њему се такмичи сваки такмичар са сваком учесником, сви резултати (бодови) убележавају се у првенственој листи, а победник је онај који има највише бодова. У фудболу победник добива 2 бода, у нерешеној игри сваки тим по 1, побеђени остаје без бодова; код једнаког броја бодова решава голдиференција (→ куп-систем).

БОДУЕН де Куртнеј Јан (Baudouin de Courtenay, 1845.-1928.), пол. и рус. лингвист, проф. унив. у Варшави; објавио многе студије из сл. филологије, фонетике и псих. језика.

БОДУЛИ, у Хрв. Прим. и Далм. подружљив назив за острвљане. Водулија, назив за сва о.

БОЂАН, ман. у Бачкој; сигурно је осн. пре 1565., кад су га Турци опустошили; у 17. в. имао малу дрвену црк.; садања црк. сазидаана 1722. о тропку Михаила Темшвардије, из Сегедина; црк. живописао сликар Христифор, а престоане иконе израдио (1758.) Јанко Халкозовић из Новог Сада.

БОЂАНСКИ Осип М. (1808.-1877.), рус. славикст, проф. унив. у Москви; путовао много по сл. земљама и писао о нар. песништву сл. племена; преводио са сл. језика и издао много ст. сл. текстова у *Чтевијама*, које је уређивао; најбољи рад: *О нар. поезији сл. племена*.

БОЕМ (фрц.), уметник или студент који живи безбрижно.

БОЃАНОВИЋ Милош (1866.-1922.), ген., учествовао у рату 1885., био ком. Дун. див. 1912., а 1913. мин. вој. и проф. Вој. акад.

БОЃАНСКО ПРАВО, онај део црк. права за које се тврди да потиче од бога и да је стога непроменљиво, супр. → човечанском праву.

БОЃАНСТВО → бог.
БОЃАНСТВЕНА КОМЕДИЈА (*Divina commedia*), флз.-рел. спев ит. песника Дантеа; написан 1300.-1318.; има 3 дела: Пакао, Чистилиште, Рај; у сваком по 33 песме (с уводном песмом укупно 100); визија загробног живота; песника на путу кроз Пакао прати Вергилије, затим Беатрича; у спеву су нашле израза све идеје ср. в.; у описима има снажне уобразиље у дубоке осећајности и мисаоности; поред осталих ит. непријатеља Д. унео у пакао и нашег краља Милутина.

БОЖИДАРЕВИЋ Никола († 1517.), син Влатковића Војадара; познат и под именом Николе Дубровчанина; као следбеник Виваринија и браће Кривели

донео из Вен. јак утицај ит. ренесансе 15. в., али задржао пуно сећање на виз. и срп. средњев. сликарство. У доминиканском ман. у Дубровнику налазе се 2 слике: Благовести и Богородица са дететом, око које су св. Јулијан, св. Јаков, св. Доминик и св. Матеј; његов је и триптихон у црк. св. Марије на Данчама у Дубровнику, у средни којег је опет богородица са дететом, а вероватно су његови: триптихон на л. олтару црк. доминиканског ман. у Дубровнику и триптихон у фрањевачком ман. на о. Лападу, који је наручио неки занатлија В., можда рођак сликарев.

БОЖИКОВИНА → зеленика.
БОЖИЋ, празник Христова рођења; у црк. Б. има смената кунта Сунца, јер је уведена да сузбје митризама, чији је највећи празник надао 25.12. Код Јсл. и већине индоевр. народа за њега везани многи прехришћ. обичаји и веровања, у 1. реду они који су у вези с култом мртвих (нарочита јела, као пасуљ, мед, ораси, простирање сламе, бацање ораха у углове где се налазе душе мртвих, бадњак, печеница и култни хлебци уствари су жртве, а полагањеник је инкарнирани предак. У многим јасл. крајевима на Б. или на Вадњи-дан обилазе куће коледари, групе дечака, који певају нарочите песме). **Божићна побуна** на Цетинју, избила крајем децембра 1918., због одлуке подгоричке Вел. нар. скупштине (13.11. 1918.) о абдицавању династије Петровића и о уједињењу Ц. Горе са Србијом; њом нису били задовољни ближи рођаци, пријатељи и приврженици краља Николе, који покушали да пониште ту одлуку побуном и да поново прогласе Николу Петровића за краља Ц. Горе као засебне државе; на чело покрета ставио се Јован Пламенац, који у одлучном тренутку напустио побуњенике и побегао у Ит.; побуњеници упочетку имали успеха; заузели варошницу Његуше, опколили Цетинје и тражили од извршиог нар. одбора да им га преда, али их овај одбио; стога дошло до борбе на сам Вадњи-дан; одбрана Цетинја (око 750 омладинаца и 1 чета јсл. војске која чувала Команду јадр. трупа) потукла побуњенике (око 2500) и заробила око 450, а остали се склонили под ит. заштиту у Боку Которску, одакле после прешли на ит. лађама у Ит.; око 100 истакнутих побуњеника, међу којима било и најближих рођака краља Николе, затворено у тамницу у Јусовачи; после 2 год. доби ли амнестију.

БОЖИЋ Радич, срп. деспот (1527.-1528); почетком 16. в. прешао из Србије у Војводину; војевао противу Турака у и. Србији. с. Буг. (1502.) и у Срему (1522.); назив деспота добио од Ј. Запоље.

БОЖИЋИЊЕ ОСТРВО (Christmas Island) 1) брит. о. у Индиском Ок., ј. од Јаве (183 км², 1100 ст.); богата лежишта фосфата. 2) брит. коралско о. у Полинезији (607 км²).

БОЖЈА ЖБИНА → гаталиника.
БОЖЈАКОВИНА, пољopr. добно Савске Бан.; гаји и племените расе живине, свиња и говеда.

БОЖЈИ БЛАГОСЛОВ, хазардна игра са 2 шпила од по 32 карте; играчи купују произвољан број карата од банкара који по завршеној продаји из 2. шпила отвара по 4 карте у 3 реда и 13. преминују; играч повлачи свој улог или га увншестручава, према томе да ли је која његова карта отворена и на којем се месту налази.

БОЖЈОМ МИЛОШЋУ (*Dei gratia*), формула употребљена у владачкој титули да се означи пропетицање владачке власти од бога; 1. пут је употребљив еп. на сабору 431. г. у Ефесу, па су се затим њом служиле папе (*D. et ecclesiae g.*), Наполеон III, ит. владаци; срп. краљеви истицали су је; по м. б. и вољи народној.

БОЖКОВИЋ Григорије (* 1880.), приповедач, јавни радник и новинар; свршио Духовну акад. у Москви; у његовим приповекама и путописима из Санска, Ј. Србије и Црне Горе има много лепо нађених сцена, нових занимљивих мотива и живих описа; објавио више књ.

БОЖУР (*Ranuncula*, фам. *Ranunculaceae*), зељасти или дрвенаста биљка, гаји се у баштама због крупног црвеног цвећа; у степана ј. Евр. честа је *P. tenuifolia*, танко осељеног лишћа и црвених правилних цистова; у Југосл. су највише заступљене *P. corallina*, *P. decora*, *P. officinalis*, које обично насељавају планинске пределе или котлинске равнице. Б. кошевски, обичан дивљи б. (*P. decora*), плетова црвених као крв; има га много између Приштина и Вучитрна; народ верује да је поникао из крви косовских јунака.

БОЗ, личност из Библије, Рутин муж.
БОЗА, буза, пиће справљено првобитно од проса, а сад од кукурузна брашна; садржи незнатан % алкохола; веома раширено код тур. народа, а на В. Ц. код Јж. Сл. и Арбанаса.

БОЗВЕЛ Џејмс (Boswell, 1740.-1795.), енгл. књиж.; прославио се као писац Живота Самвила Џонсона.
БОЗВЕЛИ Неофит (око 1780.-1848.), буг. писац; гл. дела: Славјаноболгарско дјетоводство, Краткаја свјашт. историја и свјашт. катихизис.

БОЗДАГ 1) висока план. између Струме и Месте. (ев. од Сереза, 2) често име план. у М. Аз.

БОЗДЈЕХ Емануел (1841.-1889.), чсл. књиж., творца мод. чсл. драме; гл. дела: Из времена котилона, Барон Герц, Државнико испит итд.

БОИТ Гема (1833.-1914.), нем. глумица, пореклом Јел.; као мајстор псих. игре употребљивана с Елеонором Дузе.

БОИТО Ариго (1842.-1918.), ит. песник и композитор; престајалица Вагнеров; компоновао кантате и опере: Мефистофел, Сутои, Нерон, писао песме, новеле и љубрета: Ђоконда, Хера и Леандер, Отело, Фалстаф.

БОЈ 1) судар јачих снага са циљем заузимања или одбране важног положаја или отсека. Исход зависи од ватреног дејства и вештог маневрисања; више успешних б. могу довести и до коначне победе (нпр. на Кајмакчалану 1916., на Козјаку 1912. итд.). 2) (енгл.), дечко, униформисано слушче по хотелима, каванама, лифтовима. Бојни аероплан → аероплан.

Б. брод, најјачи тип ратног брода, наоружан арт. највећег калибра и заштићен најјачим оклопом. Гл. борбена снага флоте на мору, зове се и дредноут, по имену енгл. брода, саграђеног 1906. после искуства у рус.-јап. рату. Модерни енгл. б. б. Нелсон дуг је 216 м, широк 32 м, гази 9 м, депласман 40 000 т; наоружање: 9 топова од 493 мм, 12 т. од 132 мм, 31 т. мањег калибра, 25 митраљеа, 2 троструке лансирне пези; снага машина 45 000 НР, брзина 34 чвора, посада 1400 људи. Б. б. претставља јадро флоте, јер арт. борбом одлучује битку (→ морнарица). Б. Јарбол, на б. бродовима кула са мањим брзометним топовима, платформом за рефлекторе и крстовима за сигнализацију. Б. крсташ, по снази други ратни брод, од којег је мање заштићен: оклоп му смањен у корист брзине и акционог радиуса; служи за извиђање, потпомагање акција на мору, напад непријатељске обале и потпору мањим и бржим пловним јединицама морнарице. Б. отрови, хем. средства, примењена у рату, иако је њихова употреба забрањена хашком конвенцијом (1889.), версајским уговором (1919.), вапингтонском конвенцијом (1922.) и женевским протоколом (1925.); бацају се на непријатеља гранатама, ручним бомбама, бацањима мина, пуштањем отровних облака из челичних боца и из ваздуха; служе да затрују ваздух, земљиште, храну, воду и др. спрему: имају за циљ да изазову тренутну смрт или обољење са дугим или кратким онеспособљењем; дејствују непосредно на кожу или слузокоже (удисањем), или посредно употребом zatrповане хране. Према агрегатном стању деле се на: чврсте, течне и гасовите, а по начину деловања на: загушљиве, пљивавце, надражљивце, кијавце и праве отрове. 1) Загушљивци (хлор, палит, сирпалит, нарочито фосген) нападају органе за дисање и изазивају кашаљ, гушење, пљивање крви, а кад је ваздух пресићен и наглу смрт. Тровање треба што пре, увек на носилима, склонити из zatrповане средине, утоплити их, дати им да дишу кисеоник, цустити им крв и принудити их да леже апсолутно непомицно. 2) Пљивавци (иперит), делују разорно, у виду невидљивих капљица створених експлозијом, на кожу и разне органе. Подмукли су, јер се знаци тровања јављају после неколико сати, што није случај са др. отровима; онани су, јер нападају одећу, косу, храну, воду, биље и земљиште; постојани су, те је могућност тровања веома дуга; најтеже повреде проузрокују на: кожи (пљиваку типа хем. изгоретина), очима (отоци капача и сузење), органима за дисање (појава лажних мембрана са секундарним инфекцијама — запаљење плућа), бубрезима (запаљења), нервном систему (пролазни душевни поремећаји) и органима за варење (болови, повраћање, крвави проливи). Тровањог ослободити одећа, окупати га и опипати. грло, уста, нос, очи прати 2% раствором бикарбоне соде; кожно повреде прати са 4% калијум-хиперманганом; код повреда органа за варење пију соду бикарбону; кисеоник удисати ако су оштећена плућа. 3) Надражљивци, сузавци (бензал бромид, хлоропикрин) и кијавци (дифенилхлорарсен), слабији су отрови: називају лакше повреде у очима или носу. 4) Први отрови (цијановодична киселина), довољно концентрисани у ваздуху, дејствују на мозак, изазивају парализу центара за дисање и наглу смрт. Тровањог спасавати вештачким дисањем, а срчани рад поткренити убригавањем етера и кофеина. Средства за заштиту су лична (цеђењем отровањог ваздуха → маскама или изоловањем од њега тзв. Дреговином апаратом) и заједничка (у нарочитим склоништима за више лица); у хитним случа-

јевима може се помоћи заустављањем дисања, запушавањем носа и уста наквашеном марамом или марамом у којој се налази земља или ситно истуцани дрвени угаљ (без праха), или дисањем кроз грлић боце без дна, испуњене истим материјалом.

БОЈА, утисак који на наш орган вида чине светлосни зраци разне таласне дужине (→ светлост, спектар); тако нпр. таласима дужине 760 милимикрона одговара тамнопрвена боја, онама од 687 црвена, а од 527 чисто зелена итд.; б. неког тела зависи како од спектралног састава светлости која пада на њега тако и од особина самог тела. Б. као материје за бојадисање по саставу деле се на: минер. и органске; прве припадају неорг., а друге орг. једињењима; по начину добивања деле се на: прир. и вештачке (синтетичне), а према употреби на: б. за бојење зидова (кречне), дрвета и метала (уљане), тканине, хартије, стакла итд.; орг. б. према особинама, врти сировина из којих се добијају, хем. саставу и начину бојења деле се у различите врсте: → анилианске, ализаринске, ацо-б., индантринске, сумпорне, базичне итд. В. масна, суспензија минер. б. и фирниса. Сумпорне б., орг. б. добивене топљењем разних орг. једињења са сумпором или топљењем и кувањем под притиском с натријумсулфидом; аморфне су и нерастворне у води; растварају се у воденом раствору натријумсулфида и поново преводе у нерастворан облик додатком киселина, или дејством ваздуха; служе за бојење памука без употребе мочила; постојање су и јевтине. Б. домаћих животиња, означена је б. длаке или коже (код паса и које нису обрале длаком); најразноврснија је код коња; може бити: проста, сложена или шарена; проста је кад су све длаке исте б. (вранац, белац, алат, дорат), сложена кад су длаке више б. измешане (зелен. сив. чилип. жерав), а шарена кад на кожи постоје разнобојна поља. Б. коже, косе и очилу код човека одређена → пигментом (→ кожа, коса, очи, расе). Б. стила, према осећању којим је прожет неки састав, б. с. може бити: лирска, елегична, иронична, патетична итд.; за састав, у којем нема осећања, каже се да је безбојан. Б. тона, особина звука појединог инструмента или гласа; може се одредити једино чулом слуха. Заштитна б. → мимикрија. Бојадисање косе, врши се ради промене прир. б. или да се прикrije сада коса. Плава б. се постиже употребом хипероксида водородениума у воденом раствору 3-10%, остале б. употребом разних препарата од којих је најпознатији препарат од хене. Пре и после сваког бојадисања коса се мора добро опрати; не наноси никакву штету општем здрављу, изузев понекад запаљење коже. В. тела, врши се код многих народа ради украса, застрашивања непријатеља и духова, одбране од злих магичких сила; претходило је одевању; данас у обичају код амер. Индијанаца; делимичног б. т. има и код Јж. Сл. (б. косе код жена на Овчем Пољу, гарављење маски, мазање лица ради одбране од урока), а код мусл. у обичају б. косе, ноката и прстију хеном. В. вина, вршено раније разним средствима, као карамелом, сафлором итд. Наш зак. о вину (§ 4. и 5.) забрањује употребу тих средстава, а дозвољава мешање вина од домаће лозе ради поправки боје. В. народно, за предиво, тканине, разне предмете од дрвета, коже, зсмљано посуђе, ускриња јаја, лића итд., справљане су, а делимично се справљају и данас. б. од разног биља и њихових плодова; за првену се употребљавају корен и жље од броја и брестова кора; за црну: лист, кора и љуска од ораха, гранчице са лишћем од жешље, кора од лужњика, црни три, гранчице од јове и др.; за жуто: жутилица, српак, кора од дивље јабуке или руја, луковина итд.; за модру: јасенова кора; зелена б. се добија на тај начин што се материја прво обоји жуто, па онда стави у плаву б. Ракији се даје жуто б. употребом лицића или иступане мезгре од јабуке; лепа б. вина постиже се муљањем плода од бурјана заједно са грождем, а који за опанке даје се лепа црвена б. потапањем у воду у којој се скувана јова. Бојање је, занатлије које бојадилу прећу или готове тканине, некад веома развијен занат; данас у опадању због употребе јевтиних анилианских б. у инд. тканина; одржава се само по већим варошима.

БОЈАНА, отока Скадарског Ј. и д. Дримовог крака; улива се у Медовски Зал. У доњем делу чини границу између Југосл. и Арб.; пловна је на целој дужини.

БОЈАРДО Матео (1434.-1494.), ит. епски и лирски песник; гл. дело. Витешки еп Заљубљени Роландо, обрађује причу о Карлу Вел.; остало недовршено; Авиостов Бесни Роландо само је наставак онога епа. **БОЈАРИ**, назив за буг., рус. и рум. племиће; у Рус. се делили на царске, градске и патријаршиске.

БОЈ-ЕД Ида (1852.-1928.), нем. списатељка романа: *Једна кап. Бездан живота, Из Тангаловог рода, Само један човек, Мирни јунаци* итд.

БОЈЕР 1) Георгије, сликар из 19. в.; гл. дела иконом-стас црк. у Јаску, а можда и Мајски сабор. 2) **Јохан** (* 1872.), норв. романописац; прва дела реалистичка; у њима описан штетан утицај политике на норв. сељака; доцније писао романе моралне и полит. садржине прожете оптимизмом; гл. дела: **Живот, Велика глад, и Лицем света.**

БОЈИ, народ у ант. Галији настањен између р. Алијеа и Лоаре; имали престоницу у Герговији.

БОЈИЋ Милутин (1892.-1917.), песник; свршио флз. фак. у Београду; рано се истакао рецитовањем у поезији и снажним темпераментом; његове патриотске песме имају дубоког осећања и истинског полета; писао и драме, од којих су му се сачувале 2 у стиховима: *Краљева Јесен* и *Урошева женидба.*

БОЈКОТ (енгл.), искључење неке личности из привр. делатности, изведено од групе лица или организације у циљу смањења угледа, казне или привр. и моралног притиска; најчешће примењен као борбено средство радника према послодавцима и обратно. Послодавци често заводе «црне листе» у које уписују имена истакнутих радника и не примају их нигде у службу, а радници налуштају послодавце и принуђавају их да обуставе рад делимично или сасвим. Трећу врсту б. примењују организовани радници на неорганизоване да би их принудили на ступање у организацију. Као одбјанае закључивања уговора привр. карактера б. је зак. дозвољен; али ако дође у опреку са постојећим обичајима и прописима казн. права, или сасвим угрози опстанак бојкотованог, бојкотована личност или предузеће може захтевати накнаду судским путем.

БОЈЛ Роберт (Boyle, 1627.-1691.), физичар; 1 од првих научника који је ради решавања научн. проблема приступио експериментима; поставио зак. о зависности између притиска гаса и његове запремине при константној тмпт.; бавио се доста аналитичном хем.

БОЈЛЕР (енгл.), котло, код нас за спратно грејање. **БОЈМИЈА**, котлина у Ј. Србији, око Вардара, између Демир Калије и Циганске Кинсуре; веома плодан и богат крај; виноградарство, свиларство, воћарство (смокве, кајеније нар и др.), дуван. Стан. Срби и Турци; гл. место Веврелија.

БОЈНИЧИЋ Иван 1) 1856.-1926.), историчар; гл. дела: *Кривотворење испржава у ср. в., Споменаци Митрица култа у Хрв., Шемство у Галицији и Буковини* итд. 2) **Стјепан** (1894.-1927.), глумца карактерних и комичних улога загреб. поз.

БОЈНОЖ, дуги амер. ловачки нож.

БОЈОВИЋ Петар (* 1858.), војвода; ступио у Вој. акад. 1872.; произведен за ар. вјор. 1880.; за ген. 1912., а за вјоводу 1918. Учествовао у рату 1876. као питомац, а 1885. као водник. Касније био нач. Гл. штб., и нач. штаба 1 арм. за време балк. ратова (1912.-1913.). У свет. рату ком. 1 арм. Написао: *Вој. патроле, Васпитање војника, Метода за решавање тактичких задатака, Шта имамо и можемо да очекујемо од Егзерцирних правила, Одбрана Косова Поља* (→ сл.).

БОЈСТ Фердинанд (Beust, 1809.-1886.), саски и аустр. политичар, дипломат и државник; увео Саску у савез с Аустр.

противу Пруске (1866.), а после аустр. пораза постао држ. канцелар у Бечу; у том својству увео у живот а.у. налогбу (1887.). Као министар рата са Пруском води пријатељску политику према Србији; после пруске победе у фрц.-пруском рату, смењен са положаја канцелара и упућен као аустр. дипломат, претставник у иностранство.

БОЈТЕН (Beuthen), варош (63 000 ст.) у Шлезизи (Нем.), на пољ. граници; околина богата рудама: камени угаљ, олово, цинк; инд. метала, дрвета и пива.

БОК, страна. Бокобран, лопта или ваљак од плетеног конопца, испуњен конопцем, кудељом итд., намешта се на бок брода при пристајању да ублажи

ударате о обалу или брода о брод. Бокови мреже, мрежне платне које с десна и с лева затварају повлачне и потезне мреже, исплетене од тањег и дебљег конца или канала, са већим и мањим онанијама; уз њих пролази риба из грла мреже у мрежну врећу, где је коначно уловљена. Боцна линија, низ ситних кожных чулних органа код риба, пуноглаваца и водоземаца, смештених у нарочитом дугом каналу у кожи главе и бокова; стоје у вези с извесним можданим живцима; сматра се да служе за осећање воденог притиска и водених струјања, њихове јачине и правца. **Б. марш**, кретање вој. јединице при којем се непријатељу излаже 1 страна; настаје приликом заобилажења или груписања на погоднијем положају. **Б. стабилност**, особина аероплана да се одржава у лету тако да му крила остану у водоравном положају; поремећену б. с. пилот исправља крилицима.

БОКА КОТОРСКА, најразуђенији зал. на ј. крају

Јсл. јадр. обале; дуг 20 км, а сужењима и проширењима подељен у више затона и драга; већи: Топлански, Тиватски, Рисански и Которски. Последња 2 у залеђу, везани за предњи део уским продором Вериге; дубина 32-42 м; стране карсне, високе и стрме (Орјен 1895, Ловћен 1749 м); клима приморска; више добрих пристаништа: Херцеговци, Тиват, Рисан и Котор; у Тивту и Ђеновићу ратна пристаништа; утврђена на Оштром и Мамули, добра морска купалишта (Херцеговци, Зеленика и др.). Стан. Бокелји, углавном Срби, пореклом из Црне Горе и Херц, изузев нешто странаца, новијих досељеника: 2/3 прав., а 1/3 кат.; под млетачком влашћу (15. в. до 1806.) делило се на племена; одавно чувени као вешти поморци; особит обичај прослављање св. Трипуна, заштитника Котора. Бокелска морнарица, стални одред морнара, оен. у ср. в. (по легенди приликом преноса моштију св. Трипуна из Цариграда у Котор); вршила пристанишну власт и у доба вен. риб. (1462.-1797.); прва аустр. влада остала јој све раније повластице; Фрц. их укинула, а за друге аустр. владавине (1814.-1918.) могла да испуна само као почасна стража; прославља сваке год. своје свечаности на св. Трипуна (8./2.).

БОКАРДО (ром.), у логици силогизам 3. фигуре закључивања у којем су 1. премиса и закључак делимично одређени; а 2. општа и потврдна (нпр. понеке птице не лете; све птице имају перје; дакле понеке пернате животиње не лете).

БОКАЧО Ђовани (Bossaccio, 1313.-1375.), ит. приповедач, песник и хуманист; као младш бавио се трговином, затим учио црк. право, а доцније се посветио проучавању класичне старине и књиж. раду; написао много дела на лат. и ит.: *Филострато, Живот Дантеов, Коментар Божанственој комедији* и др.; најпознатије и најбоље његово дело: *Декамјрон* (десет дана), збирка од 100 изванредно успешних, мада понекад и претерано слободних новела, које за време куге у Фиренци причају један другом чланови веселог друштва, склоњени на неко оближње пољско добро; њим се служили пиоци за своја дела (Шекспир, Мелијер, М. Држин и др.).

БОКВИЦА, живовлак (Plantago, фам. Plantaginaceae), вишегод. зелеста биљка са розетом од ланцетастог или овалног лишћа, дугачког безлисног

стабла и ситног белог цвета; расте по ливадама, испашама и у пшљадима; има је више врста: *P. media* и *P. major*, у Евр. и з. Аз., а *P. lanceolata*, у Евр., Аз. и с. Афр.; у народу се њен корен употребљава против наступа грознице, а лишће за лечење свежих рана. **Водена б.** (*Alisma plantago*, фам. *Alismataceae*), космополитска биљка бара, обала, река и језера; листа слична б., бела или црвенкаста при основи жућкаста цвета скупљена у цвасти. **БОКЕЉИ** → Бока Которска.

БОКЕРИНИ Луиџи (Boccherini, 1743.-1805.), ит. композитор префињене камерне муз.; компоновао квартете, квинтете и др.

БОКОРЕЊЕ ТРАВА, умножавање бочних стабљика, посталих из бочних пуњака гл. стабљике, које се налазе у пазуху доњих листова.

БОКОРИЋ Михаило († 1817.), сликар из 1. половине 19. в.; радио иконостасе по банатским селима и портрете.

БОКС (енгл.) 1) ограђено одељење у штали, у које се пуштају невезани коњи и др. животиње. 2) мекана и еластична телећа, кравља и коњска кожа, уштављена хромним штавицима и обојена с обе стране; употребљава се при изради обуће и у седларству. 3) вештина борбе песницама у границама правила; датира из најдањих времена; спомине га и **Омир у Одисеји**, на 23. Олимпијади (688. пре Хр.) званично уведен у такмичења; изводио се голим песницама или са рукавицама. У савр. доба Енглези први написали правила. Први шампион борбе голим рукама био **Џејмс Флаг** (1799.), а последњи Американца Суливан (1889.), касније превадала борба са рукавицама. У ср. Европи био популаран забрањен до 1918. али је ипак постигао успеха, нарочито у Нем. и ЧСР. Време борбе код аматера траје 3, а код професионалаца 6-20 рунди, од по 3' са 1' одмора. Има 4 врсте одлука: победа (нок-аутом, предањом, дисквалификацијом или прекидом борбе); победа на поене; нерешен резултат и поништење борбе. Према тежини, борци се деле на 8 категорија: мува, бантам, перо, лака, велтер, средња, полутешка и тешка. **Б. са сенгом, шадо б.**, тренинг против замисљеног противника. **Боксерски менаџер**, пословни посредник између профес. боксера и организатора меча; закључује мечеве за свог пулена и води рачуна о фин. пословима, а врши и дужност тренера. **Б. ринг**, место за одржавање б.-мечева, на подијуму, вис. најмање 0,75 м; ограничено је с 4 стуба, за које су причвршћена три конопца дебела 20 мм. **Б. рукавица** је испуњена морском травом или коњском дијаком. Тежине од 4, 5, 6, 8, 10, 12 и 14 унција; за утакмице од 4-8 унција, а теже само за тренинг.

БОКСБУРГ, варош (38 000 ст.) у Трансвалу (Ј.-афр. Унија), надм. в. 1630 м; у околини рудник злата.

БОКСЕРИ, чланови тајног патриотског удружења у Кини; изазвали (1900.) боксерски устанак противу странаца и б. ват.

БОКСИТ (по месту Беау, у Фрц.), хидратисани оксид алуминијума ($Al_2O_3 \cdot 2H_2O$); земљаст минерал, црвене, жуте или мрке боје, често ситногрудваст; најважнија алуминијумова руда; искоришћује се само она које садржи мало силицијум-диоксида. Свет. производња је износила 1934. год. 1 267 000 т; од тога више од $\frac{2}{3}$ отпадало на Евр., а остатак на Амер.: од Евр. земља на 1. месту Фрц. (400 000-500 000 т), па Ит., Мађ. и Југосл., чија је производња скоро једнака (око 100 000 т). У Југосл. налазишта бројна и много пењена, јер наш б. садржи око 55% алуминијума, а мало силицијум-диоксида. Најбољи и најбогатији лејаја су далм. (околина Дрвина, Обровца, Ервеника, Сиња, Имотског, по Мосех-Планини и о. Пагу и Рабу), Херц. (у Јн. делу Прим. Бан.) и прног. Бокситни цемент, хидраулични малтер који брзо стврдњава; добива се топљењем б. у дementним пећима; скупљи од обичног цемента; употребљава се за брзо везивање.

БОКСКАЛФ (енгл.), мекана танка и еластична телећа кожа уштављена хромним штавицима и обојена с обе стране; употребљава се за израду обуће и у седларству.

БОЛ 1) место (1700 ст.) на о. Брачу (Прим. Бан.); климатско место и купалиште; у близини доминикански ман. у чијој црк. гл. олтар израдио Тинторето.

БОЛ Фердинанд (1616.-1680.), хол. сликар, Рембрантов ученик; обрађивао мотиве из Библиј. и митологије.

БОЛ 1) б. телесни, непријатан осећај, настаје утицајем јаких надражења или повреде ткива. 2) б. душевни, осећање којим душа реагира на непријатне доживљаје опасне по наш опстанак, социјални положај и напредак. 3) (енгл. bowle), алкохолни напитак са воћем и шећером.

БОЛА (шп.: лопта), оружје у употреби код Индијанаца Ј. Амер.: 1 или више лопти, ушнених у ко-

жу, међусобно повезане ремењем; завитлава се и баца на дивљач; ако погоди обавије се око циља, спутава га и онемогућава му даље кретање; сл. оружја има на Аљасци и у Микронезији.

БОЛАН Жан (Bolland, 1596.-1665.), исусовац, покретач кат. збирке живота светаца (*Acta sanctorum*), коју су настанили по њему названи боландисти.

БОЛДИНИ Ђовани (1845.-1930.), ит. сликар, дуго живео у Паризу, радио попреча личности из високог друштва.

БОЛЕ АТА КЛИЈА (Baile Atha Cliath), од 1924. зван. назив Даблина.

БОЛЕН Ана (Boleyn), енгл. краљица → Ана.

БОЛЕРО 1) шп. игра из 18. в. 2) врста шп. јелека.

БОЛЕСЛАВ, Пољска: 1) Б. I Храбри, кнез и краљ (992.-1025.), потчињно Поморане и Лужичке Србе; отео од Чеха Моравску и Словачку, а од Руса Црвену Рус.; подигао пољ. биск. у Гнезну на степен архиепископа; ратовао са Немцима; пред крај владе крунисао се за краља. 2) Б. II Смели (1058.-1079.), ратоборан прекр владар, војевао са Русима; убио краковског еп. Станислава, због чега се Пољаци побунили и прогнао га. 3) Б. III Кривоусти (1102.-1139.), поново заузео Поморанију и проширио Пољ. до Лабе, увео сензоратско право које после његове смрти довело до наглог опадања Пољ. 4) Б. IV Маурац (1146.-1173.), син претходног, покушавао да прогна браћу и заузме целу Пољ.; признао врх. власт Фридриха Барбаросе. 5) Б. V Стидљиви (1227.-1270.), син Лешка V, за чије владе Монголци оуштопили Пољ. Чешка: Б. Суrowsи, кнез (935.-967.); убио брата Вацлава св. и одметнуо се од Немаца, али касније био присиљен да призна њихову врх. власт; помагао Отокара I у боју са Мађарима код Аугзбурга (955.).

БОЛЕСНИК, лице чије је здравље оштећено. **Болесничка благајна**, установа за осигурање радника у случају болести; јавноправно самоуправно тело под држ. контролом; постоји у Аустр., Нем., Мађ., и др. земљама; у Југосл. постојале у свима обл. које су потпадале под А.-У. По Зак. о осигурању радника од 1922. претворене у окр. уреде. Б. б. трг. болесничкога и потпорнога друштва (БЕТФ и ПД), прив. б. б. осн. у Љубљани (1912.) у склопу и под контролом Средишнога уреда; спроводи допунско осигурање; лечење болесних чланова врши се углавном у сопственом санаторијуму (Шлајмеров дом); сваки члан плаћа по 30 д мес.; има 3 поверљивости: у Марибору, Цељу и Крању и обухвата искључиво трг. и прив. намештенике. Б. б. боєгр. трг. омладине, орган Средишног уреда за осиг. радника, осн. у Београду (1925.) са задатком да изведе допунско осиг. трг. помоћника, чланова Боєгр. трг. омладине; има 4 подружнице (Ниш, Скопље, Нови Сад и Пожаревац); укупан број чланства износио (1934.) 4233, а приходи 2 315 719 д. **Б. каса**, б. фонд, установа која осигурава у случају болести; чланови плаћају улоге из којих се исплаћује лечење лекови и накнада за лично издржавање за време болести, а по могућству издржавају и здравствене установе (лечилишта, болнице и санаторијуми). Б. соба треба да је од најмање 30 м² простора, добро осветљена, подесна за ветрење, са подом подеценим за чишћење и прање; у њој мора бити само намештај и потребе за негу болесника: постеља, ноћни сто, столица, умиваоник, пљувачница, судови за вршење нужде, средства за дезинфекцију; на засебном столу држе се судови за јело и пиће. У болницама може служити за више болесника; тада је потребно за сваког болесника 10 м² површине пода и 30 м² простора. Кревети морају бити удаљени најмање за 70 см. Б. с. за више од 20 болесника нису подесне; најбоље су са 2-4 постеље.

БОЛЕСТ, патол. стање, изазвано утицајем многоструких узрока, у којем организам учествује својим различитим реакцијама; постоји од тренутка кад узрочник почне да делује до крајњег исхода (оздрављење или смрт); може бити локална и општа. Б. авијатичара → ваздухопловство. Б. серумска → серумска болест. Б. плавава (*typhosomatiasis*), заразно обољење тропских предела Афр.; повремено повисење тмшт. од 2-3 дана понавља се ређе или чешће дуже време, чак до 1 год., уз многе тешке знаке: карактеристичан неодољив сан из којег се обично болесник више не буди; обољење траје дуго, може се и излечити, али се најчешће завршава смрћу. Проузроковач, *Typhosomata gambiensis*, налази се у крви и органима оболелих; преноси се с оболеlih на здраве убодом мухе *Ce-Ce* (*Glossina palpalis*). Лечење салварзаном, антимоном; предохрана: уништавање муха, заштита од њихових убода мрежом. Б. вина → вино. Б. лишћа → лист.

БОЛИВАР 1) Симон, Ослободилац (1783.-1830.), вођ ј.-амер. устанка у борби противу Шп.; ослободио Венецуелу (1816.-1817.), Еквадор (1820.), Перу (1822.-1823.) и Г. Перу (1823.), који је по њему назван Бо-

ливњом; кад је покушао да од ослобођених обл. образује јаку федеративну рпб., противници га оптужили да тежи за краљ. влашћу; стога се одрекао свих звања. 2) јединица новца риб. Венесуеле; дели се у 100 центавоса. (Сл. Симон Б.).

БОЛИВИЈА, континентална држава (1,3 км², 2,86 мил. стая.) у Андима (Ј. Амер.). Разликују се 2 дела: на 3 план. (Анди) а на И равница Амазоне; отуд разлике и у клими и привр.; гл. реке: Марморе и Шилкомајо; земљр. (житарице, ј. воће, памук, кока, шећ. трска, кава, каучук) и сточарство (коњи, ламе, говеда, овце, антилопа) слабо развијени; гл. богатство претставља рудно благо (калај, олово, сребро, бакар, бизмут, волфрам, антимон, петролеум, цинк, злато); инд. није много развијена; жел. мрежа (2418 км) у вези са стравим приставиштима; извози руде, а увози угља, гвоздену и челичну робу и животне намирнице; гл. места: Ла Паз, Кочабамба, Сукре, Потоси. Пре открића Амер. улазила у састав државе Перу; Шпањолци је заузели 1538., али је од њих ослободио Боливар 1825., по коме је и добила име; после тога много патила од унутарњих прерата; у 1. половини 20. в. ратовала због Гранд-Чака са Парагвајем (1933.-1935.). Боливијана, јединица новца риб. Б.; дели се у 100 центавоса. Бољивиска Висја, захвата зап. део државе Б. Највиши врхови Илимани (6860), Сората (6550), Сахама (6410) итд.

БОЛИНТИНЕАНУ Димитру (1819.-1872.), рум. песник и путописац; гл. дело: Цвеће са Босфора.

БОЛИД, врста → метеора који својим сјајем надмашају и највеће звезде, услед чега се виде и дању.

БОЛМБЕРГ Ерих (* 1894.), швед. лиричар поратне генерације; мисаон песник; збирке: Песме усамљеника, Човек и бог, Заробљени бог, Земља.

БОЛНИЦЕ, установе за лечење болесника, постојале још код ст. култ. народа; код нас подизане у ср. в. при ман. као задужбине владара и властеле, где се склањали стари и изнемогли; има их 2 врсте у 1 заједничкој згради, и подељене на павиљоне; модерне се зидају по 1. систему са пуно светлости, ваздуха, удобности и чистоте; могу бити: јавне (држ., оп., самоупр. и вој.) и прив.; према врсти болесника деле се на: опште, где се на разна одељена примају све врсте болести; душевне за умоболне; за туберкулозне и др.; за време рата и епидемија стварају се и резервне. У Србији је 1. б. отворена у Шапцу (1826.), 1. јавни шпитаљ у Бел. Градишту (1832.), а прве вој. б. установљене су (1838.) у Крагујевцу, Београду и Пожаревцу; у Југосл. има 200 б. са 27 000 постеља. Болнички брод, за превоз болесника и рањеника; стоји под заштитом Црвеног крста.

БОЛОМЕТАР (грч.), ел. апарат за мерење тмпт.; заснива се на промени ел. отпора при загревању спроводника; прави се од веома танког металног lima, нагарављеног по површини ради повећања апсорпције топлинних зракова. Из експериментално одређеног ел. отпора и његових промена израчунава се тмпт. тела које зрачи.

БОЛОЊА, гл. град (246 000 ст.) истоимене провин. у с. Ит.; у подножју Апенина, на д. обали р. Рено; 1 од најстаријих градова у Ит. Утврђење, пијаци, катедрале, унив. (11. в.), ум. акад., в. пољопр. шк., музеј, звездара. Инд. свиле, конз. меса, шећера. Бољоњска креда, ст. назив фино млевене и прање креде, која се употребљава за израду средстава за чистићење метала.

БОЛОЊА Ђовани да (1524.-1608.), творац полетних фигурица и група барокног стила у бронзи; најлепше се налазе у Фиренци и Бечу.

БОЛОТОВ Василије (1854.-1900.), рус. прк. историк; писао о ст. хришћ., коптској, сирској и етиоп. прк.

БОЛСОНИ, затворене котлине у унутрашњости континента и обл. суве климе; у њих притичу р. и образују слана јез. без отока (Мексико).

БОЛТАЦИЈА (ит.-тур.), у Србији 19. в. сопственик радње са ткст. и помодном робом; њихове радње биле највеће и најлепше, јер су трговале скупоценом робом из иностранства.

БОЛТОН, варош (179 000 ст.) у Енгл., сз. од Манчестра; инд. (ткст., метал., сапуна, хартије); вис. шк., берза и поз.

БОЛУС (лат.), врста глине. Бели б. се употребљава за израду кита, уклањање мрља и др., а обојени (првени до мркоцрвеног) за израду ум. боја.

БОЛЦАНО, варош (33 000 ст.) у с. Ит.; важан саобр. чвор и трг. (воће, вино и поврће); инд. конзервисања воћа и поврћа.

БОЛЦАНО Бернардо (Bolzano, 1781.-1848.), чувен ит. логичар и филозоф.

БОЉАРИ → бојари.

БОЉЕВАЦ, варошица (1200 ст.) и среско место у си. подножју пл. Ртља (Моравска Бан.); околина сточарска; село Криви Вир познато по овцама.

БОЉЕВИЋИ, мање племе у Црмници, у Црној Гори; има 2 насеља: Б. у ужем смислу и Годиње; најзнатније братство Пламеници.

БОЉЕТИНАЦ Иса (* 1915.), арб. првак, родом из Бољетина на Косову; бунио се у више махова против Тур.; пред балк. рат морао да бежи у Црну Гору; умро за време свет. рата у Скадру.

БОЉШЕВИЗАМ, начела која је прихватила револуц. већина рус. социјалист. странке, са Ленином на челу, после расцепна на својој конференцији у Лондону (1903.), где се од ње одвојила мањина (мењшевици) под вођством Плеханова и Мартова; проповеда отимање власти револуцијом, завођење диктатуре пролетаријата, укидање капиталистичког поретка одузимањем прив. власништва и установом комунистичког друштвеног поретка социјализацијом средстава за производњу добара; идеологија изложена у Лениновом делу: Држава и револуција. Бољшевици, присталице б. чланови револуц. социјалист. странке у Рус., која безуспешно покушавала да се дочепа власти приликом револуције 1905. и у лето 1917., а извела револуцију и узела власт у своје руке новембра 1917. Бољшевичка револуција, изведена је у Рус. новембра 1917. под вођством Ленина. Чим је демократска револуција (март 1917.) омогућила повратак у земљу њему и његовим присталицама, Ленин отпочео агитацију за неодложно закључење мира, за поделу вел. поседа селџацима и за социјализацију средстава за производњу; после неуспелог покушаја, извршеног у лето 1917., б. су искористили опште расуло у Рус., настало услед ратних недаћа и неспособности својих противника, па престоли власт Керенском, завели диктатуру пролетаријата, закључили мир са централним силама у Врст-Литовској (3./3. 1918.) и отпочели организацију комунистичког друштва и државе; услед отпора њихових противника у Рус. онда избили дуги и веома крвави грађ. ратови.

БОМ 1) врста хол. чуна са равним дном. 2) швед. спортска сиправа, пречага, вратило.

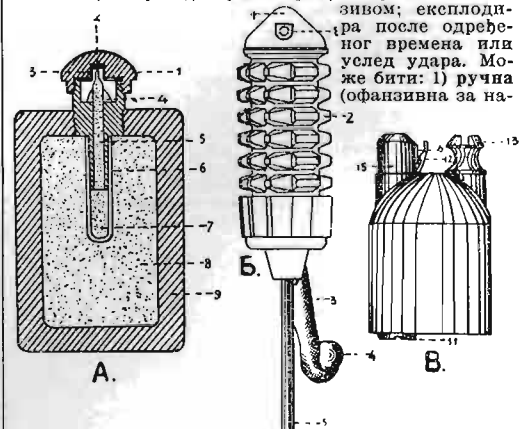
БОМА, варош у Белг. Конгу на д. обали р. Конга, 87 км узводно од ушћа; до Б. допиру и океански пароброди; седиште ген. гувернера.

БОМАРШЕ Пјер Огистен (Beaumarchais, 1732.-1799.), фрц. писац, уч. муз. на двору

и финансијер; оштроуман, лукав и смео, оличавао 3. сталеж који се припремао на револуцију; прочуо се Мемоарима, у којима открио заосталост фрц. судства. У комедијама Севиљски берберин и Фигарова женидба, кроз Фигара, као претставника 3. сталежа, као оштру и духовиту сатиру сввр. друштва: аристократије, њених феудалних права и злоупотреба; нападао продају судских звања и др. положаја. Извршио вел. утицај на фрц. и евр. драму.

БОМБА (лат.-ром.), шупље зрно, напуњено експлозивом; експлодира после одређеног времена или услед удара. Може бити: 1) ручна (офанзивна за на-

пад и дефанзивна за одбрану), тешка 100-1000 гр; даљина дејства 30-50 м. (На сл.: А. срп. б. систем Крагујевац: 1. осигурач (поклопац), 2. капсула, 3.

накованић, 4. смеса за потпаљивање, 5. спорогорећа маса, 6. детонатор, 7. живин фулминат, 8. експлозивно бризантно пуњење, 9. тело б. од гвожђа. Б. аустро-угарска кукурузна б. 1. глава тела б., 2. тело б. од гвожђа, 3. спорогорећа штанин у изолацији, 4. утер (оловна куглица), 5. шипка. В. фрц. (наша) б. V. В. 6 капсла, 12. ударач, 13. чеп, 15. глава улаћања.) 2) тромблонска, која се баца из тромблona (справе у виду левка за натицање на пушчану цев) опаливањем метка; даљина дејства 190 м. 3) аеропланска, баца се из аероплана; може бити: за дејство против живих циљева, за дејство потресом, за дубоко продирање и рушење и специјалне (с бојним отровима, за осветљавање, изазивање пожара итд.). 4) противподморничке, које се бацају у море са брода или авиона, пошто се прво темпирају да експлодирају у одређеној дубини. **Бомбашка афера на Цетињу**, избила кад је Стеван Рајковић, типограф, предао (23./10. 1907.) запекљај са бомбама мин. унутрашњих дела на Цетињу с изјавом да је он послат из Србије да би се у Црној Гори изазвао преврат; после ислеђења окривљена су 52 лица, међу којима 13 нар. посл., 1 б. претседник мин. савета и 3 б. мин. Суђење је било јавно и трајало месец дана; на суђење је доведен као сведок и обични агент-провокатор Ђорђе Настић, који је сведочео да су срп. двор и срп. влада били гонетачи и помагачи припреманог преврата. Срп. дипломат. представник на Цетињу тражио је од црног. владе да се Настиево лажно тврђење демантује и исправи, па кад то није учињено, напустио је на неодређено време Црну Гору; пресуда суда била веома строга; од оптужених 6 осуђена на смрт, а остали до 2 год. робије или затвора; пуштени су испод суђења 1 као невин и 2 из недостатка доказа.

БОМБАЈ, обл. (320 165 км², 19,3 мил. ст.) и град (1,8 мил. ст.) на зап. обали Индије; најнасељеније место и највећи инд. град Индије (инд. вуње и памука); по отварању Суецког канала постао и највеће пристаниште Индије; унив., висока школа, звездац. **Бомбајска коноња**, **гамб-коноња**, влакна билае Hibiscus sabdariffa, из фам. слеза (Malvaceae), која расте у тропској Аз.

БОМБАРДА (фрц.), прво арт. оружје пуњено острга са пуним зрнима од камена, окованим гвожђем у виду крста; палило се гвозденом усвијаном шипком. **Бомбардерски аероплан**, служи за бомбардовање непријатељских објеката; може бити двосед или четше једномоторни или вишемоторни вишесед; осим уређаја за бомбардовање имају и уређај за ноћно осветљење, а вишеседи и радио станицу; на релу носе ознаку В, са цифром која означава број чланова посаде. **Бомбардовање**, врста арт. гађања највећим топовима и из аероплана у циљу да се разруше вој. објекти или примора град на предају; у ратном праву сматра се за насилно средство и допушта се само против утврђења, жел., ратних фабрика, брањених пристаништа и сл., а забрањује се у циљу застрашвања грађана; не смеју се бомбардовати ни зграде обележене знацима Прв. крста и белом заставом, али се зарањене стране ретко тога придржавају. Б. Београда, 5./6. 1862., извршено после сукоба и улличних борби између Срба и Турака (3./8.), до којих су довели разни узроци (осн. нар. војске, реформе решене у срп. скупштини 1861., захтев Срба да се Турци носе из градова, сукоб код Сокола итд.); отпочело је за време спровода погинулих и трајало 4½ сата вел. жестином; обустављено је тек после интервенције страних представника. Имало за последицу смењивање београдског папе и додељивање градова (изузев Сокола и Ужипа који су порушени) од стране вел. сила Србима 1867.

БОМБАСТ, надмен израз, или звучна, али празна и безначајна изрека. Б. стил, претерано китњаст, високопаран стил, чест у здравницама.

БОМОНТ Франсоа (Beaumont, 1584.-1616.), један од најзначајнијих енгл. драматичара из Шекспировог доба;

писао у сарадњи са Флечером. **БОН** 1) град (Вона, 92 000 ст.), на л. обали Рајне у зап. Нем.; катедрала, унив. (1818), в. пољопр. шк., обл. музеј; вид. машина, клавира, порцелана. 2) представниште (Воне, 52 000 ст.) у Алжиру (с. Афр.), на истоименом зал.; извози: фосфате, гвозд. руду, стоку, вино и трожбе.

БОН (фрц.), писмено које утврђује право једног лица да прими суму новца или извесну ствар; врсте упутница; при раздавању намирница, кад се ограначи и надзирава потрошња, даје се б. за хлеб, шећер итд.

Благајнички б., краткорочна држ. обавеза издата саобразно фин. зак.; доноси камату; може бити по виђењу, кад је платив чим се поднесе, и с роком.

BONA (фрц.), дадиља, обично странкиња. **BONA** 1) adventitia (лат.), добра чија је сопственик малолетно дете, а отац има власт адм. и ужитак; у рим. праву била неутуђива; данас се за отуђење тражи дозвола старатељског судије. 2) ecclesiae, држ. добра; по Јустинијановим новелама претворена и неутуђива. 3) → Vopoum possessio.

БОНАВЕНТУРА св. (1221.-1274.), францезац, истакнут схоластичар.

БОНАПАРТЕ, угледна ит. породица, чија се 1 грана настанила у 16. в. на Корзици; њени су гл. претставници: 1) Шарл-Мари (1746.-1785.), ожењен Маријом Јетицијом Рамолино (1750.-1836.). 2) Жозеф (1764.-1844.), њихов син; краљ Напуља (од 1806.) и Шп. (1808.-1813.); после Ватерлоа емигрирао у САД. 3) Наполеон, Жозефов брат → Наполеон I. 4) Лисјен (1776.-1840.), Наполеонов брат; претставник савета од 500 за време директоријума; играо видну улогу у Наполеоновом држ. удару од 18. Бримера; касније дошао у сукоб са Наполеоном и напустио Фрц. 5) Елиза (1777.-1820.), Наполеонова сестра. 6) Јуј (1778.-1846.), брат Наполеона I; хол. краљ (1806.-1810.), отац → Наполеона III. 7) Полина (1780.-1839.), Наполеонова сестра. 8) Каролина (1782.-1839.), Наполеонова сестра, жена Јоакима Мира. 9) Жером (1784.-1860.), брат Наполеонов; вестфалски краљ (1807.-1813.), фрц. маршал за време 2. рпб. 10) Ролан (1858.-1924.), син Лисјенов, познат географ, писац многих антропогеогр. дела.

БОНАР Пјер (Bonnard, *1867.), фрц. сликар, 1 од најизразитијих претставника модерног свр. граф. сликарства после импресионистичке епохе; одличан колорист.

БОНАР Јо Ендрју (Bonar Law, 1858.-1923.), енгл. државник.

BONA FIDE (лат.: у доброј намери), у праву значи савесност, тј. да лице у питању није имало никакву намеру да учини што противправно, нити је знало за постојање противправности.

БОНБОНА (фрц.), ситан слаткиш од шећера или чоколаде; њихова производња редовно у вези с изработком чоколаде (у Југосл. покрива целокупну потребу). **БОНВИВАН** (фрц.), човек који страсно воли телесна уживања.

БОНДРУК 1) набој. 2) скелет зграде, подешен тако да прими њено целокупно оптерећење; у раније доба прављен од дрвета и опеке, а као његови елементи искоришћавани стубови, хоризонталне и косе греде; данас се гради од армираног бетона или гвожђа; делови: стубови и хориз. греде; познати су под именом оквирни, одн. вишеспратни оквирни носачи. **Бондручне** земне конструкције одликују се малом сопственом тежином и необично су отпорне према земљотресима; за препоруку су на ровитим теренима; налазе вел. примену у инд. грађевинама. **БОНЕР Роза** (Bonheur, 1822.-1899.), фрц. сликарка животиња, нарочито коња и бикова.

БОНЗЕЛС Валдемар (*1881.), нем. приповедач неоромантичког правца; успешно сликао живот прир.; гл. дела: Пчела Маја и њене авантуре, Небески свет, Пут у Индију, Деца.

БОНИНГТОН Ричард (1801.-1828.), енгл. сликар, изврстан пејзажист и акварелист; извршио вел. утицај на романтично сликарство.

БОНИНО да Милано, ит. вајар из 1. пол. 15. в.; саградио капелу и олтар св. Дује у сплитској катедрали.

БОНИНСКА ОСТРВА, група мањих вулканских о. (70 000 км², 6000 ст.) у Тихом Ок., ј. од Јап.; производе: шећ. трску и ј. воће; заузео их Јап. 1876.

БОНИТЕТ (фрц.), ваљаност, правоваљаност. Б. облигације → облигација.

БОНИТИРАЊЕ, у пољопр. одређивање квалитета земљишта и њихове способности за искоришћавање (→ земљиште).

БОНИФАЦИЈЕ 1) св. (680.-755.), архиеп. у Мајнцу, претвратитељ многобожачких герм. племена. 2) Б. I-IX, име папа, од којих је најпознатији Б. VIII (1294.-1303); због сукоба са фрц. краљем Филипном IV заробљен у Анањи, после чега је убрзо умро; издао две чувене буле: Clericis laicos и Una sancta. 3) Натал (око 1540.-1600.), бакровезац, пореклом из Шибеника, радио у Риму; изradio геогр. карту Јел. земља са сликама за Св. Јеронима «Илира» у Риму.

БОНИФИКАЦИЈА (лат.), накнада, попуст или отпис од потраживања; нарочито накнада за оштећене или неупотребљиве делове робе; у парничштву враћена парина, накнада за производе који су враћени у иностранство.

БОНОВА ПРОЈЕКЦИЈА, неправда еквивалентна купина л., с лучним еквицидантним упоредницама.

БОНОНИЈА, рим. насеље код Бовоштора у Срему; звало се и Малага.

BONORUM POSSESSIO, установа рим. права, на основу које су могла наслеђивати и она лица која нису била под влашћу умрлог. В. р. *contra tabulas*, право на наслеђе деце која су по зак. могла бити искључена, али то није учињено правоваљано у тестаменту. В. р. *secundum tabulas*, у рим. праву наслеђивање на осн. тестаента која по форми не одговара зак., али који претор признаје као довољан (пред 7 сведока залечаћен); постоји и код нас; неправилно сачињен тестамент важи, ако наследници на то пристану.

БОНСО (јап.), будистички свештеник.
БОНТОН (фрц.), прописи отменог понашања.
БОНУС (лат.), израз амер.-енгл., означава вишак дивиденде који у а. д. и др. друштвима одобрава скупштина на предлог управе. Нпр., поред 6% дивиденде, као и ранијих год., даје се 3% б. за ту год. због веће добити; значи да се уствари даје 9% дивид. **Bonus pater familias**, у праву добар домаћин; когод од неког правног посла има користи одговара за оно што би у његовом случају учинио б. р. f. **БОНЧЕВ** Нема (1839.-1878.), буг. књиж. и књиж. критичар.

БОНШАН Шарл (Bonchamp, 1759.-1793.), фрц. маркез, вођ. Вандејаца у вандејској побуни; погинуо у борби код Шолеа.

БООТЕС (грч.) 1) син Деметре и Јаснона; због проналаска плуга претворен у звезду. 2) у астр. сазвезђе у чијем се оклопу налази Арктурус.

БОП 1) **Огист** (Ворре, 1862.-1922.), фрц. дипломат и књиж.; посланик Фрц. у Србији за време свет. рата; гл. дела: **Необјављени документи Србије и Наполеона I** (1797.-1814.) и **Са срп. владом од Ниша до Краја**. 2) **Франц** (Ворр, 1791.-1867.), нем. филолог, осн. упоредне лингвистике; у најважнијем делу: **Упоредна граматика санскритског, зендског, јерменског, грч., лат., литавског, ст.-сл., готског и нем. доказао сродство индоевр. језика.**

БОПАЛ (Bhopal) 1) вазална држава (17 000 м², 692 000 ст.). Брит. Индије. 2) гл. место (45 000 ст.) у Б., на друзи Бомбај-Агра.

БОР, средње место и руд. насеље на з. ободу Тимочког басена (Моравска Бан.). **Борски рудник**, највећи модерно уређен рудник бакра у Југосл. Ради од 1904.; експлоатиса га фрц. друштво. Бакарна руда и златоносна и сребреносна; на тону рафинираног бакра даје 96-120 г злата и 24-306 г сребра. **БОР** (Pinus, фам. Pinaceae), веома распрострањено дрво по евр., аз. и амер. шумама. Има га више врста: **бели б.** (*P. silvestris*), **црни б.** (*P. nigra*); у медитер. обл.: **алеписки б.** (*P. halepensis*), **пинија** (*P. pinea*) и **приморски б.** (*P. maritima* или *P. pinaster*), у ј. обл. Балк: **молика** (*P. peuce*) и **муника** (*P. leucodermis*); у алпским обл.: **лимба** (*P. cembra*), на врховима високих план. **кривуљ** (*P. montana*), а одомаћене су и неке стране врсте, нпр. **боровац** (*P. strobus*). Најраспрострањенији бели б., који заузима вел. површине, нарочито у ср. и с. Евр., и допире до 70° с. ш. Борово дрво одликује се вел. истрајношћу, носивошћу и цепкавошћу; услед тих особина употреба многострука, нарочито на местима изложеним влази; у воденим грађама, мостограђи, бродограђи, рудницама, за водоводне цеви, покривање кровова, затим за греде, жел. пратове, у столарству итд. Дрво белог б. из сев. земаља познато у трг. као **црвено дрво**, за разлику од белог дрвета смрче и јеле; вел. конкуренцију евр. дрвету праве амер., нарочито → пичинај. Из засечене коре б. тече густ смоласт сок, зван терпентин; његовом дестилацијом са воденом паром добива се терпентински уљс, а у суду у коме се он загрева остаје жупкаста смола, колофонијум. **Борова зола** → лисне осе.

БОР, хем. елемент, кристаласт и црн; ознака В. В.-вазелин → вазелин. **Боракс** (ср.лат.), $B_2O_3 \cdot Na_2 + 10 H_2O$, натријумова со борне киселине; раније доношен из Тибета под именов тинкал; у прир. се налази у неким јез. у Калифорнији, Чилеу и М. Аз., синтетички се гради из борне киселине и калијум-бората; употребљава се у инд. стакла, затим за глазуре и емаље, у металургији као топило, за ломљење, у мед. као антисептик. **Бораксна вода**, прави се од дестиловане, мекане в. додавањем 20 г боракса на 1 л; пере добро осетљиву, надражену и масну кожу, коју треба трљати у њој пажљивим памуком. **Борати**, соли борних киселина; од б. који потичу од тетраборне киселине $B_2O_3 \cdot H_2O$, најважнији **боракс** → натријумтетраборат. **Борацит**, магнезијум боракс. **Борацит**, магнезијум-борат, који садржи хлора; употребљава се за добивање борне киселине. **Борна киселина** $B(OH)_3$, беле прозачне љуснице, добива се из борацита, а има је и у минер. водама, у пари фумарола и вредим вулканским изворима; раствара се у води и испарава с воденом паром; водени раствор слабо кисео; има слабо дезинфикујуће дејство и употребљава се у мед. код

очних катар; служи за конзервисање хране, израду стакла вел. сјаја и стакла отпорног према наглим променама тмпт.; налази примену у кожарству и фабрикации шећа.

БОР Нилс (Bohr, *1885.), дански физичар; осн. теориског познавања састава атома; поставио модел атома на основу схватања Радерфорда (Rutherford) и квантитативно израчунао путање и брзине кретања електрона око атомског језгра за простије атомске врсте.

БОРА Вилијам (Bohah, *1865.), с.-амер. политичар; истицао се за време свет. рата као Вилсонов противник и пријатељ Немаца.

БОРАВАК, боравиште, место где је 1 лице настало; у праву важно стога што то лице може бити тужено код суда надлежног за место б. (→ домицил). **Борављење деце**, по правилу, бива за брачну децу код оца, а за ванбрачну код мајке; ако суд не нареди другачије, м. деца растављених или разведених супруга борава код мајке до 4, а ж. до 7 год., а после тога код оца.

БОРАНИЈА → пасуљ.

БОРАНИЋ Драгутин д-р (*1870.), проф. ек. јез. на унив. у Загребу; писао о повратним глаголима и ономатопетским речима; обрадио Брозов и званични правосни; уређује: **Зборник Ј.ж. Сл.**

БОРАЊА, план. у јз. Србији, зап. од Крупања; највиши Црни Врх 800 м; на њој вођене вел. борбе између срп. и аустр. војске 1914.

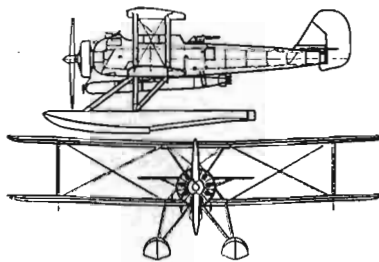
БОРАЦ 1) лице које узима активно учешће у рату; дужно је да поштује одредбе ратног права; мора бити под вођством 1 лица и мора носити униформу и оружје. 2) такмичар за победу у некој вежби; у јахаћем спорту учесник на турниру.

БОРАЧ 1) обл. у Босни, око Влаسنике (Дринска Бан.) у ср. в. град Б., чијим именом називана и обл.; гл. место Влаسنика. 2) гл. град вел. војводе русага босанског Радослава Павловића, близу Рогатице, можда у данашњем селу Борчу. 3) град деспота Стевана, на д. обали р. Груже, зап. од Крагујевца.

БОРАЧКО ЈЕЗЕРО, мало јез. (2,1 км²) и. од Прења, близу р. Неретве (Прим. Бан.).

БОРБА 1) судар појединачна или мањих јединица са циљем протривања или задржавања; исход зависи од веште употребе оружја; њене последње локално значаја. 2) утакмица у раду на остварењу некога заједничког циља; као начело живота означава рад на савлађивању тешкоћа које нам стоје на путу у постизању наших животних циљева.

Б. за оцстанап, 1 од гл. начела селекционе теорије, које по Дарвину проистиче из чињенице да организми у слободној прир. производе већи број клида (хиперпродукција клида) него што би из њих постали потомци могли опстати (1 пантљичара садржи око 80 мил. клида, јаја, а на доњој страни пешпира печурне рудњаче образује се око 2 милијарде клида, спора); у прир. постоји пропадање прекобројних клида и потомака, а бројност јединки регулише б. з. о.; она се јавља у најразличитијим облицима и не треба је замислити само у виду директне б. између јединки исте или различитих врста, или у б. с условима спољ. средине; особито је оштра б. између јединки 1 врсте, јер су им и животне потребе исте. Постоји мишљење да се б. з. о. мора проширити и на делове тела 1 организма. Б. з. о. чињене су многе замерке, али се њен значај не може порећи. **Б. против тбк.** → туберкулоза. **Б. с бицима**, некада култн медитерански обичај, данас нар. игра у Шп. и Порт.; поред б. у којима се бик убија, има и таквих где играчи само показују вештину у прескакању преко њега или обарању бика на земљу. **Борбени аероплан**, ратни једносед или вишесед, служи за б. у ваздуху; вишемоторни вишеседи, наоружани са по неколико митраљеза или малих топова, развијају брзину готово као ловачки а.; такви се зову и ваздушне крстарице (на сл. б. хидроавион). Б. закљони, израђени у земљи да се може закљонити и из њих дејствовати; граде се за пеш., арт., митраљеае и ост. Б. **средства**, све што служи за уништавање непријатеља: ватрено и хладно оружје, борна кола, ратни бродови, ваздушне лађе, бојни отрови и др. Б. **царина**, реторивна ц., диференцијална ц. коју

здушне крстарице (на сл. б. хидроавион). Б. закљони, израђени у земљи да се може закљонити и из њих дејствовати; граде се за пеш., арт., митраљеае и ост. Б. **средства**, све што служи за уништавање непријатеља: ватрено и хладно оружје, борна кола, ратни бродови, ваздушне лађе, бојни отрови и др. Б. **царина**, реторивна ц., диференцијална ц. коју

нека држава заводи на увоз робе из земаља које су нанеле повреду њеним легитимним трг. интересима; има за циљ да нагна те земље да повуку мере које наносе штету интересима одн. државе; у пракси њена примена често доводи до реакције погођених земаља на исти начин и тако настаје → даријански рат. **Б. (патролни) чамац**, лак и брз ч., наоружан са 2-4 торпеда и митраљезима, одн. топонима за самоодбрану; може измена да се приближи вел. брзином (од 90 км) непријатељском броду, избаци торпедо и умакне.

БОРГЕЗЕ 1) рим. племићка породица из доба ренесансе, позната са своје наклоности према ум.; из ње су папа Павле V и његов нећак кардинал Сципион Кафарели, који је саградио вилу Б. и осн. чувену колекцију Б. 2) палата из позне ренесансе у Риму, започета по плану Мартина Лунги за шп. кардинала Деца (1590.); прешла у својину пале Павла V (1605.), који је оставио својој породици.

БОРГИС (ит.-фрц.), врста штамп. слова од 9 јединица (тачака).

БОРДЕРО (фрц.), обележје, ознака; листић на којем је обележена врста новца; у банкарству: списак мен., хартија од вредности, врсте новца итд. примењени за наплату, за дисконтовање или одобрење пословног пријатељу.

БОРДО (Bordeaux), ст. град (263 000 ст.) на л. обали Гароне, у ја. Фрц.; амфитеатар из рим. доба; архиеп., апелација, унив., акад. наука и ум.; веома живо пристаниште за прекоморски извоз (бордовско вино); инд. јуте, шећера, бродоградилште и др. Бордовско говече, постало у Фрц. укрштavaњем бретонске и холанд. расе; кратких рогова, црно-шарено са црним пегама на белним пољима, прне слузкоже; добре млекуље. **Б. чорба**, најбоље средство за предохрану винове лозе од пламњаче (пероноспоре) и др. гљивичних болести; справља се од 1,5-2 кг плавог камена и 0,75-1 кг негашеног одн. 1,6-2 кг гашеног креча на 100 л воде. Креч неутралише киселост плавог камена; плави камен се раствара одвојено у једној, а креч у другој 1/4 воде, па се истовремено оба раствора спајају у 3. суд и непрестано мешају, контролишући реакцију смеше лакмусовом хартијом, док ч. не постане неутрална; мора се учинити лепљивом додавањем меласе, ланеног уља, туткала итд.; ако је потребно, поред лишћа прскати и грождје.

БОРДО Андри (* 1870.), фрц. романописац и критичар; на занимљив али површан начин слика породични живот у романима: **Страх од живота**, **Кућа**, **Часна жена**, **Вушена хаљина** итд.

БОРДОНЕ Парис (1500.-1570.), ит. сликар, радио погрсја, наге фигуре и митол. сцене, веома вешто, али доста хладно и без правог личног акцента.

БОРДУГА (фрц.), поруб; украјина пивца, извајан или насликан оквир слике на зиду.

БОРЕ 1) на човечјем телу долазе од ружних набока: жмиркама очима, набирања чела и др. **Старачке б.** код добро неговане коже настају тек после 60. год.; да се не би добиле треба штитити кожу кремом, а евент. и пудром, вршити масажу и отклањати бубуљице; јаке изражене б. могу се отклонити и операцијом. 2) на земљи постају при поремећајима земљине коре; слојеви стена се убрајају у наборе, јаке или слабије стиснуте, управљене, косе, или полегле, према чему б. добивају разне називе; потпуно б. састављена је од антиклинале (испуљченог дела) и синиклинале (угнутог дела).

БОРЕАЛНИ (лат.), северни. Б. клима, појас хладних, сухих и влажних зима. Б. шумски појас, обухвата све шуме у правцу полутара до суптропског зимзеленог појаса.

БОРЕЈ, бог сев. ветра код ст. Грка; син титана Астреја и Ауроре; отмицар девојака.

БОРЕЛ Пјер, звани Петрус (1809.-1859.), фрц. песник, новелист и романописац; у роману **Госпођа Потифара** насликао друштво око Помпадуре.

БОРИВОЈЕ, чешки кнез из 9. в., кога је Методије превео у хришћ.; признавао власт великоморавских кнезова.

БОРИЛАЧКЕ ВЕЖБЕ, телесне в.; по соколском систему; ту спадају: отпори, рвања, бокс (песничње), борба палицом, мачем, флоретом, ножем на пушци итд.

БОРИЛО, буг. цар (1207.-1217.), нећак Калојанов; отерао Калојановог сина из земље и узурпирао буг. престо; од њега се одметнуо Добромир Стрез; до 1212. у рату са Лат. царством; 1213. удао кћер за

лат. цара Хенриха и склопио са њим савез; после Хенрихове смрти збацио га и ослепио Калојанов син Јован Асен II (1218.).

БОРИС. Бугарска: 1) Б. I (по прелазу у хришћанство Михаило), хан (852.-889.), син хана Пресјана; водно несрећне ратове са Францима, хрв. кн. Трпиријом и срп. кн. Мутимијом; прешао са свима бојарима у хришћанство, 865., и том приликом добио име свога кума, виз. цара Михаила III; год. дана касније угушио побуну нехришћ. бојара; при крају живота повукао се у ман. (889.), али из њега опет изишао да збаци сина Владимира и доведе на престо млађег сина Симеона (893.); умро у ман. св. Пантелејмона код Преславе. 2) Б. II, цар (969.-971.), кога је Виз. прво помагала у борби са рус. кнезом Свјатославом, па га затим збацила са престола и потчинила Буг. својој власти. 3) Б. III (* 1894.), цар од 1918.; најстарији син цара Фердинанда Кобуршког; ожењен Јоаном, ћерком ит. краља Викториа Емануела III. Русија: 1) Ростонски св., кнез из 11. в.; најмилији син кн. Владимира; убио га брат Свјатоплук 1015. 2) Годунов, цар (1593.-1605.), за владе свога зета Феодора придобио племство везањем сељака за земљу, а свешт. подизањем рус. митрополије на степен патријаршије; стога после Феодорове смрти изабран за цара; почео да уводи евр. просвету у Рус., али спречен побуном лажног Димитрија, у току које је умро. Б. Г. 1) Пушкинова трагедија. 2) опера рус. композитора Мусорговског.

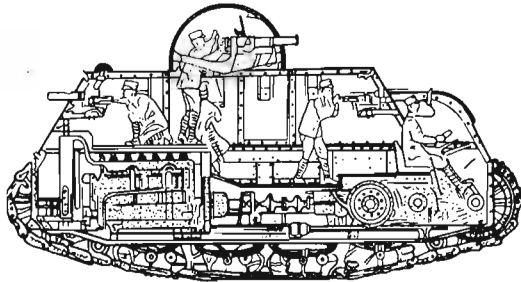
БОРИСЛАВ, село (17 000 ст.) у Пољ. на с. падини Карпата; познато због експлоатације петролеума. **БОРИСОВГРАД**, раније Хали Елез, варош (4400 ст.) у Буг., на л. обали Марице. У месту и околини земљр., сточарство, виноградарство, сваларство и производња дувана.

БОРИЋ, бан босански (сред. 12. в. — 1163.); јавља се у неким сумњивим листинама око 1151. и као мађ. вазал у борбама с Виз. 1154.; пореклом није био из Босне, већ из Грабарја код Слав. Брода; губи му се сваки траг од 1163., по завршетку грађ. ратова у Мађ. и победе краља Стевана коме је он био противник.

БОРЈА ПЛАНИНА у Босни, између горњих токова Усоре, Украине и Врбање; највиши врх Руњавица (1077 м).

БОР-МАШИНА (нем.-лат.) → бушилице.

БОРНА КОЛА, тенкови, моторна кола с оклопом и

наоружањем; снага мотора се код њих преноси на тзв. бескрајни ланац (гусеницу) који омогућава кретање по земљишту ван путева; задатак: отварање пута пеш. кроз препреке и помагање у наступању; уништавање непр. ровова. Деле се на: **лака** (оклоп до 15 мм и 6-8 т тежине) и **тешка** (оклоп до 50 мм, тежина 30 и више т, → сл.).

БОРНАОВА БОЛЕСТ, заразно запаљење централних живчаних органа и њихових опни код коња; узрочник непознат.

БОРНЕО, највеће острво (748 500 км², 2,5 мил. ст.) из малајске групе, 3. по величини на свету. Земљиште се диге према унутрашњости до 1000 м; поједини врхови прелазе и 3000 м; највиши Кинабалу (4180 м). Између план. венада дубоке и широке долине којима се лако продире у унутрашњост. Клима тропска, топла, влажна. Успевају: ориз, батате, шећ. трска, дуван, памук, манила-конопља, бибер, кава, кокос и саго палма. Има угља, петролеума, злата, дијаманата, антимиона и мангана; гл. места: Вандермасан, Понтијанак, Самаринда. Сев. део Б. (Брит. Сев. В., Брунај и Саравак) припада В. Брит., остало Хол.

БОРНИТ, шарена сулфидна руда бакра и гвожђа, металног сјаја.

БОРНУ, пров. (1 000 000 ст.) енгл. колоније Нигерије, з. од јез. Чада у Афр.; земљр. (памук, земљин орах, кукуруз, ориз, индиго) и сточарство; жива трг.; гл. место Кука.

БОРНХОЛМ, острво (588 км²) у Балтичком М., припада Данској, стан. (44 000) се баве земљр., сточарством и риболовом; гл. место Рене на з. обали.

БОРОБУДУР, највећи будистички храм на о. Јави, на 8. или 9. в.

БОРОВИГОВСКИ Владимир (1757-1825.), рус. сликар; радио иконе и портрете, за нас значајан 1 Караџићев портрет (дanas у Ермитажу у Петрограду), према којем је Урош Кнежевић израдио познату Караџићеву слику.

БОРОВИЋ Раде (Раде Неимар), архитект из 14. и 15. в.; вероватно пореклом из зетског прим.; веома популарна личност нар. поезије; градио крајем 14. в. ман. Љубостињу, где је на 1 прагу записао: »Протомајстор Раде Боровић«. Није искључено да је радио још који ман. у стилу моравске школе.

БОРОВИЦА → клека.

БОРОВКА → брусница.

БОРОВЉЕ, варошица (3000 ст.) у долини Драве, у Корушкој (Аустр.). Инд. гвожђарије (жица, клинци и др.) и лужарског занат.

БОРОВНИЦА, врница (*Vaccinium myrtillus*), шумски ниски полужубун који носи усред лета прне бобице; плод се износи на пијале као воће.

БОРОВО, село на д. обали Дунава, код Вуковара (Савска Бан.); раскрсница путева, жел. друге, речно пристаниште и аеродром; фабрика сапуна и ципела («Бата»).

БОРОВ ПРЕЛАЦ (*Dendroctonus pini*), летити дуг око 3 см, кестењаст или црвенкаст, по горњим крилима има попречну кестењасту шару; његове гусенице највеће штеточине б. шуме. Храпе се б. пупољцима и лишћем, а некад их изгризу у толикој мери да проузрокују сушење дрвета.

БОРОДИН Александар П. (1834-1887.), проф. мед. акад., композитор, члан групе »петорике« рус. нап. муз. школе; компоновао 3 симфоније, клавирску и камерну муз. и оперу Кнез Игор, коју довршила Римски-Корсаков и Глазунов.

БОРОДИНО, село у Рус., 150 км зап. од Москве, на р. Колачи, д. притоци Москове, код које је Наполеон потукао рус. ген. Кутузова (7./9. 1812.). Кутузов је са 140 000 вој. и 640 топова подигао утврбења код села Семеновскоје и Вел. редут с. од њега. У Наполеоновој вој. (127 000 људи и 580 топова) л. крилом командовао Ежен Боарне, центром Неј и Мира, а д. крилом Поњатовски. Битка почела у 5 сати изјутра; у 11 сати Ежен аузео Б. и Вел. редут, Неј и Мира Семеновскоје, а Поњатовски загрозио рус. л. крилу; Руси ипак повратили Вел. редут, али га Французи поново отели после огорчене и веома крваве борбе; у току дана код Француза избачено из строја 30 000 људи, а код Руса 40 000 људи; сутрадан рус. војска се повукла у добром реду, спремна да настави борбу чим јој се нареди.

БОРОЈЕВИЋ Светозар (1856-1920.), аустр. војсковођа; за време свет. рата гл. командант на рус. (1914-1916) и ит. бојишту (1916-1918.).

БОРОМЕЈСКА ОСТРВА, 4 о. у јез. Лаго Мајоре.

БОРОМЕО Карло св. (1538-1584.), кардинал, радио на реформи калуџерских редова и противреформацији; осн. Хелветски колегијум за образовање свешт.

БОРОМИНИ Франческо (1599-1667.), ит. архитект, заједно са Бернинијем увео барок у архт.; подигао многе црк. и палате у Риму, и извршио снажан утицај на евр. архт. 17. и 18. в.

БОРОРО, индијанско племе у Браз. (обл. Мато Гросо).

БОРТ, дијамант зракасте структуре, употребљава се за глачање.

БОРУСИ, ст. племе, ариског порекла, с обале Балтичког М.; данас Пруси.

БОРЦИ 1) → рат. 2) нарочите расе живине, које се гаје у земљама где су омиљене борбе петлова.

БОРЦИЈА (Borgia), ит. породица, шп. порекла; из ње потекли: Родриго (1481-1503.), који је постао папа под именом Александра IV; његов син Чезаре (1470-1507.), кардинал, вешт политичар и добар војсковођа, али неискрен, нечовечан и развратник; и Лукреција (1480-1519.), сестра претходног, чувена са своје лепоте. (На сл.: В. Чезаре.)

БОРШТИНИК 1) Игњат (1850-1919.), карактерни глумац; члан Љубљ. гледалишца, затим Загребачког казалишта; играо кар-

актерне улоге у натуралистичким реалистичким драмама. 2) Звонарјева Софија (* 1868.), трагеткиња; играла у Љубљани, па у Загребу (од 1894.), а после рата опет у Љубљани.

БОРУТ, кнез карантанских Словенаца из 8. в.; у борбама против Авара обратио се за помоћ Баварцима, који га помогли, али му уједино наручили своју власт (око 743.); његов син Горазд, као таоц код Бавараца, примио хришћанство.

БОРШЧ, рус. нар. јело од купуса, цвекле и парадиља с павлаком или месом.

БОС 1 Едвин (1833-1857.), амер. глумац, одличан у Шекспировим јунацима; убио претседника Линколна. 2) Херонимус (1450-1516.), хол. сликар, оргиналан и фантастичан ум. вел. маште; највећи мајстор гротескних композиција.

БОСАНСКА НИЈА, књиж. часопис Б. и Х., излазио у Сарајеву 1886-1914.; најдуже га уређивао Никола Кашиковић; на њему сарађивали сви главнији писци из Б. и Х.; доносио нар. умотворине у стиху и прози; имао вел. заслуге за ширење књиж. смисла и нац. васпитања.

БОСАНСКА ГРАДИШКА, варош и среско место (6300 ст.) у Босни, на д. обали Саве (Врбаска Бан.); привр. срезитиште мање обл.

БОСАНСКА ДУБИЦА, варошица (4200 ст.) и среско место на д. обали Уне, према Дубици (Врбаска Бан.); осн. на прелазу из 17. у 18. в.; у рату 1767-1791. око ње се водиле вел. борбе између Аустр. и Тур. («дубички рат»); 2 стругаре и млин.

БОСАНСКА КАТОЛИЧКА БИСКУПИЈА, осн. у 6 в. са седиштем у околини Зенице; уништена најездом Авара и Сл.; обновљена у 10. или 11. в.; у 14. в. пресељена у Ваково; у 16. в. преузели је Фрањевци; у 18. в. претворена у бос.-ваковачку и сремску б.

БОСАНСКА КОСТАЈНИЦА, среско место (са суседним селима 9720 ст.) на д. страна Уне (Врбаска Бан.), коју 1863. осн. исељени мусл. из Србије.

БОСАНСКА КРАЈИНА, пошумљена карсна обл. у сз. Босни (Врбаска Бан.), у ужем обиму предео око Уне, код Бихаћа, а у ширем дела нижа сз. Босна до Врбаса; стан. се бави поглавито сточарством и експлоатацијом шуме, мање земљр.; знатан број иде у печалбу у Америк.; веће насеље Бихаћ; кроз њу пролази жел. пруга; развијена шумска инд.

БОСАНСКА КРУПА, варошица (3320 ст.) и среско место на д. обали Уне (Врбаска Бан.); инд. дрвета и коже; у 13. и 14. в. била у поседу Бабонића, у 15. в. пењских грофова и Франкопапа, а у 16. в. заузели је Турци; ст. трђаву порушила Аустројанци за окупације.

БОСАНСКИ БРОД, варошица (7381 ст.) на д. обали Саве (Врбаска Бан.); трг. место, вел. рафинерија нафте.

БОСАНСКИ КОЊ, типа и порекла ар. расе; топлокрван, ср. раста (око 148 см), издржљив, доста брз, брски; за јахање и товар. Гаји се у Босни, нарочито у држ. ергели у Горажду.

БОСАНСКИ НОВИ, варошица (4030 ст.) и среско место на ушћу Саве у Уну (Врбаска Бан.); стругара и циглана; извоз питомог кестена; први пут се помиње 1280. као Castrum Novum у власништву благајских кн. Бабонића.

БОСАНСКИ ПЕТРОВАЦ, варошица (3110 ст.) и среско место на ји. подножју Грмеч-Планине (Врбаска Бан.); трг. стоке; инд. вуне, млиа, а у окол. њилим.

БОСАНСКИ ШАМАЦ, варошица (2300 ст.) на ушћу Босне и пристаниште на Сави, у срезу брчанском (Дрњска Бан.); постао 1863. насеобиним мусл. исељеника из Србије; извоз жита и шљиве; 5 циглана и 7 млинова.

БОСАНСКО ГОВЕЧЕ, краткорога раса. одлика бунде; гаји се у Босни; добра млечна врста.

БОСАЊЦИ, стан. Босне у њелим полит. границама до 1918. У антрополошком погледу најчешће заступљен динарски тип, затим нордски (чешћи код мусл. и кат.) и алпски. Етнички нису хомогени: међу мусл. и кат. има доста, а међу прав. мање старинаца; прав. знатним делом пореклом из ји. динарског предела; међу мвсл. доста помуслимањених старинаца, али и много досељеника из обл. које је Тур. изгубила пре Босне (Нови, Далм., Хрв. и Слав., Уг. и Србија); међу кат. доста досељеника из Херц. и Далм. Култ. прилике веома различ-

те, али стање на С. и око већих вароши много направљено. Мусл. стап. много подлегло утицајима вере и свуда веома уједначено по начину живота и обичајима; код прав. и кат. има више предеоних разлика, те су се створили и предеони типови (Височани, Зеничани, Гласничани, Вирчаџи, Крајинци и др.) → Босна.

БОСАНЧИЦА, нарочито стилизована, брзописна и штампана ћирилица, раније употребљавана у Босни. **БОСЕРОН**, пас сразмерног облика, фрц. порекла, тупа и боје курјака, кратке длаке, скоро црне њушке, врха репа и доњих делова ногу; паметан и отпоран овчар.

БОСНЕ ЖАК (Bossuet, 1627-1704.), фрц. црк. писац п б-седник; подигао проповед и по-смртни говор на завидну висину; писао против прот., поз., књижевности; у ист. списима објашњава све догађаје божјим провиђењем; гл. дело: Изјава талијанског свепштества.

БОСИЉАК (*Ocimum basilicum*, фам. Labiatae), дугочечна зела-ста биљка из тропске Аз. и Афр.; садржи етерско уље; гаји се ради мириса и употребљава у фабрикацији лигера (Chagetreuse); код нас налази примене у нар. обичајима и верским обредима.

БОСИЉГРАД, варошица (2 500 ст.) и ереско место близу буг. границе (Вардарска Бан.) Југосл. припао по свршетку свет. рата, нејским уговором.

БОСКАВЕН Едуард (1711-1761.), енгл. адмирал; одликовао се у седмогодишњем рату; отео Фрц. много бродова још пре објаве рата.

БОСКАН Хуан (1490-1542.), шп. песник, претставник ит. утицаја у шп. књиж.

БОСКО доп Ђовани (1815-1888.), ит. свепшт., осн. реда салезијанаца.

БОСНА 1) река, 275 км дуж, д. притока Саве; постаје од многих извора на подножју Игман-Пл.; долина узана и клисураста све до изласка у Посавину код Модриче, изузев неких проширења (Сарајевско, Зеничко, Жепачко и Добојско Поље); у Саву се улива код Бос. Шампа. 2) покрајина, добила назив по р. Б., која кроз њу протиче; у сев. делу низија, у Посавини и доњим деловима долина Савиних притока, а на Ј и З планинска; стан. Јсл., ск. јез.; прав., кат. и мусл. вероисповести. Њена најстарија прошлост испитана доста добро после осн. Земљашког музеја у Сарајеву (1889.); најстарија насељена су из млађег каменог доба; од њих најбоље испитано насеље у Бутмиру, у Сарајевском Пољу, које је данас познато у целом свету; нека насеља се продужују од млађег каменог доба све до рим. и сл. доба; међу њима најпознатија сојеничарска насеља у Доњој Долини на Сави, код Рипча и на Гласници, које припада Илирима и халштатском времену. Најстарији ист. стан. Б. су Трачани и Илири; 1. грч. колонија осн. је у Нарони код Метковића (4. в. пре Хр.). Средином тога в. продрли у Б. Келти, и оставили доста видних трагова. Илирску власт сломили Римљани, после дугих и упорних борби (9. г. по Хр.); рим. власт трајала 5 векова и оставила дубок и јак печат. Од 6. в. Б. је дуге времена номинално под влашћу Виз., али уствари у поседу Сл., који су у то доба почели ширење на Ј од Саве и Дунава; на бос. подручју има спомена о Аварима (Обарска, Обрња и сл.) с којима су Сл. неко време били у заједници па их потом потисли помоћу Виз. Сл. досељеници мешали су се у Б. с илирским староседеоцима и примили од њих многе особине и елементе материјалне и духовне културе; гл. сл. племена у Б. били су Срби и Хрвати, са чим је племенским државама била у заједници све до 12. в., и то ср. и и. Б. претежно са Србијом, а зап. с Хрв. Од 12. в. Б. се јавља као посебна, али не дуго као самостална држава; још од 1188. Мађари су добили део Рање, и отад се сматрали као њени врх. господари. Први познати босански бан, мађ. вазал, био Борић, а најпопуларнији Кулин; бос. банови имали много муке да одбију мађ. владаре, који су тежили да потпуно подвласте Б. и искористићавали за то верско питање (13-14. в.); у Б. било много богомила, које званична црк. оглашавала за јеретике; Мађари су стога давали својим походима на Б. карактер крст. ратова. Б. се нагло развила под династијом Котроманића, чјију су чланови Стеван II и Твртко I проширили своју власт на И до Дрине, а на З на Хум и Приморје од Котора до Зрмаче, изузев Дубровника и Задра; Твртко I се прогласио чак и за краља Б., Србије, Далм. и Хрв., али после његове смрти (1371.), опет ојачао мађ. утицај; земљу раздарили грађ. ратови и снажили се феудални господа-

ри појединих обл.; краљ Стеван Томаш (1443-1461.) покушао без успеха (1459.) да споји Б. и Србију жењидбом сина Стевана са срп. деспотицом Јеленом; 1463. Б. пала под Турке, а последњи њен краљ Стеван Томашевић погубљен; у борби с Турцима Мађ. створили бановине: Сребрничку и Јајачку, које су се држале дуже времена (Јајачка до 1528.). Турци рано почели да освајају Б. (Сарајево добила још 1436.); добар део бос. племства примно ислам, али задржао свој језик; од бос. потурчјењака извештан број дошао на Порти до највиших положаја (Ахмед-паша Херцеговић, Мехмед-паша Соколовић и др.). Тур. власт трајала до 1878.; у 1. време била сношљива и дала неколико дела несумњива полета и стабилности; после тур. пораза под Бечом (1683.), кад је Тур. изгубила Слав. и Далм., тур. власт се извргла у тиранију. Обескућени мусл. из Слав. и Далм. дошли у Б. и Х. и почели своје окућавање на рачун раје, што довело до све чешће међусобне борбе бос. мусл. против центр. власти и њихових претставника; Босанци су онда тежили за што већом аутономијом и што неограниченијом личном слободом; од тих покрета најзначајнији је Хусенибега Градашчевића (1831-1832.); али њихове тежње сломио Омер-паша Латас (1850-1851.). Нац. свест б.-х. Срба ојачала нарочито током 19. в. кад су, у вези с људима из Србије и Црне Горе, често дизали устанке, нац. и соц. карактера. Устанак у Невесињу (1875.), који су прихватиле цела Б. и Х., изазвао Србију и Црну Гору, а после и Рус., да објаве Турцима рат; борба је донела нежељени резултат: Берлински конгрес (1878.) дао је мандат А.-У. да у Б. и Х. уведе ред. Антипац. управа А.-У., која отворено тежила да сузбије нац. свест Срба и Хрвата и да створи бос. народност, огорчила против себе већину стан. и изазвала устанак у Херц. (1882.); од 1896. прав., а 1899. мусл. отпочели борбу за верско-просв. аутономију; анексија Б. и Х. (1908.) изазвала вел. огорчење у народу и жив нац. покрет Јсл. оријентисане омладине; на Видов-дан 1914. пао у Сарајеву од 1 омладинца а.-у. престолонаследник Франц Фердинанд; то је дало повод Аустр. да објави Србији давно жељени и спремани рат, који је довео до свет. рата; у њему је А.-У., поред др. обл., изгубила и Б. и Х. (1918.).

БОСТАН (перс.) 1) ужа група плодова коју чине: динџа и лубеница. 2) место где се гаје диње и лубенице.

БОСТОН 1) гл. град (793 000 ст.), вел. и утврђено пристаниште државице Масачусет и најважнији трг. и инд. град (инд. дрвета, хем., метала, ткст., конфекција) после Њујорка у САД; више унив. (најчувенији и најстарији у целој Амер. Харвардов), високих шк. и др.; родно место Франклина. 2) модерна игра у такту 3/4. 3) игра у четворо са 2 шпילה по 52 карте.

БОСУТ, л. притока Саве. Извориште јој у баровишном пределу ј. од Ђакова; улива се ниже ушћа Дрине; дуг 187 км.

БОСФОР, мореуз између Црног и Мраморног М., на чијој евр. страни лежи

Цариград; дуг 31,7 км; широк у с. делу 4,7, а ј. 2,5 км; најужи део има свега 660 м; дубок 50-70 м, а у најужем делу дубина 120 м. Међунар. конвенцијом од 24. 7. 1923., кроз њега у време мира дозвољен слободан пролаз трг. бродовима и ваздухопловима свих држава; за време рата, Тур. може да забрани пролаз непријатељским бродовима.

БОСФОРСКО ЦАРСТВО, осн. 480. пре Хр., на обема обалама Керчанског Зал.; после 3. в. по Хр. припадо Рмљанима, Казарима и Татарима.

БОТА 1) Луј (1862-1919.), вођ Бура у ратовима за независност; затим претседник владе у Ј.-афр. Униј. 2) Карло (1766-1837.), ит. историчар, писац *Ист. Италије*. 3) Пауло-Емил (1802-1870.), сав претходног,

историк; врши ископине у Нинији и много допринео одговетању кљанасте азбуке.

БОТАНИКА (грч.), наука о биљкама (→ биологија). **Ботанички врт**, б. башта, земљиште на којем се гаје биљке из разних крајева света, ради наставе и научног испитивања.

БОТЕВ Христо (1847.-1876.), буг. песник и борац за слободу; као гимназист учествовао у револуц. покрету у Одеси (1864.); касније се бавио разним занимањима (уч., словослагач, глаумац итд.), али није напустио рад на дизању устанка у Буг.; на вест о април. устанку (1876.) прешао са четом из Рум. у Буг., где је одмах погинуо; левао у романтичарском духу; гл. дела: *Сабрана дела*, у којима се нарочито истиче песма *Хајдуци*, рано преведена на наш језик.

БОТЕРИЈЕВА РЕАКЦИЈА, служи за дијагнозу ехинококозе; убрзава се у кожу 0,15 см² ехинитигена (течност из ехинококове цисте); код оболелих после 24 часа око места убода настаје првенило и оток величине дводинарке.

БОТИЋ Лука (1830.-1863.), песник, родом Сплићанин, богослов, прив. чиновник биск. Штросмајера; романтичарски песник, без већег талента; гл. дела: *Побратимство*, *Петар Бачић* и нарочито *Бједна Мара*, коју је драматизовао Н. Вартуловић.

БОТИЧЕЛИ Сандро (Botticelli, 1444.-1510.), ит. сликар, радио реф. и митол. композиције префињеног пртежа и нежног колорита; 1 од најделикатнијих фирентинских ум., који је дубоко проживео драму ренесансног човека; гл. дела: *многбројне Мадоне*, *Пролеће* и *Рађање Венере*. (На сл. 3 грације).

БОТНИСКИ ЗАЛИВ, дугачак зал. на с. страни Балтичког М.

БОТО Јан (1829.-1881.), словачки нар. песник балада; гл. дело: *Смрт Јаношикова*.

БОТОКУДИ, Аиануре, индијанско племе у и. Браз., некада веома распрострањено.

БОТОШ, место код Петровграда, знатно прест. насеље из неолитика.

БОТРИОМИКОЗА (грч.), болест проузрокована микробом (*Botryomyces equi*) који обично улази кроз ране после штрођења и проузрокује гнојења с оточима и стварањем нових ткива; лежи се отечањем отечених ткива.

БОТУЕЛ Деме (Botwell, 1536.-1578.), шкотски племић; убио Даријеља, 2. мужа краљице Марије Стјуарт, па се њоме оженио 1567., али убрзо прогнан из Шкотске; умро као заробљеник у Данској.

БОТУЛИЗАМ (нлат.), тровање меснатом храном и конзервама, веома тешко обољење које брзо доноси смрт; проузроковач анаеробна клица *Bacillus botulinus*. Инкубација 1-16 часова; почетак нагао: повраћање, главобоља, невестица, болови у горњем делу трбуха, живчани симптоми нарочито на очима: укочен поглед, сужавање зеница, разрокоост, сухоћа слузокожа итд.; тмпт. обично није повишена, проливи ретки. Лечење: изазивање повраћања (топлом водом), чистење, испирање желуца, постоји и серум; предхрана: не употребљавати конзерве меснатих производа сумњивог порекла.

БОФОР Франсис (Beaufort, 1774.-1857.), енгл. адмирал, утврдио скалу за мерење јачине ветра (1806.). Бофорова скала, таблица по којој су степеноване брзине ветра од 0 до 12:

0 = тихо	6 = 10 — 12 м/сек.
1 = до 2 м/сек.	7 = 12 — 15 »
2 = 2 — 4 м/сек.	8 = 15 — 18 »
3 = 4 — 6 »	9 = 18 — 21 »
4 = 6 — 8 »	10 = 21 — 26 »
5 = 8 — 10 »	11 = 26 — 40 »
12 = преко 40 м/сек. (оркан).	

БОХАЧ Антониј (* 1882.), чел. статистичар; гл. дела: *Демографија морав. Словачке*, *Насеља и статистика сл. народа* итд.

БОХЕМИЈА, ст. име за Чешку, названа тако по келтском племену Боји.

БОХЕМУНД, име неколико норманских средњев. кн. из Тарента, Антиохије и Триполиса; најзнатнији: 1) **Б. I** (1052.-1111.), син Роберта Гвискара; узео учешћа у 1. крст. рату. 2) **Б. II**, антиохијски краљ (1126.-1129.).

БОХИЊ, вел. план. котлина у Јулијским Алпима (Дравска Ван.) ограничена са С Триглавом (2 863 м), са З Крном (2 240 м), а са Ј Ридицом (1 962 м), Матајурским Врхом и Чрном Прсти; на дну котлине дивно Бохињско Језеро (гладцијалног порекла, 4 км² 44,8 м дубоко); изнад Б. Ј. слап Савица (висок 60 м), где је извориште Саве Бохињке (д. крак Саве).

Изразит план. предео с много шуме и добрим пашњацима; раније се копапа гвоздена руда; данас се извози дрво и б. сир; клима субалпнска: лети, купања у Савици и јез., зими одмор и зим. спортови. **Бохињска Бистрица**, село у Слов., с пограничном жел. станицом према Ит.; некада развијено руд. (гвожђе), данас привр. центар предела Бохиња и знатно туристичко место (Бохињско Ј.; позлазно место за излете на Триглав. летовалиште); извоз дрвета.

БОХНИЈА, руд. место (11 000 ст.) и рудник кухињске соли и тиспа на с. подножју Карпата (Пољ.).

БОХОРИЋ Адам (око 1530.-1598.), слов. писац и педагог; помагао Ј. Далматину у штампању прот. књ., нарочитим правописом (бохоричица); саставио 1. граматичку слов. Ј. *Areticae horulae*, која је за 180 год. била једина. Бохоричица, слов. азбука, управо латиница подешена, веома неспретно, за слов. Ј.; добила име по творцу Б. А. уведена у промет 1581. **БОХУМ**, варош (211 000 ст.) у рајско-вестфалској обл. (Нем.), богатој рудним благом; инд. (метална, ткст., хем.).

БОХУМИН, варош (13 000 ст.) у ЧСР; инд. (челика и хемиска).

БОЦА (*Xanthium spinosum*, фам. *Compositae*), једногод. бодљикав коров пелешасте боје, пореклом из тропске Америке; расте у Евр., с. Афр. и Аз.; на сметлиштима, пашњацима, поред насеља, друмова; развија се тек пред крај лета.

БОЦАРИС Марко (1788.-1823.), јунак из грч. устанка за ослобођење од Тур.; истакао се у одбрани града Мисолунга, у чијој близини погинуо.

БОЦО ДИ БОРГО Карло (1764.-1842.), Корзиканац; рус. дипломат и противник Наполеона I.

БОЧАТНА ВОДА, полуслана вода, тј. речна или изворска вода помешана са морском.

БОЧНИЦЕ → блистаче.

БОЧОНИ Умберто (1882.-1916.), ит. сликар и вајар, 1 од творца футуризма.

БОШ I Карл (* 1874.), нем. хемичар; развио Харберов метод добивања амонјака из ваздушног азота; добио Нобелову награду за хем. (1931.). 2) **Хијероним** (ван Акен, око 1450.-1518.), хол. сликар фантастичних приказа и гротескних ликова; гл. дела: *Порођење богородице*, *Рај* и *пачао*, *Последњи суд*, *Ессе homo* и др.

БОШАВА I д. притока Вардара, извире са Марјанске Пч., а улива се пред улазом у Демир Капију. 2) обл. у ји. план. делу Тиквешке Котлине, у сливу → 1). У њој прав. маи. (Св. Арханђео).

БОШКАЧКИ ГОВОР, тајни г. јужносрбијанских андара; грам. и синтакса као у домаћем дијалекту, а речник мешавина срп. речи употребљених метафорски, арб., тур., цинцарских и др.

БОШКОВИЋ I Ђурђе (* 1904.), архитект и археолог; бави се проучавањем срп. средњев. архт.; рестаурирао црк. у Пећкој патријаршији и Каленићу. 2) **Јован** (1834.-1892.), проф. Вел. школе, филолог, практичар; писао много о чистоти језика; гл. дело: *О српском језику*. 3) **Јуђер Јосип** (1711.-1787.), математичар, астроном, физичар и филозоф; рођен у Дубровнику, умро у Милану.

Као ученик исуоваца ступио рано у њихов ред, био наставник у Collegium Romanum, озн. звездару Брера у Милану, дао геом. метод за одређивање положаја екватора, планета из 3 посматрања 1 пеге (у књ. *De maculis solaribus*); са Хр. Мером извршио тријангулацију папске државе и измерио дужину меридијанског

лука (*De expeditione ad dimetiendos duos meridiani gradus*); прочуо се и испитивањима о ахроматизму система сочива. У гл. делу: *Theoria philosophiae naturalis* заступао и развијао Њутнове идеје и дао оригиналну атомску теорију у којој настојао да објасни све особине материје (гравитацију, кохезију, еластичност) једном једином силом којом располажу атоми; астр. и оптичка дела издана у књ.: *Opera perthentia ad opticam et astronomiam*. 4) Стеван (* 1888.), геодетски гењ., управник Вој. геогр. институ-та у Београду; ради на геодезији и картографији; извршио тригонометриску тријангулацију 1., 2. и 3. класе у целој Србији и Црној Гори; стални претседник међунар. комисије за извршење степенског мерења по меридијану од Сев. М. у Норв. до Рта Добре Наде у Афр. 5) Стојан (1833.-1908.), историчар, проф. Вел. школе у Београду и полит. и просветни радник; активно учествовао у полит. и династичким борбама 60. год.; једно време живео као емигрант у Белг. и Фрц.; као мнџ. просвете осн. Просветни савет и увео проф. испит; највише се бавио ист., али није правио самостална научна истраживања. Његова Историја света за народ и школу почела је на пиrhoј основи, али није довршена; гл. дело: збирка појата и ист. чланака *За просвету и слободу*. — Бошковић, ст. дубровачка породица пореклом из Херц. У њој се почетком 18. в. истакала 3 славна математичара, браћа: Бартод, Петар (1705.-1727.) и Рубер, и песникња Анниа († 1804.).

БОПЊАКОВИЋ Љубомир (* 1896.), композитор; обрађује нар. мотиве и мелодије, нарочито из Ј. Србије; дао муз. за Покоњидрену тикву.

БОПЧА (тур.) 1) назив за разне делове одеће; у околини Бање Луке: бела марама коју жене носе на глави; у Србији, особито Ј.: обично прегача. 2) вел. комад платна у који се завијају хаљине и др. ствари за ношење. **БОПЧАЛУК**, у Босни и у Србији: пар рубља и чарапе, увијени у мараму, који се дају на поклон о свадби или куму на крштењу. Вр. хем. знак елемента брома.

БРАБАНТ, обл. у данашњој Белг. (1 330 000 ст.), између р. Еско и Мезе; гл. град Брисел; у ср. в. грофовина чувена са своје инд. и трг.; потпала под власт бургунд. војводе (1444.) а од 1477. под Максимилијана I Аустр.; остала под аустр. влашћу до фрц. револуције.

БРАВА, служи за затварање врата као и намештаја са крилама или фијокама. **Бравар**, занатлија који се бави израдом б., стварно врста ковача; откако је израда б. постала фабр. посао, углавном врше намештање и оправљање б., а гл. им посао израда бољих ствари од гвожђа, потребних у грађевинарству, израда и оправка машинских делова и сл. Отуда и деоба на машинске и грађевинске.

БРАВНИЧАР Матија (* 1897.), композитор; дела: опера *Покушање в долини шенфлорјанска* (по Панкаревој драми), хорви и камерна музика.

БРАВО (ит.) 1) узвик за исказивање допадања. 2) најамни профес. убица.

БРАВУРА (ит.-фрц.), храброст, срчаност; јуначко дело; у муз. живо, виртуозно извођење комада. **БРАГАНЦА**, порт. династија, владала 1640.-1910. **БРАГАЊА** (ит.), повлачна мрежа за лов дубинских (бентоских) риба у мору; састоји се из мрежних крила, свода, бокова, поданка и вреће; повлаче је риб. лађе и бродови на једра и на мех. погон. **Б. обала**, мрежа потегача; њена величина и време лова са њом ограничени су.

БРАГИ (око 800.-850.), најстарији познати норв. скалд; од 10. в. у норд. митол. убрђан у божанства као заштитник песничтва и беседничтва.

БРАГОЦ (ит.), риб. једрилица са 2 јарбола и 2 ромбоидна једра; употребљавају је чешће ит., а ређе наши рибари.

БРАДА 1) (*mentum*), део лица над доњом вилицом испод уста; понекад има на средини вертикалну бравду или јамцу. 2) (*barba*), густе и дуге длаке на лицу и доњој вилицы код одрасла човека (секундарна полна ознака); жене и деца уместо ње имају једва видљиве маље.

БРАДАВИЦА 1) (*ageola matrae*), место излазних млечних канала на → дојци са којег дете сиса. 2) **рожаста израштај** коже, епидерма и површног дерма, са широком или петељастом осномом, површине неравне и хрпааве, неосетљиве сем у близини нокта, боје сивкасте; јављају се усамљене или у групама на прстима, длановима, лицу, леђима. Б. су инфективно обољеве изазвано процедљивим вирусом; инкубација 1-3 мес. Б. месне, себоричне, немају везе са обичним ни са себорејом, неке су сличне позним → младежица, јављају се после 40. год.; чешће код ж.; величине сочива до динара; боје жуте, мрке, дрњасте. Скидају се галвано-каутером. Б. полних органа (м. и ж.) често претстављају вел. израсти у виду карфијола, скидају се оштром кашиком или горењем. Равне б., само код

младих, најчешће на лицу, нестају узимањем арсена. **Старачке б.**, мрље, последње старачке дегенерације коже, нарочито особа изложених непогодама (ветру, киши), ова врста може прећи у рак; знаци прелаза: свраб, првенило, крастене; лечење: скидање галвано-каутером који мора дубоко захва-тити ако постоји прелаз у рак. Б. на воћкама (тумори воћни, тбк. воћна), израштаји, гуже и тумори, на жилама и грамама воћака и неких врста шум. дрвећа; скоро увек паразитног порекла; изазивају их неке бактерије, гљивице или животиње (на маслини *Basillus savastanoi*, а на воћним садницама, виновој лози и неким зељастим биљкама *Bacterium tumefaciens*); лече се отсецањем и спљивањем заражених грана и делова, и дезинфекцијом земљишта пре сађења осетљивих биљака. **БРАДАН** 1) дубровачки талвр с брадагим ликом св. Влаха; кован почетком 18. в. 2) (*Gyrætus*), крупна птица чебриница сродна → лешинарима, с брадицом од чекињаца перја испод доњег кљуна; храни се лешинама, али и живим пленом.

БРАДВА, кратка секира од каљена железа, широке оптрице, на дрвеној држаљи; за тесање дрвета.

БРАДИКАРДИЈА (грч.), успорење срчаних откуцаја; узроци различити: озледа Хисовог снопа (→ Адам Штоксова бол.), надражај живца вагуса, интоксикација (→ уремија), после неких инфективних болести.

БРАДЛЕЈ Демс (*Bradley*, 1692.-1762.), енгл. астроном и директор гриничке звездаре; први објаснио појаву аберације некретница, открио померање Земљине осовине (које назвао нутација) и дао емпирички образац за астр. рефракцију.

БРАДФОРД, варош и пристаниште (290 000 ст.) у Енгл.; извози вуну; инд. вуњених тканина.

БРАЗА Пјер (1852.-1905.), испитивач Афр. и фрц. колонизатор; заузео део Конга (Афр.).

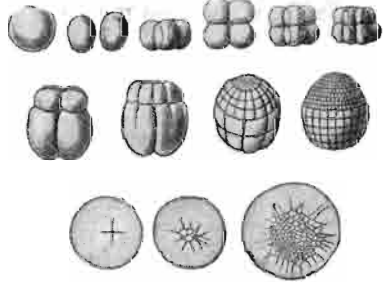
БРАЗАВИЛ (*Brazzaville*), гл. пристаниште (4 000 ст.), фрц. колоније ср. Конга.

БРАЗДА 1) удубљење које за собом оставља плут, траг брода на води. 2) оживљак. 3) формација бој. бродова кад плове један за другим. **Браздање**, деоба, се-

ментација оплођене јајне ћелије животињских органа; резултат поста-нак већег броја ембрионалних ћелија. **Бразда-ста превр-тач** → клишњак.

БРАЗИДА, спартански

војвода у пелопонеском рату; потукао Клеона код Амфиопоља, где обоје изгубили живот, 422. пре Хр. **БРАЗИЛИЈА**, рпб. и највећа држава (8 511 189 км²) Ј. Амер., у сливу Амазона. Сан-Франциска и Ла-плате, на обали Атланског Ок.; обала неразуђена; низина превлађује (2/3 површине), у сливу р. Амазона; висину на О и И чине Гујанске и Браз. Пл., а на З подгорина Анда. Клима топла и влажна у прим. и равници; на план. умеренија и здравија. Сем Амазона и његових притока (Јапура, Рио Negro, Јавари, Журуа, Пурус, Мадеира, Тапажос, Шингу), кроз Б. теку још Токантинс с Арагајем, Паранаиба. Сан Франциско, Парана и Уругвај; јез. мало и незнатног прострaнства. Има огромне комплексе плодног земљишта, али релативно мало искористиљено; земљр. држава; гл. производ кава (2/3 свет. производње); затим кукурузу, пшеница, јечам, зоб, ориз; поврће, вариво, памук, шећ. трска, дуван, мед, биље (рипинус, кињин, кока, ипекакуана), палме, каучук, какао, ј. воће, парагвајски чај, јута, конопља, лан, итд. На Амазону највећа прашумска обл. на свету. Сточарство неразвијено (говеда, коњи, мазге, магарци, овце, козе), мада има услова за напредак. Рудног блага (злато, драго и полу-драго камење, сребро, угљ., манган, бакар, олово, цинк, калај, сумпор, графит, мрамор, жива) има доста, али експлоатација мала. Највећи део потреба подмирује се кухевном радиношћу. Фабр. ради-ности (инд. шећера, љуптвење каве, млндарство, штављење кожа, пиварство, ткст. инд., конзерви-сање меса, прерада дувана) тек у зачетку. Саобр. се одржава рекама, обалском пловидбом, жел. (36 600 км пруге) и товарним животињама. Има 39,7 мил. станов.; 1/2 Европљани, остало Мулати, Прици, Индијанци, Местиси; гл. градови: Рио де Жанейро, Сан Пауло, Баија, Пара, Сантос, Пернамбуко, Порто Алегре. — Открио је порт. морепловац Педро Каб-

рал (1500.) и заузео у име порт. краља; после тога потпапа, заједно са Порт. (1580-1640.), под власт Шпањолада, од којих су је отели Холанђани. Кад се Порт. одвојила од Шп., Холанђани су Јој вратили Б., али је онда око ње настао рат између Шп. и Порт. тако да је коначно додељена последњој тек 1759.; за време Наполеонових ратова, у Б. се склонила (1808.) порт. краљица Марија I, која је пристала уз Енгл. и била потучена; њен син Јован VI морао да се врати у Порт. (1821.), а Бразилијанци то искористили, па прогласили своју земљу за независну царевину под управом његовог сина Педро I (1820-1831.). Педро II (1831-1889.) укинуо ропство Пранаца и завео готово демократ. режим, али ипак био приморан револуцијом незадовољних официра и републиканаца да се одрекне престола, после чега је В. претворена у рпб. (1889.). Бразилијанске Планине у Ј. Амер., између равнице Амазона и Атланског Ок.; према Амазону се спуштају блаво. према Атланском Ок. падају стрмо; највиши врх Итагија 2 718 м. Б. струја, крак Ј. полутаркек струје у Атланском Ок.; тече поред обале Б.

БРАЗЛЕТА (Фрц.), ж. ручни украс; гривна, паруквица.

БРАЈЛА, град (68 000 ст.) и пристаниште на л. обали Дунава у Рум.; инд. шпиритуса; извоз жита и дрвета.

БРАЈ Луј (Braille. 1809.-1852.), фрц. слепи проф., проналазач нарочите испуњене азбуке за слепце; отуда Б. систем и Б. школа.

БРАЈИТИ, сала село код Будве у Боки, раније посебно племе.

БРАЈТ (Bright) 1) Ричард (1789.-1858.), енгл. лекар. бавио се нарочито хроничним нефритисом, који по њему назван → Брајтовом болешћу. 2) Пои (1811.-1889.), енгл. државник, присталица слободне трг.; издејствовао са Кобленом укидање житног зак. 1846.

БРАЈТФЕЛД, село с. од Лајпцига (Нем.), код којег су у 30-год. рату Швешани потукли аустр. војску (1631. и 1642.).

БРАЈТНЕР Георг Х. (1857.-1923.), хол. сликар, разноврстан и темпераментан. убрјаја се у најзначајније ум. свог доба.

БРАЈТОВА БОЛЕСТ (по Р. Брајту), обострано хрон. запаљење бубрега са вел. количином беланчевине у мокраћи, повећаним крвним притиском, оточима на телу (едеми) и изливом течности у грудној и трбушној дупљи (хидроторакс, асцитес).

БРАЈТОН (Brighton), варош (142 000 ст.) у Ј. Енгл. на Ламаншу и највеће енгл. морско купалиште.

БРАЈЦИ, мања етничка група међу Хрватима кајкавцима око горње Купе, сев. од Карловца.

БРАК, спајање лица разног пола ради заједничког живота и рађања деце; у хришћ. прк.: св. тајна у којој свешт. благосиља супружнике ради заједничког живота и васпитања деце; у праву: установа заснована на уговору. Скопач са многим обичајима, од којих се већина своди на то да одбраје супружнике од злих утицаја и да им обезбеде плодност; обичаји и начин склапања зависе од облика привр. и од соц. и култ. степена народа у којем се склапају. Социографски се деле на: моногаме или моногаме (1 муж и 1 жена), полигаме (1 муж, 2 жене), полигаме (1 муж и више жена), полиандре (1 жена, више мужева); затим на ендогаме, кад супружници припадају истој широј или ужјој крвној заједници, и егзогаме, кад припадају различним крвним заједницама и геогр. насељима. Код многих народа заручују се деца; код већине склапају га лица исте или приближно исте старости, најчешће се жена купује и сматра за својину мужа; младожења, одн. његова породица плаћа родитељима изабране девојке откупну цену у стоци, накиту, оделу, новцу и др.; неки мисле да је куповина ж. заменила → отмицу; тај начин склапања б. веома раширен код многих народа у Аз. и Афр.; некада био и општи обичај и код Аријаца у Евр.; на Б. П. одржава се код Арбанаса, Турака и Циганара и Срба у Ј. Србији; код нас Зак. од 10./12. 1852. куповина забрањена, а младожења има права на повраћај датог новца у року од 1 мес. по венчању. Код Јел., па чак и мусл. вере, којима је дозвољена полигамија, по правлу је моногам; код хришћ. по изузетку била дозвољена полигамија у случају неплодности или неспособности 1. жене. По Зак. за б. се тражи само способност за полно општење (facultas ad coitus), а не способност за оплођавање, одн. рађање (f. generandi); међутим у нашем народу постоји уверење да се може тражити развод б. и ако је жена непродуктивна. Хришћ. прк. разликује прквени б., који признаје: грађански, склопљен пред грађ. властима, који не признаје, 2. и 3. б., који признаје и 4. (трагамија) који забрањује. У праву се разликује: Б. валидирани, склопљен и поред брачних препрека, које доцније отпадају услед пролаза рока за

тузбу или диспенсазије. Б. верски, склопљен пред верским претставником (парохом, журином, рабином, пастором, имамом итд.); уведен око 900. г. одржао се у малом броју евр. држава као грађ.-правна установа; код нас обавезан (изузев у Војводини). Б. грађански, свезани уговор, пред држ. претставником; може бити обавезан (у Војводини, у Нем., Фрц., Мађ., Пољској итд.), факултативан (необавезан), мада му држава признаје грађ. правно дејство (у Ит., ЧСР и др.), по нужди, кад грађани могу да га склопе стога што је верски претставник одбио од венчања. Б. групни, трајни брачни односи већег броја мушкараца са већим бројем женских; многи научници заступали мишљење да г. б. старији облик брака; међутим, постојање г. б. није уопште доказано; оно што личи на г. б. код данашњих народа новије је постанка и настало комбинавањем полигамије и полиандрије. Б. друге вере, поштује се као правно стање, али се најчешће на вер. нетрпељивост: ркат. прк. сматра непостојећим Б. својих верних (чак и мешовите) закључене у др. прк.; срп. прав. прк. их признаје за пуноважне, али даје развод аутоматски сваком новом вернику трајно растављеном од стола и постеле по прописима ркат. вере. Б. доцније склопљене, између родитеља ван брака рођеног или зачетог детета је средство за његово позакочење. Б. католички, склопљен је у ркат. прк.; одликује се од осталих тиме што је неразрешив (не може се ни у ком случају развести, већ се супрузима може дозволити само раздвајање од стола и постеле). Б. мешовити, склпана се између хришћ. различите вероисповести; може се закључити уз одобрење (благослов) архијереја; обично се условава потписом реверса. тј. обећањем да ће се деца васпитати у тој вери. Б. мorganатички, б. на леву руку, у владарским породицама б. с. особом из нижег стањења; искључује жену и децу из племићких и владарских права мужа; жена добија титулу само првог јутра иза венчања (од нем. Morgen, јутро). Б. путативни, ништаван је стога што у време закључења 1 страна није знала за узроке ништавости; у неким државама (у Браз. и по правилнику Срп. прав. прк., али не и по срп. грађ. зак.), деца из тога б. се сматрају за закониту. Б. свештенички други, по прописима срп. прав. прк. забрањен, штавише забрањен сваки свешт. б., тј. може се рукоположити лице које је у браку (одста пром), али лице већ рукоположено за ђакона не може се више венчати, док траје дејство рукоположења. Браколомство, повреда брачне верности тиме што муж или жена полно општи са 3. лицем; зак. кажњива кривце. Бракоразводни суд проглашује развод б.; скоро у свим евр. државама то врши грађ. суд. У Југосл. постоје различити зак.: у Хрв. и Слав., Б. и Х., Црној Гори и Србији, б. је прквени; за срп. прав. прк. надлежан епархијски прк. суд у 1., а вел. прк. суд у последњем степену; ркат. и мусл. у Србији имају право на верску бракоразводну јурисдикцију; за др. вероисповести надлежни су редовни грађ. судови. Б. спор, покрене се тужбом за развод б. В. узрок, догађај на осн. којег се може поднети б. тужба; у том погледу постоје 2 тина законодавства: тип слободних узрока (судија нели је ли узрок озбиљан) и тип забрањена (узроци забрањени у зак.). Аустр. и срп. грађ. законик усвајају систем забрањена, који је за прав. допуњен брачним правилником. Брачни друг, зак. израз за реч супруг. Б. верност, правна дужност оба супруга да не ступају ни у какве полне односе са 3. лицем; санкција је развод б.; по прк. прописима треба да постоји и у мислима. Б. деца, рођена су најмање 180 дана после венчања, или после тога у року трајања б. и још за 300 дана по његову престанку, изузев ако се у спору не докаже противно; спор може повести отац у року од 3 мес. Од сазнања за факат рођења, а тужбом се мора доказати да он у време зачећа физ. није могао полно општити са мајком. В. дужност, правна дужност супруга да међусобно полно опште; ако је 1 страна из обести не врши дуже од 1 год., има места тужби за развод. В. заблуда, несвесно стварање, без ичије кривце или са кривцом 2. стране, лажне претстава о своме будућем супругу; претставља разлог за поништај б. само ако се односи на идентитет личности, а не и њене одлике. Б. забрана, свака околност која сиретава закључење б.; малолетном сину и кћери, млађој од 18 г., за ступање у б. потребна дозвола (од оца или старатељског судије), члановима Краљ. дома (од Краља), вој. лицима (од вој. власти), дипломатско-конзуларним чиновницима (од њиховог мн.); венчање без дозволе ових лица не утиче на пуноважност б., али повлачи дисциплинску одговорност. Б. заједница, начин живота супруга; огледа се у заједничком становању, међу-

собној љубави и пољном општењу; њом управља муж, а жена је дужна да му следује, да извршује његове наредбе. да му помаже: поврета з. ако дуже траје, значи напуштање супруга и претставља бракоразводни узрок. **Б. зрелост**, доба кад младенци могу ступити у б.; ваприа према државама; по аустр. грађ. зак. тражи се 14 год., по срп. грађ. зак. 17 год. за мушкарца, а 15 за девојку; по архиепископском благослову могу се склопити б. и раније (у 15. оди. 13. год.) ако су полно развијени. **Б. испит**, акт којим свепит. прима к знању изјаву вереника да желе ступити у б., па затим приступа оглашењу; и. не обавезује на ступање у б., али ко без оправданог разлога одустане од б., дужан је да плати накнаду материјалне и моралне штете невином сугругу. **Б. кривица**, противправна радња која даје невиној страни право да подиже бракоразводну тужбу. **Б. неразрешивост** → безусловна неразрешивост брака. **Б. однос**, правно стање које постоји између сугруга и које претставља читав сипет правних односа: могу бити: 1) **лични**, који се огледају у вршењу б. дужности, у б. верности, пристојном понашању, поштовању мужа, добивању и ношењу мужевљевог имена и заступању жениних интереса од стране мужа; а 2) **имовински**, који садрже дужност мужа да издржава жену; жене да издржава невољног мужа и права жене да води кућанство. **Б. парница** → б. спор. **Б. посредовање**, довођење будућих сугруга у везу ради б. преговора; по зак. забрањено је б. п. уз награду. **Б. право**, скуп правила која се тичу б. и односа међу сугругима; дели се на: **лично и имовинско б. п.** Код нас постоје двојак извори б. п.: држ. (грађ.) и црк.; превлађује мишићење да се држ. зак. могу примењивати само уколико су сагласни са држ.; међутим, пошто суде црк. судови, долази до изражаја б. црк. право и тамо где је оно у неслаганости са држ. Стога постоји неједнакост б. п. за јел. грађ. (13 вероисповести), која иде дотле да се манифестује и у начелима развојивости, моногамје итд. **Б. правилник**, законик који је издао Архиепископски сабор срп. прав. црк. о б. праву (1923.); обавезан је за све прав. у Југосл., јер им суде духовни судови; правилници оспоравају његову важност у погледу мењања грађ. зак. **Б. превара**, кривица која се садржи у подметању личности при венчању издавањем за другог или лажним претстављањем; узрок је за рушљивост б. **Б. преговори**, разговори о ступању у б.; не обавезују на ступање у б., већ на давање накнаде штете због одустајка од венчања. **Б. препрека** (сметња), околност која спречава ступање у б.; може бити: апсолутна (бигамија, неунољество, разлика вере, блиско сродство, афинитет, бракољество, рађење о глави) и релативна, кад се б. руши само на захтев заинтересованог (душевна болест, импотенција, принуда, б. превара, осуда за злочин). **Б. пунољество** → б. зрелост. **Б. развод**, код ркат. б. је неразводљив (изузеи од стола и постеле и дозволом папе); код прав. може се развести због б. сметњи, које црк. признаје канонима за оправдане. **Б. режим**, скуп зак. прописа о уређењу имовинских односа између сугруга, најпознатији су: заједнице имања, миразни, и подвојености имања; код нас вреди систем подвојености. **Б. рођење** → б. деца. **Б. родитељ**, отац и мати чије је дете законито; има дужност издржавања, гајења и васпитања детета и права (родитељска власт, право на управљање детњим имањем, право на помоћ ако падне у неволу, право наслеђа свога детета), која не припадају ванбрачном детету. **Б. спор**, спор око развода или уништаја б.; њихово извињање потпада под грађ. судеове само у Војводини, Слов. и Далм., иначе их воде духовни судови. **Б. сродство**, однос између сугруга и сродника 2. сугруга; претставља б. сметњу, али и основ за наслеђивање, јер по срп. грађ. зак. удовицу без крвних сродника наслеђују сродници мужа. **Б. трошкови**, дају се на издржавање породице: жене, деце, куће; правно муж је дужан да их сноси, али за њихово подмирење пружа му се као олакшање право да употреби приходе жениног мираза. **Б. уговор**, закључен писмено између сугруга о уређењу њихових имовинских односа за трајања б.; у неким земљама (не и код нас), мора се закључити до венчања и не може се мењати за време б. **БРАК** 1) бракирац (герм.), ловачки пас, итнчар, сразмерних линија, дугих клеммавих ушију, кратке длаке; трчи по свеском трагу дивљачи и гони је према лов. заседи. Наш зак. огранично лов са б. на време од 1./10. до 15./1. 2) брачки (Ficus, фам. Fucaceae), веома распрострањена крупна морска алга из групе мрних алги; спљоштена, дихотомо разграната талуса, утврђена за подлогу; неке врсте (F. vesiculosus) имају у талусу мехуре испуњене ваздухом који им олакшавају лебдење у води; многе врсте живе у

Балтичком и Црном М., Атланском и Вел. Ок.; у Сред. М. у мањем броју; налазе се у обалској зони; из б. се добија јод.

БРАК ЖОРЖ (* 1881.), фрц. сликар, 1 од гл. претставника кубизма.

БРАКТЕАТ (лат.), нем. средњев. новац, кован на 1 страни; обично сребрн. ређе златан; сканд. златни б. са фантастичним ликовима и натписима.

БРАКТЕЈА → приперак.

БРАМ ОТО (Brahm, 1856.-1912.), нем. књиж. историк и управник поз., пропагатор модерног реализма у нем. глуми.

БРАМА, Брахма, гл. божанство ст. Индуса; извор свега света, богова и живих бића, у који се све враћа после своје смрти; данас гл. личност у св. тројству, у које улазе још и Сива и Вишну. **Брамини**, свешт., највиша каста у Индији. **Браманизам**, индиска рел. заснована на учењу о Б.; изложена је у књ. Веда, учи да све постаје из Б., да се душе селе и да се умрло биће према заслуга јавља поново као бог, човек или животиња. Брањање у Брамни дух постиже се аскетизмом, а спас од себе душа схватањем сједињења Б. са својим ја; усвајањем идолопоклонства и елемената из хришћ. и мусл. вере, б. се разделио на многе секте.

БРАМА КОКОШ, селекционисана раса, пореклом из Кине или Амер., бела, мрка или угасита, скоро црна, бочичасте троредне кресте; месо укусно, добра лежила; одлична за поправку домаћих раса.

БРАМАБРАС (шп.), хвалисавац, брбљивац.

БРАМАНТЕ Донато (око 1444.-1514.), ит. архитект, 1. пројектант црк. св. Петра у Риму, 1 од твораца ренесансног стила у архт.

БРАМАПУТРА, р. у Аз., 2 800 км дуга; пловна на дужини од 1 300 км узводно од ушћа; има заједничку дeltu са Гангом; улива се у Бенгалски Зал.

БРАМБОР (чеш.) → кромпир.

БРАМС Јоханес (Brahms, 1838.-1897.), нем. композитор вел. делатности; после Бетховена најзначајнији симфонист, а ненадмашан у вокалној муз. Гл. дела: 4 симфоније, 2 увертире за оркестар, 1 виолински и 2 клавирска концерта, Немачки реквијем, Песма судбине итд.

БРАНА, грађевина у речном кориту, положена управно или косо према току; делимично одваја речни ток и издиже ниво воде у р. Сталне (непокретне) б. су од поплета, дрвета, опеке, камена и бетона. **Покретне б.** имају масивне трагове, а покретне делове од дрвета и гвожђа; не могу се подизати без дозволе упр. власти.

БРАНГВИН Франк (* 1867.), енгл. сликар и гравер. Једно време веома цењен због декоративних слика и виртуозно рађених гравира.

БРАНДЕНБУРГ 1) покрајина у с. Нем.; поглавито баровита и песковита низија; једино мала узвицења на С и Ј (Флеминг); кроз њу протичу Лаба и Одра; има много јез. и канала. 2) град (64 000 ст.) у обл. Б., на р. Хавелу; катедрала (1170.), готска црк. св. Катарине (14. в.); инд. бицикла и предмета за речну пловидбу. **Бранденбуршка маркгрофија**, постала од марке коју су Немци осн. у 12. в. у земљама Љутића; ојачала највише под саксонском (1134.-1417.) и франконском династијом Хоенцолерна, која је сјединила са Пруском војводином и претворила у краљевину 1700.

БРАНДЕС 1) Георг (1842.-1927.), дански књиж. критичар и духовни вођ реалиста; извршио вел. утицај на целокупну данску модерну књиж.; најважнија дела: Гл. струје у књиж. 19. в., Вилијам Шекспир. Гете, Волтер, Цезар, Микеланђело. 2) Едвард (* 1847.), брат претходног, дански књиж., драм. писац и политичар; гл. дела: Данска позоришна ум., Страна позоришна ум. и драме: Веридба и Невеста. **БРАНДЛ** Петер (1668.-1739.), чешки сликар; гл. дела: олтарске слике по прашким црк. св. Вита, св. Јосифа, св. Михаила и др.

БРАНДЛЕР Хајнрих (* 1881.), нем. социјалист левицар; искључен за време свет. рата из нем. социјалдемокр. странке, а 1925. из комун. Интернационале.

БРАНЖА → бранша.

БРАНИК, полит. лист; орган Срп. нар. слободоумне странке у Мађ., излазио у Новом Саду 1885.-1914. **БРАНИЛАЦ**, бранитељ, лице које заступа окривљеног за време истраге и на претресу; може га узети сам окривљени или његова родбина; морају га имати: неми, глуви или болесни малолетници кад одговарају за злочин, као и окривљени за крив. дела или дела која се казне са преко 5 год. робије или заточења (§§ 59.-60. Крив. судског поступка). **Б. брака**, личност одређена од суда да заступа одржање бра-

ка, да не би супрузи употребом лажних доказа навели суд на развод и онда кад му нема места. **БРАНИМИР**, хрв. кнез (879.-892.), прекинуо са политиком наслављања Хрвата на Виз. и обратио се Риму; начинио Хрв. независном; за његове владе почело у Хрв. ширење глагољаштва.

БРАНИЧЕВО, старије име за пространу обл. у сев. делу и Србије; гл. места била: В. у близини данашњег Костолаца, Гучево и Мајданпек; позната ст. руд. обл.; назив се одржао у имену Браничевске спахичке, чије је седиште у Пожаревцу.

БРАНКОВБАУ Константин (1680.-1714.), господар Влашке, твр. вазални кнез.

БРАНКОВИНА, село у Србији, код Ваљева, родно место тамнавског кн. Алексе Ненадовића, погубљеног у сечи кнезова пред 1. устанак.

БРАНКОВИЋ 1) Вук († 1398.), син севастократора Младена (→ Бранковићи), зет кн. Лазара, а муж његове најстарије кћери Маре; господар Косова и Дренице; изграо знатну улогу после смрти цара Уроша и заступао политичку сарадњу с Мађарима; учествовао у бици на Косову и преживео је; народ му неправедно приписивао издају, а Турци му нису веровали због веза са Мађарима; после мађ. пораза (1396.) Вајазит га прогнао из његових земаља, па највећи део доделио кнегињи Милицы и њеној деци, а Мари са децом оставио само Вучитрн и Трпачу; умро у изгнанству. 2) Георгије, карловачки патријарх (1830.-1907.); био веома активан; помагао ум. и књиж.; подигао више шк. у разним местима; нарочито украсио Карловце, у којима подигао патријаршки дом и богословски семинар; против њега водила оштру борбу радикална странка у Војводини. 3) Драгољуб (* 1881.), пед. писац; гл. дела: Општа пед. лечења психопатологијом, Психологија и др. 4) Ђорђе (1845.-1911.), дипломат и хроничар; за дипломатску службу васпитао га брат, митрополит Сава II; трпо као писар посланства у Тур. (1863.), а затим с братом у Рус. (1868.); веровао да је потомак ст. деспотске куће Б. и тежио да постане срп. владар; да би то постигао ступио у службу влашког кн. Шербана Кантакузена, кога је наговорио да приђе аустр. цару, који му стога призна прво баронску (1883.), а кад му је Арсеније III потврдио да води порекло од срп. деспота, и грофовску титулу (1888.). Аустр. је од 1888. водила борбу с Турцима и желела да

искористи Б. име и њега лично за деловање међу Србима у њену корист; међутим он међу Србима није значно много и није успео да делује на њих на личном предузимљивомшћу, већ је, доста невестно и с много маште, радио на стварању државе, у којој би он био владар; услед таквог рада и веза с Рус., аустр. војсковођ Баденски домањо га у Кладово (1889.) и затворио прво у Сибир, а потом у Хеб, у којем је В. остао све до смрти. То заточеништво створило му је вел. глас међу Србима и учинило га готово симвалом њихове судбине под Аустр. Његове опезне Хронике, које је написао у заточену, у жељи да утврди своја права на престо имале вел. утицај на срп. историографију.

БРАНКОВИЋИ: 1) Угледна и веома ст. срп. породица, пореклом из Дренице, којој је пар Душан доделио на управу охридску обл.; из ње потичу: 1) Младен, срп. војвода из 1. половине 14. в. за владе Стевана Дечанског и цара Уроша. 2) Бранко, Младенов син, севастократор у Охриду за владе цара Душана, после чије смрти остао веран Урошу. 3) Гргур, Бранков син, ћесар из 14. в. 4) Вук († 1398.), Гргуров брат → Бранковић Вук. 5) Ђурађ, Вуков син → Ђурађ деспот. 6) Лазар († 1410.), Ђурађев брат; узео учешћа у међусобицама око тур. престола после Вајазитове смрти и том приликом погубљен код Једрена. 7) Гргур († 1439.), син деспота Ђурађа; ослепели га Турци 1441., умро као калуђер Герман у Хиљандару. 8) Стеван, Гргуров брат → Стеван деспот. 9) Лазар, брат претходног → Лазар деспот. 10) Катарина, кћи деспота Ђурађа, жена Улриха Целског. 11) Јелена, кћи деспота Лазара, удата за Стевана Томашевића, срп. деспота и бос. краља. 12) Ђорђе → Ђорђе деспот. 13) Јован → Јован деспот. — II Срп. породица из Баната, у којој постојала традиција да води порекло од династије Б. I и да се у Банат доселила из Коренића у Херц.; из ње су: 1) Сава I, митрополит Јепољски и липовски († око 1627.), допринео много освајању Липова од Турака. 2) Лонгин, брат од стрица Сава I, Јепољски и липовски митрополит; напустио митрополију због калвинског гоњења и прешао у

Влашку. 3) Сава II, митрополит ердељски (1656.-1680.), Лонгинов синovac а брат грофа Ђорђа В.; због борбе против калвинизма збачен с положаја и затворен; пуштен тек на заузимање влашког кнеза Шербана; умро 1681. 4) Ђорђе, брат претходног → Бранковић Ђорђе.

БРАНКОВО КОЛО, књиж. лист војвођанских Срба; излазио једанпут недељно у Срем. Карловцима (1895.-1913.); покренуо га Паја Марковић Адамов, после чије смрти га уређивали Милан Будисављевић, Драгутин Илић и Душан Котур.

БРАНЛИ Едуард (Branly, 1846.-1932.), фрц. физичар и хемичар; пронашао кохерер (1890.), којим омогућно примање електромагнетских таласа.

БРАНТ 1) Јозеф (1841.-1915.), пољ. сликар; обрађивао мотиве из вој. и ратничког живота својих земаља. 2) Себастијан (1457.-1521.), нем. песник сатиричар; гл. дело: Јаћа Јудака, у којој оштро шибало тадање друштво (→ сл.).

БРАНТОН Пјер де Бурдеј (Branthome, 1535.-1614.), фрц. писац и биограф; гл. дела: Животи славних људи, Животи галантних жена.

БРАНХИЈАТИ (Branchiata) 1) животиње које дишу шкргама. 2) → рибари.

БРАНЦИН (ит.) → лубин.

БРАНША (фрц.), грана, структура, позив; део, огранак радње, грана трговине (→ трг. струке).

БРАЊЕВИНА, извесни делови шума стављени, у циљу осигурања прир. подмлађивања, под претходну забрану искоришћавања, дрвета, паше и жирења; кад је површина подмлађена или вештачким путем пошумљена, оставља се под забраном све дотле док шума не поодрасте тако високо да јој стока не може нашкодити; Зак. о шумама одређује да се б. имају означити видним знацима и објавити преко надлежне оп. власти.

БРАСЛАВ, кнез посавске Хрв. (око 880.-900.); признавао је франачку власт и борио се уз Франке против моравског кн. Светоплука; да би се успешније одушиљао Мађарима, добио од франачког владара Арнулфа панонску сл. обл. (896.). Умро или погинуо у борби с Мађарима крајем 9. в.

БРАСЛОВЧЕ, варошица (270 ст.) и летовалиште у срезу цељском (дравска Бан.); развалине ст. града.

БРАСТВО, периодичан часопис; излази у Београду (од 1887.) као орган Друштва св. Саве; објавио много књиж., ист., геогр., фолклорних и др. студија наших познатих научника.

БРАТ, син истог оца и мајке, или само једног од њих (полубрат); браќ са б. је ништаван; б. по оцу и мајци, као и б. по оцу наслеђује свога б. или сестру одмах после декујусових потомака и оца, а б. по мајци тек после очевих потомака и мајке.

БРАТИНСКЕ БЛАЃАЈНЕ, аутономна тела у Београду, Загребу, Љубљани и Сарајеву, преко којих се у Југосл. спроводи осигурање руд. радника (чл. 32. Зак. о буџ. дванаестинама за 1935. и чл. 188. Фин. зак. за 1928./1929.); спроводе осигурање рудара у болести, несрећи, инвалидности (изнемоглост, старост и смрт) и пензионо осигурање свих лица која раде у рудницима. Рођаци умрлог рудара, које је он издржавао, добијају као инвалидску помоћ 1/3 од његове год. зараде, а руд. удовице 1/2 пензије њихових мужева; право на пензију стиче сваки рудар када наврши 55 година живота, ако је 30 год. уплаћивао б. б., без обзира да ли је способан или неспособан за даљи рад; пензије се крећу од 20-80% год. зараде.

БРАТИСЛАВА (мађ. Пожон, нем. Пресбург), гл. град (143 000 ст.) покрајине Словачке (ЧСР); лежи на л. обали Дунава и на з. крају Карпата; остаци ст. замка мађ. краљева, катедрала, унив.; уређено и живо пристаниште на Дунаву; инд. ткст., гвоздене, емалјеране, кожне и гумене робе, динамита, муниције, чоколаде и др. Братиславски мир, закључен 26./12. 1805. између Наполеона I и аустр. цара Франца I, после битке код Аустерлица; њиме Аустр. напустила из Ит. и Нем., и уступила Француској Вен. и Далм.

БРАТОВШТИНА, верско удружење световних људи ради међусобног помагања или којим другим побожним, добротворним и соц. циљем.

БРАТОНОЖИЋИ, племе у прног. Брдина, где раније становали Мадуре и Букумири; помињу се 1455.; сва главнија братства пореклом од досељеника; по начину живота и обичајима веома сродни с. Кучима.

БРАТСКО ЈЕДИНСТВО, прот. секта, осн. 1722. по угледу на Чешку браћу; раширено нарочито у Нем., Енгл. и С. Амер.

БРАТСТВО, више родова или породица заједнич-

ког порекла и заједничког култа; често и привр. заједница; меусобне брачне везе у б. су забрањене. Као правна заједница, брани и штити сваког члана и свети га у случају погибије (крвна освета), стара се о невољним и малолетним члановима; одрасли братовтвници иду у бој као посебно вој. одељење. Обично б. управљају старци, главари појединих родова. Братств. организација и данас веом. раширена по свету, на много места у вези с тотемизмом (код Индијанаца С. Амер., Аустралијанаца, Меланезана, неких Црнаца); на Б. П. се још одржава у Црној Гори, Врдима и сев. Арб.

БРАТА ГОСПОДЊА, рођаци Христови; деца Јосифова из ранијег брака, или деца Клеопе и Марије, богородичиних рођака (Јосифа, Јуда, Јаков и Симон). Б. заједничког живота, верска заједница у познијем ср. в.; раширена у Хол. и Нем.; бавили су се преписивањем рукописа и васпитањем омладине. Б. Кармазови, највећи и најдубљи псих. роман Ф. Достојевског, у којем се постављају проблеми морала и расправља о православљу и католичанству, о односу државе и црк., о вери и хришћ. социјализму. Б. хрв. амаја, загребачко култ.-патриотско удружење за чување споменика из нар. прошлости и унапређивање култ.-нац. рада у садашњости.

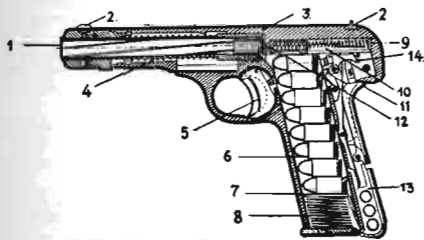
БРАЋАНУ 1) Јоан ст. (1821.-1891.), рум. државник. 2) Јоан м.л., Јонел (1864.-1927.), његов син, рум. државник. 3) Винтила (* 1867.), брат претходног, рум. политичар и државник.

БРАУЕР Адријан (1605.-1683.), фламански сликар, одличан колорист; радио сцене из сељ. живота.

БРАУН 1) Едуард (Brown, 1644.-1708.), енгл. књиж. издао белешке са пута кроз Србију. 2) Лили (1865.-1916.), нем. списатељка мемоара; гл. дела: Из круга Гетеових пријатеља, У сенци титана, Меморијалне социјалистичке (аутобиографија). 3) Роберт (1773.-1858.), енгл. ботаничар, дао име Језгри (nucleus) биљних ћелија. 4) Томас (1605.-1682.), енгл. филозоф, слободан мислилац и изврстан стилист; борно се против сујеверја и заблуда; гл. дела: Лекарска вера (лат.), Хришћ. морал (енгл.) и др. 5) Фред Мадокс (1821.-1893.), енгл. сликар, из групе прерафаелита, обрађивао мотиве из Библије и ср. в., слаб колорист. Брауново кретање, ботаничар В. открио под микроскопом да се ситни суспендовани дељици у капи воде, невареног млека, растворима смоле итд. крећу по изоловљеним и сасвим неправилним путањама; није познато услед чега наступа.

БРАУНИНГ 1) Јелисавета Барет (Browning, 1806.-1861.), енгл. песникиња, жена Роберта Б.; гл. дела: Сонети и спев Аурора Ли. 2) Роберт (1812.-1889.), један од највећих енгл. песника 19. в., наклонен мистицизму; писао песме већином у облику драмских монолога; гл. дела наративни спевови Параделзус, и Претан и књига.

БРАУНИНГ, → аутоматски пиштољ белг. система са 8 метака; калибар 9 мм; дејствује на 50 м. (на сл. 1. цев, 2. нишан, 3. повлака, 4. повратна опруга, 5. обарача, 6. оквир са 8 метака, 7. издизач, 8. вретено, 9. ударна опруга, 10. непосредна коцница, 11. игла, 12. усадник, 13. запињача).

БРАУН-СЕКАР Шарл-Едуар (Brown-Sequard, 1817.-1894.), фрц. лекар и проф. фзл., чувен са својих радова о саставу крви, кичменој мождини и њеним болестима, нервном и живчаном систему, покушајима да поврати снагу старцима и реконвалесцентима, убризгавањем тестисуларних сокова, дао основу органотерапији и опотерапији.

БРАУНШВАЈГ 1) нем. држава (3672 км², 519 000 ст.) од 3 територијално предвојена дела (гл. део у сев.-нем. низији, Везерски срез око Везере и Харцки срез у с. подгорини Харца), постала 1180.; од стам. 43,4% запослено у инд., 27,9% у земљр., а 17,1% у трг. и саобр.; рудници угља, соли, калија, гвожђа, сребра, олова и бабра; инд. машина, хем., дрвета, стакла, хартије, месних производа, шећера. 2) варош (147 000 ст.) у → 1); инд. (млнарство, конзервасање воћа, поврћа, варина и меса, прерада дувана. ткст. инд.); вис. тхн. шк., музеји, библт., ботанички врт.

БРАУНШВАЈГ Карл-Вилхелм (1735.-1806.), пруски ген.; гл. заповедник савезничке вој. која је 1792. напала на Фрц.; потукли га Дамурије и Келерман код Валмија; смртно рањен код Ауерштета.

БРАХЕ Тихо (de Brache, 1546.-1601.), дански астроном; подигао звездару Ураниенбург на о. Хвев и уредио звездару у Прагу, где је у Кеплеру нашао одличног сарадника.

БРАХИ- (грч.), у сложеницама значи: кратак.

БРАХИЈАЛАН (лат.), ручни. Брахијално, силом.

БРАХИКЕФАЛИЈА, краткоглавост, широкоглавост (→ лубања).

БРАХИОЛАРИЈЕ, ларве многих морских звезда.

БРАХИОПОДЕ (Brachipoda), група морских животиња првуљака, често утврђених за дно, лице споља на шкољке; имају љуштину у облику 2 капка (леђни и трбушни), који се отварају и затварају помоћу нарочитих мишића.

БРАХИСТОХРОНА КРИВА, линија по којој треба материјална тачка да се креће (под утицајем Земљине теже) да би за најкраће време стигла из једног (вишег) положаја у други (нижи); ову особину има циклоида.

БРАХМА → Брама. **Брахмана**, индиски прозни списи, у којима се објашњавају Веде, легенде и др.

БРАХУИ, дравидско племе (340 000 ст.), у Велупистану; сточари и земљр.

БРАЦЕРА (ит.), далм. једрењак ср. величине са 1 јарболом; има носивост 3-5 вагона; служи за превоз робе (→ сл.).

БРАЦИГОВО, варошица (3 200 ст.) у Буг., на ЈИ од Татар-Пазарлика; стан. се бави дунђерским занатом, виноградарством и производ. ружиног ула.

БРАЧ, острво у Јадр. М. (395 км², 17 500 ст.), западно од Макарске (Прим. Бан.); од копна одвојено Брачким, од Хвара Хварским, а од Шолте Сплитским Каналом; гл. и средско место варошица Сунетар; извози вино, уље, дуван и мрамор.

БРАШАНЧЕВО, Тијелово, празник тела господњег (festum corporis Domini), уведен ради прослављања причешћа у 13. в.; спојен са професијом; слави се у 2. четвртак по Духовима, као највелелепнији кат. празник.

БРАШНАР, брашнени црв 1) Tenebrionidae, ларва малог мрког или црног тврдокрилца; живи у брашну и мекинама; жућкаста, чврсте коже и вел. 2 см; често се гаји за храну украсних птица и риба. 2) гусеница малог мољца (Ephestia kühniella), живи у брашну; вел. штеточина јер га кваре (→ мољци).

БРАШНИТ Мјило (1849.-1883.), проф. и историчар; написао више струч. радова из хрв. историје.

БРАШНО 1) измлевене житарице (пшеница, кукуруз, јечам, раж и оvas). 2) материје измлевене у прах (пиринчано, скробно, коштано, шамотно итд.). Састав и квалитет б. од житарица зависи од врсте и квалитета житарица, од начина мљења, од тога да ли су при мљењу више или мање издвојени спољашњи делови зрна, целулозна опна и лепак (беланчевине), који се поглавито налазе у спољашњим слојевима; финије и беље б. садржи мање азотних материја (беланчевина) и масти, и има мању хранљиву вредност; просечан састав:

пшенице ражи јечма овса кукур. финије грубље

влаге	13,3%	12,8%	13,7%	14,8%	9,6%	14,2%
азот матер.	10,2%	12,0%	11,0%	11,4%	13,4%	9,6%
масти	0,9%	1,4%	2,1%	1,5%	2,9%	3,8%
угљ. хидрата	74,7%	71,8%	69,5%	71,2%	67,0%	69,5%
целулозе	0,3%	1,0%	1,6%	0,4%	1,9%	1,3%
пепела	0,5%	1,0%	1,5%	1,0%	2,1%	1,3%

Код обичних сељачких млинова мљењем се добија само једна врста б. (пуно б.), а код инд. више

врста и мекиње (као отпадак). Квалитет б. одређује се према саставу и пецивости, а обележава се бројевима: 00, 0г, 0гг, 1, 2, итд.; уколико је број већи, б. је црвје и слабијег квалитета, јер садржи више целулозе, масти и пепела; према финоћи млива б. се дели на оштро (грис б.) и меко; 1. је самлевено гругље, а 2. финије; при изради теста од значаја је количина која се добива из 100 кг б.; она зависи од количине и квалитета ленка (белачевина); већа количина и боља еластичност лепка даје и већу количину теста, јер б. онда улија више воде и даје пециво које ће боље да нарасте.

БРАШОВ, Кронштат, град (50 000 ст., 25% Немаца) у Јн. делу Ердеља (Рум.), у окуци Карпата и пред Предеалским Превојем; подигнут је у 14. в. и брзо постао средиште вел. обл. Бурзеланда, коју је мађ. краљ Андрија II населио саксонским Немцима; остаци тврђаве, позно готска, еванг. »Црна црк.« (из 14. в.), музеј, жива месна и посредничка трг.; инд. (ткст., металург., хем. и др.), туристичко место.

БРАШОВАН Драгиша (* 1887.), архитект, 1 од првих изразитих претставника модерне архт. у Југосл.; пројектовао Држ. штампарију, Трг. комору, зграду Виллов. команде у Земуну, јсл. изложбене павиљоне и др.

БРВАК (*Coenurus cerebralis*), бобица овчје пантљачаре у мозгу домаће овце; проузрокује код оваца опасну болест брв.

БРВЕНИК, делимично очуван град на л. обали Ибра, на утоку речине Брвенице; од 1363. припадао челнику Муси, а затим његовим синовима, Стевану и Лазару, сестриница кн. Лазара; у његовој близини, на д. обали Ибра, Мусићи подигли ман. Нову Павлицу. Предео око града такође Б. (→ Ибар 2).

БРВНАРА, кућа шумских предела; код нас распрострањена у Слов., Хрв. и Слав., у Б. и Х., Црног. Брдима, у сев. Србији и и. Банату. Ишчезава где нестаје шуме. У алпским крајевима знатно измењена под утицајем нем. куће. Најпримит. тип: покретна б. мала, без темеља и тавана, с високим и стрмим кровом од дасака или шиндре, на којем има отвора и капиша за одношење дима; могла се премештати с места на место; иначе се подижу целом дужином на каменом зиду (темељу). Најстарија б. имала само 1 одећење: »кућу« с огњиштем; доцније се проширила у ширину и у висину, добила 1 или више соба; обично има 2 наспрамна врата и мале отворе који служе за прозоре. Уместо тавана су лесе (черев) над огњиштем: на њима се суши кукуруз. **Брвно**, **бордонал**, тесана грађа од чамовине. квадратног пресека (27/27-49/49 см, дуж. 8-13 м).

БРГЉУН → илџун.

БРДА, обл. која захвата источни, виши део Црне Горе; обухвата племена: Бјелопавлиће, Пипере, Братоножиће, Куче, Васојевиће, Ровца и Мораву. Зову се стога и Седморо Брда (тј. племена). Стан. општим именом **Брђани**, већином пореклом Жејани; у неким крајевима се очували посрбљени остаци староседелаца Влаха. У нар. животу и обичајима очувано много старинског и примит. а племенски живот најбоље очуван у В. Гл. занимање сточарство.

БРДИЦА, село код Скадра; код њега се водиле тешке борбе 26.-27./1. 1913., које завршене неуспехом: али за то време заузет Вел. Бардањолт, на другој страни скадарских положаја.

БРДО, узвишење које се јаче истиче изнад своје околине и врх му заобљен, општар или раван. Изузимајући вулканска и б. од морена и дуна, б. постала обично → ерозијом. Ако се б. срза на прекли друго земљиште, али сачува свој првобитни облик, остаје по грађ. зак. у својини сопственика; ако промени облик, земља припада сопственику земљишта на које је срушена. **Брдска болест** → висинска болест. **Б. коњ**, токмак, саставом тела подесан за брдске крајеве; мала раста, добро возан и чврст, здравих ногу, јако издржљив; у Југосл. у б. крајевима има добрих к. ове врсте. **Б. трка**, напорна и опасна трка аутомобилом или мотоциклом преко план. седала; почиње на подножју, а завршава се на највишем месту.

БРЂАНИ 1 → Брда. 2) чланови скаутске организације старији од 18 год.

БРЉЕБИНА (*Alemone nemorosa*, фам. Ranunculaceae), пролећна дугочвечна зеластва биљка са подземним стаблом; цветови бели или црвенкасти; расте по влажним шумама, шибљацима и на ливадама; распрострањена по целој Евр. зап. Аз. и С. Амер.

БРЕВЕ (лат.), службено папско писмо. **БРЕВИЈАР**, молитва за поједине часове; обредна књига ркат. свешт., садржи молитве, химне, псалме; за нашу култ. ист., значајни глагољашки б.

БРЕВИ MANU (traditio), привидна предаја ствари у својину, у случају кад се ствар већ налази код н. сопственика као детентора, па он накнадно до-

бије и правни основ (нпр. куповање књ. узете на послугу).

БРЕГАВА, л. притока Неретве, извире и. од Стоца. **БРЕГАЛНИЦА**, р. у Ј. Србији (Вардарска Бан.), л. притока Вардара, извире у Малепевским Пл., а улива се у Вардар ј. од Велеса; протиче кроз Кочанску Котлину, а додирује и Овче Поље; у лето скоро пресуши. Већа д. притока Злстовска Р. **Брегалничка битка** вођена је 17.-25./6. 1913. између Срба и Бугара; са срп. стране учествовало 176 000 бораца, а са буг. 130 000. Бугари су изненада прешли Б. и напали срп. трупе; мада изненађени Срби нису устукнули, већ су прешли у напад, потукли Бугаре и заузели Рајчански Рид (21./6.) и Кочане (23./6.). Резултати: за Србе материјална победа, а за Бугаре слом тежњи за првенством на Балк.

БРЕГАСТА ОСОВИНА, искоришћава се на аеропланским и аутомобилским моторима; на себи има брегове (испунчења), који служе да отварају вентиле при раду мотора; код звездастих аеропл. мотора то улогу врши б. котур.

БРЕГЕ Луј (Breguet, * 1881.), пионир впов. у Фрц.; сопственик фабрике аероплана код Париза.

БРЕГЕНЦ, варош (14 000 ст.) у Нем. на Боденском Јез.; инд. свиле и метала.

БРЕГЕР Карл (* 1886.), нем. песник и романописац; песме о рагу; роман Јунак у сенци.

БРЕГУНИЦА (*Riparia riparia*), ласта која се гнезди у речним обалама.

БРЕДЛЕ Фрастис Х. (Bradley, 1846.-1924.), енгл. филозоф, покушао да пренесе нем. идеализам у Енгл.; гл. дело: **Привидност и стварност**.

БРЕБА → бременитост домаћих животиња.

БРЕЖИЦЕ, варошица (1 250 ст.) и средско место на Сави (Дравска Бан.); у околини виноградарство.

БРЕЗА, село и држ. рудник угља у Босни, у Височком срезу; год. канацитет око 150 000 т.

БРЕЗА (*Betula*, фам. *Betulaceae*), листоп. дрво Евр., Аз. и С. Амер.; у Евр.

постоје 2 врсте: обична (*B. verrucosa*), која расте по свим ср.-евр. шумама, и пустиена или бела (*B. pubescens*), која успева све до поларне границе дрвећа. Услед вел. еластичности дрво се употребљава у коларском, токарском и резбарском занату, нарочито за прављење дрв. клинова, дрв. пилпа, алатки, шперхолца, фурнира итд., а тање гране за обручеве и метле. Како садржи нешто етерског уља, танина, естера и алкалоида, сев. народи искоришћавају њен сок код разних обољења, нарочито реуматизма и запаљења мокраћних органа; у мед. раније искоришћавано њено лишће и уље (*oleum rustei*) за лечење кожних болести.

БРЕЗОВАЧКИ ТИГО (1757.-1804.), писац, свешт. павлинач; писао песме, драме и комедије: **Диогенеш и Матијаш**. Грабаницијан дијак.

БРЕЗОВО, село између Ариља и Ивањице, у којем се налази занимљива, мала црк., вероватно из 12. или 13. в., с основном једнобродне, засведене базилике с кубетом.

БРЕЗОВО ПОЉЕ, село у Босни, на Сави, код Брчког; ост. га мусл. насељеници из Србије 1864.

БРЕЈН Бартоломеус (1493.-1555.), нем. сликар, првенствено портретист.

БРЕЈЦ Јанко (1869.-1934.), политичар, 1 од вођа курулских Словенаца и претседник слов. земаљ. владе (1919.-1920.).

БРЕК (енгл.), преломити; у спорту: судија на рингу поставља боксере, кад се држе један за другог, командом »в. away«.

БРЕКИЊА (*Sorbus torminalis*, фам. *Rosaceae*), дрво високо до 22 м, лишћа перасто зелена у режњеве; цветови бели, у цвасти; плод крушкаст величине трешње, са светлим тачкама, упочетку црвенкастожут, доцније мрк; расте овде-онде у буковој, храстовој или грабовој шуми, у шибљацима од равнице до монтанског региона, претежно на кречњаку; распрострањена у Евр., зап. Аз. и с. Афр.

БРЕКИЊСКА, место код Пакраца, познато због првст. ископина из бакарног доба.

БРЕМ Алфред (Brehm, 1829.-1884.), нем. зоолог; **Живот птица**, **Илустровани живот животиња**.

БРЕМЕ, терет; срп. грађ. зак. каже да онај ко има какво право мора носити и б. које је за њега везано.

БРЕМЕН, слободан град (366 000 ст.) на р. Везеру, у Гв. Нем.; ст. биск. место (8. в.). катедрала (1044), већница (1410); гл. место за прекоморску пловидбу и трг. (морска пристаништа на ушћу Везера: Бременхавен Везерсак; инд. цигара и брод. потреба.

БРЕМЕНИТОСТ, трудноћа код жене: стање у којем се ж. налази од оплођења до почетка побачаја или порођаја; нормално траје 280-300 дана; доказује се Абдерхалденовом и Зондековом реакцијом. Код домаћих животиња траје различито: код кобиле око 11 мес., код краве 9 мес., код овце 5 мес., код свиње око 115 дана, код кучке око 2 мес., код козе око 5 мес.; трајање зависи још од расе, старости, старости бремените животиње и пола младунчетовог.

БРЕМЕР Фредрика (1801-1865.), швед. списатељица; иницијатор покрета за еманципацију жене; писала романи и путописе; гл. дела: *Историја једне душе. Живот у н. свету, Живот у ст. свету.*

БРЕМЗЕ (нем.), кочице.

БРЕН 1) галски кнез који је, по предању, потукао Римљане и заузео Рим (330. пре Хр.); прича се да је, кад су му Римљани донели откуп, бацно на теразје и свој мач тражећи још толико злата и да је викуо: *venae victis* (тешко победенима). 2) галски кнез (око 280. пре Хр.), синуо се у Грч. и допрод до Делфа, па се затим вратио на О.

БРЕНДИ (енгл.), ракија.

БРЕНЕР, превој у И. Алпима (1370 м), на аустриј. граници; најповољнији прелаз из Ср. Евр. у Ит.; преко њега воде друм и жел.

БРЕНТА, р. у Ит. 174 км; улива се у Вен. Зал.

БРЕНТАНО 1) Клемес (1778-1842.) нем. песник романтичар, бујна темперамента, кат. мистик; гл. дело *Дечак из чаробни рог*. 2) Јуџо (*1844.), нем. економист, представник соц.-полит. правца у нар. екон.; вршио јак утицај на политику радн. класе; гл. дела: *Раднички однос према данашњем праву, Радничко осигурање, Аграрна политика. Почети модерног капитализма, Надница и радно време после рата и др.* 3) Фланц (1838-1902.), теолог и филозоф, по чијем су мишљењу психичке појаве непосредно и апсолутно реалне, док су нам физ. појаве дате само посредно као феномени; гл. дела: *Психологија с емпиристичког гледишта.*

БРЕРА, палата у Милану, у којој се налази музеј ренесансних ит. слика и вел. библ.

БРЕСКВА, прасква (*Fragus persica*). компичаво воће, пореклом из Пр. Аз. Убраја се у најбоље воће, осетљива је и тражи нарочиту негу. Успешно се размножава, али се фињаје морају калемити на дивљу б. произведену из семена. Бател, ценарику или пљиву жилинку. Деле се на праве, са маљавом, голине (нектарине), са глатком кожицом, каланке (цепаче), чије се месо лепо одваја, и дураније, чије се месо чврсто држи коштице; најпознатије врсте: мајски цвет (мејфловес), амелен, александар, елберта, хале, краљица воћњака и др. Лишће садржи амидолин, каротин, хлорофила, нешто првене боје и шећера; код нас, у народу, сок од лишћа употребљава се за лечење ушљавних рана код животиња; неки фрп. лекари препоручују чај од цвећа против вел. кашља. *Бресквиња штитаста ваш* (*Lecanium persicae*), честа штеточина на б., по облику слична шљивовој ш. в., од које је нешто већа, плоснатија и више овална; сузбија се на исти начин као и → шљивова.

БРЕС КОКОШ, селекционисана, пореклом из Фрц., црна, бела или сива, ср. величине, одличног меса, ср. носила.

БРЕСЛАВА (Breslau), гл. град (624 000 ст.), у Д. Шлеској (п. Нем.), на р. Одри, где има н. трг. пристаниште; замак, катедрала (1148.), већница (14. в.), унив. (1702.), в. тхн. шк., акад. ум., и.-евр. институт, институт за проучавање угља, руд. акад., музеј ум.; инд. метал., пиварска; трг. средиште за Шлеску (вун. восак, кожа, жито).

БРЕСТ, град (70 000 ст.), на зап. обали Бретање (сз. Фрц.). Утврђено ратно и трг. пристаниште; поморска акад., звездара.

БРЕСТ (*Ulmus*, фам. *Ulmaceae*), листопад. дрво; у нашим крај. успевају 3 врсте: обични или пољски б. (*U. campestris*), планински (*U. montana*) и вез (*U. effusa*); тврдо и тешко дрво које се због тамне боје и др. тхн. својстава (цвећеравост) употребљава за покућство, а налази примене и у коларском занату; као огревно дрво, стоји иза букве и багрма и тешко се цепа.

БРЕСТ ЛИТОВСК, варош (30 000 ст.) и утврђење у Пољ., на р. Бугу; трг. жито и стоком. Брест-литовски мир, закључен 3.3.

1918. између СССР и центр. сила; њиме се большевизи одрекли Пољ. и балтичких земаља, и признали независност Украјинске рпб., која је у истом месту склопила посебан мир са Нем. и Аустр. још 9.2. 1918.

БРЕСТОВАЦ, место у Савској Бан. 900 м надм. в.; климатска станица за грудне болеснике, лечилиште за тбк. (Загребачка Гора).

БРЕСТОВАЧКА БАЊА (Моравска Бан.). 330 м надм. в., на пружи уског колосека Параћин-Вајачар од руд. Бора колима; слаба салинична радиоактивна вода (33°-40°); лечи: реуматична обољења, костобољу, ст. запаљења марамице, женске и др. болести; сезона мај-септембар.

БРЕТАЊА, полуострво на СЗ Фрц.; шумовита ниска трупина старије план. са ниским (417 м) гребенима од отпорнијих стена; обала доста висока и разуђена; издвојена јаким морским ветровима. Стан. (остаци ст. Келта) сиромашно (риболов, сточарство, земљр.); на обали гр. Брест.

БРЕТИЊИ, место у Фрц. близу Шартра, у којем је закључен мир између Енгл. и фрп. краља Жана Доброг; по томе миру Фрц. су се одрекли јз. дела Фрц. и обавезали на вел. ратну отштету.

БРЕТОН Андре (*1896.), фрп. песник и теоретичар надреализма; гл. дела: *Манифест надреализма, Други манифест надреализма.*

БРЕТОНИ, огранак фрп. народа у Бретањи, око 1,2 мил.; очували келтски језик, Пореклом од Келта који су у 5. и 6. в. прешли из Корнвелса (у Вел. Брит.).

БРЕТОНСКО ГОВЕЧЕ, раса г. ирског типа са кратким роњавима, боје црно-шарене или отвореножуте; одличне млекуље; распрострањено у Бретањи. **Б. коњ**, с. фрп. расе, постао укрштањем са норфолкским к., хладнокрван, коникавног профила, вел. раста, снажан, кратког тела, пуна врата, често дупле гриве, за тешку и лаку вучу, нарочито цењен као дилижанац (за пренос поште).

БРЕТ-ХАРТ Франсис (1839-1902.) с.-амер. писац, сликао живот и личности з. Амер.; писао песме, романи и драме, али са највише успеха кратке приче (*Калифорниске пртице*), у којима има много колорита дивљег з.

БРЕУЦИ, илирско племе, настањено з. од Срем. Митровице с обе стране Саве; учествовали у панонско-далм. устанку из 6.-9. г.

БРЕЧА, бречја (ит.), стена састављена од крупнијег и ситнијег незаобљеног, хопкастог комађа, слепог неким цементом.

БРЕША (фрц.), пролом, продор.

БРЕШИЈА (Brescia), варош (98 000 ст.) у Ломбардији (Ит.). Жел. раскрсница на пружи Милано-Вен.; метал. и ткст. инд.

БРЗАВА, л. притока Тамиша; извориште јој у Банатским Пл. (Рум.), а ушће у Југосл.

БРЗА ДИВИЗИЈА, моторизована д. нарочитог типа, формирана у Ит.: 2-3 коњ. пука, 2-3 пука велосипедиста, неколико мотоциклических чета, 1 пук моторизоване арт., борна кола, 2 бат. фашистичке милиције и остале помоћне трупе.

БРЗАК Драгомир (1852-1904.), бавно се свим врстама књиж., без много успеха; познате неке родољубне песме, као *Синђелинв гроб*. Израдио са Јанком Веселиновићем поз. комад *Ђидо*.

БРЗА ПАЛАНКА, варошица (1 750 ст.) у и. Србији, на Дунаву (Моравска Бан.).

БРЗИНА → кретање. **Брзиномер**, справа на пилотској табли; стално показује брзину којом се аероплан креће кроз ваздух; заснива се на принципу Пито-ве цеви, тј. на разлици између статичког и динамичког притиска при кретању тела кроз ваздух.

БРЗИТИ, племе; помиње се у 7. в. негде у ср. Македонији, вероватно на тлу данашњих Брјака за које се мисли да су њихови потомци.

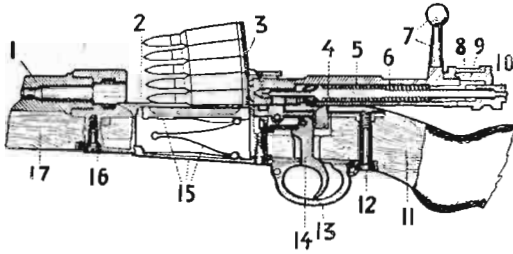
БРЗИ ФИКСИР, прави се од мешавине а) 1 л топле воде и 500 г хипосулфита, и б) 1 л воде и 250 г амонијум-хлората; кад се мешавина охлади додаје се 50 г калијум-метабиосулфита, а у топло време и 8 г хромне стипсе; брзо фиксира, али брзо и слаби.

БРЗОВОВСКИ Карол (Brzozowski, 1821-1904.), пољ. песник, тебож превео Гундулићевог Османа, па превод изгубљен.

БРЗОЈАВ, хитна, обично телегр. порука (→ телеграм). Брајовна адреса, скраћена а., утврђена у сагласности с поштом.

БРЗОМЕТКА, пушка пуњена са више метака који се испаљују један за другим. (На сл. пушка 7,9 мм

Мод. 24. 1. цев, 2. тело сандука, 3. оквир са 5 метака, 4. игла, 5. чеп, 6. ударна опруга, 7. ручица, 8. спојница, 9. кочница, 10. ударач, 11. врат кундака, 12. репни завртањ, 13. браник, 14. обарача, 15. магацин, 16. гл. завртањ, 17. усадник.)

БРЗОПИС, начин писања у ст. азбукама, у начелу сличан садањем рукописном писању, са везивањем слова, а супр. некадањем цртању уставних (свечаних) писмена; од грч. β. 9. в. постала → глаголица. **БРИБИР**, село у Далм., код Скрадина (Приморска Бан.); завичашће место брибирских кн. Шубића; у ср. в. средиште истоимене хрв. жупаније, сада прав. парохија.

БРИГАДА, највећа тактичка јединица; састоји се из птаба и 2-3 пука.

БРИГАХ, једна од 2 речница од којих постаје Дунав; извири на Шварцвалду (Нем.).

БРИГИТА св. (1303.-1373.), најзначајнија швед. списатељица ср. в.; основала ман. у Вадстени (Швед.) и објавила дела рел. садржине, од којих најзначајније: *Ревелиција*.

БРИГС Хенри (Briggs, 1556.-1630.), енгл. математичар, који је увео обичне (декадне, Бригсове) логаритме; својим таблицама дао (1618.) логаритме бројева од 1-1000 на 8 децимала, које је доцније проширио и допунио; увео и декадну деобу угла.

БРИЕ Ежен (Briex, 1858.-1932.), фрц. драмски писац; у многим комадима расправљао соц. питања; код нас приказиван комад *Страдалиници*.

БРИЖ (Brügge), варош (52 000 ст.) у Белг., трг за стоку (коње и говеда), жито и дрво.

БРИЖИНСКИ СПОМЕНИЦИ, најстарији јсл. писани споменици, с краја 10. или поч. 11. в.; садрже заједничку исповест, малу беседу и исповедну молитву; писани латиницом на слов. језику с извесним утицајем ст.-сл.; име добили по градињу Брижнику (Freising) у Баварској.

БРИЗАНТАН (фрц.), разоран. В. експлозив → експлозив.

БРИЗБЕН, гл. град (317 000 ст.) покрајине Квинсленд у Аустрал., на обали Тихог Ок. Пристаниште, унив., зградара; инд. конзерв. меса; извози жито и вуну.

БРИЗГАЛИЦА, справа с иглом за убризгавање течности (лекова) убодом у кожу, под кожу, у мишиће, у крвне судове (вене) итд.

БРИЗЕЈИДА, свештеница из малоаз. града Лирнесе, која је после његовог пада у грч. руке припала Ахилу; кад му је Агамемнон отео, Ахил се повукао и престао да бори противу Тројанаца.

БРИЗЛЕ (→ тимуе), богате нуклеопротеинима; забрањене код артритиса и гихта, корисне за децу.

БРИЈАЛМОН белг. инж. ген.; израдио појасну тврђаву с околним фронтovima; утврдио Анверс (1860.).

БРИЈАН Аријстид (Briand, 1862.-1932.), фрц. државник; пријатељ нашег народа и 1 од твораца солунског фронта у свет. рату; после рата се истакао радом на организовању свет. мира у духу Лиге народа, чији је био вел. присталица. Б.-Келогов пакт, потписан у Паризу 27./8. 1928. год., њиме се Нем., САД, Белг., Фрц., Бел. Брит. с доминионима, Ит., Јап., Пољ. и ЧСР одрекле рата као средства нац. политике и обавезале се да траже решење свих међунар. спорова једино мирољубивим средствима; Југосл. му приступила и оазаконила га.

БРИЈАРД, јак овчарски пас, фрц. порекла, курјачког типа, начуљених ушију, дугачке, вунасте, проседе, затвореносиве или зелене длаке; има бркове, обрве и браду.

БРИЈАРЕЈ, по грч. легенди див са 100 руку и 50 глава, син Неба и Земље; богови га позвали у помоћ противу дивова доњег света али кад се и он

побунио, Нептун га окувао испод Етне. **БРИЈЕН** Жан (Brienne, 1148.-1287.), фрц. племић; жељидбом стеоао титулу Јерусалимскога краља, а удајом кћери Изабеле за Фридриха II и назив лат. цара у Париграду.

БРИК (енгл.), брз једрењак ср. величине са 2 јарбола и 3 пречке; употребљава се за превоз материјала и животињих намирница (→ сл.).

БРИКЕТ (енгл.), оплемењено чврсто гориво у облику цигле, доите итд.; прави се од ситног угља, најчешће од руд. отпадака, пресовањем под вел. притиском; ако угља нема доста лепљивих састојака, додаје се неколико % смоле од каменог угља, који служи као везивни материјал; мрки угља се пре тога суши да би се смањила количина влаге. **Брикетирање**, у тхн., пресовање ситног, прашкастог материјала у различите облике (брикете).

БРИКНЕР 1) Александар (Brückner, * 1856.), пољ. славист, проф. унив. у Берлину; борбен и смео критичар, али често неправедан и једностран; писао много о пољ. и рус. ист., филологији, фолклору и књиж.; гл. дела: *Историја пољ. књиж.*, *Историја рус. књиж.* и *Пољ. етимол. речник*. 2) Александар (1834.-1896.), рус. историк; гл. дела: *Царевниј Алексјеј, Петар Велики, Катарина II*. 3) Едуард (1862.-1927.), нем. географ; бавио се углавном глациологијом и климатологијом; с Пенком проучио глацијалне трагове Алпа; осн. часопис за проучавање ледника, и дао познату теорију о колебању климе у току 35 год. **Брикнерова периода**, п. понављања приближно истог временског карактера, година сухих, хладних, топлих итд. В. је пронашао као ср. период понављања рок од 35 год.

БРИЈА САВАРЕН Антелм (Brillat-Savarin, 1755.-1826.), фрц. писац; гл. дело *Филозофија укуса*.

БРИЈИЈАНТ (фрц.), кристал дијаманта ветачки изрезан и углачан тако да покаже што већи сјај; реже се, по нацрту кардинала Мазарена, у облику 2 зарубљене пирамиде са заједничком базом и многобројним троугаоним, или четивороугаоним странама (фасетама).

БРИЈУЕН Луј-Марсел (Brillouin, * 1854.), фрц. физичар, проф. у Колеж де Франс; бавио се специјално саставом чврстих тела и радиотелеграфијом; објавио: *Услови сличности у ел. пољу*, *Оглед о релативитету*.

БРИМЕР (brumaire), 2. месец фрц. револуц. календара (22./10.-21./11.); 19. 6. Наполеон оборио директоријум.

БРИН 1) Бенедето (1833.-1898.), ит. инж. и државник; творац ит. ратне морнарице; играо видну улогу у политици као мнн. спољ. послова (1892.-1898.); гл. дела: *Наша ратна морнарица*, *Наша трговачка морнарица*. 2) Жан (Brunhes, 1869.-1930.), фрц. географ, проф. Фрц. колежа; путовао по В. и Х., Далм. и Ст. Србији 1912. ради проучавања етничког јединства Јсл.; као на шпириталет за свет. рата био гл. секретар друштва Срп. народ у Фрц.; гл. дело: *Антропогеографија*.

БРИНДИЗИ, град (39 000 ст.) на јадр. обали у Јл. Ит.; добро трг. и ратно пристаниште.

БРИНЕТА (фрц.), прнка, приномањаста жена.

БРИНЕТЈЕР Фердинанд (Brunetiere, 1849.-1906.), фрц. критичар и књиж. историчар; под утицајем егзактних наука развијао у књиж. теорији еволуције родова; представник догматичне и објективне критике; гл. дела: *Критичке студије о фрц. књижевности*, *Натуралстички роман*, *Еволуција критике* итд.

БРИНИНГ Хајнрих (Brüning, * 1885.), нем. државник; члан кат. центра; канцелар Рајха (1930.-1932.).

БРИНИРАЊЕ (фрц.), превлачење металних предмета танким слојем мрких, постојаних једињења, чиме се смањује сјај и штити површина метала од утицаја ваздуха.

БРИНО Фердинанд (Brunot, * 1860.), фрц. лингвист, написао *Историју фрц. језика*.

БРИЊЕ, село између Сења и Огулина, у којем се налазе рушевине тврђаве Соколац; од ст. града очувала се само оштећена гл. кула и пространа капела у готском стилу; град припадао породици Франкопана.

БРИО (ит.), живот, ватреност; у муз.: *сон б.*, живно, ватрено.

БРИОЗОЕ (Bryozoa), група малих црвуљака ко-

ји живе у морима и слатким водама утврђени за подлогу; образују колоније разног (плочастог, маховинастог и др.) облика; понашају се до извесне мере као целина; услед поделе рада поједине јединке имају разне облике и функције (→ сл.).

БРИОН Луис (1782.-1820.), колумбиски трг.; у борби за ослобођење лат. Амер. играо знатну улогу заједно с Боливаром.

БРИОНСКА ОСТРВА, у Јадр. М., в. од Истре; припадају Ит.

БРИОСКО Андреја (1470.-1532.), ит. вајар и гравер, припадао падованској шк.

БРИСЕЛ (Bruxelles), престоница Краљ. Белг. (201 000, с предграђима 417 000 ст.); лежи у унутрашњости земље, на мањој р. Сени, али каналом везан за р. Еско и С. Море. Акад. наука и ум., унив., шк., за тропску мед., ратна шк., муз., конзерваторијум, звездара, Пастеров институт, Солвеј инст. (за флз. и социол.) интернац. библиот. инст. и др. Инд.: метал., машине, каучук, чипке, пиваре и др. Жива трг. 8 предграђа. **Бриселски грифон** → грифон.

БРИСО 1) Адолф (1860.-1925.), фрц. књиж. и књиж. критичар; гл. дела: **Књижевна комедија**, **Наличја славе** и роман: **Флориза Бонер**. 2) **Жак** (Brisson, 1754.-1793.), конвентовац, жирондинац; играо вел. улогу у фрц. револуцији; убацио искру револуције у остале државе Евр.

БРИСТ, село на и. јадр. обали (Макарски срез); родно место песника Андрије Качића Миошића.

БРИСТОЛ, град (397 000 ст.) и пристаниште на р. Евну (јз. Енгл.); катедрала (12.-14. в.), унив., трг. колеџ, ум. шк., звездара. У близини рудници угља и бања. Инд.: метал., стакло, керамика, дуван; пристаниште са живом прекоморском трг. **Бристолски Канал**, залив Атланског Ок. у јз. Енгл.

БРИТАНИЈА 1) ст. име за Енгл. и Шкотску (→ Вел. Британија). 2) метал, легура са 85-94% калаја, 4-10% антимиона и 0-3% бабра; употребљава се за израду оруђа и стеног посуђа.

БРИТАНИК 1) син рим. цара Клаудија и Месалине; после Месалининог убиства и Клаудијеве женидбе Агрипином, ова је почела да сплеткари противу њега; отровао га Нерон 56. г. 2) стихована Расинова трагедија, коју је публика примала веома хладно док је није сјајно одбранио Боало.

БРИТАНИЈА ВЕЛИКА → Велика Британија.

БРИТАНСКА ГУЈАНА → Гујана.

БРИТАНСКА КОЛУМБИЈА, пров. у зап. Канади, у прим. Тихог Ок. (921 600 км², 694 000 ст.); већином шумска област; земљр., сточарство и руде (угаљ, злато, сребро, бакар, азбест и др.). Гл. град Викторија.

БРИТАНСКА ОСТРВА, заједничко име за групу вел. о. у Атланском Ок. на 3 од Евр.; одвојена од копна Северним М. и каналом Ла Манш. Групу сачињавају: вел., издужено Вел.-Брит. О. на И, на којем је Вел. Британија (Енгл. и Шкотска), округло Ирско О. на 3, на којем је Ирска, мање о. Ман (у Ирском М.), Хебридска О. и Шетландска О. (→ Вел. Британија, Ирска).

БРИТАНСКА СОМАЛИЈА → Сомалија.

БРИТАНСКИ КАМЕРУН → Камерун.

БРИТАНСКИ МУЗЕЈ, у Лондону славан и са своје библиот., која спада у ред највећих на свету.

БРИТАНСКИ СЕВ. БОРНЕО → Борнео.

БРИТАНСКИ ТОГО → Того.

БРИТАНСКИ ХОНДУРАС → Хондурац.

БРИТАНСКО ИНДИСКО ЦАРСТВО → Индија.

БРИТАНСКО ЦАРСТВО, савез Вел. Британије и њених 6 доминија: Ирска, Аустрал. Савез, Канада, Нови Зеланд, Ј.-Афр.-унија и Њу Фаундленд; обухвата 38,4 мил. км² (27% пеле земљине копнене површине) и 483,1 мил. ст. (25% од целокупног стан. на земљи); савет ових држава (од 1926.) одржава се под председништвом енгл. краља; седиште Лондон.

БРИТИ 1) б. келтски становници Британије; по доласку Герм., делом се измешали с њима, делом потиснути на О и 3, а делом се преселили у Бретању (Бретонија). 2) у преносном смислу: Енглез.

БРИЧИС (енгл.), узане (јакхе) панталоне.

БРИЦ (енгл.; мост) 1) зубни мост, замена изгубљених зуба вештачким од метала (злата, платине и др.) или порцелана; суседни зуби служе као стубови, за које су нови стално учвршћени или подешени да се скидају; у последње време прави се од металне подлоге и порцеланских зуба. 2) игра са 52 карте, поникла из виста; од њега се разликује тиме што се адут и висина игре одређују лиценцијом и што по завршеној лиценцији партнер онога на коме је игра остала отвара своје карте. **БРИДС** Роберт (Bridges, 1844.-1930.), енгл. песник и критичар; префињен ум.; најменовад за држ. песника (1913.); гл. дела: **Краће песме** и мисловни епос **Тестамент лепоте**.

БРИДПОРТ (Bridgeport), варош (160 000 ст.) и пристаниште у држ. Конектикут (САД).

БРИЦТАУН (Bridgetown), гл. место (13 000 ст.) у енгл. колонији Барбадос у Карипском М.

БРИЈУЛОВ Карло (1799.-1852.), рус. сликар, радио портрете и ист. композиције.

БРИЈУС 1) **Јаков** (1670.-1735.), рус. гроф, 1 од сарадника Петра Вел.; саставио карту Рус. 2) **Џејмс** (Bruse, 1730.-1794.), енгл. истраживач; доказао да Плави Нил извири из јез. Сене.

БРИЈУСОВ Валерије (1873.-1924.), рус. песник, преводилац и књиж. историчар; после револуције пришао совјетима; од прозних дела најбољи ист. роман **Огњени анђео**.

БРИЊИ **Василије**, патријарх (1763.-1771.), родом из Карловца, где је почео свешт. службу; на грч. тужбе преведен (1765.) на о. Кипар, где је држао под присмотром, а срп. патријаршија укинута и предана Грцима; побегао с Кипра и дошао у Црну Гору; за време рус.-тур. рата спремао се да оде, а можда и отишао у Рус.; описао рус. обл. и кришн. народе у њима.

БРКОВИ, дуге и густе длаке на наусници одрасла човека (секундарна полна ознака); жене и деца имају уместо њих танке маље.

БРИЊИ 1) **Авдрија Торкват** (1826.-1868.), полит. и култ. радник, секретар бана Јелачића, сарадник биск. Штротсмајера; издао анонимно **Кратку успомену** (1848.-1849.); написао и 1 грам. по Вуку и Даничићу. 2) **Игњат Алоја** (1795.-1855.), трг. и књиж., дописивао се с Вуком и војима илтр. покрета; написао **Граматикку илтрског јез.** (на нем.). 3) **Ивана** (* 1874.), унука Ивана Мажуранића, пише приче и песме за децу; дела: **Школа и празници**, **Слике**, **Чудновате згоде шегрта Хлапића**, **Приче из давине** итд. 4) **Јагода** (1824.-1897.), песникања илтр. покрета (Шјесме).

БРЉ, болест јагањаца и младих оваца, а изузетно и др. домаћих, па и дивљих животиња. Прозурочавач лангљичара (*Taenia coenurus*), која живи у цревима пса; њена јаја, која испадају с изметом напоље, попасу овце, у чијем се мозгу развијају медурићи у величини ореха или кокосијег јајета. Знаци: оболела животиња не једе и не прежива, обара главу, тешко одржава равнотежу, понекад добива падавницу; стално мршави док не угине. Болест неизлечива, али месо употребљиво; стога треба заклати животињу пре но што омршави; главу уништити и не дозволити да је поједу пси, која се том приликом заражују.

БРНО, гл. град (264 000 ст.) у Моравској (ЧСР); лежи на и. подножју Чешко-моравске Висоравни и на ставама р. Шварцаве (Свратке) и Свитаве; ст. утврђење (884.), замак, катедрала, унив., в. тхн., пољопр. и трг. шк., музеј; у близини угљени басен Босковице, који омогућава развој инд. (штофови, машине, и др.).

БРЊАСТ, коњ са белом или ружичастом белегом, на црној кожи горње усне.

БРЊАНИ, село у близини Косовске Митровице, уврх Ибра; у њему краљица Јелена, жена Уроша I, имала дворца и шк. за племићке кћери; ту је и умрла (1814.); од дворца данас нема ни трага.

БРЊИЦА, справа различитог облика и материјала, ставља се на њушку животиње у различите сврхе. **БРОВНИНГ** → браунинг.

БРОД 1) пливач на реци, где се она може прелазити; место где се преко ње може прећи. 2) опште име свих средстава за пловидбу и борбу на води; деле се на цивилне (сплав, чун, барка, дерегија, једралица, пароброд, моторни б. итд.) и војне (ратне). **Ратни б.**, јединица ратне морнарице у миру и рату; има више врста: 1) оклопача (дреднот и супердреднот) и бојни б., 2) бојни крсташ, 3) крсташ, 4) крстарица, 5) вођ флотиле (лидер), 6) разарач, 7) торпедњача, 8) монитор, 9) борб. чамач, 10) подморница, 11) полагаач мина, 12) топовњача, 13) носач авиона, 14) помоћни б., 15) шкољски б., 16) б. мачица, 17) б. болница, 18) б. за научне сврхе, 19) јахта и 20) б. за спасавање. **Бродска дивизија**, одељење ратне морнарице од 3-4 б. истога типа под заповедништвом 1 команданта састава. **Б. дневник**, б. књига, води га обавезно капетан, који у њега уноси своје одлуке донете у току путовања, остварене приходе и учињене расходе, и уопште све што је од значаја за б. или његов товар. **Б. (путни) лист**, записник који у току 1 путовања неопавезно води капетан; у њега се уносе оне појединости о незгодама б. или товара које не улазе у б. дневник. **Б. пасоп**, писмена дозвола б. да напусти своју завичајну луку у циљу прекоморског путовања. **Б. светла**, ноћне светиљке на б.; за време војње: бела на предњем јарболу, зелена на д., а црвена на л. страни; у луци: на прамчаком и крменом коњу по 1 бела с. **Б. хипотека**, стварно право којим се поверилац обезбеђује према дужнику власнику б.; записује се у нарочите регистре; б. је једна покретна ствар која може бити предмет хипотеке. **БРОД** → Босански Брод, Славонски Брод. **Б.** на

Купи, село у Делничком срезу (Савска Бан.), пландеволиште (600 м); шумарија Турн-Таксиса. **Б. Поречки** → Јужни Брод.
БРОД Маге (* 1884.), нем. писац романа из ЧСР; гл. дела: *Жена за којом се чезне* и збирке стихова: *Пут заљубљеног*, *Дневник у стиховима*.

БРОДАР, лице које на свом или изнајмљеном броду превози водом путнике и робу, у виду сталног занимања и у циљу зараде. **Бродарски** 1) на трг. оредовима помоћник 1. официра. 2) на ратном броду најстарији пловодничар за службу на палуби и маневрисање. **Б.** устава, вратницама затворен део каналисане пловне р. или пловног канала на месту где су браном створена 2 различита нивоа воде; омогућаје броду даљу пловидбу спуштањем или подизањем нивоа, што се постиже отварањем узводних или низводних вратница.

БРОДАРИЋ Стјепан (око 1480.-1530.), историчар; учествовао у мохачкој бици и описао је у делу: *О боју Мађара са Турцима код Мохача* (лат.).

БРОДАРСТВО, привр. грана, обавља пренос путника и робе на води; дели се на речно и каналско, језерско и поморско (каботажно и прекоморско). Ђуди посли нјим да се баве још у неолитику; за његов развој највећи значај имају: 1) усавршавање бусоле, које је омогућило удаљавање бродова од обале и поморска открића; 2) употреба водене паре за покретање бродова (физичар Папен, 1707.); 3) појава 1. пароброда довољне брзине (Америкаца Фултон, 1807.); и 4) замена точкова слисом код поморских бродова (1839.).

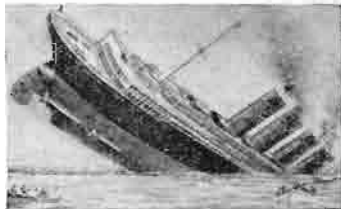
БРОДВЕЈ (Broadway), највећа улица у Њујорку.

БРОДКАСТИНГ (енгл.) → радиодифузија.

БРОДОБРАН, узидан дрвени балван или ваљак исплетен од конопца; везан на обали, на који се брод омаћа при пристајању уз обалу.

БРОДОГРАДИЛИШТЕ, већином приватна установа за градњу и оправке бродова; за ратне бродове постоје и држ., која улазе у састав поморских арсенала и ратних лука. **Бродоградња**, у ст. време много употребљавала дрво, јер цео брод грађен од њега; у новије време употреба дрвета у б. ограничена на израду мањих бродова на једра: грабакула, барки, чамаца, дереглија за обални и речни промет, као и спортских чамаца; вел. бродови имају гвоздену конструкцију, а дрво се употребљава само за унутарње, столарске делове и то већином скупоцени дрво (храст, јавор, махагони, четинари домаћи, зев, земаља и амер., тиковина и др.).

БРОДОЛОМ, буром, сударом или др. узроком изазвана пропаст брода; путници и посада напуштају брод у чамацама за спасавање, а командант остаје на њему, изузев у случају кад нема наде да ће се брод спасти; посада је дужна да спасе путнике, а канетан да понесе све докумен-

те и драгоцености; штете причињене б. сматрају се за засебне → авариије и могу бити предмет помор. осигур. Грађ. право сматра ствари спасене из б. за сопственост онога чије су и биле; ко их спасе има право на награду, а мора их чувати док се власник не пријави; код лица која у б. нађу смрт важи усмени тестамент.

БРОДОТОЧАЦ (Teredo navalis), врста морских шкољки прволикот изгледа са закржљалом љуштуром, која бушти дрво бродова и дрвених грађевина у мору и тиме изазива велике штете; за заштиту бродско дрво се импрегнира или премазује нарочитим материјалима.

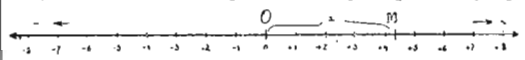
БРОБИЊСКИ Казимјеж (1791.-1835.), пол. песник, претеча романтизма, преводио разне нар. песме, па и наше; од његових састава најпознатије пасторале; најбоља: *Идејав*.

БРОЗ Иван д-р (1851.-1893.), филолог; написао *Правопис за шк. и књиж. употребу* и тиме довео до коначне победе Вуковог начела фонетског писања у Хрв.; почео и вел. Рилчички хрв., који је завршио **Ф. Ивековић**; има неколико расправа о језику и књижицу о ст. хрв. књиж.; *Птице*.

БРОЗИМУМ (Brosimum, Фам. Moraceae), дрво тропске Америке; важне 2 врсте: *B. galactodendron* из чијег пресеченог стабла пури слатки сок сличан крављем млеку, који уробеници радо пију; и *B. olacatum*, који даје материјал за добијање каучука. **БРОЈ** (Zwei) 1) Јерг ст. (1480.-1537.), нем. сликар и пртач; гл. дела: *Мадона с Катарином и Варваром*, *Поклоните краљева*, *Богородица с малим Исусом* (у Штроемајеровој гал.). 2) Јерг мл. (1310.-1347.),

његов син, сликар и дуборезац.

БРОЈ, основни појам из којег је апстракцијом пребројавања (ординалан б.: први, други, трећи...) или апстракцијом множинне јединица (кардиналан б.) настао низ прир. о. 1, 2, 3... Сви остали б. су логично проширење ових, и то: нула и негативни б.: 0, -1, -2... до којих се долази одузимањем. **рационални б.**, скуп свих позит. и негат. разлика до којих се долази дељењем; сви остали б. називају се **иррационални**. **Ирационални алгебарски б.** су: $\sqrt{2}$, $\sqrt[3]{5}$ уопште се под алгебарским б. подразумева сваки б. који је корен алгебарске једначине са рационалним коефицијентима, а **трансцендентан б.** сваки који не задовољава ни једну такву једначицу. **Реални б.**, заједничко име за рационалне и ирационалне б.; из 2 реална б. имагинарног јединицом $i = \sqrt{-1}$ адитивно састављен комплекс $3+5i$ претставља комплексан б. **Вектори, кватерниони, хиперкомплексни б.** су комплекси од 4 и уопште n реалних о. именован (конкретан) б. се односи на одређене количине (2 кг, 5 км), за разлику од неименованог (апстрактног) б. (2.5), а, в, х, у називају се општи б. за разлику од посебних (апсолутних) б. 3. П. $\sqrt{-2}$. Супр. означени б. (3 и -3) називају се супротни, а 5 и 1/5 су реципрочни б. Према својим особинама цели б. се деле на **просте**, који ни са 1 б. нису дељиви без остатка, сем јединицом или самим собом; **сложене**, који су производи више простих б.; 2 б. су **релативно проста** ако немају заједничких чинилаца. У ст. доба, нарочито Питагоровци, разликовали су још: **пријатељски б.** као 220 и 284, код којих је збир делитеља једног раван др. б. и обратно; **савршене б.** који су једнаки збору својих делитеља ($6 = 1+2+3$; → **Фигуративне б.** и др. У грам.: 1) појам за означавање нарочитих облика променљивих речи: једине и мношине, а раније и двојине; не поклапа се увек с прир., јер се код неких именица јединицом означаје множина (рође, лишће, браћа), док код других грам. множина стварно означава једину (Карловици, гусне, груди). 2) прета речи; може бити: прост (1, 2, 3), редни (1., 2., 3.) и збирни (двоје, троје, четворо). Бројна теорија, грана мат. која испитује структуру и правилности целих б.; дели се на елементарну и аналитичку. **Бројатељ** → разломак. **Бројни знаци**, служе за писање б.; има 2 врсте: ар. б. 1, 2, ..., 9, 0, пренети из Индије посредством Арапа и одомаћени у Евр. око 12. в.; и рим. б.: I, V, X, L, C, D, M, којима се служили Римљани; данас се ређе употребљавају (за ознаку месеца. поглавља итд.). **Б.** именица → именица. **Б. једначина** → алгебра. **Б. линија**, права с утвр-

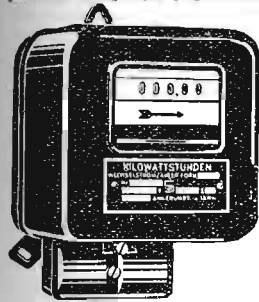

ђеним почетком (исходнићем, тачка 0) и смером (позит. и негат.). Свакој тачки М б. л. одговара б. (координата х тачке М): мерни б. дужи OM са ознаком + или -, према томе да ли се тачка М налази д. или л. од тачке 0; обратно сваки позит. или негат. б. одређује положај 1 тачке на б. л. **Б. систем**, начин писања и изговарања б. Има их 2 врсте: позициони, у којем б. зависи од положаја цифре, и адитиван (рим.). Јер се поједини узастопно писања б. сабирају или одузимају (нпр. CDLXXXIV = D - C + L + X + X + X + V - I = 484). Позициони су: декадни, диадски, дуодецималан, вигсизмалан и сексагезималан. Декадни с., с. осн. 10, пренесен из Индије посредством Арапа; у њему се б. изражавају са 10 цифара (опдајућом геом. прогресијом): $57,408 = 5 \cdot 10^4 + 7 \cdot 10^3 + 4 \cdot 10^2 + 0 \cdot 10^1 + 8 \cdot 10^0$, где свака цифра има, у правом, скраћеном начину писања, своју месну и стварну (цифарну) вредност. Месна вредност одређује, према положају децималне запете, степен декадне јединице, а стварна вредност даје б. одговарајућих јединица: 5 десетина, 7 јединица, 4 десетих, 0 стотих, 8 хиљадитих. Диадски с. има основу 2 и дозвољава да се са 2 цифре 0 и 1 напишу сви б.: $13 = 1 \cdot 2^3 + 1 \cdot 2^2 + 0 \cdot 2^1 + 1 \cdot 2^0 = 1101$. Дуодецималан с. има за основу 12; од њега је у употреби туче и вавилонско рачунање времена: год. од 12 мес., дан од 2 пута по 12 сати. Вигезималан с. има за основу 20. Сексагезималан с. има за основу 60; потиче од Вавилонаца; задржао се до данас у подели угла и времена: 1° и 1 сат од 60', 1' од 60''.

БРОЈАНИЦЕ, низ куглица за бројање; у употреби код монаха на И јон у 4. в. за бројање Очењаша и поклона, а на 3 за бројање молитве Здраву Марију; бенедиктинци увели б. са 150 куглица, тав. Марјина псалтир. Мусл. дервиши употребљавају особито вел. б. Као средство за разоноду у употреби нарочито на И и код балк. народа.

БРОЈИЛО, апарат за мерење ел. енергије, који се у обичном говору погрешно назива струјомер. По-

стоји вел. број разних б. према прир. и врсти струје, тарифи по којој се обрачунава ел. енергија и врсти енергије коју мере. Најважније је моторно б.: мали електромотор чији је број обрта сразмеран ел. енергији утрошеној у инсталацији за коју

је б. везано; број његових обрта бележи се помоћу зупчастог преноса, тако да се у свако доба може прочитати на плочици б.

БРОК Олаф (Broch, *1865.), норв. славист, фонетичар, описао дијалекте јн. Србије.

БРОКА Пол (Broca, 1824.-1880.), фрц. хирург и антрополог; осн. Антрополошко друштво у Паризу (1859.) и Антропол. шк. У мед. дао многе радове о укљештеној абдоминалној хернији и анеуризми и пронашао говорни центар у мозгу; у етнол. гл. дела: Етиологија Фрц., Антропол. мемоари.

БРОКАТ (ит.), раније тешка свилена тканина, проткана жицама злата или сребра, која образују ране шаре (цвеће, украсе итд.); данас уопште тешке свилене тканине с утаканим шарима.

БРОКДОРФ-РАНЦАУ Улрих (Brockdorff-Rantzau, 1869.-1928.), нем. дипломат; држ. секретар за спољне послове (1918.-1919.); претседник нем. делегације на преговорима у Версају, где побијао тезу о одговорности Нем. за рат.

БРОКЕР (енгл.), посредник, самсар, сензал на енгл. и амер. берзанима.

БРОКИЈЕР Бертрандон де ла (Broquière), фрц. путник и писац из 15. в.; посетио Палестину, о којој оставио доста података.

БРОКН ХИЛ (Broken Hill), варош (23 000 ст.) у Н. Ј. Велсу (Аустрал.); у околини руде сребра, олова и цинка.

БРОКОФ Јан (1652.-1718.), чешки вајар из доба барока; гл. дела: Св. Иван Непомук, Пијета, Христов врт. Св. Кајетан и др.

БРОКХАУС 1) Фр. Арнолд (Brockhaus, 1772.-1823.), осн. лајпцишко издавачко предузеће (1796.). 2) познати енциклопед. речник (и на рус. Б. и Јефрон).

БРОМ (хем. знак Br, атомска тежина 79,92), мркокрвена течност; на ваздуху испарава веома лако; кључа на +59°; пара јој загушљива и отровна; за време свет. рата важан састојак у неким загушљивим гасовима. У мед. се употребљавају неке њене соли (бромиди) код живчане узнемирености, несанице и падавнице; друга употреба може изазвати тешко тровање чiji је 1. знак крупна црвена осипа, обично на ноzi. Бромати, соли бромне киселине Н. В. Ос. Бромурал, фабр. препарат б.; употребљава се код несанице; дејство наступа 2 сата после узимања; при дугој употреби може прећи у навику. **БРОМБЕРГ** → Бидгошћ.

БРОМЕЛИАЦЕЈЕ (Bromeliaceae), биљна фам., чији су претставници претежно епифите, кратког стабла и листне розете. Листа често трновито набуљена, кожаста и покривена љуспама које примају воду из атмосфере и због којих имају сребраст изглед (нпр. Tillandsia Gardneri, T. usneoides); цветови у класастим цвастима, каткад ситни и тада опкољени живо обојеном, љубичастом или црвеном брактеом (Nidularia fulgens, Aegelia acanthocrate); плод чаура или бобица; већином су зељасте, ређе дрволике; живе у тропима у суптропима Амер. У ову фамилију спада и ананас. Многе се врсте гаје као украсне.

БРОНГОС (грч.), ст. име р. Саве.

БРОНЗА (фрц.), легура бакара (70-96%) и калаја (4-30%), пронађена око 2 500. пре Хр.; понекад садржи и нешто цинка, олова, фосфора или силицијума; уколико је више калаја утолнко је тврђа и лакше се лије. Употребљава се у металургији (за прављење новца, медаља, топова, машин. делова итд.) и у ум. за одливе кипова, попрсја и рељефа; у ову сврху искоришћавали је Још ст. Егинћани, Грци и Римљани; у ср. в. њена употреба опала, али је ит. ренесански ум. опет оживели. **Бронзе, бронзане боје, фини прах од метала или металних легура;** помешане са фиринајом служе за премазивање хартије, дрвета, лима итд. **Бела б., прах алуминијума. Жута б., прах од обичне б. Црвена б., прах бакара. Златна и сребрна б., прави се од отпадка при изради златних или сребрних листова. Бронзана болест** → Адисонова болест. **Б. дијабет,** врста шећ. болести, са појавом шећера у мокраћи и б. пигментацијом коже; узрок: дироза панкреаса и јетре; пигментација долази услед поремећаја измене материје које садрже гвожђе (хемогло-

бин и др.). **Б. доба,** пренст. доба у току којег су људи правили алате и оружје од б.; у Евр. трајало од 2500. и 1000. пре Хр. **Б. Бурка,** црна са златасто-бронзастим одблеском и белим попречним пругастим шарима.

БРОНТЕ (Bronthé 1) Шарлота (1816.-1855.), енгл. романсијерка; гл. дело: Џејн Еар. 2) Емилија, млађа сестра Ш., песник и писац романа Олујни висови, Вудеринг Хајтс. 3) Ана, најмлађа сестра, такође писала романе.

БРОНОМЕТАР (грч.), справа за аутоматско бележење свих метеор. појава за време олује.

БРОНТОС, вел. киклоп, Уранов син.

БРОНТОСАУРУС (грч.), рептил из изумрле групе диносаура (род Atlantosauridae) из формације креде; копнена животиња диносовог раста, преко 20 м; нађен костур у Вајомингу (САД).

БРОНХИЈЕ (грч.) → душнице, плућне душнице.

Бронхијектазија, проширење душница, услед промена њихових зидова или околног ткива (склероза плућног ткива); знаци: кашаљ, обилан испљувак, маљичасти прсти, канџасти нокти. **Бронхитис,** запаљење душника; узроци: назеб, нечист ваздух, дун прашина или дима, инфективне болести (нарочито грип и др.); може бити акутан или хроничан. Знаци: кашаљ, обично праћен боловима, испљувак слузав или слузаво гнојав; у сухом б. болесник не испљувава; у акутном тмпт. повишена; код деце се често јавља капиларни б., запаљење најситнијих бронхиола. У фегидном б. слузокожа душница изумири (некроза), испљувак јако заудара. **Бронхопнеумонија,** запаљење плућа са више мањих, растуриених огњишта, која се јављају истодобно или једно за др., а развијају се свако за себе; компликује инфективне болести: грип и др.; јавља се чешће после бронхитиса и др. плућних болести, као и при дужем лежељув. Тмпт. висока, али не стална, кашаљ, испљувавање, опште стање тешко, болест траје дужије. **БРОНХИО** Анђело (1503.-1372.), ит. сликар, гл. претставник фирентинског маниризма, одличан портретист.

БРОСКВА, бруква (Brassica oleracea, var. capitata, фам. Cruciferae), подземна келераба, двогод. биљка, пореклом из зап. Евр.; грудвасти подземног одебљалог стабла, у облику округле репе; множи се из семена; укусно поврће.

БРОЋ (Rubia tinctorum, фам. Rubiaceae), вишегод. зељаста биљка црвена подземна стабла, пршљенасто распоређених листова и жутих цветова; из њеног корена добивана црвена боја ализарин.

Броњика (Galium, фам. Rubiaceae), биљни род једногод. или вишегод. биљака; у цвету 5 чашчићних и 5 круничних белих, жутих или црвених листића.

БРОЊИО, Бротњо, мала обл. јз. од Мостара (Прим. Бан.); дели се на Г. и Д. В.; блага клима; производ воће, вино и дуван.

БРОШ (фрц.), ж. украс од злата, сребра, скупцепог камења; носи се на грудима.

БРОШИРА, брошура (фрц.), омањи спис отштампан у неукоричену књижицу. Броширати, увезати у мек повез.

БРСЈАЦИ, вел. етничка група у Ј. Србији око Витоља, Охрида, Преспанског Ј., у Поречу, око Прилепа и Велеса; не прелази на л. страну Вардара. Опште је мишљење да су потомци → Брзита. Међу њима много старинаца, а међу досељеницима највише их из дебарске обл.; делимично примили ислам. Сем Срба, на њиховој тер. има Арбанаса, досељених у 18. в., Цинцара, Турака и доста мусл. и прав. Цигана. Говоре брсајчким (староштокавским) наречјем.

БРСКОВО, први срп. средњев. рудник на г. Тари, код Мојковца; гл. трг. и руд. место у 13. в.; престоница краља Уроша Ђупало Још крајем 14. в.; данас потпуно напуштено и зарасло у шуму, у којој се Још разазнају темељи омањег градића, олтара 1 прк. и неколико кућица.

БРСТ, свежи изданци и лишће дрвећа и грмља, које у крајевима екстензивног сточарства брсти стока у недостатку пашњака; овај начин исхране стоке много раширен у нашим крајевима са шњакарама и макијама, које б. спречана да се развију у пisku шуму.

БРУТМАН Карл (1849.-1919.), нем. лингвист, вођ младограматичара, проф. унив. у Лајпцигу; гл. дела: Морфолошка испитивања у обл. ивдогерм. јез.. Основи упоредне грам. ивдогерм. језика, Кратка упоредна грам. ивдоевр. јез. итд.

БРУТОН Биљам (Broughton, 1763.-1822.), енгл. морепловац и испитивач Океаније, Векуверов сапутник.

БРУГШ Хајрих Карл (Brugsch, 1827.-1894.), нем. египтолог; написао Јероглифски речник.

БРУЕРОВИЋ Марко (Brüder Des Rivaux, 1774.-1823. или 1825.), дубровачки песник, фрц. порекла; неко

време фрц. ковалу у Траннику, Скадру и Дубровнику. Писао на ит. и фрц. јез.; од пригодних песама најбоље Коленде, песме за честитања.

БРУЈОН (фрц.), првобележница, приманога. Књ. у коју се бележе сви пословни случајеви; у двојном књв.: дневник, журнал, штраца или мемориал.

БРУК, варош (6 000 ст.) у Аустр.; трг. житом. **БРУК** Руперт (Brooke, 1887-1915.), енгл. песник; погинуо у свет. рату, издао збирку Поеме и студије о Џону Вебстеру и драми Јелисаветиног доба; после смрти изишле његове песме из рата.

БРУКВА → бросква. **БРУКЛУН** (Brooklyn), ј. део Њујорка (2,56 мил. ст.); до 1897. г. самостални град; политик. инст. и инст. за ум. и науке.

БРУКНЕР Антон (Bruckner, 1824-1896.), аустр. композитор и проф. конзерваторијума у Бечу; значајнит симфоничар, радио у класичном сонатном облику; компоновао: 9 симфонија, 3 мисе, 150 масалама.

БРУКТЕРИ, ст. герм. племе, настало на обалама Емса; из њега је била чувена свештеница Веледа. **БРУМ Хенри** (1779-1868.), енгл. државник; радио на нар. образовању; борно се противу ropcтвa.

БРУМБУЉКА → цирпедије.

БРУН 1) Лаурјад (Brunn, * 1864.), дански писац ист., фантастичних и модерних романа: Круна Краљ свих грешника, Везни, Песма смрти итд. 2) Нордал (1745-1818.), норв. песник; одушевљен националист; гл. дело: Евангелске песме (нап. и рел. песме).

БРУНАЈ → Борнео. **БРУНДА** (ономатопеја), деџи муз. инструмент од челичних пера, дромбуље.

БРУНЕЛЕСКИ (Brunellesco) Филипо (Brunelleschi, 1377-1446.), ит. архитект и вајар, 1 од твораца ренесансног стила у архт., пројектант кубета на фирентинској катедрали и многих црк. и палата.

БРУНЕР 1) Хајрих (Brunner, 1840-1915.), нем. правни историчар; гл. дело: Немачка правна историја. 2) Вратислав Хуго (* 1886.), чсл. сликар и графичар; гл. дела: Радус и Махулена.

БРУНЕТ Франц (1852-1916.), уч. гимнастике у Љубљани; написао: Теловадба в петероразредних људских школа.

БРУНО 1) св. (1035-1101.), оснивач картузијанског реда. 2) Бордано (1548-1600.), најзначајнији филозоф ит. ренесансе; поборник пантеизма; услед напада на кат. црк. затворен и спаљен у Риму као Јеретик; гл. дела: О узроку, принципу и о јединоме, О бескрају. О општем и свету, О херојском бесу. **БРУНОЛИН**, брунолеин, раствор оловног сикатива у терпентинском уљу; служи за чистињење и викање намештаја.

БРУНХИЛДА, личност из епа Нибелунга, кћи зап.готског краља Атанагилда коју је волео Сигфрид; Гунтерона жена.

БРУНШИМИД Јосип (* 1858.), археолог, проф. унив. у Загребу. Дугогодиш уредник Весника хрв. за архт.; гл. дела: Арх. биљешке из Далам, и Паноније, Хрв. средовејне старине, Старине ранијег ср. в. из Хрв. и Слав. итд.

БРУЊОЛИ Секундо (око 1527-1600.), дубровачки композитор црк. муз.

БРУСА (тур. Вурса), вилајет (13 565 км², 399 945 ст.) и варош (61 450 ст.) у м.-аз. Тур., 30 км од Мраморног М.; више чувених дамија (Зелена дамија Мухамеда I, дамија Мурата II итд.); у близини више топлих сумпоритних извора и бања.

БРУСИЛОВ Алексеј А. (1853-1926.), рус. војсковођ, у свет. рату победио Аустријанце код Лавова (1914.) и Луцка (1916.) и тиме спасао ит. вој. од слома; као совјетски ген. учествовао у борбама са Пољацима (1920.).

БРУСИНА Спиридон (1845-1908.), зоолог, испитивач јсл. фауне; гл. дела: Птице хс. с обзиром на остали сл. југ. Орнитологија Котора и Црне Горе, Морски пси Сред. и Црвенога М., Сисавци Јадр. М., Грегорици на Србије итд.

БРУСЈЕ, село на Хвару, близу града Хвара. Рузмаринска задруга и фабрика етерних уља.

БРУСНИК (Светац, св. Андрија), мало стеновито о. (4,6 км²) на и. страни Јадр. Мора, а. од о. Виса. У кречњацима има дебелих жаца лепог белог мрамора. Осим ман. св. Андрије, на њему само 2 куће. **БРУСНИЦА**, боровка (Vaccinium vitis idaea, фам. Ericaceae), зимзелени шумски полужбун; листови с објасним лискама, цветови бели или ружичасти, скупуљени у цваст, плод округла црвена бобица са доста пријатне киселине, једе се куван; расте у Евр., С. Амер. и и. Аз.

БРУСОНЕЦИЈА (Broussonetia papyrifera, фам. Moraceae), дрво, по лишћу слично смокви, а по цвету дуду; вероватно из Кине; гаји се у свим топлим пределима; у Јап. се од коре справља хартија; код нас украсно дрво.

БРУТ 1) Лујије, један од вођа револуције која је, крајем 6. в. пре Хр., у Риму укинула монархију и основала рпб.; кад су његови сљави склопили заверу ради обнове монархије, он их осудио на смрт и погубио; погинуо у борби с Арином, сином Тарквинија Охолог. 509. пре Хр. 2) Марко (86-42. пре Хр.), потомак претходног, склопио заверу против Цезара и учествовао у његовом убиству; гоњен од Антонија и Октавијана, убио се после пораза код Филипа. 3) Волтерова стихована трагедија.

БРУТАЛАН (лат.), суров, дивљачки, груб. **БРУТЊА**, обл. у 1. делу старе Ит.

БРУТО (ит.), нечист, ружан; укупно. **Б. биланс**, збирни или пробни б.: упоређивање збирева рачуна Гл. књиге са збиром Дневника; сума вредности стране «дугује» свију рачуна Гл. књ. треба да се подудара у свако доба са сумом стране «потражује» поменутих рачуна, а салдо «дугује» свију рачуна са салдом «потражује» Рачуна главнице. Да су изнесени ставови тачни и да је тачно књижено, показује преглед у који се унесе све «дугује» и «потражује» суме појединих рачуна Гл. књ., као и њихова салда. **Б. добит**, добит пре одбитка трошкова. **Б. износ**, сума заједно с трошковима. **Б. за нето**, клаузула којом се означава да се цена, дата за навесту јединицу тежине робе, не односи на чисту, већ на укупну тежину робе, заједно с омотом. **Б. тежина**, укупна тежина робе, заједно с омотом.

БРУТ МАКС (Bruch, 1838-1920.), нем. композитор, највише познат по виолинском концерту G-мол; компоновао: 3 симфоније и ораторијуме: Густав Адолф, Мојсје и др.

БРУХЕЛ Питер (око 1525-1562.), фламански сликар, одличан колорист из познате сликарске породице; сликао пределе и сцене из сељачког живота и рел. композиције.

БРУЦЕЛОЗА (грч.), болест проузрокована бактеријама из групе бруцела; → побача) разазни.

БРУЦИН, Св. Нв. N: O, биљни алкалоид, налази се у прир. заједно са стрихнином у разним биљкама и у семени оне врсте стрихнос (нарочито у S. lutea vomica); раствара се у води и алкохолу; јак отров, истог фал. дејства као и стрихнин, од којег је слабије; изгледа да му је хем. веома сродан.

БРУЧИНИ (mons Veneris), узвишење изнад спољњег дела ж. полних органа, обрасло длакама.

БРУЧЕЛИ, Брчело, мање племе у Црмници (Црна Гора); гл. насеље Б., код којег су Немањини и Балшићи подизали задужбине.

БРЧКО, варош (7 800 ст.), ереско место и приста- ниште на Сави (Дринска Бан.); извози жито и сухе шљиве; инд. (конзервисање шљива, производња шпригуса, хем.-апотекарска радњиона).

БРИЉАН (Nedera helix, фам. Aaliaceae), вишегод. дрвенаст и зимзелен лијан, диморфног лишћа; плод црна бобица; хвата се за подлогу адвентивним коренем; расте у евр. и аз. шумама, а гаји се и као украсна биљка; лишће садржи глицозид хедерин, због чега га народ употребљава код кожных болести.

БСК (Београдски спорт-клуб), фудболски клуб, осн. 1911. са седиштем у Београду; активне секције: фудболска, хазенска и лакоатлетска; у 3 маха држ. првак у фудболу између 1930. и 1935.; боја дреса плава.

БУБАМАРА (Coccinella), род малих буба округла- стог тела и кратке главе; веома су корисне јер се и оне и њихове ларве хране биљним ваши- ма. (На сл.; а. одрасла, б. ларва, в. лутка.)

БУБАЊ 1) у мед. → буб- на овна. 2) у муз. цилиндрични инструмент, чија су оба дела покривена затегнутим кожама; звук се добива ударима маљице. 3) у риб. пређа разалета на 2 или 3 дрвена обруча с отвором 1/2-1 1/2 м у пречнику, подешена да риба може ући, али не и изићи.

БУБАСТИС, један од највећих и најважнијих градова ст. Ег. у Ниловој делти; чувен са рел. свечаности које су приређиване сваке године.

БУБАШВАБА (Periplaneta orientalis), домаћи инсект црне боје из групе правокрилаца, живи по домовима; ноћна животиња; храни се животним намирницама, кожним стварима и тканинама; множи се целог лета. Има их више врста, од којих неке живе и у пољу.

БУБЕ, општи назив за вел. број инсеката; у ужем смислу поглавито инсекти → тврдокрилци.

БУБЛИЦА Драган (* 1894.), књиж. критичар и рома-

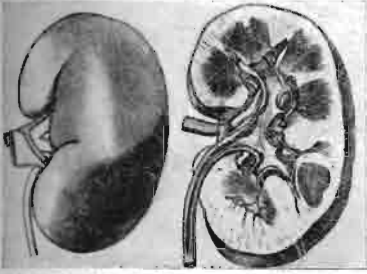

вописац гл. дела: На рубу, Св. криж, Атентат, Караборђе.

БУБНА ОШНА, бубнић (membrana tympani), танка, провидна, кружна мембрана са 9—10 мм у пречнику, затвара ср. ухо према спољњем ушном каналу; средњи део испуњен (пупак) према ср. уху; горњи део остаје и испуњен према спољњем ушном каналу (Шрампелова мембрана). У ср. уху од пупка навише на б. о. налаже дршка чекића.

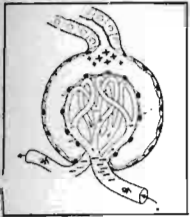
БУБОУЈЕДИ (Insectivora), група примит. сисара, обично малог раста, издужене лубање и њушке у облику рилце; покривене су длаком (кртица, ровчица); веће врсте имају уместо длаке чекиње (жеж).

БУБОНИ → лимфаденигис. **Бубонска куга** → куга **БУБРЕГ**, паран орган (д. и д.), луча мокраћу. Код

човека са стране слабинског дела кичменог стуба, изван и иза трбушне марамице, опколjen дебелом слојем масног ткива; д. лежи нешто ниже од л.; има облик зрна пасуља; издубљ. стра-

на окренута кичми; на издубљеном делу те стране је корен органа тј. место улаза и излаза крвних судова и лежиште бубрежне карлице. Ср. величина б.: висина 12, ширина 7, дебљина 3-4 см. Воје мрко-црвене; чвршћи од осталих унутр. органа: цео оба-вијен чврстом, али танком опном, која му даје сјај и глаткост. (На сл.: А. леви б. предња страна. В. пресек б. кроз бубр. карлицу). Унутр. грађа је подељена за лучење мокраће; ради чега има: нарочи-та кружна теленца (Малпигијева; → сл.) око 2 мил.

на броју, у чијој су унутрашњости сплетови ситних артерија. Од ових телешаца полазе танке мокраћне цевчице, које се стижу и образују бубр. пирамиде. Према свакој пирамиди (има их око 10) лежи бубр. чашица, која прима излучену мокраћу. Чашице (calyces renales, на број 7-13) спајањем образују мембранасту бубр. карлицу (pelvis renales), која сабира излучену мокраћу из б. Карлицу у виду лучка наставља се

у мокраћни спроводник, који преноси мокраћу к бешици. Гл. улога б. је да регулише састав крви, оди-вене озмотичке концентрације избацавањем непотребних распадљивих материја и ресорбовањем сувишне излучене воде. Механизам овога лучења још недовољно испитан; може се поделити на функцију Малпиг. телашца, одређену на избацавање воде и узгредно растворених соли из крви и органа, и функцију кривудавих цевчица, одређену на избацавање једињених својствених мокраћних (урес мокраћне киселине и др.). Подложни су разним обољењима: → Брајтова болест, нефритис, нефросклероза, нефролитиаза, нефроза, тумори б. за-паљење бубр. карлице, пиелитис. **Бубрежни камен** → нефролитиаза. **Б. органи**, систем органа за лучење мокраће; код праживотиња ту улогу врши коп-трактивна вакуола; код осталих животиња постоје следећи типови: а) → протонефридије или систем водених судова, код нижих црва; б) → нефридије цестасти органи код чланковитих глиста, мекушаца и многих зглавара и кичмењака; код кичмењака многобројне нефридије су скупљене у сложене органе, бубреге; в) Малпигијеви судови, цестасти израштаји на почетку задњег црева инсекта. — Бубрези свињски или телећи, хранљиви и лако сварљиви, садрже много пурина; шкодљиви код гихта.

БУБУЉИЦЕ, кожно-инфективно обољење; а) акне, крвјиче и гнојнице, настају затварањем и запаљењем затворених пора; обично обухватају цело лице, леђа, груди и др. делове коже; постоје више врста; неке су у вези са поремећајем функције полних же-зда, нарочито са нередовном менструацијом; код млађих особа у доба пубертета (младаљачка а.); код старијих мушкараца постоји хронична а., која је нарочито изражена на врату и носу; услед дуготрајности кожно се мења, нос нарочито натекне и подикамената (бромна а.); као последица тврде столице; б) тбк. (кожна) и сифилис (акниформни сифили-стаје црвен и изобличен; после употребе неких ме-

ди) могу дати појаве б. в) гнојнице које се јављају на разним деловима тела усамљене или груписане; обично су последица стафилококе инфекције. Ле-чење према врсти б. Против раширених пора нај-бољи лек: сумпор, салицилна киселина (1%) и резорцин (1-3%) у вазелину. Б. беле → кесасти израштаји. **БУВАЧИ** → бухачи.

БУВЕ (Arhantiraga), група ситних инсеката сродних двокришницама који живе паразитски на птицама и сисарима; тело бочно спљоштено; дугим задњим но-гама добро скачу; хране се крвљу коју шишу крат-ком и оштром сисалком. Ларве црволике. Вел. број врста; многе од њих живе на више различитих до-маћина. Значајне што преносе извесне опасне бо-лести, особито кугу коју преносе са пацова на чо-века. Извесне врсте у Аفر. могу да се усаде дубоко у кожу и да изазову запаљења. **Човечја б.** (Pulex irritans), јаја и ларве на-рочито у прашини изме-ђу дасака у поду; живи дуго.

БУВЕ (Bouvet), мало о. у ј. делу Атланског Ок. (54°26' ј. ш., 3°24' и. д.); од 1930. припада Норв. Лов на китове.

БУВИНА Андреја, сликар и вајар из 13. в.; израдио вел. дрвена двокрилна врата на улазу у сплитску катедралу; свако крило подељено у 14 поља, а у сваком пољу се налази по 1 рељеф који илуструје неку сцену из живота Христова; ти рељефи долазе у ред најлепших вајарских радова у нашој земљи. **БУТ 1)** р. у ј. Рус.; улива се у лиман Дњепра. 2) р. у Пољ.; извире у Галицији, улива се у Нарев.

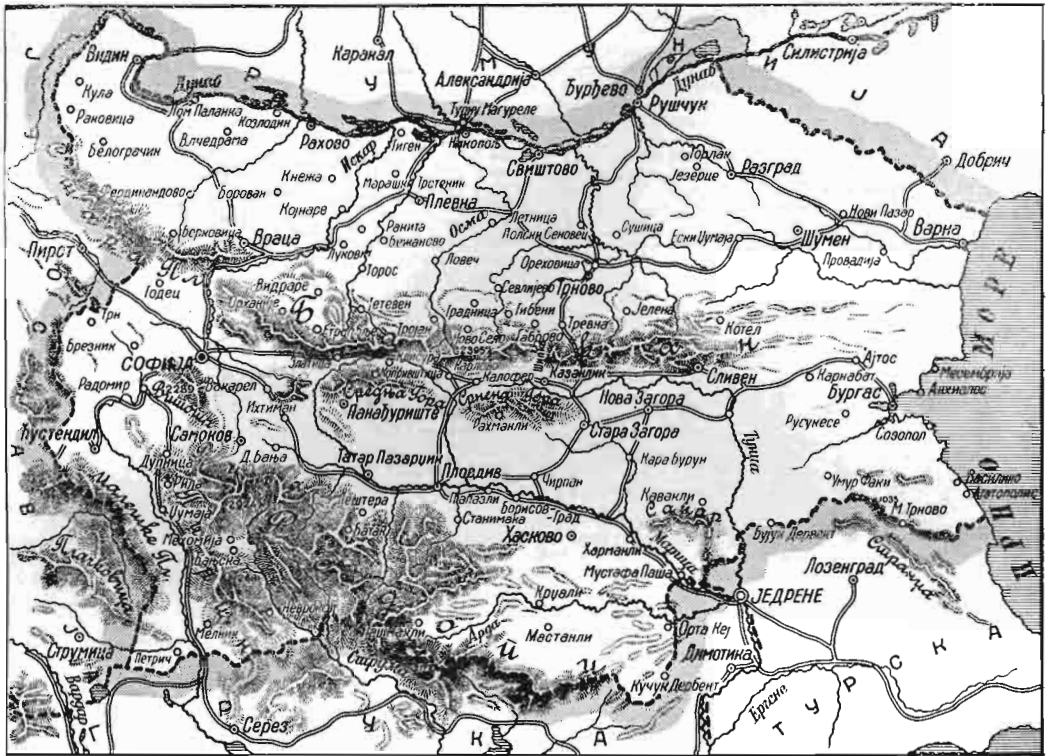
БУГАВА → Бугава.

БУГАЈЕВ Борис (1880-1934), рус. песник, романо-писац и публ. (псеудоним Бијели Андреј), претстав-ник символизма у новој рус. књиж.; мистик и ин-дивидуалист, наклонен народњаштву и романти-зму; плодан писац; дао збирке: Злато у азуру, Пе-пое, Урна, Краљина и витез, Христос Васкрсе, Прво виђење, Звезда; романе: Сребрни голуб, Пе-троград, Котик Метатејев, Детињство и дечанство, Московски чудак; крат. дела: Југ зелени, Символи-зам. Трагедија стварања.

БУГАРИ, део Јж. Сл. који су се у 6. и 7. в. населили у данашњим буг. крајевима; били подељени на пле-мена, а по језику и начину живота веома слични групи сх. и слов. племена. За њима прешли Дунав (679.) Б., народ хунског (гур.) порекла, и потчинио сл. племена ј. од Дунава; било их 20 000-30 000. Од-мах организовали државу. У прво време Сл. и В. живе једни поред других; после 2 stoleћа, дошљаци се изједначили с поданицима; Сл. примили име и држ. организацију освајача, а они језик и культуру сл. поданика; временом нестало и антропол. разли-ка; данас међу њима веома ретка лица с монголо-идним цртама. Отада се тај део Јж. Сл. развијао друкчије од осталих Јж. Сл. Сем мегавине Б. и Сл., у њихов састав ушао је и део поромањених старо-седалица. Временом се раширили и заузели већи део слива Марице и Тракије; у вези с надирањем Тура-ка, доцнијим ратовањима и гоњењима, иселивали се у разне хришћ. земље; свега их има око 5,1 мил., од којих 4,6 мил. у Буг., 350 000 у Рум., 111 300 у Рус., остатак у Грч., Југосл. и др. По вери већином прав., а има и мусл. (помаци). На 3 око границе из-међу Србије и Буг., широк прелази појас, чији су стам. Шопови по етн. особинама ближи Србима (слава, задруга, језичке особине итд.). Гл. занимање Б. земљр., већ доста унапређена; развијена култура дувана и ружа (производња ружиног уља); у ј. Буг. много развијено повртарство и одатле многи иду у печалбу као повртари; села вел., већином по равни-пама, куће обично на спрат; у сев. крајевима има и → бурдеља; у ношњи превлађују тамне боје: црна и тамноплава. Основу друштвеног живота чини по-родица; задруге ретке, али развијен смисао за мо-дерно задругарство; у обичајима и веровањима много старинског, нарочито о Божићу (коледа), Тур-бе-дану, Лазаревој суботи, Духовима итд. У оби-чају ритуалне игре с маскираним играчима у време вел.пк празника. Обичаји и веровања много се поду-дарају с осталим Јж. Сл. на једној, а с др. балк. на-родима на др. страни. Међу Б. има, у периферним обл., Турака, Грка, Черкеза, Гагауза и др., Цигана и Јевреја посвуда, а у план. крајевима на ЈЗ и Цинцара.

БУГАРИЈА, инструмент из групе тамбура, код ко-јих се тон добива окидањем жиче помоћу терзијана. **БУГАРИТИ**, кукати, запевати, нарицати, певати што жалосно, п. уопште.

БУГАРСКА, уставна краљевина и си. делу В. П. (103 146 км², 5 мил. ст.); план. Балканом подељена на с. више низинску и ј. више план. В. У Јз. делу ви-

соке план. (Рила 2924, Пирин 2020 м) са глацијалним траговима. Низије на Ј у котлинама и долинама, нарочито у долинама Марице и њених притока. На С због отворености рељефа клима конт., на Ј има утицаја сред. климе. Припада сливу Црног и Егејског М. Директно у Црно М. се уливају Провадиска Р. и Камчија; остале (Искар, Вид, Осма, Јантра, Лом) притичу Дунаву. Притоке Егејског М. су Струма, Места и Марица с Тунцом и Ардом. Стан. → Бугари, који чине 84% стан. у држави; од др. народности има највише Турака у и. и ј. делу и Румуна у видинској обл. Више низиска земља степског изгледа. Обрађене земље 43%; под шумама и шибљем 30%, пашњака и утрина 10%. Земљр. се занима 71% стан. Поред житних усева и ливада знатно пространство заузимају баштовански садови, уљане и инд. биљке, виногради, воћњаци, ружићњаци и дудињаци. Сточарство јаче само у план. крајевима. Руле има мало, највише угља (Перник), па бакар и олова (код Враце). У инд. запослено 9% стан. Јако развијена инд. ружиног уља (око 30 фабрика). Гл. саобр. артерија пут који из Београда преко Софије води у Цариград. На вел. план. има превоја и клисура, те је сукоземни саобр. свуда добро развијен. Речни саобр. само на Дунаву. И на Дунаву и на Црном М. страни бродови. Буг. трг. морнарица има свега 5 бродова. Градови: Софија (престоница), Пловдив, Варна, Бургас, Русе (Рущук), Плевна, Шумен, Сливен, Стара Загора, Видин. Насељена прво трачким племенима, потпала у ст. в. под утицај Македоније, а затим, за владе Августа и Клаудија, присаједињена рим. царству и подељена на 2 пров.: Доњу Мезију и Тракију. У доба вел. сеобе плачкали је Зап. Готи, Хуни, И. Готи, Сл. и Авари. Почетком 7. в. у њој се населили Сл., а крајем истог века дошла, под вођством Аспаруха, и тур.-татарска племена Бугари (679.), који Сл. наметнули своју власт и име, а примили од њих језик и обичаје. Првих 100 год. Бугари признавали власт Виз. и помагали је у борби с Арабљанима; затим отпочели са њом читав низ крвавих ратова (9. и 10. в.) и довели своју државу до највећег пространства и моћи; кн. Крум (803.-814.) заузео Софију и Једрене и наметнуо своју власт Тимочанима и Бранчевцима; кн. Борис прево Бугаре у хришћ. веру (865.), а његов син Симеун (893.-927.) носио се мишљу да уместо виз. створи б. царство; потчинио Тракију, Македонију, Арб. и Рашку (924.); себе прогласио за цара (918.), а б.

архиеп. подигао у чин патријарха. Под његовим сином Петром (927.-969.) б. царство почело да опада; Часлав ослободио Рашку и Босну, а брсјачки кн. Никола Повардарје и Македонију; у исто време Виз. приводела рус. кн. Свјатослава да удари на Б., па је затим и сама заузела (971.). 2. б. царство осн. б. бојари, браћа Петар и Асен, који дигли устанак противу Виз. (1186.). Византинци изазвали раздор међу устаницима, па ови убили оба старија брата и довели на престо најмлађег Калојана (1196.-1207.), који проширио државу на З и заузео многе градове по Тракији и Македонији; његов син Ј. Асен II (1218.-1241.) наметнуо власт Тракији, Македонији и Арб. и подигао Б. на степен највеће силе на Балк.; после његове смрти у Б. избиле династичке борбе, у току којих дошао на престо чак и I свињар (Ивајло, 1277.-1279.); то искористили прво Мађари, никејски цар и епирски деспот, затим Татари, који Б. наметнули своју власт, и пајзад Срби, који помакли своју границу до Тимока и потисли Бугаре из Македоније. Ред и мир навео тек Михаило Шишман (1323.-1330.), чију је власт признавала пела Б. За његове владе дошло до одлучне борбе између Срба и Бугара о превласт на Балк.; у њој Бугари били потучени (на Велбужду, 1330.), а Михаило погинуо. После његовог 2. наследника, Душановог шурака Јована Александра (1331.-1365.), државу опет захватили нереди, па Мађари заузели Видинску Обл., Власи Добруджу, а Турци наметнули данак Шишману III, па га затим одвели у ропство заједно са патријархом и мноштвом народа (1393.). Под Тур. остала све до 2. половине 19. в. Њени емигранти, помагани од Рус., Србије и Рум., почели да оснивају нар. шк. и развијали нар. свест, а у 2. половини 19. в. осн. В. револуционарни комитет и издејствовали, преко Рус., да се б. цркви призна аутономија и дозволи установа егзархата. На вест да се Херц. и по 3. пут побунила (1875.), б. револуционари дигли априлске устанак (1876.), али га Турци крваво угушили; Тур. онда објавила рат Рус. (1877.-1878.), која створила санстефанским миром Вел. Б. У жељи да умање значај рус. победа, вел. силе оставиле Турцима Ст. Србију и Македонију, а од чисто б. крајева образовале на берлинском конгресу 2 аутономне државе: Кнежевину В., са својим кн. и Соборњем и И. Румелију којом управљао султањов наместник. За владе 1. кн. Ал. Ватемберга (1878.-1886.), Бугари извршили уједињење Кнеж. В.

и И. Румелије (1885.) и потукли срп. краља Милана Обреновића који покушао то да спречи. После Батенберговог збацивања (1886.) вел. нар. скупштина довела на б. престо Фердинанда Кобуршког (1887.-1918.). Под њим Б. прогласила независност (1908.) и узела назив царевине, али Евр. је признала само за краљевину. Фердинанд увео Б. у балк. ратове (1912.-1913.) и свет. рат (1914.-1918.). У балк. ратовима Бугари прво учествовали на страни Срба, Грка и Црногораца, однели сјајне победе код Киркалиса и Лиле-Бургаса, заузели са Србима Једрне и проширили државу до Егејског М., али после препада на срп. вој. (29./5. 1913.) извршеног по Фердинандовој наредби, потучени од својих савезника, које помогли Румуни и Турци; букурешким миром остављени јој ипак део Тракије и Македоније и излаз на Егејско М.: Румуни јој одузели Добрују, а Турци Једрне. У свет. рату Б., под утицајем Фердинанда и аустрофилиске владе Радославова, пришла централним силама и напала Србију (1915.); услед тога Фердинанд I, после закљученог примирја и револуције А. Стамболиског и Р. Даскалова (29./9. 1918.) морао да абдицира у корист сина Бориса III и да иде из земље, а вел. силе (пејским миром, 14./11. 1919.) одзеле јој излаз на Егејско М. и доделе тај део Тракије Грч., а Струмичку Обл. Србији. Стамболиски покушао да склопи пријатељство с Југосл. и изведе реформе у корист сељака; како то није ишло у рачун многим, противу њега склопљена завера и он изгубио живот у преврату (9./8. 1923.), заједно са многим угледним присталицама земљар. странке; после тога у Б. узеле маха нелегалне организације, нарочито терористичке орг. македонствуваничких а б. држ. политика се оријентисала према Ит. с антијсл. карактером; односи почели да се поправљају тек од 1933., после узајамних посета краља Александра и Бориса, које су створиле услове за пријатељску сарадњу. Међутим, извесни елементи из саме б. владе покушали да покваре и те односе (1935.). **Бугарски егзархат** → **егзархат**. **Б. језик**, са изумрлим **ст.-сл.**, чини грану језл. Језика, од којих се разликује тиме што је под утицајем ром. говора, упростио именичку промену, изгубио инфинитив, а добио постпозитивни члан. Б. књижевност, дели се на стару и нову. Ст. к. од прелаза Б. у хришћ. до појаве Пајсија Хиландарског (864.-1762.); најживљи рад пада у доба цара Симеуна, богато преводима из виз. књиж., компилацијама и апокрифима; најчувенији тадашњи писци: Црноризац Храб и Константин еп. До н. полета долази у 14. в. (трновска шк.), кад су на њој радили патријарх Јевтимије и Григорије Цамблук, који је после пропасти б. државе прешао на двор деспота Стевана. У 16. и 17. в. у Б. се развија кат. књиж., са Филипом Станиславовим (Абалар) и Царевичем, а јављају се и л. списи на нар. језику (дамаскини). **Нова к. настаје** са појавом Пајсија Хиландарског (1762.); почиње буђењем нац. свести и црк.-просветним радом (Софроние Врачански, Неофит Рилски). Од 1830. јавља се н. просветни покрет, који је прво јелинистички, а затим се, са борбом за култ. и црк. самосталност, претвара у противјерчки; из тога доба су први песници (П. Р. Славјевог, Раковски, Чивтулов, Геров), драматичари (Војников, Друмеџ) и приповедача (Друмеџ, Каравелов); у исто време је вођена филошка борба између рус.-сл. и нар. језичног правца; пропрат лирике пада после 1870. (Ботев, Вазов). Од ослобођења (1878.) до око 1900. налазила се под рус. утицајем са И. Вазовим, Ал. Константиновим и К. Величковим; после тога у њој се, под нем. и фрп. утицајем (П. П. Славјевог, Јаворов, К. Христов, П. Тодоров, К. Крстов) јавља символизам (са Трајановим и Куневом), чии најјачи развој пада после 1918. (Јилијев, Дебеланов, Стојанов и др.); у исто време цвета лирика (Д. Габе, Е. Вагрјана, Ј. Стубел, Г. Милев, Н. Фурнаџићев, А. Расцветников, Д. Пантелејев и др.), приповетка и роман (Ј. Јорков, Г. Рајчев, Н. Рајнов, Д. Камиров, А. Страшириров, В. Пољанов, А. Каралијчев, С. Мимнов и др.), драма (Јостов, Р. Стојанов, С. Камбуров, К. Мутафов), критика (Пенев, Радославов, Балабанов, Николов, Панев. Б. музика, постојала још у доба пријема хришћ.; поред виз. црк. псвања, Бугари имали и свој старобур. прк. напев, који се делом сачувао у Рус., у ногним рукописима 17. и 18. в. За време робовања Турцима петована нар. песма и свирка, а гл. инструмент били кавал и гајде; Бугари који се школовали на З довели и др. инструменте; онда су постале и неке патриотске песме, са мелодијама страног порекла. У то доба осн. је 1. оркестар (у Шумени) и 1. хор (у Свистову), а 1. б. композитор саставио Христово опело у 4 гласа. За време ослободилачких ратова осн. 1. певачка друштво (Пловдив, Русен, Силестрија, Ст. Загора), а у Софији осн. Столичната драматично-оперва трупа (1890.). У 1. де-

ценији 20. в. јављају се нац. композитори, а у Софији се оснива Муз. шк. (1904.), која убрзо прелази у држ. руке (1912.) и уздиже се на степен акад. (1921.). Опера је неко време вегетирала (1892.-1907.); прве претставе са нац. репертоаром (Сиромашкиња од Монолова, Камен и црна од Кауцког и Иванова, Борислав од Георги Атанасова, Тахирбеговица од Димитрија Хаџи-Георгијева) почела је да даје 1908.; прешла је у држ. руке за владе Стамболиског (1921.). Филхармонија је осн. поглавито из оперског оркестра, као самостална установа (1924.). Хорског муз. дало је вел. полета оснивање Савеза нар. хорова прже свет. рата; данас Б. има вел. број продуктивних и репродуктивних композитора, као и стручних муз. критичара и историчара који су дали: **Музички лексикон** (од Ив. Камборова), **Општу ист. музике и Науку о облицима и инструментацији** (од Д. Родера), **Народни пјесни отъ Тимоџ до Вита** (4070 мелодија; издање Етнограф. музеја). В. нар. м., као и јсл., одликују се ритмичким и мелодрамским богатством; њене мелодије крећу се у октави, вел. септими, чистој квинти и кварта, вел. малој и умањеној терци; у погледу тонских родова у њој се налазе: **дијатонски видови** из и. и зап. муз. (јонска, дорска, хиподорска, фригиска, миксолидиска и еолска тонска врста) и **хроматски видови** са прекомерним интервалама; разноврсне ритмичке групе показују да је у Б. као у Југосл. неискрпно врело за муз. стварања. Б. револуц. комитет, осн. 1866. у Букурешту са циљем да ослободи Б. од Турака; водио четничку борбу у којој се истакли: П. Фитов, Филип Потју, Ст. Караџа, Хаџи-Димитар итд. После смрти његовог осн. Г. С. Раковског (1867.), на чело дошао Јубен Каравелов; под његовим руководством (1867.-1875.) к. реорганизован, потпао под утицај рус. и евр. либералних идеја и ступио у везу са кн. Михаилом; централни к. у Букурешту отпочео осн. мањих к. по Б. (1872.) и припремао општег устанка; Турци открили његов рад (1873.) и обесили 1 од најглавнијих агитатора, Васила Левског; од 1875. радом у Букурешту руководио Ботев, који упутио к. социјалист.-радикалним и искључиво б.-нац. правцем и довео до априлског устанка 1876. Б. уметност се јавља у 9. в., с 1 стране у традицији многобожачког И (Модарски коњаник), а с др. под утицајем Виз. (црк. и палате у Абоби и Преславу); дошла до врхунца у 13. и 14. в., кад су најбогатији и најразвијенији архт. и сликарство (црк. у Трнову и Месемврији, фреске у Бојани, минијатуре Манасијевог хронике и еванђеља лорда Керзона); за ту времена најве стварнији ниједан важнији споменик. Поновно буђење настало тек у 2. половини 19. в., после чега највише напредовало сликарство; у њему прво почели да негују жанр сликари туђег порекла (Вјешин, Мрkvичка); затим се јавили реалисти (Ангелов) и академици (Михаилов); најзад најмилића генерација, под нем. и фрп. утицајем, прешла на изразито колористичко и тонско сликарство (Скитник, Узунов, Обрешков); од модерних б. вајара истакли се Спиридонов, Николов, а као акварелист Маринов. Б. црква, образована још пре Вирлија и Методија, за кн. Бориса; потпадала под цариградског патријарха и рим. папу; за цара Самуила стекла самосталност, а за владе цара Асена (12. в.), подигнута на степен патријаршије; по најезди Турака потпала под цариградске патријархе; 1870. образован тзв. б. егзархат.

БУГАРШТИЦЕ, песме другог стиха; → бугарити. **БУГВА**, буква (Vox boops), морска риба, вел. до 30 см, обла и дугуљаста, сребрнастосиве боје, са 3 златножути уздужне пруге; храни се ситнијом храном. **Бугварница**, једноставна мрежа стајалица за лов б. дуга до 50 м, висока 3-5 м, оканца 20 мм.

БУТОЈНО, варошица (2 000 ст.) и среско место на Врбасу у Скопља Пољу (Прим. Бан.); извоз жита и стоке; инд. вате, трикотажа, стругара.

БУДА, Саиџа Муни (око 560.-480. пре Хр.), уобичајено име инд. краљевина Сидарте Гаутаме, сина сакиског краља Судодане и краљице Маје Деви, који је до 29. год. живео весело и раскошно, а затим, услед сусрета са старцем, болесником и мртвачем, напустио двор и провео 6 год. у шуми у размисљању; после тога постао Б. (санскрит = просвећени, пробудени) и отпочео проповедање нове вере. **Будизам**, Будино учење, одбадује → Веде, не признаје касте и жртве; усваја постојање само једног из чега све произлази, у што се све враћа; крајњи циљ: ослобођење чове-

чанства од мука поновног рађања (сеобе душа) уласком у нирвану тј. уништењем сваког постојања; то постиже строгим животом, телесним одрицањем и девичанством (кроз 4 прилипа); затим се духовним усавршавањем (4 степенице) долази до безболне чистоте, па онда до нирване. Учење сачувано у предању (дарма); раширило се у Индији, Кини, Јап.; мада га краљ Ашока (3. в. пре Хр.) прогласио држ. вером, није много напредовало; касније на С примито н. елементе и култ. и обогато перемонијама; данас 3 типа: тибетански (ламанзам → Далај Лама), јужни и кинеско-јап.; има 125 мил. припадника. Будистичка уметност, створена међу народима б. вере у разним аз. земљама; јавила се у 4. в. пре Хр. у Индији, из које прешла на Цејлон, у Бирманију, Сијам, па Јаву, у Кину и Јап. и у свакој од тих земаља добила нарочито обележје. Оставила много споменика, већином рел. карактера: храмови, Будини кипови и догађаји из његовог живота; највећичаственији храм је Боробудур на о. Јави, који садржи више хиљада скулптура и превазилази пространством и фантастичношћу све што је саграђено у Евр.

БУДАК → трнокоп.

БУДАК Миле (* 1899.), песник и приповедач; гл. дела: *На поворима*, *Под гором*, *Опанци дида Видурине*.

БУДАЛЕ ХРИСТА РАДИ (Јуродиви), назив ап. Павла и апостола; у 5. в. они који се излагали руглу и исмевању сматрајући то за морално савршенство; има их у Рус.

БУДАНСКИ Степан (1830.-1873.), украјински песник, преводилац Илијаде.

БУДА, варошица и морско купалиште (2 336 ст.) на Јадр. М., ј. од Боке Которске (Зетска Бан.); гроб С. Митрова-Љубише: леги купалиште, зми климатско место.

БУДИМИР Милан (* 1891.), клас. филолог и компаративист, написао више расправа по страним и нашим научним часописима.

БУДИМКА, најраспрострањенија јабука у Србији; добила име по ст. жуци Будимљу, где је донесена и гајена још у доба Немањина; дрво бујно, стиге на род доцкан, али обилате родности; плод ср. величине, танке, глатке, жућкасте и нешто румене љуске; отпоран према обоју; добро се чува зими. После ослобођења највише гајена око Ужичке Пожеге, Ариља, Ивањице, Гуче и Чачка, откуд се и данас много извози: у Ср. Евр. се мало тражи стога што оскудева у киселини.

БУДИМЉАНИН Страхиња (из 16./17. в.), иконописац; радови у црк. Св. Арханђела на Тари и, вероватно, у црк. св. Озрена у Восни.

БУДИМЉЕ, ст. срп. жуца и село у Горњем Полиљу (код Берана); св. Сава 1219. осн. епископију у Б.; резиденција еп. била у Ђурђевим Ступовима.

БУДИМПЕШТА, престоница Мађ. (1 мил. ст.); лежи на Дунаву (постала 1873. спајањем 2 близаначна града: Будима на л. и Пеште на л. обали Дунава; на д. обали утврђење, ст. краљ. дворца, мет. и др., седиште држ. управе; Акад. наука, унив., политехника, трг. акад., нар. музеј, опера итд. Привр. средште вел. обл., развијена трг. земљр. производима и металургијом инд. Пристаниште и више мостова на Дунаву; на Маргаритовом О. чувена бања (термални извор, горка и сумпоровита вода). У Будиму било Срба за време тур. управе (16. в.); после сеобе под Чарнојевићем Срби чинили 1/2 стан. и претстављали гл. привр. сталож; сада их мало; али је остало седиште еп. (за срп. парохије у Мађ. и ЦОР), 2 црк., шк., 2 завода: Текелијанум и Ангелијанум.

БУДИНИЋ ШИМЕ († 1600.), далам. црк. писац, глагољаш; штампано књ. ћирилицом и латиницом; први увео дијакритичке знаке у лат. из чешке азбуке; гл. дела: *Покорни* и *многи иши псалми Давидови*, *Сума наука крстјанскога* итд.

БУДИСАВЉЕВИЋ 1) **Буде** (1843.-1919.), приповедач; писао приповетке из личног живота, занимљиве због фолклора језика; гл. дела: *С личке груде*, *Из старог зачијаја*. 2) **Јулије** д-р (* 1882.), проф. мед. фак. у Загребу; писац многих научних расправа из обл. хир., о стомачном циру, слепоћеу срчане кесе и др. 3) **Милан** (1874.-1928.), проф. и приповедач; уређивао *Бранково коло* (1906.-1912.); писао приче из личног живота: *Биједни људи*, *Тмурни дневи*.

БУДИЦИН, **Бауцен**, варош (40 000 ст.) на д. обали Шпреје (Нем.); инд. вагона, ткст., папира, дувана, смаља; важан саобр. чвор; средиште Луж. Срба; код ње је Наполеон (21. и 22./5. 1813.) потукао рус.-пруску вој. и нагнао је на примирје.

БУДИЦИНИЦА → Бутишница.

БУДЈЕОВИЦЕ, град у Ј. Чешкој (44 000 ст.), на р. Влтави; катедрала, шум. и трг. шк.; развијена инд. (порцелан, оловке), трг. (жито, дрво, угљ, со и др.).

БУДМАНИ Петар (1835.-1914.), филолог, полихистор и 1 од наших најистакнутијих лексикографа; први почео код Јж. Сл. да ради дијалекатске студије, описом дијалекта свог родног града (Дубровника); уређивао *Рјечник Хрв. или срп. језика* (1883.-1907.); гл. дела: *Граматика с х. језика* (на ит.) и *Граматика рус. језика*.

БУДОАР (фрп.), отмен дамски салон.

БУДУЋЕ ВРЕМЕ (лат. futurum), у грам. глг. в. за означавање б. радње, бивања или стања; сложено од скраћеног садашњег в. глг. хтети и начина неодређеног жељеног глг. Б. пређашње в., *футур егзактни*, показује б. радњу, бивање или стање који се врше или бивају свршени пре гл. б. радње; у с х. ј. састављено од сад. времена глагола бити: *будем* и глг. *приведе* прошлог од глагола који се жељи: *Ако будем могао доћи* *ћу*. Б. ствар (плод, згодитак итд.), може бити предмет правног посла; зак. не допушта да се за б. с. сматра наслеђе за живота завешталаца. Б. *траговиња*, која може бити или се предвиђа да ће наступити (нпр.: обавеза за попупу дефицита који још није учињен); може се обезбедити хипотеком, која се може реализовати само ако у то време тражиња постане садашња.

БУЋ → плесак. **Буђавост** → плесивост.

БУЂЕЛОВИЦЕ → Будјеовице.

БУЂЕЊЕ ТУБЕРКУЛОЗЕ → реактивирање тбк.

БУЕ Ами (1794.-1881.), фрп. геолог; писац геол. и палеонтолошких расправа, као: *Евр. Турска* и др.

БУЕНОС АЈРЕС 1) гл. место (2 мил. ст.) рпб. Аргентине и најважније пристаниште Ј. Амер. на д. обали Лаплате, недалеко од њеног ушћа у Атлански Ок. Развијена инд. конзервација меса и млинарство; трансандском пругом везан са Валпарајсо (Чиле); високе шк., библт. и музеји. 2) језеро у Патагонији (2000 км²) на граници Аргентине и Чилеа, реком Бакер отиче у Вел. Ок.

БУЖАН Јосо (1873.-1935.), сликар, највише сликао нар. мотиве и типове; његова ум. има изразито фолклоран карактер и документарну вредност.

БУЖИЈА (фрц.), цилиндричан, тврди или савитљив штапић којим се испитује проходност или шири сужњ канал (мокраћни, једњак итд.).

БУЖИМ 1) сада село си. од Цазина (Врбаска Бан.), некада значајан град (помиње се у 1. пол. 14. в.). 2) село у Лици (през Госпић) са рушевинама истоименог града; завичај гробова Јелачића Бужинских.

БУЖИРАЊЕ ДЕЦЕ → камена деца.

БУЗДОВАН, кијак, кијача, млат 1) у нашем народу се одомаћи овај тур. назив за врсту оружја које служи борби ублиза, али се може и бацати на непријатеља. Првобитно дрво са задебљањем на крају, у које се умету комади камена, кости и сл. *Има б.* и са млатом од камена, на целих од гвозђа. У употреби код свих примит. народа; код образованих истиснуло их ватрено оружје. 2) у гимнастици: дрвена справа којом се изводе ефектне вежбе у лувковима и круговима; зове се и *чун*.

БУЗЕНТО, река у Калабрији (Ит.); улива се код Козенце у р. Крапи; по предању у њеном кориту погребен визиготски краљ Аларих.

БУЗЕТ (ит. Pinguente), место у средини сев. Истре, 1921. г. 10 049 ст., од којих 5 680 Хрвата и 2 094 Словенаца.

БУЗИРИС, легендарни краљ Ег.; убијао све странце који би ушли у његову краљевину; убио га Херкул.

БУЗОЛИЋ Стјепан (1830.-1894.), песник родољубивих и рел. песама (*Бог, род и свијет*); преводилац Дантеа. Ариоста и др.

БУЗОНИ Феручио Белпечето (1866.-1924.), ит. пијанист и композитор; истакао се као интерпретатор Баха и Листа; компоновао: симфоничку свиту, симф. тонску поему, вел. број клавирских дела, 1 концерт, 2 сонате, 2 квартета, опере *Д-р Фауст* (недовршена), *Арлекин*, *Избор невесте*; пређивао Бахова клавирска и оргуљска дела; писао о разним муз. теориским и естетским питањима.

БУЈАД (*Pteridium aquilinum*, фам. Polypodiaceae), вишегод. зељаста, веома бујна папрат, 2 м дуг лист нераста посувањена обода на наличју, са спорангијама; дубоко разграната подземна стабла (ризом); образује непролазно и тешко искривне честаре.

БУЈАНОВИЋ, варошица у Прешевском срезу (Вардарска Бан.); у варошници и околини развијена култура и прерада конопље.

БУЈАНОВИЋ Иван (1852.-1927), теол. писац; дела: *Хатологија*. Св. сакраменти, Мариологија итд.

БУЈАС Рамиро (* 1879.), проф. унив. у Загребу, експеримент. психолог; радови: *Психолошка опажања шк. дјетета*, *Истраживања о физ. увјетима психолошког феномена* и др.

БУЈЕ, место у зап. делу ср. Истре (7318 ст.).

БУЈИДИ, перс. династија, првобитно у з. Перс.

(поч. 9. в.), а од 945. стварни господари Багдада, мада су се звали само заповедницима (→ амиру л-умара) гарде абасидских халифа. Њихова власт престала 1055. год., када је селдучки султан Тогул-бег ушао у Багдад.

БУЈИЦЕ, бучињаци, бујицањаци, вододерјане, дивљи потоци, несразмерно повећано, набујало, водостање валовитих планинских потока за време топлења снега и после јаких киша. Носе вел. количину еродираних материјала, који таложе при ушћу у долињску р. у облику купе (плавина); њим руше или затрпавају грађевине и земљишта под клисуром и померају корито долињске реке. Штете од б. веома вел., јер набујала вода руши и разара успут све што захвати: мостове, куће, воденице, путеве, жел. и др. објекте, а наносом засипа ливаде, пашњаке, оранице, вртове и др.; услед тога се одавно приступило уређењу б. подизањем вел. устава у долинама којима заустављан даљи транспорт и изливање наноса; данас се примењују сасвим други принципи; по наци о уређењу б. постоје 2 врсте мера: превентивне и уређивање б.; превентивне м. обухватају поступак са шумама у сливу б., јер је нерационално искоришћавање шума (девастиција, прекомерна паша и оголињавање земљишта) 1 од гл. разлога за настапак б.; уређење б. обухвата читав систем напрана у њиховом кориту и везивање терена на падинама; против ерозије корита граде се јасле од плетера, обични пративи и преграде од камена и бетона; исто тако постоји и читав низ тхн. уређаја за одбрану од корозије, уређивање плавина и везивање падина према б.; у њега спадају и послови око пошумљавања целог бујичног подручја; ове шуме потпадају под нарочити режим.

БУЈОНСКИ Годфроа (Godefroy de Bouillon, 1058-1100.), војвода лоренски и 1. јерусалимски краљ; као вођ 1. крст. рата учествовао у освајању Никоје, борби код Дорилеје, опсади Антиохије и заузимању Јерусалима, којим је владао као заштитник Христовога гроба (1099-1100.).

БУЈТЕНЦОРГ, паром (60 000 ст.) на Јави.
БУК, бучица, место где пада вода неког водопада.
БУКАВАЦ (*Botaurus stellaris*), птица средња чапљама која живи по ритовима и храни се рибама и др. малим кичмењацима; у доба парења мужјак одaje глас сличан мукању говеда (еводени бика).

БУКАГИЈЕ (тур.), гвожђе, окови на ногама, људски и коњски.
БУКАРЕЊЕ, припуштање нераста на крачу у циљу оплођења. Крмача добива нагон за б. 28 дана по праењу. Од оплођења до праења прођу 3 месеца, 3 недеље и 3 дана. Дивље б., кад се не зна који је нераст оплодно коју крмачу; б. из руке, кад се за сваку крмачу одређује нераст и припушта под контролом чуvara.

БУКВА 1) (*Fagus silvatica*, фам. Cupuliferae), код нас најраспрострањеније дрво лишћара; у ср. в. много се ценила ради плода (буквица) којим се храниле свиње и дивљач; доцније, кад се развила руд. и топионичка инд., употребљавала се много као огревно дрво и за израду дрв. угља. Кад се у 2. пол. 19. в. развила употреба тхн. дрвета, почело у неким земљама, нарочито у Нем., а код нас у Горском Котару, сатирање буюкових шума и претварање у четинарске. У новије време опет се много цени; из шумско-узгојних разлога (поправља тло) и због разноврне употребе: за огрев и прављење угља, стругану робу (парену и вепарену), тесану (жел. прагови, шубице или вратила, везали), обично и савијено покуштво, степеннице, паркезе и греде, фурнире, споне за шипеле, амбалажу (бурад, сандуци за воће), кошке за калдрму, за разна оруђе, посуђе, лопате, кола итд., затим у инд. сухе дестилације, за прављење лепекне итд. Негат. особине: мала трајност, услед чега се мало употребљава на местима изложе-

ним влази (али се то својство поправља импрегнацијом), и црвено срце (неправа срж, смеђе срце) које слаби тхн. употребљивост б., а јавља се нарочито код б. у балк. шумама. Картан од б. употребљава се за импрегнацију, а из њега се добива креозот у др. уља, примењена у мед. 2) → бугва.

БУКВАЛАН, који се разуме или преводи од речи до речи, дословно, а не у пренесеном смислу или опасно. Буквар, књ. за почетнике у учењу писмености (по рус. буква = слово). Буквица 1) ст.-сл. писмена: глаголица, ћирилица. 2) војничка и служитељска књижица. 3) у пренесеном смислу: предика, поука (очитао му б.).

БУКЕ, јап. вој. племство.

БУКЕТ (фрц.) 1) кита цвећа. 2) фини мирис и укус ст. вина.

БУКЕФАЛ (грч.: бикова глава), име коњу Александра Великог.

BUCKINGHAM → Бакингем.

БУКЛИЈА (тур.) → чутура.

БУКМЕКЕР (енгл. bookmaker), руковалац кладонице на тркама.

БУКОВАЦ, Влахо (1855-1922.), сликар, ученик фрц. сликара Кабанела. 1879-1891.

највише живео у иностранству и био, у изради композиција и портрета, веома близак реализму и имао једноставну и топлу палету (*La grande Iza*, портрет краљице Наталије). За време баљвења у Загребу (1894-1900.) 2. епоха у његовом сликарском раду — постепено прелазио у акад. виртуозност и површну декоративност (Гундулићев сан. Завеса у Нар. казалишту, службени и монденски портрети). Одласком у Праг (1903.), где постао проф. Ум. акад. и остао до смрти, настао 3. период његовог рада, обележен извесним приближавањем импресионизму. Необично плодан (само портрета преко 400) и разноврстан сликар; мајсторски владао спољним странама сликарског зан.

БУКОВАЦ, средњев. град и трг. место Полапских Сл. на Балтичком М.; данас Либек.

БУКОВАЧКИ Фрањо (око 1635-1680.), као повереник Петра Зринског преговарао у Цариграду са Турцима о Петровом одвајању од Аустр.; кад се за заврсу сазнало, пребегаво Турцима у Босну, у којој остао до смрти.

БУКОВИК 1) плани. масив јн. од Лесковца (Вардарска Бан.); највиши врх Општрозуб (1 545 м). 2) пл. у Србији и. од Ражња; највећи врх Букова Пољана (893 м). 3) пл. у Ј. Србији између Полога и Кичевске Котлине, преко које иде жел. пруга Скопље-Охрид; највиши врх Тепе (1 528 м).

БУКОВИНА, покрајина у с. Рум., обухвата и падине шумовитих Карпата и низију у изворишту Серета и око г. Прута; шумовита обл. Стан.: Русија, Румуни, Немци, Јевреји. Сточарство, шумарство и земљр. (кукуруз); има соли, гвожђа и мангана. Гл. град Чернауц. Буковинско-далматинска митрополија, обухватала прав. стан. Б. и Далм. Б. црк. била 1783. сама под влашћу карловачке митрополије; 1873. црк. одвојена од карл. м. и додељена јој и далм., па образована заједничка м. Срби под круном св. Стевана од дуалистичке нагодбе (1867.) морали да прекину везе са црк. у аустр. половини. 1919. та б.-д., од почетка неприродна заједница престала.

БУКОВИЦА, карсни део кистањске површи (око 630 м), између Доње Зрмање и Крке у с. Далм. (Прим. Бан.). Има хладнију климу и доста шуме. Доста извојена и ретко насељена обл. с патријархалним кат. и прав. стан. Сиромашан крај; стан. се бави сточарством, а знатан део иде у печалбу. Гл. места: Обровац и Кистање.

БУКОВИЧКА БАЊА, Аранђеловачка б. (Дунавска Бан.), жел. стан. Аранђеловац, 250-270 м надм. в., уређено климатско место и бања; хладни алкални киселаца, за пијење, купање и извоз у боцама; лековито дејство на реконвалесценте, препоручује се код болести живчаног система, органа за варење, јетре и др.

БУКОВО, прав. ман. св. Николе у и. Србији код Неготина. У њему виноградарско-воћарска шк.

БУКОЛИЧАРИ (грч. буюколос = говедар), грч. и рим. песници пастирских песама; гл. претставници: Теокрит код Грка, осн. буюколичке поезије, и Вергилије код Римљана. Буюколичка поезија опева пољски живот и живот пастира. Буюколска дијереза, одмор после 4. стопе у хексаметру.

БУКРАНИОН: коњи лубање, воловска глава изнад жртвеника, символ снаге у најстарија времена

зноврне употребе: за огрев и прављење угља, стругану робу (парену и вепарену), тесану (жел. прагови, шубице или вратила, везали), обично и савијено покуштво, степеннице, паркезе и греде, фурнире, споне за шипеле, амбалажу (бурад, сандуци за воће), кошке за калдрму, за разна оруђе, посуђе, лопате, кола итд., затим у инд. сухе дестилације, за прављење лепекне итд. Негат. особине: мала трајност, услед чега се мало употребљава на местима изложе-

(у преист. насељу у Винчи нађено више примерака од печене земље); налази се и на ст. новцима. **БУКСТЕХУДЕ** **Дитрих** (1837.-1707.), нем. композитор кантата за оргуље.

БУКТИЊА → зубља.

БУКУЉА, острвска планина (720 м) у Шумадији, изнад Арањеловца.

БУКУМИРИ (арб.: добар хлеб), ст. племе које живело поглавито на тлу пл. Братоножића, делом и Пипера, и имало катуне око Букумирског Јез. Вероватно били Власи.

БУКУРЕШТ, престоница Краљ. Рум. (850 000 ст.) у В. Влашкој, на р. Дамбовици и на раскрсници путева: Ердељ-Црно м. и Влашка-Молдавија. Као насеље постало рано, а као средиште вел. обл. од 1462., када у њега пренета престоница. Све до половине 19. в. имао изглед мање балк. вароши; сада се развио у вел. и лепо уређен град; акад. наука, унив., Атенеум, конзерваторијум, ум. акад., опера и поз., музеји, више ср. и стручних шк. Привр., трг. и инд. средиште за целу земљу, а посебно за Влашки Басен. Букурешки мир 1) уговор закључен 28.5. 1812. између Рус. и Тур., али у својој 8. тачци обухватио и Србе којима је, сем амнестије, призната извесна мала самоуправа. Турци га нису извршили, али од 1815. био основа за сва рус. посредовања у срп. корист; на основи њега издат хатншериф о аутономији срп. кнежевине тек 1830. 2) уговор закључен 3./3. 1886. између Србије и Буг. после рата у јесен 1885. Србија, након поражена на Сливници, није изгубила ништа. 3) уговор закључен 10./8. 1913.; ликвидирао рат Рум. и Балк. савезника (Србије, Ц. Горе и Грч.) против Буг.; њиме Буг. од македонског подручја добила само Струмицу, а Македонију поделиле Србија и Грч. Б. уговор, закључен 3./3. 1876. између Краљ. Србије и Кнеж. Буг., и тур. султана као сизерена Буг., садржи само члан: »Од дана потписа овог у. успостављен је мир између Краљ. Србије и Кнеж. Бугарске.«

БУКШЕГ **Вилим** (1874.-1924.), социјалистички радник, вођ соц. демократа у Хрв. и Слав.; уређивао лист Слобода; био мн. исхране.

БУЛ 1) **Цол** (Bull, 1563.-1626.), енгл. органист и композитор мотета, мадригала, химна, фуга и клавиричних дела. 2) **Цор** (Boole, 1815.-1864.), енгл. математичар и логичар, осн. алгебарске логике или логистике.

БУЛА 1) (лат.), првобитно печат која виси на неком документу, а после и сам документ; данас папска посланица свима народима или појединцима. Б. се називају почетним речима (нпр. In соела Domini, против јеретика). Б. су сакупљене у буларнику. 2) (тур.), мусл. жена нижег staleжа.

БУЛАНЖЕ **Жорж** (Boulanger, 1837.-1891.), фрц. ген. и политичар; истакао се у рату 1870.-1871.; после отпуштања из војске (1888.) ставио се на чело крајњим националистима (буланжисти), у чије име тражио реформу устава и рат са Нем.; оптужен од својих противника за заверу против тадањег поретка, побегао у Белг., где извршио самоубиство.

БУЛАТ 1) **Гајо д-р** (1836.-1900.), вођ нар. покрета против талијанаца у Далм.; председник дакм. сабора; издејствовао завођење нар. језика као службеног у Далм. — lex Б. 2) **Петар д-р** (* 1888.), славист; бави се нарочито упоредном сл. семантиком и фолклором; гл. дела: Погрдне речи из живот. царства у сл. језицима.

Прилози за науку о значењу речи, Кукавица и др.; ради на сх.-слов. речнику који спрема Народно дело (→ сл.).

БУЛБ (лат.), чвороват израштај; у анат. нормално проширење или кружан орган, нпр.: б. аорте, проширени почетни део аорте, б. дуоденума, проширени део д. непосредно иза желуца, б. окули, очна кугла, б. медуле, издужена мождина. Булбарна парализа, поремећаји изговора, гутања, жвакања, функције услед промена у можданом мосту и продуженој мождини.

БУЛВАР (фрц.), широка улица са дрворедима. Булварско позориште, нарочити тип п. које гаји друштвену комедију и фарсу; већ у 16. в. одвајају се дела за репертоар б. п.; данас постоје на вел. париским б.

БУЛВЕР **Едуард Ц.** → Литон. **БУЛГАКОВ** 1) **Јаков** (1743.-1809.), рус. дипломат из времена Катарине II; издејствовао пристанак Тур. да се Крим присаједини Рус. 2) **Михаил** (* 1891.), рус. књиж.; сликао живот у Кијеву (1918.-1919.), нем. окулацију и Пелгурину владу; писао припо-

ветке (Баволијада, Кобна јаја), романе (Бела гарда), драме (Породица Турбини, Зојкин стан).

БУЛДОГ, боксер, крволочан чувар и собни пас, кратког тела, краће горње вилице, исполњених зуба, немешаних боја. Шп. б., суре длаке, црне маске; сингл. б., сур или бео са пегама отворених боја, италијански и лукеузани пас; мали фрц. б., кепец б., лукусузан пас, бео, пиргаст или бео са црним пегама.

БУЛЕ ДЕ ЈА МЕРТ (Boulay de la Meurthe, 1761.-1840.), фрц. правник и државник из доба револуције и Наполеона; гл. редактор фрц. грађ. зак.

БУЛИ-КЛАДАРКЕ (Boules), испруган трупач на неокрајчене даске, које се очисте од струготине и опет сложе онако како су биле поређане у трупцу пре пијења.

БУЛИЋ 1) **Сергије К.** (1859.-1921.), рус. лингвист и проф. ист.-филос. института у Петрограду, пореклом Србин из Ј. Рус.; гл. дела: Црквенословенски елементи у савременом књиж. и нар. језику и Нацрт за исц. науку о језику у Рус. 2) **Фрапо** (1846.-1934.), археолог. Био наставник гмн. и директор у Сплиту, од 1888. био директор Архл. музеја, који под његовом управом и његовом заслугом постао евр. знаменитост. Нарочито се посветио ископавању и проучавању ст. Салоне, а бавио се много и ст.-хришћ. архл. и раном хрв. прошлосту: од 1878. издавао и уређивао научни часопис *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, од 1918. као *Вјесник за архл. и пољск. дакм.* Објавио на стотине чланака, са много научних принова, а дао и много н. грађе, али није дао веће синтетично дело.

БУЛКА (Paraver rhoas, фам. Paravercaesae), распрострањена рудерална и корова једногод. биљка, крупна црвена цвет; расте по усевима, сухим ливадама на камењарима, у шибљацима медитеранских обл. и Ср. Евр.; плод сличан маковој чаури.

БУЛОЊ (Boulogne sur mer), варош (53 000 ст.) у Фрц., на Ламаншу; инд. цемента; важно извозно и увозно пристаниште.

БУЛОЊ-БИЛАНКУР (Boulogne-Billancourt), предграђе Париза (76 000 ст.), на л. обали Сене. Булоњска шума, највећи и најлепши парк Париза на д. обали Сене.

БУЛТЕРИЈЕР, раса енгл. паса, постао укрштањем теријера и булдога; лови и ништи пацове.

БУЉИНА 1) **сова** (Bubo bubo), ноћна птица грабливица са дугим ушкима изнад очију; пораст до 70 см; храни се птицама и мањим сисарима које вешто лови. 2) **бела, снежна** (Nuxtea nivea), птица сев. крајева Евр., А. и Амер.; зими силази до у Ср. Евр.

БУЉОН (фрц.), течност добивена благим кувањем седканог меса (500 г) у води (1 000 г), са мало пептона (20 г); у бактериологији служи за гајење клица и исправљање др. крајљивих подлога.

БУЉС АЈ (енгл. Bulls' eye), око, окно, светларник на броду.

БУЉУВАША (тур.), четни командир, капетан.

БУМ (енгл.), доња катарка (мапа) ромбодног једра (нпр. на кутеру).

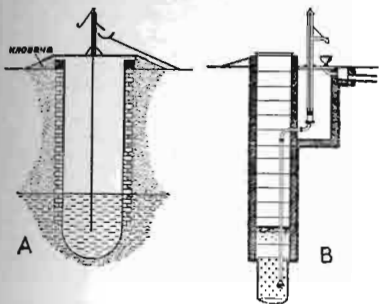
БУМБАРГ (Bombus), јансекти опнокрилци сродни пчелама, живе друштвеним животом, граде гнезда под земљом, под стрехама и др. местима; заједница им се одржава до зиме; н. друштво засињава презимела женка. Разне врете у Евр., има их и у поларним крајевима. Од вел. значаја за опрашивање биљака. **БУМБАШИР** (ар.), изасланик, комесар.

БУМЕРАНГ (аустрал. вумера), име којим се у науци погрешно назива мало савијено дрво, дуго око 80 см; има особину да се враћа бапачу, ако не погоди циљ; у употреби поглавито у Аустрал., али га било и у ст. Ег. и Асирији.

БУНА, карна и кратка р. (8 км), л. притока Неретве, извире из врела под градом Благајем.

БУНАР (тур.), ископано или избушено верт. окно у земљи ради узимања воде. **Зидани б.** изарађује се над подземна вода није дубља од 15-20 м; пречник: најмање 1,5 м; материјал: камен и опека у цементном малтеру или бетону; у подводном делу на зиду се остављају мали отвори за пролаз воде. **Хиг. услови:** а) да су дубоки најмање 6 м; б) да се око

од станова и њубришта 10 м, од нужника 15, а од река 20 м; б) да су удаљена од дрвећа, јер ово својим жилама продира у б. и ствара пут загађењу. (На сл. А асановани б.; В. хиг. намештена црпка; С нехиг. б.). Гвоздени б. мањег су пречника (10-20 см); израђују се кад је вода дубоко или неповољни услови за зидање; бушење се врши нарочитом опремом и цевима, које се оптерећују и утискују у земљу. Код вел. дубина, када цев не силази у дубину због вел. трења на ободу, бушење се наставља цевима мањег пречника (телескопски б.); на дно избушеног б. спушта се филтар у висини водоносног слоја. Абисински (Нортонови) цевни б. буше се побијањем поцинкованих цеву (у пречнику 8 см), чији је доњи део избушен, кад треба на брз и јевтин начин добити малу количину воде из мале дубине. А. б. је неупотребљив кад је ниво воде нижи од 7-8 м под

површином земље, јер црпка са веће дубине не вуче; у њима вода зими замрзне → артески б.

БУНДА (мађ.) 1) дугачак зимски капут постављен крином. 2) крзнени капут.

БУНДЕВА (Cucurbita, фам. Cucurbitaceae), једног. биљка; врсте: 1) доља, тиквица, муча (С. репо), пореклом из Ј. Амер.; млади незрели плодови исхране се месом и др. примесима, а зрели служе за исхрану стоке; у мед. се употребљавају ољуштени семени или уље из њих против пантљичара и гниста. 2) дулек, лудаја (С. maxima), пореклом из Ј. Амер., употребљава се само у зрелом стању. 3) Јургета (С. lagenaria), пореклом из Индије, употребљава се као доља. 4) шећерка (С. moschata Duch.), пореклом из и. Аз.; гаји се ради слатког плода.

БУЧЕ Вице (1859-1912.), дипломат с о. Лопуда, у служби шп. краљева Филипа II и Филипа III; у једно време поткрај у Мексику.

БУНЗЕН Роберт (1811.-1899.), нем. хемичар; дао начин за електролитичко добијање алкалних и земљоалкалних метала; конструисао галвански елемент вел. практичног значаја; унапредно анализу гасова и пронашао (са Кирхофом) спектралну анализу. Бунзенов пламеник (жжик, брениер), кратка верт. метална цев са послољем, на чијем горњем отвору сагорева светлећи гас уз слабији или јачи довод ваздуха кроз цев; висина пламена и довод ваздуха могу се производно регулисати; служи за загревање и сагоревање у лабораторијуму.

БУНИКА (Hyoscyamus niger, фам. Solanaceae), коровка, већином двогодишња биљка непријатног мириса, авонастих жућкастих цветова; расте на сметљанима, поред путева, на угарима; распрострањена у Евр., с. и з. Аз. и с. Афр. Отровна је и лековита, плод садржи алкалоиде: хиосциамин, скепокомин и атропин. Шири зеницу, успорана пулс, суши уста и гуцу. Мање од беладоне дражи мозак и више изазива сан. Не дејствује на мишиће који затварају чмар и њашку.

БУНИЛО, буннаше → депиринјум.

БУНИЋ Михо Бабулинов (око 1525.-1590.), песник из Дубровника, без веће вредности; превео трагедију Јокаста.

БУНИЋ ВУЧИЋЕВИЋ 1) Николица († 1678.), ду-

зида набије хумус или иловача; в) да се зид подигне најмање 30 см изнад земљишта и бетонира унаоколо са нагибом од б.; г) да имају црпку, да су поклопљени и да штите году од спољних загађења; д) да су удаљени од станова и њубришта 10 м, од нужника 15, а од река 20 м; б) да су удаљена од дрвећа, јер ово својим жилама продира у б. и ствара пут загађењу. (На сл. А асановани б.; В. хиг. намештена црпка; С нехиг. б.). Гвоздени б. мањег су пречника (10-20 см); израђују се кад је вода дубоко или неповољни услови за зидање; бушење се врши нарочитом опремом и цевима, које се оптерећују и утискују у земљу. Код вел. дубина, када цев не силази у дубину због вел. трења на ободу, бушење се наставља цевима мањег пречника (телескопски б.); на дно избушеног б. спушта се филтар у висини водоносног слоја. Абисински (Нортонови) цевни б. буше се побијањем поцинкованих цеву (у пречнику 8 см), чији је доњи део избушен, кад треба на брз и јевтин начин добити малу количину воде из мале дубине. А. б. је неупотребљив кад је ниво воде нижи од 7-8 м под

бровачки песник и државник; син песника Цива; писао лирске и епске песме; умро у тур. тамници стога што није донео данак после земљотреса 1667. 2) Џиво (1594.-1658.), најбољи лирски песник дубровачке књиж.; са Гундулићем највећи претставник књиж. Дубровника 17. в.; његова епска песма Мандалијена покоришца, равена по еванђелском причању, није много оригинална, али је од утиска. **БУНКЕР** (нем.), спремиште угља на пароброду, угљеница.

БУЊЕВЦИ, Буњијевци, групе кат. Јел. у сев. и ср. Далм., од Велебита до Неретве (око 250 000), затим у Хрв. Прим., Подгорју и Лици (око 56 000), Подунављу (око 100 000), поглавито у Бачкој око Суботине, Сомбора и Баје, и у ј. Уг. Не чине једноставну нар. групу, али сви говоре штокавско-нишавским наречјем сх. језика. Преди свих Б. највећим делом били исељеници из зап. Босне, зап. Херц. и из суседних крајева ср. Босне и доња Херц. Селили се од 13. в., а нарочито у 1. половини 16. в. у Далм., а одатле у друге обл. Име В. постало у Далм., и то свакако између 13. и 17. в. Буњевачки обичаји и особине знатно измењени услед мешања са др. групама.

БУЊИИ Иван (* 1870.), рус. песник, књиж., преводилац, носилац Нобелове награде. До емиграције дао: *Деревња*, *Суводол*, *Чапа жњота*, *Господин из Сан-Франциска*, *Чангови снови*; после револуције прешао у Париз и ту штампао: *Сунчани удар*, *Боже дрво*, *Миљина љубав*, *Живот Арсејева*.

БУОНАРОТИ 1) → Микеланђело. 2) Филип (1761.-1831.), ит. патриота, пореклом са Корзике, пријатељ Наполеона I, играо видну улогу у фрп. револуцији, прво као Јакобинцац, а затим као Бабефов присталица, због чега осуђен на робију; кад је пуштен из затвора емигрирао из Фрп. и у емиграцији написао: *Ист. завере у корист једнаких*.

БУОНИНСЕЋА Дучо (око 1255.-1319.), ит. сликар сијенске шк.; израдио вел. олтар у сијенској катедрали, а приписују му и чувену *Мадону Бућелај* у Фирент. црк. Санта Марција Новела.

БУРА (ит.) 1) атмосферски поремећај (непогода) већег обима са ветром преко 18 м/сек; доноси је обично → циклон, који се у нашим пределима јављају најчешће на Јадр. М. 2) веома јак, сух, хладан и слаповит ветар дуж и. обале Јадр. М.; правац од копна ка мору, а ср. брзина око 30 м/сек; поједини удари могу имати брзину и преко 50 м/сек; најјача је код Сења и Ријеке; у зимско доба се јавља често, а лети ретко; подржана ведро време. **Буробран**, заштитни зид од јаке б. обично уз жел. пругу.

БУРАГ (румен), 1. део желуца код преживара нај-

већи по запремини; приликом исхране несажвакана храна долази једнаком у њега, па се поново враћа у уста ради преживања и тек тада пролази у остале делове желуца ради варења. **БУРАК**, крилати рајски коњ, брз као муња, који је Мухамеда однео зачас из Мекке у Јерусалим, а одатле на небо.

БУРАЧОК Мацеј (псеудоним Бохушевић Франциск, 1810.-1900.), творац модерне белорус. књиж.; у његовој поезији превлађују над. и соц. мотиви; значајна збирка стихова: *Дудка белоруска*.

БУРБАКИ Шарл (Bourbaki, 1816.-1897.), фрп. ген.; за време фрп.-пруског рата командовао и. војском и однео победу код Вилерсесела; кад није успео да пробије нем. фронт покушао самоубиство.

БУРБОНИ, фрп. династија; владала Фрп. (1593.-1789. и 1815.-1830.); њене споредне гране владале Шп. (1713.-1931.), у Напуљу (1735.-1860.) и Парми (1748.-1859.).

БУРГ (нем.), град; земак. Бургграф, у ср. в. запонедник градске посаде; кастелан. Бургграфини, стихована драма Виктора Иго, из ист. нем. феудалала. **Бургтеатер**, прво аустр. драмско поз. у Бечу; оств. га Марија Терезија (1714.) као своје дворско поз.; приказује са класичном патетиком и модерним реализмом најбоља драмска дела нем. и страног репертоара.

БУРГАС, град и пристаниште (46 000 ст.) у Буг., на обали Црног М., на Бургаском Зал.; последњих год. надмашило Варну и постало највећа буг. лука. Бургаски Залив, највећи зал. на буг. приморској обали код града В.

БУРГЕНЕ, рушевине рим. града код Нових Бано-

ваца у Срему. **БУРГЕНЛАНД** → Градиште.

БУРГИЈА (тур.), мали сврдао; фиг.: нескладна, недогољно смишљена ствар или говор.

БУРГМАЈР Хаус (1473.-1531.), нем. сликар и гравер, 1 од најважнијих ум. нем. ренесансе; радио портрете и композиције за олтаре.

БУРГОЕН Жан (Bourgoin, * 1897.), фрц. књиж., вел. пријатељ јсл. народа; издао (с Османом) књ. путопис о Југосл. (La Yougoslavie).

БУРГОЊА, Бургундија, ст. пров. у и. Фрц.; обухвата брежуљкasti प्रदेश Кот д'Ор, на развоју Атланског Ок. и Сред. М.; производи чувено бург. вино.

БУРГУНДАЦ 1) бели, винска сорта лозе, највише гајена у Бургундији и Шампањи у Фрц., даје питка бела вина умерене киселине, нешто слабија од ризлинга. 2) прип., клевањка молра, рана сорта винове лозе; даје црна вина са много алкохола, пријатне боје, мало киселине, fine ароме. Од б. ц. се у Шампањи справљају и пенушава вина. Отпорност према пероноспори и молцу незнатна, према ондајуму добра; родност различна. Обе сорте добре за наше сз. крајеве и гаје се у Слов., Хрв. и Орему.

БУРГУНДИ, герм. племе; у доба вел. сеобе народа (5. в.) прешло Рајну, продрло у Галију и настанило се између Роне и Алпа; у 6. в. покорили их франачки краљеви. Бургундија, ст. обл. у и. Фрц. после сеобе народа краљевина, а у доба феудалства моћна војводина; присаједињена Фрц. за владе Луја XI (1477.); данас Бургоња.

БУРДЕЈ Емил (Bourdelle, 1861.-1929.), фрц. вајар; имао осећање монументалног и декоративног, али често потпадао под јак утицај архајске ум. и одвише брзо стварао, радио попреја, рељефе, споменике; гл. дела: Хераклеc, Афродита, Алзашка богородица, Аполон итд.

БУРДЕЈИ, примит. људски станови у земљи; крајем 19. в. било их још у околини Видина и Домшаланке; градили их и Срби за време робовања под Турцима.

БУРДОН (фрц.) 1) крупан бас на оргуљама. 2) неколико дељких жипа наврх лауте (лутње). 3) отегнута квинта у басу на гајдама.

БУРЕ, дрвени суд за течности, разне величине и запремине; прави се од храстовог, кестеновог, багремовог и дудовог дрвета; за вино су најбоља од храстовине из брдских крајева; у најновије време праве се и од цемента и бетона, али она нису за гајење, већ само за чување вина у непромењеном стању; да би се вино очувало здраво, потребно је да се код б. одржава чистота; то се постиже мех. (прањем) и хем. путем (стерилизација врелом водом, воденом паром, кречом, содом, сумпорном киселином, сумпорним диоксидом итд.). **Доливање б.**, редован рад при нези и чувању вина, који има за осн. правило: б. морају да буду увек пуна; почиње одмах по престанку врења и мора се вршити чешће, ако је губитак вина већи (у дрвеним б., код младих вина итд.), а ређе ако је губитак вина мањи (у бетонским бачвама, код ст. вина); у 1. години д. је обично потребно сваки 2., 3., а доцније 5. или 8. дан, а у 2. год. једанпут до двапут месечно.

БУРЕ (фрц. bourgée), ст. фрц. игра (17. и 18. в.), у неким крајевима народ је игра и данас.

БУРЕК (тур.), врста масне пите с месом, сиром, јајима, воћем итд. Бурегија, занатлија који израђује б.; занат нарочито развијен у нашим и. и јл. крајевима.

БУРЕЛ, плањ. предео у зап. Буг., сев. од Трна а ј. од јсл. Цариграда; око 20 села.

БУРЕШИЋ Марин († пре 1562.), дубровачки песник, превео лат. збирку моралних сентенција *Disticha moralia* од Катона.

БУРЖ (Bourges), варош (44 300 ст.) у Фрц.; трг жита и вина; внд. (ткст.-метала).

БУРЖЕ Пол (Bourget, 1852.-1935.), фрц. књиж. и књиж. критичар; гл. представник псих. романа; сљикао душевни развој и кризе виших друштвених слојева; као критичар и моралист брањо соц. полит. и реп. конзерватизам; писао новелс, ромале: *Андре Корнелис*, *Ученик*, *Етана*, *Немеза* и др.; драме и књиж. портрете вел. писца: *Стендала*, *Тена*, *Бодлера*, *Ренана* (→ сл.). **БУРЖЕЛА** Клод (Bourgetlat, 1722.-1779.), правник, адв. и уч. јахања; осн. у Лиону (1762.) 1. ветеринарску шк. на свету, затим организовао вет. шк. у Алфору код Париза.

БУРЖОА Леон (Bourgeois, 1881.-1925.), фрц. државник и творац покрета солидариста, тј. задругар-

ства и узајамног помагања; носилац Нобелове награде за мир (1920.); гл. дела: *Политика соц. предвиђања*, *Пакт од 1919.* и *Друштво народа*, *Дело Друштва народа* и др.

БУРЖОАЗИЈА (фрц.), грађанска класа. У ср. в. у Фрц. обични грађани, насупр. племству и свешт.; данас: имућна владајућа класа, у чијим се рукама налазе средства за производњу.

БУРИ (хол. сељаци), потомци хол. досељеника у ј. Афр.; говоре хол. баве се земљр. и сточарством. **Бурски рат** (1899.-1902.), војен у ј. Афр. између хол. колонија Трансвала и Орање и Енгл.; трајао 3 год. и био веома крвав; окончачо га тек лорд Китченер систематиким пустошењем б. насеља и одвођењем њихових жена и деце у концентрационе логоре, где су они умрли у маси од епидемија, глади и хладноће; то нагнало Буре да признају врх. енгл. власт.

БУРИДАН Жан (Bouridan, † после 1358.), фрц. сколастик, писао коментаре Аристотелових дела; поставио осн. небеске механике; причу о Б. магарцу, који би између 2 поједнако удаљена спола сена скапао од глади стога што не би знао којем првом да приђе, измислили су вероватно противници Б. да би исмејали његово учење о вољи.

БУРИЈАН 1) Карел (1870.-1924.), чел. херојски тенор, одличан у Вагнеровим операма. 2) Стефан (1851.-1922.), а.-уг. политичар, мин. и управник Б. и Х. (1916.-1918.); вођио антијсл. политику.

БУРЈАТИ, монголски народ (240 000) у ј. Сибиру, на обе стране Бајкала, досељен у 16. в.; постојбина Монголска, одакле су кренули у 18. в.; деле се на стално настањене земљораднике и номадске сточаре; по вери делом ламански будисти, а делом шаманисти; потпуно очували донету културу. **Бурјатија**, државина (378 000 км²) СССР, у Трансбајколској; стан. (485 000) се бави сточарством; гл. место Верхне Уднск.

БУРКХАРТ Јакоб (1818.-1897.), швајц. историчар ум. и културе; гл. дела: *Култура ренесансе у Италији*, *Чичероне*, *Ист. грч. културе*.

БУРЈЕСКА (ит.) 1) претерано смешна комедија, обично ниже врсте. 2) у муз. мања хумористична и весела фантазија.

БУРМА (тур.), венчани прстен, без камена. **БУРМУТ** (тур.), дуван за шмркање, израђен од преврелог дувана у листу који се савија, пресује у трубе, машински ситни, сортира сејањем и оставља да накиндо преври; при томе се највећи део никотина распада; да би задржао одређену количину влаге додаје му се мало глицерина, а пријатнији мирис добија додавањем мирисних материја (кумарин, каскарил-корје итд.).

БУРНИЦЕ (Procellariidae), породица морских птица снажна и на врху јако повијена кљуна; носни отвори цевасто издужени; на прстима пловна кожаца. Извршни летачи, одлазе далеко на лучину, хране се рибом и др. мор. животињама; легу на осамљеним океанским о. и високим обалама. Гл. врсте: → албатрос (*Diomedea*), пуффин (*Puffinus*), сев. бурница (*Fulmarus glacialis*).

БУРНОНИТ, сулфидна руда бабра, антимона и олова (Pb Cu Sb Ss).

БУРНУМ, рим. утврђење з. од Книна из 1. в.; данас: Шупља црква, Трајански град; обилује ступинама.

БУРНУС (ар.), широк огртач с капуљачом.

БУРОВА ВОДА, раствор алуминијум-ацетата, којег мора садржати у базином стању најмање 7,5%; употребљавана се за облоге код површних запаљивих обољења (на кожи и поткожном ткиву).

БУРСА → Брус.

БУРТАНГЕР МУР (Bourtanger Moor), вел. мочвара (3000 км²), између л. обале Емса и хол. границе.

БУРУНДУК (*Eutamias asiaticus*, фам. *Sciuridae*), врста глодари; имају образне кесе; крзно на пени; живе у и. Евр. и сев. Аз.

БУРУНТИЈА (тур.), наредба управног старешине.

БУРШ (нем.) 1) студент. 2) распушник и убојца.

Буршепфшт, нац. организација нем. студената, осн. у Јени (1815.); због нац.-либералног схватања распуштена 1819., а обновљена 1848., обухватила највећи део нем. унив. омладине; укинута после Хитлеровог доласка на власт. Буршикозан, студентска, младинска; недотеран, површан; дрзак.

БУСЕ Карл (Busse, 1872.-1918.), нем. песник, приповедач и есејист; већи успех постигао новелама и романима; гл. дело: *Гмн*, у *Ленгову*.

БУСИЈА → заседа.

БУСИРИ (1212.- око 1296.), ар. песник из мамелучког

доба ар. књиж.; гл. дело: Бурде.

БУСЛАЈЕВ Фјодор И. (1818-1897.), проф. московског унив., истакнут филолог, одличан познавалац јевњка, нар. књиж. и ум., на чијем је проучавању први применено савр. евр. методе; гл. дела: *Ист. есеја рус. нар. песничтва и ум.*, *Оглед ист. грам. рус. језика*, *Рус. хрестоматија*, *Руски нар. еп*, *Моје успомене*.

БУСОВАЧА, варошица у Босни (Дринска Бан.), на д. обали р. Лашве. Инд. дрвета.

БУСОЛА (ит.), → магнетна игла, обично снабдевана постољем на којем су означене стране света у вези с кружном поделом; има многоструку примену у животу, науци и вилоту. Б. на стативу, снабдевана диоптерна или догледима; употребљава се у геодезији за приближно мерење углова, оди. нагиба, кад се не тражи већа тачност од 10°.

БУТ Вилијам (Booth, 1829-1901.), осн. и 1. ген. Војске спаса, који се бори за морални препород човечанства ширењем милосрђа.

БУТАН, кнежевина (47000 км², 600 000 ст.) у подножју и Хималаја; у нижњим деловима стан. се бави земљор. (ориз, кукуруз), а у вишем сточарством; гл. место Пунака.

БУТАРГА (ит.), рибаља икра; нарочито добра сушена од ципола.

БУТЕР (грч.), животна намириница, по саставу житњинска → маст (80-84%); садржи воду (10-15%), мало млечног шећера, беланчевина (0,5-1,5%), минер. соли (1-2%) и доста витамина; добива се из млека у којем се налази у облику микроскопских капљица; у крављем млеку има га просечно 3,5%; у домаћинству добива се из павлаке ручним бућкањем, а у вел. млекарнама прерадом млека у сепараторима, који одвајају танку павлаку (са 20-30% масти) и млеко са мало масти; павлака се затим у нарочитим машинама прерађује у б. Топљењем обичног б. добива се топлоено масло, које је изгубило скоро сву воду и др. састојке; може се очувати дуго непромењено; употребљава се углавном за справљање јела.

Бутерна киселина, органска алифатична засињена киселина (масна); хем. формула C₁₇H₃₃COOH; има је у бутеру (3-4%) у облику глициерида (естара б. к. и глицерина), и слободна у зноју; непријатан мирис жућкутог бутера долази од слободне б. к.

БУТИЈА СРЕТНА (Boothia Felix), најсев. пол. о. Амер. (око 50 000 км²), одвојено истонимним мореузом од Бафинове Земље. На Б. С. је сев. магнетни пол и најсев. тачка С. Амер., рт Мерчисн.

БУТИНА (femur), део ноге од кука до колена, чији скелет чини бутњача.

БУТИРОМЕТАР (грч.), цилиндричан градуисан суд за одређивање масти, нарочито у млеку.

БУТИШНИЦА, д. притока Крке, дуга 39 км, извире са јн. ограда Велебита и у свом току има вел. пад са неколико водопада; улива се испод Крпина.

БУТКОВСКО ЈЕЗЕРО, у грч. Македонији између пл. Беласице и Круше; отиче кратким каналом у Струму, до које му се прошири површина у доба висока стања воде. Сев. обала ниска и мочварна.

БУТМИР, место у Сарајевском Пољу; убрја се у најчувенија налазишта неолитске културе у Евр.; његово неолитско стан. израђивало оружје од гланог кремена и лепу керамику.

БУТРУ Емил (Boutroux, 1845-1921.), фрп. филозоф; у делу: *Контингенција прир. закона* излаже мишљење да су прир. зак. само приближно строги, чиме омогућују случај, индивидуалан утицај, делање и слободу.

БУЊА 1) → бундева. 2) (ит.), обично дрвена или камена лопта за играње; у игри б. такмаци узимају по 1, 2 или 3 б. и труде се да их додаде што ближе.

БУЊЕ, властооски род у Дубровнику, дао неколико дворских и свешт. лица од 14.-16. в.; најзначајнији **Никола** (помиње се између 1323.-1353.), протопрестолар и умледна личност на двору краља и цара Душана.

БУЊКА, удица са мамцем или првеном кићанком. вуче се чуном на којем рибар бућка бућкалицом и тиме мими сома. Бућкалица (бућкало) 1) дрвена справа, дуга око 30 см, у облику варијаче; рибар спушта са чува удицу и производи ударом бућкалице у води нарочити звук; кад то осети сом, он појурити на мамац на удици и прогута га заједно с удицом.

2) справа за бућкање млека, да би се из њега издвојио бутер; има их једноставних, за мала газдинства, и савршенијих, за веће количине млека.

BUFFALO → Бафело.

БУФО (ит.) 1) смешан, комичан. 2) певач ит. комичне опере (опера б.).

БУХ Леополд (1774-1853.), нем. геолог и геоморфолог; изразит претставник плутонистичке теорије о постанку стена, план. и облика у рељефу земљине површине; радио геол. карту Нем.; проучавао Лапоновију и Канарска О.

БУХАРА, варош (46 000 ст.) у оазису СССР Узбекистана, и. од Амударје на транскаспској прузи; у ср. в. (под Арабљанима) била важно култ. и трг. средиште и саобр. чвор.

БУХАРИ († 870.), скупљач мусл. традиције (Мухамедових изрека и др.); његов зборник носи ар. наслов Сахих (Здрави).

БУХАРИН Николај (1888-1936.), идеолог и теоретичар рус. комунистичке странке и 1. Интернационале; до фебруарске револуције (1917.) живео као емигрант у Аустр., Швајц. и Амер.; после револуције Лењинов сарадник; искључен из комун. странке (1928.) због сукоба са Стаљином; осуђен на смрт и погубљен (1936.); гл. дела: *Полит. економија рента*, *Светска привреда и империјализам*, *Економика прелазног доба* итд.

БУХАЧ (*Chrysanthemum cinerariaefolium*, фам. Compositae), биљка из породице главчица, беличастог стабла. прерасто изделених листова и цвегова скупљених у двацт главицу, у чијој су средини жути цваста, а на ободу бели језичасти цветови. Из цвстних главица добива се прашак против паразитних инсеката; расте дивљом у Далм., Херц. и Црној Гори, али се и гаји у Јап. (9/10 свет. производње), Фрц. и Југосл. (највише у околини Шибеника, Тригра и на Хвару); да би се заштитио добар глас јел. б., основан посебан уред који испитује садржину пиретина и о том издаје уверења. Год. 1934. производња у Југосл. изнела 768 т, од којих извезено 448. у укупној вредности 4,9 мил. д. Прашак б. употребљава се за дезинсекцију, против гусеница и у виноградарству (раствор: 5 кг прашка б. и 2 кг сапуна у прашку на 100 л воде).

БУХАЧИ (Halticinae), ситни, најчешће 2-3 мм дуги инсекти тврдокриљци, овалног тела и мрке боје; одликују се тим што праве веома вел. скокове; има их који нападају на лишће и изазивају његово сушење; наше најчешће штеточине, нарочито на хмелу (*Sphaecloseta consinna*), на купусу и сл. биљкама (*Phyllotreta nigripes*, *Ph. undulata*, *Ph. nemorum*). Сузбијају се уништавањем дивљих крсталница, прашењем расада арсеновим средствима, а израслог поврха бухачевим прашком (6-7 кг на 100 кг сумпорног цвета), прекањем екстрактом дувана (4-5% јачине) у сапуњавој води, одржавањем довољне влаге и хватањем одраслих на заставице премазане гусеничким лепком.

БУХЕ → буве.

БУХЕК Иван, слов. сликар из 15. в.; радио у Корупској; сачувало се 8 слика у болничкој црк. у Шент-Виду.

БУХНЕР Едуард (1860-1917.), нем. хемичар, установио да се алкохолно време може врпити и без присуства квалчевих ћелија, али да је за то потребан фермент.

БУХУРТ (герм.), средњев. витешка игра, → турнир 2 и 2, 3 и 3 кољима.

БУЦАЊ → мола. Буцање → риболов.

БУЦОЊИЋ фра Паскал (1834-1910.), књиж., мостарски биск. од 1880.; противник аустр. окупаторске политике у В. и Х.

БУЧА → бундева.

БУЧАР Фрањо (* 1866.), књиж. историчар и псалм струч. књ. о телесном васпитању; члан Међународног олимпијског комит.; његовом заслугом изведена швед. гимна. у хрв. шк. (1894.); гл. дела: *Повјест протестантске књиж. међу Хрватима*, *Повјест реформације у Међумурју*, *Игре за друштва и шк.*

БУЧИЦЕ, кугле, ђулад, гимнастичке справе: 2 жлезаве кугле спојене пречком тешке 2-60 и више кг.

БУЧНИЦА → бук.

БУЧЊАЦИ → бујиче.

БУДЕТ (фрц.), прорачун држ., бановинских или оп. прихода и расхода. Државни б. издаје се за 1 год. као зак.; саставља га мин. фин., а одобрава Нар. претставништво. За његово састављање постављају се захтеви да буде: потпуан, тачан (реалан, истинит), јединствен (да обухвата прегледно све приходе и расходе), и јаван; састоји се из: фин. зак., који даје потребна објашњења и овлашћења. б. прихода и б. расхода; приходи п расхода излажу се у разделима, ови се деле на главне, партије и позције; **вирмани** су одобрени само између позиција једне исте партије, а не између разних глава и партија. Приликом склапања б. мин. фин. мора тежити његовом уравнотежењу, тј. изравнању рас-

хода с приходима; ако се б. равнотежа не може да изведе, појављује се дефицит (кад расходи надмашују приходе), оди. суфицит (кад су приходи већи). У случајевима кад се б. није могао на време довести или изгласати, влади се одобравају **буџетске дванаестине**, тј. за сваки месец по истеку ст. б. по 1/12 одговарајућих кредити. О извршењу б. саставља се **завршни рачун**, израђен исто као и б.; прегледан од Гл. контроле, он се подноси законодавној власти на одобрење, чијим изгласавањем влада добива **разрешницу** (→ државни приходи и расходи). **Буџетско право парламента**, његово право да одобрава влади б. сваке год. Из њега се развила св. остала права парламента; у парламентарним државама, парламент има право да одбаца б. у целини, тј. и зак. и незак. партије, оди. позиције; то је најсигурније средство којим парламент може владу да подвргне својој контроли и да је омета, ако њеним радом није задовољан; код нас влада не мора да одступи ако јој парламент не одобри б., већ може распустити Скупштину и продужити ст. б. указом за 4 мес., а ако и новонабрана Скупштина не одобри б., ст. б. може бити продужен још за 8 мес., када се ствар може поновити у новој б. год.

БУШ 1) Адолф (*1891.), нем. виолинист и композитор. Композовао: 2 увертире, симфониску фантазију, песме, гудачки квартет итд. 2) **Вилхелм (1832.-1908.)**, нем. хуморист и карикатурист, монистичко-либералног уверења; гл. дело: **Макс и Морис**.

БУША, домаће говече, илришког типа, мала раста, краткорого, загастионово или прио; млекуља; распрострањено на В. П.

БУШАК, мали брдски коњ домаће пасмине, добро везан, чврст и издржљив (→ коњ токмак).

БУШАН Георг (Buschan, *1863.), нем. лекар, антрополог и етнолог. Написао више стручних мед. расправа, антропол. и етн. дела; гл. дела: **Наука о човеку**, **Илустрована етнологија**, **Обичаји на свету**.

БУШАТЛИЈЕ, потурчена породица чији су чланови до почетка 19. в. били наследне скадарске паше; по нар. предању воде порекло од Ивана Прнојевића.

БУШЕ Франсоа (Boucher, 1703.-1770.), фрц. сликар, под утицајем Ватона, с којим се убраја у најзначајније сликаре „галантног“ доба (елегантне ж. и м., деце и наге фигуре); оставио многе елике масном бојом, минијатуре и пртеже, али му најзначајнији

век. декоративни папои; чувена му слика **Помпадуре**, од композиција: **Венера** у Вулкановој ковачници. **Дијана после купања** и др.

БУШЕ ДЕ ПЕРТ Жак (Bouchet de Crèvecœur de Perthes, 1738.-1868.), фрц. природњак, осн. преист.

БУШЕЛ (енгл.), мера за течност: 36,35 л.
БУШЕ-ЛЕКЛЕРК Огист (Bouché-Leclercq, 1848.-1923.), фрц. историчар, чувен са својих студија о ант. установама.

БУШИЛИЦЕ, радне машине за бушење метала, дрвета и др. материјала (предмет се учвршћује за непомични ст. а вретено се окреће заједно са сврдлом; хоризонтална б. има водоравно вретено, вертикална усправно, а код универзалне се вретено може поставити у произвољан положај; ваздушна б. (тера је сабијен ваздух) непомична је; употребава се у руд., машинству итд.

БУШИР, Абушир, Абушевр, варош (25 000 ст.), и највеће пристаниште Персе (Ирана) на сз. обали Персе. Зал. На караванском путу Ширас-Испахан. што му, у трг. погледу, још више подиже вредност. Извози: опијум, дуван, житарице и памук.

БУШКО БЛАТО, периодско јез. (48 км²), ји. од Ливанског Поља (Прим. Бан.); под водом је око 8 мес., а у лето пресуши.

БУШМАНИ (нар. име Маарва, хол. Восјејманс), народ у јз. Афр., некада веома распрострањен, сада само у ср. делу пустиње Калахари. Растом и културом веома сродни пигмејима, живе од лова и од скупљања биљне хране. Иако веома примит., имали некада веће полит. организације. Дивљење изазивају њихови пртежи по пелинама. Дете се на више племена. **Бушманска раса** има пигмејски раст (просечно 140 см), жуту боју коже, дубању већином брахикефалу. Лице широко и ниско и са благом пронагијом. Особито обележје б. р. је статонигија код жена. Тело витко и танко, ноге и руке ситне, кожа има склоност ка прављењу бора, коса кратка и веома коврчава. Чисти претставници Б., али тип се често среће и код → Хотентота.

БХАВАБУТИ, поред Калидасе највећи индиски драмски писац (после 7. в.), гл. дело: **Малати и Мадхава** потеша на Ромеа и Јулију.

БХАГАВАД-ГИТА (песма узвишеног, тј. бога Кришне), чувена индиска верско-фил. песма, део Махабхарате.

БХАРТРАХАРИ († око 650.), индиски песник изрека.

В

В, в, в, 3. слово ћирилице; у црксл. вједи; 29. и 30. слово латинице v, w.

V 1) рим. ср. б. 2) скр. за лат. volumen (запремину). 3) скр. за волт, јединицу ел. напона. 4) хем. знак за ванадијум.

W 1) скр. за West (енгл.-нем.) → запад. 2) скр. за Watt, јединицу ел. снаге.

ВАБАШ (Wabasch), р. у С. Амер., притока Охаја: дуга 960 км, а пловна на дужини од 480 км.

БАБИЛО, вабак, спирва којом се подражавају гласови да се додаби дивљач; подражава се глас срне да се домаћи срндаљ; тетренке, за тетреба мужјака; лештарке (пепца) да се додаби други; миша или рањеног зеца за лисицу итд.; код лова на јелене за време рике ваби се на рог, шкољку или стаклени цилиндар.

ВАВЕДЕЊЕ, прав. празник (21./11. по ст.) као успомена на увођење богородице у храм.

БАВИЛОН, престоница ст. Вавилоније, на Еуфрату; 1 од најлепших и најбогатијих градова на И у ст. в.; његови вртови сматрани за 1 од 7 свет. чуда. **Вавилонска држава**, осн. Вавилонци, народ семитског порекла, који се око 2500. пре Хр. доселио на обале Еуфрата (ст. в. царство); у току првих 3 векова обухватила све земље од Персе. Зал. до обала Сирије, али убрзо потпала под власт Косејаца, па Асираца; крајем 7. в. пре Хр. обновио је Набополасар (н. в. царство), чији син Навуходоносор поново заузео скоро цео Пер Аз. и Ег.; уништио је перс. краљ Кир 539. пре Хр. **В. религија**, раширена у ст. Асирији и Вавилонци, прир. вера са много богова, поштовањем звезда; на челу бог Асур и Мардук; по њој материја вечна, богови се рађају из воде и спајају се у тројство (Ану, Енлил, Еа); после њих Шамаш, бог сунца, и Иштар, мати богова; касније много богова у сваком граду; постоје: зли духови, од којих се брани св. водом, амајлијом итд., подземни свет, верни приносили жртве, читали молитве, по-

штовали мртве и подизали храмове на 7 спратова с кулом; веровање сачувано у епосима о борби богова и о јунаку Гилгамешу. **В. ропство**, после разорења Јерусалима (586. пре Хр.) в. цар Навуходоносор одвео у В. Јевреје (трајало 70 г.). **В. папско ропство (1305.-1377.)**, време за које су папе столовале у Авињону (Фрц.) и биле под утицајем фрц. краљева; названо по ропству Јевреја у В. В. уметност, са сумерском и ег. једна од најстаријих на свету; извршила вел. утицај на Асирије, Сирије и Персејанце; архт. споменици се слабо очували, јер је за њих искоришћавана више опека него камен; палате се састојале од неколико зграда, груписаних око унутрашњег дворишта; храмови подизани на спратове у облику пирамиде (в. кула), с емаљираним фасадама. Ново в. царство оставило изванредно раскошне капије, на којим су високим зидовима израђене дивне прилике животња у високом рељефу. Вајарство имало изразито монументални карактер и подизало култ борбе и телесне снаге; мирни кивови и моћне главе одају вел. смисао за пластику. Примењена ум. богата нарочито украсима од пл. метала.

ВАВЈОТИЧ Инан (*1877.), сликар, припада 2. генерацији импресиониста блиских академизму и укусу публике из ср. грађ. слојева.

ВАВРА Нина (*1879.), глумица и списатељка; учествовала у књиж. покрету Модерне под псеудонимом Хајали; гл. дело: **Долазак Хрвата** (драма).

ВАГА (нем.) 1) справа за мерење тежине. 2) сазвежђе у зодијаку, знак ♋.

ВАГАН (вгрч.), житна мера; здела, чашак.

ВАГАНДИ, црначки народ у пределима сев. од Викторијина Ј., поглавито у земљи Уганди; припадају групи Вантуа; имали држ. организацију.

ВАГАЊ, превоз (1122 м) на пл. Динари, на путу Силбно, који води преко карне висоравни Пролога.

ВАГЕНАР Јохан (*1862.), хол. композитор увертира, симфониских поема, опера итд.